

Księga Umarłych

Egipska Księga Umarłych to zbiór tekstów, które towarzyszyły duszom zmarłych w życiu pozagrobowym i pomagały im w znalezieniu zadowalającego miejsca spoczynku. Należy ją odróżnić od Tybetańskiej Księgi Umarłych, która jest zbiorem tekstów buddyjskich wadźrajany, których celem jest osiągnięcie osobistego oświecenia. Egipcjanie jako pierwsi wymyślili życie pozagrobowe, w którym dusze ludzkie są osądzone przede wszystkim na podstawie moralizmu, a nie na podstawie przestrzegania jakiegoś szczególnego dogmatu religijnego, co było bardziej powszechne w późniejszych ludach. W wierzeniach egipskich dusza przechodzi do obecności boga zmarłych, Ozyrysa, kiedy jej serce jest mierzone na wadze prawdy (maat). Jeśli okaże się, że brakuje, czeka na niego Pożeracz Umarłych (Am-mut); jeśli okaże się, że jest cnotliwy, dusza wchodzi do miejsca, gdzie czeka wieczna błogość. Zarówno teksty trumienne, jak i teksty piramid były używane, aby pomóc duszy dotrzeć na dwór Ozyrysa i przejść przez proces sprawdzania prawdy. Teksty te mogą być wyryte na kamieniu w grobowcu lub sarkofagu, namalowane na trumnach lub zapisane na papiirusie towarzyszącym zwłokom. W sumie odkryto około 200 różnych wersetów lub rozdziałów tego rodzaju i połączono je, tworząc Księgę Umarłych. Jednak nie znaleziono żadnego indywidualnego zbioru tekstów, który zawierałby wszystkie wersety, a myśliciele egipscy nie wymyślili żadnego oficjalnego kanonu Księgi Umarłych. Zamiast tego poszczególnym organom towarzyszyły spersonalizowane wybory tekstów ustalane indywidualnie dla każdego przypadku. Wystarczająco zamożne lub wpływowe osoby mogły mieć napisane nowe wersety lub zaklęcia na swój własny użytek, podczas gdy inne zadowalały się istniejącymi tekstami. Pisma piramid były pierwszymi z tych tekstów i można je znaleźć przede wszystkim w Sakkarze, gdzie powstały około 2400 r. p.n.e. Pierwszym faraonem, który otrzymał te teksty, był Unas, który był ostatnim królem piątej dynastii. Teksty zawierały hymny pochwalne, magiczne zaklęcia i różnego rodzaju inwokacje, aby pomóc zmarłemu królowi. Obejmują one również cenne zapisy historyczne, w tym scenę bitwy z Beduinami, handel z Syrią i Fenicją oraz transport bloków granitowych do budowy piramid. Kolejne teksty piramid również łączą wierzenia religijne z tym, co uważa się za współczesne wierzenia historyczne. Teksty na trumnach zostały namalowane na trumnach i po raz pierwszy odnotowano je w pierwszym okresie przejściowym (ok. 2130–1939 p.n.e.). Mają one charakter podobny do tekstów piramid, ale oznaczają rozszerzenie możliwości uzyskania dostępu do zaświatów na większą liczbę klas społecznych. Teksty na ogół były kombinacjami hieroglifów przedstawiających zaklęcia i inne zastosowania języka i ilustracji. Teksty o piramidach najczęściej zawierały pochwały dla boga słońca Ra, podczas gdy teksty o trumnach generalnie faworyzowały Ozyrysa. Później wprowadzono również pojęcie pola trzciny; w którym dusza, której przyznano dalsze szczęśliwe życie, miała pracować wiecznie przy pracach rolniczych. To z kolei doprowadziło do powstania magicznych ushabti, czyli małych zaklętych statuetek, oczekiwano, że ożyją i wezmą odpowiedzialność za tę pracę, pozostawiając duszę, by cieszyła się wiecznym spokojem. Wierzono, że dusza może żyć w komorze grobowej, wciąż pracując na polu trzciny, a także podróżując po niebie w towarzystwie bogów. Uznano, że możliwe jest doświadczanie tych wielorakich form rzeczywistości w tym samym czasie.

Kambyzes II

(ok. 560-522 p.n.e.) Władca perski

Kambyzes II był najstarszym synem Cyrusa II, założyciela imperium Achemenidów (lub perskiego), którego ojcem był Kambyzes I. Dokładna data jego urodzenia nie jest znana, ale szacuje się, że około 560 r. p.n.e. grecki pisarz Herodot z Halikarnasu za najstarszego syna Cassandane, córki Farnaspea, również członka rodziny rządzącej Achemenidów. Cyrus przejął kontrolę nad Babilonią w 539 p.n.e. i wrócił do Ekbatany, jednej ze stolic królewskich, pozostawiając swojego syna Kambyzesa jako swojego przedstawiciela. Kambyzes założył swoją kwaterę główną w Sippar, mieście położonym na północ od miasta Babilon. Jednak zgodnie z polityką ojca aktywnie uczestniczył w obchodach wiosennego

Nowego Roku, które odbywały się w Babilonie. Przez osiem lat, w imieniu swojego ojca, Kambyzes przejął kontrolę nad obszarem Babilonii, a dowody, które posiadamy, sugerują, że książę ciężko pracował w swoich rutynowych obowiązkach. W 530 p.n.e. jego ojciec, Cyrus, wyruszył w celu rozwiązania problemów na północno-wschodniej granicy swojego imperium i zgodnie z perskim zwyczajem mianował Kambyzesa swoim regentem, jednocześnie dając mu pozwolenie na miano króla Babilonu. Wieść o śmierci ojca w walce dotarła do Kambyzesa w Babilonii we wrześniu 530 r. p.n.e. i przyjął on pełny tytuł króla Babilonu, króla ziem i zgodnie z miejscowym zwyczajem poślubił swoje dwie siostry, Atosę i Roksanę. W czasie jego panowania była planowana jego inwazja na Egipt, która rozpoczęła się kilka lat po jego wstąpieniu na tron. Najprawdopodobniej przed opuszczeniem Persji w celu inwazji Kambyzes kazał po cichu zabić swojego brata, różnie nazywanego Bardiya lub Smerdis, jako środek ostrożności przed poprowadzeniem przez niego buntu pod nieobecność króla. Kambyzes przekroczył pustynię Synaj, pierwszą linię obrony Egiptu, i spotkał się z armią egipską pod dowództwem Psamtika III pod Peluzjum. Bitwa potoczyła się po persku nie tylko z powodu zdrady Polikratesa z Samos, którego flotę Psamtik błędnie sądził, że zabezpieczył, ale który w dniu bitwy walczył po stronie Kambyzesa. Heliopolis (miejsce dzisiejszego Kairu) zostało wkrótce oblężone, Psamtik uciekł przez rzekę do Memfis, które na początku 525 r. p.n.e. został również zdobyty, a Kambyzes został ogłoszony nowym faraonem. Rok później Kambyzes pomaszerował na południe wzdłuż Nilu i zajął Teby. Stamtąd rozważał inwazję na Etiopię, ale zdecydował się zatrzymać na granicy, Etiopia stała się państwem wasalnym. Istnieje wiele dyskusji na temat tego, jak Kambyzes zachowywał się wobec religii Egipcjan. Herodot twierdzi, że dopuścił się różnych okrucieństw i że było to spowodowane szaleństwem Kambyzesa. Jednak nie wszyscy zgadzają się z Herodotem i bardzo możliwe, że to, co odnotowuje Herodot, jest propagandą przeciwko Kambyzesowi po wstąpieniu na tron Dariusza I w 522 r. p.n.e. Wiosną 522 r. p.n.e. człowiek imieniem Gaumata, podający się za brata Kambyzesa, Bardiję, objął tron Achemenidów. Kambyzes rozpoczął podróż powrotną do Persji, aby rozprawić się z uzurpatorem, ale zmarł na wczesnym etapie podróży. Nadal dyskutuje się, czy jego śmierć była wynikiem samobójstwa, czy przypadkowego zatrucia po ranie miecza.

Kapadocjanie

(III-IV wiek n.e.)

Kapadocja, prowincja rzymska, została schryścianizowana w II wieku n.e. Kapadocja była rolniczą prowincją, a jej stolica Mazica, później zwana Cezareą, była jej jedynym dużym miastem. Cechą charakterystyczną teologii w Kapadocji był wczesny wpływ Orygenes na kapadockich przywódców kościelnych z III w. Aleksandra (po 212 r. n.e. biskup Jerozolimy i przyjaciel Orygenes) oraz Firmiliana, biskupa Cezarei (230–269 n.e.). Sam Orygenes uciekł do Kapadocji w czasie prześladowań Maksymina Traka (235–238 n.e.). Jego wpływ pozostał obecny w twórczości pisarzy kapadockich Bazylego Wielkiego, jego brata Grzegorza z Nyssy i Grzegorza z Nazjanzu. Bazyli został biskupem Cezarei w 370 roku n.e., po studiowaniu retoryki i innych dyscyplin w domu w Cezarei, Konstantynopolu i Atenach. W Atenach poznał Grzegorza z Nazjanzu, który stał się jego wieloletnim przyjacielem i sprzymierzeńcem przeciwko pisarzom neoariańskim, Eunomiuszowi i Aecjuszowi. Z objazdów chrześcijańskich klasztorów na Bliskim Wschodzie po 355 roku n.e. wyniósł swoje wieloletnie oddanie życiu ascetycznemu i trosce o mnichów. To doświadczenie i zachęta jego siostry Makryny, o której mówi się czasem, że jest „czwartym teologiem z Kapadocji”, skłoniły go do przyjęcia chrztu. Jako następca Euzebiusza z Cezarei Bazyli był aktywny w konfliktach teologicznych, politycznych i kościelnych. Jego walka z neoarianami zjednała mu sprzeciw ariańskiego cesarza Walensa (364-378 n.e.), który podzielił prowincję Kapadocję na dwie części. Wywiązała się walka z ariańskim biskupem Anthimusem z Tyany o kontrolę nad kościołami w tej nowej prowincji. Bazyli wyświęcił swojego brata Grzegorza na stolicę Nyssy (nominalnie pod kontrolą Anthimusa). Bezskutecznie próbował też

wyświęcić Grzegorza z Nazjanzu na stolicę Sasimy. Bazyli był również uwikłany w kontrowersje z ariańskim biskupem Eustacjuszem z Sebaste, który był mentorem Bazylego. Bazyli zmarł w 379 r., pozostawiając rozwiązanie kryzysu neoariańskiego dwóm Grzegorzom z Kapadocji. Brat Bazylego, Grzegorz z Nyssy (ok. 331–395 n.e.) przejął po śmierci Bazylego płaszczyznę walki z neoarianami. Jego stanowisko teologiczne było krytyczne na soborze w Konstantynopolu (381). Tam antyariański cesarz Teodozjusz I ogłosił komunię z Grzegorzem jako jeden z warunków ortodoksji. Grzegorz udał się do Arabii i Jerozolimy, aby pośredniczyć w sporach kościelnych. W swoich pismach poruszał kwestie kontrowersji trynitarnych (Przeciw Eunomiusowi, Ad Petrum, Refutatio Convisionis Eunomii) i argumentował przeciwko chrystologii Apolinarego (Ad Theophilum, Adversus Apollinaristas, Antirheticus adversus Apollinarem). Skomponował hagiobiografię swojej siostry, Życie Makryny. Jego teologia wiele zawdzięcza platonizmowi, neoplatonizmowi i Orygenesowi. Jego pisma potwierdzają zarówno pełną boskość, jak i pełne człowieczeństwo Jezusa (Chrystusa) z Nazaretu, chociaż w opozycji do Orygenesisa i neoplatonizmu odrzucił preegzystencję dusz. Jego pisma wywarły wielki wpływ na myśl spekulatywnych teologów, takich jak Jan Damasceński, Grzegorz Palamas i Duns Szkot. Przyjaciół Bazylego i Grzegorza, Grzegorz z Nazjanzu (ok. 329–390), był biskupem Konstantynopola (379–381) i reprezentował miasto cesarskie na soborze w Konstantynopolu. Przeciwnicy Grzegorza wśród biskupów aleksandryjskich i macedońskich sprzeciwiali się jego nominacji do Konstantynopola, a Grzegorz, powołując się na zły stan zdrowia, wrócił do Nazjanzu. W końcu dał się przekonać, aby zostać biskupem tego miasta (Bazyli mianował go wcześniej biskupem pomocniczym). W 384 opuścił Nazjanz i powrócił do rodzinnej posiadłości w Arianus, gdzie poświęcił się pisaniu aż do śmierci w 390. Do jego najważniejszych dzieł należą Oracje Grzegorza, z których większość dostarczana była na święta. Gregory, jako teolog, przeciwstawiał się założeniom Eunomian, że język jest systemem nadanym przez Boga, że nazwy są jedynym sposobem dostępu do istoty nazwanej rzeczy, a twierdzenia o istocie Boga są kwestią logicznego wnioskowania. Gregory twierdził, że Bóg jest znany tylko o tyle, o ile objawił się ludzkości. Podobnie jak inni mieszkańcy Kapadocji, Grzegorz wyrażał pojedynczą naturę trynitarnego Bóstwa — Ojca, Syna i Ducha Świętego — oraz pełnię człowieczeństwa i boskości Chrystusa. Grzegorz utrzymywał, że Syn Boży stał się człowiekiem, aby istoty ludzkie mogły uczestniczyć w boskości Boga. Inne pisma Gregory'ego obejmują zbiór jego listów, które zebrał przed śmiercią.

Karakalla, edykt z 212 n.e.

Cesarz rzymski Karakalla (lub Marek Aureliusz Antoninus) wydał edykt Karakalli, zwany też Constitutio Antoniniana lub edyktem Antonina, w 212 roku n.e. Wcześniej obywatelstwo rzymskie było bardzo cenione i zostało rozszerzone tylko na mieszkańców Rzymu, dzieci obecnych obywateli oraz osoby, które służyły przez pewien okres w wojsku, stopniowo rozszerzając je na wszystkich wolno urodzonych ludzi na Półwyspie Apenińskim. Edykt Karakalli rozszerzył obywatelstwo rzymskie na wszystkich wolno urodzonych mężczyzn w całym Cesarstwie Rzymskim i nadał wszystkim wolno urodzonym kobietom w imperium takie same prawa jak rzymskim kobietom. Karakalla urodził się w Galii w 186 roku n.e. jako syn przyszłego cesarza Septymiusza Sewera. Kiedy urodził się Karakalla, nazywał się Lucjusz Septymiusz Basjanus, a gdy miał siedem lat, zmieniono mu imię na Marek Aureliusz Antoninus, aby podkreślić związek jego rodziny ze zmarłym cesarzem Markiem Aureliuszem. Karakalla to przezwisko nadane mu, gdy był młodym mężczyzną, ze względu na galijską tunikę z kapturem, którą często nosił. Ojciec Karakalli został cesarzem w 193 i zmarł w 211. Karakalla i jego brat Publiusz Septymiusz Antoninusz Geta zostali współcesarzami, ale Karakalli zależało na samodzielnym panowaniu, a Geta i jego teść, Gajusz Fulwiusz Plautianus, zostali obaj zamordowani wkrótce potem. Metoda, dzięki której Karakalla doszedł do władzy, doprowadziła do publicznej krytyki, a w Aleksandrii w Egipcie wystawiono sztukę satyryczną. W 215 roku Karakalla zabił delegację z miasta, a następnie pozwolił swoim żołnierzom wymordować do 20 000 ludzi w Aleksandrii. Karakalla otrzymał kiedyś od ojca polecenie pilnowania armii i w tym celu dał legionistom żołd w wysokości 675–750 denarów (podwyższony z 500 denarów)

oraz inne świadczenia. Wynikało to głównie z faktu, że okres przed objęciem władzy przez Karakallę był okresem znacznej inflacji. Karakalla nie tylko zadbał o to, aby podniesiono pensje, ale także żołnierze otrzymali częściowe opłacenie w naturze - w postaci żywności i materiałów - na co oczywiście nie miałyby wpływu podwyżki cen. Miało to na celu nie tylko wynagrodzenie żołnierzy i zapewnienie ich lojalności, ale także próbę nakłonienia większej liczby ludzi do zaciągnięcia się do armii rzymskiej. Od dawna sugerowano to jako jeden z powodów edyktu Karakalli. Były jednak ważniejsze powody. W skarbcu zabrakło pieniędzy na podwyżki dla żołnierzy, więc zawartość srebra w rzymskich monetach została obniżona o jedną czwartą. Prawdziwy powód wydania edyktu można wyraźnie upatrywać w zwiększeniu dochodów. Tradycyjnie obywatele rzymscy byli wolno urodzonymi ludźmi, którzy mieszkali w Rzymie. Ponadto obywatelstwo posiadali potomkowie obywateli rzymskich z całego cesarstwa, podobnie jak mężczyźni, którzy służyli w wojsku (tak jak miało to miejsce w okresie republiki rzymskiej), a także posiłkach (od panowania Augusta). Rzymianie pozwalali również królom-klientom, szlachcie i innym obywatelom zostać obywatelami rzymskimi. W Dziejach Apostolskich Paweł kilkakrotnie ogłasza swoje obywatelstwo rzymskie. Poza oczywistymi zaletami bycia obywatelem rzymskim istniało kilka wad. Wszyscy obywatele rzymscy płacili dwa podatki, z których nieobywatele byli zwolnieni. Pierwszym z nich były podatki od spadków, które spadkobiercy płacili po śmierci kogoś, kto pozostawił im pieniądze lub majątek. Początkowo w Cesarstwie Rzymskim nakładanie podatków spadkowych na wszystkich było niepraktyczne, ale w czasach Karakalli w imperium istniała duża klasa średnia i dobrze uregulowane metody pobierania podatków. Drugim podatkiem, który był nakładany na obywateli rzymskich, był podatek pośredni, gdy niewolnicy byli emancypowani. Z powodu inflacji wartość pieniężna niewolników wzrosła, a wraz ze wzrostem zamożności coraz więcej panów uwalniało swoich niewolników, którzy często nadal dla nich pracowali; wielu niewolników było w stanie kupić sobie własną wolność. Karakalla był również odpowiedzialny za budowę dużego kompleksu w Rzymie, który stał się znany jako *Termy Carthage 69 of Caracalla*. Jednak stawał się coraz bardziej niepopularny wśród wielu w Cesarstwie Rzymskim. Zginął 8 kwietnia 217 roku w Harran w Partii. Relacja Kasjusza Diona mówi, że został zabity, gdy ulżył sobie, jednym uderzeniem miecza.

Kartagina

Miasto Kartagina w Afryce Północnej (dzisiejsza Tunezja) było stolicą imperium kartagińskiego, które kontrolowało części Morza Śródziemnego od VII wieku p.n.e. aż do zniszczenia w 146 p.n.e. Tradycją jest miasto założone przez królową Dydonę z Tyru, fenickiego miasta we współczesnym Libanie. Według tej legendy, po splądrowaniu Troi przez Greków, książę Eneasz uciekł drogą morską i tam rozbił się statek. Zakochała się w nim królowa Dydona, ale jego przeznaczeniem było założenie Rzymu. Historycy rzymscy podają różne daty powstania Kartaginy. Tymeusz podaje ok. 814 p.n.e., ale Apion podaje 751 p.n.e. Najwcześniejsze znane grobowce pochodzą z lat 725-700 p.n.e. Kartagina została założona dla handlu, który stworzył wielkie bogactwo i pomógł jej zdominować część Afryki Północnej oraz środkową i wschodnią część Morza Śródziemnego. Metale z Afryki Północnej były wymieniane na wino, sukno i ceramikę. Do VI wieku p.n.e. była rządzona przez arystokratyczną oligarchię za pośrednictwem senatu. Handel Kartaginy na Sycylii i we Włoszech doprowadził do starć z Grekami i Etruskami. Kartagina zajęła wyspę Ibizę u wybrzeży Morza Śródziemnego Iberia w 591 r. p.n.e. i w 540 r. p.n.e. podbił Sycylię. Miasto leżało na półwyspie w zatoce Tunis. Grecki historyk Appian odnotował, że miała trzy rzędy murów, każdy o wysokości 45 stóp i szerokości 30 stóp, z koszarami na 24 000 ludzi i stajniami na 4000 koni i 300 słoń. Kartagina miała dwa wielkie porty między półwyspem a lądem. Duże żelazne łańcuchy można było podnieść u wejścia do portu jako ochronę przed atakami. Statki pochodziły ze wszystkich części Morza Śródziemnego i atlantyckich wybrzeży Afryki, Hiszpanii, Francji i Wielkiej Brytanii. Handlowali tyryjskim królewskim purpurowym barwnikiem, tyryjskim królewskim niebieskim barwnikiem i barwionymi tkaninami, cyną do brązu, srebrem, złotem, drewnem, winem, sukniem, ceramiką, dywanami, biżuterią, lampami i innymi towarami. Za tym portem znajdował się port

wojskowy. Wejście było wąskie z wysoką wieżą strażniczą z widokiem na porty i morze. Grecki pisarz Appian poinformował, że można pomieścić 220 statków. W 265 p.n.e. wybuchła z Rzymem pierwsza wojna punicka w związku ze sporami na Sycylii o panowanie nad miastem Messana (dzisiejsza Mesyna, Sycylia). Rzymianie wysłali siły do Afryki. W bitwie pod Tunes w 255 r. p.n.e. w pobliżu Kartaginy Kartagińczycy wraz z greckimi najemnikami zniszczyli armię rzymską. Klęska Rzymu sprawiła, że Kartagina była bezpieczna. Kartagina została zmuszona do opuszczenia Sycylii po klęsce jej floty w 241 r. p.n.e. Rzymianie zdobyli Sycylię w 238 p.n.e. Kartagina skupiła się następnie na terytorium Półwyspu Iberyjskiego. Tam Kartagińczycy zbudowali miasto Nowa Kartagina (dzisiejsza Cartagena). Stamtąd dowódca Hamilcar Barca i jego syn Hannibal przypuścili atak na Rzym w drugiej wojnie punickiej w 219 p.n.e. Rzymski dowódca Scypion wylądował w Afryce Północnej w 204 p.n.e. 18-tysięczna armia Hannibala opuściła Italię i udała się do Kartaginy, gdzie zebrała dużą armię. Spotkał się z Rzymianami i Numidyjczykami w pobliżu Kartaginy pod Zamą w 202 p.n.e. Hannibal został pokonany. Rzymianie zmusili miasto do oddania wszystkich swoich okrętów wojennych i stoni oraz zapłacenia ogromnego odszkodowania Rzymowi. W 146 p.n.e. Siły rzymskie zrównały z ziemią Kartaginę, a następnie zaorały pola solą, aby nikt nie mógł tam uprawiać żywności i odbudowywać. Później Rzym zbudował Colonia Julia Carthago, stolicę rzymskiej Afryki.

Kasta

Kasta lub klasa to po angielsku sanskryckie słowo varna, które dzieli Hindusów w Indiach na cztery szerokie klasyfikacje. Rygweda, najświętszy tekst hinduizmu, wymienia wiele zawodów i dzieli lud aryjski na szerokie kategorie. Na przykład Hymn Pierwotnego Człowieka w Rygwedzie mówi:

Kiedy podzielili Człowieka,

Na ile części go podzielili?

Jakie były jego usta, jakie były jego ramiona,

Jak nazywały się jego uda i stopy?

Brahman był jego ustami,

Z jego ramion powstał wojownik,

Jego uda stały się vaiśya,

Z jego stóp narodził się śudra.

We wczesnym społeczeństwie aryjskim istniały już podziały klasowe. W Indiach rozwarstwienie klasowe stało się bardziej sztywne ze względu na świadomość kolorystyczną — różnice w kolorze skóry między indoeuropejskimi Aryjczykami a ludami tubylczymi — stąd użycie słowa varna, które pierwotnie oznaczało „pokrycie”, związane z kolorem skóry zakrywanie ludzkich ciał w celu zróżnicowania statusu różnych kategorii osób. Cztery varna, czyli szerokie klasyfikacje ludów Indii, były następujące:

1. Brahman: kapłani, nauczyciele i intelektualiści, którzy przewodniczyli ceremoniom religijnym, studiowali i przekazywali wiedzę religijną.
2. Kshatriya: wojownicy, książęta i przywódcy polityczni, ludzie, którzy stanęli na czele inwazji i osadnictwa w północnych Indiach oraz rządzą krajem.
3. Vaisya: właściciele ziemscy, rzemieślnicy i wszyscy wolni ludzie społeczeństwa aryjskiego.
4. Sudra: dasas, czyli rdzenni mieszkańcy, którzy byli ciemnoskórzy i stali się niewolnikami i sługami.

Idea varny głęboko zakorzeniła się w społeczeństwie aryjskim, a później hinduskim. Kiedy aryjskie koncepcje religijne rozprzestrzeniły się później na południowe Indie Dravidian, tam również narzucono ostre rozróżnienie między trzema wyższymi (lub aryjskimi) kastami i śudrami. Trzy wysokie, czyli aryjskie kasty, były nazywane „podwójnie urodzonymi” z powodu ceremonii związanej ze świętą nicią lub religijnych narodzin, gdy wchodziły w dorosłość, co dawało im dostęp do wiedzy i rytuałów wedyjskich. Sudrowie nie kwalifikowali się, co uzasadniało ich wykluczenie z niektórych obrzędów religijnych i ich niski status. Rygweda nie wspomina o „nietykalnych” jako o grupie ludzi. Jednak pierwsi Aryjczycy byli głęboko zaniepokojeni rytualnym zanieczyszczeniem, które prawdopodobnie było źródłem powstania Nietykalnych. Pojawiła się podklasa Nietykalnych, którzy wykonywali „nieczyste” zadania, takie jak obchodzenie się ze zwłokami martwych zwierząt, garbowanie oraz zamiatanie brudu i popiołu z terenów kremacji. Po późnej epoce wedyjskiej Indianie zdefiniowali kastę znacznie wężej. Oprócz przynależności do kasty, każda osoba należała do jati, które definiowano jako należące do endogamicznych grup spokrewnionych ze względu na urodzenie (małżeństwo jest prawomocne tylko dla członków grupy), komensalność (pożywienie można otrzymać tylko między członkami tej samej lub wyższej grupy) i wyłączności rzemieślniczej (rzemiosło lub zawód można jedynie odziedziczyć; innego zawodu nie można podjąć). Tak więc działający system kastowy lub klasowy był połączeniem systemów varna i jati. Kasta ma swoje korzenie w grupach klasowych i zawodowych we wczesnym społeczeństwie aryjskim. Zyskał głęboką świadomość kolorów, gdy rozszerzył się na ludność cywilizacji Indusu i innych rdzennych mieszkańców, których Aryjczycy napotkali podczas ekspansji w północnych Indiach. Rozwijał się przez następne stulecia w wyniku połączenia wielu grup rasowych w jeden system społeczny.

Klejstenes

(ok. 565 – ok. 500 p.n.e.) Grecki mąż stanu

Klejstenes był ateńskim szlachcicem, któremu często przypisuje się początek pierwszej demokratycznej struktury politycznej w swoim rodzinnym mieście-państwie. Pod koniec VI wieku p.n.e. wprowadził różne reformy, które zmieniły politykę i ogólnie życie ateńskich obywateli. Trudno przecenić znaczenie demokracji ateńskiej, nie tylko ze względu na jej wyjątkowość i rozszerzanie wolności, ale także dlatego, że w V wieku p.n.e. umożliwiła nastanie złotego wieku cywilizacji ateńskiej. Reformy przeprowadzone przez Klejstenesa w latach 508–507 p.n.e. położył kres okresowi jednoosobowych rządów tyranów i przyznał Ateńczykom bezprecedensową władzę nad ich społecznością polityczną. Aby dokonać takich zmian, Klejstenes musiał najpierw stawić czoła licznym wyzwaniom i przeciwnikom, jednocześnie nadal radząc sobie z ciągłą krytyką. Mimo to niektórzy uczeni twierdzą, że jego reformy były w dużej mierze samolubne, przynosząc ogromne korzyści jemu i jego klanowi. Bez względu na to, w jakim stopniu Klejstenes mógł osobiście skorzystać z jego działań, nie ma wątpliwości, że Ateny również odniosły korzyści, podczas gdy reszta świata zyskała na posiadaniu wczesnego modelu demokracji, który inspirował późniejsze demokratyczne reżimy polityczne. Klejstenes urodził się w 570 roku p.n.e. do bogatej i arystokratycznej rodziny Alcmaeonidów. Został nazwany na cześć swojego dziadka, Klejstenesa z Sycjonu, który rządził Sycjonem i który wyrobił sobie imię za różne inne czyny, w tym zwycięstwo olimpijskie w wyścigach rydwanów i całoroczne zawody mające na celu wyłonienie zalotnika, który poślubi jego córkę. Megakles, ważny ateński mąż stanu, został ostatecznym zwycięzcą konkursu panny młodej, a dziecko pary (młodszy Klejstenes) miało pójść w ślady rodziny, uczestnicząc bezpośrednio w ateńskiej polityce. Wychowany na homeryckich eposach i zainspirowany ideą nieśmiertelności poprzez ważne indywidualne czyny, młodemu Klejstenesowi nie brakowało ambicji i determinacji; jednak znalazł się w dość niepewnych czasach w Atenach. Po stabilnym i dość pomyślnym okresie rządów Pizystrata, który nie był ani opresyjnym, ani okrutnym tyranem, sytuacja uległa drastycznej zmianie. Po jego śmierci w 527 r. p.n.e. władzę przejął jego syn Hippiasz i choć początkowo rządził raczej biernie, coraz bardziej zwracał się ku metodom bardziej brutalnym i dyktatorskim.

Zabójstwo jego brata i powiernika politycznego, Hipparcha, tylko pogorszyło sprawę. Ponadto istniało wiele tarć między szlacheckimi właścicielami ziemskimi a rolnikami. Układ w tamtym czasie zmuszał dzierżawców do przekazywania właścicielom ziemskim dużego procentu tego, co wyprodukowali. W rezultacie większość obywateli żyjących z ziemi była biedna, w tym większość Ateńczyków. Politycy obawiali się, że rywalizujące ze sobą klany lub rodziny będą próbowały zebrać poparcie rolników i niewolników, aby wzniecić bunt, obiecując wyeliminowanie ich stanu nędzy. Zamiast próbować rozwiązać ten problem, tyrani z przeszłości w dużej mierze starali się wzmocnić władzę swojej właściwej rodziny, jednocześnie osłabiając swoich przeciwników i ogólnie lud. Pęd do zmian rozpoczął się początkowo, gdy Klejstenes uzyskał pomoc od Sparty w obaleniu Hippiasza. Pomimo sukcesu w zmuszeniu tyrana do ucieczki, Klejstenes nie był w stanie objąć przywództwa, ponieważ Isagoras, inny szlachcic i potężny polityk, natychmiast rzucił mu wyzwanie. Proponując szereg poważnych reform, Klejstenes odważnie zdobył poparcie daleko wykraczające poza tradycyjne podstawy poparcia arystokracji. Obiecał, że wszyscy obywatele będą mieli możliwość uczestniczenia w rządzeniu i zadeklarował, że będą jego towarzyszami, czyli hetairoi. Zdając sobie sprawę, jak potężny staje się Klejstenes, Isagoras, jak na ironię, błagał spartańskiego króla, który wcześniej pomógł obalić Hippiasza. Kleomenes, król Spartan, zobowiązał się i wysłał niewielki oddział z zamiarem ustanowienia ateńskiej rady utworzonej z jego własnych zwolenników. Nie dorównując zbliżającym się wojskom pod względem siły militarnej, Klejstenes nie miał innego wyjścia, jak tylko uciec. Isagoras dał się poznać jako szef nowego reżimu złożonego z 300 innych arystokratów, który był wspierany przez spartańską potęgę militarną i wpływy. Tyrania wkradła się z powrotem do ateńskiej polityki. Klan Klejstenesa, Alcmeonidzi, i wielu jego zwolenników zostało wygnanych z miasta, a inne możliwe przeszkody dla potęgi Isagorasa zostały powoli usunięte. Podważono znacznie wcześniejsze reformy Solona, w tym usunięcie Rady Czterystu, która była reprezentatywna dla całej populacji. Ostatecznie Ateńczycy byli oburzeni działaniami Isagorasa, po czym wybuchły zamieszki. Ku zaskoczeniu zarówno Isagorasa, jak i Klejstenesa, sytuacja przerodziła się w bunt na dużą skalę. Przez dwa dni i dwie noce lud oblegał Isagorasa, jego zwolenników i Spartan na Akropolu. Zdając sobie sprawę ze swojego błędu, Kleomenes zaaranżował rozejm. Szybkonogi Isagoras zdołał uciec; jednak jego kohorty zostały aresztowane i stracone. Ateńczycy odwołali Klejstenesa z wygnania i poprosili go o wdrożenie wspomnianych wcześniej reform i pomoc w ustanowieniu rządu ludu, który byłby równy dla wszystkich obywateli wobec prawa (tzw. isonomia). Aby zapewnić większe możliwości i równość, Klejstenes wyeliminował wcześniejszy system klanów pokrewieństwa, który był nie tylko ekskluzywny, ale sprzyjał dominacji jednej rodziny. Podczas gdy państwo-miasto było wcześniej podzielone na cztery klany wzdłuż linii krwi, znane jako plemiona jońskie, Klejstenes ustanowił nowy system 10 plemion, które były oparte na miejscu zamieszkania lub tak zwanym demie. Całe państwo-miasto zostało podzielone na trzy główne regiony: region miejski (asty), region przybrzeżny (paralia) i region śródlądowy (mesogeia). Każdy z tych regionów podzielono na 10 sekcji zwanych trittyes lub tercjami. 30 trittyes miasta-państwa składało się z licznych dem, których było około 139 lub 140. Wszyscy obywatele płci męskiej w wieku 18 lat i starsi zarejestrowali się w ich demie i stało się to ważnym stowarzyszeniem, ważniejszym niż poprzednia fratria, czyli stowarzyszenie rodzinne, które dodatkowo służyło podważeniu ścisłych więzów krwi. Klejstenes zreformował również poprzednią Radę Czterystu w bule, radę składającą się z 500 członków, po 50 mężczyzn z każdego z 10 plemion. Instytucja ta była sercem nowego systemu i pełniła funkcję organu wykonawczego realizującego politykę ustaloną przez zgromadzenie. Dostęp do różnych szczebli władzy został otwarty dla członków społeczeństwa spoza szlacheckiej klasy arystokratycznej, choć trzeba było mieć określony majątek lub majątek. Klejstenes zreformował także ciało ustawodawcze i wprowadził politykę ostracyzmu. Podsumowując, opierając się na wcześniejszych reformach Solona, Klejstenes umieścił państwo pod korporacyjną władzą obywateli, co zaowocowało nową dynamiką polityczną na rzecz większej wolności i kontroli dla obywateli ateńskich.

Klemens Aleksandryjski

(ok. 150 – ok. 215 n.e.) nauczyciel religijny i filozof Klemens z Aleksandrii (Titus Flavius Clemens Alexandrinus) jest jednym z wielu znakomych teologów aleksandryjskich, którzy powstali między I a III w. n.e. Pisma żydowskich mędrców, takich jak Filon i Syrach wywarł wpływ na wszystkich tych aleksandryjskich myślicieli. Jego nauczycielem był podobno Pantenus, wybitny myśliciel chrześcijański, który był dyrektorem „oficjalnej” szkoły dla aspirujących kandydatów na chrześcijaństwo. (Nawrócenie na chrystianizm wymagało na początku rygorystycznego programu inicjacyjnego). Z kolei Klemens zajął stanowisko Pantenusu i wykształcił Orygenesu, błyskotliwego erudyte chrześcijańskiego z początku III wieku n.e. Większość spekulacji na temat życia Klemensa Aleksandryjskiego pochodzi od Euzebiusza z Cezarei z IV wieku n.e. W rzeczywistości Klemens nigdy nie cytuje Pantenusu, a Orygenes nigdy nie cytuje Klemensa. Twierdzenie Euzebiusza, że szkoła była oficjalną szkołą katechetyczną, dobrze pasuje do zwykłego obrazu, jaki historycy przedstawiają zwykle dość prywatne instytuty zorganizowane wokół filozofów i myślicieli. Euzebiusz był zachwycony Orygenesem i mógł po prostu chcieć go połączyć z apostołami, którzy stworzyliby takie programy dla wierzących. Euzebiusz mówi, że Klemens podróżował po świecie śródziemnomorskim w poszukiwaniu intelektualnych mentorów, aż znalazł to, czego szukał w Aleksandrii. Szkoła, którą prowadził, wydawała się stworzona dla bogatych i wykształconych. Jego pisma dostarczają wskazówek na temat życia intelektualnego wieku Aleksandria. Miasto było podzielone na grupy „prostych wierzących”, bardziej zaawansowanych studentów filozofii i religii, którym Klemens udzielał wskazówek i rad, chrześcijańskiego dualizmu i jego zwolenników, którzy twierdzili, że posiadają wiedzę tajemną, oraz konwencjonalnych pogańskich intelektualistów i pogańskich wyznawców religii, którzy wyznawali tajemnicze kultury. Klemens skrytykował te ostatnie grupy. Najbardziej znanym zachowanym dziełem jest trylogia: „Wezwanie”, „Nauczyciel” i „Różne”. Wydaje się, że trylogia jest adresowana do stopniowo wybranych odbiorców. „Adhortacja” mówi początkującym i osobom z zewnątrz o zaletach chrześcijaństwa; „Nauczyciel” przemawia do nawróconych i potrzebujących dyscypliny; a „Różne” to mozaika materiałów, ale przynajmniej część z nich dotyczy tych, którzy są prawdziwymi „gnostykami”. Chociaż Klemens pisze elegancką greką, czasami jest pretensjonalny i chaotyczny. Jego głównym punktem jest to, że poznanie Chrystusa jako Logosu przyniosło wierzącemu zbawienie. Paideia, czyli edukacja, jest sposobem na lepsze poznanie Logosu, a szkoła Klemensa miała oferować tę edukację. Klemens unikał herezji gnostycyzmu, ponieważ uważał świat materialny za rzeczywisty, a Chrystusa za wcielonego (w ciele), chociaż przyznał, że większość Biblii lepiej rozumieć jako alegorię, a nie dosłowną prawdę. Problemów, jakie ludzie mieli z myśleniem Klemensa, było wiele. Bagatelizuje proste znaczenie Biblii i poprzez alegorię wprowadza klasyczną filozofię grecką. Sprzyja elitaryzmowi, preferując tajemne i bardziej dojrzałe rozumienie wiedzy religijnej. Ten elitaryzm można znaleźć w pismach późniejszych chrześcijan (takich jak Madame Guyon i arcybiskup Fenelon) i pokazuje, dlaczego opinia publiczna była niechętna gnostykom z II wieku. Z drugiej strony, jego teologia jest prawdziwie nowatorska dla chrześcijańskiego mistycyzmu, a osoby takie jak Pseudo-Dionizos, Meiser Eckhart i John Wesley znalazły pocieszenie w jego pismach.

Kodeks Justyniana

Jednym z najtrwalszych dokonań cesarza bizantyjskiego Justyniana I (527-565 n.e.) było jego wszechstronne opracowanie i uporządkowanie prawa rzymskiego. Cesarz uważał, że prawo jest tak samo istotne dla bezpieczeństwa imperium jak siła militarna. Jego osiągnięcie prawne (podobnie jak jego wysiłek bojowy) było próbą zapewnienia władzy i dziedzictwa jego panowania. Justynian wybrał i zmienił komisję, w skład której wchodził Trybonian, największy ówczesny umysł prawniczy, z zadaniem uporządkowania przeszłych i obecnych praw imperium. W 529 r. zakończyła swoją pracę komisja, Kodeks, który uporządkował wieki cesarskiego ustawodawstwa, usuwając to, co nie było już potrzebne. Kodeks ten został zrewidowany i zaktualizowany w 534 r. Kopie zostały rozprowadzone po całym

imperium i tylko prawa, które zostały w nim zapisane, obowiązywały w sądach imperium. Po tym Justynian powierzył Tribonianowi i jego komisji zadanie kompilacji, redagowania i organizowania wcześniejszych decyzji prawnych lub komentarzy do przepisów. Dzieło to, znane jako Digest, zostało ukończone w 533 roku. Zostało podzielone na 50 ksiąg według tytułów tematycznych dla ułatwienia wyszukiwania. Justynian dalej powierzył Tribonianowi publikację (534) oficjalnego podręcznika prawa, Instytutów, do szkolenia prawników. Te trzy części – wraz z czwartą częścią składającą się z nowych praw Justyniana, zwanych powieściami (co oznacza nowe prawa) – wszystkie napisane po łacinie, stały się znane jako Corpus Iuris Civilis, czyli Ciało Prawa Cywilnego. Ta praca miała głęboki wpływ na przyszłą procedurę prawną. Corpus wpływał na prawo bizantyjskie aż do 1453 roku, kiedy Cesarstwo Bizantyjskie upadło pod panowaniem Turków Osmańskich. Corpus w dużej mierze wywarł wpływ na Bizancjum poprzez późniejszą grecką kompilację prawną znaną jako Basilika (IX wiek). Na Zachodzie prawo rzymskie zostało osłabione przez przejście pod panowanie germańskie we wczesnym średniowieczu. Jednak w XI wieku prawnicy z Uniwersytetu Bolońskiego we Włoszech wznowili badania nad Korpusem Justyniana. W XII wieku studia te doprowadziły Gracjana, boloński mnich, do stworzenia systematycznej organizacji prawa kanonicznego (praw kościelnych) zwanej Decretum. Badanie to dało również początek świeckim zmianom prawnym w Europie Zachodniej. Kodeks Justyniana nadal mocno wpływa na wiele europejskich systemów prawnych.

Klasyka konfucjańska

Od początku okresu historycznego Chińczycy z głębokim podziwem i szacunkiem traktują tradycje przekazywane od starożytności. Dzieła tradycyjnie uznawane za dziedzictwo czasów starożytnych na długo poprzedzały Konfucjusza (551–479 p.n.e.), niemniej jednak nazywane są klasykami konfucjańskimi. Pięć klasyków konfucjańskich to najbardziej szanowane kanoniczne dzieła klasyków. Oni są

1. Yi Jing (I Ching), czyli Księga Przemian
2. Shu Jing (Shu Ching), czyli Księga Historii lub Dokumenty
3. Shi Jing (Shih Ching), czyli Księga Ody lub Poezja
4. Li Jing (Li Ching) lub Li Ji (Li Chi), czyli Księga Obrzędów
5. Qunqiu (Ch'un-ch'iu), czyli Roczniki Wiosny i Jesieni

Konfucjusz jest autorem Kronik Wiosny i Jesieni. Wszystkie inne są zbiorami starożytnych dokumentów, które według tradycji zostały zredagowane i opracowane przez Konfucjusza i jego uczniów. Yi Jing, czyli Księga Przemian, to zbiór krótkich tekstów, które dają wskazówki do interpretacji wyników wróżenia rzucanego przez kapłanów za pomocą skorup żółwi i łodyg krwawnika na polecenie królów z dynastii Shang (ok. 1700 – ok. 1122 p.n.e.). Zgodnie z tradycją Konfucjusz napisał kilka „skrzydeł” do tych tekstów, które rozwijają ich interpretację i wyjaśniają ich znaczenie. Współcześni historycy przypisują „skrzydła” epokom późniejszym niż Konfucjusz. Shu Jing, czyli Księga Historii, to zbiór krótkich dokumentów. Są to ogłoszenia, przemówienia, manifesty i raporty starożytnych władców i ich ministrów, począwszy od mitycznych idealnych królów Yao, Shun i Yu, aż po wczesną dynastię Zhou (Chou) (ok. 1122-256 p.n.e.). Konfucjusz, który również napisał wstępy do dokumentów, aby wyjaśnić ich znaczenie, rzekomo je zredagował. Współcześni historycy uważają, że chociaż dokumenty Zhou są autentyczne, te przypisywane wcześniejszym epokom powstały znacznie później. Shi Jing, czyli Księga Poezji, to antologia 300 wierszy. Niektóre były pieśniami ludowymi, inne były pieśniami używanymi przez przywódców podczas ceremonii. Pochodzą z wczesnego okresu Zhou i podobno zostały wybrane i zredagowane przez Konfucjusza. Li Jing, czyli Księga Obrzędów, to

różnorodny zbiór zawierający zasady organizacji rządu Zhou, kodeks postępowania dla panów i dżentelmenów oraz zasady dotyczące ważnych wydarzeń życiowych, takich jak śluby, pogrzeby i ofiary. Księżę Zhou (Chou), ojciec założyciel dynastii Zhou, był rzekomo autorem wielu dokumentów w tym klasyku. Ponownie Konfucjuszowi przypisuje się wybór i edycję dokumentów. Qunqiu, czyli Kroniki Wiosny i Jesieni, to kronika stanu Lu w latach 722-481 p.n.e. i został skompilowany przez Konfucjusza, który pochodził z tego stanu. Książka jest ważna, ponieważ poprzez dobór słów Konfucjusz wydał moralną ocenę osób i wydarzeń, które zostały opisane. Kiedy około 110 r. p.n.e. cesarz Wu z dynastii Han uczynił konfucjanizm oficjalną ideologią Chin, Pięć klasyków zyskało status dzieł kanonicznych. Wielcy uczeni Han pracowali nad opublikowaniem oficjalnej wersji i oficjalnie zatwierdzonej interpretacji. Studiowali je studenci i opierały się na nich oficjalne egzaminy, na których rekrutowano urzędników państwowych, tworząc wykształconą elitę w chińskim społeczeństwie na następne 2000 lat, która była spawana w tej samej tradycji. Ponad tysiąc lat po ich kanonizacji, za panowania dynastii Song (Sung) (960–1279 n.e.) nastąpił wielki ruch mający na celu ponowne zbadanie i reinterpretację konfucjanizmu. Nazywał się neokonfucjanizm. Liderem tego ruchu był Zhu Xi (Chu Hsi), który żył w latach 1130-1200. Zhu zachęcił do studiowania czterech dodatkowych tekstów. Cztery Księgi to

1. Lunyu (Lun-yu), czyli Analekty Konfucjusza. Zbiór rozmów i działań Konfucjusza zarejestrowanych i opracowanych przez jego uczniów po jego śmierci. Składa się z 20 rozdziałów. Dają wskazówki co do jego charakteru i ideałów. Na przykład: „Konfucjusz powiedział: „W wieku piętnastu lat skupiłem się na nauce. W wieku trzydziestu lat byłem mocno ugruntowany. W wieku czterdziestu lat nie miałem już żadnych wątpliwości. W wieku pięćdziesięciu lat poznałem wolę Nieba. W wieku sześćdziesięciu lat byłem gotów tego słuchać. Mając siedemdziesiąt lat, mogłem podążać za pragnieniem serca, nie przekraczając tego, co słuszne””.

2. Mencjusz (Meng Tzu), czyli Księga Mencjusza. Jest to kompilacja pism Mencjusza (372-289 p.n.e.), który był czczony jako drugi po mistrzu mędrzec szkoły konfucjańskiej.

3. Daxue (Ta-hsueh), czyli Wielka Nauka

4. Zhongyong (Chung-yung), czyli Doktryna Średniej Wielkiej Nauki i Doktryna Średnia to dwa eseje zaczerpnięte z Księgi Obrzędów. Podkreślają, że doskonalenie umysłu to początek ulepszania świata.

Jak stwierdzono w Wielkiej Nauki: „Ci w starożytności, którzy chcieli oświecić światliste cnoty na całym świecie, najpierw rządząliby swoimi państwami; chcąc rządzić swoimi państwami, najpierw zaprowadziliby porządek w swoich rodzinach; pragnąc zaprowadzić porządek w swoich rodzinach, najpierw zadbaliby o własne osoby. . . ”. Pięć klasyków i cztery księgi to najbardziej szanowane księgi w Chinach. Są one również niezbędne w Japonii i Korei, krajach, które przyjęły fundamentalne ideały chińskiej cywilizacji.

Konfucjanizm jako ideologia państwowa

Konfucjanizm, pierwotnie filozofia wschodnioazjatycka oparta na naukach Konfucjusza, wywarł silny wpływ na struktury i politykę rządową na całym świecie, zwłaszcza w Chinach, Korei, Japonii, Singapurze, Tajwanie i Wietnamie. Konfucjusz, słynny Chiński filozof żyjący w latach 551-479 p.n.e. często wyrażał swoje myśli w krótkich wypowiedziach, na przykład zebranych i zachowanych przez jego uczniów i naśladowców w Analektach Konfucjusza. Konfucjusz zrobił znacznie więcej niż tylko nauczał filozofii i miał nadzieję szerzyć swoje myśli i idee, aby otrzymać patronat jednego z wielu panów rywalizujących o dominację w Chinach, a nawet miał nadzieję przekonać chińskich przywódców do podążania za jego systemem myślenia i wartościami. Niestety Konfucjuszowi nie udało się za życia zaakceptować jego idei przez kluczowych władców chińskiego społeczeństwa, ale ostatecznie jego koncepcje przekształciły się w ideologię państwową. Rozwój konfucjanizmu jako ideologii państwowej

można przypisać jego wyznawcom, a dokładniej wyznawcom jego pierwotnych wyznawców. W okresie historii w starożytnych Chinach, znanym jako Sto Szkół Filozoficznych lub Myśli, wybitni uczeni konfucjańscy, tacy jak Mencjusz i Xunzi, rozwinęli zasady konfucjańskie i rozpowszechnili filozofię oraz jej wpływy społeczne i polityczne w całym Chinach. Chociaż na krótko zabroniono tego w czasach dynastii Qin (Ch'in), Han Wudi (Han Wu-ti), szósty cesarz dynastii Han, przyjął konfucjanizm. Przyjął zasady myśli konfucjańskiej jako podstawę swojego rządu, praw i etyki. Aby ją promować, założył uniwersytet, aby nauczać klasyków konfucjańskich dla nowych pokoleń. Konfucjanizm pozostał najbardziej wpływową i mainstreamową szkołą myślenia w Chinach, dopóki Chińczycy komuniści pod przywództwem Mao Zedonga (Mao Tse-tunga) nie stłumili go. Zhu Xi (Chu Hsi) podjął się dalszego opracowania konfucjanizmu jako ideologii państwowej i został zidentyfikowany jako jeden z pierwszych neokonfucjanistów. Neokonfucjanizm, który był bardziej atrakcyjny nie tylko dla Chin, ale także dla Korei i Japonii, włączył taoizm (taoizm) i idee buddyjskie, aby stworzyć bardziej wszechstronną filozofię i ideologię. Dwie najbardziej fundamentalne zasady konfucjańskiej myśli rządzenia to cnota i zasługa. Aby rządzić, trzeba najpierw umieć skutecznie rządzić sobą. W rezultacie król lub przywódca rządu musi działać jako „spokojne centrum”, wokół którego społeczeństwo może się rozwijać i prosperować pod jego kierownictwem. Myśl konfucjańska kładzie nacisk na uczenie się jako integralny składnik nie tylko lepszego rządzenia sobą, ale także zwiększania szans na sukces w społeczeństwie. Kiedy późniejsze dynastie zaczęły wdrażać konfucjańskie zasady rządzenia, ustanowiły egzaminy do służby cywilnej na stanowiska rządowe, oparte na studiowaniu konfucjańskich klasyków. Ponadto włączyli również tradycyjne wartości rytuału, synowskiej pobożności, lojalności, wspólnoty i człowieczeństwa. Konfucjanizm nadal wpływa na wiele narodów azjatyckich.

Konfucjusz

(551-479 p.n.e.) Chiński filozof

Konfucjusz to zlatynizowana forma Kong Fuzi (K'ungfu-tzu), co oznacza po chińsku Mistrz Kong. Pochodził z drobnej rodziny szlacheckiej ze stanu Lu we współczesnej prowincji Shandong (Shantung), założonej przez księcia Zhou (Chou). Jego ojciec zmarł, gdy był młody, a matka wychowywała go w skromnych warunkach. Konfucjusz założył szkołę filozoficzną zwaną konfucjanizmem, która kładła nacisk na etykę w życiu osobistym i politycznym i która walczyła o akceptację w epoce zwanej Sto Szkół Filozoficznych w Chinach, która trwała od około 600 do 300 p.n.e. Do roku 100 p.n.e. Konfucjanizm stał się ideologią państwową Chin, a Konfucjusz został uznany za Najwyższego Mędrca i Ostatecznego Nauczyciela. Niewielu ludzi miało większy wpływ na większą liczbę ludzi przez dwa tysiąclecia. Chociaż w późniejszych wiekach wokół Konfucjusza narosło wiele legend, to jednak możliwe jest zrekonstruowanie dość dokładnej jego biografii. Konfucjusz miał wykształcenie godne dżentelmena. Jego hobby to muzyka i łucznictwo, ale musiał zarabiać na życie. Szukał służby rządowej, ale z misją, która polegała na zreformowaniu moralności i zaprowadzeniu pokoju. Chiny znajdowały się w niestabilnym stanie. Dynastia Zhou podupadała i panowie feudalni, którzy walczyli o dominację, nie zwracali uwagi na moralne przywództwo. W związku z tym nie miał szczęścia w znalezieniu akceptacji dla swoich pomysłów i zwrócił się do nauczania jako narzędzia reform. Był pierwszym profesjonalnym nauczycielem w Chinach, pobierał opłaty za naukę, ale przyjmował tylko uczciwych uczniów. Podczas gdy tradycyjne szkoły dla szlachty okazały się wykształconymi ludźmi, którzy wykonywali rozkazy swoich panów, Konfucjusz oczekiwał, że jego uczniowie odegrają dynamiczną rolę w reformowaniu rządu i służbie ludowi. Nauczał ponad 3000 uczniów, wśród których 72 było licznymi uczniami. Większość jego uczniów kontynuowała nauczanie i wspieranie jego dziedzictwa, szerząc jego ideały i dyskutując z wyznawcami innych filozofii. Konfucjusz napisał książkę zatytułowaną *Annals of Spring and Autumn* (Qunqiu), która była kroniką jego stanu Lu. Tytuł książki nadał nazwę epoce, którą obejmuje. Jego znaczenie polegało na doborze słów do opisu ludzi i wydarzeń, zwanych

„sprostowaniem imion”, które wyrażały potępienie lub pochwałę. Według słynnego konfucjańskiego Mencjusza: „Konfucjusz napisał Wiosnę i Jesień, a zbuntowani synowie i nielejalni ministrowie ogarnęła konsternacja”. Ta książka, razem z Yi Jing (I Ching), czyli Księgą Przemian; Shu Jing (Shu Ching), czyli Księgą Historii; Shi Jing (Shih Ching), czyli Księgą Poezji; i Li Jing (Li Ching), czyli Księgą Obrzędów, stanowią Pięć Klasyków Konfucjańskich Klasyków i są najbardziej szanowanymi tekstami kultury chińskiej. Konfucjuszowi i jego uczniom przypisuje się skompilowanie i zredagowanie pozostałych Czterech ksiąg kanonu, a także napisanie do nich dodatków. Jedno z nich, Lunyu (Lun-yu), czyli Analekty, co oznacza „wybrane powiedzenia”, było zbiorem jego wypowiedzi i rozmów z uczniami, które zebrali razem wkrótce po jego śmierci. The Analects przedstawia swoje poglądy na rzeczy i wydarzenia oraz przedstawia go jako bardzo ludzkiego człowieka skupionego na robieniu dobrze na tym świecie i nie przejmującego się boskością i następnym światem. Konfucjusz nie uważał się za reformatora czy innowatora, ale za konserwatora i przekaziciela tradycyjnych cnót. Jego celem było przywrócenie Chin do złotego wieku starożytności, do epoki legendarnych mędrców-królów Yao, Shun i Yu, a ostatnio do epoki mądrych założycieli dynastii Zhou, królów Wen i Wu, oraz księżę Zhou. Jednak Konfucjusz był rewolucjonistą w tym, że dla niego nadrzędny człowiek, który powinien przewodzić, osiągnął ten status nie przez urodzenie, ale przez wykształcenie i samodoskonalenie. Kiedy konfucjanizm został przyjęty jako oficjalna ideologia Chin, to radykalne kryterium oceny wartości człowieka doprowadziłoby do stresu związanego z edukacją i wdrożenia systemu egzaminacyjnego do rekrutacji urzędników państwowych, który uczyniłby z Chin merytokrację. Ponieważ ludzie są istotami społecznymi żyjącymi w społeczeństwie, Konfucjusz zaszczerpił następujące ideały postępowania. Jednym z nich było li, które wskazywało na obrzędy, rytuały lub właściwe dobre zachowanie w każdych okolicznościach. Innym był ren (jen), który wymagał miłości i życzliwości dla wszystkich istot. Powinny być praktykowane razem, aby osiągnąć pełny sens. Ponieważ rodzina jest podstawową jednostką społeczeństwa, Konfucjusz nauczał również cnoty xiao (hsiao), czyli synowskiej pobożności, czyli szacunku i czci, jakie dzieci winne są swoim rodzicom. Konfucjusz wyjaśnił, że w życiu istnieje pięć kluczowych relacji: między rodzicami a dziećmi, mężem i żoną, starszym i młodszym rodzeństwem, królem a poddanymi oraz przyjaciółmi i sąsiadami. Trzech z pięciu znajduje się w rodzinie, ponieważ rodzina jest mikrokosmosem społeczeństwa i to w rodzinie młodzi uczą się pierwszych lekcji. Pierwszy w każdym z pierwszych czterech związków ma wyższy status, ale wiąże się to z większą odpowiedzialnością. Na przykład rodzice muszą nie tylko karmić i ubierać swoje dzieci, ale także wpajać im wartości moralne i dawać przykład dzieciom, które powinny kochać, szanować i być posłuszne rodzicom. Jeśli każda osoba w jakimkolwiek związku zachowuje się właściwie, zgodnie ze swoją pozycją, to sprostowanie imion zostało dokonane. Oprócz rodziny król, który zasługuje na to miano, powinien przewodzić swojemu ludowi, dając mu dobry przykład moralny i troszcząc się o jego pomyślność; a ludzie powinni czcić go i służyć mu tak, jak służą swoim rodzicom. Jedyny potencjalnie równy związek istnieje między przyjaciółmi i sąsiadami, którzy powinni traktować się nawzajem z honorem i po ludzku, ale tutaj znowu młodszy powinni szanować starszych. Samodoskonalenie i cnota osobista są cechami charakterystycznymi człowieka wyższego, który miał obowiązek służyć społeczeństwu. Konfucjusz nie kwestionował monarchicznego systemu rządów, ale nakładał na osoby sprawujące władzę dużą odpowiedzialność za dobre przywództwo. Powiedział: „Rządzić to naprawiać sytuację. . . Jeśli sam władca jest prawy, wszystko pójdzie dobrze bez rozkazów. Ale jeśli on sam nie jest prawy, nawet jeśli wydaje rozkazy, nie będą one wykonywane. . . Prowadź ludzi prawami i reguluj ich karami, a ludzie będą starali się trzymać z dala od więzienia, ale nie będą mieli poczucia wstydu. Prowadźcie ludzi cnotą i powściągnajcie ich zasadami przyzwoitości, a ludzie będą mieli poczucie wstydu, a ponadto staną się dobrzy”. Nie był prorokiem, nie zabiegał o boską aprobatę dla swoich nauk i wierzył w naturalny i moralny porządek ludzi. Dla Konfucjusza niebo było przewodnią opatrnością, a spełnienie człowieka można było osiągnąć jedynie poprzez działanie zgodne z wolą nieba. Jak można zrozumieć wolę nieba? Odpowiedzią Konfucjusza było studiowanie historii i literatury, ponieważ w nich można znaleźć

zbiorową mądrość ludzkości od starożytności. Przypisywał bolączki swojego dnia zaniedbania studiowania historii i muzyki oraz przestrzeganiu zasad rytuału. Dlatego cenił starożytne teksty i dlatego potomność przypisuje Konfucjuszowi i jego uczniom ich zbiór w kanonach. Chociaż był człowiekiem osobistej pobożności i szacunku, nie przejmował się sprawami niezziemskimi. Kiedy uczeń zapytał go o kult duchów, Konfucjusz odpowiedział w ten sposób: „Jeszcze nie wiemy, jak służyć ludziom, skąd możemy wiedzieć, jak służyć duchom”. O śmierci powiedział: „Nie wiemy jeszcze o życiu, skąd możemy wiedzieć o śmierci?” dodając: „Poświęć się właściwym wymaganiom ludzi, szanuj duchy i duchy, ale trzymaj je z daleka - to można nazwać mądrością”. Uczniowie Konfucjusza kontynuowali jego pracę pedagogiczną, debaty z innymi szkołami na temat zasad filozoficznych i, jeśli to możliwe, służbę publiczną. Wśród jego wielkich wczesnych uczniów był Mencjusz, którego nauki zebrano w dziele noszącym jego imię i który został uhonorowany tytułem Drugiego Mędrca. Innym był Xunzi (Hsun Tzu), który również nadaje swojemu dziełu swoje imię. Jednak Xunzi jest nazywany heterodoksyjnym nauczycielem, który odszedł od prawdziwego ducha konfucjanizmu, ponieważ argumentował, że natura ludzka była pierwotnie zła, a nie dobra, jak twierdzili Konfucjusz i Mencjusz. Kiedy Chiny ostatecznie osiągnęły zjednoczenie w 221 p.n.e. za panowania dynastii Qin (Ch'in) panowała twarda i moralna filozofia zwana legalizmem. Legalizm i konfucjanizm były dla siebie przekleństwem. Legalistyczni władcy Qin zakazali nauk konfucjańskich i innych nauk filozoficznych i próbowali spalić wszystkie ich książki, pozwalając studiować tylko legalistyczne i praktyczne prace. Wielu uczonych konfucjańskich zginęło podczas krótkiej dynastii Qin. Upadek Qin w 206 p.n.e. skutkowało zniesieniem zakazu debat filozoficznych. W ciągu stu lat dynastia Han (202 p.n.e.-220 n.e.) ustanowiła konfucjanizm jako ideologię państwową, a Konfucjusz został uhonorowany tytułem Pierwszego Mędrca.

Konstantyn Wielki

(ok. 285–337 n.e.) cesarz rzymski

Panowanie Konstantyna Wielkiego oznaczało przejście od starożytnego Cesarstwa Rzymskiego do średniowiecznej Europy i decydujący krok w ustanowieniu Kościoła chrześcijańskiego jako oficjalnej religii cywilizacji greckiej i łacińskiej. Jego spojrzenie na stosunki państwo-kościół wpływało przez wieki na sposób konstytuowania europejskich rządów, a jego wpływ miał bezpośrednie reperkusje na administrację takich krajów jak carska Rosja aż do XX wieku. Konstantyn był synem Konstancjusza i Heleny. Jego ojciec został mianowany w 293 n.e. jako jeden z czterech współcesarzy w tetrarchii ustanowionej przez Dioklecjana. Dioklecjan postanowił trzymać syna Konstancjusza pod obserwacją jako trybun. Kiedy Dioklecjan przeszedł na emeryturę w 305 r., Konstantynowi pozwolono dołączyć do ojca w kampanii w Szkocji. Jego ojciec zmarł w Wielkiej Brytanii, a jego żołnierze ogłosili Konstantyna swoim nowym Cezarem. Między 305 a 312 Konstantyn zorganizował propagandę, wojska i zasoby w celu przejęcia wyłącznej władzy w zachodnim imperium rzymskim. Wygrał szereg bitew z Frankami i innymi, a następnie wkroczył na Półwysep Apeniński z zamiarem pokonania swojego rzymskiego rywala. Kluczem do jego sukcesu była ryzykowna bitwa stoczona pod Rzymem w 312 roku. Konstantyn twierdzi, że widział tam niebiańską wizję, która ujawniła jego fortunę i wzmocniła jego odwagę. Najpierw powiedział, że to pojawienie się jego boga-opiekuna Apollina obiecało mu 30 lat sukcesów, a na niebie pojawiła się rzymska cyfra XXX. Gdy Konstantyn dorósł, uznał, że nawiedzenie to ma charakter chrześcijański i że ujrzał pojedynczy krzyż ze słowami *in hoc signo vince* („pod tym znakiem zwyciężaj”). Późniejsza chrześcijańska wersja tej historii kończy się marszem armii Konstantyna do zwycięstwa, z krzyżem wypisanym na ich tarczach. Miejscem wizji był Most Mulwijski, kojarzony obecnie z punktem zwrotnym w jego życiu, karierze i losach religii chrześcijańskiej. Konstantyn myślał, że spoczywa na nim ręka boskości i ostatecznie zidentyfikował boga jako chrześcijanina. W rezultacie zaczął aktywnie wspierać prześladowaną dotychczas wiarę. Przywracał majątki kościołom na Zachodzie, a zwłaszcza okazywał przychylność duchowieństwu. Spotkał się ze swoim odpowiednikiem

ze Wschodniego Cesarstwa Rzymskiego i sfalszował porozumienie zwane Edyktem Mediolańskim w 313 n.e., w którym oficjalnie dopuszczono wiarę chrześcijańską. Chociaż spopularyzowana historia przedstawia Konstantyna jako niezrównanego obrońcę wiary chrześcijańskiej, tę interpretację należy traktować z przymrużeniem oka. Na przykład w swoich dekrétach unikał cytowania konkretnych religii lub terminów religijnych, dlatego mówił „Najwyższy Władca” lub „Najwyższy Bóg”. Nie wymagał od swoich poddanych „zabobonnych” (tj. chrześcijańskich) praktyk, aby pokazać swoją wierność imperium. Jako osobistego doradcę trzymał specjalistę od neoplatonizmu. Oficjalnie nie prześladował kultów grecko-rzymskich, poza kilkoma akcjami policyjnymi. Ostrzegł chrześcijan przed braniem prawa w swoje ręce w ich gorliwości w zamykaniu pogańskich świątyń. Swoją stolicę poświęcił zarówno obrządkowi pogańskiemu, jak i chrześcijańskiemu oraz sprowadził do miasta wiele dzieł sztuki z pogańskich świątyń. Kontynuował pogańską tradycję rzymską, zgodnie z którą cesarz był wyznaczonym przez Boga pośrednikiem między boskością a imperium, dlatego rzadko interweniował w sporach kościelnych. W rzeczywistości formalnie wstąpił do kościoła przez chrzest aż do łoża śmierci, odzwierciedlając własne obawy związane z niemożliwością prowadzenia świętego życia podczas służby jako cesarz.

NIEZGODNOŚĆ WSCHÓD-ZACHÓD

Zgoda ze wschodnim cesarzem nie trwała długo. Na Wschodzie panowała powszechna nieufność wobec Konstantyna i ciągłe nękanie chrześcijan. Wybuchła wojna, a Konstantyn ponownie wykazał się militarną walecznością. W 324 roku został jedynym cesarzem całego Cesarstwa Rzymskiego. Konstantyn od razu zaczął przygotowywać się do założenia swojej stolicy w bezpieczniejszej części imperium, w Bizancjum (w dzisiejszej Turcji) po europejskiej stronie Bosforu. Nazywano go Nowym Rzymem, niższym rangą niż Rzym włoski, ale przeznaczonym przez Konstantyna do ulepszenia z czasem. Kiedy uczynił to miasto swoim domem i nazwał je swoim imieniem, Konstantynopolem, był to znak, że bezpieczeństwo i prestiż, które niegdyś posiadał świat łaciński, na stałe przeniosły się na wschód. Światło cywilizacji rzymskiej przesunęło się na wschód, a Zachód zaczął schodzić w mroczniejsze czasy. Konstantyn przywrócił wiele reform Dioklecjana i wyrzekł się innych. Na przykład nie tylko uznał potrzebę regionalnego rządu; utworzył armie do walki na różnych europejskich i azjatyckich teatrach wojennych. Niemcy i Frankowie weszli do wyższych stopni cesarskiej służby wojskowej. Te koncepcje uitorowały drogę średniowiecznemu społeczeństwu, z lokalnymi panami, którzy kontrolowali mniejsze terytoria i osobiste armie. Nie zaakceptował jednak idei Dioklecjana o kolegium cesarskim, czyli tetrarchii, i zastąpił ją cesarstwem dynastycznym. Oddzielił wojsko od cywilnego pod względem usług i obowiązków. Założył nową walutę i ujedynolicił jej jednostki, system, który przetrwał 700 lat. Utrzymywał poddanych i chłopów na ich pozycjach społecznych, aby produkcja żywności i projekty imperialne, takie jak kampanie wojskowe, utrzymanie dróg i budowa miast, mogły być kontynuowane przy wystarczających zapasach żywności i siły roboczej. Jednocześnie świadomie dążył do wprowadzenia wartości chrześcijańskich do polityki publicznej, aby pomóc uciśnionym, a zwłaszcza duchowieństwu awansować do wyższego statusu publicznego. Rezultatem dla Kościoła chrześcijańskiego było to, że biskupi byli mile widziani na jego dworach, chrześcijaństwo rozprzestrzeniło się jeszcze szybciej, a kościoły były odbudowywane i nadawane prawa własności. Brał czynny udział w takich projektach budowy kościołów jak Bazylika Św. Piotra w Rzymie czy Bazylika Grobu Pańskiego w Jerozolimie. Jednocześnie, ponieważ Konstantyn uważał się za pośrednika między Bogiem a jego imperium, często przyjmował rolę arbitra w sporach kościelnych, rolę, do której nie był wykształcony. Zwołał Sobór Nicejski (325) i zaproponował formułę, którą należy przyjąć, aby doprowadzić do jedności wszystkich chrześcijan w jego królestwie. W rzeczywistości chrześcijaństwo osiągnęło w imperium prestiż, którego przyszli cesarze, tacy jak Julian Apostata, nie mogli odwrócić.

DOBROCYŃCA KOŚCIOŁA

Kilka ostatnich lat życia Konstantyn spędził na Wschodzie, w swojej stolicy lub podczas kampanii, chociaż od czasu do czasu podróżował do Rzymu lub nad Ren, aby zabezpieczyć tam swoją posiadłość. Jego działania militarne ograniczały się do kontrolowania „barbarzyńskich” plemion wzdłuż granicy, a nie do walki z nemesis Rzymu, imperium Sasanidów. Późniejsi cesarze nie mieli tyle szczęścia. Chociaż po jego śmierci wybuchła wojna domowa, jego wpływy wystarczyły, by dać jego potomkom cesarskie prerogatywy na następne stulecie. Późniejsi chrześcijanie wielbili takiego dobroczyńcę kościoła. Nie zaszkodziło, że Konstantyn został pochowany na zewnątrz Kościoła Apostołów i de facto zaliczany do nich jako „13. apostoł”. Jego przyjaciel, Euzebiusz, czczony przez późniejsze pokolenia chrześcijan jako historyk pierwotnego kościoła, również dodał blasku obrazowi Konstantyna swoją biografią tego człowieka. Inne interweniujące i współczesne źródła i oceny Konstantyna były mniej entuzjastyczne. Jednak około IX lub X wieku reputacja Konstantyna wzniosła się na nowe wyżyny, gdy pojawiły się opowieści i legendy dotyczące jego świętości i akty nadprzyrodzone. Odzyskano około 25 „żywotów” Konstantyna, zarówno ze Wschodu, jak i z Zachodu, które wyśpiewują jego chwałę wykraczającą poza to, co celebrowały wcześniejsze pokolenia. Jako święty we wschodnim Kościele chrześcijańskim, jego święto przypada 21 maja.

Konstantynopol

Miasto Konstantyna Wielkiego przetrwało jako centrum cywilizacji i religii przez ponad 1000 lat. Spośród miast świata tylko Jerozolima, miasto króla Dawida, może się równać z prestiżem i długowiecznością. Starożytna nazwa brzmiała Bizancjum. Założenie miasta sięga VII wieku p.n.e. i było znane jako miejsce sporów podczas wojen peloponeskich. Jeszcze 150 lat przed Konstantynem Rzymianie obrócili miasto w gruzy za niesubordynację, a następnie odbudowali je ze względu na strategiczne położenie. Ale to Konstantyn wybrał to miasto, hojnie uczynił je swoim własnym i przeznaczył je na Nowy Rzym, stolicę imperium.

MIASTO KONSTANTYNA

Konstantyn początkowo planował zbudować swoje miasto w pobliżu słynnego miasta Troja, ale rozmyślił się, być może ze względu na sympatie do chrześcijan, nie chcąc zafałszować swoich nowych priorytetów religią homerycką. Bizancjum miało wiele zalet naturalnych: było otoczone z trzech stron wodą, miało doskonałe porty, znajdowało się w pobliżu ośrodków przemysłowych Azji Mniejszej i było dostępne dla rolniczych spichlerzy Egiptu i południowej Rosji. Krzyżowały się tu ważne cesarskie drogi wschód-zachód, w tym słynna Via Egnatia. Starożytne miasto było również znane ze swoich murów, więc mur odbudowany przez Konstantyna mógł ufortyfikować jego lądową stronę. Tak więc miejsce to było zdecydowanie bardziej strategiczne i łatwiejsze do obrony niż stary Rzym we Włoszech, który nie został zbudowany na morzu i nie miał tych samych naturalnych barier, które go chroniły. Konstantyn rozpoczął swój projekt w 324 roku n.e., a do 330 roku nowe miasto było gotowe. Fortyfikacja była duża na tyle, że granice obejmowały tereny puste i niezabudowane. Żadna z tych ścian nie przetrwała do dziś, ale ich zarysy można sobie wyobrazić na podstawie pisemnych zapisów. Początkowo wzrost był niewielki, a populacja niewielka. Konstantyn był zdeterminowany, by uczynić z miasta wschodniego bliźniaka Rzymu. Rozdawał te same dotacje na życie, obdarzał je podobnymi tytułami obywatelskimi i urzędami, budował tę samą infrastrukturę i pomniki. Część zboża, która miała trafić do włoskiego Rzymu, trafiła teraz do Nowego Rzymu i w końcu dziesiątki tysięcy jego mieszkańców było zależnych od darmowych racji żywnościowych. Konstantyn wprowadził arystokratyczne stopnie i nomenklaturę, podobnie jak starożytny Rzym. Na wyższym terenie wznosił akropol, centrum życia społecznego, miejsce swojego Wielkiego Pałacu i Kapitolu; w pobliżu znajdowało się największe miejsce zgromadzeń, Hipodrom, na którym odbywały się gry publiczne. Później wszystkie trzy z tych miejsc stały się miejscami dzikich i krwawych imperialnych intryg. Kolumnadowe drogi i rynki wyznaczały dzielnice miejskie. Bramy otwierały się na ważne szlaki handlowe. Nowy Rzym miał nawet siedem wzgórz, wokół

których rozplanowano miasto, jak we włoskim Rzymie. Miasto nie było jawnie chrześcijańskim centrum według własnego projektu Konstantyna. Stare pogańskie świątynie już w Bizancjum pozostały nienaruszone za jego panowania. W rzeczywistości obrzędy poświęcenia na inaugurację miasta obejmowały pogańskie modlitwy i darowizny artystyczne z pogańskich świątyń. Zbudował nie więcej niż kilka kościołów; słynny kościół św. Apostołów, obok miejsca jego pochówku, nie był jego projektem, lecz jego syna (Konstancjusza II). Miasto nie było też oficjalnie stolicą cesarstwa aż do czasów jego syna, kiedy to Konstancjusz zainaugurował senat i ustanowił hierarchię urzędów cesarskich. Teraz stary Rzym zaczął być zastępowany przez Nowy Rzym i nie było odwrotu. W rzeczywistości w ciągu około 50 lat plemiona germańskie opanowały starą stolicę Włoch i ku jego gorzkiemu rozczarowaniu Konstantynopol nie uratował swojego poprzednika.

WZROST I WPŁYW CHRZEŚCIJAŃSKI

Miasto rozwijało się niesamowicie przez następne 200 lat. Pod koniec IV wieku istniało około 14 kościołów, 52 drogi kolumnadowe, 153 kompleksy łaźni oraz wiele naziemnych i podziemnych cystern. Potrzeba magazynowania wody wskazywała na jedyny brak. Tutaj cesarze teodozjańscy (a może Walens) naprawili sytuację w typowy rzymski sposób. Opracowali niezwykły system, który połączył źródła wody w głębi lądu w odległości 60–70 mil z rozległymi zbiornikami wodnymi w mieście. Rzeźbiarze cesarscy misternie dekorowali nawet podziemne cysterny. Mury Konstantyna były zbyt restrykcyjne dla rosnącej populacji, więc mury zostały rozbudowane, a powierzchnia miasta podwoiła się. Wzdłuż całego muru i linii brzegowej zbudowano około 400 wież obronnych. Trzytukowa Złota Brama, która wciąż stoi, pochodzi z tamtych czasów, podobnie jak wiele obecnie stojących murów. Tutaj w 381 r. odbył się sobór w Konstantynopolu, aby potwierdzić wyznania wiary Soboru Nicejskiego (325). Pod koniec V wieku religijny wymiar cesarstwa zaznaczył się silnie. W mieście rozwinął się monastycyzm miejski wraz z obfitością dzieł sztuki chrześcijańskiej. Ponadto wpływy orientalne i egipskie zaczęły przenikać do kultury miejskiej. Konstantynopol nie był już tylko pretendentem do starego Rzymu, ale nową i przekształconą stolicą samą w sobie. Szczyt starożytnego miasta osiągnięto za panowania Justyniana I i Teodory w VI wieku. Był najważniejszym ośrodkiem politycznym, handlowym i kulturalnym w całej Europie. W tym okresie miała miejsce wystawna budowla religijna i cesarska. Pomnikiem, który najlepiej zdefiniował chwałę Konstantynopola, była Hagia Sophia, bazylika, która nadal dominuje we współczesnej panoramie Stambułu. Kopulasta konstrukcja była nie tylko śmiałym i innowacyjnym symbolem oficjalnej pozycji chrześcijaństwa, ale także była wyrazem własnej wielkości Konstantynopola. Miasto prawdopodobnie liczyło od 500 000 do 1 miliona mieszkańców. W VI-wiecznym mieście, sprowadzonym z odległych zakątków globu, znaleziono eklektyczną mieszankę architektury i kultur. Nawet chrześcijaństwo cesarzy było bardziej zróżnicowane, niż Hagia Sophia mogłaby sądzić obserwator, ponieważ miasto oferowało schronienie różnym nie-prawosławnym chrześcijanom.

INWAZJA MUZUŁMAŃSKA

W 542 r. miasto nawiedziła zaraza, w wyniku której zmarła połowa ludności. Optymizm, który charakteryzował miasto od 200 lat, gdy rozwijało się gospodarczo i militarnie, został wkrótce poważnie zagrożony przez wojny bizantyjsko-sasanidzkie, nieudane oblężenia miasta przez Persów (616) i Awarów (626), a zwłaszcza powstanie muzułmanów w drugiej połowie VII wieku. Inwazja Arabów w 717 roku i zdobycie przez nich terytorium cesarskiego doprowadziły miasto na skraj katastrofy. Mimo to teodozjańskie mury przez jakieś 1000 lat wiernie powstrzymywały cudzoziemców. Jak na ironię, był tylko jeden wyjątek: w 1204 roku miasto otworzyło swoje bramy dla „sojuszników” zachodnich krzyżowców, którzy zwrócili się przeciwko miastu i splądrowali je. Zdrada wywołała takie oburzenie wśród Bizantyjczyków, że poddanie się muzułmanom uznano za lepszy los. W 1453 roku zdemoralizowane miasto poddało się muzułmanom osmańskim prawie bez potyczki.

Koptyjski Kościół Chrześcijański

Okres koptyjski obejmuje większość pierwszych sześciu wieków naszej ery. Kopt wywodzi się od greckiego słowa Aegyptus, które z kolei pochodzi od Hikaptah lub Memfis, pierwotnej stolicy Egiptu. Chrześcijaństwo koptyjskie to forma, która powstała w Egipcie w I wieku n.e. Zgodnie z tradycją chrześcijaństwo koptyjskie zaczęło się, gdy św. Marek, urodzony w Afryce ewangelista, udał się do Aleksandrii w Egipcie, gdzieś między 48 a 61 rokiem n.e. Wcześniej egipscy chrześcijanie byli w większości aleksandryjskimi Żydami, a niektórzy Grecy zostali chrześcijanami. Między swoim przybyciem a męczeńską śmiercią w 68 roku n.e. Marek założył kościół i nawrócił wielu rdzennych Egipcjan. Religia szybko się rozwijała w pierwszym półwieczu, a do drugiego wieku rozprzestrzeniła się na obszary wiejskie. Pisma zostały przetłumaczone na lokalny język koptyjski. Szybkie nawrócenie Egipcjan na chrześcijaństwo doprowadziło do rzymskich prześladowań tych, którzy zaprzeczali boskości cesarza. Edykt z 202 roku zakazał konwersji na chrześcijaństwo. Edykt 250 wymagał wszystkich obywateli aby nosili przy sobie przez cały czas zaświadczenie wydawane przez władze lokalne, potwierdzające, że posiadacz złożył ofiary bogom. Niezastosowanie się skutkowało karami, w tym ścięciem głowy, rzuconiem lwom na pożarcie lub spalaniem żywcem. Rząd zamknął Szkołę Katechetyczną Aleksandrii, zmuszając członków do potajemnych spotkań gdzie indziej. Państwo ograniczyło liczbę biskupów do trzech. Era prześladowań zakończyła się za Dioklecjana (284–305). Jego wybór na cesarza rozpoczął koptyjski Anno Martyrum, rok męczenników. Mimo prześladowań kościół kwitł. W III wieku ukształtowała się hierarchia kościelna, od patriarchy w Aleksandrii do najniższego kapłana i mnichów zamieszkujących wschodnie i zachodnie pustynie. Szkoła katechetyczna zastąpiła bibliotekę i muzeum Aleksandrii, które były znane na całym świecie jeszcze przed chrześcijaństwem. Znajdująca się w Szkole Aleksandryjskiej biblioteka zawierała miliony zwojów papirusu, całą wiedzę starożytnego świata. Ptolemeusz Soter założył bibliotekę w 323 roku p.n.e. Szkoła była miejscem, w którym 70 żydowskich uczonych stworzyło Septuagintę, tłumacząc Stary Testament z hebrajskiego na grecki w 270 p.n.e. Ci sami uczeni ustalili kolejność ksiąg Starego Testamentu, w tym apokryfów. Zaczynając jako instytucja naukowa i literacka, biblioteka przekształciła się w uniwersytet filozofii i teologii. Szkoła katechetyczna Aleksandrii była najwcześniejszą główną chrześcijańską szkołą teologiczną. W Szkole Katechetycznej mieszkali i nauczali uczeni, którzy dostarczyli filozoficznych podstaw chrześcijaństwa. Pierwszym dziekanem szkoły był Pantaenus (zm. 190 n.e.) na czele szkoły, której wykładowcami byli Atenagoras, Klemens, Didymos i Orygenes. Pantaenus został zastąpiony przez Klemensa Aleksandryjskiego, znanego ze swojej pracy w nawracaniu wykształconych Greków na chrześcijaństwo. Orygenes (ok. 215) był filozofem i biblistą, który napisał ponad 6000 komentarzy do ksiąg Starego i Nowego Testamentu, a także homilie, które są najstarszym znanym chrześcijańskim nauczaniem. Nazywany jest ojcem teologii. Po Orygenesie był Dionizy (Wielki) z Aleksandrii, który został patriarchą kościoła (246–264). Didymus Ślepy stracił wzrok w wieku czterech lat, ale opanował gramatykę, retorykę, filozofię, muzykę, poezję, matematykę i nauczył się na pamięć testamentów. Do jego uczniów należeli Grzegorz z Nazjanzu, Hieronim, Palladiusz i historyk Rufin. Didymos opracował system grawerowanego pisma 1500 lat przed stworzeniem alfabetu Braille'a. Uczeni ci uczynili ze Szkoły Katechetycznej ośrodek nauki chrześcijańskiej i magnes przyciągający uczonych z całego świata. Szkoła katechetyczna była kolebką metody komentowania opartej na pytaniach i odpowiedziach. Kościół koptyjski, znosząc prześladowania Dioklecjana, musiał zmierzyć się z herezją ariańską, która zaprzeczała boskości Jezusa, ponieważ człowiek miał początek, a Bóg jest wieczny. Chociaż Ariusz został ekskomunikowany, nadal głosił i nawracał biskupów libijskich i nikomedyjskiego Euzebiusza. Arianizm rozprzestrzenił się w Egipcie, Libii, Palestynie i Azji Mniejszej, zanim w końcu zwrócił na siebie uwagę Konstantina Wielkiego. Zwolennicy Ariusza i Konstantina walczyli w Aleksandrii i Nikomedii, co skłoniło cesarza do wezwania około 1800 biskupów do Nicei w celu rozstrzygnięcia sporu. Sobór Nicejski (325), pierwszy sobór kościelny zatwierdzony przez cesarza, obejmował tylko sześciu

zachodnich biskupów, ponieważ herezja nie dotarła do Europy. Uczestniczyło w nim ponad 300 biskupów ze Wschodu, reprezentujących wszystkie tradycje chrześcijańskie. W Nicei Ariusz śpiewał swoje wierzenia, wspierany przez zespoły taneczne i śpiewaków. Atanazy, reprezentujący koptyjskiego patriarchę, przedstawił logiczny argument w opozycji. Uczestnicy debatowali, zanim wezwali do wyznania wiary, które napisał Atanazy, a sobór w Konstantynopolu (381) przyjął jednogłośnie. Koptowie i inne wschodnie Kościoły prawosławne zaprzeczają, że są monofizytami, ponieważ monofizytyzm jest herezją. Koptowie wierzą, że Chrystus jest zarówno człowiekiem, jak i Bogiem, zjednoczony nierozdzielnie przez Słowo i doskonały pod każdym względem. W tym czasie było dwóch patriarchów, prawosławny papież i patriarcha Aleksandrii oraz koptyjski papież i patriarcha Aleksandrii. Egipska religia koptyjska dała początek chrześcijańskiemu ruchowi monastycznemu. Mnisi wierzą w nieustanną modlitwę, intensywną medytację, samodyscyplinę poprzez post, czuwanie, celibat, ubóstwo oraz wyrzeczenie się ciała i świata. Zaczęło się już w drugiej połowie III wieku, rozprzestrzeniając się po całym świecie chrześcijańskim. Monastycyzm kwitł nawet po tym, jak edykt mediolański (313) zakończył rzymskie prześladowania chrześcijan. Monastycyzm koptyjski ma trzy poziomy. Po pierwsze, monastycyzm antoniański pociąga za sobą życie w odosobnieniu, surowości i ascezie. Przykładem takiego podejścia jest św. Antoni. Kiedy pustelnik osiąga wyższy poziom świętości, na drugim etapie przyciąga wielu uczniów, a bezpieczeństwo staje się problemem. Na wschodnich i zachodnich pustyniach powstały osady, a wspólne życie stało się normą dla mnichów, którzy spędzali tydzień samotnie w swoich celach lub jaskiniach, a w soboty i niedziele spotykali się na modlitwach, nauczaniu i służbie. Cenobityzm, czyli paczomiańska koinonia, był trzecim etapem monastycyzmu. Założona przez byłego żołnierza Pachomiusza, forma ta obejmowała ścisłą dyscyplinę wojskową, regulującą każdą godzinę każdego dnia i nakładającą kary za niewykonanie zobowiązania. Pod koniec IV wieku pustynie Egiptu zamieszkiwało od 100 000 do 200 000 mnichów. Całkowita populacja Egiptu wynosiła około 7,5 miliona. Cenobicki monastycyzm przyciągał Greków, Rzymian, Nubijczyków, Libijczyków, Etiopczyków, Appadoków i innych. Każdy klasztor miał sekcję dla każdej narodowości i zapewniał współobywatela, który prowadził mnichów. Do wybitnych chrześcijan, którzy udali się na pustynię, należeli Jan Chryzostom, biskup Konstantynopola; włoski Hieronim i Rufin; Kapadocki ojciec Bazyli Wielki, który zorganizował ruch monastyczny w Azji Mniejszej; francuski święty Jan Kasjan i Benedykt, który w VI wieku naśladował model Pachomiański, ale zaostrzył go. Chrześcijaństwo koptyjskie było oddane pracy misyjnej od czasów św. Marka. Na wygnaniu, w armiach Rzymu, jako podróżnicy Koptowie głosili i żyli swoją wiarą, przyciągając nawróconych i prześladowanych. Misjonarze koptyjscy przebywali na Wyspach Brytyjskich na długo przed przybyciem Augustyna z Canterbury w 597 roku. Niektórzy przypisują Koptom sprowadzenie chrześcijaństwa do Irlandczyków (chrześcijaństwo irlandzkie było wielkim czynnikiem cywilizacyjnym w średniowieczu). Koptyjscy misjonarze głosili w Afryce, Arabii, Persji, Indiach i Europie. Nubia przyjęła chrześcijaństwo w 559 roku. Chrześcijanie koptyjscy Frumentius i Aedesius nawrócili Etiopię. Aleksandria w IV wieku była największym chrześcijańskim miastem na świecie. Monastycyzm przyciągał pobożnych, ale także odmieńców i łajdaków, a także młodych chłopów, analfabetów i łatwo formujących się w monastyczne motłochy, które można było wykorzystać przeciwko heretykom i rywalom politycznym w Kościele. Zakonnicy również służyli w miejskich szpitalach. Ci, którzy przybyli na studia do Aleksandrii, wracali na swoje ziemie pełni koptyjskiej wiedzy i chęci szerzenia jej poprzez pisanie, zakładanie klasztorów i szkół oraz prozelityzm w inny sposób. Według patriarchów melchickich, którzy służyli jako świeccy i religijni władcy Cesarstwa Wschodniorzymskiego, egipcjscy Koptowie byli heretykami, ponieważ odrzucili porozumienie Chalcedońskie. Pomimo masakr, tortur i prześladowań ze strony władz religijnych i cywilnych, Koptowie przetrwali prześladowania kościoła państwowego. Ostatecznie w 642 roku Arabowie podbili Egipt. Pod panowaniem arabskim stolica Egiptu została przeniesiona do Kairu, a Aleksandria wraz z biblioteką i muzeum została spalona. Chrześcijanie koptyjscy nadal praktykowali swoją religię, ale pod surowymi ograniczeniami prawa islamskiego (szariat). Okresowe prześladowania,

zwłaszcza w X i XI wieku, oraz europejskie krucjaty przyspieszyły stopniowy proces nawracania się na islam, a pod koniec XII wieku Egipt był w większości muzułmański. Muzułmańskie ograniczenia nałożone na Koptów złagodniały w XIX wieku, a w XX wieku religia koptyjska była silna, z 40 milionami wyznawców na całym świecie.

Księga Powtórzonego Prawa

Ostatnią księgą Pięcioksięgi jest Księga Powtórzonego Prawa. Jego znaczenie polega na tym, że często uważa się, że przedstawia teologię, która charakteryzuje i porządkuje następną grupę ksiąg biblijnych, od Powtórzonego Prawa do 2 Krl. Ta ostatnia grupa ksiąg w istocie przedstawia historię biblijną widzianą z perspektywy wydawcy Księgi Powtórzonego Prawa i nosi nazwę Historii Deuteronomicznej (DH). Martin Noth po raz pierwszy wysunął twierdzenie dotyczące tej szczególnej perspektywy biblijnej, ale teraz jest to konsensus większości badaczy historii i religii Izraela. Powtórzonego Prawa pochodzi od greckiego słowa oznaczającego „drugie prawo”. Prawo zawarte w tej księdze jest zatem przeformułowaniem prawa Tory danego Mojżeszowi na górze Synaj, ale tak naprawdę nie jest to klasyczne sformułowanie kodeksu prawnego. Raczej wyraża się to tak, jakby było kazaniem lub homilią, nie zorientowaną na działanie, ale zorientowaną na postawę. W całej Księdze Powtórzonego Prawa są przemówienia i nawoływania, które pobudzają czytelnika do wierności żydowskiemu prawu danemu Mojżeszowi, zwłaszcza prawu monoteistycznego kultu. Księga składa się z trzech przemówień oraz kilku dołączonych materiałów na końcu, z których wszystkie mają być ostatnią wolą i słowami Mojżesza wygłoszonymi przed wejściem do obiecanej ziemi Kanaan. Niektórzy spekulują, że pierwsze cztery rozdziały przedstawiają wprowadzenie do całego DH, podczas gdy kilka kolejnych rozdziałów stanowi wprowadzenie do Księgi Powtórzonego Prawa. Księga, być może w swojej pierwotnej formie, najwyraźniej zaginęła na jakiś czas, ale została odzyskana przez judzkiego króla Jozjasza w 621 r. p.n.e., który próbował doprowadzić do ożywienia, jakie przewidzieli późniejsi autorzy DH. Według uczonych, DH zaczyna od materiału z Księgi Powtórzonego Prawa i tworzy późniejszą narrację, przemówienia, kroniki i zapisy, tak aby czytelnik nigdy nie stracił z oczu tej samej lekcji. Zauważają powtórzenie języka, stylu i tematu w kolejnych księgach żydowskich pism świętych, aż do 2 Królów, i wierzą, że istnieje celowy cel i projekt redakcyjny, który kwalifikuje wszystkie księgi do miana Historii Deuteronomicznej. Zasadniczo DH ma tendencję do przyjmowania pesymistycznego poglądu na historię Izraela: zachowanie Izraela jest często niewierne swojemu boskiemu przymierzemu wyrażonemu w prawach Tory, zwłaszcza w obszarze bałwochwalstwa. Jeśli ta hipoteza jest trafna, DH prawdopodobnie kwalifikuje się jako wczesna próba stworzenia kanonu Biblii. W całej Księdze Powtórzonego Prawa jest ostrzeżenie, aby nie dodawać ani nie ujmować słów zapisanych, co jest naturalnym nakazem, jeśli księga jest uważana za kanoniczną. Uczni różnią się co do daty Księgi Powtórzonego Prawa i DH, ale większość odczytuje ją jako zredagowany zbiór napisany po wypędzeniu ludu Izraela przez Nabuchodonozora II w 587 r. p.n.e. David Noel Freedman widzi skrybę Jeremiasza, Barucha, jako osobę odpowiedzialną, ale inni po prostu znajdują perspektywę, która reprezentuje północ (podział Izraela i Judy) i proroków tam przebywających. Kanon ten kontrastowałby z dwoma innymi nurtami Biblii rozpoznawanymi przez uczonych, mianowicie księgami kapłańskimi (głównie Torą) i księgami kronikarskimi (późniejsze dzieje Biblii oraz księgi Ezdrasza i Nehemiasza). Ponieważ DH jest raczej późną kompilacją, często przedstawia w zawaolowany sposób niewolę babilońską. W rzeczywistości istnieją fragmenty w innych książkach, których nie ma w DH, które odzwierciedlają postawy DH.

Książę Zhou (Chou)

(Regent 1116-1109 p.n.e.) Chiński władca, postać mitologiczna W tradycji chińskiej król Wen (Zrealizowany), król Wu (Wojownik) i książę Zhou są czczeni jako mądrzy ojcowie-założyciele dynastii Zhou (Chou) (ok. 1122-256 p.n.e.), a ich epokę uważa się za złoty wiek. Król Wen przygotował drogę; Król Wu obalił dynastię Shang, ale wkrótce potem zmarł, pozostawiając swojego młodego syna króla

Chenga (Ch'eng) pod opieką wuja, księcia Zhou, jako regenta. Wkrótce po tym wydarzeniu trzej inni bracia króla Wu, którzy zostali wysłani do rządzenia byłymi terytoriami Shang na wschodzie, oraz książę Shang, który został ustanowiony nominalnym władcą ludu Shang, przyłączyli się do buntu. Po dwóch latach wojny książę Zhou i jego brat książę Shao pokonali rebeliantów. Książę Shang został zabity, stolica Shang, Yin, została zrównana z ziemią, a inny książę Shang został ustanowiony, by rządzić innym lennem zwanym Song (Sung), położonym dalej na wschód. Zbuntowani książęta Zhou zostali zabici lub wygnani. Tak zakończył się pierwszy kryzys nowej dynastii. Książę Zhou następnie naciskał dalej na wschód i sprowadził wszystkie ludy na wybrzeże pod rządami Zhou. Terytorium Zhou było większe niż terytorium współczesnej Francji. Aby skonsolidować podboje, książę wysłał lojalnych krewnych, aby założyli twierdze w strategicznych miejscach i drugą stolicę w Luoyang (Loyang), strategicznie położoną u zbiegu Luo (Lo) i Żółtej Rzeki. We wczesnej epoce Zhou zbudowano liczne miasta otoczone murami, rządzone przez krewnych i zwolenników nowej dynastii, którzy stopniowo przejmowali kontrolę nad ludnością. Ich terytoria nazywano guo (kuo). Król rządził bezpośrednio największym obszarem w centrum porządku politycznego, zwanym Zhungguo (Chung-kuo) lub „państwem centralnym”, co zaczęto oznaczać „Chiny” i znane na Zachodzie jako Państwo Środka. Nowi władcy otrzymali tytuły rangi, tłumaczone jako książę (zarezerwowane dla synów i braci króla), markiz, hrabia, wicehrabia i baron. Razem szlachtę nazywano „różnymi markizami”. Większość szlachty była spokrewniona z domem królewskim przez krew lub małżeństwo; uważali króla za głowę swojej ogromnej dalszej rodziny, a klan Zhou za swoich wspólnych przodków. Wiele wspólnych cech między tymi instytucjami Zhou a europejskimi średniowiecznymi instytucjami feudalnymi skłoniło historyków do nazwania wczesnego państwa Zhou feudalnym. Książę Zhou jest również uznawany za twórcę systemu pól uprawnych, który sprawiedliwie rozdzielał pola uprawne między rolników; osiem rodzin zgrupowało razem uprawiane działki dla siebie i razem uprawiało dziewiątą dla swojego pana. Książę Zhou wyjaśnił ludowi Shang, że zmiana dynastii była wolą niebios, które ukarały ostatniego króla Shang za jego niegodziwość i nagrodziły ród Zhou za jego cnotę. Pouczył też swojego siostrzeńca, że koncepcja „mandatu niebios” jest mieczem obosiecznym i można go wyciąć, gdy osobiste i polityczne postępowanie nowych władców nie odpowiada oczekiwaniom niebios. Po siedmioletniej regencji i wypełnieniu swojej misji, przywrócił władzę swemu siostrzeńcowi i wycofał się do własnego lenna zwanego Lu we wschodnim Shandong (Shantung).

Kolonizacja grecka

Począwszy od VIII wieku p.n.e. greckie miasta-państwa zakładały kolonie na całym Morzu Egejskim, Śródziemnym i Czarnym w celu handlu, pozyskiwania zasobów i łagodzenia wzrostu populacji, głodu i suszy. W latach 700 p.n.e. Grecy założyli kolonie na Sycylii, południowych Włoszech, Egipcie i na Bliskim Wschodzie. Kolonie w Egipcie i na Bliskim Wschodzie rozszerzyły szlaki handlowe do głównych cywilizacji na tych obszarach. W latach 700-600 p.n.e. Grecja nadal zakładała kolonie na Sycylii i we Włoszech, ale rozszerzyła się także na Trację, Hellespont i Bosfor wzdłuż Morza Czarnego i Afrykę Północną. W latach 600 p.n.e. Grecy przenieśli się dalej w zachodnią część Morza Śródziemnego. Jedną z głównych przyczyn greckiej kolonizacji była żywność. Gdy populacja polis (miasta) rosła, polis miało problemy z wyhodowaniem wystarczającej ilości żywności dla ludności z powodu braku ziemi. Brak żywności doprowadził do chęci opuszczenia miasta w poszukiwaniu ziemi. W czasach głodu lub suszy ludzie chętnie opuszczali polis. Polis zakładało również kolonie na obszarach, na których kolonista mógł wymieniać przedmioty potrzebne polis. Matka polis dostarczała przedmioty, takie jak garnki, olej, narzędzia lub broń, których chcieli miejscowi, podczas gdy miejscowi w zamian dostarczali drewno, metale i żywność. Koloniści byli czasami także wygnańcy z ich polis. Większość kolonistów stanowili mężczyźni. Początkowo kolonia grecka składała się z ludzi z jednej polis. Ich lojalność i związki z polis, z których pochodzili, niekoniecznie były silne. Zamiast tego koloniści byli bardziej lojalni wobec człowieka, który zaprowadził ich na miejsce nowej kolonii. Przywódcę nazywano oikistą. Oikista był

odpowiedzialny za sprowadzenie ognia z paleniska pierwotnego polis do kolonii, aby pokazać jej związek z założycielskim polis. Po założeniu kolonii oikista był przywódcą miasta aż do śmierci. Zanim ekspedycja mogła wyruszyć w wybrane miejsce, oikista odwiedzał wyrocznię w Delfach, aby sprawdzić, czy bóg Apollo aprobuje nową kolonię, czy nie. Było kilka kryteriów używanych do określenia, co byłoby dobrym miejscem dla kolonii. Witryna musiała mieć żyzną ziemię, na której kolonista mógłby uprawiać żywność. Kolonia potrzebowała również dobrego zakotwiczenia i musiała być obronna. Obszar wybrany na kolonię może być niezamieszany. Jeśli jednak istniała miejscowa ludność, kolonia mogła zdecydować się na współmieszkanie z miejscową ludnością lub podbić ją siłą. Gdy koloniści przybyli na miejsce, składali ofiary bogom i odmawiali modlitwy nad tym miejscem. Powstawał wówczas plan podziału ziemi między kolonistów i określania układu miasta. Plan przewidywał również przyszły rozwój nowej polis. Nowa kolonia zwykle przeniósła tradycje, religię i prawa swojego założycielskiego polis, a oba miasta zwykle faworyzowały się nawzajem w handlu. Najwcześniejsza kolonia została datowana na około 775 p.n.e. i została założona na wyspie Pitheculae, która znajduje się około sześciu mil od Zatoki Neapolitańskiej. Została założona w celu ułatwienia handlu z Etruskami. W latach 730 p.n.e. Grecy rozpoczęli kolonizację Sycylii, w tym założyli miasto Syrakuzy (obok Koryntu) w 734 p.n.e. W tym czasie Grecy byli również zajęci kolonizacją wybrzeża południowych Włoch. Ten obszar, Sycylia i południowe Włochy zaczęto nazywać Magna Graecia (Wielka Grecja). Wśród kolonii na tym terenie była jedyna założona przez Spartę, Taras (później znana jako Tarentum) w 706 p.n.e. Pod koniec 700 i do 600 p.n.e. Grecy skolonizowali północne wybrzeże Morza Egejskiego w Tracji. Obszar ten oferował drewno, złoto, srebro, zboże i niewolników na handel z powrotem do greckich polis. W latach 600 p.n.e. Grecy skolonizowali okolice Hellespontu i Bosforu, w tym kolonię Bizancjum (później znaną jako Konstantynopol i Stambuł), założoną ok. 667 p.n.e. Stąd Grecy rozpoczęli kolonizację Morza Czarnego od połowy VII do VI wieku p.n.e. Kolonie greckie znajdowały się zwykle na zachodnim i północnym wybrzeżu Morza Czarnego. Wybrzeża te zapewniały koloniom osłonięty port ze względu na rzeki wpadające do Morza Czarnego. Wśród założonych tu kolonii był Odessus (dzisiejsza Odessa na Ukrainie). W Afryce grecka kolonia Cyreny została założona ok. 630 p.n.e. Kolonia eksportowała skóry wołowe, zboże, wełnę i silphium roślinne. Grecy założyli kolonie w zachodniej części Morza Śródziemnego, z których pierwszą była Massalia (dzisiejsza Marsylia w południowej Francji) w 600 p.n.e. Cyna była głównym towarem eksportowym, podobnie jak żelazo, przyprawy, niewolnicy i pszenica. Następnie kilka innych polis w południowej Francji i wschodniej Hiszpanii w ciągu 500 roku p.n.e. Grecy zbudowali w Syrii punkt handlowy o nazwie Al Mina, z którego kupowali miedź i żelazo. W VII wieku p.n.e. założyli także punkt handlowy w Egipcie i Naucratis. Najbardziej interesowały ich towary zbożowe, ale interesowały ich także papirusy, płótno i kość słoniowa. Persowie zdobyli Naucratis w 525 p.n.e.

Kult cesarski, rzymski

Od założenia przez Augusta Cezara w 27 r. p.n.e. Cesarstwo Rzymskie dostrzegało tendencję do traktowania cesarza jako istoty boskiej. Zjawisko to nie było ani całkowicie narzucone przez rząd, ani całkowicie spontanicznym przypięciem oddania ze strony mieszkańców imperium. Przebóstwienie cesarza zostało tylko częściowo odwrócone wraz z nawróceniem imperium na chrześcijaństwo. Sam August oparł się na elementach wcześniejszych rządów swego wuja Juliusza Cezara, którego senat rzymski pośmiertnie ogłosił bogiem pod wpływem Augusta. Podobnie jak Juliusz, August przyjął starożytny tytuł pontifex maximus, głównego kapłana państwa rzymskiego, tytuł, który kolejni cesarze przyjmowali również jako część swojego urzędu. Jest to zgodne z ogólną praktyką Augusta polegającą na używaniu tytułów albo sankcjonowanych przez tradycję rzymską, albo stosunkowo skromnych, jak princeps czy pierwszy obywatel. Za panowania Augusta w całym imperium powstały świątynie „Rzymu i Augusta”. Przetrwano więcej świątyń Augusta niż jakiegokolwiek innego cesarza, w tym jedyne świątynie cesarskie znalezione poza granicami imperium. Kult oddawany żyjącym Augustom bardziej

przypominał kult bohaterów i dobroczyńców niż rzeczywistych bogów i był szczególnie silny na greckim wschodzie, gdzie opierał się na greckich i bliskowschodnich tradycjach kultów władców. Jednak po jego śmierci w 14 n.e. Senat rzymski zapisał *divus Augustus*, boskiego Augusta, do bogów państwa rzymskiego (na wzór Juliusza). Istnieją również dowody na kultu innych członków jego rodziny. Następcą Augusta, Tyberiusz, zachęcał do jego kultu, fundując oficjalne kapłaństwo, choć sam odmawiał składania boskich zaszczytów. On i wszyscy kolejni cesarze również przyjęli imiona Cezar August. Trzeci cesarz z linii julijsko-klaudyjskiej, Gajusz lub Kaligula, kontrastował z Tyberiuszem w jego żądzy boskich zaszczytów. Żądza oddawania czci boskiej za życia stała się w pismach historyków rzymskich stereotypową cechą „złych” cesarzy. Wpisanie zmarłego cesarza w poczet bogów Rzymu było oficjalnym aktem senatu i jako takie było politycznym oświadczeniem o zasługach zmarłego cesarza. Jeśli nowy cesarz chciał podkreślić ciągłość, skutecznym środkiem było ogłoszenie przez Senat jego poprzednika boskim. Jeśli nowy cesarz chciał podkreślić ostre zerwanie z przeszłością, pozostawienie zmarłego cesarza bez ubóstwa pomogło wysłać tę wiadomość. Po śmierci cesarza Klaudiusza – zdobywcy Brytanii – w Colchester rozpoczęto budowę wspaniałej świątyni, największej na wyspie, poświęconej boskiemu cesarzowi. Później został zniszczony przez brytyjskich rebeliantów pod wodzą Boudicca. Kult odegrał kluczową rolę w rzymskich prześladowaniach chrześcijan, których nakłaniano do składania ofiar cesarzowi w celu uniknięcia kary. Najokrutniejsze prześladowania chrześcijan, jakich dopuścił się cesarz Dioklecjan, były częścią próby wzmocnienia kultu cesarskiego jako sposobu na zjednoczenie cesarstwa. Żydzi byli zwykle zwolnieni z tego wymogu pod warunkiem, że modlą się do swojego boga za cesarza. Dioklecjan zreformował również protokół otaczający cesarza, aby oddalić się od zwykłych ludzi i porzucił tradycyjne tytuły, takie jak *princeps*, na rzecz bardziej aroganckiego *Dominus Noster*, czyli „Nasz Pan”. Historycy spierają się, czy kult imperialny był czysto polityczny, czy też uczucia, które wywoływał, były religijne, jak uczucia bogów i bohaterów. Chociaż kult cesarski różnił się ogromnie w poszczególnych regionach, istnieją pewne dowody na to, że został zintegrowany z lokalnym życiem religijnym. Lokalne stowarzyszenia mogły wybierać cesarzy lub członków rodziny cesarskiej na swoich boskich patronów. Po nawróceniu Konstantyna Wielkiego na chrześcijaństwo cesarz porzucił swoją pogańską rolę religijną i przyjął nową rolę obrońcy i arbitra Kościoła chrześcijańskiego. Porzucenie kultu imperialnego było procesem powolnym; chrześcijańscy cesarze nadal używali tytułu *pontifex maximus*, dopóki Gracjan nie wyrzekł się go w ramach kampanii przeciwko pogańskiej wysokiej arystokracji miasta Rzymu. Istnieją również pewne oznaki trwałości kapłaństwa cesarskiego w IV wieku n.e. pod chrześcijańskimi cesarzami. Sami cesarze nie byli zwykłymi chrześcijanami, ale zachowywali wysoki i święty status. Szczególna pozycja religijna cesarzy bizantyjskich, których tytuły obejmowały *isapostolon*, czyli „równy apostołom”, była częściowo dziedzictwem po pogańskim rzymskim kulcie cesarskim.

Kultura Jomon

Kultura Jomon w Japonii była społeczeństwem neolitycznym lub mezolitycznym używającym ceramiki, które rozkwitło około 10 500–300 p.n.e. Większość archeologów akceptuje podział na sześć okresów w kulturze Jomon, którymi są okres początkowy, początkowy, wczesny, środkowy, późny i końcowy. Termin Jomon oznacza „znak sznurka” i został ukształtowany przez XIX-wiecznego amerykańskiego archeologa Edwarda S. Morse'a w celu opisanie ceramiki tej kultury. Jomonowie wyprodukowali prawdopodobnie pierwszą na świecie ceramikę o szczególnie innowacyjnym i żywym stylu. Wczesne stanowiska ceramiki znaleziono na rosyjskim Dalekim Wschodzie i w Chinach i możliwe jest, że replikacja może być spowodowana niższym poziomem mórz w okresie Jomon, a migracja lądowa może wyjaśnić replikację. Ceramika w Japonii została znaleziona na tym samym poziomie, co groty strzał z łupków, co świadczy o równoczesności tych dwóch form produkcji i wyprzedza rozwój w innych częściach świata. Odłamki z miejsca w Odai Yamamoto na północy Honsiu wskazują, że statek był używany do gotowania, co dostarczyło materiału odpowiedniego do testów datowania węglowego. Topnienie lodu w tym okresie

doprowadziło do izolacji wysp japońskich i ostatecznie do powstania państwa japońskiego, chociaż nie działa się to przez dłuższy czas. Działalność morska, taka jak łowienie ryb i zbieranie skorupiaków, była ważna, chociaż Jomonowie polowali także na zwierzęta lądowe i zbierali rośliny. Pod koniec okresu Jomon ludzie zaczęli organizować uprawę ryżu. Dowodom zmian środowiskowych na wyspach Japonii towarzyszą zmiany w diecie i wzorcach łowieckich. Obejmuje to wyginięcie, prawdopodobnie w wyniku polowań, niektórych dużych ssaków. Jest mało prawdopodobne, aby kultura Jomon zbiegła się z obecnością mamutów lub słoni na wyspach japońskich. Jomonowie prowadzili głównie osiadły tryb życia, chociaż mogli nie pozostawać w tym samym miejscu przez cały rok i byli kulturowo złozeni. Wioski uzupełniały swoją dietę kasztanami i innymi produktami roślinnymi, z których część uprawiano we wczesnych formach rolnictwa. Obecność zdobionej ceramiki sugeruje możliwość wymiany handlowej i gospodarczej, a także zróżnicowanie pracy ze względu na płeć. Pojawiły się spekulacje, że ludzie kultury Jomon dotarli do północno-zachodniej Ameryki, ale nie ma na to dowodów. Kultura Jomon została zastąpiona kulturą Yayoi, datowaną na 250 rok p.n.e. do 350 n.e.

Kama Sutra

Kama Sutra (lub Kama Shastra) to jeden z trzech starożytnych indyjskich tekstów napisanych w sanskrycie, które opisują dopuszczalne cele życia. Poświęcona jest dążeniu do karmy, słusznego celu, ale mniej wzniosłego niż cel artha (mocy), podczas gdy dążenie do dharmy (prawa moralnego) uznano za najbardziej wartościowe. Ponieważ tworzenie kolejnego pokolenia jest zadaniem istotnym dla zapewnienia stabilności społeczeństwa, wszyscy dorośli powinni znać metody skutecznego i przyjemnego osiągnięcia tego. Według tradycji towarzyszył Śiwy, Nandi, który podstępował, jak bóg kochał się z jego żoną Parvati i w konsekwencji został zainspirowany, napisał oryginalną Kamasutrę. Uczony Vatsayana zredagował tę wersję gdzieś we wczesnych wiekach naszej ery, prawdopodobnie w IV wieku. Vatsayana był ważnym komentatorem sutr, czyli aforyzmów, które Budda Gautama przekazał ludzkości, aby pomóc im w rozwoju duchowym. Jednak wersja Vatsayany wydaje się zawierać prace innych uczonych i jego własne obserwacje zgodnie z przyjętą tradycją indyjską. Chociaż Kamasutra stała się powszechnie znana jako półpornograficzne dzieło erotyczne, nie jest to jedyny temat jej treści. Akty miłości lub kongresu seksualnego są podzielone na osiem różnych metod, z których każda może być wykonywana w jednej z ośmiu różnych pozycji. Istnieją zatem 64 różne sztuki kochania. Uwzględniono zarówno heteroseksualizm, jak i homoseksualizm, a także satysfakcję seksualną kobiet. Sekcje te można postrzegać jako wzmacniające więzi między ludźmi, ponieważ zawierają szczegółowe informacje nie tylko o tym, jak stworzyć następne pokolenie, ale także o tym, jak zapewnić sobie nawzajem przyjemność i różnorodność bez szukania nowej sytuacji domowej. Pozostała część 35 rozdziałów obejmuje również metody przyciągania współmałżonka i jak być dobrą żoną, a także wiele innych tematów. We współczesnym świecie wielu ludzi nadal przestrzega wskazań Kamasutry, a niektóre podręczniki samopomocy zostały nią zainspirowane.

Kaniszka

(II wiek n.e.) cesarz Kuszan

Kaniszka, największy z cesarzy imperium Kuszan, które rozciągało się na tereny dzisiejszego Afganistanu, Pakistanu i części północnych Indii, panował przez 20 lat od około 127 roku n.e. Za jego panowania Imperium Kushan osiągnęło zenit jako główna potęga militarna, a także miało odegrać ważną rolę w przedefiniowaniu buddyzmu w regionie. Cesarze Kushan byli pochodzenia etnicznego Yuezhi (Yueh-chih), a ich korzenie sięgają Chin. Około roku 174 p.n.e. Hunowie wypędzili ich z Chin na zachód i południe, przejmując w 135 r. p.n.e. królestwo grecko-baktriańskie. i ustanowienie ich władzy nad dużą częścią Azji Środkowej. Stworzone przez nich imperium kontrolowało ważne szlaki handlowe, a celem cesarzy Kushan była próba kontrolowania handlu między Rzymem a Chinami. Istnieją dowody

na kontakt z Cesarstwem Rzymskim w Pompejach i z Chinami. Głównym osiągnięciem Kanishki było zwołanie Czwartej Rady Buddyjskiej, która odbyła się w Kaszmirze. Większość historyków twierdzi, że Kanishka przyjął zarówno buddyzm, jak i perską religię Mitry, która później stała się popularna wśród rzymskich żołnierzy. Zwolennicy buddyzmu therawady skrytykowali Czwartą Radę, która doprowadziła do powstania buddyzmu mahajany. Pomimo tego sprzeciwu około 500 bhikhu (mnichów buddyjskich) przedostało się do Kaszmiru na prośbę cesarza Kaniszki. Ich zadaniem było zredagowanie Tripitaki, co według doniesień zajęło 12 lat, w wyniku czego powstało 300 wersetów i 9 milionów wypowiedzi. Całe pisma buddyjskie, które były w języku narodowym Gandhara Imperium Kushan, zostały przetłumaczone na sanskryt. Nowe idee, które się pojawiły, zasadniczo zaczęły łączyć różnice między hinduizmem a buddyzmem, przedstawiając Pana Buddę jako boga. Niektóre z tych wydarzeń można prześledzić na bardzo nielicznych zachowanych monetach z czasów panowania cesarza Kaniszki, na których widnieje wizerunek Buddy. Niektóre teksty buddyjskie posuwają się nawet do uznania Kanishki za drugiego króla Aśokę, którego królestwo było z definicji drugą świętą ziemią dla buddyzmu. Kanishka rozpoczął także wojny z sąsiednimi krajami, rozciągając imperium od granic Chin do dzisiejszego Bengalu na wschodzie i do dorzecza Gangesu na zachodzie. Nie wiadomo dokładnie, jak zginął Kanishka, chociaż popularne relacje mówią, że został zduszony przez wrogów.

Kautilja

(350-275 p.n.e.) premier Indii

Jeden z najwcześniejszych myślicieli politycznych starożytnych Indii, Kautilya (Chanakaja), słynny autor Arthasastry, był premierem cesarza Chandragupty (326-301 p.n.e.) Imperium Mauryjskiego (326-200 p.n.e.). Według niektórych historyków datowany jest na około IV wiek n.e., przynależność do Imperium Guptów (320-500 n.e.). Kształcił się na słynnym Uniwersytecie Takshasilâ (Taxila), a następnie wykładał tam politykę. Powtarzające się najazdy Greków zmusiły go do migracji do Pataliputry, stolicy Magadhy (obecnie Patna, stolicy prowincji Bihar). Wkrótce wypadł z łask panującego króla Dhana Nandy (334–322 p.n.e.) ze względu na jego otwartą i dosadną naturę. Indyjskie legendy mówią o spotkaniu Kautilyi i Chandragupty, z których obaj mieli do czynienia z dynastią Nanda. Dhana Nanda upokorzył Kautilyę i usunął Chandraguptę z armii. Chandragupta obalił Dhana Nandę z pomocą Kautilyi i w ten sposób powstało pierwsze zjednoczone imperium, obejmujące większość dzisiejszych Indii i Pakistanu. Imperium maurejskie miało dobrze zorganizowaną administrację dzięki mędrcom bramińskiemu Kautilyi. Kiedy Chandragupta wyrzekł się królestwa, aby zostać ascetą, Kautilya pozostał premierem, ale zazdrość o niektórych kapłanów naraziła jego życie na niebezpieczeństwo. Według indyjskich legend zazdrosny kapłan o imieniu Subandhu spalił go żywcem w 275 roku p.n.e. Najważniejszą z trzech ksiąg przypisywanych Kautilyi jest Arthashastra (Nauka o korzyściach materialnych). Napisana w sanskrycie Arthashastra jest dziełem poświęconym praktycznej polityce i obejmuje tematy dotyczące sztuki rządzenia, obowiązków króla, informacji dotyczących życia społecznego, królestwa roślin, świata zwierząt, rolnictwa, minerałów i metali. Arthashastra znalazła się w centrum uwagi na początku XX wieku i była porównywana z Księciem napisanym przez Machiavellego (1469–1527). Kautilya obejmuje szczegółowo prowadzenie spraw dyplomatycznych i politykę, której należy przestrzegać z sąsiednimi państwami. Kautilya mówi o przygotowaniach do wojny, sposobach pokonania niezależnych królestw i zajęciu wrogiej stolicy. Bezpieczeństwo króla było priorytetem. Powinny istnieć tajne drogi ewakuacyjne, zespół mieszkalny powinien być ognioodporny, a strażniczki powinny być uzbrojone w łuki. Z piątego rozdziału Arthasastry wiemy, że Indianie dobrze znali metale, takie jak arakuta (mosiądz), vrattu (stal), kamsa (brąz) i tala (metal dzwonkowy). Mówił o manidhatu (materiałach z klejnotów), różnych kamieniach i biżuterii oraz kachamani (sztucznych klejnotach) imitowanych przez barwienie szkła. Choć mało znany na świecie w porównaniu z Konfucjuszem (551-479 p.n.e.), Sunzim (Sun Tzu) (VI w. p.n.e.) i Machiavellim, jego wykład strategii dobrze zaplanowanej gospodarki, działań

wojennych, szczegółów administracji i gry dyplomatyczne umieściły go jako czołowego teoretyka politycznego. Znany jest jako indyjski Machiavelli, a enklawa dyplomatyczna mieszcząca zagraniczne ambasady w stolicy Indii, New Delhi, nosi jego imię, Kautilyapuri.

Kija

(ok. XII w. p.n.e.) Chiński książę, władca Korei Kija to koreańska wersja półlegendarnego mężczyzny o imieniu Qizi (Ch'i Tzu) w chińskiej transliteracji, żyjącego w XII wieku p.n.e. i odegrał ważną rolę w rozwoju cywilizacji w Korei. Półwysep Koreański znajduje się w północno-wschodniej Azji, sąsiaduje z Chinami. Przodkowie Koreańczyków przenieśli się na półwysep z mandżurskiego regionu dzisiejszych Chin i należą do mongoloidalnej rodziny ludów, zbliżonej do Chińczyków i Japończyków. Pierwsi Koreańczycy żyli w jednostkach plemiennych, najpierw zajmując się rybołówstwem i myślistwem, stopniowo rozwijając rolnictwo. W mitologii koreańskiej Tan'gun, pierwszy władca Korei, urodził się w 2333 r. p.n.e. ze związku niedźwiedzicy z synem boskiego stwórcy. Inna legenda głosi, że książę z pierwszej historycznej dynastii Chin, dynastii Shang (lub Yin), migrował do Korei ok. 1122 p.n.e. wraz ze swoimi zwolennikami i założył państwo o nazwie Choson ze stolicą w pobliżu współczesnego Pjongjangu w Korei Północnej. Ostatni król Shang, podobno okrutny, słuchał tylko rad swoich złych doradców i niegodziwej konkubiny. Zrozpaczony jego krewny Qizi, czyli Pan Qi, postanowił opuścić królestwo Shang przed jego nieuchronnym upadkiem. Poprowadził swoich wyznawców przez Mandżurię do Korei i założył dynastię. Koreańskie legendy mówią, że Kija rządził Koreą od 40 lat, wymienia kilka miejsc jako miejsce jego pochówku i przypisuje go jako założyciela dynastii, która rządziła przez pokolenia. Dowody archeologiczne wskazują na stopniowy przepływ wpływów kulturowych z północnych Chin do Mandżurii i Korei w pierwszym tysiącleciu p.n.e. Wojny, które doprowadziły do upadku dynastii Shang i konsolidacji dynastii Zhou (Chou) w Chinach, skłoniły uchodźców do szukania bezpiecznych nowych domów, zarówno na północny wschód, jak i na południe od Żółtej Rzeki. Pochodząc z Żółtej Rzeki, gdzie rozwinęła się najbardziej zaawansowana cywilizacja Azji Wschodniej, rozproszenie ludów przyniosło rozwój regionom, w których się osiedlili.

Królestwo Boga

Królestwo Boże jest centralnym punktem przesłania Jezusa (Chrystusa) z Nazaretu. Idea, że Bóg jest królem świata, jest koncepcją, którą każdy starożytny naród wykorzystywał do celów propagandowych, a naród żydowski nie był wyjątkiem. Jednak dokładne wyrażenie nie jest w ogóle używane w pismach żydowskich, ale można je znaleźć tylko w deuterokanonicznej księdze Mądrości i Nowym Testamencie. Boskie królestwo znajduje się w kilku księgach Biblii: Psalmach, drugiej połowie Izajasza, Daniela, Wyjścia. Idea ta jest ściśle powiązana z ideą Bożej interwencji, aby zakończyć historię i zapoczątkować nową erę bezpośrednich boskich rządów. W tym kontekście idea zajął się z motywami literatury apokaliptycznej. Literatura między Starym a Nowym Testamentem, zwana Pseudepigrafami, częściej zwraca uwagę na istnienie królestwa Bożego, chociaż nie jest to główny temat w literaturze Qumran i Zwojach znad Morza Martwego. Jezus używa tego terminu w wyjątkowy sposób zarówno w jego precyzyjnym wyrażeniu, jak i w jego ogólnym znaczeniu. W swoim użyciu przed Jezusem prawie zawsze oznacza coś, co ma się wydarzyć w przyszłości. Ale w Nowym Testamencie Jezus ma również na myśli to, że już jest obecna, koncepcja, którą teologowie nazywają „zrealizowaną eschatologią”. Najczęściej Jezus chce, aby Królestwo Boże było wydarzeniem przyszłym („niech przyjdzie twoje królestwo”), ale są chwile w jego przemówieniach, kiedy ma na myśli, że królestwo częściowo nadeszło dzięki jego głoszeniu i czynieniu cudów. Jeden znaczący werset z Ewangelii sugeruje ten nowy wymiar: „Królestwo jest pośród was”. Nie chce przez to powiedzieć, że królestwo jest stanem wewnętrznym i mistycznym; byłaby to forma gnostycyzmu, której po prostu nie ma w Ewangeliach. Chodzi mu raczej o to, że królestwo objawia się poprzez czyny wiary. W efekcie Bóg przejmuje kontrolę i królestwo jest obecne. Urzeczywistniona eschatologia jest najczęściej spotykana w ostatniej i najbardziej teologicznej

Ewangelii Jana. Tutaj termin Królestwo Boże jest rzadziej używany, ale skutki królestwa są doświadczane w obecnym czasie i przestrzeni. Kiedy Jezus mówi: „Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem”, zapada się w siebie cały czas i stworzenie. Sama Jego obecność jest znakiem, że królestwo nadeszło, a Jego ciągła obecność trwa w tych, którzy wierzą, takich jak kościoły. Pojawiają się pytania dotyczące zrealizowanej eschatologii Ewangelii Jana, ponieważ dyskutuje się, jak autentycznie przedstawia ona historyczne życie i nauczanie Jezusa. Aby zrozumieć Jezusa w którejkolwiek z Ewangelii, lepiej byłoby przetłumaczyć Królestwo Boże jako panowanie Boga: nacisk kładziony jest w ten sposób na moc działania Boga bardziej niż na wymiar fizyczny, przestrzenny czy polityczny. Jest aktywowana przez wiarę i manifestowana poprzez boskie interwencje w czasie i przestrzeni, zjawiska zwane cudami. Królestwo jest zatem częściowo obecne, ale jest wyobrażane głównie jako zorientowane na przyszłość. Przyszła orientacja tego terminu doprowadziła późniejszych chrześcijan do coraz częstszego mówienia o niebie jako o Królestwie Bożym. Późniejsi ojcowie Kościoła, tacy jak Euzebiusz, uważali Królestwo Boże za ideę polityczną, która spełniła się za panowania cesarza Konstantyna Wielkiego. Cesarz został wówczas królem państwa i kościoła, co później nazwano cesaropapacją. Idea ta przyjęła się w Cesarstwie Bizantyjskim, Świętym Cesarstwie Rzymskim, rosyjskim „Trzecim Rzymie” oraz wśród wojskowych zakonów religijnych krucjat.

Kusz

Królestwo Kuszytów rozkwitało w północnej części dzisiejszego Sudanu (zwanego przez Rzymian Nubią) oraz w południowym Egipcie. Ze swojej stolicy w Napacie Kuszycki kontrolowali handel między Egipcem a Afryką Wschodnią i rozwinęli się w główną potęgę militarną. Pod dowództwem Pijsy Kusz wkroczyły do Górnego Egiptu, podbijając Teby i pomimo silnego oporu Memfis. Pod panowaniem króla Szabako (721-706 p.n.e.) Kuszycki ustanowili własne rządy dynastyczne nad Egipcem, ale zachowali wiele starych egipskich zwyczajów, zwłaszcza dotyczących pochówków, i przyjęli egipski panteon bogów. Kuszycki rozwinęli własny język pisany oparty na egipskich hieroglifach, ale ponieważ ten język nie został jeszcze rozszyfrowany, wiele pozostaje do odkrycia na temat historii i zwyczajów Kuszytów. Gdy Asyryjczycy podbili wschodnią część Morza Śródziemnego i przenieśli się do Egiptu, Kuszycki zostali zmuszeni do wycofania się na południe do Sudanu, gdzie zbudowali nową stolicę w Meroe, na północ od współczesnego Chartumu. Kontrolując cenne kopalnie złota w Sudanie i pośrednicząc w handlu między Afryką Wschodnią a wschodnią częścią Morza Śródziemnego, a także Grecją, Kuszycki wzbogacili się. Liczne ruiny świątyń, grobowców, piramid i pałaców w Meroe i okolicach są dowodem dobrobytu i artystycznej złożoności królestwa Kuszytów. Kuszycki produkowali również wysokiej jakości żelazo do produkcji broni. Mogli przekazać swoje umiejętności w zakresie wytopienia żelaza i procesu odlewania brązu metodą traconego wosku do Afryki Zachodniej lub wiedza ta mogła pojawić się niezależnie na tym obszarze. Do 300 roku n.e. królestwo Kuszytów zaczęło podupadać, gdy zmniejszył się handel żelazem i innymi produktami z Egipcem. Ataki nowo powstającego królestwa Aksum w dzisiejszej Etiopii jeszcze bardziej je osłabiły i ostatecznie w IV w. n.e. dostało się pod panowanie Aksum.

Kościół łaciński

Kościół łaciński należy zdefiniować w odniesieniu do Kościoła greckiego. Fakt, że ten pierwszy zaczął oznaczać rzymskokatolicki (w przeciwieństwie do greckiego prawosławnego dla drugiego) był funkcją polityki drugiej połowy I tysiąclecia n.e. Początkowo Kościół łaciński był po prostu przedłużeniem wysiłków misyjnych Żydów i pogan, którzy wierzyli, że Jezus (Chrystus) z Nazaretu był mesjaszem, obiecany w pismach żydowskich, który wypełni przymierze Izraela. Gdy misjonarze przenieśli się do serca śródziemnomorskiego świata, do Rzymu, przekazali swoje przesłanie, używając greckiego języka i myśli. Od samego początku wspólnoty chrześcijańskiej w żydowskim świecie diaspory zmagaly się z jego przesłaniem, posługując się logiką i filozofią, aby wyjaśnić jego przesłanie, a nie tylko wezwaniem i doświadczeniami inicjacyjnymi typowymi dla kultu misteryjnego. Ponadto wczesne chrześcijaństwo

przyniosło do Rzymu i wskazuje dalej na zachód greckie poczucie sztuki wizualnej i samodyscypliny, które później przekształciły się w zamiłowanie do ikon i życia monastycznego, bardziej typowe dla Kościoła greckiego. Początkowo termin „katolicki” był używany do opisanego wspólnej kultury Kościoła chrześcijańskiego, czy to na Wschodzie, czy na Zachodzie. Ignacy z Antiochii użył terminu c. 110 n.e. (kata oznacza „według”, a holos oznacza „całość”) jako wyrażenie przymikowe opisujące lokalny kościół przeciwstawiający się podziałowi, ale w ciągu kolejnych 100 lat Klemens Aleksandryjski użył tego terminu, aby mówić o „powszechnym” kościele, który nie obcował z grupami heretyckimi. Do czasu soboru w Konstantynopolu (381 n.e.) termin ten był używany w wyznaniu wiary jako jedna z czterech głównych cech prawdziwego kościoła: był „jeden, święty, katolicki i apostołski”. Kościół łaciński w coraz większym stopniu używał terminu „katolicki” do określenia swoich tradycji i doktryn, podczas gdy Kościół grecki przyjął inny powszechny termin, ortodoksyjny („właściwa opinia”), aby opisać siebie. Sobór Chalcedoński (451) wyznaczył Rzym i Konstantynopol jako wiodące ośrodki Kościoła chrześcijańskiego, a w następujących stuleciach te dwa miasta reprezentowały rozbieżne Kościoły łaciński i grecki. Kiedy różne plemiona pustoszyły Rzym w V wieku, Konstantynopol stał się w coraz większym stopniu centrum cywilizacji klasycznej, co spowodowało, że wielu łacińskich chrześcijan gorzko narzekało, że Grecy nie przychodzili im z pomocą. Do czasów Justyniana I łacina jako oficjalny język Cesarstwa Wschodniego zanikła, zwiększając w ten sposób dystans kulturowy między dwoma kościołami. Papież i patroni polityczni, tacy jak Frankowie, dominowali w Kościele łacińskim, podczas gdy Kościół grecki dawał pierwszeństwo „patriarsze ekumenicznemu” (któremu przyznano mniejszą władzę niż papież) i jego dominującemu patronowi politycznemu, cesarzowi bizantyjskiemu. Centralizacja władzy stała się znacznie bardziej wyraźna w Kościele łacińskim, a wraz z nią nastąpiła standaryzacja rozwoju doktrynalnego.

Kulty misteryjne

W świecie greckim i rzymskim niezadowolone z religii obywatelskiej i publicznej często prowadziło do eksperymentowania z religiami zagranicznymi i tajemnymi, które obiecywały wyznawcom lepsze korzyści. Powodem popularności jest kwestia spekulacji naukowych. Być może przesiedlenia ludności, ekspozycja na obce kulty i rozpad państwa-miasta (polis) sprawiły, że ludzie zainteresowali się zmianami. Bogowie Rzymian i Greków mogli wydawać się oderwani od nowych realiów imperium i potrzeby wspólnoty. Literatura zwraca większą uwagę na wewnętrzne koncepcje, takie jak jaźń, intymność, relacje osobiste i prywatność, wszystkie terminy, które nie są zwykle kojarzone z grecką i rzymską religią publiczną. Religia publiczna łączyła wszystkich obywateli poprzez ofiary, które były składane w sposób jawny i cieszyły się nimi — to znaczy składane na ołtarzach poza określoną świątynią. Zazwyczaj ofiara składała się z obchodzonego przez wszystkich święta, procesji nagłaśniających to wydarzenie, wreszcie uczyty, na której konsumowano ofiarę. Takie publiczne demonstracje łączyły wszystkich obywateli, a więź wszystkich była ważniejsza niż poszczególne wyrazy emocjonalne. Kontakt z Bliskim Wschodem mógł dać ludziom alternatywę dla Greków i Rzymian. Istnieją dowody w dokumentach i inskrypcjach, że „ukryte” nauki były przekazywane, być może od jeszcze bardziej odizolowanych lub obcych grup (takich jak Persowie, Egipcjanie i Azjaci) w kontakcie z pośrednimi kulturami Bliskiego Wschodu. Na przykład Zwoje znad Morza Martwego używają tego pojęcia, aby podkreślić priorytet ich nauczania. Z pewnością Nowy Testament (taki jak Kol. 1:26), późnożydowskie księgi biblijne (takie jak Daniel) i judaizm rabiniczny („ustne tradycje” Mojżesza) również mówią o wiedzy nieznanym głównym nurtom religii. Idea ta znajduje również wyraz w sektach gnostyckich późniejszych wieków. Często mała grupa ludzi spotykała się prywatnie, a tajne rytuały były przeprowadzane w pomieszczeniach z dala od opinii publicznej. Greckie słowo mysterios oznacza tajemnicę, która jest ujawniana wtajemniczonym. Osoby z zewnątrz pisały o tajemnicach, z których wielu było chrześcijanami i często było wrogo nastawionych do kultu misterium lub z nim konkurujących. Członkowie zobowiązali się do zachowania tajemnicy, a każdemu, kto ujawnił

tajemnicę, groziła kara. Mała grupa kultu misteryjnego podkreślała swoje wyłączone braterstwo. Aby przynależać, ustanowiono proces inicjacji. Inicjacja często była dostępna tylko dla niektórych wykwalifikowanych osób, a nie dla wszystkich zainteresowanych. Proces inicjacji może zająć dni i trudności, takie jak post lub czuwanie. Pomysł polegał na tym, aby inicjowany członek doświadczył solidarności z wszystkimi innymi, którzy przeżyli to samo doświadczenie. Poprzez inicjację członkowie mieliby poczucie tożsamości i przynależności do obcego świata. Zwykle w centrum kultu misteryjnego znajdował się bohater, na którym skupiały się rytuały. Działania kultu służyły odtworzeniu życia bohatera, aby członkowie mogli w nim uczestniczyć i czerpać z niego mocne strony i cnoty. Często uczestnictwo rozpoczynało się inicjacją, ale mógł istnieć jakiś rytuał, który go kończył lub dopełniał proces inicjacji członka. Takie rzeczy mogą dotyczyć świętych posiłków, przedstawień teatralnych lub liturgii. Wiele kultów misteryjnych z czasów rzymskich obiecywało swoim członkom nie tylko intymną wspólnotę, ale także zjednoczenie z boskością, wyzwolenie i zapewnienie życia pozagrobowego. Orfeusz, Demeter, Dionizos, Achilles, Adonis i inni byli bohaterami czczonymi przez kultury. Wszyscy oni dzielili cierpienie, nędzę lub zły los. Ponadto wszyscy byli ludźmi (choć mitycznymi) i mieli wspólne ograniczenia ludzkiej natury, w tym samotność i śmierć. W ten sposób nowicjuszowi łatwiej było znaleźć solidarność ze swoim bohaterem niż z bogami i boginiami religii publicznej. Odtwarzając życie bohatera, uczestnik może być w stanie oczyścić się z własnych niepokojów i lęków związanych z życiem. Wraz z rozwojem kultów misteryjnych w świecie rzymskim idea „odrodzenia” zastąpiła ideę oczyszczenia ze strachu. Niektóre tajemnice uważano za odbiegające od dobra publicznego i dlatego były prześladowane — i tutaj chrześcijaństwo może służyć za przykład. Urzędnicy publiczni uznawali, że inne tajemnice pełnią konstruktywną i spójną funkcję dla społeczeństwa. Tajemnice eleuzyńskie prowadziły procesje w całym mieście i wprowadzały takich jak Marek Aureliusz, Alcybiades i Julian Apostata i istniały przez ponad 1000 lat, zanim Teodozjusz I zniszczył jego sanktuarium (400 n.e.) i ustanowił chrześcijaństwo jako religię państwową. Ogólnie rzecz biorąc, kultury misteryjne nie były otwarcie sprzeczne z religią publiczną. Członkostwo w misteriach było ograniczone, chociaż niektóre zezwalały na dołączenie prawie każdemu, niezależnie od rangi i płci (Eleusis). Niektóre misteria służyły żołnierzom (Mityry), niektóre kobietom (Willa Tajemnic w Pompejach), niektórym członkom rodziny lub niewolnikom (tutaj wielu uczonych umieściłoby chrześcijaństwo). Ponieważ tajemnica i prywatność otaczały tajemnicze religie, brakuje twardych dowodów na ich członków i rytuały. Znajomość kultów misteryjnych starożytnego świata może wyjaśniać, dlaczego chrześcijaństwo stało się tak chętnie akceptowane w społecznościach i społeczeństwach spoza diaspory judaizmu.

Królestwo Wizygotów w Hiszpanii

Najwcześniejsi Wizygoci byli grupą germańską, która na przemian sprzeciwiała się i służyła Cesarstwu Rzymskiemu. W przeciwieństwie do niektórych innych plemion germańskich, Wizygoci zachowali wybranych przywódców, nigdy nie przechodząc na w pełni dziedziczne królestwo. Wcześni Wizygoci, podobnie jak inne ludy germańskie w późnym okresie rzymskim i wczesnym okresie po-rzymskim, byli chrześcijanami ariańskimi - wierzącymi, że Syn, Chrystus, został stworzony przez Ojca, a nie współwieczny, jak wierzył Kościół katolicki. Oznaczało to, że królowie wizygoccy nie mogli być w pełni pewni lojalności Kościoła katolickiego w swoich królestwach, chociaż nie próbowali zniszczyć kościoła ani wykorzenić katolicyzmu. Po słynnym spłądowaniu Rzymu przez wizygockiego króla Alaryka w 410 r. n.e. Wizygoci osiedlili się w południowej Francji, skąd jako sprzymierzeńcy rzymskiego cesarza Honoriusza rozprzestrzenili się na Półwysep Iberyjski w 416 r. Rząd rzymski próbował odzyskać kontrolę nad prowincją, znajdującą się wówczas w rękach koalicji barbarzyńców. Wizygoci powrócili do Hiszpanii, tym razem na stałe, pod panowaniem króla Teodoryka II w 456 r. Najbardziej znaczącym królem tej fazy historii Wizygotów był Euric, który panował od 466 do 484 r., pod rządami którego powstało królestwo Wizygotów ze stolicą w Tuluzie, osiągnął największy zasięg geograficzny, obejmując większość Półwyspu Iberyjskiego. Euric wyeliminował ostatnie obszary bezpośrednich

rządów rzymskich w Hiszpanii po upadku zachodniego imperium rzymskiego w 476 r. Królestwo Wizygotów miało swoją siedzibę w Hiszpanii po 507 r., Kiedy Wizygoci zostali pokonani, a katolicy Frankowie pod wodzą Clovisa zabilich króla Alaryka II. W sojuszu z Burgundami Frankowie wypędzili Wizygotów z prawie wszystkich ich posiadłości we Francji. Jedyną pozostałością francuskiego królestwa Wizygotów była Septymania, między Pirenejami a dolnym Rodanem. Wizygoci stracili także niektóre terytoria przybrzeżne w południowej Hiszpanii na rzecz Bizantyjczyków pod rządami cesarza Justyniana I. Najważniejszymi władcami wizygockiej Hiszpanii z VI wieku byli Leovigild, który panował w latach 568–586, i jego syn Reccared, który panował w latach 586–601. Leovigild ożywił monarchię Wizygotów, pokonał królestwo Suewi w północno-zachodniej Hiszpanii i włączył je do królestwa Wizygotów oraz wypędził Bizantyjczyków ze wszystkich z wyjątkiem kilku małych przyczółków na południu. Założył także stałą stolicę w Toledo - wcześniej władcy Wizygotów podróżowali przez półwysep, zamiast mieć stałą bazę. Leovigild był także prawodawcą, ogłaszając obszerne rewizje wcześniejszego kodeksu króla Euryka. W 587 roku Reccared rozwiązał problem podziałów religijnych królestwa, nawracając się na katolickie, trynitarnie chrześcijaństwo, religię prawie wszystkich swoich nie-wizygockich poddanych, a także rosnącej liczby Wizygotów. Rozszerzył to nawrócenie na swoje królestwo na Trzecim Soborze w Toledo w 589 r. Na tym soborze Reccared, jego rodzina i inni przywódcy królestwa formalnie wyrzekli się arianizmu przed biskupami katolickimi. Nowy reżim był nietolerancyjny wobec arian, a Reccared stłumił serię buntów kierowanych przez ariańskie duchowieństwo i wierzących. Zniesienie podziałów religijnych między Wizygotami a elitą rzymską doprowadziło do większej asymilacji między obiema grupami. Monarchia wizygocka z VII wieku charakteryzowała się silną współpracą między kościołem a państwem, a król dokonywał nominacji kościelnych, a także cywilnych i wojskowych, budował kościoły i ściśle współpracował z biskupami. Kościół katolicki w Hiszpanii, choć pozostawał w związku z Rzymem, był bardziej poddany królowi niż papieżowi. Królestwo Wizygotów było również jednym z najspokojniejszych i najlepiej prosperujących obszarów post-rzymskiego Zachodu, zachowując powiązania z gospodarką śródziemnomorską i stosunkowo wysoki stopień urbanizacji. Jednym ze sposobów wyrażenia silnie sakralnego charakteru katolickiego królestwa Wizygotów była seria dekretów przeciwko Żydom. Katolicy królowie Wizygotów byli wyjątkiem od ogólnie tolerancyjnych praktyk germańskich królów barbarzyńskich wobec Żydów we wczesnym średniowieczu. Król Sisebut (612–621) nakazał przymusowe chrzest Żydów lub wygnanie ich z królestwa. Sisebut był jednym z najbardziej uczonych wczesnośredniowiecznych królów, piszącym po łacinie Żywot św. Desideriusa i poemat o zaćmieniach. Ustawodawstwo było ważnym elementem królestwa Wizygotów. Dekrety prawne i kodeksy wydane przez władców Wizygotów wskazują na odejście od różnych praw dla poddanych wizygockich i rzymskich w kierunku jednego kodeksu prawnego dla wszystkich ludów królestwa. Kulminacją tego procesu asymilacji były Prawa Wizygotów, wydane w 654 r. przez króla Recceswintha. Recceswinth, podążając drogą wytyczoną przez swojego ojca, króla Chindaswintha, zniósł poprzednie kodeksy prawa wizygockiego i rzymskiego na rzecz prawa obowiązującego jednolicie na terytorium Wizygotów i czerpiącego zarówno ze źródeł germańskich, jak i rzymskich. Prawa Wizygotów, ponownie zrewidowane przez króla Erwiga w 681 r., były najbardziej szczegółowym i wyrafinowanym kodeksem prawnym wczesnych królestw post-rzymskich. Prawa Wizygotów nadal wpływały na prawo w chrześcijańskiej Hiszpanii długo po upadku królestwa Wizygotów. Wizygotyccy królowie z końca VII wieku, choć wspierani przez kościół, cierpieli z powodu sporów o sukcesję, buntów i problemów ze szlachtą. Spór osłabił królestwo przed inwazją arabską w 711 r. Arabowie skorzystali także na wyobcowaniu ludności żydowskiej przez wizygockich władców, którzy witali muzułmańskich najeźdźców jako wyzwolicieli. Arabowie zabili ostatniego władcę Wizygotów, króla Rodrigo, czyli Roderyka, a królestwo Wizygotów i tożsamość etniczna dobiegły końca.

Kserkses

(fl. 486-465 p.n.e.) Król perski

Kserkses był najstarszym synem Dariusza I, z pierwszej żony Atossy, córki Cyrusa II. Kserkses jest znany badaczom Biblii, ponieważ pojawia się w dwóch księgach: w Księdze Estery nazwany jest hebrajskim imieniem Aswerus; a w księdze Ezdrasza (4:6) jest wspomniany w związku z oskarżeniem wniesionym przeciwko Żydom za jego panowania. Mamy dostęp do ponad 20 staroperskich inskrypcji napisanych za jego panowania, ale niewiele wnoszą one do naszej wiedzy o człowieku i jego rządach. W rezultacie naszym najważniejszym źródłem są Dzieje spisane przez Herodota z Halikarnasu (ok. 480– ok. 429 p.n.e.), Grek, który opisał ekspansję imperium perskiego od Cyrusa do Kserksesa. Jako następca tronu, Kserkses został wyszkolony na cesarza. Chociaż nie był aktywnym żołnierzem, jak jego ojciec przed nim, Kserkses był szkolony w sztuce rządzenia dzięki swojej pozycji namiestnika Babilonu. Wkrótce po wstąpieniu na tron musiał zmierzyć się z buntem, najpierw w 485 r. p.n.e. w Egipcie, potem w 484 p.n.e. i ponownie w latach 484-482 p.n.e. w Babilonie. Ostatni z tych buntów zmusił Kserksesa, a pojednawcza polityka wobec Babilonu, ustanowiona przez Cyrusa, została zastąpiona surową karą: wielka świątynia Marduka, głównego boga Babilonu, została zburzona; ogromny złoty posąg Marduka został zabrany i przetopiony na sztabki; a satrapia babilońska utraciła swój niezależny status, stając się połączona z Asyrią, jej niegdysiejszym wrogiem. Po rozprawieniu się z rebeliami, które były stosunkowo blisko, Kserkses spojrzął na Zachód i wiosną 481 r. p.n.e. opuścił Persję z prawdopodobnie największą starożytną armią, jaką kiedykolwiek zgromadzono, aby pomścić klęskę ojca zadaną przez Greków w bitwie pod Maratonem w 490 r. p.n.e. Jego armia zimowała w Azji Mniejszej i kontynuowała wędrówkę wiosną 480 roku p.n.e., zmuszając w pełni lata do przeprawy do Europy. Po klęsce spartańskiego króla Leonidasa pod Termopilami w sierpniu tego roku Kserkses ruszył na Ateny. Przybywa do Attyki, okolic Aten, prawdopodobnie na początku września. Gdyby Kserkses cierpliwie blokował Ateny, najprawdopodobniej by wygrał, ale skuszony szansą na chwalebne zwycięstwo w bitwie, poprowadził swoje statki w pułapkę, bitwę pod Salaminą, przygotowaną przez ateńskiego generała i władcę Temistoklesa. Persowie wycofali się, a Kserkses popłynął statkiem do Azji Mniejszej, pozostawiając na czele swojego generała i kuzyna Mardoniusza. Latem 479 roku p.n.e. stoczono dwie bitwy lądowe. pod Platejami i Mykale, które zakończyły się zwycięstwami Greków. Kserkses wrócił do Persji zniechęcony porażką w walce z Grekami i skupił się na budowie pałacu swojego ojca Dariusza w Suzie oraz na ukończeniu budowy Persepolis. Wczesne lata jego życia, które zdawały się nieść tak wiele obietnic, teraz ukazywały pełną słabość jego charakteru, wyrażającą się w gwałtownym usposobieniu i braku samokontroli w stosunkach z kobietami. Wynikające z tego pałacowe intrygi, oskarżenia i morderstwa sprzyjały atmosferze dekadencji na dworze w Persepolis i osłabiały zdolność Kserksesa do skutecznego rządzenia. Grecy bez wątplenia widzieli to i w 466 r. p.n.e. Cimon poprowadził siły greckie do Azji Mniejszej, skąd stopniowo zwiększał swoją siłę. Kserkses został wyrwany z letargu i wysłał ekspedycję, aby poradzić sobie z zagrożeniem, ale Grecy byli zbyt silni, a Persowie porzucili swoje statki w Eurymedon. Bitwa lądowa, która nastąpiła, zakończyła się zajęciem przez Greków obozu perskiego. Eurymedon okazał się decydujący, a imperium perskie straciło Europę. Utrata Europy i powolna utrata Azji Mniejszej zapoczątkowały stały, choć niespieszny, upadek imperium, aż do jego ostatecznej klęski z rąk Aleksandra Wielkiego w następnym stuleciu. W 465 p.n.e. Kserkses został zamordowany w swojej sypialni przez kilku swoich dworskich ulubieńców. Został pochowany w wykutym w skale grobowcu wykopanym w klifie na wschód od grobowca jego ojca. Najstarszy syn Kserksesa, Dariusz, był następnym w kolejce do sukcesji, ale młodszy syn, Artakserkses I, kazał zabić Dariusza i objął tron. Drugi cesarz o tym samym imieniu, Kserkses II, syn Artakserksesa, panował zaledwie 45 dni od końca 428 r. p.n.e. Jednak jego roszczenie do tronu było niepewne i początkowo było pewne tylko w Suzie. Jeden z jego przyrodnych braci zamordował go, gdy był pijany w łóżku po przyjęciu.

Klan i państwo Yamato

Dwór Yamato jest znany jako miejsce narodzin japońskiego państwa politycznego. Jest to termin odnoszący się do systemu politycznego okresu Kofun, ale także do jego rozwoju i udoskonalenia pod

koniec V-VII wieku n.e. Stan Yamato zjednoczył północne Kiusiu, Sikoku i południowe Honsiu. Ludzie byli społeczeństwem opartym na klanach lub pokrewieństwach (uji), w którym religia odgrywała ważną rolę w kontrolowaniu ich życia, ale w okresie Kofun (nazwa nadana dużym kurhanom w kształcie klucza tamtych czasów) potężni przywódcy klanów i ich rodziny zaczęli się pojawiać, gdy stratyfikacja społeczności ewoluowała w późnej kulturze Yayoi. Powstały małe królestwa, z których każde było rządzone przez inny klan. Władcy w tym czasie byli głównie przywódcami religijnymi, którzy używali wiary ludu do rządzenia nimi. Jednym z najpotężniejszych był klan Yamato, a po ciągłych wojnach między różnymi królestwami rozwinęła się unia państw - stan Yamato, pod rządami klanu Yamato. W IV wieku n.e. Yamato znajdowało się w bogatym regionie rolniczym wokół współczesnego miasta Kioto. W V wieku, kiedy dwór Yamato osiągnął swój szczyt, nastąpiło przesunięcie bazy władzy do prowincji Kawachi i Izumi (dzisiejsza Osaka). O pojawieniu się tak potężnych klanów świadczy zwiększone opracowanie ich kurhanów w porównaniu z okresem Yayoi. Miejsca pochówku w okresie Kofun ilustrowały segregację robotników i elit społeczności. Kopce przybrały nowy kształt, wzór „dziurki od klucza”, były większe i były otoczone fosami. W V wieku stało się oczywiste, że potęga klanu Yamato wzrosła. Te ogromne grobowce reprezentowały potęgę arystokracji Yamato, dzierżącej miecze, groty strzał, narzędzia, zbroje i wszelkie oznaki potęgi militarnej. We wcześniejszych kurhanach umieszczano jedynie przedmioty religijne i ceremonialne. Ponieważ Yamato zwiększył kontakt z Azją kontynentalną, przedmioty w grobowcach odzwierciedlały ich moc i wpływy. Oprócz militariów były tam takie rzeczy jak buty z pozłocanego brązu oraz złote i srebrne ozdoby. Klan Yamato i jego najsilniejsi sojusznicy tworzyli arystokrację państwa Yamato, zajmując najważniejsze stanowiska na dworze. Dziedziczny władca stał na czele dworu Yamato, a ponieważ małżeństwa mieszane w ramach klanów stworzyły dużą sieć rodzinną, toczyły się ciągłe walki o władzę. Wierząc, że byli potomkami bogini słońca, klan Yamato rozwinął pojęcie królestwa i tym samym zapoczątkował dynastię cesarską. Reprezentował go cesarz, wzorowany na systemie chińskim. Pierwszym legendarnym cesarzem Japonii był Jimmu. Cesarz, najwyższy religijny symbol państwa, nie miał realnej władzy politycznej. Baza władzy leżała w rękach przywódców klanów, na czele których stał urzędnik w stylu premiera. Urzędnicy ci byli bardzo związani z władcą, co świadczyło o wadze, jaką przykładano do harmonii między religią a rządzeniem ludem. Było też wsparcie gospodarcze i militarne ze strony grup zawodowych na dworze. Grupy te składały się z hodowców ryżu, tkaczy, garncarzy, rzemieślników, płatnerzy wojskowych i specjalistów od ceremonii religijnych. Byli podporządkowani rodzinom panującym. Jedna grupa była szczególnie ważna dla rodziny panującej, ponieważ składała się z wysoko wykwalifikowanych imigrantów z Azji kontynentalnej, którzy specjalizowali się w obróbce żelaza i hodowli koni. Dwór Yamato stał się siłą jednoczącą w Japonii. Zaczęli ograniczać władzę przywódców pomniejszych klanów i zaczęli nabywać ziemie rolne kontrolowane przez organ centralny. Kiedy oddzielne królestwa zostały włączone do dworu Yamato, rozwinął się biurokratyczny system rankingowy, a silniejszym przywódcom klanów nadano tytuły odzwierciedlające ich status wodzów regionalnych. Dwa tytuły nadawane wodzom to muraji i omi. Najwięksi z wodzów mieszkali na dworze i jako kolektyw zarządzili żyznymi ziemiami, a więc społecznościami rolniczymi. Dało im to również dostęp do dużych zasobów siły roboczej do wykorzystania w takich działaniach, jak budowa kurhanów, a także jako żołnierze poborowi do wypraw wojskowych na Półwysep Koreański. W IV wieku dwór Yamato był wystarczająco rozwinięty, aby wysyłać posłów do Azji kontynentalnej, czasem wojskowych, ale głównie w celu zdobycia wiedzy na temat politycznych i kulturowych aspektów znacznie bardziej zaawansowanych cywilizacji chińskich i koreańskich. Zaopatrzyli się również w zasoby żelaza, których podobno jest pod dostatkiem na południu Korei. Pod koniec IV i na początku V wieku wojsko było zaangażowane w ekspansję potęgi Yamato na całym Półwyspie Koreańskim. W tym samym czasie Korea przechodziła zmiany kulturowe i polityczne, z wojnami między trzema królestwami: Koguryo (północ), Paekche (wschód) i Silla (zachód). Sojusze zostały zawarte z Paekche przeciwko Silla, a Yamato zyskał trochę władzy. Jednak w VI wieku Silla stał się potężniejszy militarnie, co spowodowało, że Yamato stanął w obliczu odwrócenia władzy

w regionie i zmusił ich do wycofania się z półwyspu. Paekche zaczął wymieniać wiedzę i zasoby z Yamato; na dwór wprowadzono skrybów, mieczników, jeźdźców i konie. Na dwór Yamato sprowadzono dużą liczbę uczonych z kontynentu ze względu na ich zaawansowaną wiedzę i umiejętności. Dwór w Paekche wysłał także konfucjańskiego uczonego, buddyjskiego uczonego, pisma buddyjskie i wizerunek Buddy. Uczni ci radykalnie zmienili szybko rozwijającą się kulturę japońską. Uczni zostali wysłani do Chin, aby poznać ich ideały polityczne i kulturowe, a w VI lub VII wieku zostali sprowadzeni z powrotem na dwór Yamato, aby ustanowić system pisma oparty na chińskich znakach i podstawy do ustanowienia systemu parlamentarnego. Opierając się na chińskich modelach rządów, dwór Yamato stworzył centralny sąd administracyjny i cesarski. W szóstym wieku do władzy doszedł klan Soga. Klan Soga, który nie twierdził, że jest potomkiem bogów, okopał się na dworze Yamato, ustanawiając związki małżeńskie z rodziną cesarską. Poza umiejętnościami administracyjnymi i fiskalnymi pozwalało im to wywierać znaczny wpływ na strukturę dworu. Wprowadzili politykę fiskalną opartą na systemach chińskich i utworzyli pierwszy skarbiec. Gromadzili, przechowywali i płacili za towary wyprodukowane przez pracowników. Soga przedstawił dworowi pomysł, że Półwysep Koreański może być używany jako szlak handlowy, a nie do podboju militarnego. Potężny klan Soga opowiadał się za wprowadzeniem buddyzmu do Japonii, ale na początku Soga napotkał sprzeciw innych klanów, takich jak Nakatomi, którzy wykonywali rytuały Shinto na dworze, oraz Mononabe, którzy chcieli aspektu militarnego dworu do utrzymania i podniesienia rangi. Między klanami wybuchły konflikty, a Soga obiecał zbudować świątynię i zachęcić do szerzenia buddyzmu jako głównego narzędzia kultu, jeśli odniesie sukces w bitwie. Odnieśli sukces i zbudowano kilka świątyń buddyjskich, a buddyzm stał się silną religią w Japonii. Soga wierzyli, że nauki buddyzmu doprowadzą do bardziej pokojowego i bezpiecznego społeczeństwa. Małżeństwo Soga z rodziną cesarską utorowało Soga Umako (wodzowi Soga) drogę do ustanowienia swojego siostrzeńca jako cesarza, późniejszego zamordowania go i zastąpienia go cesarzową Suiko. Niestety, cesarzowa Suiko była marionetką Sogi Umako i księcia regenta Shotoku Taishi. Ustanowiono system 12 stopni, który umożliwił podnoszenie rangi urzędników na podstawie zasług, a nie urodzenia. Księżę regent Shotoku Taishi był pobożnym buddystą i znawcą zasad konfucjańskich. Za jego namową wprowadzono konfucjańskie modele rangi i etykiety, a on wprowadził kalendarz chiński. Zbudował liczne świątynie buddyjskie, spisał kroniki dworskie i nawiązał stosunki dyplomatyczne z Chinami. Jednak wraz ze śmiercią księcia regenta Shotoku Taishi, Sogi Umako i cesarzowej Suiko nastąpił zamach stanu, aby uzyskać sukcesję na cesarskim tronie. Zamach stanu przeprowadzili książę Naka i Nakatomi Kamatari, którzy wprowadzili reformy Taika (Wielka Zmiana), które ustanowiły system kodeksów społecznych, fiskalnych i administracyjnych oparty na systemie ritsuryo w Chinach. Reformy miały na celu wzmocnienie władzy cesarza nad poddanymi, a nie pozostawianie ostatecznych decyzji jego gabinetowi. Reformy te zapoczątkowały upadek dworu Yamato, zmniejszając kontrolę klanów dworskich nad ziemiami rolnymi i grupami zawodowymi. Reformy zniosły dziedziczne tytuły przywódców klanów i zamiast ich doradzania cesarzowi miałyby istnieć ministerstwa. Nowy porządek chciał przejąć kontrolę nad całą Japonią i uczynić lud poddanymi tronu. Na żniwa nałożono podatki, a kraj podzielono na prowincje, na czele których stali mianowani przez dwory namiestnicy.

Kultura Yayoi

Począwszy od Kiusiu i rozprzestrzeniając się na wschód w kierunku północnym, migranci z Azji kontynentalnej wprowadzili kulturę Yayoi do Japonii, zwłaszcza przez Półwysep Koreański. Kultura Yayoi w historii Japonii była widoczna między III wiekiem p.n.e. i III wiek n.e. Ludność praktykowała animizm, to znaczy przypisywała wszystkim zjawiskom naturalnym posiadanie żywej duszy, którą nazywała kami. Czcili także duchy swoich przodków. Sanktuaria były nieliczne. W tym czasie w Japonii nie było języka pisanego, więc ludzie nie udokumentowali nic na temat ich kultury i sposobu życia. Chińczycy posiadali jednak zaawansowany system pisma, dzięki czemu mogli rejestrować rozwój

kultury. Odzież była prosta, a większość tkanin była tkana z włókien konopnych i kory. Nie było waluty, więc handel wymienny był używany do handlu narzędziami rolniczymi. Rolnicy Yayoi łowili ryby, polowali, zbierali i uprawiali warzywa i ryż. We wczesnych latach Yayoi nie było miast i po raz pierwszy w historii Japonii zaczęły pojawiać się stałe osady w społeczności rolniczej. Było to spowodowane wprowadzeniem wysoce zaawansowanej formy uprawy ryżu z wykorzystaniem nawadniania, znanej jako mokra uprawa ryżu. Z biegiem czasu Yayoi rozpoczęli uprawę irygacyjną na dużą skalę, co wzmocniło ich gospodarke, w tym założenie tarasowych pól ryżowych. Yayoi odnieśli taki sukces w uprawie ryżu, że często występowały nadwyżki. Aby przechowywać tę nadwyżkę, zbudowali budynki magazynowe na palach, po stwierdzeniu, że tradycyjna metoda zakopywania ryżu w dołach skutkowałą pleśnią. Takie nadwyżki pozwoliły wioskom na wzrost liczby ludności, a wraz z postępowaniem ery Yayoi wioski te łączyły się, tworząc większe osady. Ponieważ uprawa mokrego ryżu wymagała budowy pól ryżowych, migranci przywieźli narzędzia do pracy na roli, stąd wprowadzenie metalowych narzędzi z kontynentu. Żelazo było pierwszym metalem, głównie z Korei, a następnie brąz z Chin. Z biegiem czasu miejscowych rzemieślników uczono obróbki metalu i zaczęli rozwijać własne style. Wśród narzędzi produkowanych w tym okresie były miecze, groty strzał, topory, dłuta, noże, sierpy i haczyki na ryby. Produkowali również przedmioty dekoracyjne, takie jak lustra i ceremonialne dzwony, które były używane głównie do rytuałów religijnych i symboli statusu. Inną charakterystyczną cechą kultury Yayoi była ceramika. Koło garncarskie zostało po raz pierwszy wprowadzone do Japonii w tym okresie. Ceramika Yayoi była gładza i bardziej jednolita oraz miała lepszy kształt niż wcześniejsza ceramika Jomon. Był nieszkliwiony i prostszy w porównaniu z ceramiką Jomon, bardziej zbliżoną do wczesnej ceramiki koreańskiej. Termin Yayoi pochodzi od obszaru w Tokio, gdzie odkryto ślady tego naczynia ceramicznego. Chociaż kultura Yayoi obejmowała znaczną część Japonii, nie wszystkie regiony rozwinęły te same cechy; na przykład ceramika znaleziona na północy nosiła ślady stosowania efektu grzebienia w dekoracjach w celu utworzenia linii lub pasów. W ciągu tych lat nastąpił postęp cywilizacyjny ilustrowany sposobami grzebania zmarłych, niezależnie od ich pozycji w społeczności. Początkowo zmarłych chowano w prostych, pojedynczych mogiłach przykrytych kopcami ziemi. Później pozostawiano je w bardziej wyszukanych grobach, niektóre z kamienia lub gliny, często z kamiennymi dolmenami nad miejscem. To pokazuje jeden aspekt chińskiego wpływu na elementy kulturowe Yayoi. W późniejszych latach tego okresu, prowadzących do ery Kofun (Yamato), niektóre miejsca pochówku zostały oddzielone od innych, co sugeruje początek warstwy klasowej i że niektórzy ludzie zaczęli zdobywać władzę w społeczności. Okres Yayoi był punktem zwrotnym w rozwoju kultury japońskiej. Pod koniec epoki, kiedy wsie zgromadziły bogactwa, zaczęły się konflikty o okoliczne ziemie. Korzystne okazało się łączenie w większe osady, zapoczątkowując w ten sposób początki ładu społecznego i ewolucję bytów politycznych, które jednoczyły większe wsie w państwa, ostatecznie akceptując jeden organ rządzący.

Kamień z Rosetty

Kamień z Rosetty został odkryty przez francuskich żołnierzy podczas napoleońskiego podboju i okupacji Egiptu (1798-1801). Z tą samą inskrypcją hieroglificzną, demotyczną (późniejsza forma starożytnego Egiptu) i grecką, tekst pochodzi z 196 r. p.n.e. upamiętnienie Ptolemeusza V Epifanesa. Francuscy uczeni (intelektualiści), których Napoleon sprowadził ze sobą w celu zbadania wszystkich aspektów Egiptu i jego społeczeństwa, uznali znaczenie kamienia jako potencjalnego klucza do dekodowania i tłumaczenia starożytnych egipskich hieroglifów, ale zostali zmuszeni do oddania go wraz z dużą liczbą innych starożytnych egipskich artefaktów Brytyjczykom po militarnej klęsce Francuzów przez siły brytyjskie. Brytyjczycy ostatecznie umieścili Kamień z Rosetty w British Museum w Londynie, gdzie nadal jest wystawiany wraz z ogromną liczbą innych starożytnych egipskich artefaktów. Francuski uczyony Jean-François Champollion wykorzystał inskrypcje na kamieniu z Rosetty do rozszyfrowania imion oraz innych hieroglificznych piktogramów i liter. Pokonując wielu rywali, którzy jako pierwsi

odszyfrowali teksty hieroglificzne, praca Champolliona doprowadziła do kolejnych tłumaczeń tekstów hieroglificznych oraz do pełniejszego zrozumienia historii i społeczeństwa starożytnego Egiptu, i była znaczącym wkładem w dziedzinie egiptologii.

Klan Sogi

Soga stał się najpotężniejszym klanem rządzącym we wczesnym japońskim państwie Yamato między VII a VIII wiekiem n.e. Pochodzenie klanu Soga jest niejasne, ale twierdzili, że są potomkami przywódcy klanu Katsuragi, który przeżył czystkę cesarza Yûryaku w V wieku n.e. Niektórzy uczeni uważają, że Soga byli rodziną imigrantów z Półwyspu Koreańskiego. Przenieśli się do regionu Soga w stanie Yamato w środkowej Japonii i zawarli sojusze z imigrantami z królestw koreańskich, zapewniając techniczne umiejętności skrybów i menedżerów. Dojście klanu Soga do władzy rozpoczęło się od Soga no Iname, głowy klanu i pierwszego Sogi na stanowisku wielkiego ministra. Odniósł zwycięstwo w debatach politycznych 540 n.e. i poślubił dwie swoje córki cesarzowi Kimmei. Jednak żaden z wnuków Iname nie został następcą tronu. Następnemu szefowi klanu Soga, Soga Umako, również wielkiemu ministrowi, udało się poślubić jedną ze swoich córek z synem Kimmei, królem Bidatsu, i para ta urodziła syna, który był jednym z trzech kandydatów do tronu. Kandydat Soga został ostatecznie intronizowany jako cesarz Yômei po zaciętych bitwach wojskowych między klanem Soga a ich rywalami, Mononobe, który również dostarczył męskiego następcę tronu przez kobietę Mononobe. Yômei wziął kolejną córkę Soga Iname na swoją królową i ta dwójka urodziła słynnego księcia Shôtoku Taishi. Zwycięstwo było jednak krótkotrwałe, gdy Yômei zachorował, a walka między Soga a Mononobe powróciła. Ponownie Soga odnieśli zwycięstwo, a inny męski potomek kobiety Soga został suwerennym królem Sushunem. Kiedy główna linia Mononobe została zmasakrowana w 587 roku, Soga zdominował sprawy dworskie. Pomimo powiązań Sushuna z Soga, rozeszły się pogłoski, że Sushun zdradzi swojego wuja Umako, więc Umako kazał go zabić, a małżonka Sushuna, Suiko, została cesarzową. Suiko rządziła wraz ze swoim synem i regentem, Shôtoku, w czasie, gdy przywódcy klanu Soga, Emishi i jego syn Iruka, próbowali zapewnić dominację Soga, nakładając podatki i próbując rozszerzyć swoje ziemie. Suiko, mimo że była częścią Soga, odmówiła prośbom o rozszerzenie ziem Soga. Iruka zabił nawet syna księcia Shôtoku. Historie tamtych czasów krytykują Soga za próby zostania monarchami. Najbardziej despotyczny z patriarchów Soga, Iruka, został zamordowany w 645 roku w zamachu pałacowym, który skutecznie zakończył rządy Soga. Znaczenie dynastii Soga polegało na imporcie kultury, rządu i religii z Chin i Korei oraz na wpływie na politykę wewnętrzną poprzez aranżacje małżeństw i zabójstwa wewnątrz rodziny. Soga wspierali buddyzm nad innymi formami rodzimych religii związanych z dworem, tworząc kilka dużych buddyjskich świątyń, posągów i dzwonów, które świadczyły o ich mocy w sferze fizycznej i duchowej. To poparcie dla buddyzmu dodatkowo antagonizowało inne klany, które często zajmowały kluczowe stanowiska religijno-polityczne.

Krucjata albigensów

Sprawa herezji w Kościele katolickim zagroziła jedności chrześcijaństwa właśnie wtedy, gdy papież nawoływał do wojny totalnej w celu odzyskania Ziemi Świętej z rąk muzułmanów. Papież Innocenty III opracował plan wykorzenia herezji albigensów na południu Francji w pierwszych dziesięcioleciach XIII wieku. Wezwa do krucjaty. Początkowo plan wydawał się genialny: papież przyznałby walczącym duchowe korzyści płynące z krucjaty, ale czas służby byłby krótki (40 dni) i bliski domu w porównaniu z wcześniejszymi wojnami w Ziemi Świętej. Jego ostatecznym celem było zjednoczenie Europy pod władzą papieską, tak aby mógł zgromadzić jej zasoby w Cesarstwie Bizantyjskim, muzułmańskiej Hiszpanii i, co najważniejsze, w Ziemi Świętej. Jednakże zwroty akcji w polityce krucjaty albigensów (1208–1229) ostatecznie wyczerpały zasoby wojen zagranicznych i wzmocniły siły antyrzymskie we Francji. W następnych stuleciach błąd krucjaty albigensów uwidocznili się w schizmie w Awinionie, gdzie papież francuski przeciwstawił się papieżowi rzymskiemu. Innocenty początkowo wspierał dzieło

głoszenia i przekonywania, aby odzyskać albigensów, luźną sieć sekciarzy i heretyków z południowej Francji. Różni badacze kościoła, od Bernarda z Clairvaux po papieża, chętnie przyznawali, że duchowni katoliccy służący tubylcom albigensom pilnie potrzebują reform. Kiedy jednak środki pokojowe nie przyniosły wystarczająco szybkiego postępu, Innocenty stracił cierpliwość i zwrócił się ku wojnie. Jego decyzja zapadła w 1208 roku, kiedy w Tuluzie zamordowano delegata papieskiego. Innocenty pociągnął hrabiego Rajmunda z Tuluzy do odpowiedzialności zarówno za jego śmierć, jak i za ochronę heretyków w południowej Francji i wezwał resztę Francji do chwycenia za broń. Odpowiedziało około 20 000 rycerzy i 200 000 pieszych. Ich przywódcą był weteran krzyżowców Simon de Montfort. Rajmund nie tracił czasu na zawarcie pokoju z siłami papieskimi, ale Szymonowi nie udało się nigdy podbić całego obszaru albigensów. Opór był zbyt głęboko zakorzeniony i Szymon mógł liczyć na wojska francuskie jednorazowo tylko przez 40 dni, czyli na warunkach służby, jakie Kościół dopuścił podczas tej krucjaty. Ponadto Simon był outsiderem i wyjątkowo niepopularnym ze względu na swoją brutalność na wojnie. Wydawało się, że w roku 1213 Innocenty zdał sobie sprawę z szaleństwa krucjaty i odwołał ją. Król Aragonii, wojownik znany ze swoich umiejętności na polu bitwy przeciwko muzułmanom w Hiszpanii, podjął sprawę Rajmunda. W efekcie konflikt albigensów stał się przeciąganiem liny między Hiszpanią a Francją. Choć papież wspierał teraz Rajmunda, francuska szlachta wspierała Szymona. W wyniku politycznego starcia, które potem nastąpiło, zwołano kolejną krucjatę. Choć nominalnie był to sprzeciw wobec herezji, w rzeczywistości był on skierowany przeciwko Rajmundowi i jego hiszpańskim sojusznikom. Na polu bitwy siły wspierane przez Francję pokonały siły wspierane przez Hiszpanię. Szokująca brutalność Szymona doprowadziła do jego ekskomuniki przez Innocentego. Zginął w bitwie pod Tuluzą w 1218 r. Jego nemezis Rajmund zmarł w 1222 r. Albigensi odbili się w ostatnich latach, co skłoniło wielu urzędników katolickich i francuskich do grożenia kolejną krucjatą. Synowi Rajmunda udało się jednak wynegocjować traktat z Meaux (1229), przekazując terytorium Francji Kapetyngów i instytucjonalizując wszędzie wpływy katolickie. W międzyczasie Kościół znalazł nową broń do walki z ukrytą herezją: Inkwizycję.

Kultura anglo-normańska

Kultura anglo-normańska powstała w wyniku połączenia kultury przeniesionej przez Wilhelma Zdobywcę, kiedy zabił on ostatniego angielskiego króla Anglii, Harolda Godwinesona, w bitwie pod Hastings w październiku 1066 r., z kulturą istniejącą w Anglii. W XI i XII wieku Normanowie nie tylko podbili Anglię, ale także założyli królestwo na Sycylii. Kultura angielska rozwinęła się stosunkowo niezależnie od Europy kontynentalnej od czasów przybycia Angłów i Sasów w V wieku, którzy z kolei pozostali pod wpływem rodzimej kultury brytyjskiej. Kultura brytyjska była mieszanką kultury rzymskiej, która przyszła wraz z podbojem rzymskim za cesarza Klaudiusza (41–54), z kulturą pierwotnych mieszkańców celtyckich.

Kultura angielska w czasach Normanów.

Podbój z roku 1066 był zdominowany przez etos wojownika, który Anglowie i Sasi przywieźli ze sobą głównie z terenów dzisiejszych Niemiec. Klasyką tego okresu był poemat „Bitwa pod Maldon”, a także bardziej znana saga o Beowulfie. Heaney opisuje to militarystyczne społeczeństwo, pisząc o tym, jak „epizod Finnsburga” otacza nas w społeczeństwie jednocześnie związanym honorem i splamionym krwią, któremu przewodniczą prawa krwawej waśni. . . . znaczenie fragmentu Finnsburga ma kluczowe znaczenie dla historycznego i wyobraźniowego świata wiersza jako całości. Język anglosaski zaczął przegrywać z normańskim francuskim, co obejmowało także wpływy Skandynawii, skąd Normanowie pochodzili, zanim osiedlili się we Francji w X wieku. To wschodząca kultura anglo-normańska stworzyła bohatera z króla Artura. Opierając się na wcześniejszych pismach, autorzy tacy jak Geoffrey z Monmouth napisali Historię królów Wielkiej Brytanii między 1136 a 1138 rokiem. Artur był rodzimym brytyjskim wodzem, który walczył z Anglami i Saksonami, nie dając im tym samym powodu do

świętowania jego. Jednak chcąc nadać legitymację królom normańskim, pisarze tacy jak Geoffrey starali się prześledzić monarchię od jej początków i w ten sposób znaleźli inspirację we wcześniejszych relacjach o Arturze. Według Helen Hill Miller w książce *The Realms of Arthur „królowie anglo-normańscy... . . .* potrzebowali niezależnego źródła swojej brytyjskiej suwerenności: jako księżęta Normandii podlegali spadkobiercom Karola Wielkiego”, królom Francji. Geoffrey wykorzystał relacje spisane przez mnichów Nenniusza z IX wieku i Gildasa, którzy mogli żyć w czasach historycznego Artura, w VI i VII wieku. Według Helen Hill Miller w *The Realms of Arthur* „w styczniu 1139 roku na prośbę żony anglo-normańskiego barona z Lincolnshire niezwłocznie sporządzono kopię jego dość ciężkiej łaciny na werset anglo-normański. Do roku 1155 kolejne tłumaczenie, również wersetowe, ukończył maistre de Wace z Caen, mieszkaniec Jersey, który większość życia spędził we Francji”. Geoffrey pisał za panowania Henryka I (1100–1135), być może pierwszego króla Normanów, który postrzegał siebie przede wszystkim jako Anglika, a w drugiej kolejności jako Normana. W tym samym czasie o tematyce arturiańskiej pisali Walter Map i Maistre [Mistrz] Wace, którzy napisali *Roman de Brut* i *Roman de Rou*. Inni pisarze zaangażowali się w budowanie cywilizacji anglo-normańskiej. Wilhelm z Malmesbury napisał *Dzieje królów angielskich* i *O starożytności kościoła w Glastonbury*. William, podobnie jak Geoffrey, świadomie połączył Normanów z celtycką przeszłością, ponieważ Glastonbury było najświętszym miejscem w celtyckiej Wielkiej Brytanii. Tradycja głosi, że Józef z Arymatei, który oddał swój grób Chrystusowi, aby został w nim pochowany po Ukrzyżowaniu, założył mały kościół w Glastonbury. Pobożni wówczas wierzyli także, że Józef, który tradycyjnie w Anglii był postrzegany jako handlarz angielską cyną, przyprowadził nawet młodego Jezusa (Chrystusa) z Nazaretu do Glastonbury. Kościół służył jako kolejna instytucja w budowaniu wschodzącej nowej kultury w Anglii, gdy wspomnienia podboju z 1066 roku przyćmiły się wraz z upływem czasu. Symbolicznym tego było faktyczne budowanie kościołów w stylu romańskim, które Normanowie przywieźli ze sobą głównie z Francji. Instytucję kościelną wykorzystał Henryk I. Zakon cystersów przybył do Anglii w 1128 roku i rozpoczął rozwój zaawansowanego rolnictwa i hodowli owiec. Aby ugruntować pozycję kościoła jako instrumentu rozwoju królewskiego, król mianował wielkich prałatów rządzących kościołem, aby zapewnić ich wsparcie dla jego panowania. William rozpoczął tę politykę po podboju. Oprócz wielkich biskupstw, takich jak York i Canterbury, zakony monastyczne również rozkwitły pod rządami anglo-normańskimi i stały się centralną częścią zarówno angielskiej kultury, jak i gospodarki, aż do zniszczenia systemu monastycznego za panowania Henryka VIII (1509–1547). Używając Normandii jako modelu, Henryk I i następcy za nim królowie swobodnie przyznawali miastom prawa miejskie, umożliwiając ustanowienie życia miejskiego, które było jedną z cech charakterystycznych Anglii w średniowieczu. Londyn, gdzie William zbudował swoją Białą Wieżę, zyskał w Anglii przewagę w życiu handlowym, którą cieszy się nadal. Miasta, posiadłości wielkich panów feudalnych i instytucje kościelne były filarami, które utworzyły fundament kultury anglo-normańskiej, która powstała po podboju w 1066 r. Feudalizm, system panów utrzymujących swoje ziemie z woli króla, rzeczywiście przybył do Anglii z Wilhelmem, który przyznał posiadłości ziemskie wojownikom bretońskim, francuskim i normańskim, którzy przybyli z nim, aby walczyć z królem saskim Haroldem w październiku 1066 r. Pod koniec panowania Henryka I w 1135 r. pozostało tylko około 70 lat po podboju fuzja starego z nowym została zakończona, a w Anglii rozkwitła kultura anglo-normańska.

Kultura anglosaska

Anglosasi byli germańskimi barbarzyńcami, którzy najechali Wielką Brytanię i przejęli duże części wyspy w stuleciach po wycofaniu się Cesarstwa Rzymskiego. Początkowo byli mniej gentryfikowani niż inne postrzymskie grupy barbarzyńców, takie jak Frankowie czy Ostrogoci, ponieważ mieli mniejszy kontakt z cywilizacją śródziemnomorską. Religia Anglosasów była pierwotnie pogańska. Główna grupa, pochodząca z północno-zachodnich Niemiec i Danii, została podzielona na Angłów, Sasów i Jutów. Niemieckie przynależność plemienna była luźna, a pierwotnymi najeźdźcami byli także ludzie z innych

grup germańskich. Choć niektórzy z wczesnych najeźdźców anglosaskich, jak na przykład Cedric, założyciel rodu Wessex, nosili imiona inspirowane celtyckimi wpływami, Anglosasi mieli wyraźną świadomość własnej odrębności od ludów już zamieszkujących Wielką Brytanię. Ich przejęcie doprowadziło do integracji Brytanii ze światem germańskim. W przeciwieństwie do innych grup, takich jak Frankowie, nie przyjęli oni języka podbitych ludów celtyckich i rzymskich, ale kontynuowali mówienie dialektem germańskim. Pierwsi Anglosasi wysoko cenili odwagę i umiejętności w walce, co znalazło odzwierciedlenie w najważniejszym zachowanym poemacie anglosaskim, Beowulfie. Ich religię pogańską cechowało silne poczucie fatalizmu i zagłady, ale także wiara w ludzką moc manipulowania siłami nadprzyrodzonymi za pomocą zaklęć i uroków. Dzielili panteon z innymi ludami germańskimi, a wiele anglosaskich rodów królewskich szczytiło się pochodzeniem od Wodena, wodza bogów. Ich religia nie była zorientowana na życie pozagrobowe, chociaż mogli w takie wierzyć. Anglosasi bardzo cenili więzi rodzinne – bezkrewny mężczyzna był przedmiotem litości. Jeśli Anglosas został zabity, obowiązkiem jego rodziny było dokonanie zemsty lub zapłata pieniężna, *wegild*, od zabójcy. Praktyki pokrewieństwa anglosaskiego różniły się od praktyk chrześcijańskich Brytyjczyków, co dodatkowo utrudniało asymilację obu grup. Na przykład brytyjscy chrześcijanie byli przerażeni faktem, że Anglosasi pozwolili mężczyźnie poślubić macochę po śmierci ojca. Anglosasi również mieli stosunkowo łatwe zwyczaje rozwodowe. Różnice kulturowe między Brytyjczykami a Anglosasami były szczególnie silne w dziedzinie religii, ponieważ brytyjscy chrześcijanie gardzili pogaństwem anglosaskim. Anglosasi odwzajemnili tę niechęć i nie asymilowali się w przeciwieństwie do kontynentalnych grup germańskich. Stopień, w jakim Anglosasi po prostu wysiedlili Brytyjczyków, w przeciwieństwie do Brytyjczyków asymilujących się z kulturą anglosaską, pozostaje tematem debaty wśród historyków i archeologów post-rzymskiej Brytanii. Nawrócenie Anglosasów na chrześcijaństwo w większym stopniu zawdzięczało wysiłkom misyjnym z Irlandii i Rzymu niż rdzennemu Kościołowi brytyjskiemu. Pogaństwo najdłużej utrzymywało się wśród zwykłych ludzi oraz na skrajnym południu, w Sussex i na Isle of Wight. Niektórzy Anglosasi nawrócili się dopiero w połowie VIII wieku. Niektóre osobliwe relikty pogaństwa przetrwały stulecia. Na przykład chrześcijańscy królowie anglosascy nadal śledzą swoje pochodzenie z Woden długo po nawróceniu. Kościół toczył nieustanną walkę z zachowanymi pogańskimi zwyczajami anglosaskimi, takimi jak mężczyźni poślubiający swoje owdowiałe macochy. Wyzwaniem było także pogodzenie wpływów irlandzkich i rzymskich, toczone głównie w związku z kwestią odmiennych irlandzkich i rzymskich metod obliczania daty Wielkanocy. Dopiero na synodzie w Whitby w 664 r. Kościół anglosaski stanowczo zobowiązał się do postuszerstwa Rzymowi. Konwersja doprowadziła do otwarcia anglosaskiej Anglii, dotychczas raczej izolowanej kultury, na różnorodne wpływy zagraniczne, szczególnie pochodzące z Francji i Morza Śródziemnego. Przywódca wysiłku misyjnego wysłanego przez Rzym do Kentu w celu rozpoczęcia nawrócenia, Augustyn, był Włochem, a najważniejszym arcybiskupem Canterbury w następnych dziesięcioleciach, Teodor, był Grekiem z Cylicji w Azji Mniejszej. Pielgrzymki odegrały również ważną rolę w umożliwieniu Anglosasom kontaktu z bardziej rozwiniętymi kulturami. Pierwsza odnotowana wizyta Anglosasa w Rzymie miała miejsce w 653 r., a na przestrzeni wieków miały miejsce tysiące kolejnych. Ponieważ pielgrzymi musieli podróżować przez Francję, aby dostać się do Włoch i innych śródziemnomorskich miejsc pielgrzymkowych, pielgrzymki wzmocniły również więzi między Galią a Wielką Brytanią. Anglosasi duchowni dowiedzieli się o innowacjach lub praktykach w innych miejscach, takich jak szklane okna w kościołach, i wrócili do Anglii z zapałem, aby je wypróbować. Pomimo tych wpływów chrześcijaństwo anglosaskie również czerpało z kultury germańskiej. Podobnie jak inne ludy germańskie, Anglosasi mieli tendencję do patrzenia na Biblię i życie Chrystusa przez pryzmat heroicznej epepej. Chrystusa ukazano jako bohatera epickiego, jak w jednym z najwspanialszych anglosaskich poematów religijnych, „*Śnie o Rood*”. *Sen o Rood* opowiada o Ukrzyżowaniu z rzadko używanego punktu widzenia samego krzyża i przedstawia Chrystusa jako młodego bohatera i przywódcę grupy wyznawców przypominającej germańską bandę wojenną. Innym niezwykłym przykładem połączenia

tradycji germańskiej i chrześcijańskiej jest najdłużej zachowany poemat anglosaski epicki Beowulf. Opowiadający o pogańskim bohaterze w pogańskim społeczeństwie epos napisany jest z wyraźnego chrześcijańskiego punktu widzenia i zawiera wpływy starożytnego rzymskiego eposu, Eneidy Wergiliusza. Gdy w VII i VIII wieku Kościół anglosaski odsunął się od zależności od sił zewnętrznych, irlandzkich i rzymskich, chrześcijańskie królestwa anglosaskie wydały na świat własnych świętych, głównie z klas wyższych. Święci anglosascy, tacy jak Cuthbert (zm. 687), mnich i pustelnik szczególnie popularni w północnej Anglii, przyciągali rosnące kultury. Najwyższym punktem anglosaskiej kultury chrześcijańskiej był renesans północnombryjski, zadziwiający rozkwit kultury i myśli w biednym społeczeństwie kresowym. Northumbria była królestwem położonym na północy obszaru osadnictwa anglosaskiego, pod względem gospodarczym zacofane i prymitywne społeczeństwo, nawet w porównaniu z resztą wczesnośredniowiecznej Europy. Było to także miejsce spotkania nauki kontynentalnej i irlandzkiej. Renesans norumbryjski opierał się na klasztorach, a jego najważniejszym przedstawicielem był mnich Beda, historyk, kronograf i hagiograf. Najważniejszym źródłem wczesnej historii anglosaskiej jest „Historia kościelna narodu angielskiego” Bede’a. Innym Northumbrianinem był Caedmon, pierwszy anglosaski chrześcijański poeta religijny, którego dzieła przetrwały. Northumbria prezentowała także bogaty zbiór sztuki chrześcijańskiej, obejmującej wpływy artystyczne anglosaskie i celtyckie, a niektóre z obcych krajów, aż do Cesarstwa Bizantyjskiego. Do produkcji rękopisów włożono ogromną ilość pracy monastycznej. Pomimo znaczenia renesansu północnombryjskiego, Northumbria nie była jedynym miejscem, w którym kultura chrześcijańska osiągnęła swój szczyt. Kolejnym obszarem był West Country, gdzie anglosaskie królestwo Wessex wkroczyło na brytyjskie terytoria Devon i Kornwalii. Co ciekawe, Kent, nadal siedziba arcybiskupa Canterbury, który rościł sobie prawo do prymatu nad wszystkimi „Anglikami”, stał się kulturowym zaścianiem po śmierci arcybiskupa Teodora w 690 r. Wpływ chrześcijaństwa anglosaskiego i renesansu północnombryjskiego rozprzestrzenił się na Europę kontynentalną. Anglosasom, w sojuszu z papieżem, zależało na szerzeniu metody chrześcijańskiej wśród spokrewnionych kulturowo narodów w Niemczech. Głównym uosobieniem tych wysiłków był misjonarz Wynfrith, znany również jako św. Bonifacy (680–754), urodzony w Wessex. Jego wysiłki religijne rozpoczęły się od pomocy misjonarzowi z Northumbrii w nieudanej misji do Fryzów. Następnie udał się do Rzymu, aby otrzymać władzę od papieża. Bonifacy odbył wiele podróży misyjnych do Niemiec, gdzie zastał z nawracania dużej liczby Niemców oraz z fizycznego, konfrontacyjnego stylu misyjnego, który obejmował wycinanie świętych drzew, co było cechą germańskiego pogaństwa. Wielu Anglików podążyło za Bonifacem do Niemiec, gdzie wywarli silny wpływ na rozwój niemieckiego chrześcijaństwa. Bonifacy był także odpowiedzialny za reorganizację Kościoła frankońskiego w celu jego mocniejszego ugruntowania pod kontrolą papieską. Podczas innej podróży do Fryzji zabili go wściekli poganie. Anglosasi, wraz z innymi mieszkańcami Wysp Brytyjskich, również wyróżniali się w kręgu uczonych na dworze Karola Wielkiego. Czołowy uczyony na dworze Karola Wielkiego, Alkuin z Yorku, był mieszkańcem Northumbrii. Ten szczytowy moment anglosaskiej kultury chrześcijańskiej został zakończony serią najazdów i inwazji Wikingów, które rozpoczęły się pod koniec VIII wieku. W przeciwieństwie do chrześcijańskich wojowników anglosaskich, którzy zwykle szanowali klasztory, pogańscy Wikingowie postrzegali je jako bogate skarbnice, a życie monastyczne praktycznie zniknęło z obszarów znajdujących się pod kontrolą Skandynawii. W IX wieku przywódca angielskiego odrodzenia, król Alfred Wielki z Wessex, ubolewał nad przemianami złotego wieku angielskiego chrześcijaństwa, twierdząc, że w Anglii prawie nikt nie rozumiał łaciny księgi mszy. Alfred, niezwykle uczyony król, który odwiedził kontynent europejski, podejmował różne próby przywrócenia angielskiego monastycyzmu i wyuczonej kultury. Gromadził na swym dworze uczonych z całych Wysp Brytyjskich i kontynentu, a także pisał własne tłumaczenia, m.in. Pocieszenie filozoficzne Boecjusza. Alfred sponsorował także tłumaczenie Historii kościelnej Bedy i innych dzieł z łaciny na język anglosaski. W tym okresie zapoczątkowano także Kronikę anglosaską, zapis bieżących wydarzeń prowadzony w języku anglosaskim, ostatecznie w klasztorach. Podobnie jak

polityczne zjednoczenie Anglii przez potomków Alfreda, tak i powstanie tego zbioru literatury anglosaskiej przyczyniło się do powstania wspólnej tożsamości angloaksońskiej, czyli angielskiej. W tamtym czasie, gdzie nauka pisania ograniczała się prawie wyłącznie do łaciny, nie było podobnego zjawiska w innych częściach chrześcijańskiej Europy. Patronat Alfreda nad literatami był również ważny dla powstania jego osobistej legendy. Zjednoczenie Anglii nie położyło kresu wpływowi Skandynawii na kulturę angielską, który odrodził się wraz z podbojem Anglii przez króla duńskiego Kanuta w XI wieku. Kanut, chrześcijanin, szanował kościół i instytucje angielskie, a jego panowanie nie było tak destrukcyjne, jak wczesne podboje Wikingów. Wpływy skandynawskie były szczególnie widoczne na języku angielskim. Ponieważ był już podobny do języków skandynawskich, anglosaski lub staroangielski przyjął zapożyczenia znacznie łatwiej niż języki celtyckie, takie jak irlandzki. Ponieważ konieczne było używanie języka angielskiego jako środka komunikacji między ludźmi mówiącymi różnymi językami germańskimi, wiele złożonych cech języka zostało utraconych lub uproszczonych. Angielski w mniejszym stopniu korzystał z końcówek rodzaju i wielkości liter niż inne języki germańskie lub europejskie. Chociaż Alfred miał nadzieję na ożywienie angielskiego monastycyzmu, prawdziwe odtworzenie wspólnot monastycznych nastąpiło dopiero w latach czterdziestych XIX wieku, pod patronatem królewskim i pod przywództwem Dunstana, człowieka królewskiego pochodzenia, który został arcybiskupem Canterbury i świętym. Odrodzenie monastyczne w Anglii łączono z odrodzeniem monastycyzmu benedyktyńskiego na kontynencie, a nowe klasztory kierowały się Regułą św. Benedykta. W zjednoczonym królestwie anglosaskim dominowały klasztory, a większość biskupów pochodziła ze środowisk monastycznych i często pełniła funkcję doradców królewskich. Pod rządami królów angielskich kościół ogólnie prosperował – duże katedry budowano lub odbudowywano po zniszczeniach spowodowanych najazdami skandynawskimi. Odrodziło się również kopiowanie i iluminacja rękopisów, które w Winchester osiągnęły wysoki stopień doskonałości artystycznej. Wpływy kontynentalne poprzedziły podbój Anglii przez Normanów w 1066 r. Przedostatni król anglosaski, Edward Wyznawca, który spędził wiele lat we Francji, zbudował Opactwo Westminsterskie w stylu romańskim normandzkim. Chociaż kultura anglosaska została wyparta ze swojej pozycji supremacji po podboju Normanów w 1066 r., nie zniknęła. Co najmniej jedna wersja Kroniki anglosaskiej była tworzona przez prawie sto lat, a poezja anglosaska nadal komponowana.

Królestwa anglosaskie

Po upadku władzy rzymskiej w Wielkiej Brytanii władza polityczna uległa gwałtownej decentralizacji i wyłoniło się kilka małych królestw, które wypełniły polityczną próżnię. Królestwa te, zwane królestwami anglosaskimi, rywalizowały między sobą oraz z duńskimi najeźdźcami o władzę od końca VI do IX wieku. Ostatecznie połączyli się w jedno duże królestwo, które rządziło większością Anglii aż do podboju Anglii przez Normanów w 1066 r. W IV i V wieku wiele ludów germańskich najeżdżało Anglię. Niektórzy przybyli z myślą o celach wojskowych, ale wielu innych przybyło jako osadnicy w poszukiwaniu pokojowej kolonizacji. Ci ludzie pochodzili z kilku plemion, ale najbardziej znani byli Anglowie i Sasi, z których wielu przybyło jako najeźdźcy i najemnicy szukający zatrudnienia w pozbawionych ludzi placówkach wojskowych rzymskiej Wielkiej Brytanii. Poza tym szczegóły inwazji są niejasne. Najeźdźcy zniszczyli wszelkie pozostałości kultury rzymskiej, ale złożone przejście do anglosaskiej Anglii następowało stopniowo. Nie wiadomo, ile małych królestw istniało w VI i VII wieku, ale w miarę jak większe królestwa eliminowały rywali, liczba ta malała. Ta konsolidacja władzy skłoniła historyków do uznania ruchu w kierunku państwa terytorialnego za jeden z głównych tematów w historii Anglosasów. Gdy opadł post-rzymski chaos, anglosaska Anglia skrupulatnie podzieliła się na siedem lub osiem głównych królestw i kilka mniejszych. Królestwa skupiały się nad Tamizą, Wash i Humber, głównymi punktami wejścia migracji. Czynniki wpływające na kształty i powstawanie królestw obejmowały także położenie geograficzne, zdolność do obrony i stopień oporu, jaki mieszkańcy stawiali najeźdźcom. Wokół ujścia Tamizy rozwinęły się cztery królestwa. Na południowym wschodzie Kent

powstał z unikalnymi tradycjami artystycznymi, prawnymi i agrarnymi, na które wpływa kultura jutyjska i być może frankońska. Na zachód i północny zachód od Kentu rozwinęły się trzy królestwa związane z najazdami Sasów: Essex (Sasi Wschodni), Wessex (Sasi Zachodni) i Sussex (Sasi Południowi). Osadnicy, którzy przybyli przez Wash, założyli Anglię Wschodnią, tworząc grupy zwane North Folk i South Folk, których terytoria stały się Norfolk i Suffolk. Ci, którzy wpłynęli przez Humber, utworzyli Mercję, która dominowała w Midlands, i Northumbrię, na północ od rzeki Humber, która powstała w wyniku zjednoczenia mniejszych królestw Deiry i Bernicii. Królestwa te są tradycyjnie nazywane Heptarchią, co jest mylącym terminem, który sugeruje siedem zasadniczo równych państw. W rzeczywistości czasami istniało znacznie więcej niż siedem królestw, a siedem głównych królestw rzadko było sobie równych pod względem politycznym. Rozwój instytucji królewskiej odegrał kluczową rolę w politycznym rozwoju wczesnych królestw. Ludy germańskie miały tradycję królewską, a gdy instytucje rzymskie upadły, zaczęły szukać własnego dziedzictwa, aby zastąpić rzymskie zwyczaje. Praktyczny urok władzy królewskiej jest jasny. Oferował silne osobiste przywództwo i rodzaj rządów, który doprowadził do sukcesu podczas inwazji i osadnictwa anglosaskiego. Post-rzymska sytuacja polityczna wymagała podobnego przywództwa. Tradycja chrześcijańska uważała biblijnych królów za przykłady dobrego przywództwa, co w miarę nawracania się Anglosasów wzmocniło germańskie wyobrażenia o tej instytucji. W połowie VII wieku wyłoniły się domy królewskie i roszczenia do królewskiego rodu stały się konieczne, aby król mógł rządzić bez sprzeciwu. Pochodzenie krwi było ważne, ale inne zachodnie poglądy na temat królewskości jeszcze się nie przyjęły. Następca musiał pochodzić zarówno z właściwej linii, jak i najlepiej przystosowany do sprawowania rządów. Dyskusyjne było to, jak blisko spokrewniony musiał być z poprzednim królem, a prawo najstarszego syna do dziedziczenia, prawo do przekazania dziedziczenia przez kobietę, prawa małoletniego lub kobiety do dziedziczenia lub prawo króla wybór jego następcy nie był gwarantowany. W przypadku spornej sukcesji królestwa były dzielone, co było ryzykowne, ale lepsze niż waśnie lub wojna domowa. Pod koniec VII wieku wyłoniła się grupa przywódców znana jako Bretwalda. Pierwsi Bretwaldowie byli królami, których działania przyniosły im sławę i reputację oraz którzy posiadali władzę polityczną i militarną pozwalającą mu sięgać poza swoje granice i pobierać daninę od sąsiadów. Według Bedy około roku 600 jeden król zwyczajowo otrzymywał ten tytuł od swoich królewskich kolegów, dając mu pierwszeństwo w grupie. Stanowisko zmieniało się z jednej dynastii na drugą, wraz ze zmieniającymi się sukcesami politycznymi i militarnymi. Początkowo tytuł ten miał głównie charakter honorowy i nie jest jasne, czy inni królowie słuchali żądań Bretwaldy, jednak z biegiem czasu autorytet Bretwaldy rósł. Pod koniec VI i na początku VII wieku wschodnie królestwa miały przewagę polityczną, ale istniała silna rywalizacja i często zmieniała się władza. W VII wieku liczba ludności i dobrobyt Anglii wzrosły, a duża część Anglii przyjęła chrześcijaństwo. Wspólny język, wspólne instytucje społeczne i ostatecznie wspólna religia równoważyły zawirowania polityczne i militarne, ale ich nie powstrzymały. W miarę postępu VII wieku potężniejsze królestwa wchłonęły mniejsze królestwa, a pod koniec stulecia wyspę zdominowały Northumbria, Mercia i Wessex. W VII wieku dominowała Northumbria; Mercia przodowała w VIII wieku; a Wessex zdominował wydarzenia IX wieku. Po klęsce Mercji przez króla Oswy'ego (642–670) w 654 r. Northumbria sprawowała władzę nad innymi królestwami. Chociaż Northumbria nie była w stanie kontrolować Mercji po około 658 roku, mimo to zachowała pozycję dominującą dzięki swemu wielkiemu autorytetowi moralnemu. Na przykład wsparcie Northumbrii zapewniło Synodowi w Whitby (663) sukces w promowaniu tradycji rzymsko-chrześcijańskich nad Kościołem celtyckim w całej Anglii. Jednak wewnętrzny sprzeciw i zewnętrzne porażki stale osłabiały władzę polityczną i militarną Northumbrii. Niepokoje, przemoc i przewroty polityczne, które miały miejsce w VIII wieku, skazały kulturę Northumbrii na zagładę, a ich kulminacją było splądrowanie Lindisfarne przez Wikingów w 793 r. Mercja rozpoczęła swój rozwój pod rządami króla Pandy (628–654), a jej dominacja polityczna osiągnęła szczyt za panowania królów Ethelbalda (716–757) i Offy (757–796). Na sukces Mercji złożyło się wiele czynników. Posiadała zamożne tereny rolnicze w dolinie

Trent. Mieszkańcy wschodniego Midlands, Middle Angles of the Fens, Lindsey i okolic Wash zaakceptowali dynastię, podobnie jak osadnicy w dolinie Severn i wzdłuż granic współczesnych Chester, Shropshire, Herefordshire i Gloucestershire. Londyn i Anglia Wschodnia również padły ofiarą Mercji. Po śmierci króla Ine w 725 r. w Wessex nie pozostał żaden skuteczny opór wobec Mercji. Ostatecznie podbiła Kenta i zagroziła Canterbury. Ten sukces skłonił Ethelbalda do twierdzenia, że jest królem całej Wielkiej Brytanii. Działania władców Mercji wzmocniły koncepcję królestwa. Offa zwoływał legatów papieskich, zwoływał sobory kościelne, utworzył nowe arcybiskupstwo w Lichfield i prosił Kościół o namaszczenie jego syna Egfritha, co wszystko to świadczy o praktycznej chęci współpracy i czerpania korzyści z relacji z Kościołem, ale także zrobiło wiele dla wzmocnienia jego stanowisko i teorię monarchii w całym kraju. Mercja zachowała władzę w Midlands przez cały okres panowania Cenwulfa (796–821) i Ceowulfa (821–823), ale jej popularność spadła na południu i południowym wschodzie w wyniku surowej taktyki, jaką zastosowali przy budowaniu systemu obronnego w Anglii. Kent i Anglia Wschodnia nienawidziły zwierzchnictwa Mercian i przewodziły powstaniom na początku IX wieku. Głównym beneficjentem z tych powstań było królestwo Wessex. Powstanie Wessex rozpoczęło się od króla Egberta (802–839), który pokonał Mercian w 825 r., zdobywając kontrolę nad Kentem, Sussex i Essex, i trwało dalej wraz z przybyciem Wikingów. Wikingowie dokonywali najazdów na Anglię od lat osiemdziesiątych VIII wieku, ale w połowie IX wieku ich ataki zmieniły się z najazdów w kampanie podboju. W latach pięćdziesiątych IX wieku przebywali pomiędzy sezonami kampanii i do 865 tysięcy Duńczyków dokonali podboju, który zakończył się przejęciem kontroli nad prawie całą Anglią z wyjątkiem Wessex.

Kalifowie, pierwsi czterej

Przywódcy muzułmańscy

Po śmierci proroka Mahometa w 632 r. na nowego kalifa, czyli przedstawiciela społeczności muzułmańskiej, wybrany został starszy mąż stanu Abu Bakr (632–634). Pierwszych czterech kalifów było znanych jako Rashidun, czyli kalifowie słusznie prowadzeni. Abu Bakr zirytował córkę Mahometa, Fatimę, i jej męża Alego, oświadczając, że majątek Proroka należy do społeczności muzułmańskiej, a nie do rodziny. Chociaż zwolennicy Alego niechętnie zaakceptowali Abu Bakra jako kalifa, ostatecznie oddzielili się od większości społeczności muzułmańskiej. Podczas tak zwanych wojen Ridda (wojen z apostazją) pierwszym poważnym wyzwaniem Abu Bakra było stłumienie szeregu buntów plemiennych nomadów, którzy sprzeciwiali się centralnej kontroli państwa islamskiego. W ciągu dwóch lat siły muzułmańskie zabezpieczyły cały Półwysep Arabski i rządziły ze stolicy Medyny. Wraz ze śmiercią Abu Bakra Omar został wybrany na drugiego kalifa w 634 r. Ze względu na swoje osiągnięcia jako władca i administrator, Omar został nazwany drugim założycielem islamu. Pod rządami Omara (634–644) siły arabskie, przepojone religijnym zapałem i pragnieniem bogactwa, rozpoczęły serię dynamicznych i szybkich wojen przeciwko sąsiednim imperiom bizantyjskim i sasanidów. Łupy z tych podbojów podzielono w jednej piątej na rzecz państwa, a resztę rozdzielono między wojowników. Własność podbitych ziem wracała do poprzednich właścicieli po zapłaceniu podatku lub trafiała do państwa. W rezultacie nowe imperium islamsko-arabskie stawało się coraz bogatsze. W bitwie pod Jarmuk arabskie siły muzułmańskie zdecydowanie pokonały cesarza bizantyjskiego Herakliusza, a Damaszek został zdobyty w 636 roku. Wielki bizantyjski kościół miejski został przekształcony w meczet, a następnie rozbudowany. Siły muzułmańskie szybko udały się do Palestyny, zajmując Jerozolimę w 637 r. Omar odwiedził miasto i ogłosił, że chrześcijanie, stanowiący wówczas większość populacji, oraz Żydzi, jako ludzie księgi, mają chroniony status Dhimmi na mocy nakazów Koranu; dlatego należało ich traktować z tolerancją i nie podejmować żadnych przymusowych nawróceń. Chociaż z biegiem czasu wielu chętnie przeszło na islam, ludność tego obszaru pozostała w większości chrześcijańska aż do wypraw krzyżowych. Chociaż Cesarstwo Bizantyjskie przetrwało ze stolicą w Konstantynopolu, nowe imperium

muzułmańsko-arabskie kontrolowało teraz wschodnie wybrzeże Morza Śródziemnego i równiny. Po początkowej niechęci Omar zgodził się, że dowódca Amr ibn al-As może przystąpić do podboju Egiptu. Amr stosunkowo łatwo zajął Aleksandrię w 642 roku i założył Fustat, niedaleko współczesnego Kairu, jako nowe muzułmańskie centrum administracyjne. Jego siły wkroczyły także do Libii, zajmując port w Trypolisie. Siły muzułmańskie odniosły równie sukcesy w bitwach z osłabionym imperium Sasanidów na wschodzie. Wygrali decydującą bitwę pod Qadisiyyah w 637 roku i udali się do stolicy Sasanidów, Ktezyfonu, gdzie wojownicy zgromadzili ogromne ilości łupów w złocie, srebrze i klejnotach. Zgodnie z tradycją dotyczącą podziału łupów, bajeczny, wysadzany klejnotami dywan z pałacu został pocięty na kawałki i przekazany zwyciężskim żołnierzom. Do 638 r. Arabowie kontrolowali cały Tygrys i Eufrat, a do 644 r. skutecznie zajęli Persję (dzisiejszy Iran). W ciągu dziesięciu lat Persja stała się krajem w większości muzułmańskim. Państwo muzułmańskie przejęło wiele praktyk administracyjnych i gospodarczych zarówno starszego Cesarstwa Bizantyjskiego, jak i Sasanidów. Po zamordowaniu Omara przez niewolnika społeczność muzułmańska ponownie zebrała się, aby wybrać następcę. Po zacieklej debacie na nowego kalifa wybrano Uthmana (644–656), członka potężnej rodziny Umajjadów. W wieku 70 lat Uthman nie był tak zdolnym i popularnym przywódcą jak jego poprzednicy. Po mianowaniu członka własnej rodziny Muaw'iyi na gubernatora Syrii Osman został oskarżony o nepotyzm. Ali i jego zwolennicy również byli wściekli, że ponownie pominięto go jako kalifa. Sprzeciw wobec Uthmana narastał i w 656 r. zbuntowane wojska powracające z Egiptu zamordowały go i ogłosiły Alego (656–661) nowym kalifem. Muaw'iyia i rodzina Umajjadów skrytykowali Alego za jego niechęć do ścigania zabójców; Aisza, wdowa po Proroku, również sprzeciwiła się Alemu i zebrała wojsko, by walczyć przeciwko niemu. Jednak Ali i jego zwolennicy pokonali Aiszę w bitwie na wielbłądzie w 656 roku, ale w obliczu otwartej wrogości w Medynie Ali przeniósł swoją stolicę do Kufy. W miarę narastania sprzeciwu ze strony Syrii Ali przygotowywał się do walki z przeciwstawnymi roszczeniami Muaw'iyi wobec kalifatu. Obie strony spotkały się w bitwie pod Siffin w 657 r. Walki trwały kilka miesięcy i w pewnym momencie siły Muaw'iyi podniosły część Koranu, żądając negocjacji zgodnych z tradycją muzułmańską. Mediatorzy, w tym Amr ibn al-As, oświadczyli, że Ali będzie nadal rządził z Kufy, a Muaw'iyia – z Damaszku; zasadniczo oznaczało to, że społeczność muzułmańska miała teraz dwóch kalifów. Niektórzy secesjonści (Kharijici) obwiniali Alego za jego chęć do negocjacji i w 661 roku Kharijite zamordował Alego w Kufie. Jednak podział między wyznawcami muzułmanów co do tego, kto był prawowitym władcą okazał się trwały.

Kanut

(ok. 995–1035) król Anglii

Kanut był młodszym synem Swena Widłobrodego (ok. 960–1014) i księżniczki Gunhildy oraz wnukiem Harolda Sinozębego, króla Duńczyków. W 1013 Kanut dołączył do Swena podczas swojej trzeciej próby inwazji Anglii. Swen zmusił niekompetentnego króla Ethelreda II Niegotowego (968–1016) do ucieczki do ojczyzny swojej drugiej żony, Emmy (ok. 988–1052), córki księcia Normandii Ryszarda. Zdemoralizowany angielski Witanagemot (zgromadzenie rządzące) uznał Swena za króla. Po śmierci Swena w 1014 r. niedoświadczony 18-letni Kanut uciekł do Danii, a Ethelred wrócił do Anglii, odzyskał tron i został koronowany 23 kwietnia 1016 r. Ethelred zmarł kilka miesięcy później, a jego najstarszy żyjący syn Edmund Ironside (ok. 980–1016) został wybrany na króla przez londyńczyków, chociaż ogólna populacja poza Londynem chciała Kanuta jako króla. Kanut pokonał Edmunda w bitwie pod Assandurę (Aszzyndon) 18 października 1016 r. Edmund i Kanut zgodzili się na podział kraju; Edmund zajął dzisiejsze Wessex, Anglię Wschodnią, Essex i Londyn, a Kanut otrzymał wszystkie pozostałe terytoria. Porozumienie to zakończyło wojnę domową. Edmund zmarł 30 listopada 1016 r. Witanagemot pozwolił Kanutowi wstąpić na tron jako król zjednoczonej Anglii. Panowanie Kanuta w latach 1016–1035 było początkowo problematyczne i spowodowało znaczny rozlew krwi z powodu pewnego oporu.

Ostatecznie odniósł sukces, ponieważ uznano go za chrześcijanina, a nie za zdobywcę. Kanut umiejętnie i sprawiedliwie wykorzystał bogactwa niezwykle zamożnego kraju. Zyskał poparcie arystokracji i zdał sobie sprawę, że jego siła będzie leżeć w silnym sojuszu z Anglią. Ponadto szanował anglosaskie zwyczaje i instytucje Anglii. Kanut wydawał wyroki, wspierał kościół wznosząc kościoły, nadał duchowieństwu ziemie, dał im znaczne skarby i spokojną atmosferę w ich klasztorach. Przyniósł jedność krainie rozdartej przez stulecia najazdów Wikingów, uzyskując w ten sposób wsparcie zarówno angielskie, jak i anglo-duńskie. Największym wkładem Kanuta w rozwój administracyjny Anglii było arbitralne ogłoszenie okręgów administracyjnych Northumbrii, Wessex, Mercji i Anglii Wschodniej. Oddał ich pod zwierzchnictwo duńskiego hrabiego, czyli jarla, który znajdował się pod ścisłą kontrolą Kanuta. Po wygnaniu swojej pierwszej żony i ich syna Swena, Kanut poślubił zdecydowaną Emmę, wdowę po Ethelreadzie Nietogowym. Mieli syna Harthacanute (1018–1042) i córkę Gunhildę, która później poślubiła Świętego Cesarza Rzymskiego Henryka III. Jego drugim synem był Harold Zajęcza Stopa (ok. 1016–40) i jego kochanki Elfgifu z Northampton. Kanut wprowadził także wyszkolonych piechurów, zwanych housecarlami. Ci elitarni, zaszczytzeni i uprzywilejowani ludzie stworzyli podstawę przyszłej armii angielskiej i wkrótce stali się bogaci — na utrzymanie ich nałożono wysokie podatki. Housecarlowie byli dla siebie całością; mieli własne przepisy, system sądowniczy i ogromny arsenał broni. Kanut ogłosił poprawiony anglosaski kodeks prawny, który szanował ciągłość anglosaską. Z ekonomicznego punktu widzenia wiele miast powstało w Anglii dzięki ożywionemu handlowi na Morzu Północnym. Społecznie Anglicy byli zadowoleni ze swojego zdolnego władcy. Harold, brat Kanuta, zmarł w 1018 r., a Kanut został królem Danii. Był równie zdolny do rządzenia w Danii, jak i w Anglii. Kanut wyemitował pierwszą monetę narodową Danii, oddzielił duchowieństwo od królestwa oraz ogłosił pokój i przyjaźń między Duńczykami i Anglikami. Jednak Anglia była zmuszona zapłacić Danii kwotę Danegeld (podatek) w wysokości 82 500 funtów. W 1027 r. Kanut odbył pielgrzymkę do Rzymu i odwiedził święte miejsca, sanktuaria i groby różnych apostołów. Brał także udział w koronacji cesarza rzymskiego Konrada II (ok. 990–1039). Konrad poprosił Kanuta o administrowanie częściami dzisiejszych Niemiec. Kanut przejął kontrolę nad duńską częścią Norwegii w 1028 r., kiedy norweska szlachta wsparła go w wypędzeniu Olafa II (św. Olaf, 995–1030). Kanut zmusił swojego syna Swena do poddania się w 1029 r., a jego matka pełniła funkcję regentki. Zostali wypędzeni w 1035 r. Ostatecznie ogromne skandynawskie imperium Kanuta utrzymywało się w całości jedynie dzięki kruchej lojalności i było wspierane finansowo przez hojną Anglię. Kanut zmarł w 1035 roku i został pochowany w Winchester. Nie pozostawił postanowienia o sukcesji i jego synowie początkowo rządili wspólnie. Harthacanute przejął władzę w Danii. Harold ogłosił się królem Anglii, ale zmarł pięć lat później po fatalnym panowaniu. Harthacanute następnie objął stanowisko króla Anglii. Królestwo Kanuta na Morzu Północnym rozpadło się, a jego dynastia zakończyła się w 1042 r. Zgodnie z sugestią Harthakanuta Witangemot wybrał na swego króla w 1043 r. Edwarda Wyznawcę (1003–1066). Dynastia Kapetyngów rządziła we Francji do 1328 r. Ich władza była w dużej mierze zdecentralizowana aż do końca XII w., głównie z powodu wyłaniającej się władzy książąt normańskich, którzy rządili także jako królowie Anglii od czasu podboju Anglii przez Normanów w 1066 r. i sprawowali władzę kontrolę nad Normandią, Anjou i Akwitaniją od wstąpienia na tron Henryka II Plantageneta w 1154 r. Korona Aragonii okresowo wkraczała na niektóre terytoria południowe. Władza królewska ulegała coraz większej centralizacji pod rządami Filipa II Augusta (1180–1223), który w 1204 r. odbił Normandię z rąk angielskiego Jana Lakanda (1199–1216) i zaanektował znaczne terytoria Langwedocji w trakcie krucjaty albigensów (1209 – 1229) i wojna z Pedrem Aragońskim (1213). Spadkobiercy Filipa przyjęli tę samą politykę ekspansji i konsolidacji, w tym Ludwik VIII (1223–1226), Ludwik IX Święty (1226–70), Filip III Śmiały (1270–85) i Filip IV Piękny (1285–1314). Ten ostatni miał trzech synów, Ludwika X (1314–16), Filipa V (1316–22) i Karola IV (1322–28), którzy zmarli bezpotomnie. W rezultacie panowanie bezpośrednich królów Kapetyngów dobiegło końca, a korona przeszła w ręce dynastii Walezjuszy,

gałęzi rodu Kapetyngów. Śmierć ostatniego Kapetynga doprowadziła także do wybuchu wojny stuletniej (1337–1453) między Anglią a Francją.

Królestwo Champa

Według chińskich tekstów, w roku 192 n.e. Czampa powstała w następstwie rozpadu chińskiej dynastii Han. Królestwo Champa położone było na przybrzeżnych równinach dzisiejszego środkowego i południowego Wietnamu. Champowie mieli wiele wspólnych cech biologicznych z Malajami i Polinezyjczykami. Po latach walk z rywalizującymi chińskimi frakcjami w Tonkin, Champowie znaleźli się pod wpływami kulturowymi Indii. W rezultacie elementy kultury indyjskiej stanowiły ogromną część kultury Cham. Królestwo Champa zostało podzielone na cztery regiony o hinduskich nazwach – Amaravati, Vijaya, Kauthara i Panduranga. Ta czwórka, już potężna, została ponownie zjednoczona pod rządami króla Bhadravarmana w 400 roku. Położona między Indiami a Chinami Champa zajmowała strategiczną pozycję do prowadzenia handlu między Azją Zachodnią i Wschodnią. Królestwo odegrało kluczową rolę na tym szlaku handlowym, który stał się znany jako Morski Jedwabny Szlak. U szczytu swojego sukcesu stali się zamożną potęgą żeglarską, która aktywnie uczestniczyła w handlu i piractwie wzdłuż wybrzeża. Ze względu na swoje strategiczne położenie Champowie byli stale zagrożeni atakami ze strony sąsiadów. Rywalizacja Champ-Chiny trwała przez stulecia i zajmowała ważne miejsce w historii Champ. Aby powstrzymać powtarzające się niszczycielskie najazdy Champów na ich wybrzeża, Chińczycy najechali terytorium Czampy w 446 r. Czampa została podporządkowana Chinom, ale w VI wieku Champowie uzyskali niezależność od chińskich rządów. W tej epoce kwitł handel i kultura Champa. Sukces Champy został jednak zakłócony przez najazdy Jawajów w VIII wieku, którym udało się odeprzeć. W IX wieku za panowania króla Indravarmana II Champowie przenieśli swoją stolicę dalej na północ, do Amaravati. W tym okresie Champowie zbudowali piękne świątynie i pałace, z których wiele przetrwało do dziś. W X wieku królestwo Champa stanęło w obliczu kolejnego przeciwnika z Hanoi w postaci Dai Viet, który chciał terytorium Amaravati, a kilka dekad później Vijaya. Później Kambodżanie wraz z Wietnamczykami przypuścili ataki na swoje królestwo. Chociaż król Cham Harivarman zdołał odeprzeć ataki tych dwóch sił najeźdźców w 1145 r., Khmerzy powrócili pod rządami nowego, bardziej agresywnego króla i zdołali przejąć Champę pod swoje przywództwo. Ale dwa lata później nowy przywódca Champów skutecznie pokonał Khmerów. W 1177 kolejny król Champ najechał nawet stolicę Kambodży, Angkor. Ten zwycięski okres był niezwykle krótki, ponieważ Champowie ponownie znaleźli się pod panowaniem Kambodży w latach 1190–1220. Champowie nigdy więcej nie doświadczyli okresu odrodzenia i zamiast tego doświadczyli kolejnych najazdów obcych sił. Po roku 1220 królowie wietnamscy z dynastii Tran zaatakowali Czampę. Królestwo Czampa zostało dodatkowo osłabione przez inwazję Mongołów w 1284 r. Pod koniec XV wieku bardzo niewiele z królestwa Czampa pozostało, ponieważ jego terytoria były podbijane przez obcych najeźdźców, którzy zakończyli podbój terytorium Champ w XVII wieku.

Karol Wielki

(ok. 742–814) król Franków i cesarz Zachodu

Karol Wielki urodził się jako najstarszy syn Pepina Krótkiego, króla Franków (751–768) i jego żony Bertrady z Laon. Po śmierci ojca w 768 r. królestwo Franków zostało podzielone pomiędzy Karola Wielkiego i jego młodszego brata Karolamana. Kiedy zmarł nagle w 771 r., władzę przejął Karol Wielki i ziemie swego brata i ponownie zjednoczył królestwo Franków. Pod wpływem jego nieustępliwych i zaradnych kampanii wojskowych królestwo Karola Wielkiego rozrosło się do imperium. Począwszy od 772 r. zainicjował kampanię mającą na celu podporządkowanie sobie Sasów, zadanie to ukończył dopiero w 804 r. Wkrótce po zostaniu jedynym władcą Franków najechał Włochy i zmiażdżył Królestwo Longobardów, zdobywając dla siebie Koronę Longobardów (773–774). Początkowy wypad przeciwko

muzułmanom do Hiszpanii w 778 r. zakończył się katastrofą, gdy tylna straż Karola Wielkiego wpadła w zasadzkę i została zniszczona w Roncesvalles, gdy wracał do domu z tej wyprawy. Jednak do roku 811 Karol Wielki rozszerzył swoje wpływy na południe od Pirenejów aż do rzeki Ebro i utworzył Marchiz Hiszpańską, który miał działać jako strefa buforowa między Maurami w Hiszpanii a jego własnymi ziemiami na północ od Pirenejów. Na froncie wschodnim Karol Wielki obalił swojego dawnego sojusznika, księcia Bawarii (787) i włączył jego terytorium do swoich ziem. To doprowadziło go do kontaktu z dzikim ludem słowiańskim znanym jako Awarowie, który posiadał znaczne ziemie na terenach współczesnej Austrii i Węgier. Karol Wielki zadał tym ludziom ogromną klęskę w 796 r. i stworzył kolejny silnie broniony marchię znaną jako Ostmark (Austria), aby chronić swoją wschodnią granicę przed grasującymi Awarami. Pomagając mu pokonać i rządzić tak odmiennymi wrogami i krainami, Karol Wielki miał szczęście, że miał trzech zdolnych i lojalnych synów. Jego syn Karol (zm. 811) rządził północno-zachodnią częścią frankońskich ziem Karola Wielkiego, znaną jako Neustria, Pepin (zm. 810) zarządzał Włochami, a Ludwik (zm. 840) rządził Akwitanią. Szczególnie ci dwaj ostatni prowadzili długie i trudne kampanie albo u boku ojca, albo w jego imieniu. Siła imperium Karola Wielkiego zależała częściowo od jego reputacji i sukcesów jako watażki, a także od ścisłych więzów osobistej lojalności, jakie istniały między nim a jego głównymi administratorami. Oprócz swoich trzech synów, którzy rządzili jako królowie-kadeci, Karol Wielki również w dużym stopniu polegał na margrabiach, którzy rządzili marchiami, które utworzył wzdłuż niestabilnych obszarów przygranicznych. W mniej kłopotliwych obszarach w głębi swoich ziem Karol Wielki wysłał hrabiów, aby utrzymywali pokój, zarządzali prawami cesarskimi i chronili królestwo. Aby zapewnić lojalność tych i innych wysokich urzędników, Karol Wielki utworzył urząd missi dominici, którego obowiązkiem było krążyć po całym królestwie i wypytywać o uczciwość i skuteczność swoich urzędników królewskich. Inną przyczyną sukcesu Karola Wielkiego było jego podejście do sprawiedliwości w całym swoim królestwie. Pomijając religię, szanował tradycje, prawa plemienne i prawa różnych ludów germańskich znajdujących się pod jego władzą i zamiast zastępować prawa plemienne, starał się je skodyfikować na piśmie. Wydał jednak szereg praw cesarskich zwanych kapitułami, które określały regulacje dotyczące jego własnych urzędników lub administratorów królewskich lub które dotyczyły kwestii religijnych. Historycy od dawna uznają ważną rolę, jaką chrześcijaństwo i kościół instytucjonalny odegrały w umożliwieniu Karolowi Wielkiemu utrzymania silnej władzy zarówno na tronie, jak i imperium. Jego podbój i ostateczna integracja Saksonii z jego imperium są pod tym względem ilustracją. Karol Wielki polegał na połączeniu ofensyw wojskowych przeciwko Sasom i działalności misyjnej mnichów benedyktyńskich, aby ostatecznie uspokoić to wojownicze plemię. W 782 r. wydał szereg praw zabraniających praktykowania religii pogańskiej wśród Sasów, przewidujących surowe kary dla przyłapanych na ich przekraczaniu. Ogólnym efektem tych środków było powolne nasycenie saksońskiej kultury plemiennej religią i kulturą, które popierał Karol Wielki. Karol Wielki podjął także energiczne wysiłki na rzecz poprawy poziomu moralności i edukacji wśród duchowieństwa w całym swoim królestwie. W tym celu wykorzystał talenty Alkuina z Yorku (735–804), który począwszy od 781 r. podjął żmudny proces zaprowadzania dyscypliny w domach klasztornych w całym imperium i wprowadzania klasycznego rzymskiego programu sztuk wyzwolonych jako środka edukacyjnego, program nauczania stosowany we wszystkich szkołach klasztornych Karolingów. Przez 15 lat Alkuin sam nadzorował szkołę w pałacu Karola Wielkiego w Akwizgranie. Wyniki tego programu edukacyjnego były imponujące i zaowocowały rozkwitem kultury i nauki, który został nazwany renesansem karolińskim. Wiele klasztorów benedyktynów karolińskich, takich jak Fulda, St. Gall i Reichenau, stało się tętniącymi życiem ośrodkami nauki. Mnisi w tych instytucjach wytrwale zabrali się za naukę klasycznej gramatyki i retoryki łacińskiej, kopiując i zachowując dla potomności liczne dzieła z klasycznego Rzymu. W tej epoce rozkwitła nauka i literatura, o czym świadczą takie dzieła, jak Historia Longobardów Pawła Diakona i Życie Karola Wielkiego Einharda. W Boże Narodzenie 800 roku papież Leon III koronował Karola Wielkiego na cesarza rzymskiego (Imperator Romanorum). Historycy od

dawna spierają się o znaczenie koronacji, a nawet o to, czy sam Karol Wielki ją zaakceptował. Cesarstwo Rzymskie w czasie koronacji Karola Wielkiego odnosiło się do Cesarstwa Greckiego lub Bizantyjskiego, które znajdowało się pod kontrolą cesarzowej Ireny (797–802). Swoimi działaniami papież mógł równie dobrze zabiegać o przychylność Karola Wielkiego i zapewnić mu pomoc w utrzymaniu doczesnej kontroli papieża nad niedawno zaanektowanymi ziemiami we Włoszech. Albo w przypadku braku męskiego władcy na tronie bizantyjskim mógł rzeczywiście sądzić, że tworzy prawowitego cesarza, który będzie w stanie zjednoczyć terytoria Karolingów na zachodzie z ziemiami bizantyjskimi na wschodzie. Jeśli tak, poważnie się przeliczył, gdyż początkowe negocjacje między dworem Karola Wielkiego a dworem cesarzowej Ireny wywołały zamieszanie wśród ludu Cesarstwa Bizantyjskiego. Sam Karol Wielki tak naprawdę nie lubił tytułu cesarza i z pewnością nie dodało to niczego do jego władzy ani zdolności do sprawowania władzy nad własnymi ziemiami. Jednocześnie fakt, że papież poczuł się na tyle ośmielony, by ogłosić tego germańskiego króla cesarzem rzymskim, stanowi wyraźny dowód spektakularnych osiągnięć politycznych, militarnych, religijnych i kulturalnych, jakich Karol Wielki dokonał podczas swoich rządów w Europie Zachodniej. W 813 roku Karol Wielki wyznaczył swojego syna Ludwika I na cesarza i jego następcę oraz koronował go w Akwizgranie.

Królestwo Chola

Królestwo Chola było średniowiecznym stanem indyjskim, w którym większość południowych Indii po raz pierwszy znalazła się pod zjednoczonym rządem. W największym stopniu Chola obejmowała nie tylko południe Indii, ale także Sri Lankę, półwysep Malajski, zachodnie Borneo i inne wyspy archipelagu Azji Południowo-Wschodniej. Chola posługiwali się językiem tamilskim oraz koncepcjami religijnymi i kulturowymi. Początki państwa są niejasne, chociaż król Chola Raja Raja I najechał region południowego Dekanu w 993 roku w serii kampanii trwających prawie 30 lat. Przyczyniło się to do upadku dynastii Calukya i zapewniło władcom Chola i Dekanu możliwość kontestowania dawnego terytorium Calukya. W 1070 r. król Chola Rajendra II zjednoczył istniejące posiadłości w jednolite państwo, które mogło następnie swobodnie rozszerzać swoje posiadłości na szlaki handlowe rozciągające się przez Ocean Indyjski do Azji Południowo-Wschodniej. Następne stulecia były czymś w rodzaju złotego wieku dla południowych Indii, a ekspresja religijna i artystyczna osiągnęła wysoki poziom osiągnięć. Chociaż społeczeństwa kastowe, takie jak Chola, są często uważane za pozbawione mobilności społecznej i zdolności do innowacji, tak nie było. Zamiast tego tworzenie nowych rzemiosł i umiejętności umożliwiło w znacznym stopniu ponowne uporządkowanie społeczeństwa i tworzących go klas. Fakt, że tak wiele różnych grup ludzi z różnych ojczyzn było częścią królestwa Chola, przyczynił się do tej mobilności. Mobilność społeczna objęła zarówno kobiety, jak i mężczyzn, udostępniono im szereg nowych zawodów i stopni. Konkretnie obszary osiągnięć obejmowały literaturę, posągi i dzieła z brązu oraz architekturę, szczególnie w zakresie architektury świątynnej. Świątynia Śiwy w Thanjavur, ukończona w 1009 roku, uważana jest za wybitne arcydzieło ukazujące charakterystyczny styl południowych Indii. Panteon hinduskich bogów zapewnił liczne możliwości twórczości artystycznej, a połączenie kreatywności i napływających wpływów pozwoliło stworzyć szereg wykwintnych dzieł. Inskrypcje znalezione na wyspach Azji Południowo-Wschodniej pokazują postęp dominacji Chola za oceanem. Zarówno Raja Raja, jak i Rajendra prowadzili zaciekłą kampanię przeciwko Królestwu Srivijaya i ostatecznie je zniszczyli. Pozwoliło to Chola przejąć monopol handlowy w regionie i uzyskać większy dostęp do rynków chińskich i rozwijających się miast-państw kontynentalnej Azji Południowo-Wschodniej. Jednakże, podobnie jak w przypadku ojczyzny Indii, dowody dotyczące faktycznego charakteru tego, kto gdzie i kiedy rządził, są niejasne. Inskrypcje przedstawiają imponujące twierdzenia, które w niektórych przypadkach nie są uzasadnione. Koniec imperium Chola jest różnie podawany jako XII lub XIII wiek, najczęściej w 1279 r. Przybycie wojsk mongolskich Yuan do Azji Południowo-Wschodniej radykalnie zmieniło równowagę sił w regionie, podczas gdy w Indiach dojdzie

do władzy Hosalyi i polityka Pandya ostatecznie podkopały podstawy gospodarcze imperium Chola i zostało ono przejęte przez następców.

Kolumban z Leinster

(543–615) irlandzki misjonarz

Kolumban z Leinster, znany również jako św. Kolumban, urodził się w West Leinster w Irlandii w 543 r. Zmarł w Bobbio we Włoszech 21 listopada 615 r. Kolumban wszedł do życia zakonnego pod przewodnictwem Sinella, opata w Lough Erne. Następnie wyjechał do klasztoru w Bangor i studiował u św. Comgalla. Przyjął irlandzką formę życia monastycznego i podjął życie pełne zapału, regularności i nauki. W wieku 40 lat Kolumban zdecydował się opuścić klasztor i zostać misjonarzem, głosząc Ewangelię za granicą. W 585 roku popłynął z 12 towarzyszami i wylądował u wybrzeży Szkocji, po czym przedostał się do Francji. Francuzi w dużej liczbie nawrócili się na chrześcijaństwo, a duchowni na tym obszarze zostali zreformowani ze swoich światowych zwyczajów. Towarzysze udali się razem do Burgundii i za błogosławieństwem króla Gontrama osiedlili się w starej rzymskiej fortecy i założyli klasztor. Do Kolumbana przybywało tak wielu szlachciców i chłopów, pragnących wstąpić do jego klasztoru, że święty został zmuszony do założenia drugiego klasztoru w Luxeuil w 590 r. Kolumban spędzał większość czasu na samotnej modlitwie i poście w jaskini, ale przełożeni obu klasztorów pozostawiali mu podporządkowani. Mieszkając w jaskini, napisał swoją regułę życia monastycznego dla tych dwóch wspólnot. W 602 roku Kolumban znalazł się w centrum kontrowersji na temat prawa klasztorów w Galii do niezależności od okolicznych biskupów. Biskupi Galii zachowali kontrolę nad klasztorami na swoich terytoriach, w przeciwieństwie do biskupów Irlandii, którzy przyznawali klasztorom różny stopień niezależności. W 602 roku biskupi Galii zebrali się, aby osądzić Kolumbana i jego kontrolę nad klasztorami. Jego apele kierowane do kolejnych papieży pozostały bez odpowiedzi i nigdy nie uzyskano ostatecznej odpowiedzi na to pytanie. Kolumban doradzał także szlachcie Galii. W jednym przypadku starał się utrzymać Thierry'ego, dziedzica Burgundii, niezłomny sprzeciw wobec konkubinatu, czyli polityki ustalonej przez królową-regentkę, aby zapobiec możliwemu wpływowi innej królowej na życie jej nieletniego syna. Królowa-regentka Brunehilda doprowadziła do potępienia Kolumbana i jego zasad monastycznych przez biskupów burgundzkich. Kolumban odmówił dostosowania się do ich dekretów i został uwięziony, ale uciekł i wrócił do swojego klasztoru. Thierry, który nigdy nie posłuchał rad świętego, spiskował, aby Kolumban i jego irlandzcy mnisi zostali wypędzeni do morza i odesłani do Irlandii. Ich statek nigdy nie odpłynął daleko od brzegu i został zatopiony przez burzę. Kolumban uciekł do Neustrii, a następnie w 611 r. do Austrazji. Udał się do Moguncji i udał się na wieś, aby głosić Ewangelię plemionom Suevi i Alamanów. Jego gorliwość nie nawróciła Szwajcarów i był prześladowany. Nawrócił niektórych w innych regionach i założył co najmniej jeszcze jeden klasztor, ale ponownie był prześladowany i przekroczył Alpy do Włoch. Po przybyciu do Mediolanu Kolumban zaprzyjaźnił się z królem i zaczął sprzeciwiać się herezji ariańskiej. Wszystko, co przeciwko nim napisał, przepadło. Walczył także z Nestorianizmem wraz z Grzegorzem Wielkim i poddał Kościół irlandzki decyzjom papieżstwa, twierdząc, że Irlandczycy są uczniami św. Piotra i Pawła, a nie heretyków. Za jego wysiłki papież dał Kolumbanowi kawałek ziemi i zadzwonił do Bobbio, niedaleko Genui. W drodze do zasiedlenia tej ziemi głosił w mieście Mombrione tak dobrze, że miasto zmieniło nazwę na San Colombano. Klasztor Kolumbana założony w Bobbio był przez wieki centrum ortodoksji katolickiej w północnych Włoszech. Zmarł w Bobbio, a jego ciało znajduje się w tamtejszym kościele.

Konstancji, Sobór w

Sobór w Konstancji był ostatnim i najbardziej udanym z szeregu soborów kościelnych zwołanych w celu załagodzenia podziałów w Kościele katolickim pomiędzy wyznawcami papieża w Awinionie i

wyznawcami papieża w Rzymie. Do czasu faktycznego zwołania soboru, czyli 1 listopada 1414 r., istniało także trzecie, soborowe papieństwo, ustanowione przez sobór w Pizie w 1409 r. w ramach nieudanej próby rozpoczęcia od nowa. W przeciwieństwie do Pizy, w nowym soborze uczestniczyli zarówno świeccy książęta, jak i duchowni, zwołani przez Świętego Cesarza Rzymskiego Zygmunta oraz antypapieża Jana XXIII. Jan, który cieszył się lojalnością duchownych uczestniczących w soborze, miał nadzieję wykorzystać to do własnych celów, ale sobór był przeciwko niemu, częściowo ze względu na skandaliczne życie, które sprawiło, że wydawał się niegodny stanowiska wikariusza Chrystusa. Plan Jana, aby rada głosowała za pośrednictwem przewodniczącego, co umożliwiłoby mu wykorzystanie większości lojalnych wobec niego Włochów, został odrzucony na rzecz planu głosowania według narodów. Każda delegacja narodowa (włoska, niemiecka, francuska i angielska) określiłaby swoje stanowisko, a większość narodów podzielałaby głos. Po tym, jak Jan uciekł z soboru i został przymusowo zawrócony, w maju 1415 r. został formalnie obalony, a kościół uznano za pozbawiony głowy. Problem linii rzymskiej został rozstrzygnięty wraz z abdykacją Grzegorza XII 4 lipca, choć dopiero jego przedstawiciel formalnie zwołał sobór, nadając mu legitymizację w oczach Rzymian. Papież z Awinionu, Benedykt XIII, nigdy formalnie nie porzucił władzy. Jednakże jego (głównie hiszpańscy) sojusznicy po cichu go opuścili i generalnie zgodzili się na wybór kardynała Odo Colonna na papieża Marcina V w 1417 r. Innym wielkim problemem, przed którym stanął sobór, był wzrost herezji, szczególnie tej wyznawanej przez Wycliffites, czyli Lollardów w Anglii i husytów w Czechach. Jan Hus przybył na sobór po ślubowaniu bezpiecznego postępowania złożonym przez Zygmunta. Miał nadzieję wyjaśnić i usprawiedliwić swoje stanowisko, lecz w Konstancji stanął przed sądem kościelnym prowadzonym przez sobór. (Istniał argument prawny, że władze kościelne nie były związane przysięgą bezpiecznego postępowania złożoną przez świeckiego księcia, takiego jak Zygmunt, człowiekowi podejrzanemu o herezję). Hus został spalony 6 lipca 1415 roku. W następnym roku uczeń Husa, Hieronim z Pragi, który uciekł z Rady i został ponownie zakuty w łańcuchy, poszedł za nim w płomienie. Sobór potępił także nauki Jana Wycliffa i nakazał usunięcie jego ciała z poświęconej ziemi. Niektórzy mieli nadzieję, że sobór będzie w stanie zreformować Kościół i sprawować władzę wyższą od papieża. Soborowy dekret *Haec Sancta*, uchwalony w 1415 r., stwierdzał, że sobór swoją władzę wywodził od Chrystusa i że wszyscy chrześcijanie, łącznie z papieżem, są mu winni postuszeństwo. W 1417 r. sobór przyjął dekret przewidujący organizowanie soborów regularnych, ale papież Marcin wysoko ocenił zwierzchnictwo papieństwa nad kościołem. Walka między soborem a papieżem została zażegnana, gdy Martin zaoferował ustępstwa delegacjom narodowym w zamian za wyrażenie zgody na uchwałę rozwiązanie soboru i ogłosił rozwiązanie soboru w maju 1418.

Konstantynopol, masakra

Czwarta krucjata wywarła niszczycielski wpływ na Cesarstwo Bizantyjskie i jego stolicę, Konstantynopol. Za ogromną opłatą Wenecjanie zaoferowali transport sił Czwartej Krucjaty do Egiptu, aby walczyć z muzułmańskimi „niewiernymi”. Ale Wenecjanie nigdy nie mieli zamiaru atakować egipskich władców muzułmańskich, z którymi prowadzili rozległy i dochodowy handel. Zamiast tego, po kilku manewrach, Wenecjanie przekonali krzyżowców do ataku i zajęcia Zary, strategicznego i bogatego portu na Adriatyku. Łupy z Zary zostały podzielone pomiędzy Wenecjan i krzyżowców. Następnie krzyżowcy zignorowali rozkazy papieża Innocentego III, aby nie atakować Bizancjum. W 1204 roku krzyżowcy na pokładach weneckich statków wylądowali w Konstantynopolu, wówczas najbogatszym mieście Europy. Sędziwy wenecki doża Enrico Dandolo osobiście poprowadził do miasta krzyżowców, głównie Francuzów. Zginęły setki wyznawców muzułmanów, a także kilka tysięcy greckich chrześcijan, uważanych przez łacińskich katolików za heretyków. Prowadząc intensywny handel z kupcami bizantyjskimi, Wenecjanie znali miasto i jego skarby i rozpoczęli rozległe i systematyczne niszczenie, grabież i kradzież bogactwa miasta. Do dnia dzisiejszego wiele kolekcji sztuki w Wenecji, w tym słynne konie z brązu z widokiem na Piazza di San Marco, zostało skradzionych z Konstantynopola

w 1204 roku. Krzyżowcy mianowali Baldwina z Flandrii na głowę nowego łacińskiego Królestwa Konstantynopola i zastąpili duchowieństwo greckie duchowieństwem łacińskim. Królestwo łacińskie okazało się krótkotrwałe i po jego upadku greccy władcy bizantyjscy powrócili do Konstantynopola, lecz miasto nigdy nie odzyskało dawnej świetności ani potęgi.

Krucjaty

W 1095 roku papież Urban II podżegał do wypraw krzyżowych przemówieniem wzywającym armie chrześcijańskie do uwolnienia świętych miejsc, zwłaszcza Jerozolimy, spod kontroli muzułmańskiej. Wyprawy krzyżowe wywołały ogień zapału religijnego wśród tysięcy młodych rycerzy i innych wierzących chrześcijan. Krzyżowcy byli poszukiwaczami przygód, poszukiwaczami fortuny oraz biednymi i pozbawionymi środków do życia. Po części Kościół rzymskokatolicki zabiegał o powrót Ziemi Świętej pod panowanie chrześcijańskie, ponieważ Turcy seldżuccy nie byli w stanie zapewnić bezpieczeństwa chrześcijańskim pielgrzymom. Dynastia Seldżuków również pobierała wysokie podatki od chrześcijańskich pielgrzymów, a czasem ich prześladowała. Sukces wczesnych wypraw krzyżowych odzwierciedlał także nieład i słabość świata arabsko-muzułmańskiego w XI wieku. Pierwszą krucjatę (1096–1099) poprzedziła krucjata chłopska, krucjata głodnych chłopów; większość zginęła w drodze do Ziemi Świętej. W pierwszej krucjacie wzięło udział około 30 000 żołnierzy, głównie Franków i Niemców. Krzyżowcy przekroczyli Półwysep Anatolii i w 1097 r. zajęli Antiochię. Następnie w 1099 r. ruszyli dalej, aby zająć Jerozolimę, gdzie dokonali masakry tysięcy cywilów, głównie prawosławnych, uważanych przez katolików i Żydów za heretyków. Z relacji z pierwszej ręki wynika, że przez kilka dni miasto było zalane krwią po kolana. Po zajęciu miasta rycerze krzyżowcy zebrali się w kościele Grobu Świętego i ogłosili królem Gotfryda z Bouillon. Godfrey kontynuował wojnę i rozszerzył terytorium krzyżowców. Niektórzy rycerze osiedlili się mniej lub bardziej na stałe w nowych Państwach Krzyżowców, które w największym stopniu obejmowały wybrzeże Syrii i Palestynę. Państwa krzyżowców powieliły system feudalny panujący w Europie. Lenna nadano uprzywilejowanym rycerzom, którzy byli związani razem dla wspólnej obrony. Krzyżowcy budowali ogromne zamki, często powiększając starsze arabskie fortece na wzniesieniach w strategicznych miejscach. Niektóre z tych zamków, takie jak zamek Beaufort w Libanie i Krak des Chevaliers (Qal'at al-Husn) w Syrii, nadal stoją. Rządy krzyżowców nie miały większego wpływu na rdzennych arabskich mieszkańców wsi, ponieważ byli przyzwyczajeni do oddawania hołdu lokalnym władcom i wypełniania obowiązków służby w czasie wojny. Podobnie Państwa Krzyżowców miały niewielki lub żaden wpływ na rozległe wewnętrzne regiony świata arabsko-muzułmańskiego. Pod rządami krzyżowców rolnictwo pozostało podstawą gospodarki. Państwa krzyżowców były jednak strategicznie i gospodarczo bezbronne. Zakony kościelne i wojskowe były zwolnione z podatków, a Włosi cieszyli się specjalnymi prawami eksterytorialnymi. Rzeczywiście, włoskie miasta-państwa, które zapewniały wielu krzyżowcom transport po wysokich kosztach i wsparcie finansowe wypraw przy wysokich stopach procentowych, należały do głównych beneficjentów wypraw krzyżowych. Państwa krzyżowców były również zależne od włoskich miast-państw w zakresie dostaw z Europy. Druga krucjata (1146–1148) prowadzona przez króla Francji Ludwika VII i cesarza Konrada III podążała tą samą trasą geograficzną, co pierwsza krucjata, ale próby zajęcia Damaszku nie powiodły się. Konrad wrócił do Niemiec z powodu choroby, ale Ludwik pozostał, aby pielgrzymować do świętych miejsc. W czasie pierwszej krucjaty Syria była bliska upadku politycznego, gdy rywalizujące ze sobą mocarstwa walczyły o dominację we wschodnim regionie Morza Śródziemnego po upadku Abbasydów. Jednak muzułmanie rzucili wyzwanie krzyżowcom i przeprowadzili serię kontrataków, aby odzyskać kontrolę nad Jerozolimą i Syrią. Saladyn okazał się najgroźniejszym przeciwnikiem muzułmańskim. Zjednoczył muzułmanów i latem 1187 roku w bitwie pod Rogami pod Hattin powstrzymał ekspansję krzyżowców w sercu świata arabskiego. Następnie zaatakował twierdze krzyżowców i zajął Jerozolimę w 1187 r. Upadek Jerozolimy wywołał trzecią krucjatę pod wodzą króla Anglii Ryszarda I, Świętego Cesarza Rzymskiego Fryderyka I Barbarossy i Filipa

II, króla Francji. Fryderyk utonął w Azji Mniejszej w 1190 r., a po kłótni Filipa i Ryszarda Filip wrócił do Francji. Nie zajmując Jerozolimy, Ryszard wynegocjował z Saladysem rozejm, który zapewnił chrześcijańskim pielgrzymom bezpieczny przejazd do miasta. Chociaż papież Innocenty III nawoływał do nowych ataków na Jerozolimę, zapal krucjatowy zaczynał słabnąć. Kiedy Wenecjanie zażądali wysokiej ceny za przewiezienie wojsk krzyżowców do Egiptu, muzułmańskiej twierdzy wojskowej, krzyżowcy ruszyli przeciwko Konstantynopolowi, słynnej stolicy Cesarstwa Bizantyjskiego. Podczas czwartej krucjaty krzyżowcy splądrowali Konstantynopol i założyli tam krótkotrwałe (1204–1261) Cesarstwo Łacińskie. Atak na Konstantynopol podkopał papieżstwo i paraliżował Cesarstwo Bizantyjskie, które stało się bardziej podatne na kolejne ataki Turków Osmańskich. Zaostrzyło to także animozje między wyznawcami prawosławia a Kościołem rzymskokatolickim. Schizma ta przetrwała do XXI wieku. Po śmierci Saladyna podziały w świecie muzułmańskim umożliwiły krzyżowcom utrzymanie nikłej kontroli nad swoim terytorium, ale w połowie XIII wieku władcy mameluków wznowili ataki z Egiptu. Sułtan Bajbars (1260–1277) przeprowadzał coroczne ataki na królestwa Franków, zajmując większość palestyńskich miast przybrzeżnych. Pokonał także Mongołów, uniemożliwiając im w ten sposób zajęcie wybrzeża. Jego wyczyny wojskowe często porównywano przychylnie z wyczynami Saladyna. Mamelucy zdobyli miasto Trypolis w 1289 r. Mamelucki sułtan al-Ashraf Khalil zajął Akkę, ostatnią placówkę krzyżowców, w 1291 r. Jako znak końca obecności krzyżowców, miasto zostało splądrowane i zrównane z ziemią. Po powrocie do Kairu sułtan Khalil został uznany za zwycięskiego bohatera. Jednakże, podobnie jak w przypadku wielu władców mameluckich, rywale do tronu zamordowali Khalila w ciągu roku od jego zwycięstwa. Wyprawy krzyżowe upamiętniły prawie 200 lat okresowych działań wojennych i sporadycznego współistnienia chrześcijańskiej Europy i muzułmańskiego Wschodu. Wymiany te sprzyjały wielu negatywnym stereotypom kulturowym i religijnym. Pozytywnym skutkiem było wprowadzenie na Zachód wielu nowych towarów, w tym brokatów, perfum, mydeł i artykułów spożywczych, zwłaszcza przypraw. Damaszek zachował swoje znaczenie jako ośrodek przemysłu i handlu, podczas gdy Jerozolima była ośrodkiem religijnym. Niektórzy krzyżowcy pozostali, zawierali małżeństwa mieszane i zasymilowali się w społeczeństwie muzułmańskim. Włoskie miasta-państwa nawiązały długotrwałe więzi handlowe, które trwały nawet w czasie otwartej wojny. Bogactwa z tego handlu pomogły w finansowaniu rozkwitu kulturalnego renesansu. W dłuższej perspektywie wyprawy krzyżowe pogorszyły stosunki chrześcijańsko-muzułmańskie i nasiliły animozje religijne. Pomimo tego, że od ponad 400 lat znajdowała się pod panowaniem muzułmańskim, w chwili przybycia krzyżowców większość ludności we wschodniej części Morza Śródziemnego była nadal chrześcijanami. Jednakże masakry prawosławnych chrześcijan dokonane przez krzyżowców i brutalne traktowanie przez nich miejscowej ludności, jak na ironię, przyczyniły się do masowego nawrócenia chrześcijan na islam po upadku Państw Krzyżowców.

Klan Fujiwary

Klan Fujiwara doszedł do władzy w wyniku zamachu stanu w 645 r., który obalił Sogę, który do tej pory dominował w japońskim rządzie. Okres między ok. lata 857 i 1160 nazywane są okresem Fujiwara. Nawet po utracie władzy w dalszym ciągu monopolizowała stanowiska na dworze cesarskim w Kioto aż do 1867 r. W 645 r. szlachcic o imieniu Nakatomi Katamari pomógł księciu, który później został cesarzem Tenchi (Tenji), obalić dominujący politycznie klan Soga. W dowód wdzięczności Tenchi nadał swojemu sojusznikowi nowe nazwisko, którym zostało Fujiwara Katamari (Japończycy wymieniają nazwiska przed imionami osobistymi). Był założycielem klanu Fujiwara i pomagał Tenchi w rozpoczęciu reform Taika, które stanowiły kontynuację polityki księcia Shotoku wobec rządu Japonii Sinicize. W latach 653–669 sponsorowali pięć ambasad w Chinach, które wysyłały młodych Japończyków, aby poznawali każdy aspekt chińskiej cywilizacji. Potomkowie Katamari w dalszym ciągu gromadzili władzę na dworze następców cesarza Tenchi, poślubiając ich córki z każdym pokoleniem cesarzy. W rezultacie prawie wszyscy cesarze od tego czasu byli synami kobiet z Fujiwary, a nieliczni, których matki nie były

Fujiwarami, nie poczynili żadnych postępów w przywracaniu władzy rodzinie cesarskiej. Początkowo mieszkańcy Fujiwary zadowalali się zajmowaniem ważnych stanowisk rządowych, ale po roku 858 Fujiwara Yoshifusa poszedł o krok dalej – umieścił na tronie wnuka i został regentem. Ten wzorzec rządów poprzez nominalnego cesarza był kontynuowany nawet wtedy, gdy cesarz osiągnął dorosłość, ponieważ wtedy regent po prostu przyjął inny tytuł, jako kampaku, czyli dyktator cywilny, i kontynuował rządzenie. Praktyka ta trwała do 1867 roku. Do XIII wieku klan Fujiwara rozrósł się do pięciu gałęzi, których nazwy pochodziły od obszaru Kioto, gdzie znajdowały się ich pałace. Byli to Konoe, Kujo, Nijo, Ichijo i Takatsukasa. Każda gałąź prowadziła skrupulatną genealogię. Jeden z potomków rodu Konoe był premierem Japonii na początku II wojny światowej. Fujiwarowie wykorzystali swoje stanowiska rządowe do gromadzenia ogromnych majątków w całym kraju i stali się najbogatszą rodziną w Japonii, bogatszą nawet niż rodzina cesarska. Wykorzystywali także swoje dworskie stanowiska, aby stać się obrońcami innych szlachciców, odbierając część dochodów każdemu protegowanemu. Jednak Fujiwara nigdy nie próbował uzurpować sobie tronu. Dzieje się tak z powodu głębokiego szacunku, jaki wszyscy Japończycy darzą cesarza jako potomka bogini słońca, a zatem arcykapłana Shinto. Potęga Fujiwary zaczęła spadać w połowie XII wieku, częściowo z powodu rosnącej impotencji rządu centralnego. Z drugiej strony szlachta prowincjonalna, która musiała uzyskać ochronę poprzez organizowanie armii, stała się potężniejsza; następnie wstrzymali dochody przeznaczone dla rządu centralnego i ich patronów z Fujiwary. Rywalizacja między różnymi gałęziami klanu Fujiwara również osłabiła je wszystkie. W rezultacie powstały dwie nowe grupy, które podważyły ich dominację. Jedną grupę stanowili cesarze na emeryturze (dorosłych cesarzy często namawiano do przejścia na emeryturę i podjęcia życia monastycznego na rzecz swoich młodych synów, których łatwo kontrolowali dziadkowie lub wujkowie ze strony matki z Fujiwary), którzy próbowali ponownie umocnić władzę, tworząc rząd cieni. Drugą grupę stanowiła szlachta prowincjonalna, która nie zadowalała się już swoim służalczym statusem. W XII wieku prowincjonalna klasa wojskowa zebrała się pod sztandarami dwóch wielkich rodów szlacheckich, Taira i Minamoto, z których każdy wywodził się z gałęzi kadetów rodziny cesarskiej. Podczas dwóch wielkich wojen pod koniec XII wieku Taira i Minamoto kolejno zdobyli przewagę, a tym samym kontrolę nad dworem. Po zwycięstwie Taira próbowali naśladować Fujiwarę, przeprowadzając się do Kioto i poślubiając swoje córki cesarzom. Wkrótce jednak ulegli dekadenskiemu życiu na dworze i zostali wyeliminowani przez Minamoto w 1185 r. Zwycięski przywódca Minamoto Yoritomo nie przeniósł się do Kioto, ale założył swoją siedzibę w mieście Kamakura, gdzie rządził jako Seii-taishogun. Fujiwarowie mogli odzyskać monopol na dostarczanie cesarzom cesarzy i konkubin na dworze, który nie sprawował już władzy, ale zachował swoje funkcje religijne i ceremonialne. Era Fujiwary to okres upadku władzy centralnej w Japonii, ale także okresu rozkwitu kultury wysokiej, zwłaszcza na dworze cesarskim w stolicy Heian (później Kioto). Choć częste kontakty z Chinami utrzymywały się nadal, Japończycy nabierali coraz większej pewności siebie i zaczęli eksperymentować z innowacjami. Buddyzm stał się popularny w całym społeczeństwie japońskim, ale miał japońskie cechy, asymilując elementy rodzimego szintoizmu i identyfikując się z lokalnymi bóstwami. Odrzucając wcześniejsze szkoły buddyjskie, które utożsamiały się z klasami wyższymi, japoński mnich Ennin wrócił do Japonii po długim pobycie w Chinach pod koniec IX wieku i spopularyzował szkołę zwaną buddyzmem Czystej Krainy. Japończycy opracowali także nowy system pisma oparty na uproszczonych chińskich znakach używanych w ich brzmieniu. Nazywał się kana i był fonetycznym systemem sylabicznym używanym do pisania po japońsku. Kana była popularna wśród dam dworskich, które stworzyły nowy gatunek literatury — powieści i dowcipne komentarze opisujące życie dworskie i romanse między szlachciankami a dworzanami, którzy już nie rządzili i zostali zredukowani do roli towarzyskich motyli. Najbardziej znanymi dziełami tego gatunku były „Opowieść o Genji” Murasaki Shikibu i „Księga poduszek” Sei Shonagona; obaj autorzy należeli do klanu Fujiwara. Klan Fujiwara odegrał ważną rolę w historii Japonii, ponieważ przez wiele stuleci dominował nad

rodziną cesarską. Przewodniczył także przez okres, który początkowo naśladował chińskie zwyczaje, a następnie rozwinął się w wyjątkową kulturę japońską.

Kościół grecki

Wraz z pojawieniem się różnic kulturowych i politycznych między wschodnim i zachodnim Cesarstwem Rzymskim, chrześcijanie również oddalili się od prostej jedności opartej na jej prymitywnych korzeniach. Kiedy Konstantyn Wielki założył nową stolicę po europejskiej stronie dzisiejszej Turcji w 325 roku n.e., zapoczątkowało to zmianę paradygmatu dla obywateli imperium: centrum Cesarstwa Rzymskiego nie znajdowało się już we Włoszech, ale w Konstantynopolu. Ta świadomość zaczęła docierać do chrześcijan, którzy w coraz większym stopniu kierowali imperium. W ten sposób zaczęło się poczucie Kościoła greckiego, ponieważ Konstantynopol mówił po grecku i odzwierciedlał inne podejście do kierowania imperium niż łacińska i cesarska administracja Rzymu. Niemniej jednak rozłam Wschód-Zachód w chrześcijaństwie lepiej jest umiejscowić w drugiej połowie I tysiąclecia n.e. niż pierwszej połowie. Wczesny kościół był przede wszystkim nieświadomy regionalizacji przez pierwsze pięć wieków. W rzeczywistości Sobór Chalcedoński (451) zorganizował setki biskupstw cesarstwa nie przez Kościół grecki przeciwko Kościołowi łacińskiemu, ale po prostu przez uznanie historycznego prestiżu i zależności. Wśród pierwszych chrześcijan istniało pięć stref wpływów, a więc pięć patriarchatów: Rzym, Konstantynopol, Aleksandria, Antiochia i Jerozolima — i dokładnie w tej kolejności były one traktowane priorytetowo. Wśród nich Rzym zawsze zajmował honorowe miejsce, być może dlatego, że był miejscem docelowym dla Pawła, miastem męczeństwa dla Piotra i domem cesarów. Jak na ironię, to kościół rzymski zawsze zapewniał obronę „ortodoksyjnego” stanowiska chrześcijan Wschodu we wczesnych wiekach wiary. Między biskupami zawsze dochodziło do sporów, ale w pierwszej połowie tysiąclecia łacińskojęzyczny Rzym i greckojęzyczny Konstantynopol nie były stronami sporów. Patriarcha Rzymu, nazywany papieżem, sprawował jurysdykcję nie tylko nad łacińskojęzycznym zachodnim imperium rzymskim, ale także nad częściami greckojęzycznego Wschodu, a nawet nad samą Grecją. Wschodnie Cesarstwo Rzymskie miało kłótnie języków wśród swoich chrześcijańskich obywateli, w tym koptyjski w Aleksandrii i syryjski w Antiochii i Jerozolimie. Cesarze próbowali narzucić jedność między nimi wszystkimi, ale Wschodnie Kościoły Prawosławne na Bliskim Wschodzie były uważane za gorszych partnerów w imperium. Ten drugorzędny status ostatecznie skłonił ich do założenia własnych kościołów. Do czasów Justyniana I słowem ortodoksyjny określano poprawną (orthos) wiarę (doxos) w oficjalnym nauczaniu Kościoła na temat doktryn trynitarniej natury Boga i boskiej natury Jezusa (Chrystusa) z Nazaretu w obliczu heretyckich stanowisk. Nie używano go do odróżnienia Kościoła greckiego (prawosławnego) od Kościoła łacińskiego (katolickiego). Ten niuans Kościoła greckiego powstał około VIII lub IX wieku. Wczesne wyzwanie dla jedności między Rzymem a Konstantynopolem miało miejsce, gdy Jan Scholastyk ogłosił się „patriarchą ekumenicznym” Konstantynopola (582–595). Tytuł ten mógł stanowić wyzwanie dla autorytetu papieża. Większe znaczenie dla prestiżu obu patriarchatów miały czynniki zewnętrzne, takie jak najazdy muzułmańskie na Ziemi Bizantyjskie w 600 roku n.e. i konsolidacja plemion Franków jako Święte Cesarstwo Rzymskie (lub Cesarstwo Zachodnie) pod rządami Karola Wielkiego. Kościół grecki zawsze przypisywał cesarzowi szczególną rolę jako mediatora w sporach i zwoływania soborów w imię jedności, co współcześni historycy nazywają cesaropapacją. Z kolei Kościół łaciński pozwolił swemu patriarche papieżowi na większą niezależność od władz świeckich i samodzielne rozstrzyganie sporów. Inne drobne i rozbieżne praktyki były bodźcami w tym procesie: Grecy pozwalali żonatym mężczyznom zostać kapłanami; łacinnicy coraz częściej szukali księży żyjących w celibacie; Grecy przyjmowali komunię z chlebem na zakwasie, łacinnicy z praśnym chlebem; Grecy obchodzili te same święta religijne co łacinnicy, ale według innego kalendarza. Często oba kościoły wypracowywały porozumienia o tolerancji dla dzielących ich różnic, ale dwie kwestie przyspieszyły dzień rozvodu. Po pierwsze, cesarz bizantyjski Leon zakazał używania pewnych obrazów religijnych, politykę zwaną ikonoklazmem.

Podczas gdy duża liczba członków Kościoła greckiego sprzeciwiała się temu dekretoowi, papież odrzucił go w trybie natychmiastowym i został ukarany konfiskatą swoich ziem w greckojęzycznym świecie na rzecz ekumenicznego patriarchy Konstantynopola. Nawet gdy Kościół grecki stanowczo odrzucił ikonoklazm na II Soborze Nicejskim (787 n.e.), papież nie odzyskał swoich ziem. Po drugie, rozwiązanie kontrowersji obrazoburczej tak ożywiło Kościół grecki, że zaczął on rozszerzać swoją obecność w świecie słowiańskim. Wysłała wielkich misjonarzy Cyryla Aleksandryjskiego i Metodego, aby szerzyli wiarę w Bułgarii i na Morawach. Znacznie unowocześnili religijne zwyczaje kościoła, aby Słowianie mogli łatwiej przyjąć chrześcijaństwo. Na przykład zezwolili na używanie rodzimych języków w swoich nabożeństwach i pismach zamiast wymagać tradycyjnej greki, a nawet wymyślili alfabet, który służył temu celowi. Papież odmówił uznania jurysdykcji patriarchy ekumenicznego nad tymi nowymi polami misyjnymi. Wypracowano kompromis, ale znaczne szkody zrobić z relacjami między dwoma przywódcami. Przy napięciu obecnym już od dwóch stuleci, niewiele trzeba było, aby w 1054 r. oba kościoły podzieliły się w sposób oficjalny i strukturalny. Kwestia była w rzeczywistości dość błaha: używanie praśnego chleba w Eucharystii przez wspomnianych wyżej katolików, tolerowane przez stulecia, teraz stało się ziejącą przepaścią. Patriarcha i papież wzajemnie się ekskomunikowali. Kiedy Konstantynopol działał, jego zależne ziemie misyjne stanęły po jej stronie; w ten sposób Zachód został odcięty od kościołów bułgarskiego, serbskiego i rosyjskiego, wraz z „prawosławnymi” chrześcijanami z Egiptu i Syrii. Teraz Kościół grecki naprawdę stał się odrębną instytucją, Kościołem prawosławnym. Początkowo większość na Wschodzie i Zachodzie myślała, że rozłam będzie tymczasowy, podobnie jak inne spory w ciągu ostatnich 300 lat. Nieodwracalność zerwania stała się jednak oczywista, gdy krzyżowcy najechali i splądrowali Konstantynopol w 1204 r. (zwany „Gwałtem na Konstantynopolu”). Najeźdźcy ukradli skarby kultury, zastąpili prawosławnych biskupami katolickimi i wynieśli biskupa łacińskiego na patriarchę Konstantynopola. Tylko Serbia i Bułgaria uznały tę zmianę hierarchii, podczas gdy reszta świata prawosławnego poddała się greckiemu patriarsze ekumenicznemu na wygnaniu. Zła krew zniweczyła wszelkie nadzieje na pojednanie, choć później podjęto starania na soborze w Lyonie (1274) i soborze florenckim (1438–1445). Gdy cywilizacja grecka osłabła pod naporem muzułmańskich najeźdźców, podjęto starania prawosławnych i katolickich o złagodzenie wzajemnych ekskomunik. Ale szeregowi członkowie zawsze sprzeciwiali się i porozumienia się rozpadały. Panująca gorycz była tak trująca, że prawosławni woleli żyć pod rządami muzułmanów niż podporządkować się katolikom. Pod rządami muzułmanów osmańskich sułtan narzucił patriarchę ekumenicznego jako rzecznika wszystkich prawosławnych chrześcijan w ich imperium. Dzięki podziale chrześcijan Turcy mogli zachować kontrolę nad kościołem i egzekwować swoje biurokratyczne standardy. Kościół grecki był zbyt niezależny, by zaakceptować taką jednolitość. Gdy na Bałkanach i gdzie indziej zapanował nacjonalizm, wyodrębniły się autonomiczne narodowe kościoły prawosławne, aż w końcu sami Osmanowie zostali wygnani w XX wieku, a niechęć narodowych kościołów prawosławnych do Konstantynopola została ujawniona. Prorocze przywództwo Kościoła greckiego wywodziło się zwykle z jego monastycznej bazy, zwłaszcza z Góry Athos. Przywództwo odgórne rzadko działało na patriarchę ekumenicznego w taki sam sposób, jak na papieża. Dyrektywy centralne wydawane były głównie za pośrednictwem synodów i soborów. Mnisi wnieśli do Kościoła greckiego formę mistycyzmu, która przeniknęła do wielu jego praktyk religijnych, m.in. teologii i form sztuki. Klasztory miały niewiele zinstytucjonalizowanych kontroli, ale funkcjonowały pod kierownictwem mistrzów duchowych zwanych opatami. Z kolei na Kościół łaciński wpływ miał rozwój intelektualny Europy Zachodniej. Musiał dawać logiczne wyjaśnienia i racjonalne testy dla wielu swoich doktryn, a klasztorom nie powierzono centralnej roli w duchowym przewodnictwie kościoła. Ani papież, ani biskup, ani klasztor nie oszczędziły reform pasterskich, które wstrząsnęły całym Kościołem łacińskim w późniejszych wiekach.

Klan Hojo

Członkowie tej japońskiej rodziny byli wojownikami lub watażkami w czasach szogunatu Kamakura i awansowali do rangi shikken (dziedzicznych regentów) od 1203 do 1333. Ich pochodzenie wywodzi się od Taira Sadamori, a założyciel rodziny, Tokiie, przyjął nazwisko Hojo kiedy mieszkał w Hojo, w prowincji Izu, dzisiejszej prefekturze Shizuoka). Ponieważ Hojo są zatem potomkami Taira, czyni ich to daleko spokrewnionymi z japońską rodziną cesarską. Jednakże mając bazę w prowincji Izu na wschodzie, byli daleko od centrum władzy w Kioto. Hojo Tokiie miał syna Tokikatę, a syn Tokikaty, Tokimasa, pomógł rodzinie Minamoto po tym, jak zostali pokonani w 1160 r. Głowa klanu, Minamoto Yoshitomo, została stracona, ale jego trzech synowie ocaleli. Dwóch wysłano jako mnichów do klasztorów, podczas gdy najstarszy, Yoritomo, został zesłany do Izu, gdzie opiekowali się nim Hojo. Chłopiec miał wówczas zaledwie 13 lat. W 1180 roku Yoritomo poślubił córkę Tokimasy, Hojo Masako, łącząc obie rodziny. W rezultacie, gdy w 1180 r. wybuchła wojna w Gempei, Tokimasa wspierał swojego zięcia w buncie przeciwko rządowi Tairy Kiyomori, pomimo odległych powiązań rodzinnych z Taira. Pod koniec wojny w Gempei w 1185 roku Yoritomo wyraźnie martwił się o własne bezpieczeństwo i postanowił nie jechać od razu do Kioto. Zamiast tego wysłał Tokimase do Kioto z zamiarem schwytania Minamoto Yoshitsune, brata i rywala Yoritomo. Udało mu się jednak przekonać sąd, aby przyznał Yoritomo uprawnienia do mianowania gubernatorów wojskowych. To i wiele innych posunięć pozwoliło Yoritomo założyć szogunat Kamakura, który został oficjalnie utworzony w 1192 r. Kiedy Yoritomo zmarł w 1199 r., Tokimasa i jego córka Masako spiskowali przeciwko następnemu szogunowi, Minamoto Yoriie. Yoriie gardził rodziną Hojo, którą uważał za zbyt potężną. Pierwszym posunięciem Yoshiie był przeciwko Kajiwara Kagetoki, gubernatorowi Sagami, który został stracony w 1200 roku. Chociaż większość uczonych uważa, że za śmiercią stał Yoshiie, Tokimasa skorzystał na możliwości zajęcia terytorium Sagami. Następnie Tokimasa zdecydował się ruszyć pierwszy i zmusił nowego szoguna do przyznania mu (Tokimasie) urzędu regenta w 1203 roku. Jego plan polegał na zawarciu sojuszu z Minamoto Sanetomo, który został szogunem po śmierci Yoshiie, i podzieleniu kraju pomiędzy syna Yoshiie i Sanetomo. Szogun obmyślił plan zabicia Tokimasy, ale shikken zadziałał pierwszy. Miał syna Yoshiie, Ichimana (który był także wnukiem Tokimasy), a następnie udał się do Kamakury, gdzie ciężko chory i leżący w łóżku Yoshiie abdykował, a następnie został zamordowany w następnym roku. To pozostawiło Minamoto Sanetomo jako nowego szoguna. Tokimasa wpłatał się w kolejny spisek za namową swojej drugiej żony, Maki Katy, która chciała pozbyć się Sanetomo i zastąpić go swoim zięciem Hiragą Tomomasa. Tym razem Masako i jej brat Hojo Yoshitoki zdecydowali, że to o jeden krok za daleko i usunęli Tokimase ze stanowiska, a Yoshitoki objął urząd shikkena w 1205 r. Tokimasa przeszedł na emeryturę do klasztoru buddyjskiego w Kamakura i zmarł 10 lat później w wieku 78 lat. Yoshitoki (1163–1224) walczył u boku ojca w wojnie w Gempei oraz w różnych machinacjach politycznych aż do 1205 r., kiedy on i jego starsza siostra zdołali obalić ojca. Po kilku latach konsolidacji swojej bazy władzy, Yoshitoki zdecydował się zaatakować rodzinę Wada w 1213 roku, stając się szefem Zarządu Opiekunów, stanowisko, które wcześniej zajmował Wada Yoshimori. Następnie Masako i Yoshitoki postanowili przejąć władzę, a ich pozycję ułatwiło zabójstwo szoguna Minamoto Sanetomo w 1219 r. Podczas zamieszek Jokyu w 1221 r. emerytowany cesarz Go-Toba próbował obalić szogunat Kamakura i rodzinę Hojo, którzy na tym etapie sprawowali rzeczywistą kontrolę, ale ponieśli porażkę, pozostawiając większość w przekonaniu, że prawdziwa władza w kraju nie spoczywa teraz w rękach cesarza, ale szoguna i shikkena. Yoshitoki szybko rozszerzył władzę szoguna na cały kraj. W 1224 roku Yoshitoki zmarł nagle z powodu choroby w wieku 61 lat. Jego pierwsze dziecko, Hojo Yasutoki, zastąpiło go jako shikken. Jego siostra Masako zmarła w 1225 roku w wieku 69 lat. Hojo Yasutoki (1183–1242), trzeci shikken, natychmiast przystąpił do wzmacniania pozycji politycznej klanu Hojo. W 1218 roku został szefem samurajskiego dokoro (urzędu wojskowego), a trzy lata później poprowadził siły szoguna przeciwko pałacowi cesarskiemu w Kioto. Pozostając w Kioto, nadzorował stolicę aż do śmierci ojca, kiedy to przejął kierowanie regencją. Na pierwszego rensho (cosignera) mianował swojego wuja Hojo Tokifuse, a w 1226 r. założył Hyojoshu (Rada Stanu). W 1232 r. ogłosił Goseibai Shikimoku, które po raz

pierwszy skodyfikowało szogunat, zapewniając, że system szoguna nie będzie kwestionowany aż do restauracji Meiji w 1868 r. Kiedy zmarł w 1242 r., jego syn Tokiuji zmarł wcześniej, a jego wnuk Tsunetoki został jego następcą. Tsunetoki (1224–1246) był czwartym shikkenem, ale zmarł po czterech latach sprawowania urzędu i został zastąpiony przez swojego młodszego brata Tokiyori (1227–63), który został piątym shikkenem. Gdy tylko Tokiyori doszedł do władzy, stanął w obliczu zamachu stanu zaplanowanego przez byłego szoguna Kujo Yoritsine i krewnego Nagoe Mitsutoki. Tokiyori ożenił się z córką dowódcy, Adachi Kagemori i wysłał swojego dziadka przeciwko swoim przeciwnikom, którzy zostali pokonani w bitwie pod Hochi. Jego wuj, Hojo Shigetoki, został następnie odwołany z Kioto i mianowany rensho. W 1252 roku Tokiyori miał wystarczającą władzę, aby obalić szoguna i zastąpić go księciem Munetaką. Tokiyori chciał reform administracyjnych i w 1249 roku założył Hikitsuke, który służył jako sąd najwyższy dla kraju. Jednak trzy lata później przerwał oficjalne dyskusje w radzie szogunatu i zamiast tego organizował spotkania w swoim domu. W 1256 roku zdecydował się ustąpić ze stanowiska shikken i zostać mnichem. Mówi się, że na kilka lat przed swoją śmiercią w 1263 roku podróżował po Japonii w przebraniu, aby na własne oczy zobaczyć rzeczywiste warunki życia ludzi na wsi. Następnym shikkenem, Nagatoki (1230–1264), był kuzynem, będącym wnukiem Yoshitokiego, drugiego shikkena. Był regentem aż do swojej śmierci w 1264 r., a jego miejsce zajął wujek Masamura (1205–1273), który był siódmym shikkenem od 1264 r. aż do swojej rezygnacji 12 kwietnia 1268 r. Jego następcą został Tokimune (1251–1284), najstarszy syn Tokiyoriego. Był rensho, zanim w 1268 r. został shikkenem. Jego kadencja jako regenta była niezwykle trudna, ponieważ Japonia stała w obliczu ciągłego zagrożenia inwazją mongolską. Kubilaj-chan wysłał ambasadora w 1268 r., ale Japończycy traktowali jego ludzi z pewną pogardą. Poczyniono przygotowania do inwazji na Japonię i Tokimune musiał wzmocnić obronę wokół południowo-zachodniego wybrzeża Japonii, naprawiając forty i budując nowe. W listopadzie 1274 Mongołowie zaatakowali Japonię z 30 000 żołnierzy na 800 statkach. Początkowa odpowiedź Japończyków była słaba i byli zaskoczeni mongolskimi i koreańskimi metodami walki. Mongołowie w drodze na Kiusiu zajęli kilka japońskich wysp. Część samurajów stojących twarzą w twarz z Mongołami ruszyła naprzód, a Mongołowie, którzy szarżowali dużą masą, pokonali ich. Ci, którzy przeżyli, wysłali do Kioto gorączkowe wiadomości o zbliżającej się potężnej sile inwazyjnej. Zanim Mongołowie dotarli do Kiusiu, miejscowi przygotowali obronę, a najeźdźcom brakowało zapasów. Ich flota w porcie Hakata była bezbronna, więc aby zapobiec nocnemu atakowi, Mongołowie wycofali swoją flotę. Tajfun rozbił flotę mongolską, niszcząc wiele statków. Mongołowie pozostawieni na lądzie zostali szybko otoczeni i pocięci na kawałki przez Japończyków. Flota mongolska pokuśtykała z powrotem do Korei po stracie 13 000 ludzi, a Tokimune zyskał uznanie ze strony narodu japońskiego za uratowanie kraju przed pierwszą próbą inwazji. Tokimune, zaniepokojony kolejnym atakiem, szybko zbudował długi kamienny mur obronny wzdłuż zatoki Hakata. W 1581 r. Mongołowie ponownie zaatakowali, tym razem z udziałem 200 000 ludzi i ponad 4 000 statków. Flota południowa z południowych Chin wy płynęła miesiąc wcześniej niż flota północna (lub wschodnia), która wy płynęła z Korei. Tym razem czekali na nich Japończycy. Po raz kolejny interweniowała pogoda i najeźdźcy ponownie stracili w wyniku burzy dużą część swojej floty. Mówiono, że zginęło prawie dwie trzecie napastników. Rząd Hojo stanął przed nowym problemem nagradzania samurajów, którzy walczyli z Mongołami, a także budowania świątyń, aby oddać hołd siłom nadprzyrodzonym, które pokonały najeźdźców. Chociaż Tokimune najlepiej pamiętany jest ze swojej roli w zapobieganiu dwóm najazdom, był także zaangażowany w budowę świątyni Engakuji w Kamakura w 1282 roku. Tokimune zmarł w 1284 r., a jego następcą został jego syn Sadatoki (1271–1311). Tokimune był ostatnim silnym shikkenem i po jego śmierci klan Hojo podupadał. Sadatoki miał zaledwie 14 lat, kiedy stał się shikkenem i został umieszczony pod opieką Tairy Yoritsuny. W tym momencie rodzina Adachi postanowiła rzucić wyzwanie Hojo, ale niektórzy uczeni podejrzewają, że spisek mógł zostać wymyślony przez Tairę Yoritsunę, aby pozbyć się Adachi Yasumori (który był dziadkiem Sadatokiego), który stał się poważnym rywalem. W 1285 roku atak na rodzinę Adachi, znany jako incydent

Shimotsuki, spowodował śmierć około 500 członków rodziny i jej sług. Osiem lat później ludzie lojalni wobec Sadatokiego zabili Tairę Yoritsunę i około 90 jego zwolenników w wyniku wydarzenia znanego jako incydent przy bramie Heizen. W 1301 r. Sadatoki przekazał władzę swojemu pierwszemu kuzynowi Morotakiemu (1275–1311), który od 1301 r. aż do swojej śmierci w 1311 r. został dziesiątym shikkenem. Przez wiele lat Sadatoki rządził krajem aż do własnej śmierci w Engakuji. Jedenastym shikkenem był Munenobu (1259–1312), daleki kuzyn, który był shikkenem niecałe dwa lata. Inny daleki kuzyn, Hirotaki (1279–1315), zastąpił go na stanowisku shikkena na trzy lata. Następnie inny kuzyn, Mototaki (zm. 1333), został shikkenem na kolejne dwa lata. Syn Sadatokiego, Takatoki (1303–1333), został następnie shikkenem od 1316 do 1326 r. Był ostatnim skutecznym shikkenem, dominującym w szogunacie nawet po przejściu na emeryturę, a jego następcą został daleki kuzyn Sadaaki (1278–1333), który został 15 shikkenem w 1326. Szesnastym i ostatnim shikkenem był Moritoki (zm. 1333), prawnuk Nagatoki, 16 shikken, 1326–33. W 1333 roku dwaj czołowi dowódcy armii, Ashikaga Takauji i Nitta Yoshisada, zwrócili się przeciwko rodzinie Hojo i poparli cesarza Go-Daigo oraz ruch restauracji cesarskiej, który stał się znany jako Przywrócenie Kemmu. W obliczu nieuniknionej porażki, 14, 15 i 16 shikken, oprócz wielu krewnych, popełnili samobójstwo.

Kaifeng (K'ai-feng)

Kaifeng stało się stolicą północnej dynastii Song (Sung) ok. 960–1126, kiedy to nazywano ją także Bian (Pien) i znajdowała się na południe od Rzeki Żółtej, na bogatej równinie rolniczej we współczesnej prowincji Henan (Honan). Kaifeng znajdowało się blisko Kanalu Grande, dzięki czemu bogactwa południa były łatwo dostępne. Wadą jego lokalizacji był brak naturalnej obrony i ochrona polegała wyłącznie na masywnych murach miejskich. Kaifeng było zamożnym i kulturalnym miastem, liczącym około miliona mieszkańców. Miał najstarszą chińską synagogę i społeczność żydowską, imigrantów z Persji, których potomkowie przetrwali jako odrębna grupa aż do czasów współczesnych. Dynastia Song nigdy nie była potężna militarnie; brakowało jej dobrych koni dla swojej kawalerii i było otoczone przez silnych i wrogich sąsiadów. Jednym z nich był koczowniczy Khitan z Mandżurii, który rządził północno-wschodnimi Chinami jako dynastia Liao, ze stolicą we współczesnym Pekinie. Po pokonaniu go na wojnie Liao zażądał od Songi ciężkiej daniny jako warunek pokoju. Z czasem Liao zostali zagrożeni przez nowych nomadów z dalszej północy, zwanych Jurchen, którzy założyli dynastię Jin (Chin). W 1118 roku Song zawarł sojusz z Jinami i wspólnie zaatakowali i zniszczyli Liao. Wkrótce sojusz Song-Jin upadł z powodu podziału łupów. Następnie siły Jin oblegały Kaifeng, aż głód zmusił je do kapitulacji w 1126 r. Song został zmuszony do scedowania terytorium, zapłacenia ogromnego odszkodowania i wyrażenia zgody na inne uciążliwe warunki; następnie armia Jin wycofała się. Kiedy Song nie mógł zapłacić odszkodowania, Jin zaatakował ponownie, tym razem gruntownie plądrując Kaifeng i uprowadzając cesarza Huizonga (Hui-tsung), jego spadkobiercę oraz 3000 mężczyzn i kobiet z jego dworu na wygnanie do północnej Mandżurii. Łup ze skarbca rządowego wyniósł 54 miliony belek jedwabiu, 15 milionów beli brokatu, 3 miliony sztabek złota i 8 milionów sztabek srebra. Inny syn Huizonga uciekł i ostatecznie założył dwór w Hangzhou (Hangchow) w południowych Chinach; nazywano ją południową dynastią Song. Hangzhou wkrótce stało się głównym miastem Chin. W ciągu ćwierćwiecza przywódcy dynastii Jin zostali tak zinicizowani, że porzucili swoją pierwotną stolicę w północnej Mandżurii i założyli dwie nowe stolice w sercu Chin, jedną we współczesnym Pekinie, drugą w odbudowanym Kaifeng. Na początku XIII wieku Jin został zaatakowany przez Mongołów, najstraszniejszych zdobywców, jakich widział świat. W 1132 r. najpotężniejszy generał mongolski Subotai oblegał Kaifeng. Oblężenie zapisał się w historii techniki wojskowej jako pierwszy przypadek użycia prochu w granatach i miotaczach ognia. Po strasznych niedostatkach Kaifeng poddał się. Subotai zażądał prawa do zniszczenia miasta i masakry jego mieszkańców. Na szczęście wielkiemu chanowi Ogotai Khanowi odradzono, aby na to pozwolił, za radą Yelu Chucai (Ye-liu Ch'u-ts'ai), który sam był więźniem Mongołów, ale awansował na wysokie stanowisko u nich ze względu na swoje umiejętności astrologa. Yelu obliczył, że gdyby

oszczędzono, ludność Kaifeng i okolicznych ziem mogłaby zapewnić swoim mongolskim panom większe bogactwo. W ten sposób ludność Kaifeng doświadczyła grabieży i masakry, ale większość została oszczędzona. Kaifeng nigdy więcej nie stało się stolicą.

Kanem Bornu

Do roku 1200 n.e. wcześniejsze afrykańskie królestwa Ghany, Mali i Songhai przeminęły. Dominującą potęgą w Afryce Zachodniej było Kanem Bornu. Innym określeniem tego regionu, gdyż obejmuje on część Afryki Środkowej, jest Afryka Sudańska. Pierwszym głównym przywódcą tych królestw był Hummay, diwan lub mais Kanem Bornu. (Termin diwan świadczy o wpływach islamskich i arabskich, ponieważ później w osmańskim imperium tureckim diwan lub kanapa zaczęła oznaczać siedzibę rządu). Hummay rządził około 1075 roku i zapoczątkował pojawienie się islamu jako głównej siły. W Afryce, podobnie jak w Azji Południowo-Wschodniej, szczególnie w Indonezji, islam był wspierany w równym stopniu przez handlarzy i wędrownych imamów, czyli duchownych, jak i przez świętą wojnę, czyli podboje dżihadu. Życie w pólsuchym regionie sprawiało, że handel, czego dowodem było wykorzystanie ogromnych przyczep kempingowych, był drogą do bogactwa, ponieważ rolnictwo w tym niesprzyjającym klimacie stanowiło w najlepszym przypadku wyzwanie. Dlatego Hummay i kolejni królowie z jego dynastii Sefuwa prowadzili długotrwałą walkę o przejęcie kontroli nad karawanami i szlakami handlowymi ze swojej stolicy w Njimi, na północny wschód od Jeziora Czad. Oczywiście przedmiotem ich kupieckich ambicji był także handel wodny na jeziorze. Handel złotem stał się głównym źródłem bogactwa i konfliktów w całym regionie. Zapoczątkowali go arabscy handlarze, którzy wysłali go do Afryki Północnej, gdzie w Kairouanie w dzisiejszej Tunezji otwarto mennicę produkującą dinary. Później, jak napisał John Reader w książce *Africa: The Biography of the Continent*, „transsaharyjski handel [złotem] nasilił się jeszcze bardziej, gdy Europa zaczęła bić złote monety po raz pierwszy od rozpadu imperium rzymskiego” w XIII wieku. Podczas swoich walk handlowych królowie Sefuwa, zwłaszcza w regionie Fezzan, na terenie dzisiejszej południowej Libii, wdali się w konflikt z wojownikami berberyjskimi z Sahary. Jednak zajmując się handlem, władcy Kanem Bornu zdali sobie również sprawę, że zawieranie sojuszy z bardziej osiadłymi, rolniczymi ludami zapewni im stałe źródło pożywienia, a tym samym utrzyma dobre stosunki z rolniczą ludnością regionu Jeziora Czad. Innym źródłem bogactwa królów Sefuwa było niewolnictwo, które pod ich rządami stało się główną częścią ich gospodarki. Szczyt potęgi Kanem Bornu nastąpił za panowania potomka Hummaya Dunawy Dibilaniego (1210–1248). W ciągu dziesięcioleci po Hummayu nastąpiło osłabienie wpływów islamu, a Dunawa przystąpił do przywracania islamu. Przeprowadził także serię dżihadów pomiędzy Fezzanem a Jezioro Czad, co nie tylko zwiększyło potęgę królestwa, ale także zapewniło mu lukratywne dochody ze sprzedaży niewolników na mużulmańskich rynkach na północy. Śmierć Dunawy przyniosła ze sobą prawie dwa stulecia wewnętrznych niepokojów i zewnętrznych najazdów, w tym samym czasie, gdy ludy Hausa z terenów dzisiejszej Nigerii próbowały rozszerzyć swoje terytorium w tym samym regionie. Alimu Gaji (ok. 1497–1515) w końcu udało się ponownie założyć stare królestwo Kanem Bornu z nową stolicą w Ngazargamu. Królestwo kwitło przez prawie 300 lat, aż jako Hausa wpadło pod władzę imperialistycznych Fulani.

kanji i kana

Język japoński wyparł język Ainu i jest uważany za część grupy języków altajskich. Jest podobny do koreańskiego i może zawierać elementy języków Azji Południowo-Wschodniej. Aż do IV wieku język japoński nie miał formy pisemnej, a wprowadzenie pisanego języka chińskiego zapewniło wczesny model. Mnisi buddyjscy prawdopodobnie udali się do Japonii z tekstami buddyjskimi, które pierwotnie uzyskano w Indiach, a następnie przetłumaczyli je na język chiński. Użycie chińskich znaków do przedstawienia japońskich słów lub sylab jest znane jako kanji. Ponieważ kanji nie reprezentują różnych znaczników czasów i przyimków wymaganych w języku japońskim, często towarzyszą im znaczniki

hiragany, spełniając ten cel, a także mogą wskazywać na wymowę kanji. Dopiero później wprowadzono kanji, aby reprezentować charakterystyczne japońskie słowa. System pisma Manyogana przyjął chińskie znaki na podstawie dźwięku, a nie znaczenia. Następnie opracowano kanji, które miały podobne znaczenie (kokuji) lub inne znaczenie (kokkun) od chińskich oryginałów. Wiele znaków kanji ma wiele wymów i znaczeń kontekstowych, które można ogólnie podzielić na słowa pochodzące z języka rodzimego (kunyomi) i słowa pochodzące z zagranicy (onyomi). W ciągu następnych stuleci opracowano dwa dodatkowe systemy, które miały pomóc w przedstawianiu japońskich słów, dla których nie istniało odpowiednie kanji. Są to systemy hiragana i katakana, które łącznie nazywane są kana. Symbole hiragany zapisywane są kursywą, znaną pod koniec pierwszego tysiąclecia jako onnade, czyli pismo kobiece. Jego funkcja jest przede wszystkim gramatyczna, a symbole hiragany często towarzyszą symbolom kanji i je modyfikują. Symbole katakana mają zwykle bardziej kanciasty styl i są używane w przypadku obcych słów, w książkach dla dzieci lub w dużych ogłoszeniach publicznych. Oba typy kana zostały oparte na chińskich znakach, uproszczonych w celu przedstawienia dźwięków. Zapożyczenia zagraniczne były początkowo konwertowane na znaki kanji, ale w czasach nowożytnych zostały zamienione na symbole katakana, głównie na podstawie onomatopei. Zarówno kana, jak i kanji mają tę zaletę, że przekazują znaczenie na podstawie dźwięków i znaczeń z nimi związanych, ale także poprzez kształty użyte do ich wykonania. Literatura, zwłaszcza poezja tworzona przy ich użyciu, ma tendencję do przekazywania wielu znaczeń przy minimalnym użyciu słów. Poezja taka jak haiku, będąca rozwinięciem wcześniejszych form, której chyba najbardziej znanym przedstawicielem jest XVIII-wieczny poeta Basho, łączy w sobie ścisłe ograniczenia liczby sylab, oferując jednocześnie znaczną dwuznaczność i wielość znaczeń. Podejmowano różne próby racjonalizacji systemów kana i kanji, co stwarza pewne problemy ze względu na różne wymagania mentalne tych systemów i ze względu na samą liczbę znaków. Choć wprowadzono pewne usprawnienia, naród japoński i państwo jak dotąd opierały się zmianom na szeroką skalę. Wiele obcych słów zintegrowanych z systemem świadczy o jego elastyczności i zdolności reagowania na zmiany

Królestwo Khmerów

Do 802 roku Khmerzy byli zorganizowani w kilka walczących niezależnych królestw. Często walczyli między sobą oraz z obcymi wrogami, takimi jak Champowie zlokalizowani w dzisiejszym środkowym Wietnamie. Król Dżajawarman I, nazwany pośmiertnie także Parameśwarą, zjednoczył te odmienne królestwa. Po raz pierwszy pojawił się w źródłach historycznych w roku 709. Imperium Khmerów miało obejmować większość dzisiejszej Kambodży i posiadało państwa wasalne w części Tajlandii, Laosu i Wietnamu.

JAYAVARMAN I, II i III

Według tekstu zapisanego na steli (kamiennej lub drewnianej płycie) król Dżajawarman I pochodził z Jawy, chociaż uczeni sugerowali również Półwysep Malajski jako możliwe miejsce pochodzenia. Ze swojej początkowej bazy w Indrapura, najprawdopodobniej położonej na północny wschód od Phnom Penh, przypuścił ataki przez Mekong i dalej Sambhrapura w Phu i dalej do Phnom Kulen, świętego miejsca Khmerów, gdzie osiedlił się w 802 roku. W tamtym czasie było ono znane jako Mahendravaparta. To tutaj święte obrzędy odprawiane były na Dżajawarmanie przez bramińskich kapłanów z sekty Śiwaitów, ogłaszając go uniwersalnym monarchą świata, czyli chakaravartin, rytuał oparty na tradycji hinduskiej z Indii. System sukcesji dynastycznej w królestwie Khmerów był bardzo złożony. Zarówno mężczyźni, jak i omen mogli zostać władcami. Co ważniejsze, po śmierci władcy władzę królewską przekazywano innym członkom rodziny z tego samego pokolenia, a nie synom, chociaż często pojawiał się silny sprzeciw. Następny król, Dżajawarman II, był odpowiedzialny za położenie duchowe podstawy w Imperium Khmerów. Po śmierci Dżajawarmana II w 834 r. jego następcą został Dżajawarman III. Harihalaya została jego stolicą, na południowy wschód od Angkoru.

Cywilizacja Angkoru była wyjątkowa, gdyż stanowiła mieszankę dwóch wpływów – indyjskiego i jawańskiego.

INDRAVARMAN I

Drugi król zbudował wiele świątyń, ale kolejnemu władcy, Indravarmanowi I, zwanemu także Isvaraloką, przypisuje się największy wkład w środowisko religijne w imperium Khmerów. Indravarman położył podwaliny pod obecnie scentralizowane państwo Angkor. Indravarman II wstąpił na tron w 877 r. i rządził do 889 r. Jego okres rządów był stosunkowo spokojny, mimo że udało mu się rozszerzyć granice imperium Khmerów. W cesarskiej stolicy Hariharalaya zbudowano świątynię przodków, Preah Ko, i konsekrowano w 880 r. Było to sanktuarium składające się z zespołu sześciu ceglanych świątyń poświęconych jego przodkom i byłym królom. Świątynia jest uważana za dzieło sztuki z pięknymi boskimi postaciami męskimi i żeńskimi, elementami konstrukcyjnymi, takimi jak kolumnady, i innymi ozdobami. Innym ważnym projektem budowlanym była świątynia państwowa, na południe od świątyni przodków. Świątynia ta, znana jako Bakong, przypominała piramidę schodkową i symbolicznie była traktowana jako góra. Świątynie hinduistyczne w królestwie Khmerów często budowano w formie gór, ponieważ postrzegano je jako ziemskie reprezentacje boskiej góry, góry Meru, siedziby bogów w mitologii hinduskiej. Prekursorka spektakularnych Angkor Wat i Angkor Thom, świątynia miała złożoną konstrukcję i była otoczona ogromną podwójną fosą, charakterystyczną również dla Angkor Wat. W tym samym czasie Indravarman uruchomił system nawadniania pól ryżowych. Podejmowano duże projekty rolnicze, takie jak budowa ogromnego zbiornika.

JASHOVARMAN I SURYAVARMAN II

Król Yashovarman, który rządził od 889 do 900 roku, ustanowił nową stolicę miastem Yasodharapura (znanym również jako Angkor). Między 900 a 1200 rokiem Angkor zyskał wielkie znaczenie dzięki powstaniu imponujących świątyń w Angkor, w tym słynnej świątyni, która stała się znana jako Angkor Wat. Został zbudowany w XII wieku za panowania Surjavarmana II, który nakazał jego budowę. Surjavarman II, nazywany jednym z największych królów Khmerów, był królem-wojownikiem i przeprowadził wiele ataków na Dai Viet, który był bardzo odporny i opierał się ujarzmeniowi. Surjavarman zdobył tron w wyniku brutalnego zabicia króla Dharanindravarmana. Architektura Angkor Wat jest w klasycznym stylu khmerskim. Była to jednocześnie góra-świątynia otoczona szeroką fosą, przecinaną od wschodu groblą. Świątynia państwowa była poświęcona Wisznu, którego Surjavarman II uważał za obrońcę imperium Khmerów, co stanowiło odejście od wcześniejszych władców, którzy uważali Śiwę za obrońcę swojego królestwa. W XI wieku nastąpił ogólny rozwój myśli wisznuickiej w życiu religijnym i filozoficznym Indii, a ponieważ podróże między Indiami a Azją Południowo-Wschodnią były częste, Angkor Wat mógł być odzwierciedleniem współczesnych trendów w filozofii hinduskiej. Wygląd zewnętrzny przypomina opisy góry Waikuntha, domu Wisznu.

JAYAVARMAN VII

Miasto Angkor Thom zostało zbudowane przez innego wielkiego króla, Dżajawarmana VII, w 1181 r., po tym, jak pokonał Champów, którzy zdobyli Angkor w 1177 r. Zamiast odzyskać starą duchowość khmerską sprzed klęski Champów, Dżajawarman podjął drogę odrodzenia. Doprowadził do poważnych zmian w Imperium Khmerów, zastępując religię hinduistyczną buddyzmem mahajany jako oficjalną religią państwową. Potęga hinduskiej arystokracji w imperium została poważnie osłabiona. Mówi się, że Dżajawarman VII podążał za przykładem Ashoki, wzoru dla wszystkich władców buddyjskich. Narzucenie kosmologii buddyjskiej doprowadziło do szeroko zakrojonych zmian w organizacji religijnej, politycznej i wojskowej w królestwie Khmerów. Dżajawarman VII był odpowiedzialny za zorganizowanie stolicy, Angkor Thom, w mandalę, która jest symbolem wszechświata i jego energii. Budowa Angkor Thom, oparta na tym ściśle regulowanym schemacie, trwała około dziesięciu lat. To

był niesamowity wyczyn, ponieważ mandalę niezwykle trudno było odtworzyć w formie miasta. Nowa stolica była znana jako Angkor Thom Mahanagara lub po prostu Angkor Thom. Położenie miasta pokrywało się z położeniem wcześniejszego miasta Yasodharapura, zbudowanego ponad dwa wieki wcześniej. W samym środku miasta znajduje się Bayon, świątynia państwowa zbudowana przez króla Dżajawarmana VII, dokładnie w centrum jego stolicy Angkor Thom. Każda droga od bram miasta prowadzi bezpośrednio do Bayonu. Bayon, pokryty złotem i skierowany na wschód, według chińskich przekazów, był również znany jako Sala Zgromadzeń Bogów. Zgodnie z koncepcją mandali, w określone dni gromadzili się tam bogowie. Dżajawarman VII był u szczytu swego panowania i objął najwyższą władzę.

INDRAVARMAN II I JAYAVARMAN VIII

Upadek Angkoru rozpoczął się wkrótce po śmierci Dżajawarmana. Jego syn Indravarman II, który rządził od 1219 do 1243 roku, wycofał się z wielu prowincji podbitych wcześniej królestwu Champa. Większą władzę zdobywali także ich sąsiedzi rywale, Tajowie, wzmocnieni powstaniem królestwa Sukhothai. Khmerzy po raz kolejny stracili kontrolę nad tajskimi prowincjami. Wkrótce Tajowie wyłonili się jako główni rywale Khmerów, zastępując ich dawnych wrogów, Champów. Mongołowie pod dowództwem generała Sagatu również stanowili zagrożenie dla Khmerów, ale władcy Khmerów uważali, aby nie przystąpić do wojny przeciwko tak potężnej sile. Dżajawarman VIII wstąpił na tron Khmerów w 1243 r. Był raczej Hindusem niż buddystą, jak jego bezpośredni poprzednicy. Był gwałtownym antybuddystą, zniszczył wiele rzeźb buddyjskich i przekształcił świątynię Bayon w świątynię hinduską. Jego zięć Srindravarman, który uzurpował sobie tron w 1295 r., był buddystą, chociaż był wyznawcą buddyzmu therawady. Późniejsi królowie Khmerów byli wyznawcami tej wiary. Królestwo Thai Ayuttaya zastąpiło królestwo Sukhothai w 1350 roku i udało mu się zmniejszyć władzę Khmerów poprzez kilka ataków. Do 1431 roku Tajowie podbili Angkor. Pomimo osłabienia, linia królów zdołała rządzić z Angkoru, a odrębna linia królów Khmerów nadal rządziła w Phnom Penh. Ta ostatnia linia zyskała większe znaczenie ze względu na rozwój Mekongu jako ważnego ośrodka handlowego, co doprowadziło do upadku Angkoru.

Kilkenny, Statuty

W 1366 r. n.e. parlament anglo-irlandzki zebrał się w Kilkenny i wydał zbiór dekretów królewskich, które stały się znane jako Statuty Kilkenny. Statuty miały na celu uniemożliwienie angielskim kolonistom mieszkającym w Irlandii przyjmowania irlandzkiej kultury i nakazywały Irlandczykom dostosowanie się do angielskich zwyczajów, zanim uzyskali określone prawa społeczne, prawne i religijne. W szczególności statut zabraniał małżeństw między Anglikami i Irlandczykami; nakazał Anglikom odrzucić irlandzkie nazwy, zwyczaje i prawo; zakazał Irlandczykom zajmowania stanowisk w kościołach angielskich; i ograniczała mobilność chłopskich robotników. Statuty miały także na celu uniemożliwienie kolonistom prowadzenia wojny bez zgody Korony Angielskiej. Kary za nieprzestrzeżenie były surowe i obejmowały śmierć, utratę mienia i ekskomunikę. Chociaż ostatecznie nie odniosły one sukcesu, Statuty z Kilkenny były zapowiedzią ciągłych problemów w stosunkach między Anglią a Irlandią w następnych stuleciach. Zaangażowanie Anglii w Irlandię nastąpiło po klęsce Normanów (Francji) nad Anglikami w bitwie pod Hastings w 1066 r. Po zajęciu Anglii bliskość Normanów do Irlandii w naturalny sposób doprowadziła do zaangażowania się w sąsiedni kraj. Jak na ironię, Irlandczyk pomógł utorować drogę angielskiej okupacji. W 1166 roku pokonany irlandzki przywódca Dermot MacMurrough uciekł do Anglii w poszukiwaniu sojuszników. Aby zyskać poparcie, Dermot zaferował swoje irlandzkie dziedzictwo anglo-normańskiemu lordowi, Richardowi de Clare, hrabiemu Pembroke, znanemu jako Strongbow. W rezultacie Strongbow najechał i pokonał najwyższego króla Irlandii, Rory'ego O'Connora. Król Anglii Henryk II przybył w 1171 roku i zyskał lojalność Strongbow i wielu irlandzkich władców. Jednak przed powrotem do Anglii nie udało mu się

zapewnić pokojowego współistnienia pomiędzy Irlandczykami a kolonistami z Anglii. Do 1360 roku Dublin i okolice (później zwane English Pale) znalazły się pod kontrolą potomków angielskich kolonistów, Anglo-Irlandczyków; ziemie poza Pale były generalnie wolne od bezpośredniej kontroli Anglików. Lionel z Clarence, syn króla Edwarda III i gubernatorem Irlandii, zwołał parlament w 1366 roku, próbując odzyskać angielskie ziemie w Irlandii. Statut Kilkenny dotyczył trzech odrębnych grup: kolonistów anglo-irlandzkich znanych jako „Anglik przez krew” lub „naród środka”; „Anglicy z urodzenia”, często importowani angielscy administratorzy lub nieobecni lordowie, którzy zarządzili swoimi irlandzkimi posiadłościami z Anglii; i rdzenni Irlandczycy. Oprócz ujawnienia aspektów relacji między rządzącymi Anglikami a podporządkowanymi sobie Irlandczykami, Statuty Kilkenny ukazują wewnętrzne podziały pomiędzy grupami angielskimi. W ciągu dwóch dekad poprzedzających rok 1366 zbuntowani koloniści anglo-irlandzcy stawali się coraz większym problemem dla Anglii. Angielskie podatki, nieobecne panowanie angielskie wraz z żądaniami ochrony angielskich interesów i bliski kontakt z kulturą irlandzką zmniejszyły anglo-irlandzką lojalność wobec Korony. Czarna śmierć z połowy XIV wieku i wojna stuletnia z Francją również mogły znacznie ograniczyć napływ angielskich imigrantów, czyniąc kolonistów bardziej podatnymi na wpływy irlandzkie. Podejmowane w ustawach próby wykorzenia elementów irlandzkich wśród anglo-irlandzkich miały na celu nie tylko stworzenie dystansu od rdzennych Irlandczyków, ale także większe poczucie związku między Anglo-Irlandczykami a osobami urodzonymi w Anglii. Ustawa zabraniająca kolonistom urodzonym w Anglii dyskryminacji kolonistów anglo-irlandzkich pokazuje, że takie podziały musiały często mieć miejsce. Statuty nałożyły również ograniczenia na rdzennych Irlandczyków mieszkających na obszarach kontrolowanych przez Anglików: irlandzkim mężczyznom i kobietom nie wolno było uczestniczyć w angielskich kościołach, irlandzkim minstrelom zakazano bycia wśród Anglików, a zwykłym robotnikom zabroniono podróżować bez pozwolenia. Aby jednak promować pokój na ziemiach znajdujących się pod bezpośrednią kontrolą Anglików, statuty zapewniały również ograniczoną ochronę lojalnym Irlandczykom. Władze angielskie wyznaczyły okres ostrzegawczy przed wykonaniem wybranych ustaw, zabroniły Anglikom prowadzenia wojny z Irlandczykami bez zgody Korony i przestrzegały przed bezprawnym więzieniem Irlandczyków za cudzy dług. W ten sposób siły angielskie mogłyby skoncentrować swoją obecność wojskową na większym zagrożeniu ze strony peryferyjnych Irlandczyków. Statuty dotyczące rdzennych Irlandczyków były zgodne z długą linią wcześniejszych przepisów. W 1297 r. jeden z najwcześniejszych irlandzkich statutów nakazał angielskim kolonistom wystrzeganie się irlandzkiego ubioru i fryzur; w 1310 r. nakazano domom zakonnym odmawiać Irlandczykom wstępu; rozporządzenie z 1351 r. zabraniało prawa Brehona i sojuszy irlandzko-angielskich; a w 1360 r. na irlandzkich posiadaczy urzędów miejskich i religijnych nałożono ograniczenia. Jednak Statut Kilkenny nie zapobiegł wpływowi irlandzkiej kultury i zwyczajów na anglo-irlandzkich kolonistów. Zamiast tego pokazali niezdolność angielskich kolonistów do skutecznego podporządkowania Irlandii. Chociaż statuty obowiązywały przez stulecia, zapisy historyczne wskazują, że zarówno irlandzki, jak i angielski parlament unieważniły je w dekadzie po uchwaleniu parlamentu w 1366 roku. Statut Kilkenny stanowi obecnie część zarówno historycznego zapisu kolonizacji, jak i konfliktu angielsko-irlandzkiego, który trwa do XXI wieku.

Kojiki i Nihon Shoki

Kojiki oznacza Zapis spraw starożytnych, a Nihon Shoki oznacza Kroniki Japonii. Zostały napisane odpowiednio w latach 712 i 720 i są najwcześniejszymi dziełami japońskiego mitu i wczesnej historii opartej na starożytnych tradycjach ustnych. Zostały wyprodukowane na zlecenie rządu, aby wywyżżyć rządzącą linię imperialną, która twierdziła, że pochodzi od bogini słońca poprzez klan Yamato rządzący Japonią. Te dwa dzieła są najwcześniejszymi zachowanymi dziełami na temat wczesnej Japonii, od stworzenia kosmosu, mitologii bóstw i początków historii Japonii, aż do historii dającej się zweryfikować. Ich tłem są ogromne zapożyczenia od zaawansowanej cywilizacji chińskiej, która

rozpoczęła się w VI wieku. Obejmowały one wprowadzenie buddyzmu z Chin przez Koreę w połowie VI wieku i nasiliły się pod przywództwem księcia Shotoku Taishi (r. 596–622), który był entuzjastycznym buddystą, a także wielbicielem Konfucjusza i wielkiego chińskiego imperium pod rządami dynastii Sui i dynastii Tang (T'ang). Wysłał trzy ambasady do Chin, aby poznały ich sposoby i ideały, które obejmowały wielki szacunek dla historii. Ponieważ nie było rodzimego pisma japońskiego, Japonia przyjęła chińskie pismo pisane. Zaletą jest to, że wykształceni Japończycy uzyskali dostęp do prawie 2000 lat chińskiej tradycji literackiej i historycznej. Książę Shotoku podobno zaczął sporządzać pierwszą historię Japonii w 620 r., ale praca ta została utracona podczas przewrotu politycznego po jego śmierci; stąd pod koniec VII wieku zlecono kolejną próbę, w wyniku której powstały dwie jednoczesne prace. Obie prace rozpoczynają się od kreacji, którą podzielili na trzy etapy. Pierwszy etap obejmował stworzenie nieba, ziemi, Japonii i pierwszego kami (bóstwa). W drugim etapie narodziła się bogini słońca Amaterasu, która była przodkiem klanu cesarskiego, i jej niesforne go brata (prodka rywalizującego klanu). Trzeci etap dotyczył wysłania przez Amaterasu jej wnuka, aby rządził Japonią z instrukcją przekazania tronu jej potomkom, łącząc w ten sposób klan cesarski z boginią słońca. Kojiki jest krótsza z obu, ma tylko trzy tomy i kończy się w 628 roku śmiercią cesarowej Suiko. Poświęcony jest głównie mitologii i historii starożytnej i w ciekawy sposób wykorzystuje mieszankę składni chińskiej i japońskiej. Z drugiej strony Nihon Shoki to historia oficjalna i to znacznie dłuższa – 30 tomów. Została napisana w tradycji historii chińskiej dynastii, spisując wydarzenia, które rozpoczęły się w mitologii i podając szczegółową genealogię linii Yamato jako potomków bogini słońca, aż do abdykacji cesarowej Jito w 697. Została napisana w literackim języku chińskim i zawierała liczne cytaty z literatury chińskiej. Opowiadano także o wprowadzeniu buddyzmu na dwór Yamato przez wysłannika wysłanego z Korei. Nihon Shoki dał przykład pisania historii w tradycji chińskiej. Tak jak Chiny miały swoje historie dynastyczne (było ich 24, po jednej na każdą prawowitą dynastię, począwszy od dynastii Han, 202 p.n.e.–220 n.e.), tak i o Japonii napisano pięć kolejnych oficjalnych historii zamówionych. Razem nazywane są Sześcioma Historiami Narodowymi.

Kosowo, bitwa pod (1389)

Bitwa o Kosowo była punktem zwrotnym w kontroli osmańskiej nad Bałkanami i poważną porażką Serbów. Gdy muzułmańska armia osmańska wkroczyła w głąb terytorium Bałkanów, serbski władca Lazar I, przy solidnym wsparciu serbskiego Kościoła prawosławnego, utworzył koalicję z innymi narodami bałkańskimi, w tym Bośniakami i Albańczykami, aby stworzyć armię porównywalną liczebnie do armii osmańskiej. Następnie Lazar rzucił wyzwanie sułtanowi Muradowi I, który zawsze był chętny do walki w ofensywie, spotkali się na polu bitwy w Kosowie latem 1389 roku n.e. Lazar i Murad dowodzili swoimi wojskami z linii środkowych. Syn Murada, Bajazyd I, dowodził lewą flanką, a jego drugi syn, Yacoub, dowodził prawą. Bratanek Lazara i czołowi feudalni rycerze serbscy dowodzili szarżą serbskiej kawalerii. Początkowo Serbowie zwyciężyli na prawym skrzydle, ale lewa flanką Bajazyda nie ustępowała. W środku bitwy Miloš Obilić (Milosh Obilich) udawał dezertera; uzyskał dostęp do namiotu Murada i dźgnął sułtana. Następnie strażnicy Murada zabili Obilica. Na polu bitwy losy odwróciły się na korzyść Osmanów i Lazar został schwytany. Chociaż Murad był śmiertelnie ranny, żył wystarczająco długo, aby wydać wyrok śmierci na swojego wroga, który następnie został ścięty. Bajazyd I został ogłoszony nowym sułtanem i aby zapobiec wszelkim rywalizującym roszczeniom do tronu, natychmiast to zrobił, jego brat został zamordowany. Zgodnie ze zwyczajem praktykowanym przez wieki przez wielu zdobywców, Bajazyd I poślubił następnie Oliverę, córkę jego pokonanego wroga Lazara. Serbia została formalnie zaanektowana jako część Imperium Osmańskiego w 1459 r. Wielu serbskich rycerzy, w tym nowy serbski szwagier Bajazyda, walczyło ramię w ramię z Turkami w kolejnych bitwach, zwłaszcza z Timurlanem (Tamerlanem). Bitwa o Kosowo miała katastrofalny wpływ na Serbię i oznaczała koniec średniowiecznego rycerstwa serbskiego. Bitwa stała się także ważnym wydarzeniem w serbskiej historiografii, a liczne ballady ludowe, zwane cyklem Bitwy o Kosowo, przekazywane są przez wieki do

dnia dzisiejszego. Wiersze te celebrują serbskich bohaterów Kosowa i podtrzymują bitwę, charakteryzującą się siłami chrześcijaństwa przeciwko islamowi i dobrem przeciwko złu, bardzo żywą w popularnej serbskiej wyobraźni narodowej.

Kubilaj-chan

(1215–1294) Przywódca mongolski

Kubilaj, czyli Khubilai, urodził się w 1215 roku jako drugi syn Tului-chana (najmłodszego syna Czyngis-chana) i Sorghaghtani Beki, który był Keraitem (plemieniem podbitym przez Czyngis) i chrześcijaninem nestoriańskim (jego główna żona, Chabi, również była chrześcijanką Kerait i Nestorianką). Jego matka miała duży wpływ na wychowanie wszystkich swoich czterech synów; kazała im nauczyć się czytać po mongolsku (ale nie po chińsku), a także administrować, jeździć konno, polować i walczyć. Kiedy Ogotai Khan (starszy brat Tului) został khaghanem (wielkim chanem), Sorghaghtani Beki uzyskała apanaże (lenna) zarówno dla siebie, jak i Kubilai w północnych Chinach. Podczas gdy jego starszy brat Mongke Khan brał udział w wielkiej kampanii mongolskiej mającej na celu podbój Europy, która rozpoczęła się w 1236 roku, Kubilaj pozostał w tyle, ucząc się administrowania swoimi lennami i ucząc się o buddyzmie zen (ch'an) i konfucjanizmie od wybitnych uczonych z obu dziedzin. Te doświadczenia wyróżniły go jako przywódcę innego rodzaju niż większość jego krewnych. Zdawał sobie także sprawę ze szkód, jakie wojny i mongolskie armie grabieżcze wyrządziły Kosowu, bitwie o chińską gospodarkę i społeczeństwo oraz jak przyznanie apanażu mongolskim panom zaszkodziło autorytetowi rządu centralnego. Wybór Mongke na czwartego khaghana w 1251 roku stał się odskocznią Kubilaja do władzy. W swoim dążeniu do rozszerzenia królestwa mongolskiego Mongke wyznaczył jednego brata, Hulagu Khana, do podboju Bliskiego Wschodu, a Kubilai do podboju królestwa zwanego Nanchao lub Dali Ta-li) w dzisiejszej prowincji Yunnan w Chinach. Kubilai wykonał swoje zadanie w 1254 roku, a Dali znalazł się pod kontrolą Mongołów. W 1258 roku Mongke rozpoczął swoją główną kampanię przeciwko południowej dynastii Song (Sung), podczas której on i Kubilaj dowodzili skrzydłami najeźdźczej armii. Śmierć Mongkego w następnym roku przyspieszyła kryzys sukcesyjny. Tradycjonalistyczni Mongołowie i zwolennicy Arika Boke, najmłodszego syna Tului, zwołali khuriltai, czyli radę, w skład której wchodziłi przedstawiciele innych gałęzi klanu Czyngis-chana, i która wybrała go na khaghana. Kubilaj zwołał także khuriltai w swoim apanażu, w którym uczestniczyli jego zwolennicy, którzy wybrali go na to samo stanowisko. W następnej wojnie domowej Kubilai miał wsparcie Hulagu, a także większe zasoby Chin. Arik Boke poddał się w 1264 r. i zmarł dwa lata później pod nadzorem Kubilaja. Wstąpienie na tron Kubilaja oznaczało jego przejście od mongolskiego khaghana do cesarza Chin. W 1254 roku na swoją stolicę wybrał miejsce w północnych Chinach, położone 200 mil na północ od dzisiejszego Pekinu, argumentując, że logiczne jest umiejscowienie tam, gdzie rządził. Nazywało się Shangtu, co po chińsku oznacza „najwyższą stolicę”. Stała się drugą stolicą w 1264 r., kiedy przeniósł siedzibę swojego rządu do dawnej stolicy Liao i Jin (Chin), którą odbudował i przemianował na Datu lub Tatu („wielka stolica” po chińsku); jego lokalizacja to dzisiejszy Pekin. W rezultacie Karakorum, zbudowane przez Ogotai Khana jako stolica całego imperium mongolskiego, zostało zepchnięte na bok. Od tego czasu Kubilaj wybrał chińskie imię panowania, ogłosił kalendarz, przyjął wiele konfucjańskich rytuałów państwowych i przynajmniej w zewnętrznej formie został władcą w stylu chińskim. W 1271 r. ogłosił się założycielem Wielkiej dynastii Yuan (1279–1368) i twierdził, że otrzymała ona Mandat Niebios jako ostatnia z rządu chińskich dynastii. W latach 1267-1279 jego siły wykończyły Południowy Song, zdobyły ich stolicę Hangzhou (Hangchou) w 1276 r. Pozostałą część panowania Kubilaja zajęło kilka kampanii. Jedną z nich było podporządkowanie sobie Korei, której król był podporządkowany aż do zamachu stanu w 1269 r., który przyniósł niezależnego przywódcę. Zakończyło się w 1273 roku, kiedy Korea wróciła do owczarni mongolskiej. Kubilai zorganizował także dwie wyprawy, aby zmusić Japonię do przyjęcia statusu doptywu. Pierwsza z nich w 1274 roku wylądował w Hataka na wschodnim wybrzeżu wyspy Kiusiu i

napotkał opór i katastrofę z powodu wichury. Tajfun zniszczył ogromną drugą wyprawę, dwie armady liczące 140 000 ludzi, głównie Koreańczyków i Chińczyków oraz kawalerię mongolską. Wyprawa morska na Jawę w latach 1292–1293 również zakończyła się fiaskiem. Inwazje lądowe na Birmę i Wietnam były bardziej szczęśliwe i zapewniły ich wasalstwo. Wojny z Kajdu-chanem (1235–ok. 1301) były trudniejsze i odzwierciedlały podział między różnymi gałęziami i ideologiami wśród potomków Czyngis-chana. Kaidu był wnukiem Ogotai Khana, a jego sprawa pokazała niechęć tej gałęzi rodziny w czasie jej zaćmienia. Sojusznikami Kaidu byli książęta z rodzin Chagatai i Tului, którzy sprzeciwiali się utożsamianiu Kubilaja z jego chińskimi poddanymi. Ich przyczyny zawiodły, ale nadal były kłopotliwe. Kubilaj musiał zostać zaakceptowany jako władca Chin, pozostając jednocześnie przywódcą Mongołów. Dlatego też kontynuował szamańskie praktyki swoich przodków, odwracając się od buddyzmu tybetańskiego i nakazał stworzenie nowego alfabetu opartego na języku tybetańskim do pisania języka mongolskiego (wcześniejsze pismo opierało się na ujgurskim). Faworyzując nie-Chińczyków z Azji Środkowej na najwyższych stanowiskach w swoim rządzie, uhonorował także Konfucjusza i kontynuował chińskie tradycje, takie jak autoryzowanie pism historycznych i działalności kulturalnej. Administracja Kubilaj-chana sprawowana była przez Mongołów i działała na korzyść Mongołów. Śmierć jego żony Chabi w 1281 r. oraz syna i następcy tronu, księcia Zhenjina w 1285 r., była osobistą i dynastyczną stratą, ponieważ Zhenjin otrzymał dobre chińskie wykształcenie i gdyby tam mieszkał, być może poprawiłyby się stosunki między Mongołami i Chińczykami. W ostatnich latach Kubilaj coraz częściej ucztował i pił intensywnie i zmarł w 1294 roku.

Królestwo Majapahit

Po upadku Srivijaya z siedzibą w Palembang na Sumatrze, dynastia Singahsari próbowała utwierdzić swoją władzę na Archipelagu Malajskim. Na ich nieszczęście potężny mongolski wojownik Kubilaj-chan przeszkodził im w próbie ujarzżenia ich. Początkowo wysyłał pokojowe misje, aby władca Singahsari złożył mu hołd. Kiedy ostatni władca Singahsari, Kertanagara, odmówił, Kubilai-chan wysłał siły militarne na Jawę, aby go siłą ujarzmić. Zanim Mongołowie dotarli na Jawę, władca Singahsari Kertanagara został zamordowany przez siły swojego szwagra Jayakatwanga z Kediri, który pragnął tronu. W 1292 roku Nararya Sanggrama Wijaya, później znany jako Kertarjasa Jayawardhana, zięć Kertanagary, założył własną linię dynastii, znaną jako dynastia Majapahit. Udało mu się to zrobić dzięki wczesnemu sojuszowi z Mongołami, którzy przybyli, aby go zaatakować. Po pokonaniu wuja Kertajasa zdołał wypędzić Mongołów w 1293 roku. Hindusko-jawajska dynastia Majapahit panowała od około 1293 do 1500 roku ze wschodniej Jawy. Nazwa Majapahit pochodzi od gorzkiego owocu. Ich imperium obejmowało Borneo, Sumatrę, Bali i południową część Półwyspu Malajskiego. Rozciągał się od Irian Jaya na wschodzie do Langkasuka na Malajach na zachodzie. Rządzić mógł albo król, albo królowa. Rodzina królewska składała się z rodziców, sióstr, mężów, ciotek i wujków króla, a także ich małżonków, którzy uczestniczyli w administrowaniu królestwem. Utworzyli Królewską Radę Doradczą, a król konsultował się z radami Królewskimi, zanim podjął jakąkolwiek decyzję. Królestwo Majapahit osiągnęło wielki dobrobyt, zwłaszcza w XIV wieku. Kluczową postacią ery Majapahit jest Gadjah Mada, który pełnił funkcję regenta i premiera od 1331 do 1364. Królowa Tribuana Tunggadewi, regentka jej syna Hayama Wuruka, mianowała go premierem. Gadjah Mada był zręcznym politykiem i był odpowiedzialny za chwalebny okres rządów Majapahit. Jego słynna przysięga, znana jako Sumpah Palapa, została zapisana w Pararatonie, czyli Księdze Królewskiej. Przysiągł podbić resztę Archipelagu Malajskiego, zanim odda się przyjemnościom życia. W rzeczywistości w swojej przysiędze wymienił konkretne lokalizacje, takie jak Bali, Tumasik (dzisiejszy Singapur), Pahang i Palembang. Udało mu się szerzyć rządy Majapahit na Archipelagu Malajskim, poza dzisiejszą Indonezję. Jego podboje rozciągnęły się nawet na muzułmańskie państwo-miasto Palembang Sumatra, skutecznie kończąc rządy Srivijaya. Zgodnie ze swoim słowem stał na czele wyprawy wojskowej, która podbiła Bali w 1343 r. W 1350 r. ustąpiła królowa Tribuana Tunggadewi, a Gadjah Mada służyła jej synowi, Hayamowi Wurukowi, który

rzządził do 1389 r. Młody król, który miał zaledwie 16 lat, dał dać wolną rękę swemu premierowi. W ten sposób Gadjah Mada mógł podbić dowolną liczbę miejsc na archipelagu. W tym czasie udało mu się zdobyć wyspy Archipelagu Indonezyjskiego pod panowaniem Majapahit. Na początku XV wieku rządy Majapahitów upadły wraz z powstaniem sułtanatu Malakki, który stawał się coraz potężniejszy. Pod koniec swoich rządów wielu członków arystokracji Majapahit przeniosło się na Bali, gdzie żyli w izolacji do czasu kolonizacji wyspy.

Królestwo Pallava

Pallava był stanem w południowo-wschodnich Indiach, którego okres rozkwitu przypadał na okres około IV–IX wieku n.e. Dynastia Pallava była hinduistyczna, ale wspierała także buddyzm i braminizm i była znana jako mecenas sztuki. Pod jego rządami rozwinął się handel ze Sri Lanką i Azją Południowo-Wschodnią, a państwo wydaje się, na ile można ustalić, całkiem zamożne. Swoją stolicę założyła w Kanchi, niedaleko współczesnego Chennai (wcześniej znanego jako Madras). Wpływy tamilskie i instytucje kulturalne zyskiwały na znaczeniu przez cały okres panowania dynastii Pallava i były kontynuowane wraz z jej następcami Chola. Wysuwano różne teorie zarówno na temat pochodzenia, jak i upadku stanu Pallava. Lud Pallava mógł należeć do Partów, Drawidów, Cholasów lub kilku innych odrębnych grup etnicznych. Najprawdopodobniej większość ludzi stanowiła mieszaninę różnych grup etnicznych współdziałających ze sobą na wspólnym terytorium. Migracja była godną uwagi cechą starożytnego świata i nawet jeśli system kastowy bardzo utrudniał mobilność społeczną, mobilność geograficzna była często możliwa zarówno na poziomie indywidualnym, jak i grupowym. Pierwszym wymienionym władcą Pallava był król Visnugopa, który pojawia się w lokalnych źródłach w popularnej wersji sanskrytu Prakrit. W kolejnych zapisach pojawiają się inni królowie i władcy, ale poza ich imionami dostępnych jest niewiele znaczących szczegółów. Życie zwykłych ludzi można odtworzyć jedynie na podstawie wykopalisk archeologicznych. Wydaje się, że władcy Pallava poszerzali swoje terytoria w pierwszych wiekach swojego istnienia, ale możliwe jest, że ekspansja ta była odkryciem innych ludów zaangażowanych w podobne praktyki kulturowe, a nie wcale wynikiem podboju. Jednak ekspansja terytorialna dobiegła końca, a kolejni władcy Pallava byli nieustannie nękani przez feudalnych sojuszników Chola z dynastii Calukya na zachodzie. Władcy Choli stopniowo wypierali wpływy Pallavy na całym jej terytorium i stopniowo położyli kres jego rządów. Trudno określić, czy ta zmiana władzy faktycznie zmieniała życie ludzi masy zwykłych ludzi. Rzeźby i inskrypcje stanu Pallava są godne uwagi w rozwoju indyjskiej tradycji artystycznej. Jeden z głównych elementów tej architektury można znaleźć w Świątyni Shore znajdującej się w Mahabalipuram. Łączy to styl Dravidian z innymi wpływami i dawniej było portem. Porty wyróżniają się sposobami, w jakie instytucje kulturalne różnych grup etnicznych wchodziły w interakcje i wzajemne powiązania, czasami tworząc zupełnie nowe kombinacje.

Koran

Koran, święta księga islamu, zawiera objawienia Allaha dla proroka Mahometa. Koran został objawiony w języku arabskim, który to język cieszy się szczególnym szacunkiem i podziwem wśród wszystkich muzułmanów. Koran zawiera instrukcje regulujące każdy aspekt ludzkiego życia. Za kalifa Omara sury, czyli wersety, zostały skodyfikowane i ułożone w kolejności rosnącej długości, zaczynając od najkrótszego. Dłuższe, zwykle ujawniane w Medynie, zwykle dotyczą spraw cywilnego rządu i prawa; dlatego Koran nie oddziela spraw religijnych od spraw państwowych. Głównym punktem Koranu jest istnienie jednego Boga, który jest wszechmocny. Muzułmanie uznają wszystkich proroków Starego i Nowego Testamentu, a Mahomet jest ostatnim i największym z proroków. Nakazy Koranu są kombinacją przebaczenia i posłuszeństwa. Koran omawia właściwe sposoby zachowania całej ludzkości, w tym przepisy dotyczące diety (zakaz wieprzowiny i alkoholu), cudzołóstwa (konieczni są czterej świadkowie) i niewolnictwa (muzułmanie mają odnosić się do niewolników życzliwie i

ustanowione są prawa dotyczące wyzwolenia niewolnicy). Kobietom przyznano określone prawa, w tym prawo do posiadania i dziedziczenia własności, prawa, których na Zachodzie kobiety nie osiągnęły przez wiele stuleci. Chociaż kobiety nie są uważane za równe mężczyznom w sprawach majątkowych lub rozwodowych, islam poprawił los i prawa kobiet w porównaniu z tamtymi epokami. Kalif Uthman ogłosił, że jeden tekst Koranu jest jedyną ostateczną kopią, a wszystkie inne zostały usunięte; dlatego też ze względu na Omara i Osmana istnieje tylko jeden zaakceptowany tekst Koranu, w przeciwieństwie do licznych tekstów Biblii. Dla milionów osób mówiących po arabsku, zarówno muzułmanów, jak i niemuzułmanów, język Koranu pozostaje wzorem gramatyki, składni i piękna literackiego. Muzułmanie również uważają Sunnę, zbiór zwyczajów Proroka, za wskazówki dotyczące właściwego zachowania. Hadisy, zbiór powiedzeń i tradycji proroka Mahometa, to kolejna wytyczna dla społeczności. Istnieje kilka różnych tekstów hadisów. Niektóre hadisy są uważane za bardziej wiarygodne niż inne. Wiarygodność mierzy się tym, kto przekazał słowa lub czyny Proroka i jego towarzyszy. Relacje z pierwszej ręki uważa się za bardziej wiarygodne niż te przekazane przez osoby trzecie lub czwarte lub te, których prawdziwość jest wątpliwa. Łańcuch transmisji znany jest jako isnad. Ogólnie rzecz biorąc, sztywne kryteria walidacji hadisów są nieco bardziej elastyczne i szersze niż kryteria większości ortodoksyjnych sunnitów. Muzułmańscy uczeni napisali ogromne tomy hadisów z różnymi interpretacjami danych powiedzeń i tradycji.

Konfederacje radźputów

Radźputowie byli członkami około 12 milionów właścicieli ziemskich w północnych Indiach, którzy twierdzili, że pochodzą z kasty wojowników Kshatriya. Imię wywodzi się od sanskryckiego terminu Rajaputra, czyli „syn króla”. Radźputowie byli szczególnie silni w Radźputanie. Jednakże każdy władca, który mógłby osiągnąć status doczesny w środkowych lub północnych Indiach, mógłby ubiegać się o status radźputów, ponieważ nie istniały żadne kryteria określające pochodzenie etniczne i status. Konfederacje radźputów były dowolnymi z szeregu mniej lub bardziej luźno połączonych sojuszy mających na celu ofensywne lub defensywne działania wojskowe pod dowództwem przywódców radźputów. Przywódcy radźputów zyskali na znaczeniu w okresach przewrotów politycznych, kiedy państwa centralne nie były w stanie utrzymać kontroli nad odległymi geograficznie obszarami, a lokalni watażkowie mogli przez pewien czas egzekwować autonomię. Nierówność terenu była znaczną zaletą podczas działań wojennych i umożliwiła na przykład Konfederacji Gurjara-Pratihara utrzymanie niezależności od arabskiego podboju Sind. Bhoja I (836–885) rozszerzył terytorium Radźputów, aż dotarło do Himalajów, Sind i doliny Gangesu. Imperium to rozpadło się w ciągu dwóch stuleci, kiedy to na terenach dzisiejszego Radżastanu powstali książęta, aby wykorzystać swoją szansę na władzę. W północnych Indiach rozkwitło wiele niezależnych państw, w tym Guhila, których terytorium skupiało się na Mewarze; Chauhanowie w Ajmer; oraz Bhatti i Rachors. Ten okres niepodległości został skutecznie zakończony zwycięstwem Mahometa z Ghur nad Prthviraj III w drugiej bitwie pod Tarain w 1192 r., po której północne Indie stopniowo znalazły się w muzułmańskiej strefie wpływów. Zaciekle niezależni Radźputowie byli w stanie wykorzystać swój teren, aby oprzeć się absolutnej kontroli, chociaż ich wpływy znacznie się zmniejszyły, gdy zostali otoczeni. W tym okresie zrodziła się romantyczna koncepcja szlachetnego i walecznego wojownika radźputów broniącego ojczyzny i serca kraju przed zagranicznymi najeźdźcami muzułmańskimi. Książę Mogołów Babur podbił Radźputów w XV wieku; w konsekwencji władza Radźputów osłabła. W romansach radźputów pojawiają się takie elementy, jak wskakiwanie żon na płonące stosy pogrzebowe swoich mężów i desperackie próby uzyskania dostępu do pięknych księżniczek zamkniętych w odległych górskich fortecach. Te romanse ujawniają coś na temat natury życia kobiet i osób mniej uprzywilejowanych w społeczeństwie północnych Indii. Ekspresja artystyczna w różnych formach osiągnęła swój szczyt podczas konfederacji radźputów.

Królestwo Srivijaya

Dynastia Sailendra miała swoją siedzibę na równinie Kedu na Jawie. Po raz pierwszy pojawili się w VI wieku, około 570 roku. Imię Sailendra oznacza „władca góry”, tytuł wywodzący się od królów Funańczyków, od których twierdzili, że pochodzą. Do połowy VIII wieku dynastia buddyjska skonsolidowała swoje terytorium na Jawie, rządząc około dwiema trzecimi jej wschodniego obszaru. Bali, Lombok, przybrzeżne obszary Kalimantanu i południowe Sulawesi znalazły się pod kontrolą Sailendry. Ich strefa wpływów rozciągała się na Półwysep Malajski i części Syjamu. Ich największym osiągnięciem była budowa świątyni Borobudur. Książę Patapan ograniczył ich dobrobyt; sąsiednia dynastia Sanjaya uzurpowała sobie tron w 832 roku, zmuszając księcia Sailendry do ukrycia się w lesie. Ten ostatni powrócił w 850 r., ale został pokonany i uciekł do królestwa Śrivijaya. Znajdowało się tam buddyjskie królestwo Śrivijaya na dużej wyspie Sumatra. Imię Śrivijaya oznacza „wielkie zwycięstwo”. Najprawdopodobniej królestwo Śrivijaya znajdowało się na południowo-wschodnim wybrzeżu Sumatry, łącznie z Palembangiem, innym miastem położonym dalej w głębi lądu, nad rzeką Musi. Palembang był prawdopodobnie centrum starożytnego królestwa malajskiego. Dowody potwierdzające ten pogląd obejmują prostokątne ogrodzenie otoczone fosą, tworzące fort znany jako Fort Bambusowy. W osadzie wzdłuż wybrzeża odkryto odłamki chińskiej porcelany. Według kamiennej inskrypcji datowanej na rok 683, założycielem królestwa był malajski wódz wojenny mieszkający wzdłuż rzeki. Wypowiedział wojnę swojemu rywalowi, Jambi-Melayu, i wyszedł zwycięsko. Władcy udało się pozyskać wsparcie od sąsiednich władz położonych wzdłuż rzeki Musi, co doprowadziło do powstania królestwa Śrivijaya, którego głównym obszarem był Palembang. Królestwo Śrivijaya osiągnęło dominację handlową jako potęga morska, ponieważ ujście rzeki Musi było bogate w muł i dlatego było bardzo żyzne pod uprawę roślin, w tym ryżu. Starożytne państwo malajskie było potęgą przybrzeżną, która kontrolowała Cieśninę Malakka oraz Cieśninę Sundajską od końca VII do XII wieku, chociaż królestwo mogło istnieć od III wieku. Cieśniny były ruchliwymi trasami, ponieważ często przepływały przez nie statki podróżujące między Chinami a Indiami. Spośród wielu portów w okolicy najpotężniejszy był Śrivijaya. Rządził wybrzeżami Półwyspu Malajskiego, Sumatrą, zachodnim Kalimantanem, zachodnią Jawą i Przesmykiem Kra. Śrivijaya była głównie potęgą morską; jego kontrola nie rozciągała się na terytoria położone daleko w głębi lądu. Dzięki szerokiemu panowaniu Śrivijaya wraz ze swoim rywalem, królestwem Jambi, było w stanie szerzyć kulturę malajską na całym Archipelagu Malajskim na Półwyspie Malajskim, Jawie, Sumatrze i Borneo. Śrivijaya składała się z trzech głównych stref - regionu ujścia rzek stolicy Palembang, zaplecza utworzonego przez dorzecze rzeki Musi, które zachowało względną niezależność, ale z lojalnymi zobowiązaniami wobec władcy Śrivijaya, oraz byłych rywalizujących ze sobą stref ujść rzek. Król buddyjski budował klasztory, często je odwiedzał i dawał pieniądze mnichom buddyjskim podróżującym do Indii, którzy często zatrzymywali się w ufortyfikowanym mieście. Na zboczu wzgórza o wysokości około 30 metrów, znanego jako Bukit Seguntang, znaleziono pień dużego posągu Buddy, pozostałości stupy, stare cegły i inne posągi buddyjskie z końca VII–VIII wieku. Chiński mnich I Ching, który odwiedził Śrivijaya w 689 roku, napisał, że wielu chińskich mnichów przebywało w klasztorach Śrivijaya wystarczająco długo, aby nauczyć się języków malajskiego i sanskrytu, zanim wyruszyli w dalszą podróż do Indii. Śrivijaya była czasami nazywana Jinzhou lub „Złotym Wybrzeżem”. Stało się tak, ponieważ bogactwo i sława Śrivijaya wynikały głównie z rezerw złota znajdujących się w jego królestwie. Wpływy Śrivijaya zaczęły słabnąć w XI wieku, osłabione atakami Jawajczyków, a po dynastii Singhasari przyszła potężna dynastia Majapahit. Aceh zyskał rozgłos w regionie jako centrum islamu, ponieważ był jednym z pierwszych portów odwiedzanych przez indyjskich kupców muzułmańskich i arabskich. Rozprzestrzenianie się islamu podkopało władzę Śrivijaya w regionie. Wreszcie w 1414 roku ostatni władca Śrivijaya, Parameswara, został muzułmaninem. Założył sułtanat w Malakce, nadmorskim mieście na zachodnim wybrzeżu Półwyspu Malajskiego, które prosperowało jako ważny port.

Kodeks Taiho

Kodeks Taiho wszedł w życie w 702 roku. Symbolizował postęp, jaki Japonia poczyniła od VI wieku w ustanawianiu państwa w stylu chińskim. Książę Shotoku Taishi rozpoczął praktykę wysyłania japońskich studentów do Chin na początku VII wieku i praktykę tę kontynuowano długo po jego śmierci. Powracający studenci rozumieli, że prawa, zwłaszcza administracyjne, były istotnym składnikiem siły chińskiego imperium, ponieważ definiowały formy i funkcje biurokracji, pobór podatków i świadczenie usług oraz uzasadniały świecką i rytualną władzę. Rola cesarza. Cesarz Tenchi (Tenji) (661–672) nakazał sporządzenie kodeksu administracyjnego, liczącego podobno 22 tomy, który jednak nie zachował się. Jego brat i następca Temmu nakazał reformę praw ogłoszonych za panowania Tenchiego, które rzekomo opierały się na kodzie Tang (T'ang) nr 651. Kodeks Temmu również już nie istnieje. Następnie pojawił się kodeks karny i administracyjny Taiho (co oznacza „wielki cenny”) z roku 702. Fragmenty tego kodeksu przetrwały, a więcej można ekstrapolować z komentarzy i wywodzącego się z niego Kodeksu Yoro, który powstał w roku 718. Składa się z kilku ważnych części składowych. Po pierwsze, przewidywał system rejestracji gospodarstw domowych, służący do naliczania podatków od usług gruntowych i pracy od ludności. Wprowadzono w życie złożony system przydziału gruntów oparty na systemie równych pól w Chinach Tang. Po drugie, przewidywał pobór podatków w oparciu o osoby fizyczne, a nie gospodarstwa domowe. Po trzecie, zdefiniowano administrację obszarów lokalnych: Japonia została podzielona na 60 prowincji, z których każda zawierała dystrykty i wsie. Zarządzali nimi lokalni wodzowie, których zastąpiono nominacjami koronnymi. Po czwarte, obejmował administrację rządu centralnego, którą kodeks w modelu chińskim podporządkował radom i ministerstwom. Po piąte, dotyczyło to administrowania sprawami wojskowymi. Cała inna sekcja dotyczyła kontroli państwa nad mnichami i mniszkami buddyjskimi, ich szkoleniem, wyświęcaniem, miejscem zamieszkania, działalnością i obowiązkami wynikającymi z prawa kanonicznego i cywilnego. To także zostało zaczerpnięte z chińskiego modelu panującego za czasów dynastii Tang (T'ang). Wkrótce po ogłoszeniu Kodeksu Taiho nastąpiła budowa stałej stolicy zwanej Nara na zmniejszoną skalę wielkiej stolicy Tang Chang'an (Ch'ang-an). Do tej pory w Japonii nie było stałej stolicy. Każdy panujący cesarz lub cesarzowa wykorzystywał swoją rezydencję jako centrum administracyjne państwa, co zmieniało się wraz z końcem każdego panowania. Ta nietrwałość wynikała z prostej struktury wczesnego japońskiego rządu i wiary w rytualne skażenie związane z miejscem, w którym zmarł władca, zgodnie z rdzennymi wierzeniami Shinto. Zmiana na stolicę stała była podyktowana nowymi ideałami z Chin i rosnącą złożonością japońskiego rządu. Kodeks Taiho był ambitną próbą japońskich przywódców wdrożenia złożonego systemu prawnego na wzór chiński, w którym państwo dysponowało znacznie większymi zasobami i historią administracji. W pierwszej połowie VIII wieku był on dobrze egzekwowany. Stało się jednak mniej skuteczne, gdyż zmieniające się warunki społeczne i ekonomiczne osłabiły kontrolę dworu cesarskiego nad ziemią i ludźmi.

Kultura tamilska

Tamil to grupa języków Drawidów, która powstała w południowych Indiach i nie jest powiązana z północną grupą języków aryjskich. Osoby posługujące się językiem tamilskim można spotkać w Tamilnadu, regionie otoczonym przez Kerełę, Karnatakę i Pradesz oraz w częściach dzisiejszej Sri Lanki. Historycznie rzecz biorąc, dwoma największymi i najbardziej wpływowymi miastami tamilskimi były Madras i Madura. Intensywny handel i ekspansja militarna spowodowały ekspansję kulturową Tamilów od II wieku do X wieku. U podstaw tożsamości kulturowej tamilskiej leży język tamilski. Już pod koniec III wieku udokumentowano pismo tamilskie i tamilski jako odrębny język Dravidy. Zatem literatura i poezja stanowią rdzeń kultury tego okresu. Jednak religia, kolejny ważny aspekt kultury tamilskiej, kształtowała sztukę w postaci malarstwa, rzeźby i architektury. IV wiek rozpoczął się po zakończeniu okresu klasycznego w literaturze tamilskiej i był także początkiem panowania Pallavas, które dominowało aż do X wieku. Chociaż dynastia ta nie jest pochodzenia tamilskiego, integracja tej dynastii ze społeczeństwem tamilskim zmieniła tożsamość kulturową. Pallavas zachęcał do oddawania czci

Śiwie i Wisznu i budował wystawne świątynie, aby ich uczcić. Wzorowali swoje społeczeństwo na wielkich aryjskich dynastiach północnych, Maurach i Guptach. Królestwo Pallava zapoczątkowało ruch poetycki Bakthi. Największym zbiorem poezji religijnej wskazującym na ten ruch jest Thirumurai, który zawiera hymny Appara, Sampanthara, Suntharara i mistyczny poemat Manikkavasagara Thiruvacagam. Królestwo Chola (ok. 985–1300) rozpoczęło się wraz z wniebowstąpieniem Raja Raja I (985–1014) i ustanowieniem na tronie jego syna Rajendry I. Ich moc i krystalizacja tamilskiej tożsamości kulturowej zapewniły bogate środowisko ułatwiające twórczość kulturalną. Cholas byli w stanie podbić ogromne obszary aż do Malezji. Podbijając te ziemie, wzniesli wspaniałe świątynie i posągi, w tym brązy przedstawiające tańczącego Pana Natarajana. W X wieku Cholasowie mieli ugruntowane stosunki handlowe z Chinami, co pomogło we wzbogaceniu powiązań kulturowych. Za panowania Cholas poezję epicką pisali trzej wielcy poeci: Kampan, Ottakkootar i Pukalenti. Arcydziełem literatury tamilskiej tego okresu była poezja stworzona z opowiadań Kambana. Ramajanam (eposy) opowiadano w świątyniach i stanowiło część kultu. Były to epizodyczne prace publiczne wykonywane w świątyni i pod wieloma względami były reakcją na ruch Bakthi. Avvaiyar była popularną tamilską poetką, której kanon ekspansywnej twórczości obejmował wiele tematów, w tym duchowość i mądrość, które cieszyły się dużą popularnością wśród ludzi. W XIII wieku Pandyas zyskali na znaczeniu politycznym i wyparli Cholas z pozycji dominującej potęgi. Pandyowie byli bardzo biegli w handlu i edukacji. Kontrolowali połowy pereł między południowo-wschodnim wybrzeżem Indii a Sri Lanką, które produkowały perły najwyższej jakości. Królowie Pandyas byli znani aż do Syrii. Okres Nayaka (ok. 1336) był okresem zaszczepienia Nayaków z imperium Widżajanagar po stopniowym rozprzestrzenianiu się muzułmańskiej władzy politycznej w Azji Południowej, począwszy od 711 r. wraz z Arabami, a później Turko-Afgańczykami i Persami. Upadek literatury tamilskiej kończy się wraz z okresem wicekróla Nayaka pod hegemonią języków sanskrytu i tugulu. Jednak w XVI i XVII wieku literatura tamilska przeżyła odrodzenie. Kultura tamilska od VII wieku do połowy XV wieku pozostawała pod silnym wpływem pobożności religijnej w postaci sztuki, architektury i rzeźby. Również w tym okresie literatura tamilska przeszła wiele przemian. Okres ten dał podwaliny pod późniejsze sformułowanie tożsamości tamilskiej.

Królestwo tybetańskie

Królestwo tybetańskie przeżywało swój rozkwit w VII i VIII wieku. Po roku 842 schizma w linii rządzącej doprowadziła do upadku, decentralizacji i wojen domowych. Królestwo tybetańskie poddało się Czyngis-chanowi na początku XIII w. i formalnie uznało zwierzchnictwo Mongołów w 1247 r. Zapisy o dynastii Shang w Chinach (zakończonej ok. 1122 r. p.n.e.) wspominają o żyjącym na kresach ludze plemiennym zwanym Qiang (Ch'iang) zachodnich Chin. Później przenieśli się na zachód, na wyżyny tybetańskie. Wczesną historię Tybetu zaczerpnięto głównie z chińskich zapisów historycznych, w szczególności z zapisów Dunhuang (Tun-huang). Powstanie Królestwa Tybetańskiego zbiegło się z powstaniem dynastii Tang (T'ang) w Chinach; jego stolica nazywała się Ra-sa (później Lhasa). W 641 roku cesarz Taizong (T'ang-tsung) z dynastii Tang zgodził się poślubić swoje krewne, księżniczkę Wenzheng (Wen-ch'eng), za tybetańskiego władcę. Pojechała z ogromną świtą służącą i chińskimi rzemieślnikami i wprowadziła do Tybetu wiele aspektów chińskiej cywilizacji, takich jak papier i herbata. W tym samym okresie władcy tybetańscy wysyłali swoich przedstawicieli do Indii, aby poznawali buddyzm; wprowadzili do Tybetu pismo wywodzące się z sanskrytu. Buddyzm tantryczny lub wadźrajany z północno-wschodnich Indii został wprowadzony do Tybetu; zastąpiła i zasymilowała tybetańskie wierzenia szamańskie zwane Bon. W 779 r. buddyzm stał się religią państwową Tybetu, ziemie klasztorne zostały wolne od podatków, a mnisi cieszyli się takim samym statusem jak szlachta, przy czym obie grupy posiadały chłopów pańszczyźnianych uprawiających ziemię. Królestwo tybetańskie osiągnęło swoje apogeum między 755 a 797 rokiem. Jego dominacja zbiegła się z powstaniem An Lushan (An Lu-Shan), które wstrząsnęło dynastią Tang w połowie VIII wieku, i jego następstwami, gdy chińska potęga została osłabiona. Bunt zmusił do wycofania chińskich garnizonów

z Azji Środkowej, co doprowadziło do poddania się hegemonii Tybetu części mniejszych państw regionu. Władza tybetańska przedostała się do prowincji Gansu (Kansu) w północno-zachodnich Chinach i zagroziła zarówno strategicznej chińskiej placówce w Dunhuang i Hami, jak i chińskiej stolicy Chang'an (Ch'ang-an). Aby powstrzymać Tybet, Chiny Tang zawarły pokój z innymi sąsiadami, Imperium Ujgurów na północy, Arabami na zachodzie i Nanzhao (Nanchao) na południu po roku 787. W roku 792 armia tybetańska została dotkliwie pokonana przez Ujgurów. W latach 821–822 Tybet zawarł pokój zarówno z Chinami, jak i Ujgurami. W połowie IX wieku wojny domowe w rodzinie królewskiej oraz wojny między potężną szlachtą a mnichami spowodowały podział królestwa tybetańskiego. Na początku XIII wieku Tybet poddał się Czyngis-chanowi i w ten sposób oszczędzono mu inwazji mongolskiej. W 1247 r. uznał zwierzchnictwo mongolskie i płacił podatki dworowi mongolskiemu, ale nie podlegał mongolskim siłom okupacyjnym. Kubilaj-chan przeszedł na buddyzm tybetański, bardzo faworyzował tybetańskich mnichów i zachęcał swoich wyznawców do nawrócenia. Tybetański mnich dał Mongołom nowe pismo zwane pismem Phagspa, nazwanym na cześć jego wynalazcy; zastąpił wcześniejszy skrypt oparty na ujgurskim

Królestwo Aszanti w Afryce

Królestwo Aszanti, czyli Asante, zdominowało znaczną część dzisiejszego stanu Ghana w okresie od końca XVII do początku XX wieku. Rządziła nim grupa etniczna zwana Akan, która z kolei składała się z aż 38 podgrup, takich jak Bekiai, Adansi, Juabin, Kokofu, Kumasi, Mampon, Nsuta, Nkuwanta, Dadussi, Daniaassi, Ofinsu i Adjitai. Pod koniec XVI wieku istniało co najmniej 30 małych państw, które odpowiadały podsekcjom ludu Akan. Do 1650 r. grupy te zostały zredukowane do dziewięciu, a do 1700 r. zjednoczyły się. Ostatecznie grupy utworzyły konfederację, na której czele stał szef grupy Kunasi. Królestwo, utworzone przez legendarnego wojownika Osei Tutu w 1691 roku, było w rzeczywistości konfederacją zarówno ludu Akan, jak i nie-Akan. Symbolem króla był złoty stołek; odpowiednik tronu, stołek stał się symbolem władzy królewskiej, dlatego mówiono, że władca zostaje wyniesiony lub opuszczony. Asantehene, czyli król, miał władzę, gdy został trzykrotnie wyniesiony nad stołek. Nawet po 1901 r., kiedy Aszanti stało się protektorem, i 1957 r., kiedy stało się częścią współczesnego państwa Ghana, stołek i ceremonia obsadzenia Asantehene były ważnymi ceremoniami. Królestwo Aszanti, chociaż pierwotnie było konfederacją, miało trzy podstawy władzy — administracja, komunikacja i ekonomia — i znajdowało się na terenach dzisiejszej północnej Ghany. Osei Tutu przejął administrację utworzoną przez byłego hegemonia Denkiyirę i dołączył do niej. Społeczności w promieniu 50 mil od stolicy Kumasi były bezpośrednio rządzone przez asantehene. Pod rządami Osei Tutu i jego następcy, Osei Apoko (którego panowanie łącznie trwało od około 1690 do 1750), państwo rozrosło się tak bardzo, że do 1750 roku obejmowało około 300 000 mil kwadratowych i populację od 2 do 3 milionów. Cała dzisiejsza Ghana, z wyjątkiem obszarów bezpośrednio na wybrzeżu z niewielkimi przyległymi obszarami we współczesnych stanach Togo, Wybrzeżu Kości Słoniowej i Burkino Faso, była częścią stanu Aszanti. Aby dostosować się do nowego rozmiaru państwa, administracja podzieliła się na obszar metropolitalny i prowincjonalny. Obszar metropolitalny składał się z miast w promieniu 50 mil od Kumasi. Władcy tych miast tworzyli konfederację. Ich jedynym obowiązkiem było płacenie corocznej daniny Kumasi i żołnierzom na wypadek wojny. Praktyka ta została rozszerzona na nowszych członków państwa. Wszystkie miasta wybrały rządzącą radę doradczą złożoną z wpływowych członków społeczności. Miasta uznawano za część sfery Kumasi, ponieważ płaciły podatki, które na początku XX wieku utrzymywały stałą armię. Po buncie wodza wojskowego w 1748 r. zorganizowano straż pałacową. Władcy sfer metropolitalnych byli członkami królewskiego klanu Oyoko i zasiadali w radzie królewskiej oraz posiadali autonomię w sprawach niefiskalnych i wojskowych. Rada ds. Asantehene zyskała znaczną władzę; okazjonalnie niszczył niekompetentnego władcę i formalnie pomagał w wyborze nowego asantehene.

Kontrola biurokratyczna

W miarę upływu wieków administracja prowincjonalna ulegała coraz większej centralizacji. Odległe okręgi Akan nie brały udziału w procesie selekcji królewskiej, ale były zmuszone do płacenia podatków. Do 1800 roku byli także zmuszeni do płacenia daniny. Podlegały rosnącej kontroli biurokratycznej, takiej jak agencja państwowa kontrolująca cały handel wewnętrzny i zewnętrzny. Obszary inne niż Akan kontrolowane do połowy XIX wieku również co roku wysyłały do Kumasi tysiące niewolników. Skuteczność państwa Aszanti opierała się na procesach komunikacyjnych. Złożona biurokracja służyła jako kanał komunikacyjny w całym stanie. Ponadto przez całe stulecie do utworzenia dobrze utrzymanej armii wykorzystywano zarówno podatki, jak i daniny. Najbardziej znane były gadające bębny. Ponieważ narodowy język Aszanti, zwany Twi, był wielotonowy, każdy dowódca wojskowy lub administrator mógł wysyłać wiadomości, dopasowując sylaby do tonów bębna w sposób podobny do alfabetu Morse'a.

Ekonomia

Siłą napędową konfederacji była ekonomia. Miała żyzną glebę, lasy i zasoby mineralne, w szczególności złoto. Przyszły stan Aszanti miał dwie strefy ekologiczne. W południowym pasie leśnym występowały lasy i żyzne gleby. Oryginalne uprawy na własne potrzeby obejmowały pochryzn, cebulę i kukurydzę, a w XIX wieku, gdy rolnictwo stało się komercyjne, uprawiano orzechy coli i kakao. W północnym pasie sawanny występowały ignamy i kukurydza gwinejska. Stan był korzystnie położony ze względu na import niewolników zarówno z północy, jak i zachodu. W tym okresie rozpoczynający się w XV i XVI wieku i trwający do lat trzydziestych XIX wieku, kiedy zniesiono niewolnictwo, Aszanti nadal wykorzystywali niewolniczą siłę roboczą do sadzenia większej liczby roślin, takich jak banany, pochryzn, ryż i nowe uprawy, takie jak kukurydza i maniok, sprowadzonych z obu Ameryk. Doprowadziło to do wzrostu populacji i przemieszczania się ludów Akan do stref leśnych. Praca niewolnicza dotyczyła najważniejszego produktu mineralnego, złota. Przedsiębiorstwo Akan wykorzystywało siłę roboczą niewolników zarówno do handlu z Europejczykami (portugalski, holenderski, angielski), jak i na stanowych pasach użytków zielonych, najpierw do karczowania nowych terenów, a następnie do rozwoju górnictwa głębinowego i wydobywania złóż. Handel niewolnikami za złoto przyniósł więcej niewolników do produkcji większej ilości złota, a niewolników sprzedawano także na broń palną. Chęć przejęcia kontroli nad wydobywaniem złota i utworzenie w puszczy nowych społeczności rolniczych ułatwiło funkcjonowanie państwa. Chęć kontrolowania dostępu do siły roboczej popchnęła państwo Aszanti do prób kontrolowania wybrzeża zamieszkanego przez ludność Fanti. Próba podboju Fanti doprowadziła do sporów i bitew z Brytyjczykami, którzy do 1815 r. przejęli Złote Wybrzeże. Wcześniej Aszanti grali z Holendrami i Portugalczycami przeciwko Brytyjczykom. Jednak po 1800 roku wybuchły działania wojenne w celu przejęcia kontroli nad jego wybrzeżem. Po tym, jak Aszanti początkowo zdołali pokonać Brytyjczyków w 1807 i 1824 r., ponieśli niepowodzenia i zaakceptowali rzekę Prah jako granicę. Od tego czasu pokój panował przez ponad 40 lat. W 1872 r. w wyniku długotrwałego sporu o kontrolę nad El Mina (wielką pocztą portugalską i holenderską) doszło do wznowienia działań wojennych. Po wczesnym sukcesie Aszanti, Brytyjczycy zajęli Kumasi w 1874 r., aż do zawarcia pokoju. Pod koniec XIX wieku państwo zaczęło gwałtownie podupadać. Inne części stanu oderwały się, tak że do 1900 roku stan skurczył się do około 25 000 mil kwadratowych i ćwierć miliona ludzi. Brytyjczycy zaczęli ingerować w wydarzenia w Aszanti. W 1896 r. obalili asantehene, a w 1900 r. brytyjskie żądanie złotego stołka doprowadziło do powstania, które zostało stłumione w 1901 r., po którym Aszanti objęto protektoratem. Co niewiarygodne, złoty stołek nigdy nie został oddany i został zwrócony narodowi po „przypadkowym” odnalezieniu go w 1921 r. W 1926 r. przywrócono asantehene na stołek, a w 1935 r. formalnie przywrócono jego ceremonialną rolę w Aszanti. W okresie kolonialnym jego populacja wzrosła ponad czterokrotnie. Ludy Aszanti zajmowały się uprawą kakao, a także aktywnie zajmowały

się rzemiosłem, takim jak tkactwo, rzeźba w drewnie, ceramika i garncarstwo. Artefakty z brązu i miedzi powstałe w procesie tracenia wosku stały się eksponowane w muzeach na całym świecie. Od 1935 roku królestwo, obecnie część Ghany, podzielone jest na 21 okręgów. Przez cały swój złoty wiek państwo Aszanti wykazywało się imponującą elastycznością, często kosztem sąsiadów, których zniewalało i od których żądało daniny. Nadal zwiększała produkcję w kopalniach złota oraz migrowała i wycinała lasy do produkcji rolnej. Wykorzystała handel niewolnikami, aby zwiększyć swoją siłę militarną i dyplomację wobec kluczowych europejskich sojuszników. Po zniesieniu niewolnictwa znalazło ono nowy rynek zbytu w postaci orzechów coli, a w XX wieku produkcji kakao, największego eksportu Ghany. Nawet w niepodległej Ghanie królestwo Aszanti nadal istnieje jasno, a lud Aszanti zachował swoją tożsamość kulturową.

Księga modlitw powszechnych

Księga modlitw powszechnych zawiera liturgię i główne artykuły teologiczne Kościoła anglikańskiego (episkopalnego). Kościół ten jest nadal w użyciu, a jego historia sięga czasów reformacji i Elżbiety I. Kościół anglikański został założony za panowania Henryka VIII w 1534 r. Odrywając się od kościoła rzymskokatolickiego i pozostając pod wpływem reformacji, kościół nadal utrzymywał liturgię, która była dość podobna do Mszy katolickiej. Podczas gdy Henryk VIII nie był zwolennikiem protestantyzmu, sukcesja jego syna, Edwarda VI, na tronie spowodowała zdecydowanie protestanckie nachylenie Anglii pod rządami arcybiskupa Thomasa Cranmera. Podczas krótkiego panowania Edwarda, na prośbę parlamentu, Cranmer napisał liturgię komunijną w języku angielskim (a nie w tradycyjnej łacinie). W 1549 roku ukończył modlitewnik zatytułowany Księga Biskupów, z którego korzystał aż do śmierci Edwarda. Cranmer sporządził oświadczenie wiary w 42 artykułach (sekcjach) w 1551 r., ale nigdy nie zostało ono oficjalnie zatwierdzone. W 1552 r. dokonano umiarkowanej rewizji i stosowano ją aż do wstąpienia na tron jego przyrodniej siostry Marii I w 1553 r. Maria, zagorzała katoliczka, nawróciła Anglię z powrotem w stronę katolicyzmu (choć bez całkowitego powodzenia), a Cranmer został spalony na stosie w 1556 r. W 1558 roku zmarła Maria, a na tron wstąpiła jej przyrodnia siostra Elżbieta I. Elżbieta była zdecydowana zaprowadzić pokój religijny w Anglii, więc szukała sposobu, aby osoby o skłonnościach protestanckich i katolickich zjednoczyły się w jednym kościele narodowym. Twierdząc, że „nie ma ochoty robić okien do ludzkich dusz”, Elżbieta mimo to pragnęła ujednoczyć zewnętrzne przestrzeganie zasad, nie krępując niepotrzebnie ludzkich sumień. Z tego wysiłku pochodzi wyrażenie „wystawianie okien”. W 1559 r. sprawa trafiła do parlamentu. Większość Izby Gmin była o poglądach protestanckich, a w Izbie Lordów (w skład której wchodził biskupi kościelni) niewielka liczba biskupów o poglądach katolickich nie była w stanie nakłonić pozostałych lordów do utrzymania większości praktyk katolickich. Parlament zażądał nowej księgi liturgicznej, która byłaby rewizją wydań z lat 1549 i 1551, i rozpoczęto prace nad projektem. Później tego samego roku Parlament i Elżbieta zatwierdzili pierwsze wydanie Modlitwy powszechnej. W 1562 r. dyskusja na temat teologicznych artykułów wiary zakończyła się zatwierdzeniem przez Elżbietę 39 artykułów. Opierały się one na oryginalnych 42 artykułach Cranmera, z których usunięto kilka artykułów potępiających anabaptyzm. 39 artykułów zostało formalnie dodanych do Księgi Modlitw powszechnych dopiero w wydaniu z 1604 r. W 1662 r., po przywróceniu monarchii, sporządzono nową wersję, zawierającą skromne poprawki, dzięki czemu była bardziej przystępna dla purytanów. Wydanie z 1559 r. zawierało 21 rozdziałów. Począwszy od uchwalonego przez parlament Aktu ujednoczenia, zawiera on kilka rozdziałów ustalających porządek czytań biblijnych, w tym psalmy oraz lekcje modlitw porannych i wieczornych. Najważniejsza była liturgia niedzielnego nabożeństwa, obejmująca rozdziały o litanii, kolekty (modlitwy) i uroczystość Komunii Świętej. Wreszcie były rozdziały dotyczące porządku chrztu, małżeństwa, pochówku i innych krótkich liturgii. W 1928 r. parlament nie przyjął istotnej rewizji Modlitw powszechnych. Chociaż część tej rewizji została zatwierdzona jako alternatywna forma w latach sześćdziesiątych XX wieku, wersja z 1662 r. pozostaje oficjalną wersją Kościoła anglikańskiego w Anglii. Inne Kościoły anglikańskie i

episkopalne zatwierdziły własne wersje Modlitw powszechnych. Kompozycja ta ma szeroki wpływ na współczesnych chrześcijan, zwłaszcza wśród tych, którzy pragną struktury i tradycji w swojej modlitwie.

Kakao

Nazywane w języku starożytnych Majów kakaw, kojarzone z bóstwem kupieckim El Chuaj, czyli „czarnym skorpionem”, kakao, z którego otrzymywana jest czekolada, było szeroko produkowane na dużych obszarach nizinnej Mezoameryki i Ameryki Środkowej. regionów, z których pochodził. Podobnie jak kawa, ziarno małego drzewa, kakao było jednym z najważniejszych towarów handlowych w regionie, a ziarna kakaowca były często używane jako forma waluty, tak jak wśród Azteków. Uprawiane co najmniej od 600 roku p.n.e. kakao było jednym z głównych towarów handlowych i eksportowych niektórych państw Majów, takich jak Balberta, miasto-państwo na wczesnym klasycznym wybrzeżu Pacyfiku. Jego spożycie ograniczone było do elity, przy ścisłych tabu zakazującym produkcji i używania przez zwykłych ludzi, kakao mieszano z żywnością i przyprawami, takimi jak chili, mąka kukurydziana i cynamon, aby przygotować różne napoje czekoladowe. Podbój Meksyku i podbój Ameryki Środkowej w istotny sposób zmieniły produkcję i spożycie kakao. Spożycie kakao, które nie było już ograniczone wyłącznie do elit, wzrosło w większości grup społecznych – Indian, Hiszpanów, Metysów i, w mniejszym stopniu, Afrykanów. Hiszpanie zmienili także tradycyjny przepis, często rezygnując z mąki kukurydzianej i słodząc ją cukrem i wanilią. W dojrzałym okresie kolonialnym kakao stało się najpopularniejszym napojem bezalkoholowym w Hiszpanii i kolonialnym Meksyku. Kakao stało się również ważnym elementem kupieckiej gospodarki Hiszpanii, wraz z innymi tropikalnymi towarami eksportowymi, takimi jak cukier, tytoń, indygo i koszenila. W wyniku zwiększonego popytu, zarówno w koloniach, jak i za granicą, produkcja kakao dramatycznie wzrosła. Plantacje kakao wkrótce pojawiły się w całej Mezoameryce i na obszarze wokół Karaibów, w tym w Wenezeli, wzdłuż wybrzeża Pacyfiku od Gwatemali po Ekwador i Peru oraz na południowy wschód do zasiedlonych obszarów przybrzeżnych Brazylii. Gwatemala była świadkiem boomu kakaowego kilkadziesiąt lat po początkowych podbojach, który spadł wraz ze spadkiem populacji Indii po 1570 r. Kakao, wraz z kukurydzą, fasolą i innymi podstawowymi uprawami, stało się jednym z towarów, które Indianie encomienda musieli płacić w ramach daniny. ich mistrzowie encomendero. Przez cały okres kolonialny, wraz ze wzrostem europejskiego rynku amerykańskich towarów eksportowych z tropików, kakao wraz z cukrem przekształcało się w różne rodzaje czekolady, stała się bardzo popularna zarówno wśród elity, jak i rozwijającej się europejskiej klasy robotniczej. Stanowiło to nieodłączną część rewolucji konsumpcyjnej w Europie będącej konsekwencją kolonizacji zamorskiej i rewolucji przemysłowej, gdy zwłaszcza miejska klasa robotnicza spożywała coraz większe ilości kawy, herbaty, tytoniu, cukru i czekolady. Kakao, podobnie jak kawa, również zyskiwało coraz większe znaczenie w dużych częściach Afryki, zmieniając lokalną gospodarkę i lokalne wzorce konsumpcji. Kakao, ważny element wymiany kolumbijskiej, wraz z kukurydzą, maniokiem, ziemniakami i innymi podstawowymi uprawami stanowiło kolejny z prezentów Ameryk dla świata.

Kacykowie w Ameryce Łacińskiej

Kacyk to ogólny termin określający szeroką gamę rdzennych form rządów politycznych w Ameryce Łacińskiej przedkolumbijskiej i popodbojowej, zwłaszcza w Ameryce hiszpańskiej. Na wyżynach andyjskich odpowiednikiem terminu jest curaca lub kuraka . Kacyk odnosi się do pojedynczego wodza politycznego, wodza lub lokalnego pana, prawie zawsze płci męskiej, podczas gdy cacicazgo odnosi się do politycznej i społecznej instytucji rządów kacyków. Większość rdzennych społeczności, na które natknęli się Hiszpanie podczas swoich eksploracji i podbojów, była rządzona przez kacyków. W wielu przypadkach, np. w górskiej Gwatemali, Meksyku i Peru, uprzywilejowany status społeczny i polityczny kacyków/curacas był dziedziczny, chociaż konkretny stopień sprawowanej przez nich władzy politycznej był niezwykle zróżnicowany, od niemal absolutnego do swego rodzaju „pierwszego wśród

równych” „status w bardziej egalitarnych politykach. W innych przypadkach, np. w niektórych częściach Nikaragui, władzę polityczną sprawował swego rodzaju rada starszych, a cacicazgo jako takie nie istniało. W środowisku popodbojowym Hiszpanie uznali instytucję cacicazgo za niezwykle użyteczną, ponieważ pozwalała na utworzenie klasy rdzennych przywódców, którzy służyliby jako pośrednicy między masą rdzennych mieszkańców oraz hiszpańskich księży, administratorów i encomenderos. Kacykowie, tam gdzie istnieli i gdzie było to możliwe, zostali w ten sposób skutecznie przekształceni w agentów państwa kolonialnego. Tam, gdzie nie istniała instytucja cacicazgo (jak w niektórych częściach Nikaragui), została ona zasadniczo narzucona rdzennym społeczeństwom przez hiszpańskich zdobywców w celu stworzenia realnych instytucji władzy pośredniej. Ogólnie rzecz biorąc, Hiszpanie uznali istnienie i trwanie rdzennej szlachty za wysoce pożądane. Taka elita lokalnych panów, lojalnych wobec Korony, zminimalizowałaby zakłócenia społeczne; legitymizowała podboje; wyeliminowała potrzebę bezpośrednich rządów i ogromnych wydatków zasobów, których wymagałoby takie rządy; i zapewnić gotowy mechanizm kontroli społecznej wśród pokonanej i potencjalnie zbuntowanej ludności. W praktyce formowanie i reprodukcja takiej klasy lokalnych panów okazało się wyjątkowo trudne, biorąc pod uwagę niejednoznaczną pozycję strukturalną kacyków, polegającą zasadniczo na służbie dwóm panom, z których każdy miał sprzeczne interesy materialne i kulturalne z interesami drugiego: z jednej strony Władcy hiszpańscy, zainteresowani głównie wydobyciem nadwyżki siły roboczej i chrystianizacją; a z drugiej strony masy rdzennych mieszkańców, zainteresowane głównie utrzymaniem jak największej nadwyżki produkcji i rodzimych form religijności. Zatem w okresie po podboju kacykowie/curaca często stwierdzali, że ich władza jest zarówno słaba, jak i częściowa, i nie byli w stanie sprostać oczekiwaniom i wymaganiom ani swoich hiszpańskich władców, ani ich rdzennych podwładnych. Literatura obfituje w analizy niejednoznacznej pozycji strukturalnej kacyków/curaców, które wielu badaczy uważa za kluczowe dla zrozumienia okresu kolonialnego jako całości. Pod pewnymi względami miejscowa praktyka cacicazgo była podobna do hiszpańskiej instytucji caudillos i caudillismo, chociaż istniały istotne różnice. Obie były instytucjami patriarchalnymi, w których władzę polityczną sprawowali polityczni siłacze za pośrednictwem rozległych sieci klientów i podwładnych. Ogólnie jednak większość caudillos pochodziła z regionu iberyjskiego i zdobyła władzę dzięki swoim umiejętnościom bojowym i politycznym, podczas gdy większość kacyków rządziła społecznościami tubylczymi na mocy dziedzicznego lub naturalnego prawa. W wielu społecznościach lokalne odmiany instytucji cacicazgo przetrwały do XX wieku, co czyni ją jedną z najtrwalszych form praktyki politycznej w obu Amerykach.

Kalwin, Jan

(1509–1564) przywódca religijny

Jan (Jean) Kalwin był kluczową postacią reformacji protestanckiej. Wywarł bezpośredni lub pośredni wpływ na początki kościołów reformowanych (szwajcarski reformowany, holenderski reformowany, presbiteriański i inne kościoły „kalwińskie”). Podobnie jak Marcin Luter, Kalwin był uczonym i płodnym pisarzem. Najbardziej znany jest ze swoich Instytutów Religii Chrześcijańskiej, systematycznej prezentacji protestanckiej wiary chrześcijańskiej, ale jego wpływ wykracza daleko poza tę książkę. Brytyjski mąż stanu lord Morley napisał: „Pominięcie Kalwina w siłach zachodniej ewolucji oznacza czytanie historii z zamkniętym okiem”. Urodzony w 1509 roku w Pikardii, mieście na południe od Paryża, Kalwin studiował prawo na Uniwersytecie w Orleanie. Następnie, począwszy od 1531 r., studiował u humanistycznych uczonych w Collège de France w Paryżu. W tym czasie Kalwin doświadczył czegoś, co później nazwał „nagłym nawróceniem” w swoim rozumieniu religii chrześcijańskiej, nabierając przekonania, że protestanci myśleli o Lutrze i humanistyczny wpływ Erazma z Rotterdamu był prawdziwy. W tym czasie Francja była całkowicie katolicka i sprzeciwiała się wszelkim wpływom protestanckim, które napływały z pobliskich Niemiec czy Szwajcarii. Kiedy przyjaciel Kalwina,

Nicholas Cop, wygłosił przemówienie inauguracyjne na Uniwersytecie Paryskim w 1533 r., wywołało to sensację, ponieważ Cop użył języka ewangelicznego zaczerpniętego zarówno od Lutra, jak i Erazma. Król Franciszek szybko potępił „luteranów” i zarówno Kalwin, jak i Cop musieli uciekać, a Kalwin osiedlił się w Bazylei w Szwajcarii (miasto protestanckie) w 1535 r. Kalwin poczuł się zmuszony do obrony swoich przekonań przed królem francuskim. W rezultacie powstała pierwsza edycja Instytutów Religii Chrześcijańskiej. Oryginalne wydanie zostało podzielone na sześć artykułów, czyli rozdziałów, i ułożone w sposób podobny do katechizmu Lutra. W późniejszych wydaniach Kalwin dodał dwa rozdziały, ale znacznie więcej wyjaśnień (ósme wydanie, napisane w 1559 r., było ponad czterokrotnie obszerniejsze od pierwszego). W pismach Lutra nacisk kładziono na naukę o usprawiedliwieniu przez wiarę, natomiast Kalwin kładł nacisk na suwerenność Boga i dla niego była to klucz do zrozumienia człowieka: „Prawie cała mądrość, którą posiadamy, to znaczy prawdziwa i zdrowa, mądrość składa się z dwóch części: wiedzy o Bogu i o nas samych.” Kalwin jest być może najbardziej znany ze swoich poglądów na temat predestynacji, „tej straszliwej doktryny”, w której Kalwin zapewniał, że Boży plan dla poszczególnych osób jest z góry znany i z góry przeznaczony. Chociaż dana osoba nadal posiada wolną wolę, jej wolna wola krzyżuje się z Bożą uprzednią wiedzą. Skoro Bóg „wie” z góry, czy dana osoba przeznaczona jest do nieba, czy do piekła, jak jej własne decyzje wpływają na ten los? Poglądy Kalwina na ten niezwykle złożony obszar zostały uproszczone przez wielu czytelników twierdzenie, że Bóg wybiera, którzy ludzie pójdą do nieba, a którzy do piekła. Kalwin jest również kojarzony z Genewą w Szwajcarii. Ze względu na ścisłe powiązania między kościołem a państwem w pierwszych latach reformacji różni władcy decydowali o tym, czy dany region stanie się protestancki, czy pozostanie katolicki. W Szwajcarii każde miasto rządziło się samo za pośrednictwem rady miejskiej. W 1536 roku zgromadzenie ogólne miasta Genewa jednomyślnie głosowało za przyjęciem protestantyzmu. Kalwin został poproszony przez protestanckiego kaznodzieję i przywódcę Williama Farela o pomoc w zorganizowaniu miasta. Wykształcenie prawnicze Kalwina i talent organizacyjny wkrótce zaowocowały nowatorską formą rozdziału Kościoła od państwa w Genewie za pomocą szeregu przepisów zwanych Rozporządzeniami kościelnymi. Genewą rządziła rada miejska, ale istniała też rada wszystkich pastorów w mieście, zwana konsystorzem, w skład której wchodziła grupa ludzi czuwających nad moralnością miasta. W mieście obowiązywały prawa zabraniające różnym formom niemoralności (od prostytucji po taniec, grę w karty czy noszenie „podciętych spodni”). Radzie miejskiej zależało na zapewnieniu sobie pełni władzy w sprawach cywilnych; jednakże zarządzenia kościelne uznawały wspólną władzę w niektórych dziedzinach: „Uregulowania te nie oznaczają, że pastory mają jakąkolwiek jurysdykcję cywilną ani że władza konsystorza w jakikolwiek sposób koliduje z władzą urzędników i sądów cywilnych”. Choć niektórzy nazywają ten okres w historii Genewy czasem „teokracji”, określenie to nie odzwierciedla dokładnie faktycznej organizacji miasta. Wpływ Kalwina rozprzestrzenił się na wiele kościołów na całym świecie. Kościoły „reformowane” lub „kalwińskie” w swojej teologii obejmują reformowany, presbiteriański, anglikański/episkopalny, baptystyczny, metodystyczny i kongregacyjny. Istnieje wiele przyczyn tego wpływu. Po pierwsze, Instytuty Religii Chrześcijańskiej były niezwykle skutecznym dziełem i do dziś stanowią podstawę doktryny reformowanej. Po drugie, wielu angielskich pastorów i teologów protestanckich uciekło do Szwajcarii podczas prześladowań za panowania angielskiej królowej „Krwawej Mary” (Marii I). Kiedy w 1558 r. następczynią Marii została jej siostra Elżbieta I, teolodzy mogli powrócić, ale uczynili to przekonani o zreformowanej doktrynie. W ten sposób kościoły angielskie uległy znacznej reformie w swojej doktrynie, chociaż ich różne praktyki kultu różniły się. Wreszcie bliskiemu współpracownikowi Kalwina, Teodorowi Bezie, należy przypisać dalsze usystematyzowanie pracy rozpoczętej przez Kalwina. Beza był równie płodnym pisarzem i kontynuował wpływ myśli i pisarstwa Kalwina aż do XVII wieku. Kalwin był człowiekiem surowym, całkowicie oddanym głoszeniu, zarządzaniu i pisaniu. Ożenił się z wdową o imieniu Idelette de Bure w 1541 r. Miała troje dzieci z poprzedniego małżeństwa i 28 lipca 1542 r. urodziła syna Jacquesa, ale Jacques żył tylko kilka dni. Idelette była po tym czasie podupadła na zdrowiu

i zmarła w 1549 r. Kalwin zmarł w ramionach swojego ucznia i przyjaciela Teodora Bezy 27 maja 1564 r. w wieku 55 lat.

Karaiby, podbój

Hiszpański podbój wysp regionu Karaibów stanowił pierwszy etap procesu podboju i kolonizacji obu Ameryk, który trwał ponad 300 lat i którego skutki są widoczne do dziś.

Przed Hiszpanią

Po przybyciu na wyspę cztery duże i dziesiątki mniejszych wysp karaibskich zamieszkiwały różnorodne grupy etnolingwistyczne, których łączna liczba, według najlepszych szacunków, sięgała milionów. Indianie Taino (lub Arawak) stanowili dominującą grupę na Wielkich Antylach – Hispanioli, Kubie, Jamajce i Portoryko – podczas gdy Karaibowie, stosunkowo nowi przybysze z kontynentu Ameryki Południowej, zajmowali wiele wysp Małych Antyli. Inne grupy zamieszkiwały różne części regionu, tworząc złożoną mozaikę grup etnolingwistycznych na Karaibach na wieki przed przybyciem Europejczyków. Szacunki dotyczące populacji Karaibów sprzed podboju są bardzo zróżnicowane. W przypadku Hispanioli, pierwszej dużej wyspy, którą Hiszpanie napotkali i podbili, naukowe szacunki dotyczące populacji przed kontaktem wahają się od 60 000 do maksymalnie 8 000 000. Większość szacunków mieści się w przedziale od 300 000 do 1 500 000, choć nigdy tak nie będzie wiedzieć z jakąkolwiek dokładnością, ilu ludzi zamieszkiwało Hispaniolę, Karaiby lub jakąkolwiek inną część obu Ameryk przed przybyciem Europejczyków. Jednocześnie istnieje powszechna zgoda naukowców co do tego, że pod koniec XIV wieku na Karaibach, podobnie jak w Ameryce jako całości, utrzymywała się duża i rosnąca ludność tubylcza, a rozwój ten został nagle i nieodwołalnie zahamowany przez inwazję europejską. Genueński żeglarz Krzysztof Kolumb, któremu patronuje Korona Kastylii i Aragonii (Hiszpania), stanął na czele wyprawy, która zainaugurowała współczesne spotkanie Starego Świata z Nowym. Kolumb, po raz pierwszy dotarł na ląd do Nowego Świata, 12 października 1492 r., okrążył wybrzeża Kuby, Hispanioli i innych wysp, zanim w połowie stycznia 1493 r. rozpoczął podróż powrotną do Hiszpanii. Przed wypłynięciem pozostawił kontyngent 40 ludzi na Hispanioli, w forcie zwanym Navidad, aby rozpocząć proces osadnictwa. Przekonany, że dotarł do Indii Wschodnich, Kolumb nazwał rdzennych mieszkańców Indianami – tak od tamtej pory nazywani są rdzenni mieszkańcy obu Ameryk. Sześciu Indian Taíno, a także pięknie wykonane rodzime wyroby ze złota, papugi i inne przedmioty, które zabrał ze sobą na dwór hiszpański, do którego dotarł w marcu 1493 r., przekonały Koronę do sfinansowania drugiej podróży, znacznie większej niż Pierwsza. Tymczasem opublikowane wersje raportu Kolumba dla Korony Hiszpańskiej szybko rozeszły się po dużej części Europy, począwszy od Włoch w kwietniu 1493 roku. Efekt był elektryzujący, gdy wczesna nowożytna Europa uświadomiła sobie istnienie całego świata, który dotychczas pozostawał poza ich zasięgiem. Korona hiszpańska wymagała i zabiegała o zgodę papieża na zaangażowanie się w proces zasiedlania nieznanych ziem niechrześcijańskich i nawracania ich niechrześcijańskich mieszkańców na wiarę katolicką. Papież Aleksander VI odpowiedział na prośby Korony, wydając serię bulli papieskich, z których najważniejszą była bulla Inter Caetera z 1493 r., która podzieliła ziemie Nowego Świata pomiędzy Hiszpanię i Portugalię. Wkrótce potem Hiszpanie i Portugalczycy zgodzili się na zmodyfikowaną wersję byka, traktat z Tordesillas (1494), który stał się podstawą roszczeń Hiszpanii i Portugalii do nowo odkrytych ziem obu Ameryk. Druga wyprawa Kolumba do Indii była znacznie obszerniejsza niż pierwsza i obejmowała 1200 mężczyzn (bez kobiet) na 17 statkach, przewożących wystarczającą ilość broni i zapasy na co najmniej sześć miesięcy. Wyprawa dotarła na ląd w listopadzie 1493 roku i zajęła kilka wysp na Małych Antylach, po czym ruszyła, by zająć Portoryko (zwane przez mieszkańców Boriquén) i powrócić do garnizonu Natividad na północnym wybrzeżu Hispanioli. Ku rozczarowaniu odkrywców garnizon legł w popiele, a wszystkich 40 ludzi zginęło, najprawdopodobniej zabici przez mieszkańców wyspy Taíno. W tamtym czasie Hispaniolę rządziło szereg wodzów rządzonych przez kacyków

(wodzów) Taíno, którzy brutalnie zareagowali na brutalne wysiłki Hiszpanów mające na celu pozyskiwanie kobiet do kontaktów seksualnych i zmuszanie mężczyzn do szukania złota w rzekach wyspy. W odpowiedzi Kolumb popłynął kilka mil na wschód wzdłuż północnego brzegu Hispanioli i założył nową placówkę zwaną Isabela. Grupy żerujące w głębi kraju wróciły z 30 000 dukatów w złocie – najwięcej, jaką wyspa kiedykolwiek dała. Zatrzymując pięć statków i silny kontyngent do ochrony garnizonu, w lutym 1494 roku Kolumb wystąpił 12 statków z powrotem do Hiszpanii z poleceniem powrotu z większą liczbą bydła, broni, lekarstw i ludzi. Pozostawiając swojego młodszego brata Diego na czele Isabeli, Kolumb popłynął na zachód, badając południowe wybrzeże Kuby i Jamajkę na południu, zanim wrócił do Isabeli we wrześniu 1494 roku. Pod jego nieobecność koloniści pod wodzą Diego Kolumba rozwścieczyli mieszkańców wyspy Taíno brutalnymi wysiłkami, aby zapewnić im kobiety i siłę roboczą. W międzyczasie Kolumb zdecydował się na zniewolenie Indian, którzy na wyspach zbierali złoto i inne metale szlachetne i sprzedawali ich jako ruchomość na rynkach europejskich. W lutym 1495 roku zatwierdził pierwszą wysyłkę około 500 Taíno do Hiszpanii w celu sprzedaży jako niewolnicy. Miesiąc później w głębi Hispanioli doszło do pierwszej zakrojonej na dużą skalę bitwy pomiędzy siłami hiszpańskimi i Taíno. Bitwa pod Vega Real w marcu 1495 roku zakończyła się całkowitą porażką Taínos, a ich proce i strzały nie mogły się równać z mieczami i zbrojami Hiszpanów. Jeden z pokonanych kacyków, Caonabo, został zakuty w łańcuchy i wysłany do Hiszpanii. Zmarł w drodze i został pochowany na morzu. Pomnik ku jego czci znajduje się w dzisiejszym Santo Domingo, gdzie wielu pamięta go jako pierwszego rdzennego męczennika Ameryki przeciwko europejskiej inwazji. W ciągu następnych kilku lat, gdy rozeszła się wieść o odkryciu Kolumba, a Korona była zdecydowana podporządkować sobie Indie, statki i ludzie napływali na Karaiby. W latach 1495–96 wyspa Hispaniola została całkowicie podbita, a jej mieszkańcy, którzy przeżyli, zostali zniewoleni. Korona wkrótce zastąpiła zwykłe zniewolenie instytucją encomienda, w ramach której Korona przyznawała grupy Indian poszczególnym encomenderos, o których mówiono, że trzymają ich w encomienda, czyli „powiernictwie”. Eksploracje kontynuowano pod koniec lat 90. XIV wieku i do XVI wieku. W 1508 roku uwaga Korony przeniosła się z Hispanioli na Kubę, gdzie w 1511 roku rozpoczęła się wielka wyprawa podboju pod wodzą desygnowanego koronnego Diego Velázqueza. Najeźdźcy Hiszpanie wymordowali tysiące rodzimych Arawaków (lub Sub-Taíno), Ciboney i Mayarí. W 1515 roku podbój Kuby dobiegł końca. Podbój Karaibów odbył się zatem fragmentarycznie, podczas gdy Hiszpanie „przeskakowali” z jednej wyspy na drugą w marszu w stronę morza na zachód. Do 1515 roku rdzenna populacja Hispanioli, Kuby i innych wysp karaibskich gwałtownie spadła. Oprócz działań wojennych, przemocy i pracy przymusowej główną przyczyną zgonów Indian był brak biologicznej odporności na choroby europejskie, zwłaszcza ospę, a także odrę, dżumę dymniczą, tyfus i cholera. Do lat pięćdziesiątych XVI wieku rdzenni mieszkańcy Karaibów prawie zniknęli, przeżyło jedynie kilka tysięcy; do 1600 roku praktycznie wszyscy zmarli. Z kolei wyspy karaibskie posłużyły jako punkt startowy do dalszych podbojów w obu Amerykach, poczynając od podboju Meksyku pod wodzą Hernána Cortésa w latach 1519–21.

Karol I

(1600–1649) monarcha angielski

Karol I, najtragiczniejszy król z rodu Stuartów, urodził się w Dunferline w Fifeshire w Szkocji 19 listopada 1600 roku. Karol był drugim synem Jakuba VI Szkockiego i Anny Duńskiej. Kiedy Karol miał trzy lata, w marcu jego ojciec został królem Anglii w 1603, po śmierci królowej Elżbiety I, ostatniej z rodu Tudorów. Karol został następcą tronu w 1612 roku, kiedy zmarł jego starszy brat, książę Henryk. W listopadzie 1616 roku został księciem Walii i tym samym pierwszym w kolejce do następcy swojego ojca na obecnych tronach Anglii i Szkocji. Po śmierci ojca Karol został królem Karolem I 27 marca 1625 roku. Niemal natychmiast poślubił Henriettę Marię, siostrę króla Ludwika XIII. W tym okresie pozostawał pod

silnym wpływem George'a Villiersa, księcia Buckingham. Villiers był także ulubieńcem Jakuba I. Buckingham wepchnął Anglię w katastrofalną politykę interwencji zagranicznej, której gospodarka kraju po prostu nie była w stanie utrzymać. Buckingham był powszechnie nie lubiany i choć w 1628 r. parlament postawił go w stan oskarżenia, zginął, zanim zdążył poprowadzić kolejną nieudaną międzynarodową wyprawę.

Boskie prawo królów

Głównym punktem spornym pomiędzy Karolem a Parlamentem była jego wiara w boskie prawo królów. Jego ojciec, Jakub I, nauczył go, że jako król odpowiada tylko przed Bogiem. Rzeczywiście, oskarżenie Buckinghama przez parlament było w równym stopniu wyzwaniem dla wiary Karola w absolutną władzę królewską, jak i atakiem na ulubionego dworzanina króla. Chociaż parlament przyznał, że król ma prawo mianować własnych ministrów, członkowie parlamentu uważali, że Karol powinien rządzić za ich radą i zgodą. Parlament próbował wykorzystać głosowanie w sprawie dotacji dla rządu królewskiego jako dźwignię w celu uzyskania równości z królem w sprawach rządzenia królestwem. Tematem stała się także religia. Choć kraj był oficjalnie protestancki od czasu Aktu Supremacji w 1534 r., który ustanowił króla głową Kościoła anglikańskiego, królowa Karola, Henrietta Maria, sprawowała na dworze prywatne rzymskokatolickie obrzędy religijne. Co więcej, sam król wołał katolicyzm niż Kościół anglikański, religię państwa. Podczas swojego panowania Karol trzykrotnie rozwiązał parlament. Uwięził także w Tower of London swojego głównego parlamentarnego przeciwnika, Sir Johna Eliota, który zmarł w Tower w 1632 r. Kiedy Karol odwołał swój czwarty parlament w marcu 1629 r., odegrał swą wiarę w boskie prawo królów i rządził jako wyłączną władzę w Anglii. Przez 11 lat nie zwołał kolejnego parlamentu. Pozbawiony dotacji głosowanych przez inne organy zarządzające, Karol był zależny od pieniędzy pochodzących ze statków, królewskiej opłaty początkowo nakładanej na miasta, których utrzymanie opierało się na handlu morskim, ale później rozszerzono ją na miasta śródlądowe. Karol sprzedawał także monopole, oddając królewskim faworytom kontrolę nad niektórymi gałęziami przemysłu w zamian za fundusze, co było słabo zamaskowaną próbą handlu wpływami w zamian za korzyści finansowe. Stosunek Karola do religii stał się także punktem kryzysu politycznego. Arcybiskup Canterbury William Laud, który rządził Kościołem anglikańskim w imieniu króla, był szefem „Partii Kościoła Wysokiego”, która w rzeczywistości nadal była pod wieloma względami podobna do rzymskokatolickiego, o której najczęściej się mówiło. Obecnie w Anglii jako Kościół Rzymski, w odróżnieniu od Kościoła anglikańskiego. Laud i król jeszcze bardziej obrazili zwolenników parlamentu w latach osobistych rządów króla, ponieważ monarchia zwracała się o radę bardziej do biskupów niż do szlachty. Jednocześnie dojście do władzy sir Thomasa Wentwortha, hrabiego Strafford, uznano za kolejny przejaw wiary króla w absolutyzm królewski. Wentworth został mianowany prezydentem Rady Północy, a później miał rządzić Irlandią. Determinacja Wentwortha, by rządzić w imieniu króla, uczyniła arcybiskupa Landa bliskim przyjacielem, ale wśród tych, którzy sprzeciwiali się rosnącemu autorytarnemu rządowi króla, powstała armia wrogów. Ostatecznie kryzys nastąpił we wrześniu 1639 r., kiedy arcybiskup Laud podjął próbę narzucenia Szkocji swojej wizji Kościoła anglikańskiego wraz z jego Księgą modlitw powszechnych.

Reformacja

Reformacja protestancka pod rządami Johna Knoxa poszła w Szkocji inną drogą niż w Anglii. Szkocki prezbiterianizm ostro sprzeciwiał się neokatolickiej hierarchii Kościoła anglikańskiego i to ambicja Landa narzucenia Szkocji Kościoła anglikańskiego, wspierana przez Wentwortha i króla, skłoniła Szkotów do dochodzenia swoich praw w obronie Kościoła prezbiteriańskiego w 1638. Kiedy w Glasgow nie powiodła się próba porozumienia z królem, we wrześniu 1639 r. w Szkocji wybuchł otwarty bunt. Wierząc, że szkocka wolność jest obłożona przez Karola I, setki weteranów wojny trzydziestoletniej przybyło do armii szkockiej. Wentworth poradził Karolowi, aby zwołał parlament w celu zebrania

pieniędzy dla armii mającej bronić Anglii przed prawdopodobną inwazją szkocką. Kiedy w kwietniu 1640 r. zwołano parlament, jego członkowie, zwłaszcza ci z Izby Gmin, szybko potwierdzili prawo parlamentu do współuczestnictwa w rządzeniu Anglią wraz z królem. 5 maja 1640 roku Karol zamknął tak zwany Parlament Krótki. Karol ponownie sam wezwał Wentwortha do północnej Anglii, gdzie próbował zebrać armię, aby stawić czoła Szkotom. W odpowiedzi Szkoci przekroczyli historyczną granicę między Anglią a Szkocją, rzekę Tweed, w sierpniu 1640 r. W tym czasie niewypowiedziany sojusz zjednoczył szkockich presbiterian z czołowymi przeciwnikami absolutyzmu Karola w parlamencie. Inwazja szkocka zmusiła Karola do ponownego zwołania parlamentu w listopadzie 1640 r. Parlament, wściekły z powodu wirtualnej dyktatury Karola, kontratakował. Wentworth i Laud zostali postawieni przed parlamentem na mocy aktu oskarżenia, odmówiono im porady prawnej i uwięziono. Wentworth został wkrótce stracony, co było aktem absolutyzmu parlamentarnego tak silnego, jak jakiegokolwiek inny, o który Karol kiedykolwiek był oskarżany przez parlament. Kryzys osiągnął punkt kulminacyjny w październiku 1641 r., kiedy irlandzcy katolicy powstali w krwawym buncie przeciwko protestantom. Karol i Parlament toczyli zaciętą walkę legislacyjną, a każdy z nich próbował przejąć kontrolę nad drugim. Bezprecedensowe przymusowe wejście Karola do parlamentu w styczniu 1642 r. położyło kres wszelkim nadziejom na kompromis. Karol pozostawił Londyn parlamentowi i w sierpniu 1642 r. podniósł sztandar królewski w Nottingham, czyniąc Oksford tymczasową stolicą królewską. Pierwsza bitwa w ramach angielskiej wojny domowej miała miejsce pod Edgehill w październiku 1642 r., ale nie zakończyła się rozstrzygnięciem. Hrabia Essex po bitwie wycofał swoje siły parlamentarne, pozostawiając Karolowi otwartą drogę do Londynu. Jednak król nie wykorzystał swojej przewagi i Essex wkrótce był w stanie zebrać posiłki, aby zablokować drogę. W 1643 r. parlament zawarł sojusz ze Szkotami przeciwko królowi. Częściowo dzięki kontaktowi ze szkocką tradycją wojskową Sir Thomas Fairfax zaczął tworzyć Armię Nowego Modelu, być może pierwszą prawdziwie profesjonalną siłę w historii Wielkiej Brytanii. Oliver Cromwell, angielski dziedzic, wyłonił się jako siła napędowa Nowego Modelu, który odniósł zdecydowane zwycięstwa nad królem pod Marston Moor (1644) i Naseby (1645). W końcu Karol zdał sobie sprawę, że jego sprawa została przegrana i operacje wojskowe na dużą skalę ustały. Rozpoczęto negocjacje z Karolem, ale zamiast traktować parlament w dobrej wierze, namawiał on Szkotów do ponownego ataku w związku z drugą wojną domową w 1647 r. W styczniu 1649 r. Karol I był sądzony przez parlament za zdradę stanu, wraz z jego sojuszem z Scotsowi jeden z najcięższych zarzutów postawionych mu. 30 stycznia 1649 roku ścięto Karola I.

Karol II

(1630–1685) monarcha angielski

Karol II urodził się 29 maja 1630 r. Jego wychowanie było burzliwe ze względu na walki o władzę z parlamentem, które prowadził jego ojciec, król Karol I. Już jako nastolatek Karol II towarzyszył ojcu w operacjach wojskowych, a nawet został dowódcą niektórych pułków. Karol I wysłał wcześniej swoją żonę Henriettę Marię do Francji w celu zapewnienia bezpieczeństwa, gdzie została ciepło przyjęta. Była córką Henryka IV, króla Francji i Nawarry, i Marii de Médicis, z rodziny rządzącej miastem Florencja we Włoszech. Ostatecznie Karol I został uwięziony, osądzony za zdradę stanu i stracony. Karol II został wówczas królem Anglii i Szkocji. W czerwcu 1650 roku Karol przybył do Szkocji, obiecując uznać, że Kościół Presbiteriański jest dominującą sektą w Szkocji. Szkocka Armia Przymierza pod dowództwem Davida Lesliego została pokonana przez Olivera Cromwella, obecnie praktycznie władcę Anglii, pod Dunbar we wrześniu 1650 roku. Rok później, zdeterminowani, by wywalczyć jego prawo do tronu, Karol i Leslie najechali Anglię. Cromwell już na zawsze nazwał swoje zwycięstwo pod Worcester „ukoronowaniem miłosierdzia”. Przez około 45 dni Karol ukrywał się, zanim zdążył uciec do Francji. Cromwell rządził w Anglii aż do swojej śmierci, kiedy tę rolę objął jego syn Richard. Nie udało mu się jednak zdobyć poparcia społecznego i zrezygnował w maju 1659 r. Karol został wezwany z powrotem

do Anglii i wrócił w dniu swoich 30. urodzin – 29 maja 1660 r. Panowanie Karola było przez większość postrzegane jako mile widziany powrót do normalności po trudnych czasach Protektoratu Cromwella, który ostatecznie podzielił Anglię, aby rządili nim generałowie dywizji odpowiedzialni tylko przed nim. Nawet teatry zamknięto ze względu na surową moralność purytańską – nie można ich było ponownie otworzyć, dopóki Karol nie został królem. Zdeterminowany, by być królem zupełnie innym niż jego ojciec, Karol starał się unikać tarć na tle Kościoła i państwa, które tak wiele kosztowały jego ojca. W domu próbował znaleźć wspólną płaszczyznę między Szkockimi Przymierzami a Kościołem anglikańskim. Chociaż jego wysiłki ostatecznie zakończyły się niepowodzeniem, ogólnie rzecz biorąc, pozwolił obu kościołom postępować zgodnie z nakazami własnego sumienia. Choć wysiłki Karola na rzecz reformy kościelnej nie spełniły jego oczekiwań, stosunki Karola z parlamentem – zaprzysiężonym wrogiem jego ojca – były znacznie bardziej owocne. W 1665 r. rosnąca rywalizacja handlowa na morzu skłoniła parlament do zachęcenia Karola do wypowiedzenia wojny Holandii. Podczas gdy brytyjska marynarka wojenna była duża, Holendrzy mieli bardziej utalentowanych dowódców. Aby jeszcze bardziej skomplikować sprawę, Karol został rozproszony w środku wojny przez Wielki Pożar Londynu i wielką plagę Londynu i nie był w stanie w pełni prowadzić wojny z Holendrami. W 1667 r. osiągnięto pokój, pozostawiając warunki prawie niezmiennione sprzed wybuchu wojny. Patrząc w przyszłość, Karol kontynuował program modernizacji.

Zemsta na Holendrach

W 1670 r. determinacja Karola do zemsty na Holendrach doprowadziła do traktatu w Dover z Ludwikiem XIV, królem Francji, który w 1672 r. zaatakował Holendrów. Karol, którego finanse podlegały zatwierdzeniu przez parlament, uzgodniony tajnym traktatem zostać katolikiem (miał już katolicką sympatię ze strony matki) i wesprzeć Ludwika w jego nadchodzącej wojnie z Holendrami. Nie wiedząc nic o jego tajnych porozumieniach, Parlament nalegał, aby Karol poparł Holendrów przeciwko Francuzom. Karol, nie uczestnicząc aktywnie w wojnie ze swoim sojusznikiem Ludwikiem, zawarł pokój z Holendrami w Westminster w 1674 r. Po rozstrzygnięciu spraw wojskowych kwestia sukcesji tronu stała się dominującym przedmiotem troski Karola. Z braku prawowitych spadkobierców następnym w kolejce do tronu był jego brat Jakub, książę Yorku. James był sprawdzonym dowódcą wojskowym, ale w przeciwieństwie do swojego brata był otwarcie wyznawcą rzymskokatolickim. W rezultacie protestanci w parlamencie podjęli decyzję o zablokowaniu jego sukcesji na tronie. Uchwalono już dwa akty testowe, które dotyczyły wierności Kościołowi anglikańskiemu, zabraniające rzymskokatolikom zasiadania w którejkolwiek izbie parlamentu, Izbie Gmin lub Izbie Lordów. „Spisek papieski” rozpalony przez anglikańskiego agitatora Titusa Oatesa zaognił nastroje wobec katolików w 1678 r. i był jednym z powodów rozwiązania parlamentu przez Karola w 1679 r., mimo że zasiadał on nieprzerwanie od czasu wstąpienia na tron w 1660 r. W latach 1679-1681 trwała walka między parlamentem a królem. Mniej więcej w tym czasie odkryto spisek Rye House, który obejmował oczywistą próbę zamachu na króla. Nastroje społeczne ponownie skierowały się w stronę króla i ostatnie cztery lata panowania Karola minęły przeważnie spokojnie. Bardzo potrzebny sojusz z Parlamentem pozostał w dużej mierze nienaruszony. Kiedy Karol II zmarł 6 lutego 1685 r., ludzie pamiętali go ze względu na jego jasne życie dworskie, barwne kochanki i styl, który zdobił jego panowanie. Brytyjczycy będą zawsze pamiętać Karola II jako „Wesołego Monarchę”.

Karol V (Karol I Hiszpański)

(1500–1558) Święty Cesarz Rzymski, król Hiszpanii

Karol V, król Świętego Cesarstwa Rzymskiego, był pierwszym monarchą, który mógł aspirować do panowania nad światem. Od dziadka ze strony ojca odziedziczył ojcowskie posiadłości dzisiejszej Austrii i Południowego Tyrolu, a także roszczenia do części Szwajcarii i południowo-zachodnich Niemiec.

Ponadto Habsburgowie zajmowali wybrane stanowisko Świętego Cesarza Rzymskiego (zbiór ziem obejmujący dzisiejsze Niemcy, Austrię, Czechy, północne Włochy, Szwajcarię, środkowo-wschodnią część Francji i Niderlandy). Chociaż ziemie wchodzące w skład Świętego Cesarstwa Rzymskiego (głównie Niemcy i ziemie przyległe) były w zasadzie niezależne, tytuł cieszył się dużym prestiżem, ponieważ sugerował prymat w zachodnim chrześcijaństwie. Upadek Konstantynopola w 1453 r. zapewnił Cesarstwu Zachodniemu pozycję prymatu w Europie. Dziedzictwo Karola po babci ze strony ojca również było imponujące. Dom Burgundii, chociaż był odgałęzieniem Francji, zgromadził cały szereg ziem obejmujących Holandię i obszary przyległe, takie jak hrabstwo Burgundii (Franche-Comte) i Luksemburg. W tamtym czasie do Holandii zaliczały się nie tylko dzisiejsze kraje: Holandia i Belgia, ale także duża część północnej Francji i część północnych Niemiec. Pod wieloma względami był to najbogatszy kraj w Europie, oferujący wyroby tekstylne, rzemiosło, handel i przedkapitałowe przetwarzanie finansowe, co czyniło go centrum europejskiej gospodarki. Po śmierci starszej siostry matka Karola, Juana z Hiszpanii, została dziedziczką legendarnych Indii. Od swojej babci Izabeli Karol odziedziczył Koronę Kastylii, która obejmowała 60 procent Półwyspu Iberyjskiego. Co ważniejsze, obejmował tytuł Indii, którymi, jak się okazało, była zachodnia część Ameryki Południowej, większość obecnych Indii Zachodnich, Ameryka Środkowa i dzisiejszy Meksyk, w tym części dzisiejszych południowo-zachodnich Stanów Zjednoczonych. Od dziadka ze strony matki odziedziczył Koronę Aragonii, stanowiącą około jedną czwartą Iberii. Co istotne, obejmowało to roszczenia do Neapolu, Sycylii i Sardynii, które łącznie zajmują około 40 procent współczesnych Włoch. Karol odziedziczył te terytoria w młodym wieku. Jego ojciec zmarł w 1506 roku, a wkrótce potem jego matkę uznano za niepoczytalną. Jego dziadek i babka ze strony matki, Ferdynand V i Izabela I, zmarli odpowiednio w 1515 i 1504 r., a dziadek ze strony ojca, Maksymilian, zmarł w styczniu 1519 r.

Dalekosiężny rząd

Z tak rozległym dziedzictwem wiązały się ogromne obowiązki. Wszystkie posiadłości ziemskie Karola miały odrębne rządy, co wymagało rozważenia. Kastylia miała odrębne rządy nie tylko w niedawno podbitej Granadzie, ale także za granicą. Posiadłości amerykańskie były tak rozległe, że konieczne było utworzenie odrębnych wicekrólestw w Peru, Nowej Hiszpanii (Meksyk) i mniejszych jurysdykcjach w Kolumbii i Santo Domingo. Ponadto roszczenia kastylijskie do terytoriów w Afryce Północnej obejmowały Ceutę i Melillę. Aragonia również miała swoje własne, odrębne parlamenty, podobnie jak Neapol, Sycylia i Sardynia. Oprócz Franche-Comte, Holandia miała 18 odrębnych jurysdykcji, podobnie jak landgraf Alzacji i posiadłości austriackich. Chociaż wszyscy oni mogli przynajmniej wносить wkład do skarbu państwa, Święty Cesarz Rzymski był tytułem pozbawionym dużej władzy. Niemcy również w tym czasie składały się z 300 odrębnych państw. Aby jeszcze bardziej skomplikować sprawę, Karol stanął w obliczu zagrożenia ze strony Turków pod wodzą ich największego władcy, Sulejmana I Wspaniałego, którzy wkraczali na Bałkany. Zmusił Turków do wycofania się po najeździe na Austrię w 1531 r., ale większość Bałkanów pozostawała pod kontrolą turecką. Karol zdobył Tunis w 1535 roku i pomógł tymczasowo wypędzić Turków z północnej Afryki. Do największych wyzwań stojących przed Karolem należała Francja i jej monarchowie, Valois. Francuzi, zwłaszcza za Franciszka I (1515–1547), byli oburzeni jego pozycją w Europie i obawiali się okrążenia przez Karola i jego rodzinę, Habsburgów. Francuzi starali się odzyskać francuskojęzyczną część Holandii i chcieli zdobyć władzę we Włoszech, żądając zarówno Mediolanu, jak i Neapolu. Rezultatem była seria wojen między 1521 a 1559 rokiem między Francuzami a Karolem i jego synem, Filipem II, królem hiszpańskim. Ostatecznie Hiszpanie pozostali dominatorami we Włoszech, pod kontrolą Lombardii, oprócz Neapolu, Sycylii i Sardynii. Kolejnym poważnym wyzwaniem dla Karola była reformacja protestancka, która wybuchła na terytorium Niemiec w latach 1517–1521. Reformacja podzieliła Niemcy i uniemożliwiła zjednoczenie przeciwko Turkom i Francuzom. Po wcześniejszych sukcesach sprzeciw, który pojawił się w 1552 r., zmusił Karola do wycofania się, gdyż część jego sojuszników – zarówno katolików, jak i protestantów –

uznała, że jest on zbyt potężny. Powstały pokój augsburski zamroził istniejące linie podziału między katolikami i protestantami. Ogólnie rzecz biorąc, zadaniem Karola było zachowanie dziedzictwa. Próbował utrzymać swoje dziedzictwo poprzez sojusze małżeńskie i pomagając rodzinie królewskiej, choć nie zawsze mu się to udawało. Próbował zaprowadzić pokój z Francją poprzez małżeństwo swojej owdowiałej siostry Eleonory z Franciszkiem I. Z drugiej strony nie mógł pomóc swojemu szwagrowi, Christianowi II, królowi duńskiemu, który został obalony. I choć wspierał ciotkę Katarzynę, której mąż Henryk VIII się z nią rozwiódł, nie mógł powstrzymać rozvodu. Z większym sukcesem, po śmierci męża swojej siostry, Ludwika Węgierskiego, pod Mohaczem w 1526 roku, zaaranżował małżeństwo swojego brata Ferdynanda z Anną Węgierską, co doprowadziło do aneksji ziem czeskich i tej części Węgier, która nie została podbita przez Turków. Jego własne małżeństwo z Izabelą Portugalską doprowadziło do aneksji tego kraju w 1580 roku, kiedy zmarł ostatni męski dziedzic rodu królewskiego Portugalii. Ostatecznie Karol zdał sobie sprawę, że jego imperium, któremu brakuje prawdziwej jedności kulturowej i administracyjnej, nie da się utrzymać. Zdając sobie sprawę z podupadającego zdrowia (miał dnę moczanową i puchlinę), w październiku 1556 roku przekazał synowi Filipowi II posiadłości hiszpańskie, włoskie i niderlandzkie, a ziemie austriackie i tytuł Świętego Cesarza Rzymskiego swojemu bratu Ferdynandowi I. Zmarł dwa lata później. Choć nie był genialnym władcą, Karol osiągnął swój cel, jakim było utrzymanie imperium i przekazanie go spadkobiercom.

Krystyna Waza

(1626–1689) szwedzki monarchini

Krystyna urodziła się 8 grudnia 1626 r. w Sztokholmie jako jedyne prawowite dziecko króla Gustawa Adolfa (1594–1632) i jego żony Marii Eleonory brandenburskiej. Po urodzeniu błędnie uznano ją za chłopca; w konsekwencji Gustavus Adolphus ją wychował jako chłopca. Jej matka, która wielokrotnie poroniła i bardzo pragnęła syna, odrzuciła Christinę zaraz po urodzeniu, ponieważ była kobietą i była „brzydka”. Christina o męskim wyglądzie została uwięziona w kobiecym ciele, co sprawiało jej problemy przez całe życie. Gustavus nalegał, aby wychować ją na księcia. Zginął jako męczennik za protestantyzm w bitwie pod Lutzen 6 listopada 1632 roku, gdy Christina miała sześć lat. Opiekunem Christiny był liberalny biskup Johannes Matthiae Gothus (1592–1670), ojciec jej ojca kapelan dworski i otrzymał wykształcenie raczej męskie niż żeńskie. Uczył Christinę religii, historii i języków klasycznych i uważał ją za znakomitą uczennicę. Axel Oxenstierna (1583–1659), potężny szwedzki mąż stanu, uczył ją jako politycznego męża stanu. Wyrosła na ekstrawagantkę, miała niespokojną i kapryśną naturę oraz aspiracje do zajęć intelektualnych, a nie do rządzenia. Była egoistką, uważała się za lepszą od tych, którzy byli pod nią. Otrzymawszy męskie wychowanie, Christina stanowczo odmówiła zaakceptowania oczekiwanej od niej tradycyjnej kobiecej roli. Była zdeterminowana podążać własną ścieżką i ignorowała krytykę swoich działań. 12-letnia regencja Christiny składała się z pięciu strażników, na czele których stał kanclerz Oxenstierna. Christina została koronowana w 1644 roku w wieku 18 lat. Była bardzo utalentowaną i bystrą bizneswoman, być może najzdolniejszą kobietą swojej epoki. I chociaż miała silne poczucie celu, nie nadawała się na monarchę. Rozmyślna, ekscentryczna Christina zdecydowała się nigdy nie wyjść za mąż ze względu na niechęć do kontaktów seksualnych i uniknięcie ograniczeń, jakie narzucałoby jej poddanie się mężczyźnie. Jej doradcy chcieli, aby poślubiła księcia Palatynatu, Karola X Gustawa (1622–1660), jej kuzyna i najdroższego przyjaciela z dzieciństwa. Pomimo życzeń Tajnej Rady i Oxenstierny Christina stanowczo odmówiła. Jej ostatecznym następcą w 1649 r. otrzymała w Riksdagu (parlamencie) imię Karol X Gustaw, a on został dziedzicznym księciem królestwa w 1650 r. Christina zamierzała skupić swoją uwagę na nauce i pokoju. Impulsywnie zakończyła wojnę z Danią i uzyskała terytorium dla Szwecji na mocy traktatu z Brömsebo w 1645 roku. Sprzeciwiła się radom Oxenstierny podczas pokoju westfalskiego w 1648 r., po zakończeniu wojny trzydziestoletniej, i kierowała się własnymi pomysłami. Choć Szwecja otrzymała Gotlandię i Saarewę, część hrabstw w

Norwegii oraz władzę nad Estonią, utraciła kontrolę nad lukratywnymi polskimi portami. Katolickie państwa niemieckie miały jednak zapłacić ogromne odszkodowania i po zakończeniu wojny większość handlu na Morzu Bałtyckim należała do Szwecji. Christina wywołała w Szwecji znaczne wewnętrzne niezgody swoimi upartymi dziwactwami i lekkomyślną ekstrawagancją. Roztrwonila majątek koronny i stworzyła szlachetne stanowiska, co doprowadziło do niezgody i buntu. Dawała nieuzasadnione wyróżnienia niegodnym i powodowała trudności w swoim królestwie swoimi arbitralnymi manierami. Rozłam nastąpił między starymi ministrami, z których niektórzy byli niezwykle lojalni i dobrze współpracowali z jej ojcem, z jednej strony, a ludźmi, którzy skorzystali na jej hojności, z drugiej. Pozytywną stroną jest to, że Christina nadała miastom nowe przywileje. Zapoczątkowała ogromny handel i stworzyła przemysł wytwórczy. Zainicjowała wydanie pierwszego w Szwecji rozporządzenia szkolnego w 1649 r. Uhonorowała sztukę i naukę oraz swoim patronatem zachęciła niezliczone instytuty, a także przyciągnęła na swój dwór wielkich luminary, takich jak szanowani uczeni Hugo Grotius i René Descartes, z którymi rozmawiała na równi z równymi sobie. Zmęczona szczegółami związanymi z zarządzaniem, w 1651 roku Christina zdecydowała się abdykować, ale przekonano ją, by została. Od tego czasu mocno skupiła się przede wszystkim na filozofii, sztuce i religii. Chociaż jej działania po 1651 r. wskazywały, że nie interesowała się już zbytnio Szwecją, to niechęć do luteranizmu leżała u podstaw jej żalu dotyczącego rządzenia. Pakt o sukcesji z 1544 r. zabraniał szwedzkiemu monarchie niebycia luteraninem, ona jednak odmówiła praktykowania wiary, którą nienawidziła. Nałożone na nią ograniczenia spowodowały abdykację Krystyny w 1654 r. Zrzekła się korony na zamku w Uppsali 6 czerwca 1654 r. Zapewniła sobie dochód i całkowitą niezależność i pełną władzę nad jej domem, a jej następcą został jej kuzyn Karol X Gustaw. Nawróciła się na katolicyzm w Innsbrucku i została zatwierdzona przez papieża Aleksandra VII (1599–1667) w Rzymie, który uznał to za wielki zamach na katolicyzm. Została przemianowana na Maria Christina Alexandra. Przyznał jej wspaniałe mieszkanie w Watykanie. Podczas jej wizyty we Francji w 1646 r. krytykowano wygląd i męskie maniere Christiny, podziwiano ją jednak za jej intelekt. W 1657 r. kazała stracić swojego wielkiego koniuszego Giovanniego Monaldeschiego; zdradził jej plany przejścia tronu Neapolu, plan, który ostatecznie się nie powiódł. Szybko została usunięta z Francji i chwilowo straciła poparcie papieża Aleksandra. Kiedy w 1660 r. zmarł Karol X Gustaw, Krystyna odwiedziła Szwecję, udając, że załatwia swoje sprawy osobiste, ale w rzeczywistości próbując odzyskać tron przeznaczony dla księcia koronnego Karola XI (1655–1697). Szwedzi odrzucili Christinę i zmusili ją do podpisania formalnej umowy o abdykacji. Druga próba odzyskania tronu nie powiodła się w 1667 r. Jej starania o tron polski zostały odrzucone, podobnie jak liczne inne intrygi. Zrezygnowana Christina przeniósła się na stałe do Rzymu i zajmowała się swoimi zainteresowaniami literackimi, artystycznymi i naukowymi. Jej salony uczyniły ją centrum rzymskiego społeczeństwa. Krystyna zmarła w Rzymie 19 kwietnia 1689 roku. Została pochowana w Bazylice św. Piotra w Watykanie. Jej ogromną bibliotekę przekazano papieżowi.

Kościół anglikański

Kościół anglikański był kościołem narodowym i zreformowanym, założonym i zmienianym na mocy statutów parlamentarnych podczas angielskiej reformacji w XVI i XVII wieku. Jego instytucje obejmowały urząd gubernatora w monarchii, prałat u arcybiskupa Canterbury i potrójną posługę biskupią: biskupi, księża i diakoni. Jego doktryny teologiczne i liturgie starały się wchłonąć prawdy z Biblii, wczesnochrześcijańskiej tradycji i rozumu, a także uwzględnić elementy katolickie, humanistyczne i reformowane tamtych czasów. Kościół anglikański nie był teokracją, ponieważ przez te dwa stulecia władza ustawodawcza należała do „króla w parlamencie”. Kościół anglikański powstał w 1534 r. na mocy parlamentarnego Aktu Supremacji, który uznał Henryka VIII (1509–1547) za „jedyną najwyższą głowę na ziemi” Kościoła anglikańskiego, czyli Kościoła anglikańskiego. Parlament reformacyjny (1529–1536) uchylił władzę papieską i ogłosił zwierzchnictwo królewskie, nie podjął jednak teologicznej ani liturgicznej próby zerwania z katolicką przeszłością. Przeciwnie, sześć artykułów

uchwalonych przez parlament w 1539 r. powtarzało katolickie nauki i praktyki oraz powstrzymywało rozprzestrzenianie się embrionalnego protestantyzmu w Anglii. Niejasności pozostałe po reformach zostały wystawione na próbę po śmierci Henryka VIII. Za Edwarda VI (1547–1553) nasiliła się retoryka antypapieska, uproszczono aparat kultu, a parlament zreformował Kościół anglikański, tak aby spełniał wymogi kalwińskie. Następnie królowa Maria I (1553–1558) przywróciła katolicyzm, prześladowała kalwińskich heretyków i zepchnęła swoich protestanckich poddanych na wygnanie lub ograniczyła ich kult do wiejskich cel. Królowa Elżbieta I (1558–1603) podjęła się niepewnego zadania odbudowy Kościoła anglikańskiego według projektu Henryka VIII i jednocześnie znalezienia zadowalającego rozwiązania dla przeważającej większości swoich poddanych. W 1559 r. jej pierwszy parlament uchwalił nowy Akt Supremacji, który ustanowił ją, używając nieco łagodniejszego tonu niż jej ojciec, jako „najwyższego gubernatora” Kościoła anglikańskiego. Pomimo politycznej niezależności od władzy papieskiej Kościół pozostał niezmienny pod względem administracyjnym i sądowniczym. Konwokacje w Canterbury i Yorku przetrwały. Hierarchia diecezjalna i systemy administracyjne były kontynuowane. Sądy kościelne, prawa kościelne i postępowania sądowe opierały się zasadniczo na średniowiecznych precedensach i rutynach. Nowatorską praktyką za panowania królowej było wymaganie od duchownych anglikańskich złożenia przysięgi na wierność królowej, tak jak robili to wszyscy jej urzędnicy państwowi. W 1563 r. parlament zatwierdził trzydzieści dziewięć artykułów. W 1571 r., zgodnie z osobistymi instrukcjami królowej, nieco zmieniona wersja została zatwierdzona przez zwołanie Kościoła anglikańskiego i wydrukowana jako dodatek do Księgi modlitw powszechnych, rewizji książki Thomasa Cranmera pod tym samym tytułem, wydanej pierwotnie w 1549 r. Chociaż Artykuły i Księga przejęły niektóre protestanckie nauki teologiczne i przepisy liturgiczne (zwłaszcza dotyczące udzielania chrztu i Komunii Świętej) w Kościele anglikańskim, stanowczo utrzymywały zwierzchnictwo królewskie jako podstawę kościoła i episkopat jako jego rząd. Książka służyła jako podręcznik, zmuszając miejscową ludność do cotygodniowego uczęszczania do kościoła i innych nabożeństw z zachowaniem jednolitości liturgicznej i w języku angielskim, co udało się zamaskować różnice między wyznawcami katolickimi i kalwińskimi w kościele. Chociaż szczery i skrupulatny kompromis królowej zyskał szeroką akceptację ludu, nie była ona w stanie uspokoić żarliwego sprzeciwu wobec jej porozumienia. Nie była też w stanie przekonać wszystkich swoich poddanych, aby dostosowali się do narodowego i zreformowanego kościoła, wymaganego przez Akt ujednoczenia z 1559 r. Biskupi mariańscy i ich zwolennicy stanowczo odrzucali jej zerwanie z Rzymem i jej zarządzanie kościołem. Po wydaniu przez papieża Piusa VI w 1570 r. bulli, w której zdetronizowano ją i rozgrzeszono jej katolickich poddanych, przeprowadzono szereg spisków przeciwko jej życiu, w tym jeden prowadzony przez jej kuzynkę Marię, królową Szkotów, w 1586 r. W tym samym czasie radykalni kalwini odmówili dostosowania się do Kościoła anglikańskiego z powodu niechęci do jego struktury biskupiej. Konspiracje katolickie w dużej mierze utwierdziły przekonanie kalwińskie, że Kościół anglikański należy oczyścić z narosłych instytucji, doktryn i liturgii odziedziczonych po średniowiecznym katolicyzmie.

Biblia Króla Jakuba

W XVII wieku zarówno rzeczywiste lub wymaginowane spiski papieskie, jak i radykalne ruchy purytanów wystawiły na próbę żywotność Kościoła elżbietańskiego w Anglii. Na konferencji w Hampton Court w 1604 r. pierwszy król Stuartów, Jakub I (1603–1625), spotkał się ze swoimi purytańskimi poddanymi, aby otrzymać ich petycję o oczyszczenie pozostałości katolickich z Kościoła anglikańskiego. Król zlecił 54-osobowemu panelowi sporządzenie autoryzowanej Biblii w języku angielskim. Tak zwana wersja Jakuba I została ukończona w 1611 roku, a Kościół anglikański zaczął mieć własną, ujednoczoną księgę na nadchodzące stulecia. Jednak na tej samej konferencji król był niezadowolony z żądań purytańskich nonkonformistów dotyczących zreformowania episkopatu i później odpowiedział na to zwięzłym oświadczeniem: „Nie ma biskupa, nie ma króla”. Później spisec

prochowy prowadzony przez katolickich ekstremistów, mający na celu wysadzenie w powietrze całej rodziny królewskiej na sesji inauguracyjnej parlamentu w 1605 r., jeszcze bardziej zaognił nastroje antykatolickie w Anglii i pomógł sprawie purytańskiej zyskać rosnące poparcie ze strony ludu. Czołowi purytańscy parlamentarzyści pod rządami króla Karola I (1625–1649) wpadli we wściekłość, gdy król odmówił przekształcenia Kościoła anglikańskiego w kierunku struktury kongregacyjnej, i powiązali biskupią strukturę kościoła z osobistą tyranią króla.

Wojna domowa

Choć sama frustracja purytanów mogła nie być przyczyną wybuchu wojny domowej w 1642 r., bezkompromisowa antypapieska i antybiskupi postawa purytańskich polityków i wojskowych niewątpliwie ukształtowała losy Anglii i jej Kościoła na następne 20 lat. Po królobójstwie w 1649 r. generał Oliver Cromwell, purytański opatrnościowiec i pragmatyczny polityk, był zmuszony stłumić innych purytańskich ekstremistów, zwolenników niwelacji i zwolenników piątego monarchizmu, aby zachować organizację biskupią w swoim kościele w stylu purytańskim Anglii. Podczas restauracji (1660–1688) różni przywódcy religijni podejmowali wysiłki w celu znalezienia nowego osiedla, ale król Karol II (1660–1685) i obecnie sprawujący władzę anglikanie odmówili uznania nonkonformistów, którzy zostali wcześniej wyświęceni na biskupów służyć w swoich zborach. Król wyrzucił z kościoła około 2000 z nich po tym, jak odmówili zdania testu, określonego w Akcie Testowym z 1673 r. jako złożenie przysięgi wierności i przyjęcie Komunii Świętej w Kościele anglikańskim. Kościół narodowy popadł w schizmatyczność i pojawiło się widmo wojny domowej. Kiedy naród stanął przed bardzo realną możliwością przywrócenia katolicyzmu pod rządami Jakuba II (1685–1688), parlament zebrał się w 1688 r., aby zastanowić się, jak uporać się z kryzysem. W parlamencie większość torysów popierała władzę królewską, ale o przyszłość Kościoła anglikańskiego troszczyła się bardziej niż król Jakub II; wigowie opowiadali się za zwierzchnictwem parlamentu, ale byli gotowi współpracować z torysami, aby zapobiec odrodzeniu się katolików. Po porażkach militarnych z rąk przeciwników króla Jakub II porzucił tron i pod koniec 1688 r. uciekł do Francji. W 1689 r. parlament ofiarował koronę wspólnie Marii (1689–1694), anglikańskiej córce Jakuba I i jej mężowi Wilhelmowi III (1689–1702), kalwińskiemu księciu Orańskiemu. W tym samym roku parlament zażądał od Williama i Marii przyjęcia Karty Praw, która miała zagwarantować posłom wolność słowa i immunitet ścigania za opinie prezentowane w debatach parlamentarnych. W 1689 r. parlament przyjął także Akt Tolerancyjny, który zapewnił nonkonformistycznym protestantom pewną swobodę wyznania; ich prawo do sprawowania urzędów publicznych było jednak nadal technicznie ograniczone na mocy Aktu Testowego z 1673 r., który został ostatecznie uchylony w 1828 r. Jednak katolicy uzyskali wolność religijną dopiero w 1829 r. Walki polityczne i religijne w dalszym ciągu zakłócały życie Anglików od chwalebnej rewolucji w Anglii po sukcesję pierwszego króla Hanoweru, Jerzego I (1714–1727), kiedy przywrócenie katolicyzmu stało się nie tylko zabronione przez prawo, ale także coraz mniej realistyczne. Jednakże chwalebna rewolucja z lat 1688–1689 była wielkim punktem zwrotnym w historii Kościoła anglikańskiego. Ogólnie rzecz biorąc, konflikty religijne i rozlew krwi, które nękały Anglię przez ponad sto lat, zaczęły słabnąć, a kościół narodowy i reformowany zaczął funkcjonować w ramach elżbietańskiej konstytucji kościelnej. Co więcej, w XVIII i XIX wieku Kościół rozprzestrzenił się po całym Imperium Brytyjskim, a setki episkopatów w całym imperium żyło pod rządami angielskich monarchów. Dziś Kościół anglikański jest nadal religią angielskiej monarchii, ale nie cieszy się już żadnymi przywilejami w stosunku do innych religii w brytyjskiej demokracji parlamentarnej. Arcybiskup Canterbury, jako następca św. Augustyna, jest czczony jako uniwersalny prymas wśród wiernych episkopalnych w ponad 400 diecezjach na całym świecie, ale nie sprawuje nad nimi żadnej władzy. W tym samym czasie aktualnie gra kościół ważną rolę w wyświęcaniu kobiet, chrześcijańskim dialogu ekumenicznym i komunikacji międzywyznaniowej między religiami świata.

Klemens VII

(1478–1534) papież z rodu Medyceuszy

Papież Klemens VII urodził się w 1478 roku jako Giulio de Medici, a zmarł 22 września 1534 roku w Rzymie. Był członkiem potężnej florenckiej rodziny Medici. W młodości pobierał nauki u swojego wuja, potężnego Wawrzyńca Wspaniałego. Inny wuj, papież Leon X (Giovanni de' Medici), mianował go kardynałem 28 września 1513 roku. Ze względu na kontrolę jego rodziny nad większością polityki północnych Włoch, był jednym z ulubionych kandydatów na papieża na następnym konklawe, ale został wybrany na papieża dopiero 18 listopada 1523 r. Podczas swego panowania jako papież Klemens był mocno zaangażowany w konflikt między królem Francji Franciszkiem I a Świętym Cesarzem Rzymskim Karolem V. Klemens stanął po stronie Francuzów i zorganizował Ligę koniaku we Francji, Wenecji i Florencji 22 maja 1526 r. Na ziemi włoskiej Klemens został wrzucony w trwający konflikt terytorialny z miastem-państwem Colonna, które od lat najeżdżało Państwo Kościelne. 20 września 1526 roku Klemens został zamknięty w Zamku Świętego Anioła, podczas gdy Watykan został splądrowany przez żołnierzy Colony. Niemieccy żołnierze luterańscy również złupili Rzym za jego pontyfikatu, prawdopodobnie z błogosławieństwem Świętego Cesarza Rzymskiego. Traktat z Karolem V z lutego 1530 roku ponownie przyniósł Włochom pokój, który nie trwał długo. Klemens VII jest najbardziej znany jako papież, który zaprzeczył rozwodowi Henryka VIII, króla Anglii i królowej Katarzyny Aragońskiej oraz zaprzeczył ważności małżeństwa Henryka z Anną Boleyn. Klemens ostatecznie ekskomunikował króla i nastąpiła angielska reformacja. Klemens wspierał reformę kapucyńską Zakonu św. Franciszka z Asyżu i kontynuował mecenat nad wielkimi artystami Michałem Aniołem i Rafaellem Santi. Klemens był papieżem, który nakazał namalowanie wielkiego fresku Sądu Ostatecznego w Kaplicy Sykstyńskiej.

Koka

Koka (rodzina Erythroxylaceae) to ogólna nazwa kilku odmian krzewów rosnących w górach Andów i przyległych lasach tropikalnych, z których liści pochodzi kokaina. Dowody archeologiczne z kultury Valdivia w południowo-zachodnim Ekwadorze i gdzie indziej, w tym małe ceramiczne figurki i pojemniki, wskazują, że uprawę i żucie koki datuje się co najmniej na 2500 rok p.n.e., co czyni prawdopodobnie kokę jedną z pierwszych roślin uprawianych przez rdzenną ludność Południowej Ameryki. Znana dziś jako gran remedio (światne lekarstwo), małe, mięsiste liście tej rośliny są żute, co wywołuje łagodny efekt narkotyczny, który zmniejsza głód i zmęczenie oraz zapewnia ogólne poczucie dobrego samopoczucia. Tradycyjnie postrzegana jako święta roślina, której uprawa i spożycie było powiązane z różnymi rytuałami społecznymi, koka była i pozostaje integralną częścią rdzennej roślinności. Samo słowo koka pochodzi od słowa ajmara oznaczającego drzewo. W różnych ekosystemach, od smaganych wiatrem wyżyn po tropikalne niziny, uprawia się kilka odmian koki. Skład chemiczny, w tym zawartość kokainy, sprawia, że roślina jest wysoce odporna na szkodniki i drapieżniki. Toleruje także wiele zbiorów w roku, które polegają głównie na oskubaniu części liści krzewu. Żywotność pojedynczego krzewu zwykle sięga 40 lat, podczas gdy sama roślina toleruje szeroki zakres gleby i warunków ekologicznych, co czyni ją pod tym względem idealną uprawą. Pierwsze udokumentowane użycie koki przez rdzennych mieszkańców obu Ameryk pochodzi z dziennika europejskiego odkrywcy Amerigo Vespucciego z 1499 roku podczas jego drugiej podróży do Nowego Świata, w którym opisał praktykę żucia koki wśród mieszkańców karaibskiej wyspy u wybrzeży Morza Śródziemnego. wybrzeże Wenezueli. Później hiszpańscy kronikarze potępiali ciągłe używanie koki przez tubylców, ale nie udało im się ich wykorzenić. Dziesiątki tysięcy rdzennych robotników zmuszanych do pracy w kopalniach srebra w potosi, na przykład, rutynowo żuła kokę w połączeniu z mielonymi muszlami lub innymi źródłami zasadowości (co ułatwia wchłanianie przez organizm aktywnych substancji chemicznych zawartych w roślinie) w celu złagodzenia skutki pracy w kopalniach — tradycja,

która była kontynuowana w kopalniach andyjskich i innych miejscach przez cały XX wiek. Istnieje istotna różnica pomiędzy koką a kokainą. Koka odnosi się do rośliny i jej liści. Kokaina to tylko jeden ze składników chemicznych tej rośliny, izolowany i rafinowany w drodze przetwarzania chemicznego i fizycznego. Kokaina, izolat chemiczny, powoduje silne uzależnienie. Takie chemiczne rafinowanie jest całkowicie sprzeczne z tradycyjnym społecznym i kulturowym wykorzystaniem liści koki w wyżynnych rejonach Ameryki Południowej. Nie ma dowodów na to, że tradycyjne żucie koki uzależnia lub szkodzi. Wręcz przeciwnie, istnieje wiele dowodów na to, że korzystne działanie koki znacznie przewyższa wszelkie potencjalne negatywne skutki uboczne. Bogata w witaminy i minerały roślina jest stosowana na wszystko, od bólów zębów po chorobę wysokościową. Krótko mówiąc, koka jest integralną częścią kultury andyjskiej. Wielu świadomych obserwatorów jest przekonanych, że współczesne wysiłki mające na celu wyłęganie tej rośliny z Andów w ramach prowadzonej przez USA „wojny z narkotykami” stanowią bezpośredni atak na rdzenną kulturę i są skazane na niepowodzenie. Sugerując ciągłą żywotność kulturową i polityczną oraz siłę koki w Andach, w 2006 roku nowo wybrany prezydent Boliwii wystąpił w obronie coccaleros (hodowców koki) przed atakiem na ich tradycyjny styl życia.

Kolumb, Krzysztof

(1451? –1506) Genueński nawigator

Genueński nawigator i odkrywca, najbardziej znany z podróży do Ameryki, która odbyła się 12 października 1492 roku, Krzysztof Kolumb (Cristóbal Colón) zalicza się do najważniejszych aktorów wczesnej ery nowożytnej. Jego spotkanie z Ameryką zalicza się do najważniejszych wydarzeń w historii świata, ustanawiając trwały kontakt Starego Świata z Nowym Światem, którego reperkusje są nadal odczuwalne. Czasami błędnie przypisywany pogładowi, że Ziemia jest kulista i że żeglowanie na zachód umożliwi dotarcie na Daleki Wschód, Kolumb był jednym z wielu europejskich nawigatorów końca XIV wieku, którzy podzielali takie poglądy. Jego sława nie opiera się na dążeniu do oryginalnego pomysłu, ale na jego upartej determinacji, aby pomimo wielu niepowodzeń osiągnąć swoje cele, połączonej z uderzającym szczęściem, że jako pierwszy dotarł do Ameryk i wrócił z dowodem na świat, który leżało dotychczas poza zasięgiem Europy. W młodości Kolumb kontynuował zawód swojego ojca i pracował jako tkacz, spędzając także część czasu na morzu. W 1475 roku, mając około dwudziestu lat, udał się do wschodniej części Morza Śródziemnego. W następnym roku przybył do Anglii. Osiedlając się w Lizbonie w 1477 r., ożenił się i wplątał się w porywczy świat portugalskich nawigatorów, którzy w tym czasie stali na czele europejskich wysiłków, aby drogą morską dotrzeć do Indii i Chin i ominąć zdominowane przez muzułmanów ziemie Bliskiego Wschodu. Przyjmując powszechne wśród doświadczonych nawigatorów przekonanie, że na zachód od morza leżą niezbadane krainy, Kolumb przez kilka lat bezskutecznie próbował zapewnić sobie patronat króla Portugalii João II dla swojego odkrywczego przedsięwzięcia. Odrzucony w Lizbonie Kolumb skierował swój plan przed sąd w Kastylii, największym i najpotężniejszym z hiszpańskich królestw chrześcijańskich, znajdującym się wówczas w końcowej fazie wypędzania Maurów z Iberii. Po ośmiu latach jego upór w końcu się opłacił, gdy Ferdynand V i Izabela I, hiszpańscy, po zwycięstwie nad Maurami w Granadzie, zgodzili się patronować planowi genueńskiego nawigatora. Wypływając z Palos w Hiszpanii 3 sierpnia 1492 roku Kolumb dowodził trzema małymi karawelami: Santa María, której sam był kapitanem; Pinta pod dowództwem doświadczonego nawigatora Martín Alonzo Pinzóna; Niña pod wodzą Vicente Yáñeza Pinzóna. Po uzupełnieniu zapasów na Wyspach Kanaryjskich konwój skierował się na zachód od 6 września do 7 października, zmieniając kurs na południowy zachód za sugestią Martín Alonzo Pinzóna. Tłumiąc niewielki bunt 10 października, Kolumb i jego konwój dostrzegli 12 października ląd, prawdopodobnie wyspę Watling na Bahamach. Wznosząc krzyż, zastawiając flagę i żądając ziemi dla Hiszpanii, Kolumb ochrzcił wyspę San Salvador. Przesłuchiwał także tubylców w sprawie pochodzenia złotych ozdób, które nosili. Podobnie jak podczas kolejnych wypraw, złoto odgrywało kluczową rolę w litanii towarów handlowych,

z których Kolumb i jego podwładni chcieli czerpać zyski. Po zbadaniu i sporządzeniu map sąsiednich wysp, 27 października konwój dostrzegł Kubę, a 5 grudnia Hiszpanię. Wcześniej, pod koniec listopada, w akcie niesubordynacji, Martín Pinzón popłynął Pintą na wschód w poszukiwaniu wyspy Babeque, uważanej za źródło złota. Kolumb zobaczył Pinzón ponownie dopiero 6 stycznia 1493 roku, kiedy ponownie spotkali się na północnym wybrzeżu Hiszpanii. 20 grudnia „Santa María” i „Niña” wpłynęły do zatoki Acul na północnym wybrzeżu Hiszpanii. 24 grudnia, w trakcie obchodów Wigilii, „Santa María” wpłynęła na rafę koralową i została zniszczona. Interpretując wrak jako znak od Boga, Kolumb wykorzystał pozostałości Santa María do stworzenia podstaw pierwszej europejskiej osady w Nowym Świecie, którą nazwał Villa de la Navidad (Wioska Bożonarodzeniowa). Pozostawiając około 40 ludzi w Navidad, Kolumb połączył się z Pinta pod Pinzón i razem kontynuowali eksplorację północnego wybrzeża Hiszpanii. 15 stycznia 1493 roku Kolumb podjął decyzję o powrocie do Hiszpanii. Po krótkim i nieoczekiwanym postoju w Lizbonie on, Pinzón, ich załoga i sześciu tubylców Taínos popłynęli do Palos w Hiszpanii 15 marca. Przyjęty na dworze z wielką pompą i majestatem Kolumb otrzymał herb i inne wysokie zaszczyty, w tym tytuł Admirała Morza Oceanicznego zgodnie z umową. Niecałe dwa miesiące później, 29 kwietnia, jego list do króla Ferdynanda i królowej Izabeli opisujący jego odkrycia został opublikowany we Włoszech i w ciągu roku obiegł szeroko całą Europę. Ogólny efekt był elektryzujący i odróżniał podróż Kolumba od innych, którzy mogli dotrzeć do Ameryki przed nim. Jego wpływ polityczny był również natychmiastowy i głęboki, zaostrzając w szczególności konkurencję między Hiszpanią i Portugalią. Na szczęście dla Hiszpanii papież Aleksander VI zadeklarował prawo Hiszpanii do żądania wszystkich nowych ziem na zachód od linii północ-południe, 100 mil (mniej niż 500 kilometrów) na zachód od Azorów, do których wpadły wszystkie Ameryki. W 1494 r. linia ta została zmodyfikowana na korzyść Portugalii na mocy traktatu z Tordesillas. Kolumb odbył trzy kolejne podróże do Nowego Świata w latach 1493, 1498 i 1502, dokonując wielu dodatkowych odkryć, z których żadne jednak nie mogło się równać ze swoim pierwszym. W tym okresie jego reputacja na dworze hiszpańskim wyraźnie podupadła, gdyż okazał się wielkim odkrywcą i autopromotorem, ale bardzo kiepskim zarządcą licznych założonych przez siebie osad. Rzeczywiście, w 1500 roku nowo mianowany gubernator Hiszpanii odesłał Kolumba z powrotem do Hiszpanii w łańcuchach w wyniku fatalnych warunków panujących w kolonii. Kolumb do końca swoich dni był przekonany, że dotarł do Indii Wschodnich, a rozpoczęta przez jego odkrycia walka o ziemie i zasoby na zawsze odmieniła oblicze Europy, Afryki i obu Ameryk.

Kopernik, Mikołaj

(1473–1543) astronom

Mikołaj Kopernik przedstawił alternatywny model wszechświata, odbiegający od zaproponowanego przez Ptolemeusza w II wieku n.e. a tym samym z dominującymi założeniami astronomów w jego czasach. Choć nie dokonywał żadnych obserwacji i nie posiadał zaawansowanych umiejętności matematycznych, niemniej jednak zapoczątkował „nową” naukę i fizykę Galileusza i Izaaka Newtona. Złoty imię Kopernik należało do mężczyzny urodzonego w Toruniu, jako Mikołaj Kopernik. Jego bogaty ojciec, kupiec, zmarł, gdy jego syn miał zaledwie 10 lub 11 lat; Kopernik spędził młodość w domu swojego wuja ze strony matki, Lucasa Waczenrode, który był także biskupem Ermelandu. Otrzymał zatem dobre wykształcenie, które umożliwiło mu odniesienie sukcesu, gdy w 1491 r. podjął studia na Uniwersytecie Krakowskim. Astronomią zainteresował się już w Krakowie, lecz w Bolonii i Padwie studiował prawo i medycynę. Doktorem prawa kanonicznego został w 1503 r. Jego udział w szerszym ruchu humanistycznym uwidocznił się w opublikowanej w 1519 r. publikacji przekładu listów z języka greckiego na łacinę autorstwa bizantyjskiego poety z VII wieku. Wuj mianował go kanonikiem katedry we Fromborku w 1503 r., lecz Kopernik osiadł w Polsce ponownie dopiero w 1506 r. Pełnił wuja funkcję sekretarza i lekarza aż do śmierci biskupa w 1512 r. Następnie Kopernik oprócz swoich

obowiązków poświęcił się astronomii jako kanonik, lekarz i lokalny matematyk. Na tym ostatnim stanowisku opracował plan reformy walutowej. Objął także dowództwo nad zamkiem w Allenstein w 1520 r., po najeździe Krzyżaków na ten region. Kopernik początkowo nie rozpowszechnił szeroko idei, które później przyniosły mu sławę, mimo że rozwinął je już w roku 1510. Jego wątpliwości co do ptolemejskiego modelu wszechświata skupiały się na kilku słabych punktach, które zidentyfikowali także inni astronomowie. Po pierwsze, system ptolemejski wymagał przesunięcia orbity Księżyca w stosunku do Ziemi, aby wyjaśnić widoczne różnice w prędkości ruchu Księżyca wokół Ziemi. Wielkość tego przesunięcia pociągałaby za sobą równie dramatyczne zmiany w pozornej wielkości Księżyca, w zależności od jego odległości od Ziemi. Żaden obserwator nie był świadkiem czegoś takiego. Po drugie, Kopernikowi nie podobała się złożoność i niespójność modelu Ptolemeusza. Spodziewał się, że organizacją wszechświata rządzi jedna zasada, podczas gdy Ptolemeusz zajmował się każdą planetą, Słońcem i Księżycem indywidualnie i nadał każdemu ciału własne epicykle i własne odsunięcie od Ziemi. Kopernik pragnął sformułować znacznie bardziej elegancki model, który lepiej świadczyłby o jedności tego, co uważał za dzieło Boże. Wkrótce po tym, jak po raz pierwszy zainteresował się astronomią, Kopernik przeczytał książkę wydaną przez niemieckiego filozofa przyrody Johanna Muellera, znanego jako Regiomontanus. Regiomontanus opublikował Epitomen 1496. W tej pracy przedstawił podsumowanie Almagestu, dodał nowe dane obserwacyjne i dodał krytyczny komentarz tekstowy. Podkreślił na przykład problem modelu ptolemejskiego w odniesieniu do pozornej wielkości Księżyca. Już wkrótce po roku 1510 Kopernik rozesłał swój model wśród bliskich przyjaciół w formie rękopisu, zwanego Commentariolus. Wzbudziło to zainteresowanie różnych astronomów, o czym wspomniał sekretarz papieski Johana Widmanstadta podczas wykładu w Watykanie dla słuchaczy, wśród których był papież i kardynałowie. Kardynał Nicholas von Schönberg poprosił Kopernika o opublikowanie swoich pomysłów; jego list został powtórzony na początku opublikowanego w 1543 r. dzieła Kopernika De Revolutionibus orbium coelestium (O obrotach sfer niebieskich). Kopernik pozostawał nieco niezadowolony ze swojego modelu; to może częściowo wyjaśniać jego niechęć do publikowania. Choć umieszczenie Słońca w centrum i ułożenie wokół niego orbit planet miało kilka zalet (m.in. umożliwiało obserwacje planet i pozwalało na oszacowanie ich odległości od siebie), nie zaspokajało w pełni jego pragnienia jedności i zamów. Na przykład Księżyc krążył wokół Ziemi. Nie potrafił także wyjaśnić pozornego przyspieszania i zwalniania planet na ich orbitach, ponieważ założył, że orbity są idealnie okrągłe (a nie eliptyczne) i że Wszechświat może mieć dokładny środek. Co więcej, Kopernik nadal wierzył, że gwiazdy są przymocowane do krystalicznej kuli znajdującej się poza sferami, w których znajdują się planety. Jeśli Ziemia się poruszała, on i inni astronomowie przewidywali, że obserwator na Ziemi powinien zobaczyć, jak gwiazdy wydają się poruszać. Brak tzw. efektu paralaksy wynika z faktu, że gwiazdy leżą tysiące razy dalej od najbardziej zewnętrznej planety, w związku z czym paralaksa jest zbyt mała, aby mogli ją dostrzec wszyscy oprócz najbardziej uważnych obserwatorów korzystających z wyrafinowanych teleskopów niedostępnych aż do XIX w. Wreszcie Kopernik nie wyjaśnił, dlaczego ludzie na Ziemi nie dostrzegają żadnych dowodów na to, że planeta stale się porusza, takich jak wiatr. Po długich wahaniach i pracy nad innymi zadaniami Kopernik ugiął się przed prośbą profesora matematyki Georga Joachima von Lauchena (zwanego Retykiem), który przybył do Fromborka wiosną 1539 roku, aby się z nim spotkać. Zgodził się pozwolić Retykowi nadzorować publikację jego dzieła. Retyk opublikował Pierwszą relację o Księdze Rewolucyjnej Kopernika w 1540 r., ale zanim zdążył dokończyć przygotowania do De Revolutionibus, opuścił swoje stanowisko w Wittenberdze na rzecz Norymbergi. Retyk pozostawił projekt Andreasowi Osianderowi, którego niepodpisana przedmowa wyraźnie wskazywała, że Kopernik zaproponował model, a nie stwierdzenie faktu. Osiander, pastor luterański, wiedział, że Marcin Luter potępił koncepcję wszechświata skupionego na Słońcu jako sprzeczną z kosmologią wskazywaną w Biblii. Jednak przywódcy Kościoła rzymskokatolickiego nie wyrazili wówczas żadnych obaw co do tej teorii.

Opublikowane dzieło

Kopernik zmarł, zanim zdążył przeczytać opublikowaną wersję swojej książki. De Revolutionibus tak naprawdę nie miało wielu czytelników: całe pierwsze wydanie liczące 400 egzemplarzy nie sprzedało się. W Anglii astronom Thomas Digges omówił model Kopernika w swojej książce z 1576 r., ale teoria ta nie zyskała większego zainteresowania aż do egzekucji zadeklarowanego heretyka Giordano Bruno 1600 r. Bruno wyznawał szereg heterodoksyjnych wierzeń i kult Hermesa Trismegistosa, który czcił Słońce; twierdził, że religia egipska jest wiarą prawdziwą. Bruno też się przydarzyło wierzyć w kopernikański model wszechświata, okoliczność mogła sprowadzić tę ideę na niełaskę Kościoła w postaci poczucia winy przez skojarzenie. Watykan umieścił De Revolutionibus na Indeksie Ksiąg Zakazanych w 1616 r. (usunięto go w 1835 r.). Kiedy Johannes Kepler wyprowadził swoje prawa ruchu planet po postulowaniu wszechświata skupionego wokół Słońca i po tym, jak Galileusz bronił tej teorii jako opisu rzeczywistości i przedstawił Kościołowi nowe dowody, idee Kopernika zaczęły wywierać istotny wpływ na przebieg badań naukowych. Jak każda przydatna teoria, teoria Kopernika ukierunkowała badania w określonych kierunkach i można ją było sprawdzić poprzez obserwację.

Kozacy

Kozacy pierwotnie osiedlili się na południowych stepach Europy i w Rosji. Już w roku 1380 odnotowano, że Kozacy wzdłuż rzeki Don walczyli z Mongołami u boku wielkiego księcia rosyjskiego Dymitra. 8 września 1380 roku Dymitr odniósł zdecydowane zwycięstwo nad Mongołami na Kulikowym Polu, nad Donem, co skutecznie oznaczało koniec panowania Mongołów nad większą częścią Rosji. W XVI wieku Kozacy połączyli się w dwie duże autonomiczne grupy, Kozaków Dońskich i Zaporoskich, zamieszkujących zakola Dniepru. (Zaporoże tłumaczy się jako „poniżej zakola rzeki”). Inni historycy wskazali z biegiem czasu na dodatkowe obszary osadnictwa kozackiego, w tym na tereny, na których zamieszkiwały całe osady kozackie. Otaczając się potęgą rosnącego państwa rosyjskiego, a także Tatarami krymskimi (lub Mongołami), Kozakom udało się zachować znaczną część niezależności dzięki swojej sprawności militarnej. Wielu poddanych lub niewolników uciekło, aby dołączyć do Kozaków, ponieważ takiej wolności, jaką cieszyła się pod rządami przywódców kozackich (zwanym atamanami lub hetmanami), nie można było spotkać nigdzie indziej w Rosji ani w Europie Wschodniej w tamtym okresie. Słowo Kozak pochodzi od tureckiego słowa kazak, oznaczającego „wolny człowiek”. Większość Kozaków była pochodzenia słowiańskiego, w większości chrześcijan, przeważnie rosyjskiego prawosławia. Kozakami rządziła Rada, czyli Zgromadzenie Ustawodawcze, na czele której stał ataman. W czasie wojny ataman pełnił funkcję najwyższego dowódcy wojennego. Kozacy zdawali sobie sprawę, że utrzymanie wolności oznacza utrzymanie wysokiego stopnia gotowości bojowej. Ich styl życia odzwierciedlał wpływ Mongołów przed nimi. Chłopców wręczano broń niemal natychmiast po tym, jak mogli ją utrzymać w rękach, a czasami uczyli się jeździć konno, zanim jeszcze mogli chodzić. Rzeczywiście, główna siła Kozaków wynikała z szybkich szarzy, jakie mogli wykonać na swoich koniach. Atamani urządzali pozorowane bitwy z młodszymi chłopcami, aby jak najwcześniej przyzwyczaić ich do życia wojskowego. Odważni chłopcy zostali zauważeni przez przywódcę i od najmłodszych lat byli oznaczani do awansu. Kozacy zaczęli wykorzystywać swoją scentralizowaną pozycję do napadów na terytoria rosnących wokół nich narodów, chociaż większość ich ataków była skierowana przeciwko muzułmańskim Tatarom z Krymu i Turkom z Imperium Osmańskiego. Jednocześnie, gdy granice mocarstw w Europie Wschodniej były tak płynne, każde hrabstwo mogło dostrzec wartość Kozaków jako oddziałów granicznych, doskonale przystosowanych do przeciwdziałania najeźdźcom z ziem wroga. W 1569 roku Polska i Litwa formalnie utworzyły Unię Lubelską. Wielki książę litewski Jagiełło rządził zjednoczoną monarchią jako Władysław II Jagiełło, pierwszy z dynastii Jagiellonów. Pakt ustalający stan jego małżeństwa z królową Polski przewidywał, że stanie się on katolikiem, czyli religią polską. W 1596 r. unia brzeska zjednoczyła rosyjskie prawosławie litewskie z rzymskokatolicyzmem w

Polsce, tworząc tzw. Kościół unicki. Cerkiew unicka rozpoczęła prześladowania wyznawców prawosławia, którzy nie chcieli się nawrócić, i być może tysiące uciekło do Rzeczypospolitej Kozackiej. W 1645 r. Władysław IV starał się wciągnąć Kozaków znajdujących się już w granicach władzy polskiej w wojnę z Imperium Osmańskim. Kiedy jego plany zostały ujawnione, Kozacy obawiali się, że staną się kozłami ofiarnymi obu krajów. Oprócz ciągłych prześladowań Cerkwi prawosławnej, ujawnienie tajnego traktatu Władysława doprowadziło Kozaków pod wodzą Bohdana Chmielnickiego do powstania przeciwko Polsce w 1648 r., w tym samym roku, w którym traktat westfalski miał zaprowadzić pokój w Europie, kończąc okres trzydziestoletni. „Wojna (1618–48). Chmielnicki zawarł sojusz z Tatarami i Kozakami Zaporoskimi i poprowadził inwazję na Polskę. Polscy chłopci powstali, gdy zbliżył się Chmielnicki. Przez sześć lat bunt pustoszył Polskę i Ukrainę. Tysiące Polaków i Żydów zostało zamordowanych w najbardziej brutalnej rzezi, jaką kiedykolwiek widziano w Europie. Wreszcie w 1654 r., widząc, że zniszczenie Królestwa Polskiego przekracza jego możliwości, Chmielnicki podjął nieodwołalny krok i zawarł sojusz z carem Aleksiejem, drugim z dynastii Romanowów. Tragicznie dla umiłowania wolności Kozaków Chmielnicki zamienił jednego pana na drugiego, króla polskiego na cara rosyjskiego. Pod rządami Romanowów w XVII wieku doszło do zacieśnienia kontroli Rosji nad Kozakami. Rosjanie postrzegali Kozaków jako doskonałe wojska do wykorzystania przeciwko tureckiemu imperium osmańskiemu. Kozacy dokonali zaciekłych najazdów na Tatarów, a w 1663 roku sułtan turecki Mohammed IV wysłał dużą armię przeciwko Kozakom zaporoskim. Chociaż Zaporozanie spali po pijackiej zabawie, jeden z nich obudził się w samą porę, aby zobaczyć zbliżających się Turków. Niewiarygodne, że Kozakom udało się odeprzeć napastników i zmusić ich do odwrotu. Ostatecznie napięcie między władzą rosyjską a pragnieniem wolności Kozaków doprowadziło w ostatnich latach panowania cara Aleksieja do buntu Stefana (Stenki) Razina. Razin zwrócił się przeciwko Rosjanom w 1670 r., rozpoczynając powstanie pełnoprawnego buntu kozackiego. Choć przyłączyło się do niego wielu Kozaków, inni sprzymierzyli się z Rosjanami, których zdyscyplinowane wojska wkrótce stłumiły powstanie Razina pod Symbirskiem. Po torturach w Moskwie Razin został ścięty w 1671 roku. Odtąd stał się symbolem rosyjskiego oporu wobec tyranii. Syn cara Aleksieja, Piotr I, czyli Piotr Wielki, dostrzegł potencjał militarny Kozaków, pomimo ich buntu. W 1696 r. Piotr dzięki swoim kozackim sojusznikom odebrał Turkom czarnomorski port Azow. Największy sprawdzian panowania Piotra nastąpił podczas Wielkiej Wojny Północnej przeciwko królowi Szwecji Karolowi XII (1700–1721). Czołowym hetmanem kozackim był wówczas Iwan Mazepa, który przywrócił Kozakom rolę ważnego czynnika w sprawach Europy Wschodniej, równoważąc ambicje Polski i Rosji. Kiedy w lipcu Piotr zdecydowanie pokonał Karola pod Połtawą, Mazepa został zmuszony do ucieczki. Mazepa zmarł z przyczyn naturalnych we wrześniu 1709 roku, zanim Piotr zdążył go złapać. Po Mazepie Kozacy weszli w skład armii rosyjskiej, napadając nawet na Berlin w armii carycy Elżbiety podczas wojny siedmioletniej (1756–1763) przeciwko Fryderykowi II Pruskiemu. Jednak umiłowanie wolności Kozaków doprowadziło przed końcem XVIII wieku do jeszcze jednego buntu. Kiedy Elżbieta zmarła w 1762 r., jej syn Piotr III został obalony i zabity w zamachu pałacowym przez swoją żonę Katarzynę. Katarzyna, która przeszła do historii jako Katarzyna Wielka, we wrześniu 1773 roku stanęła w obliczu buntu kozaka dońskiego Emeliana Pugaczowa. W oczach poddanych Rosji, niewiele lepszych od niewolników, Pugaczow wydawał się ich orędownikiem, gdy walczył z uciskającymi obszarnikami. W marcu 1774 Pugaczow został pokonany przez wojska Katarzyny pod Orenburgiem; podobnie jak Razin, został stracony przez ścięcie. Bunt Pugaczowa był ostatnim prawdziwym sprzeciwem wobec utraty wolności Kozaków. Jedną z największych ironii historii jest to, że w późniejszych latach Kozacy stali się jednymi z najbardziej bezwzględnych obrońców rosyjskiego despotyzmu, z którym niegdyś tak dzielnie walczyli.

Kontrreformacja (reformacja katolicka) w Europie

Począwszy od końca XV wieku wezwania do reformy Kościoła katolickiego „w głowie i członkach” – to znaczy w odniesieniu zarówno do administracji papieskiej, jak i życia wiernych – stały się powszechne we wszystkich kręgach kościelnych. Jednakże na początku XVI wieku z wielu stron coraz częściej nawoływano do zwołania Rady Generalnej. Sobór laterański V z lat 1512–1517, zwołany przez papieża Juliusza II, podjął różne reformy, ale jego oświadczenia nie odniosły większego skutku. Jeśli reforma „w głowie” była hamowana przez bezwład polityczny i biurokratyczny, reforma „w członkach” postępuje naprzód. Pod koniec XV wieku w zakonie franciszkanów, augustianów i karmelitów doszło do reform, które w przypadku franciszkanów i augustianów doprowadziły do powstania odrębnych gałęzi zakonów, skupiających braci przestrzegających bardziej rygorystycznej wersji ich zasad. To rzeczywiście z ważnej gałęzi augustianów pochodził Marcin Luter. Odrodziło się także studium teologii św. Tomasza z Akwinu, którego prace zostały zaniedbane na większości uniwersytetów (poza jego własnym zakonem dominikańskim) na rzecz *via moderna* reprezentowanej przez Wilhelma Ockhama i Gabriela Biela. Kardynał Tomasso de Vio (1469–1534), znany jako Kajetan, czołowy uczyony dominikański i przełożony generalny zakonu, wytyczył drogę nowym pracom z zakresu teologii tomistycznej. Jednocześnie uczeni stosujący metody humanistyczne nawoływali do nowego podejścia do edukacji i teologii, w szczególności Desiderius Erasmus (ok. 1466–1536), Jacques Lefèvre d'Étaples (ok. 1455–1536) we Francji, John Colet (1467–1467–1536). 1519) i Sir Thomas More (1478–1535) w Anglii. W Hiszpanii kardynał Francisco Jiménez de Cisernos, franciszkanin obserwant, przeprowadził reformę kościoła w Hiszpanii i otworzył w 1508 roku uniwersytet w Alcalá, gdzie kultywowano wiele nowych metod uczenia się. To tam w roku 1517 ukończono kompletną poliglotę, zawierającą teksty hebrajskie, greckie i łacińskie, a opublikowano trzy lata później. W XV wieku ruch odnowy duchowej znany jako Nabożeństwo Nowoczesne (*Devotio Moderna*) przyciągnął zwolenników zarówno wśród duchownych, jak i świeckich, zwłaszcza w Europie Północnej. Ruch ten kładł nacisk na osobiste oddanie i nawrócenie, a nie na spekulacje teologiczne. Najpopularniejszym dziełem reprezentatywnym tego okresu było *Naśladowanie Chrystusa* Tomasza à Kempis (1418). Pod koniec stulecia w kilku miastach Włoch wyłoniły się grupy reformatorów skupiających się na pobożności osobistej i działalności charytatywnej. Oratorium Bożej Miłości, założone w Genui przez laika Ettore Vernazzę w 1497 roku, skupiało duchownych i świeckich w dążeniu do świętości i dobrych uczynków. Vernazza przeniósł się do Rzymu na początku XVI wieku i założył tam Oratorium. Oddziały Oratorium powstały w wielu włoskich miastach, gdzie stały się zaczynem wielu późniejszych inicjatyw reformatorskich. Zakładanie nowych zakonów miało kluczowe znaczenie dla wysiłków reformatorskich tamtego okresu. Kilka z tych zakonów było nowego typu, „urzędnicy regularni” – to znaczy księża (a w niektórych przypadkach bracia świeccy) żyjący według reguły religijnej, ale nie zobowiązani do sprawowania Boskiego Oficjum we wspólnocie, jak to było w przypadku zakonników lub zakonów żebraczych. Taki sposób życia odpowiadał ich orientacji na życie aktywne, w tym głoszenie kazań, nauczanie i spowiadanie. Pierwszym z tych zakonów byli Teatyni, założeni przez Gaetano Thiene (1480–1547) i Gian Pietro Carafę (1476–1559), ówczesnego biskupa Chieti, obaj byli członkami Oratorium Boskiej Miłości. Ich zakon został zatwierdzony przez papieża Klemensa VII w 1524 r. Inne tego typu zakony to bracia regularni św. Pawła, zwani także Barnabitami, założeni w Mediolanie przez Antoniego Marię Zaccaria w 1533 r. oraz Towarzystwo Jezusowe (jezuici), - znany porządek kontrreformacyjny. Kapucyni, oficjalnie zatwierdzeni w 1528 r. i aktywnie szerzący reformę katolicką, byli jednym z kilku odgałęzień franciszkanów obserwanckich, których apostołat był jednak podobny do apostołstwa nowych zakonów. W tym okresie powstały także pierwsze zakony żeńskie nastawione na aktywne życie, obejmujące nauczanie i opiekę nad chorymi. Najbardziej znane z nich to Urszulanki, założone w Brescii w 1535 roku przez Angelę Merici, franciszkańską towarzyszkę, która była także członkinią Oratorium Bożej Miłości. Przez pierwsze 20 lat po pojawieniu się Lutera na scenie ogólnoeuropejskiej w 1517 r. wcale nie było jasne, że jego ruch spowoduje rozłam w Kościele. Doktryna o usprawiedliwieniu, która stanowiła podstawę nauczania Lutera, była w XV wieku przedmiotem wielu dyskusji, zwłaszcza w szkołach *via moderna*, z

których wywodził się sam Luter. Chociaż jego interpretacja tej doktryny doprowadziła Lutra do odrzucenia sakramentalnego i hierarchicznego systemu Kościoła katolickiego, było wielu, którzy pragnęli zachować ten system, ale jednocześnie przyjąć przynajmniej część jego teologii. Podobnie wiele ataków Lutra i jego zwolenników na korupcję w Kościele odzwierciedlało obawy zarówno humanistów, jak i konserwantystów. Dlatego pisma ważnych biskupów i myślicieli podejrzewano o herezję w ich nauczaniu o łasce i usprawiedliwieniu. Podejrzenia bardziej tradycyjnych członków hierarchii potwierdziły się jeszcze bardziej, gdy Bernardino Ochino, wikariusz generalny kapucynów, i popularny kaznodzieja Pietro Martire Vermigli uciekli do Szwajcarii w 1542 roku i otwarcie opowiadali się za doktrynami protestanckimi. Najważniejszym zakonem kontrreformacji było Towarzystwo Jezusowe, założone przez św. Ignacego Loyolę (1490–1556). Loyola, Bask z drobnej rodziny szlacheckiej, nawrócił się po tym, jak został ciężko ranny podczas służby w armii króla Hiszpanii. Po studiach wstępnych w Hiszpanii udał się na Uniwersytet Paryski, gdzie zgromadził grupę podobnie myślących młodych mężczyzn, z których dziewięciu złożyło wraz z nim śluby zakonne w 1534 r. Grupa ta podporządkowała się papieżowi, a ich reguła została zatwierdzona w 1540 r. nabiera tempa dla reform. Program reform instytucjonalnych nabrał tempa w latach trzydziestych XVI wieku. Paweł III, papież od 1534 do 1549 roku, mianował wielu czołowych reformatorów kardynałami, zwiększając ich wpływy w Kościele. W 1536 roku zlecił grupie tych samych ludzi zbadanie problemów stojących przed kościołem. Ich raport *Consilium de emendanda ecclesiae*, przedstawiony w 1537 r., zalecał reformę kurii papieskiej, lepszą dyscyplinę biskupów i reformę zakonów. Taki był program nadchodzącej Soboru Generalnego, do którego od jakiegoś czasu wzywali nie tylko reformatorzy Kościoła, ale także wielu świeckich władców, w szczególności Święty Cesarz Rzymski Karol V. Zwołanie soboru utrudniała jednak trwająca wojna między cesarzem a królem Francji. Sobór został ostatecznie zwołany w Trydencie w 1545 roku. Protestanci zostali zaproszeni do wystania obserwatorów, ale żaden nie był obecny. Francuzi również trzymali się z daleka od pierwszych posiedzeń soboru, zarówno ze względu na jego położenie na terytorium cesarstwa, jak i podejrzania, że podejmie on kroki, które przeszkodziłyby francuskiemu królowi w próbach przejęcia kontroli nad kościołem we Francji. Dekrety doktrynalne soboru potwierdziły tradycyjne nauczanie w obszarach kwestionowanych przez protestantów, takich jak doktryna wolnej woli i sakramenty. Dekrety dyscyplinarne soboru wzmocniły władzę biskupów nad duchowieństwem w ich diecezjach, żądając jednocześnie, aby biskupi i inni pełniący obowiązki duszpasterskie osobiście przebywali na ich jurysdykcjach. Sobór nakazał założenie w każdej diecezji seminariów w celu szkolenia księży, co było innowacją, która prawdopodobnie wywarła największy wpływ na formację wczesnego nowożytnego Kościoła katolickiego. Sobór uznał także znaczenie nowego medium drukowanego, ustanawiając Indeks Ksiąg Zakazanych i zapewniając, że wszystkie dzieła poruszające kwestie religijne będą uprzednio zatwierdzane przez miejscowego biskupa. Publikacja pierwszego indeksu była dziełem papieża Pawła IV, którego panowanie naznaczone było wzmocnieniem wysiłków na rzecz wytępienia herezji we Włoszech. Chociaż sam był reformatorem, podejrzewał wiele postaci kontrreformacji o nadmierną sympatię do protestantyzmu, a niektórzy z nich musieli stawić się przed trybunałami inkwizycji.

Sobór Trydencki

Reformy instytucjonalne nakazane przez Sobór Trydencki wprowadzano w życie stopniowo. Pius IV powołał Kongregację ds. Soboru w 1563 r., aby nadzorować jej wdrażanie; była to pierwsza ze kongregacji rzymskich, która stała się administracją centralną Kościoła katolickiego. Jego następcą, Pius V (panował w latach 1566–1572), wydał *Katechizm Rzymski*, podsumowanie nauczania katolickiego i rewizję *Mszału Rzymskiego*, która narzuciła jednolity standard liturgii obrządku rzymskiego. Poza Rzymem stosowanie Soboru Trydenckiego, które postępowało stopniowo, naród po narodzie i diecezja po diecezji, zależało zarówno od lokalnych biskupów, jak i współpracy władców świeckich. Rada została zastosowana stosunkowo szybko w Hiszpanii i w niektórych częściach Włoch. Kardynał Karol

Boromeusz (1538–1584), arcybiskup Mediolanu i bratanek papieża Piusa IV, wyznaczył wzór dla wielu z tych reform. Założył seminarium duchowne i uchwalił inne postanowienia soboru w administrowaniu diecezją. Sprowadził do Mediolanu Urszulanki i inne nowe zakony oraz wspierał działalność Bractwa Doktryny Chrześcijańskiej, założonego w 1536 roku w celu wychowania religijnego dzieci i skupiającego zarówno duchownych, jak i świeckich. Jego wysiłki wykraczały poza jego diecezję w północnych Włoszech i Szwajcarii. Pod koniec Soboru Trydenckiego zakon jezuitów zyskał liczne powołania i znaczne wpływy. W soborze wzięło udział kilku teologów jezuitów. Jezuita rozpoczęli pierwszą zagraniczną pracę misyjną w Ameryce, Afryce, a zwłaszcza w Azji Wschodniej; Święty Franciszek Ksawery (1509–1552), jeden z pierwszych towarzyszy Ignacego Loyoli, udał się do Goa w 1542 r. i resztę swojego życia spędził na ewangelizacji w Indiach, Indiach Wschodnich i Japonii, umierając podczas przygotowań do wjazdu do Chin. Jezuita działali także w Europie, zakładając szkoły i głosząc ewangelię. Łącząc w swoich szkołach metody humanistyczne i scholastyczne, dążąc do przyciągnięcia najzdolniejszych chłopców i tych z najbardziej wpływowych grup społecznych. Na wielu obszarach, gdzie znaczna część ludności przeszła na protestantyzm, takich jak Austria i Czechy, edukacja jezuita była jednym ze sposobów powrotu tych obszarów do katolicyzmu w pierwszej połowie XVII wieku. Jezuita kaznodzieje, tacy jak Peter Canisius (1521–1597), rozpoczęli odrodzenie tego, co w połowie XVI wieku stało się niemal umierającym Kościołem katolickim w Niemczech. W Hiszpanii, kraju, w którym protestantyzm miał bardzo niewielu wyznawców, kontrreformacja charakteryzowała się odrodzeniem życia religijnego i mistycznego. Najbardziej wybitną postacią tego odrodzenia byli karmelitańska reformatorka i pisarka duchowa Teresa od Jezusa (lub Teresa z Ávili, 1515–82) i Jan od Krzyża (1542–1591). Charakterystyczne dla kontrreformacji odrodzenie życia religijnego wykraczało jednak poza zakony i duchowieństwo. Zastosowanie Soboru Trydenckiego wpłynęło na doświadczenia religijne świeckich we wszystkich częściach katolickiej Europy. Kręgi „pobożnych” lub „przyjaciele Boga” dorastali w wielu miejscach jeszcze przed nadejściem reform instytucjonalnych. Zakony reformowane, takie jak jezuita, zbudowały na tych grupach zorganizowane świeckie bractwa i sodalacje, które zajmowały się modlitwą, edukacją i działalnością charytatywną. Bractwa poświęcone Maryi Dziewicy, a zwłaszcza Najświętszemu Sakramentowi, organizowały publiczne procesje i potwierdzały doktryny katolickie atakowane przez protestantów. Jednocześnie reformatorzy biskupi i pastory próbowali stłumić quasi-magiczne praktyki pobożne niezatwierdzone przez władzę kościelną, co w wielu przypadkach spotkało się z krytyką protestanckich reformatorów. Kontrreformacja pozostawiła Kościół katolicki bardziej zorganizowany i zdyscyplinowany. Pod wieloma względami zmiany w Kościele katolickim odpowiadały zmianom wprowadzonym przez protestantów na kontrolowanych przez nich terenach. Obaj stworzyli zdyscyplinowane i wykształcone duchowieństwo oraz jaśniejsze nauczanie w sprawach doktrynalnych, a także starali się doprowadzić do skutecznego nawrócenia mas ludności. Obydwa w większym stopniu polegały na współpracy rządów świeckich. Choć wielu uczonych uznało wkład kontrreformacji we wzmocnienie Kościoła katolickiego, inni sugerują, że podnosząc standardy edukacji duchowieństwa i próbując narzucić laikatowi jednolitą dyscyplinę, kontrreformacja zraziła wiele niewykształconych mas i przygotowała drogę dla sekularyzacji, która rozpoczęła się w XVIII wieku.

Kartezjusz, René

(1596–1650) matematyk i filozof

René Descartes był metafizykiem, matematykiem i filozofem przyrody odpowiedzialnym za zmianę biegu filozofii i stworzenie geometrii analitycznej oraz wpływowej teorii fizycznej. Jego wczesne życie jest niejasne. Urodzony w zamożnej francuskiej rodzinie lekarzy i urzędników państwowych, kształcił się w kolegium jezuita w La Flèche w latach 1606–1614, a w 1616 r. uzyskał dyplom prawnika na uniwersytecie w Poitiers. Następnie jako żołnierz wędrował po Europie. Twierdził później, że w roku 1619 w Niemczech miał wizję nowej filozofii. Kartezjusz wyobrażał sobie siebie jako nowego

Arystotelesa, z filozofią uniwersalną w zastosowaniu. W 1628 r. Kartezjusz osiadł w Republice Holenderskiej, pozostając tam przez 20 lat. Kartezjusz był lojalnym katolikiem, który pomimo życia w społeczeństwie protestanckim nigdy nie okazywał zainteresowania nawróceniem. Różnił się od ortodoksji katolickiej akceptacją astronomii kopernikańskiej skupionej na słońcu. Chociaż Kartezjusz nie znajdował się w fizycznym niebezpieczeństwie ze strony Kościoła, był zszokowany potępieniem swego kolegi Kopernikana Galileusza w 1633 r. Porzucając na skraju publikacji traktat, który systematycznie wyjaśniałby jego filozofię przyrody, Kartezjusz zwrócił się ku metafizyce, aby znaleźć religijnie nienaganną podstawę dla wiedzy przyrodniczej. W 1638 roku opublikował *Rozprawę o metodzie*, przedstawiając swój program filozofii przyrody i trzy powiązane traktaty, które, jak twierdził, ilustrowały jego metodę w zakresie geometrii, optyki i meteorologii, w tym teorii materii. Prace te były w języku francuskim, a nie po łacinie i były skierowane raczej do wykształconej publiczności, a nie do naukowców uniwersyteckich. Kartezjusz był pierwszym wybitnym europejskim intelektualistą, który uważał kobiety za ważną część swojej publiczności. W *Rozprawie* przytacza się słynne *cogito ergo sum* (choć nie w tych słowach), czyli tezę Kartezjusza, że sam proces myślenia dowodzi istnienia myśliciela. Metafizyka ta została szerzej rozwinięta w *Medytacjach o pierwszej filozofii*, opublikowanych wraz z szeregiem zastrzeżeń innych i odpowiedziami Kartezjusza w 1641 r. Kartezjusz próbował wykorzystać *cogito* jako podstawę zarówno twierdzeń metafizycznych (logiczny dowód istnienia Boga), jak i fizyczne – pewne może być to, co można logicznie wywnioskować ze znanych prawd. Dowód Kartezjusza na istnienie Boga przypomina słynny „argument ontologiczny” Anzelm z Canterbury. Doskonałość Boga jest tak wielka, że nasze „jasne i wyraźne” wyobrażenie o niej nie mogło zostać spowodowane przez istotę mniej doskonałą niż Bóg. Rzeczywiście, jasność, z jaką utrzymujemy ideę Boga, sama w sobie jest dowodem na istnienie Boga. Kartezjusz był racjonalistą, który postrzegał spójność logiczną jako poprzedzającą obserwację empiryczną. Jako filozof przyrody Kartezjusz przedstawił wizję natury jako mechanicznej, „filozofię mechaniczną”. Uczynił to najbardziej systematycznie w swoim podręczniku do języka łacińskiego z 1644 r., „*Zasady filozofii*”. Twierdził, że wszechświat jest pełen materii, definiowanej jako ta, która zajmuje przestrzeń – Kartezjusz, podobnie jak Arystoteles, zaprzeczał możliwości istnienia próżni – a wszystko, co zachodzi we wszechświecie materialnym, można wytłumaczyć interakcją materii i ruchu. W obrazie Kartezjusza poruszającej się materii dominowały wiry, wiry materii. Duże wiry niosły planety wokół Słońca, podczas gdy mniejsze na Ziemi wyjaśniały różne zjawiska fizyczne, takie jak pogoda i magnetyzm. Doprowadziło to do problemu interakcji duszy ludzkiej, której duchową naturę akceptował Kartezjusz, z materialnym i mechanicznym ciałem człowieka. Zasugerował, że ta interakcja może wynikać z funkcji szyszynki. Kartezjusz był wielkim matematykiem i wraz ze swoim współczesnym i rywalem Pierre de Fermatem założył geometrię analityczną. Kartezjusz użył tych potężnych metod do rozwiązania długotrwałych problemów matematycznych. Wprowadzenie . W optyce Kartezjusz niezależnie odkrył na nowo sinusoidalne prawo załamania światła, znane wcześniej angielskiemu naukowcowi Thomasowi Harriotowi i holenderskiemu profesorowi Willebrodowi Snelowi, obecnie znane jako prawo Snella. W latach czterdziestych XVII wieku Kartezjusz popadł w kłopoty w Republice Holenderskiej, gdzie kartezyjizm zdobył szerokie i głośne zwolenniki. Intelktualnie konserwatywni, uniwersyteccy kalwiniści arystotelesowscy utożsamiali kartezyjizm ze swoimi liberalnymi protestanckimi wrogami. Chociaż Kartezjusz nie był z natury dworzaninem i bardzo starał się w swojej karierze uniknąć patronatu, w końcu uległ pokusie dworu i w 1649 r. udał się do Sztokholmu, aby uczyć błyskotliwej młodej królowej Szwecji Krystyny Wazy (1626–1689). w filozofii. Niestety, podczas jednej z najmroźniejszych zim w historii Szwecji chciała pobierać korepetycje o 5 rano i wkrótce potem Kartezjusz zmarł. Jego ostatnim dziełem opublikowanym za życia były *Namiętności duszy*. Przedstawia teorie Kartezjusza dotyczące relacji duszy i ciała oraz zaleca rządzenie namiętnościami, aby nie prowadziły one ludzi do złych uczynków. Ciało Kartezjusza wróciło do Francji w 1667 r. W miarę dalszego rozwoju przez innych

filozofów kartezjanizm stał się dominującą szkołą filozoficzną we Francji i szeroko wpływową gdzie indziej.

Kolonialna Ameryka Łacińska i okolice Karaibów

Środkowy Meksyk jest regionem najintensywniej badanym pod kątem wpływu chorób europejskich na rdzenną demografię. Tam, gdzie w 1520 r. żyło około 25 milionów rdzennej ludności, w 1620 r. żyło ich około 730 000, co oznacza spadek o 97 procent, przypisywany głównie chorobom. Podobne katastrofy miały miejsce w całej okolicy. Uważa się, że najbardziej gwałtowny spadek liczebności populacji miał miejsce na Karaibach, gdzie kilkumilionowa ludność tubylcza przed kontaktem została prawie wytępiona do lat pięćdziesiątych XVI wieku. Choroby takie szybko rozprzestrzeniały się we wszystkich kierunkach, poprzedzając i towarzysząc najazdom militarnym, osłabiając rdzenną ludność i ułatwiając proces podboju i kolonizacji na Karaibach, w Meksyku, Andach, Brazylii, Nowej Anglii i poza nią. Ten proces katastrofy demograficznej, niezamierzona konsekwencja spotkania Europy z półkulą zachodnią, wpłynęła na każdy aspekt późniejszej historii Ameryk. W świecie anglojęzycznym dominujący od wieków pogląd na temat wyludnienia Indian w Ameryce hiszpańskiej po podboju skupiał się na „czarnej legendzie” o hiszpańskich okrucieństwach, poglądu najdobitniej sformułowanym i propagowanym przez hiszpańskiego biskupa Bartolomé de Las Casas w XVI wieku. Na początku XXI wieku w nauce pojawił się konsensus co do tego, że główną przyczyną spadku populacji rdzennej ludności były w rzeczywistości choroby pandemiczne i epidemiczne. Dokładna kolejność i czas różniły się znacznie w zależności od miejsca. Każde miejsce miało swoją wyjątkową historię niżu demograficznego, z okresowymi epidemiami różnych patogenów: ospy, odry, tyfusu, grypy, żółtej febry, błonicy, dżumy, malarii i innych. Zdecydowanie najbardziej śmiertelnym zabójcą była ospa prawdziwa, pierwsza udokumentowana epidemia Nowego Świata, która miała miejsce na Karaibach w 1518 r. Hiszpańscy bracia, składając raport królowi Karolowi V w styczniu 1519 r., oszacowali, że choroba ta zabiła już prawie jedną trzecią Indian Hispanioli i rozprzestrzeniła się na Portoryko. W przypadku tych najwcześniejszych ognisk grypa prawdopodobnie towarzyszyła rozprzestrzenianiu się ospy prawdziwej. Na początku lat dwudziestych XVI wieku trzy główne wektory chorób, głównie ospa i grypa, szybko rozprzestrzeniały się wśród rdzennej populacji. Jeden z nich przedostał się przez północną Amerykę Południową w pobliżu skrzyżowania z przesmykiem Ameryki Środkowej i pod koniec lat dwudziestych XVI wieku rozprzestrzenił się daleko w głąb wnętrza, wzdłuż północnych Andów. Drugi wkroczył wzdłuż wybrzeża Zatoki Meksykańskiej, od Jukatana do dzisiejszego Veracruz i do połowy 1521 roku dziesiątkował populację stolicy Azteków, Tenochtitlán. Pod koniec lat dwudziestych XVI wieku ten drugi wektor rozwidłał się, rozprzestrzeniając się na południe do Ameryki Środkowej i na północ do zachodniego i północnego Meksyku, gdzie miał rozprzestrzenieć się dalej na północ. Trzeci wektor choroby został zapoczątkowany wraz z pierwszymi wyprawami badawczymi wzdłuż wybrzeża Pacyfiku w Ameryce Środkowej i Peru, które rozpoczęły się na początku lat dwudziestych XVI wieku. Pod koniec lat dwudziestych XVI wieku ten trzeci wektor również się rozwidlił, rozprzestrzeniając się na północ przez Nikaraguę i Gwatemalę, a w niecałe dziesięć lat pędząc 5000 mil na południe w dół Andów, docierając aż do południowej Boliwii. Czwarta grupa wektorów zaczęła rozprzestrzeniać się w głąb lądu, od wybrzeża Brazylii, od początków stałego osadnictwa na początku lat pięćdziesiątych XVI wieku. Pod koniec lat pięćdziesiątych i na początku sześćdziesiątych XVI wieku epidemie rozprzestrzeniły się wzdłuż większości wybrzeża Brazylii i dotarły do wnętrza kraju. Powszechna śmierć z powodu chorób osłabiła rdzenną społeczność, wywołując głębokie kryzysy kulturowe i ułatwiając procesy podbojów i kolonizacji. Najbardziej dramatyczny i obszernie udokumentowany taki przypadek miał miejsce w Tenochtitlán podczas podboju Meksyku, gdzie wielka epidemia ospy zbiegła się z oblężeniem miasta na wyspie przez hiszpańskich najeźdźców. Od maja do sierpnia 1521 roku na tę chorobę zmarło aż 100 000 mieszkańców miasta. Wirus ospy zwykle przedostaje się do dróg oddechowych ofiary, gdzie inkubuje przez osiem do 10 dni, po czym pojawia się gorączka i ogólne złe

samopoczucie, następnie wykwyty grudek, następnie pęcherzyków, a na końcu dużych płaczących krost pokrywających całe ciało, a wkrótce potem śmierć. Uczeni zgadzają się, że epidemia ospy, która miała miejsce w chwili, gdy ich imperium i stolica zostały zaatakowane przez Hiszpanów i ich indyjskich sojuszników, śmiertelnie osłabiła zdolność Azteków do stawienia skutecznego oporu. Uważa się, że podobna, choć charakterystyczna dynamika rozwinęła się przed podbojem Peru i w jego trakcie. Powtórzę raz jeszcze: moment hiszpańskiej inwazji nie mógł być bardziej sprzyjający. Niecałe dziesięć lat przed najazdem Francisco Pizarro w 1532 r. rozległe Imperium Inków panowało względny spokój pod rządami zjednoczonego domu rządzącego. Około 1525–28 r., u szczytu północnej kampanii Inków Huayna-Capaca przeciwko odpornej ludności tubylczej wokół Quito, nieznaną zarazę, prawdopodobnie ospa, spustoszyła północne strefy. Podczas tej epidemii Inka dostała gorączki i zmarła. Hiszpański kronikarz Pedro de Cieza de León odnotował, że pierwsza epidemia choroby w okolicach Quito zabiła ponad 200 000 ludzi. Inni kronikarze podali podobne opisy fali zarazy, która w tym samym okresie nawiedziła północne dzielnice. Śmierć Huayny-Capaca zapoczątkowała kryzys sukcesji dynastycznej i wojnę domową, którą Pizarro zręcznie wykorzystał na korzyść Hiszpanów. Do szerzenia się choroby przyczyniła się andyjska tradycja oddawania czci z mumifikowanym zwłokom, gdy tysiące rdzennych Andyjczyków zetknęło się ze zmarłym Inką i tymi, którzy rytualnie przygotowali jego ciało. W tym wczesnym okresie poważnie ucierpiały strefy bardziej zdecentralizowane politycznie, w tym przesmyk Ameryki Środkowej, regiony Majów, północna Ameryka Południowa oraz wybrzeże Brazylii i zaplecze, ułatwiając najazdy Hiszpanii i Portugalii nie tyle przez zaostrzenie podziałów elit lub niszczenie kosmologii, ile przez samą skalę zgonów. Niemal wszędzie, gdzie wtargnęli Europejczycy, rdzenne władze, społeczeństwa i kultury zostały głęboko osłabione przez choroby bez precedensu i na które nie ma lekarstwa, co wielokrotnie podkreślali w wielu miejscach różni kronikarze hiszpańscy, metizo i tubylcy. Drugą poważną pandemią, która ogarnęła duże obszary Ameryk, była odra, która rozpoczęła się na początku lat trzydziestych XVI wieku. Z wysp karaibskich patogen szybko rozprzestrzenił się na Mezoamerykę, Amerykę Południową i Florydę, powodując śmiertelność szacowaną na 25–30%. Mniej więcej w tym samym czasie zaczęły wybuchać epidemie dżumy i dżumy płucnej. W połowie lat czterdziestych XVI wieku przyszła kolejna seria fal epidemii, które objęły duże obszary Mezoameryki i Andów. Dokładne czynniki bakteryjne lub wirusowe odpowiedzialne za „wielką chorobę”, która ogarnęła środkowy Meksyk w latach czterdziestych XVI wieku, pozostają przedmiotem debaty, chociaż dowody wskazują na tyfus, dżumę płucną, świnkę, czerwonkę lub ich kombinację. Nie ma wątpliwości, że wygenerowana w ten sposób śmiertelność była niezwykle wysoka, ponieważ w latach czterdziestych XVI wieku ponad milion tubylców w Nowej Hiszpanii zmarło na skutek chorób epidemicznych. W tym czasie dżuma, tyfus i inne patogeny rozprzestrzeniły się na Indian Pueblo na południowym zachodzie i na Florydę. Rozprzestrzenianie się chorób epidemicznych rozprzestrzeniło się w głąb lądu z Florydy począwszy od lat dwudziestych XVI wieku, a być może wcześniej. Uważa się, że odyseja Álvara Núñeza Cabeza de Vaca i jego małej grupy ocalałych z katastrofy morskiej na południu i południowym zachodzie Stanów Zjednoczonych (1528–1537) wprowadziła wiele chorób do rdzennych mieszkańców. W szczególności uważa się, że wyprawa Hernando De Soto z Florydy przez południowo-wschodnią część Ameryki Północnej do doliny rzeki Mississippi (1538–1542) spowodowała ogromne szkody ekologiczne, wprowadzając nieznaną wcześniej patogeny do dużych części wnętrza wyspy. Do czasu ciągłych europejskich spotkań z tymi regionami, począwszy od lat osiemdziesiątych XVII wieku, gęsta populacja oraz wiele miast i osad opisanych przez De Soto ponad sto lat wcześniej zniknęło, pozostawiając po sobie krajobraz w dużej mierze pozbawiony ludzkich mieszkańców. Badania lokalne i regionalne pokazują nieskończone różnice w tych bardziej ogólnych tematach, a fala za falą chorób epidemicznych sieje spustoszenie demograficzne przez stulecia od pierwszego spotkania. W Brazylii pojawienie się licznych wektorów chorób wzdłuż wybrzeża od lat pięćdziesiątych XVI wieku do lat pięćdziesiątych XVII wieku, chorób często przenoszonych przez afrykańskich niewolników, spowodowało powtarzające się epidemie ospy, tyfusu i innych patogenów, które radykalnie ograniczyły liczebność populacji w głębi

kraju. Chronologia choroby w północno-zachodnim Meksyku w pierwszej połowie XVII wieku ilustruje bardziej ogólny wzór powtarzających się epidemii, które w tym przypadku odnotowano w latach 1601–1601–02, 1606–07, 1612–15, 1616–17, 1619–20, 1623–25, 1636–41, 1645–47 i 1652–53. W swoim klasycznym badaniu Doliny Meksyku po podboju Charles Gibson odnotowywał epidemie poważnych chorób co kilka lat, z 50 poważnymi epidemiami w latach 1521–1810, średnio co sześć lat.

Kolonialna Ameryka Północna

Pielgrzymi z Massachusetts i pierwsi Europejczycy, którzy osiedlili się na wybrzeżach Maryland i Wirginii, zastali prawie pusty kraj. Prawie dziewięć dziesiątych populacji dawnych rdzennych Amerykanów zostało zniszczonych przez ospę podczas epidemii w latach 1618–1619. John Winthrop, przywódca kolonialnego Massachusetts, tak skomentował w 1684 roku: „Według tubylców nie wszyscy umarli na małą ospę, ponieważ Pan oczyścił nasz tytuł do tego, co posiadamy”. Ten purytański przywódca i inni uważali, że choroba ta była Bożym planem udostępnienia ziemi Europejczykom poprzez wyeliminowanie rdzennych Amerykanów, którzy ją wcześniej okupowali. Ospa towarzyszyła kapłanom, odkrywcom, kupcom, żołnierzom i osadnikom z Europy do serca kontynentu północnoamerykańskiego. Huronowie zostali dotknięci w 1640 r., Irokezi w 1662 r. W brytyjskiej Ameryce Północnej ospa pośrednio przyczyniła się do rozwoju instytucji szkolnictwa wyższego. Bogate rodziny kolonialne wysyłały swoich synów do Anglii, aby ich kształcili. Wielu z tych młodych mężczyzn, urodzonych w Ameryce Północnej, nie miało odporności na ospę, którą posiadali ich koledzy ze studiów w Anglii. Wystarczająco dużo tych młodych mężczyzn z kolonii zachorowało i zmarło na ospę podczas edukacji w Europie, że kolonialni mieszkańcy Ameryki Północnej założyli własne uczelnie, w tym Harvard, William & Mary i Yale. W niektórych przypadkach ospa została celowo przeniesiona na rdzenną ludność Ameryki Północnej w ramach wojny bakteryjnej. Podczas rewolucji amerykańskiej żołnierze amerykańscy padli ofiarą tej choroby podczas kampanii w Quebecu. George Washington skutecznie zaszczepił podatnych żołnierzy amerykańskich. Żołnierze brytyjscy, którzy dorastali w Anglii i Irlandii, byli odporni na tę chorobę. Zanim George Vancouver zbadał wybrzeża Pacyfiku, co później stało się stanem Waszyngton i prowincją Kolumbii Brytyjskiej, znalazł całe wioski rdzennych Amerykanów w ruinach i opuszczone, a dookoła leżały szkielety. Do XX wieku ospa zabiła aż 90 procent populacji rdzennych Amerykanów sprzed podboju. Podsumowując, wpływ nieznanych dotychczas chorób europejskich na społeczności tubylcze wywołał kataklizm demograficzny na półkuli zachodniej, stanowiący jeden z najważniejszych rozdziałów w historii Ameryk po podboju, którego charakterystykę i wpływ badacze wciąż usiłują zrozumieć.

Kolegium Harvarda

Założony w 1636 roku w Cambridge w stanie Massachusetts Harvard był pierwszą instytucją szkolnictwa wyższego w amerykańskich koloniach w Anglii i przez prawie cztery stulecia pozostawał wybitnym ośrodkiem edukacji w Stanach Zjednoczonych. Od samego początku Harvard był instytucją z natury purytańską. Odzwierciedlała zaangażowanie kalwinistów w umiejętność czytania i pisanie biblijną i została założona, aby Nowa Anglia mogła szkolić własną służbę. Sąd stanu Massachusetts nadał uczelni statut 28 października 1636 r. Znajdowała się ona w Newtown, które później zostało przemianowane na Cambridge w hołdzie angielskiemu uniwersytetowi, na którym kształciło się wielu purytanów. Pierwszym mistrzem Harvardu był Nathaniel Eaton, który rozpoczął nauczanie w 1638 roku, choć jego kadencja trwała tylko rok. Jak zauważył gubernator John Winthrop, Eaton był winny zapewnienia swoim lokatorom „chorej i skąpej diety” oraz pobicia jednego ucznia „rośliną orzecha włoskiego tak dużą, że zabiła konia”. Niemniej jednak wielu mieszkańców Nowej Anglii, w tym młody mężczyzna imieniem John Harvard, zaufało tej uczelni. Kiedy Harvard zmarł w 1638 r., pozostawił swoją bibliotekę i połowę swojego majątku kolegium, co doprowadziło Sąd do zmiany nazwy szkoły na jego cześć. W 1640 r. pierwszym rektorem uczelni został Henry Dunster, który zapewnił Harvardowi solidne

podstawy. W ciągu dwóch lat uczelnia zbudowała „Old College”, pierwszy budynek uczelni w Arvard. W tym miejscu 23 września 1642 roku odbyło się pierwsze zakończenie studiów. Według Winthropa dziewięciu „młodych mężczyzn dobrej nadziei” uzyskało stopnie licencjata, z których siedmiu wyjechało, aby walczyć w sprawie purytańskiej podczas angielskiej wojny domowej. W 1655 roku Harvard zbudował „Indian College”, aby kształcić i ewangelizować rdzennych Amerykanów, chociaż eksperyment ten w dużej mierze zarzucono po wojnie króla Filipa. Budynek stał się później siedzibą pierwszej amerykańskiej prasy uniwersyteckiej. Chociaż Harvard został założony w celu szkolenia ministrów, od początku zapewniał znacznie szerszą edukację. Statut z 1650 r. (na mocy którego Harvard nadal działa) stwierdzał, że celem uczelni jest „rozwój wszelkich dobrych sztuk literackich i nauk”. W związku z tym Harvard zapewnił edukację w zakresie sztuk wyzwolonych, kładąc duży nacisk na klasykę grecką i łacińską, a nie na kształcenie zawodowe. Jednak religia pozostawała centralnym elementem misji Harvardu w XVII wieku. Większość jej prezydentów była ministrami, w tym Zwiększenie Mather, a ponad połowa absolwentów została duchownymi. Do roku 1700 na Harvardzie studiowało ponad czterystu mężczyzn, w tym wielu świeckich i religijnych przywódców Massachusetts. W XVIII wieku Harvard zliberalizował swój program nauczania i teologię, odzwierciedlając wyłaniające się idee europejskiego oświecenia. Życie studenckie ożywiło się także w latach dwudziestych XVIII wieku wraz z założeniem pierwszego czasopisma uniwersyteckiego („The Telltale”) i grup takich jak Klub Filomusarian. Wzrosła liczba zapisów, a zainteresowania absolwentów uległy zmianie – tylko jedna czwarta podjęła pracę w służbie. Wielkie Przebudzenie i Rewolucja Amerykańska podzieliły uczelnię, chociaż absolwenci Harvardu, John Adams i John Hancock, odegrali kluczową rolę w powstaniu Stanów Zjednoczonych. Harvard został po raz pierwszy nazwany „uniwersytetem” w 1780 r. i szybko urósł do swojej nazwy, dodając w 1782 r. szkołę medyczną.

Kompania Zatoki Hudsona

Jedną z ironii historii jest to, że Brytyjczycy początki słynnej Kompanii Zatoki Hudsona zawdzięczają swoim tradycyjnym wrogom w Ameryce Północnej: Francuzom. Pierre-Esprit Radisson (który pośmiertnie nadał swoje imię słynnej sieci nowoczesnych hoteli) i jego starszy szwagier, Médard Chouart, sieur des Groseilliers, byli dwoma ze słynnych francuskich coureurs de bois, czyli „biegaczy po lesie”, którzy rozpoczęli handel skórami bobrowymi. W 1659 roku skarb skór, który Radisson i des Groseilliers przywieźli do Quebecu, był tak wielki, że wzbudził chciwość generalnego gubernatora Nowej Francji, Pierre'a de Voyer, wicehrabiego d'Argenson. Przybył do Quebecu 11 lipca 1658 roku, aby służyć jako piąty generalny gubernator kolonii. Karol II, cieszący się szczęśliwym początkiem swego panowania, nigdy nie przepuścił okazji do poszukiwania bogactw, po części dlatego, że brytyjski parlament starał się ograniczyć jego władzę kwotą pieniędzy, jaką głośował na niego co roku. Według Empire of the Bay Radisson napisał: „Król wyraził nadzieję, że powinniśmy mieć statek gotowy na wyprawę na wiosnę przyszłego roku. I przyznał nam 40 szylingów tygodniowo na nasze utrzymanie. Królowa Elżbieta I wyrobiła sobie markę, czarterując Honorową Kompanię Wschodnioindyjską w 1600 r., a król Karol II zdecydował się zrobić to samo, czarterując kompanię do handlu z Nową Francją. Zanim jednak przeznaczył swoje ograniczone fundusze królewskie na bezpośrednie wsparcie dla czegoś, co stało się znane jako „Imperium Zatoki”, Karol II najpierw zlecił rejs badawczy. 3 czerwca 1668 roku des Groseilliers i Radisson udali się z powrotem do Nowej Francji, tym razem na dwóch angielskich statkach, Eaglet i Nonsuch. Misja była tak pilna, że Karol wysłał statki w 1668 roku, zaledwie rok po zakończeniu drugiej wojny holenderskiej, konfliktu morskiego z Holandią. Gwałtowne burze atlantyckie u zachodniego wybrzeża Irlandii nawiedziły statki, w wyniku czego „Orlik” został zmuszony do powrotu do Anglii. Jednak Nonsuch kontynuował z powodzeniem swoją podróż do Nowej Francji. Dla Karola II podróż ta potwierdziła wartość marzeń des Groseilliers i Radisson. Król formalnie wyczarterował Gubernatorów i Kompanię Poszukiwaczy Przygód Handlujących w Zatoce Hudsona, znaną od zawsze jako Kompania Zatoki Hudsona. Do nadzorowania kompanii mianował swojego krewnego, księcia

Ruperta nad Renem, który służył jego ojcu, Karolowi I, na dowódcę kawalerii w angielskiej wojnie domowej. Jednak wkrótce Francuzi w Nowej Francji podjęli działania przeciwko temu nowemu brytyjskiemu zagrożeniu wzdłuż odległych brzegów Zatoki Hudsona. W latach 1686 i 1697 Francuzi zorganizowali połączone ataki lądowe i morskie, które skutecznie złamały tyły Kompanii Zatoki Hudsona. Ponieważ główne wysiłki Wielkiej Brytanii w Nowym Świecie skupiały się na ochronie kolonii na wschodnim wybrzeżu obu Ameryk, niewiele można było przeznaczyć na placówki na zamrożonej północy. Poza tym Francuzi atakujący z Nowej Francji mieli znacznie mniejszą odległość do pokonania, aby zaatakować forty Kompanii Zatoki Hudsona. Główne placówki w Zatoce Hudsona, York Factory, Rupert House i Albany Fort, wpadły w ręce Francuzów. Przez cały XVIII wiek między Anglią a Francją toczyła się seria wojen o kontrolę nad Nową Francją i ogromne bogactwa futer w głębi kraju. W Stanach Zjednoczonych konflikty te, zwane wojnami francusko-indiańskimi, doprowadziły do zacieklej bitwy, w których Francuzi i Anglicy stoczyli zaciekle bitwy wzdłuż wschodniego wybrzeża Ameryki Północnej; obie strony generalnie ignorowały zamrożoną północ Zatoki Hudsona. 13 września 1759 roku armia francuska pod dowództwem Ludwika Józefa, markiza de Montcalm, została dotkliwie pokonana pod Quebecem przez siły brytyjskie pod dowództwem generała Jamesa Wolfe'a. Obaj mężczyźni zginęli w wyniku ran bojowych, ale bitwa ta oznaczała zdecydowaną porażkę Francuzów w Ameryce Północnej. Chociaż Brytyjczycy później przegrali bitwę pod Quebecem, Francuzi zostali ostatecznie zmuszeni do kapitulacji pod Montrealem w 1760 r. Na mocy traktatu paryskiego z 1763 r. cała Nowa Francja stała się częścią Imperium Brytyjskiego. Przywódcy Kompanii Zatoki Hudsona uważali, że mogą wykorzystać ogromne bogactwo handlu futrami, bez najazdów Francuzów i ich indiańskich sojuszników. Jednakże sojusz Francji przeciwko Anglii podczas rewolucji amerykańskiej ponownie sprowadził wojnę do Zatoki Hudsona. Pierwszy wielki odkrywca kompanii, Samuel Hearne, został zmuszony do poddania Fort Prince of Wales francuskiej eskadrze pod dowództwem Jean-François de Galoup, hrabiego de La Pérouse. Jednak po zakończeniu wojny przez traktat paryski Hearne mógł wrócić i otworzyć nową placówkę w Churchill. Ale nowe zagrożenie nadeszło z nieoczekiwanego kąta: z Imperium Brytyjskiego w Ameryce Północnej. W latach siedemdziesiątych XVIII wieku zaczęli rywalizować ze sobą handlarze futrami, kwestionując monopol Kompanii Zatoki Hudsona. Formalnie zarejestrowani w 1779 roku jako North West Fur Company w Montrealu, nowi przybysze byli zdecydowani wyrwać kontrolę nad handlem futrami traperom z Kompanii Zatoki Hudsona wszelkimi niezbędnymi środkami. North West Fur Company okazała się znacznie bardziej agresywna niż Kompania Zatoki Hudsona, której długi monopol wszczepił w nią ducha samozadowolenia, który „Nor’westers” szybko wykorzystali. W wyniku tej konkurencji eksploracja i rozwój handlu przeniosły się do wnętrza kontynentu. North West Company wykazała się znacznie większą elastycznością niż londyńska firma Hudson’s Bay Company; podczas gdy ludzie z Zatoki Hudsona musieli zdać się na odległe kierownictwo, partnerzy z North West Company byli w terenie i spotykali się każdego lata na brzegu Jeziora Superior, aby ustalić strategię odłowy i odłowy na nadchodzący sezon. Zainspirowana przedsiębiorczym duchem mieszkańców Nor’west, firma wyprodukowała dwóch największych odkrywców w całej historii Ameryki Północnej: Davida Thompsona i Alexandra Mackenziego. Co istotne, Thompson po raz pierwszy wpisał się na listę Kompanii Zatoki Hudsona w 1784 r., a w 1797 r. przeniósł się do North West Fur Company. Podczas swojej kadencji wytyczył bieg rzeki Columbia, zlokalizował źródło rzeki Mississippi i zbadał na całym obszarze rzeki Missouri. Przeszedł na emeryturę w 1812 r., po przebyciu prawie 55 000 mil po pustyni kajakiem i pieszo. Alexander Mackenzie dorównał Thompsonowi w annałach eksploracji Ameryki Północnej. W czerwcu 1789 roku Mackenzie wraz z grupą Indian rozpoczął eksplorację Morza Arktycznego w poszukiwaniu Przejścia Północno-Zachodniego na Wschód, które przyciągało angielskich marynarzy od czasów królowej Elżbiety I. 14 lipca 1789 roku Mackenzie znalazł Morze Arktyczne. Szkot zwieńczył swoją karierę odkrywczą poszukiwaniem lądowej drogi na Pacyfik. Rozpoczął tę wędrówkę w maju 1793 r. i z pomocą plemienia Bella Coola dotarł do Pacyfiku 22 lipca. Wielkie eksploracje Thompsona i Mackenziego otworzyły dla North West Company większe terytoria

na zachód Kanady w czasie, gdy pierwotne terytorium działało. przez traperów z Kompanii Zatoki Hudsona cierpiał teraz z powodu zmniejszającej się populacji zwierząt; myśliwi byli na skraju wyginięcia. Kompania Zatoki Hudsona została otoczona przez nowe punkty handlu futrami, a mieszkańcy Nor'west również przenosili się do Stanów Zjednoczonych. Podczas swojej wyprawy w 1806 roku, mającej na celu zajęcie północnych regionów zakupu Luizjany dla Stanów Zjednoczonych, odkrywca armii amerykańskiej Zebulon Pike postawił swoje roszczenia na stanowisku Kompanii North West, każąc swoim żołnierzom zestrzelić flagę brytyjską i podnieść amerykańską. Punkt kulminacyjny nastąpił, gdy Thomas Douglas, piąty hrabia Selkirk, kupił pakiet kontrolny w Hudson's Bay Company. Kompania przyznała hrabiemu ogromny obszar ziemi, który znajdował się w samym środku zachodniego terytorium, obecnie eksploatowanego przez Kompanię Północno-Zachodnią. W 1812 roku szkoccy imigranci przybyli do tak zwanej osady Selkirk. Wielu z nich było Szkotami rozproszonymi podczas rozliczeń w Highland, kiedy ich własni panowie wypędzili ich z gospodarstw „rolniczych” przodków, aby zrobić miejsce dla hodowli owiec. Natychmiast Kompania Nor'west rozpoczęła wojnę partyzancką przeciwko przybyszom, a jej szeregi wypełniły się metysami, potomkami francuskich Kanadyjczyków i rdzennych Amerykanów. Punkt kulminacyjny nastąpił 19 czerwca 1816 roku w Seven Oaks, we współczesnym Winnipeg. Robert Semple wraz z oddziałami ludzi z Zatoki Hudsona spotkał się z oddziałami Nor'wester Métis pod dowództwem Cuthberta Granta. W potyczce, która potem nastąpiła, Grant i jego mieszkańcy Nor'west dokonali masakry Semple'a i ludzi z Zatoki Hudsona. Mimo to szanse były na korzyść Kompanii Zatoki Hudsona. Korsarska taktyka North West Company odstraszyła statecznych inwestorów z City of London, a Kompania Zatoki Hudsona nadal posiadała Statut Królewski z 1670 r. W końcu Londyn wkroczył, aby zakończyć działania wojenne, zasadniczo nadając tytuł North West Fur Company Kompanii Zatoki Hudsona. Dało to Kompanii Zatoki Hudsona obszar o powierzchni prawie 3 milionów mil kwadratowych – większość Ameryki Północnej. Dziś firma nadal działa, dostarczając towary i usługi dla odległych osiedli w zachodniej Kanadzie.

Kaikhta, Traktat z

Traktat w Kajchcie z 1727 roku między Chinami a Rosją określił granicę między rosyjską Syberią a chińską Mongolią Zewnętrzną. Traktat w Nerczyńsku z 1689 r. między Chinami a Rosją wytyczył granicę między dwoma imperiami między rosyjską Syberią a chińską Mandżurią na północnym wschodzie, ale pozostawił granicę między chińską Mongolią Zewnętrzną a Rosją nieokreśloną. Zatem potrzebny był kolejny traktat, aby dokończyć granicę między tymi dwoma imperiami i uregulować inne kwestie. Pierwszy traktat z Rosją pozwolił cesarzowi Qing (Ch'ing) Kangxi (K'ang-hsi) pokonać mongolskiego wodza Olod Galdana w 1697 r., rozszerzając w ten sposób jego królestwo na Mongolię Zewnętrzną na północy i Hami na północnym zachodzie. Jednak Chiny nadal nie były całkowicie zabezpieczone przed zagrożeniem ze strony Olodów i obawiały się spisków między nimi a Rosją, ponieważ Olodowie wcześniej stali się wasalami rosyjskich carów. Rosji zależało także na negocjacjach z Chinami w sprawie handlu i utworzenia prawosławnej misji religijnej w Pekinie (Peking). W międzyczasie obaj władcy, którzy negocjowali traktat w Nerczyńsku (Kangxi, cesarz Chin i Piotr Wielki z Rosji), zmarli, a ich następcami zostali odpowiednio Yongzheng (Yung-cheng) i Katarzyna I. W 1725 roku cesarzowa Katarzyna I wysłała do Chin posła Savę Władysławicza Ruguzińskiego, rzekomo w celu pogratulowania Yongzhengowi wstąpienia na tron. W rosyjskich negocjacjach z głównym delegatem Chin Tulisenem w roli tłumaczy korzystali z usług misjonarzy jezuickich. Doszli do porozumienia w 1727 roku; nazywał się Traktat Kajchta, nazwany na cześć przygranicznego miasta, w którym miało miejsce podpisanie. Przewidywała misję ustalenia na miejscu granicy między obydwojema krajami od góry Sajan i Sapintabakha na zachodzie do rzeki Argun na wschodzie. Oprócz istniejącego handlu w Nerczyńsku, w Kajchcie zostanie otwarta kolejna stacja handlowa i co trzy lata rosyjska karawana złożona z 200 ludzi będzie mogła udać się do Pekinu w celu kupna i sprzedaży towarów bez ceł. Rosja otrzyma pozwolenie na założenie misji religijnej i kościoła w Pekinie, a dezerterzy i uciekinierzy z każdego kraju do drugiego

zostaną poddani ekstradycji. Rosja zyskała 40 000 mil kwadratowych terytorium między Górnym Irtyszem a Sajaną oraz terenami na południe i południowy zachód od jeziora Bajkał, koncesje handlowe i prawo do otwarcia misji religijnej w Pekinie. Chiny uzyskały bezpieczeństwo, odcinając plemionom mongolskim dostęp do Rosji. Kolejna ambasada z Chin w Rosji w 1731 r. zapewniła Chinom prawo do ścigania Mongołów na terytorium Rosji. Postanowienie to byłoby ważne w dążeniu Chin do konsolidacji swojej północnej granicy. Oba traktaty w Nerczyńsku i Kajchcie zostały wynegocjowane między dwoma równymi imperiami i dla ich obopólnych korzyści. Inaczej niż w stosunkach ze wszystkimi innymi narodami europejskimi, których ambasadorów w Chinach traktowano jak nosicieli daniny od państw wasali, posłów rosyjskich uważano za przedstawicieli równego narodu. Podczas gdy wysłannicy rosyjscy kłaniali się chińskiemu cesarzowi, podobnie wysłannicy chińscy w Petersburgu kłaniali się rosyjskiemu monarchom. Rosyjska misja religijna w Pekinie, która kształciła studentów w języku chińskim, dała Rosji przewagę w XIX wieku w negocjacjach z Chinami.

Kangxi (K'ang-hsi)

(1654–1722) odnoszący sukcesy cesarz chiński

Osobiste imię cesarza Kangxi brzmiało Xuanye (Hsuan-yeh). Został drugim cesarzem z dynastii Qing (Ch'ing), gdy miał zaledwie osiem lat, po śmierci ojca, wybranego dlatego, że przeżył ospę. Jego 61-letnie panowanie było jednym z najwspanialszych i najdłuższych w Chinach od I wieku p.n.e. Tym samym zasłużył na pośmiertny tytuł Shengzu (Shengtzu), co oznacza „roztropny przodek”. W chwili jego wstąpienia na tron dynastia Qing (1644–1911) nie była bynajmniej bezpieczna, a w jego imieniu rządziła rada czterech regentów. W wieku 13 lat Kangxi pozbył się regentów i przejął osobistą władzę. Kangxi był niezwykle energicznym i sumiennym władcą, który studiował historię i filozofię pod okiem chińskich nauczycieli, sztuki wojskowe pod okiem oficerów mandżurskich oraz zachodnie nauki ścisłe, muzykę, matematykę i łacinę pod okiem nauczycieli jezuitów. Miał niezwykle harmonogram pracy, który zaczynał się przed świtem i kończył późno w nocy. Osobiście czytał memoriały i raporty oraz odpowiadał na nie, pisząc lewą ręką, gdy prawa stała się ciasna. Wolne chwile spędzał na ćwiczeniu kaligrafii oraz pisaniu poezji i esejów. Lubił także spędzać czas na świeżym powietrzu, osobiście prowadząc swoje wojska na manewrach, wyprawach wojskowych i polowaniach. Ustanowił wysokie standardy swojego osobistego postępowania; na przykład pościł, zanim rozpatrzył sprawy śmiertelne, twierdząc, że utracone życie nie można przywrócić. Największym osiągnięciem militarnym Kangxi było stłumienie buntu Trzech Feudatorów w latach 1673–1681, dowodzonego przez Wu Sangui (Wu san-kuei), który zaprosił Mandżurów, aby pomogli mu w wyparciu rebeliantów, których okupacja Pekinu (Peking) zakończyła Dynastia Ming. Wu i dwóch innych sojuszników Mandżurów otrzymało w nagrodę autonomiczne księstwa w południowych Chinach. Ich bunt zagroził dynastii Qing i został pokonany po żmudnych kampaniach. Dwa lata później kolejna ekspedycja Qing podbiła Tajwan, kwaterę główną sił lojalistów Ming pod dowództwem Zheng Chenggonga (Cheng Ch'eng-kunga) i jego syna. Następnie uporał się z zagrożeniem mongolskim, podbijając zarówno Mongolię Zewnętrzną, jak i północny zachód. Następnie rozszerzył władzę Qing na Tybet, mianując przyjaznego duchownego jako siódmego Dalajlamę (1708–1757) i przywódcę sekty Żółtych Kapeluszy w buddyzmie tybetańskim. Ponadto zdefiniował północno-wschodnią granicę Chin z Rosją na mocy traktatu w Nerczyńsku w 1689 r. Na szczeblu krajowym Kangxi wprowadził szereg ważnych reform. Powstrzymał mandżurskie nadużycia w traktowaniu większości Chińczyków Han, zreformował praktykę pobierania dochodów, rozprawił się z korupcją i wielokrotnie obniżał podatki, ostatecznie ustalając kwotę podatkową na podstawie liczby ludności w 1712 r., niezależnie od późniejszych podwyżek. Cesarz był mecenasem wielu dziedzin nauki. Powołał radę złożoną z 50 historyków, która miała napisać historię poprzedniej dynastii Ming, zgodnie z 2000-letnią tradycją, zgodnie z którą każda dynastia sponsorowała pisanie obszernej historii swojej poprzedniczki. Dzieło zostało opublikowane w 1739 roku, kiedy na tronie

zasiadał wnuk Kangxi. Inne rady uczonych pracowały nad wielotomowymi dziełami, w tym nad Słownikiem Kangxi i dziełem liczącym 5020 tomów, obejmującym opublikowane książki starożytne i współczesne. Kangxi spłodził 36 synów (z których 20 osiągnęło wiek dorosły). Jego cesarzowa urodziła mu jednego syna i zmarła przy porodzie. Został ogłoszony następcą tronu i pomimo miłości i troski ojca, młodzieniec wyrósł na rozpustnego i niezrównoważonego, wdał się w spisek mający na celu zamordowanie cesarza, aż w końcu został zdegradowany i aresztowany. Kłopoty z dziedzicem przyćmiły ostatnie lata Kangxi. Odmówił ogłoszenia kolejnego następcy tronu aż do śmierci, kiedy to w ostatniej woli cesarzem ogłosił swojego czwartego syna, Yinchena (Yin-chen). Kangxi odziedziczył niestabilne imperium i pozostawił je wspaniałe, w dużej mierze dzięki swojej sumiennej, oszczędnej i skutecznej administracji.

Kepler, Johannes

(1571–1630) niemiecki matematyk i astronom

Johannes Kepler, twórca mechaniki niebieskiej, urodził się 27 grudnia 1571 w Weil der Stadt w Stuttgarcie w Niemczech. Jego dziadek był burmistrzem miasta, ale jego rodzina doświadczyła wielu trudności; jego ojciec Heinrich był najemnikiem, który porzucił rodzinę, a matka Katharina była córką karczmarza sądzoną za czary. Kepler zadziwił podróżników swoją wiedzą matematyczną. Kepler podjął studia i okazał się bystrym uczniem. Po studiach w seminarium protestanckim w Adelbergu w 1584 roku wstąpił na uniwersytet w Tybindze. W 1594 r. wstąpił na wydział matematyki seminarium protestanckiego w Grazu w Austrii. Kepler dogłębnie studiował Mikołaja Kopernika (1473–1543) i napisał *Mysterium cosmographicum* (*Święta tajemnica kosmosu*, 1596), dzieło broniące systemu kopernikańskiego, który postulował, że to Słońce, a nie Ziemia, jest centrum wszechświata i że planety poruszają się po orbitach wokół Słońca. Kepler znany jest ze swoich trzech rewolucyjnych praw ruchów planet, które wyjaśniły organizację Układu Słonecznego. Zauważył, że orbita Marsa jest elipsą i doszedł do podobnych wniosków dla orbit innych planet. Zdał sobie sprawę, że istnieje matematyczne wyjaśnienie, a jego pierwsze prawo stanowi, że planety poruszają się po eliptycznych ścieżkach wokół Słońca. Drugie prawo stanowi, że droga, jaką planeta przebywa wokół Słońca, obejmuje równe obszary w równych odstępach czasu, gdy planeta porusza się po swojej orbicie. Pierwsze dwa prawa zostały opublikowane w jego książce *Astronomia nova* (*Nowa astronomia*) w 1609 r. Jego trzecie prawo ruchu planet stwierdza, że kwadrat czasu potrzebnego planecie na jeden obrót wokół Słońca jest proporcjonalny do sześcienu odległości planety ze słońca. Trzecie prawo zostało opublikowane w 1619 roku w książce *Harmonices mundi*. Trzy prawa wniosły przełomowy wkład w badanie ruchu planet. Kepler poczynił ogromne postępy w rozwoju współczesnej astronomii, porzucając teorie utrzymywane przez dwa tysiąclecia. Jednak przyczyny tych praw odkrył Izaak Newton, który wykazał, że są one wynikiem prawa powszechnego ciążenia. Napięcia religijne w Europie niejednokrotnie zmusiły Keplera do przeprowadzki. W 1599 r. opuścił Graz z powodu prześladowań religijnych i udał się do Pragi na zaproszenie duńskiego astronoma Tycho Brahe (1546–1601). Kepler został matematykiem cesarskim po śmierci Brahego w 1601 r. Kepler sprawował tę funkcję do 1612 r., kiedy to luteranie zostali wypędzeni z Pragi. Udał się do Linzu, aby kontynuować pracę matematyczną i pozostał tam do 1626 r. Po latach trudów Kepler zmarł w Regensburgu w Bawarii 15 listopada 1630 r. Kepler, matematyk, astronom i astrolog, był jedną z czołowych postaci ewolucji naukowej, która ogarnęła Europę.

Knox, John

(ok. 1513–1572) przywódca religijny

Szkocja jest dobrze znana ze swojego ognistego, indywidualistycznego ducha, który łączy się z głęboką lojalnością wobec narodu szkockiego i jego religii. John Knox, „grzmiący Szkot”, nie był wyjątkiem od tej tradycji. Knox jest najbardziej znany jako założyciel szkockiego prezbiterianizmu, a żył w burzliwym

okresie w historii Szkocji. Nieznany ze swojego taktu Knox postrzegał siebie w stylu starotestamentowego proroka, będącego „trąbą” Boga, grającą przeciwko każdemu królowi i królowej panującej za jego życia. John Knox urodził się około 1513 roku w regionie Lothian w Szkocji w rodzinie rolnika z klasy średniej. Niewiele wiadomo o jego wychowaniu i edukacji. Prawdopodobnie studiował na Uniwersytecie St. Andrews w St. Andrews w Szkocji. Knox został wpisany na listę notariuszy papieskich w 1540 r. w St. Andrews, co doprowadziło większość historyków do przekonania, że był już wówczas wyświęcony na duchownego rzymskokatolickiego. W przeciwieństwie do Anglii na południu, która stała się protestancka w 1533 roku za króla Henryka VIII, Szkocja pozostała rzymskokatolicka. Jednak wielu lairdów i szlachciców Szkocji znajdowało się pod coraz większym wpływem głoszenia i myśli protestanckiej. W 1543 roku Knox został nauczycielem dwóch synów pana Hugh Douglasa, pana o poglądach protestanckich. W tym czasie Knox stał się przekonany protestantem. W 1544 roku Knox został ochroniarzem zapalonego teologa i kaznodziei George’a Wisharta. Wishart głosił przeciwko katolickiemu kardynałowi Beatonowi i królowej matce Szkocji, Marii z Guise, którzy sprzymierzali się z rzymskokatolicką Francją przeciwko potęgze militarnej Anglii pod rządami króla Henryka VIII. Wishart został ostatecznie schwyty przez katolików, uduszony i spalony w marcu 1545 roku. Śmierć Wisharta była dla Knoxa punktem zwrotnym, co uczyniło go zdeterminowanym do kontynuowania dzieła reformy protestanckiej w Szkocji. W 1546 roku spiskowcy pomyślnie zamordowali kardynała Eatona i przejęli jego zamek w St. Andrews. Knox nie brał udziału w początkowym spisku, ale przybył na zamek w 1547 roku, po prostu jako wychowawca trzech chłopców. Wkrótce potem poproszono go o przejęcie duchowego przywództwa nad ludem zamku. Zgadzając się niechętnie, Knox wygłosił swoje pierwsze kazanie w kościele zamkowym w 1547 r. Ostatecznie w 1547 r. zamek został zmuszony do kapitulacji przed flotą francuskich galer i Knox został schwyty. Knox służył dwa lata jako niewolnik na galerze, po czym został uwolniony w 1549 roku i przeniósł się do północnej Anglii, gdzie zaczął głosić w Newcastle. W 1553 roku katolicka Maria I wstąpiła na tron Anglii, zmuszając Knoxa do ucieczki do Frankfurtu w Niemczech, a ostatecznie do Genewy w Szwajcarii, domu Jana Kalwina. Knox bardzo szanował myśl i twórczość Kalwina, a ich spotkanie w Genewie zaowocowało długim okresem przyjaźni i korespondencji. Knox był coraz bardziej przekonany, że jedynym sposobem, aby Anglia i Szkocja uzyskały wolność kultu protestanckiego, jest interwencja wojskowa. Zaczął pisać broszury, z których najbardziej kontrowersyjna nosiła tytuł „Wierne napomnienie dla wyznawców prawdy Bożej w Anglii”. Nawoływał w nim kaznodziejów do bardziej agresywnego napominania tych, którzy prowadzą grzeszne życie, ale potem zaczął grzmieć przeciwko królowej Anglii Marii I, która w tym czasie rozważyła małżeństwo z rzymskokatolickim królem Hiszpanii Filipem II, zarzucając jej uzurpację rządu i przekazanie go obcemu władcy. Broszura ta okazała się wpływowa we wzmocnieniu protestanckiego oporu wobec Marii I, który trwał aż do jej śmierci w 1558 r., kiedy na tronie Anglii objęła jej protestancka przyrodnia siostra Elżbieta I. W 1557 roku Knox opublikował swoją najstydniejszą broszurę zatytułowaną „Pierwszy dźwięk trąby przeciwko potwornemu pułkowi [nienaturalnemu panowaniu] kobiet”. Opierając się na Starym Testamencie, Knox utrzymywał, że niewłaściwa jest kobieta będąc głową państwa, zwłaszcza przekazując panowanie nad krajem mężowi obcokrajowcowi. Chociaż zdarzały się wyjątkowe chwile, kiedy kobieta mogła rządzić, uważał, że normalnym skutkiem jest katastrofa. W 1559 roku Knox wrócił do Szkocji przez Anglię, gdzie spotkał się z mroźnym przyjęciem ze strony królowej Elżbiety. W tym czasie w Szkocji było kilku wpływowych protestanckich szlachciców, którzy mogli chronić Knoxa. Knox został powołany do służby w St. Giles, najważniejszym kościele w Edynburgu, gdzie mieszkała królowa matka, Maria z Guise, i jej córka, Maria, królowa Szkotów. W 1560 r. Anglia, Szkocja i Francja podpisały traktat, w wyniku którego Szkocja stała się oficjalnie protestancka, choć królowa Maria pozostała katoliczką. W ten sposób rozpoczął się 12-letni konflikt między Knoxem a królową Marią, często kończący się publicznymi naganami po obu stronach. Od 1560 r. aż do swojej śmierci w 1572 r. Knox zrobił wiele, aby ustanowić kościół protestancki w Szkocji, od którego obecny Kościół prezbiteriański w dużej mierze bierze swoją formę. Był

nieustrudzonym kaznodzieją, ale także zorganizował system dyscypliny zarówno dla pastorów, jak i członków kościoła. Knox był przeciwny wszelkim praktykom, których nie ma bezpośrednio w Biblii (takim jak klękanie podczas komunii czy nabożeństwo do świętych). Zorganizował także system pomocy finansowej dla biednych, z funduszy zebranych dla kościołów. Knox poślubił swoją żonę Marjory (Bowes) około 1555 roku. Marjory urodziła mu dwóch synów (Nataniel, Eleazer), ale zmarła w 1560 r. Ożenił się z drugą żoną, Małgorzatą (Stewart), w 1563 r., która urodziła mu trzy córki (Martę, Małgorzatę, Elżbietę). Zmarł 24 listopada 1572 r.

Królestwo Kongo w Afryce

Królestwo Kongo (Kongo dya Ntotila) rozkwitło wzdłuż rzeki Kongo na środkowo-zachodnim wybrzeżu Afryki od około XIV wieku. Królestwo obejmowało dużą część terenów dzisiejszej Demokratycznej Republiki Konga, ale król (manikongo) mieszkał na terenach dzisiejszej Angoli. Król Nimi z okolic dzisiejszej Bomy podbił płaskowyż Kongo. On i jego zwolennicy wzniesli się w lokalną elitę i został zaakceptowany jako władca regionu. Bogactwo Kongo opierało się na handlu kością słoniową, skórą i niewolnikami, a także posługiwało się walutą muszlową popularną w Afryce Zachodniej. W 1482 roku król Portugalii João II wysłał wyprawę pod dowództwem Diogo Cão w celu zbadania zachodniego wybrzeża Afryki, która w następnym roku dotarła do rzeki Kongo. Diogo Cão wysłał delegację na spotkanie z piątym królem Kongo, Nzinga-a-Cuum (lub Nzinga Nukuwu), który mieszkał w Mbanza (São Salvador do Kongo). Nzinga-a-Cuum poprosiła Cão, aby zaopiekował się młodym krewnym Caçuto i innymi osobami i zabrał ich z powrotem do Lizbony, aby mogli otrzymać chrześcijańskie wykształcenie. Caçuto nauczył się portugalskiego i wiele o historii Portugalii i Europy, a także nawrócił się na chrześcijaństwo. W 1489 roku został ochrzczony i przyjął imię João Silva, na cześć króla Portugalii João II i Pire Silvy, urzędnika dworskiego, który był jego ojcem chrzestnym. Następnie Caçuto wrócił do Mbanzy. Nzinga-a-Cuum stał się nieufny wobec Portugalczyków. Prawdopodobnie zaniepokojony portugalską potęgą militarną, Nzinga-a-Cuum przeszedł na chrześcijaństwo i został królem Kongo João I. Jednak od dawna praktykował poligamię. Po chrzcie wrócił do swoich licznych żon i wyparł się syna, który wraz z matką i innymi członkami rodziny szukał ochrony u Portugalczyków. Kiedy w 1506 roku zmarł jego ojciec, Afonso wrócił do Mbanzy, został koronowany, a następnie przystąpił do nawracania swojego ludu na katolicyzm. Regularnie korespondował z królem Portugalii Manuelem I i wysyłał więcej swoich poddanych do Lizbony, aby otrzymali europejską edukację. Kiedy w 1542 r. zmarł Afonso I z Kongo, kolejnym królem został jego syn i następca Pedro I; na krótko potem zastąpił go Francisco I (Mpudi a Nzinga Mvemba). Pedro ponownie na krótko został królem. Bratanek Diogo spierał się z tymi dwoma władcami i zorganizował bunt przeciwko Pedro, a następnie Francisco i ponownie Pedro. Zmusił Pedra do szukania schronienia w kościele katolickim, gdzie pisał i błagał o pomoc króla Portugalii João III Iousa oraz papieża. Diogo wstąpił na tron w czasie, gdy niektórzy portugalscy kupcy chcieli rozszerzyć handel niewolnikami, a Diogo chciał na tym zyskać. Kiedy zmarł w 1561 r., władzę po nim objął jego nieślubny syn Afonso II i wybuchł gwałtowny kryzys sukcesyjny. Kiedy kilka miesięcy po objęciu tronu uczestniczył we Mszy św., Afonso II został zamordowany przez swojego brata Bernardo. Bernardo I panował przez sześć lat. Jego następca, Henryk I, był królem przez rok, po czym został zmuszony do ucieczki, gdy sąsiednie królestwo Jagas najechało Kongo. Następcą Henrique został Alvaro I, który panował przez 19 lat i zapewnił krajowi pewną stabilność. Alvaro I zintensyfikował także handel niewolnikami i wysyłał do Brazylii aż 14 000 niewolników rocznie. Wreszcie Antonio I, który został królem w 1661 roku, pokłócił się z Portugalczykami o kontrolę nad handlem niewolnikami. W 1665 roku zebrał swoich zwolenników i spotkał się z Portugalczykami w bitwie pod Mbwiła. W walkach został ranny, dostał się do niewoli, a następnie został ścięty. Po roku 1678, po gwałtownej wewnętrznej wojnie domowej, królestwo Kongo szybko rozpadło się na kilka walczących państw. Królowie Kongo – potomkowie Afonso I – nadal jednak sprawowali dwory i pełnili funkcje ceremonialne. Henryk III Afonso Nlengi panował od 1793 do 1802 roku, a linia męska trwała aż do

śmierci Pedro VII Afonso w 1962 roku, kiedy to regentką została Isabel María da Gama. Choć niektórzy chcieli przywrócenia monarchii Kongo, kiedy Angola uzyskała niepodległość w 1975 r., nowy rząd odmówił uznania jej istnienia

Korea, japońska inwazja

Japoński watażka Toyotomi Hideyoshi marzył o podboju Chin i w tym celu przeprowadził dwie inwazje na Koreę w latach 1592 i 1597. Chociaż ostatecznie mu się to nie udało, wojny przyniosły Korei straszliwe zniszczenia. Ponieważ jej władca, dynastia Ming w Chinach, wysłała dużą armię na pomoc Korei, wojna również znacznie osłabiła dynastię Ming. W XVI wieku Japonia była przedmiotem ciągłych wojen domowych, gdy szogunat Ashikaga słabł, a różni władcy feudalni szukali supremacji; w rzeczywistości okres ten nazwano w historii Japonii erą „Walczących Królestw”. Hideyoshi był ambitnym generałem, który powstał z zapomnienia. Do 1590 roku zniszczył wszystkich rywalizujących ze sobą władców i zjednoczył Japonię, uwalniając ją i jej dużą armię do podboju nowych ziem. Jego celem były Chiny i aby dotrzeć do Chin, musiał przejść przez Koreę. Kiedy Korea odmówiła jego żądaniom, poprowadził najeźdźczą armię składającą się ze 160 000 ludzi, lądując na południowym krańcu półwyspu i posuwając się na północ. Niższa armia koreańska została pokonana, król Sonjo opuścił swoją stolicę Seul i uciekł, a jego dwaj synowie zostali wzięci do niewoli. Sprawę koreańską uratowało od całkowitej ruiny pojawienie się admirała Yi Sun-sina, który zbudował flotę „statków-żółwi”, pierwszych na świecie drewnianych statków wyposażonych w poszycia stali, które wielokrotnie pokonały japońską marynarkę wojenną, zakłócając w ten sposób jej linie zaopatrzenia. W międzyczasie Chiny odpowiedziały 200 000 żołnierzy, którzy zajęli Pjongjang i ścigali siły japońskie na południe, aż opanowały jedynie południowy kraniec półwyspu. Negocjacje pokojowe okazały się bezowocne i zostały zerwane, ponieważ Chiny zażądały, aby Hideyoshi uznał chińskie zwierzchnictwo, podczas gdy Hideyoshi zażądał scedowania na niego części Korei, małżeństwa księżniczki Ming z japońskim cesarzem i koreańskich księży jako zakładników. Niezrażony Hideyoshi rozpoczął drugą inwazję w 1597 r., ale nie dotarł dalej niż do dwóch najbardziej wysuniętych na południe prowincji Korei, ponieważ zarówno Koreańczycy, jak i chińska armia pomocowa były przygotowane. Kiedy Hideyoshi zmarł w 1598 roku, jego armia szybko wróciła do domu. W 1606 roku Tokugawa Ieyasu, nowy szogun Japonii i następca Hideyoshiego, zawarł pokój z Koreą. Dwie japońskie inwazje zadały Koreańczykom straszliwe cierpienia. Zdewastowano i wyludniono całe obszary, a wiele zabytków i bibliotek spalono. Koreańska dynastia Yi nigdy w pełni odzyskała władzę, a kraj dobrobyt. Co więcej, wycofujący się Japończycy zabrali wiele zrabowanych skarbów i wzięli do niewoli ludzi z umiejętnościami, w szczególności koreańskich garncarzy, którzy zbudowali japoński przemysł ceramiczny. Marzenie Hideyoshiego o rządzeniu Japonią umarło wraz z nim, ponieważ jego syn był za młody, aby rządzić, co pozwoliło przejąć władzę innemu władcy feudalnemu, Tokugawie Ieyasui, który nie brał udziału w kampaniach koreańskich. Ostatecznie koszt wojny osłabił i tak już upadającą dynastię Ming w Chinach. Ponadto wysłanie dużej armii do Korei ogołociło południową Mandżurię z garnizonów Ming i utworowało drogę do powstania Mandżurów.

Kolonia w Zatoce Massachusetts

Na początku XVII wieku Anglia zaczęła realizować swoje imperialne ambicje, zakładając organizacje biznesowe zwane spółkami akcyjnymi, które zajmowały się faktyczną pracą i kosztami szerzenia Anglii i jej instytucji na całym świecie. System stworzył kolonię Jamestown w Wirginii i Radę Nowej Anglii pod przewodnictwem Sir Ferdinando Gorgesa. W latach dwudziestych XVII wieku jeden z patentów rady trafił do kupców z Dorchester, aby rozwinąć przemysł rybny w Cape Ann na wybrzeżu Nowej Anglii. Do 1626 roku wysiłek zakończył się niepowodzeniem, chociaż John White, purytański pastor w Anglii związany z projektem, zaczął postrzegać to przedsięwzięcie jako potencjalne schronienie dla zniechęconych purytanów z Anglii. Na nieszczęście dla White'a i grupy innych purytanów, którzy do

niego dołączyli, Rada Nowej Anglii zaprzestała skutecznego działania i zamiast tego grupa zwróciła się bezpośrednio do rządu o własny statut dla ziem, które już posiadała. Statut spółki o nazwie The Governor and Company of the Massachusetts Bay w Nowej Anglii został wydany w marcu 1629 roku. Firmą miał zarządzać gubernator i rada złożona z 18 asystentów, których wybierał generalny Trybunał Inwestorów, który miał również uprawnienia do stanowienia prawa dla spółki. Statut nie zawierał zwykłego wymogu przeprowadzania spotkań biznesowych przez firmę w Anglii. To pominięcie, prawdopodobnie celowe, umożliwiło firmie organizowanie spotkań w dowolnym miejscu. Pod koniec sierpnia 1629 roku, na mocy tak zwanego porozumienia z Cambridge, firma zdecydowała się przenieść swoją działalność, łącznie ze statutem, do Nowej Anglii. Kiedy kontrola nad firmą szybko przeszła w ręce oddanych purytanów chcących opuścić Anglię, firma rozpoczęła przekształcanie się w kolonię. Pod koniec 1629 roku kompania wysłała Johna Endicotta, aby zapewnił sobie kontrolę nad osadą w Salem, a następnie wsparła te wysiłki pięcioma kolejnymi statkami i prawdopodobnie stu dodatkowymi osadnikami.

Miasto na wzgórzu

Tak więc w kwietniu 1630 roku, kiedy flotyła złożona z 11 statków opuściła Anglię, Kompania Massachusetts Bay była już znaczącą obecnością na wybrzeżu Nowej Anglii i jej przekształcenie w pełnoprawną kolonię było zapewnione. John Winthrop, wybrany na gubernatora firmy, w kazaniu wygłoszonym na początku podróży określił charakter wczesnego Massachusetts. Podkreślił, że kolonia zostanie utworzona jako przymierze z Bogiem, a ortodoksja religijna zostanie zachowana poprzez połączenie władzy cywilnej i kościelnej i skonsolidowana w rękach przywódców kolonii. Jego odniesienie do Massachusetts jako „miasto na wzgórzu”, aby służyć Anglii za przykład tego, co Bóg zamierzył dla swego ludu, jeszcze bardziej umocnił religijny charakter proponowanej kolonii. Nie ma wątpliwości co do sukcesu przedsięwzięcia. Kompania Zatoki Massachusetts była nie do odróżnienia od tego, co zaczęto nazywać po prostu kolonią Massachusetts. Religijny charakter kolonii zabezpieczono poprzez wymaganie, aby w wyborach kolonialnych głosować mogli wyłącznie członkowie kościoła płci męskiej. Roger Williams, Anne Hutchinson, kwakrzy i wolni mieszkańcy kolonii stanęli przed wyzwaniem związanym z niektórymi aspektami kolonii, ale w Nowej Anglii nigdy nie było prawdopodobieństwa, że kolonia odniesie sukces. Ale w Anglii nie było takiej pewności. Sir Ferdinando Gorges, wciąż trzymający się pozostałości Rady Nowej Anglii, argumentował, że statut kolonii uzyskano w tajemnicy, i rozpoczął kampanię na rzecz jego unieważnienia. W tym samym celu w 1635 r. rada zrezygnowała z własnego statutu i zażądała od króla ponownego przydzielenia spornego terytorium ośmiu członkom dawnej Rady Nowej Anglii. Wybuch angielskiej wojny domowej, czyli rewolucji purytańskiej, w 1640 r. uniemożliwił jednak przyznanie jakichkolwiek nadań z wyjątkiem tego dla stanu Maine. Do czasu restauracji monarchii Stuartów w 1660 r. Gorges zmarł, Rada Nowej Anglii zniknęła ze sceny, a Massachusetts stało się zbyt potężne i zbyt niezależne, aby można je było łatwo ujarzmić.

Kontrola handlu

Wraz z Restauracją Anglia rozpoczęła politykę kolonialną, która podkreślała znaczenie handlu w imperium i konieczność kontrolowania tego handlu przez Anglię dla większego dobra ojczyzny. Massachusetts postrzegało taką politykę jako ingerencję w jego samowolną niezależność. Kiedy Anglia zdecydowała aby w 1664 r. wyprzeć Holendrów z Nowej Holandii, przywódcom wyprawy nakazano zbadanie sytuacji w Nowej Anglii. Ich raport był szczególnie krytyczny wobec Massachusetts, ale dzięki opóźnieniom i unikaniu kolonii udało się uniknąć poważnych konsekwencji. Anglia podjęła ponowną próbę w 1676 roku, wysyłając Edwarda Randolpha. Raport Randolpha był bardziej szkodliwy niż relacja poprzednich komisarzy i rząd angielski poczuł się zmuszony do działania. Nakazał kolonii wysłanie przedstawicieli w celu negocjowania ugody, ale kiedy Anglia stwierdziła, że kolonia nie dotrzymała swoich ustaleń, rozpoczęła działania prawne przeciwko pierwotnemu statutowi jako

jedynej metodzie przejścia kontroli nad Massachusetts. Anglia zakończyła ten wysiłek w 1684 r., a sądy unieważniły pierwotny statut z 1629 r. Kolonia istniała niezależnie, aż do włączenia jej do Dominium Nowej Anglii w 1686 r. W następstwie chwalebnej rewolucji w Anglii, Massachusetts otrzymało w 1691 r. nowy przywilej jako kolonia królewska, prowincja Massachusetts Bay. Stara gwardia purytańska była niezadowolona, ale pod koniec XVII wieku pierwotny statut ogólnie przestał być użyteczny, co być może pokazały procesy o czary w Salem. Bardziej praktyczna i przyszłościowa część kolonistów uznała, że przyszły wzrost i dobrobyt zależą od statutu królewskiego, instytucji kwalifikacji majątku do głosowania oraz bardziej opartych na współpracy stosunków z władzami angielskimi. Ci, których przodkowie wyemigrowali jako purytanie na mocy statutu z 1629 r., stali się Jankesami na mocy statutu z 1691 r. Oni i ich kolonia byli gotowi na XVIII wiek.

Konfederacja Powhatan

Konfederacja Powhatan, która u szczytu swojej potęgi obejmowała około 30 różnych plemion mówiących po algonkińsku, rozwinęła się na wschodnim wybrzeżu Ameryki Północnej, w dzisiejszej Wirginii. Powhatan, który był przywódcą tej konfederacji na przełomie XVI i XVII wieku, utrzymywał kontrolę ze swojej głównej rezydencji w Werowocomoco nad rzeką York. Zanim Anglicy osiedlili się w Jamestown w 1607 roku, Konfederacja Powhatan była najsilniejszą siłą na tym obszarze. Powhatan zachował kontrolę, poślubiając córki pokonanych wodzów, próbując powiązać ich rodziny ze swoją rodziną i mianując członka rodziny na stanowisko wodza. Aby zminimalizować ryzyko wzajemnej walki plemion w ramach konfederacji, Powhatan zorganizował wyprawę myśliwską, aby wzniesić konflikt przeciwko plemionom Monacan i Manahoac. Pomimo faktu, że między Powhatanami a angielskimi kolonistami istniał pewien stopień współpracy, wzajemne podejrzania zniszczyły relacje między obiema rasami. Anglicy koloniści bardzo wysoko cenili Powhatana. Pomimo chęci wykorzystania Anglików jako sojuszników, Powhatan nadal był podejrzliwy co do ich zamiarów i próbował powstrzymać ich osadę; obawiał się również, że Anglicy mogą sprzymierzyć się z jego wrogami. Aby powstrzymać angielską osadę Jamestown, Powhatan użył Paspahugh do wywołania konfliktu z angielskimi osadnikami. Anglicy wkrótce przyjęli inną politykę, aby poradzić sobie z Powhatanami - porwać ich dzieci, aby zmusić Powhatana do bardziej służalczego stanowiska. W 1613 roku Anglicy pojmali córkę Powhatana, Pocahontas, i zabrali ją z powrotem do Jamestown, gdzie przeszła na chrześcijaństwo i przyjęła imię Rebecca. Powhatan zaakceptował fakt, że Anglicy pojmali jego córkę i próbował osiągnąć porozumienie pokojowe, oferując ją Anglikom. Porozumienie pokojowe, które Powhatan zawarł z kolonistami, poprawiło stosunki między Powhatanem a angielskimi kolonistami. Pocahontas zaakceptowała angielski styl życia, ubierając się zgodnie z europejską modą, poślubiając Anglika o imieniu John Rolfe w 1614 roku i rodząc dziecko. Opuściła ojca i udała się do Anglii, gdzie w 1617 r. zmarła na chorobę. Jej ojciec zmarł w 1618 r., a jego miejsce zajął jego brat Opechancanough, co zmieniło dynamikę w stosunkach między Powhatanami a angielskimi kolonistami. Główny punkt sporny między Powhatanami a Anglikami dotyczył własności ziemi, ponieważ angielscy koloniści potrzebowali znacznego obszaru ziemi do uprawy tytoniu. Fakt, że do Wirginii nadal przybywało coraz więcej angielskich kolonistów, wzmocnił determinację Opechancanough do uderzenia na Anglików, zanim ich liczba stanie się zbyt duża. Pierwszy poważny atak miał miejsce 22 marca 1622 roku i spowodował śmierć około 347 kolonistów. Anglicy zemścili się, organizując ofensywy na miasta Powhatan i niszcząc ich uprawy przed okresem żniw. Cierpiąca z głodu Konfederacja Powhatan brała udział w negocjacjach pokojowych z angielskimi kolonistami. W 1623 r., na końcowym etapie rozmów pokojowych, 250 tubylców spotkało się z przywódcami kolonii angielskiej w trakcie, ich zdaniem, serdecznego spotkania, ale Anglicy zatruli napoje tubylców i zabili delegację. Doprowadziło to do dalszych represji ze strony Powhatana, który 18 kwietnia 1644 roku zorganizował masową ofensywę, w wyniku której zginęło ponad 400 kolonistów. W tym momencie była to przegrana bitwa dla Powhatana, ponieważ było zbyt wielu kolonistów, aby mogli ją pokonać. Opór Powhatana wobec

angielskiego imperializmu doznał kolejnego ciosu, gdy Opechancanough został schwytany w 1646 roku przez Anglików i zastrzelony przez niezadowolonego kolonistę w więzieniu. Konfederacja Powhatan bardzo ucierpiała z powodu angielskiej kolonizacji, ponieważ częste wojny i epidemie zmniejszyły populację z 24 000 Algonquian, kiedy Anglicy osiedlili się w Jamestown w 1607 r., do 2000 Algonquian w 1669 r. Ostateczne rozproszenie Konfederacji Powhatan nastąpiło wraz z traktatem z Albany w 1722 r., który chronił Powhatan przed atakami Irokezów, umożliwiając Powhatanowi rozproszenie się w różnych grupach.

Kwietyzm

Kwietyzm odnosi się do ruchu chrześcijańskiego, który charakteryzował się mistycznym podejściem do Boga, polegającym na absolutnej bierności połączonej z duchowym spokojem. Zaczęło się w Hiszpanii i rozprzestrzeniło się na Włochy i Francję. Potępiany przez różnych przywódców kościelnych jako błędny, miał jednak wielu zwolenników, w tym szlachtę we wszystkich trzech krajach. Chociaż na przestrzeni wieków istniały inne ruchy i zwolennicy kwietyzmu, pomysłodawcą ruchu kwietystów był pobożny hiszpański ksiądz imieniem Miguel de Molinos. Molinos urodził się w 1628 roku i dorastał w biedzie. Jego intelektualna błyskotliwość zapewniła mu przyjęcie do szkół jezuickich, ostatecznie uzyskując doktorat z teologii. Molinos był popularnym kaznodzieją w Walencji i zyskał zwolenników w całej Hiszpanii i Włoszech, wśród których znalazło się wielu przyszłych przywódców. Emanował pewnością siebie i duchowym autorytetem, które łączyły się z wyrażaną pokorą, oświadczając, że „jego jedynym pragnieniem było zostać unicestwionym dla Jezusa i potępionym przez wszystkich”. W 1675 roku Molinos opublikował książkę zatytułowaną Przewodnik duchowy, w której wyraził swoje poglądy. Pisał o spokoju duszy zatopionej w Bogu, martwej dla wszelkich innych myśli i uczuć. Nie należy mieć żadnych pragnień, gdyż nawet przejawy zewnętrznej pobożności (nabożeństwo do Maryi lub świętych) były szkodliwe. Ta mistyczna, wewnętrzna droga była drogą do życia w Bogu. Początkowo jego książka została pozytywnie przyjęta, po części dlatego, że papież Innocenty XI i kilku kardynałów było pod wrażeniem Molinosa jako kaznodziei i pobożnego człowieka. Aresztowanie Molinosa W 1685 roku Molinos został aresztowany i postawiony przed sądem przez hiszpańską inkwizycję. Oskarżony o herezję, nigdy nie protestował przeciwko swoim oskarżycielom, raczej zgodził się z nimi chętnie i szybko wyparł się wszystkich swoich błędów (dając pewien ironiczny dowód swoich poglądów, że dusza wewnętrzna jest o wiele ważniejsza od zewnętrznej). W 1687 roku został skazany na karę więzienia w klasztorze i ostatnie dziewięć lat życia spędził na cichej modlitwie i kontemplacji. Do czasu aresztowania Molinosa jego pisma i poglądy rozprzestrzeniły się po Francji. Francuski ksiądz barnabitski, ojciec Lacombe, studiował i spopularyzował dzieła Molinosa, aż w końcu spotkał bogatą francuską wdowę o imieniu Jeanne-Marie Guyon. Madame Guyon wyszła za mąż młodo, ale niemal natychmiast wyraziła żal, że nie została zakonnica. Była osobą elokwentną i intensywną, pełną doznań mistycznych, twierdzącą, że Dzieciątko Jezus nadało jej „niewidzialny pierścień mistycznego małżeństwa”. Kiedy ojciec Lacombe spotkał Madame Guyon około 1680 roku, oboje rozpoczęli duchową podróż, która przyciągnęła wielu pobożnych uczniów, zarówno mężczyzn, jak i kobiety. Przez pewien czas oboje przebywali we francuskim mieście Thonon, gdzie Madame Guyon mieszkała w klasztorze urszulanek. Madame Guyon przeżyła kryzys w 1683 roku, kiedy nabrała przekonania, że albo nosi Dzieciątka Jezus, albo jest kobietą brzemienną, o której mowa w Apokalipsie Apokalipsy. Służyło to jedynie zintensyfikowaniu kręgu pobożnych. Ostatecznie około 1685 roku oboje udali się do Paryża, gdzie do grona swoich wyznawców dołączyło wiele szlachcianek. Kiedy w 1685 roku Molinos został aresztowany we Włoszech, arcybiskup Paryża kazał aresztować także ojca Lacombe z powodu jego „skandalicznego zachowania”. Chociaż zarzuty o niewłaściwe postępowanie wobec Lacombe'a nigdy nie zostały ostatecznie udowodnione, resztę życia spędził w więzieniu, a według niektórych relacji stawała się coraz bardziej szalona. Madame Guyon również była przez pewien czas zamknięta w klasztorze, ale nigdy nie żałowała swoich poglądów. W końcu została uwolniona pod wpływem

niektórych z niej szlachetnych przyjaciół. Około 1686 roku Madame Guyon spotkała młodych pobożnych biskupów François de Sali gride i de la Mothe Fénelon, którzy szybko przekonali się o autentyczności jej duchowości. Biskup Fénelon stał się propagatorem mniej radykalnej formy kwietyzmu, charakteryzującej się bardziej obojętnością niż całkowitą biernością lansowaną przez Molinosa i Madame Guyon. Wszystko było stosunkowo spokojnie, dopóki starszy arcybiskup Bossuet, od dawna obrońca wiary, nie został poproszony o zapoznanie się z poglądami Lacombe i Guyon. Ze względu na nieustającą popularność Guyon wśród wielu członków francuskiego dworu nigdy nie została publicznie potępiona, a raczej zgodziła się wycofać swoje poglądy. W 1696 roku Bossuet wysłał pisemną pracę do Fénelona w celu uzyskania komentarza i zatwierdzenia. Bossuet po raz kolejny potępił poglądy Guyon. Zamiast się zgodzić, Fénelon napisał i opublikował własne dzieło, w którym bronił centralnego miejsca doświadczenia religijnego. Niektórzy historycy uważają spór za niepotrzebny, ponieważ obaj teolodzy nie byli tak dalecy od porozumienia. Niemniej jednak kontrowersje się zaostrzyły, gdy Bossuet zaapelował do króla o sprawiedliwość wobec Fénelona, który odmówił debaty ze starszym teologiem. Ostatecznie Fénelon odwołał się do papieża w Rzymie, obrażając króla Ludwika XIV, który nie mogąc usunąć Fénelona ze swojego urzędu, zabronił mu obecności na dworze królewskim. W 1699 roku pod naciskiem Rzymu Fénelon odrzucił swoje poglądy. Po śmierci Madame Guyon w 1717 r. sam kwietyzm powoli wymierał. Jednak odcisnęło piętno na Kościele we Francji, Hiszpanii i Włoszech, a później na ewangelickich protestantach.

Kontrowersje dotyczące obrzędów w Chinach

Od początku swojej pracy w Chinach w 1583 roku wielu katolickich misjonarzy jezuitów prezentowało się jako uczeni i naukowcy. Ich celem było wywarcie wrażenia na elitarnych uczonych-urzędnikach swoją kulturą i erudycją, a następnie stopniowe przedstawianie podstawowych nauk chrześcijaństwa. W ten sposób dostosowali się do wielu chińskich sposobów życia i uniknęli konfliktów z Chińczykami w nieistotnych sprawach. Taktyka ta pozyskała prominentnych konwertytów wśród dworu i wysokich urzędników rządowych w ostatnich latach dynastii Ming. Upadek dynastii Ming i ustanowienie dynastii Qing (Ch'ing) w 1644 r. nie nadszarpięło prestiżu jezuitów. Nieporozumienia pojawiły się wraz z przybyciem misjonarzy franciszkańskich i dominikańskich do Chin w 1634 roku. Nie znając chińskiej kultury, byli przerażeni jezuitami i chińskimi obyczajami. Zaatakowali także jezuitów za wybieranie chińskich słów do wyrażania terminologii chrześcijańskiej, za tolerowanie chińskich obrzędów, takich jak te oddające cześć przodkom i Konfucuszowi, oraz za odmowę nauczania, że Konfucusz, najważniejszy chiński przywódca, szanowany filozof, poszedł do piekła za to, że nie jest chrześcijaninem. Franciszkanie i dominikanie, którzy woleli nawracać zwykłych ludzi, byli ponadto zazdrościli jezuitom ze względu na ich powiązania z przywódcami społeczeństwa. Najbardziej zacięta walka między jezuitami a innymi zakonami toczyła się o chińskie obrzędy. Jezuiti utrzymywali, że kult przodków wyrażał szacunek i synowską pobożność, a rytuały na cześć Konfucjusza były cywilnymi rytuałami dobrego obywatelstwa, które nie negowały kultu Boga. Co więcej, wierzyli, że ich zakaz uniemożliwi wielu Chińczykom zostanie chrześcijanami. Dekret papieski z 1656 r. pozwolił jezuitom zezwolić chińskim konwertytom na kontynuowanie praktykowania rytuałów rodzinnych i obywatelskich pod określonymi warunkami. Jednak franciszkanie i dominikanie uważali te czyny za bałwochwalstwo i bluźnierstwo i prowadzili kampanię na rzecz ich zakazania. Debata zaowocowała 262 opublikowanymi pracami na ten temat. Cesarz Kangxi (K'ang-hsi, panował w latach 1662–1722) osobiście nie interesował się chrześcijaństwem, ale sympatyzował z jezuitami ze względu na ich naukę i zasługi dla jego rządu. W 1692 roku wydał edykt tolerancyjny, który zezwalał chrześcijanom na budowanie kościołów i swobodne oddawanie czci w Chinach. Jednak Kangxi poczuł się urażony, gdy w 1704 r. papież stanął po stronie franciszkanów, zakazał chińskich obrzędów chińskim nawróconym na chrześcijaństwo i nalegał, aby zmienić słowa używane przez jezuitów na określenie Boga w języku chińskim. W 1705 roku papież wysłał emisariusza do Chin, aby poinformować Kangxi, że pragnie

sprawować władzę nad wszystkimi chińskimi katolikami. Żądanie to potwierdziło podejrzenia wielu chińskich przywódców, że wysyłanie misjonarzy do Chin miało ukryty, mroczny cel. Kangxi kategorycznie odrzucił żądanie papieża. Drugi legat papieski, wysłany w 1720 r., nie odniósł większego sukcesu. Tymczasem w latach 1707, 1715 i 1742 kolejni papieże wydali dekrety, że kult przodków i cześć Konfucjusza są bałwochwalcze i niezgodne z praktyką chrześcijańską, i zakazali ich praktykowania wśród Chińczyków nawróconych na katolicyzm. Po przeczytaniu bulli papieskiej z 1715 r. cesarz Kangxi napisał na piśmie: „Zadaję sobie pytanie, jak ci nieuprawnieni ludzie z Zachodu ośmielają się mówić o wielkich [filozoficznych i moralnych] przykazaniach Chin. . . Od teraz zabraniam ludziom Zachodu szerzenia ich doktryny w Chinach; oszczędzi nam to wielu kłopotów.” Następnie zadekretował, że wszyscy misjonarze powinni zostać repatriowani, z wyjątkiem tych, którzy służyli jako naukowcy i specjaliści w chińskim rządzie. Decyzja ta nie była jednak rygorystycznie stosowana. Kangxi zmarł w 1722 r., a jego syn Yongzheng (Yung-Cheng, panował w latach 1723–35), który był znacznie mniej przychylny misjonarzom chrześcijańskim. Powiedział: „Chiny mają swoje religie i świat zachodni ma swoje religie. Religie zachodnie nie muszą być propagowane w Chinach, tak jak religie chińskie nie mogą zwyciężyć w świecie zachodnim”. Pogląd ten podzielał jego syn, cesarz Qianlong (Ch’ien-lung, panował w latach 1736–95), choć obaj władcy nadal zatrudniali w rządzie jezuitów. Kiedy papieństwo rozwiązało Towarzystwo Jezusowe w 1773 r., poruszający duch chrześcijaństwa w Chinach zniknął, a chińsko-zachodnie kontakty religijne i kulturalne stały się minimalne. Kluczem do ich sukcesu było zrozumienie przez jezuitów różnic między kulturą chińską i chrześcijańską. Sukces ten wywołał zazdrość wśród innych grup misyjnych, co doprowadziło do kontrowersji dotyczących obrzędów, które zerwały most między Chinami a Zachodem.

Konfederacja Szwajcarska

Współczesna Szwajcaria powstała w 1848 r. Wcześniej jej rząd opierał się na porozumieniu lub konfederacji pomiędzy trzema szwajcarskimi kantonami w 1291 r. Między XI a XIII wiekiem nowa technologia otworzyła przełęcz alpejskie, a wraz z nimi pojawił się handel. Zaostrzyło to apetyt ambitnych dynastii, zwłaszcza Habsburgów, zamieszkujących pierwotnie północną i środkową Szwajcarię, do prób kontrolowania handlu, co oznaczało kontrolę nad kantonami. W odpowiedzi wiejskie, zalesione kantony Uri i Schwyz (od których wywodzi się nazwa Szwajcaria), które uzyskały autonomię sądowniczą od sąsiednich hrabiów i książąt i znajdowały się bezpośrednio pod władzą Świętego Cesarstwa Rzymskiego (Niemcy, północne Włochy, Czechy, Niderlandy, i części wschodniej Francji) połączyły się z dystryktem Unterwalden, tworząc konfederację. Poczuli się zagrożeni przez wkraczającą potęgę Habsburgów i połączyli siły, by się wzajemnie bronić. Zwycięstwa pod Morgarten (1315), Sempach (1386) i Nafels (1388) spowodowały, że Habsburgowie w zasadzie porzucili swoje plany wobec Szwajcarii i skoncentrowali się na nowej siedzibie władzy w Austrii. Sukcesy militarne zachęciły do ekspansji konfederacji lub konfederacji poza jej wiejskie, zalesione centrum w XIV wieku, włączając miasta Luzerna/Lucerna, Zurych i Berno, tak że do 1400 roku liczyło ośmiu członków, a do 1460 większość tego, co jest obecnie uwzględniono północną i środkową Szwajcarię. Do tego dnia konfederacja dotarła do Renu. Złoty wiek konfederacji przypadł na lata 1475–1515. Odegrał on kluczową rolę w pokonaniu Karola Burgundzkiego, który aspirował do przywrócenia królestwa średniego między Francją a Niemcami. W 1499 r. uzyskało faktyczną, jeśli nie de iure niezależność od Cesarstwa (Niemcy). Początkowy sukces w wojnach włoskich dodał do konfederacji miasta w południowej Szwajcarii, takie jak Lugano i Locarno. Po klęsce z Francuzami pod Marignan w 1515 r. konfederacja przestała być główną potęgą militarną, chociaż poszczególni Szwajcarzy przez wieki działali jako najemnicy. W tym czasie było 13 członków, w tym Bazylea.

Trzy stulecia braku ekspansji

Przez następne trzy stulecia nie doszło do oficjalnej ekspansji starej Konfederacji Szwajcarskiej, chociaż francuskojęzyczne okręgi w południowo-zachodniej Szwajcarii, takie jak Fryburg, Genewa, Vaud i Valais, były z nią w sojuszu, podobnie jak częściowo francuskojęzyczny Neuchâtel. Ponadto częściowo włoskojęzyczny kanton Gryzonia na południowym wschodzie, a także włoskojęzyczne Ticino, związały się z Konfederacją Szwajcarską. W 1648 roku Konfederacja Szwajcarska otrzymała formalne uznanie swojej niepodległości od Cesarstwa. Ostatecznie obszary francuskojęzyczne powiązane z konfederacją weszły jako pełne kantony po wojnach napoleońskich w 1815 r. Jednocześnie Gryzonia i obszary włoskojęzyczne podlegające starszym kantonom szwajcarskim otrzymały pełnię praw i zostały przyjęte jako równe kantony z podziałami w istniejących kantonach, zwiększając ich liczbę do obecnych 22. To właśnie w tym czasie kraj stał się oficjalnie znany jako Szwajcaria. W tym dniu kraj osiągnął swoje obecne granice i przeszedł z ziemi wyłącznie niemieckojęzycznej do kraju, w którym około 30 procent ludności stanowiło francusko i włoskojęzyczne i żyło na równych prawach z większością niemiecką. Niemniej jednak struktura kraju pozostała konfesją lub konfederacją. Każdy kanton miał własną formę rządów, demokratyczną, oligarchiczną lub absolutną; każdy mógłby nałożyć własne wewnętrzne cła; i każdy mógł zawierać własne sojusze w ramach konfederacji i poza nią. W rezultacie napięcie wzrosło w okresie 1815–1847 między kantonami liberalnymi, miejskimi i głównie protestanckimi a tradycyjnymi kantonami wiejskimi i przeważnie katolickimi. Ostatecznie spór osiągnął punkt kulminacyjny, gdy kantony katolickie sprzeciwiły się likwidacji klasztorów i utworzyły sojusz zwany Sonderbunden (od jego siedmiu członków). Dieta federalna uznała ten sojusz za naruszenie konstytucji z 1815 roku i wybuchła wojna. Sonderbund został pokonany, a w 1848 roku przyjęto nową konstytucję, której skutkiem było zakończenie starej struktury konfederacji.

Zgromadzenie Dwuizbowe

W miejsce starego sejmu Konfederacji Szwajcarskiej złożonego z przedstawicieli kantonów istniało zgromadzenie dwuizbowe, w którym jedna izba składała się z przedstawicieli ludu, a druga z przedstawicieli kantonów. (Wzorowano go na systemie amerykańskim). W przeciwieństwie do starej konfederacji, na szczeblu federalnym wybierano stosunkowo silną władzę wykonawczą, zwaną Radą Federalną. Składał się z siedmiu członków wybieranych przez zgromadzenie na trzy lata, a nie przez kantony. Również w przeciwieństwie do starej Konfederacji, władza gospodarcza została umieszczona w centrum, tak że poszczególne kantony nie mogły już zawierać odrębnych porozumień gospodarczych. O zmianach w konstytucji i innych kwestiach interesu narodowego decydowano w drodze plebiscytu i referendum, w którym głosowali wszyscy obywatele, a nie decyzjami poszczególnych kantonów, jak za czasów konfederacji. Konfederacja Szwajcarska istniała od 1291 do 1848 roku. Powstała w wyniku nowych wydarzeń gospodarczych i politycznych w późnym średniowieczu; zakończył się z powodu nowych wydarzeń gospodarczych i politycznych związanych z ewolucją państwa narodowego w czasach nowożytnych. Stara konfederacja z 13 miastami i małymi społecznościami wiejskimi dominującymi w kraju nie była już możliwa.

Kultura barokowa w Ameryce Łacińskiej

Termin barok – pierwotnie pejoratywne określenie oznaczające „absurd” lub „groteska” – jest używany do określenia stylu artystycznego, który rozkwitł w Europie i za granicą w XVII i na początku XVIII wieku. Wpływy barokowe dotarły do Ameryki Łacińskiej w połowie XVII wieku i dawały o sobie znać jeszcze długo po roku 1750, roku tradycyjnie uznawanym za koniec ruchu barokowego w Europie. Ruch artystyczny, który powstał w Rzymie wraz z katolicką kontrreformacją, kładł nacisk na energiczny ruch i intensywność emocjonalną. Dzieła barokowe charakteryzowały się zazwyczaj dużą zdobnością i dużym wykorzystaniem detalu dekoracyjnego. Biorąc pod uwagę korzenie tego ruchu w kontrreformacji, nie jest zaskoczeniem, że większość (choć z pewnością nie cała) sztuki barokowej służyła celom religijnym. Celem obrazów naturalnej wielkości było uchwycenie stanów emocjonalnych

bohaterów (zwykle postaci biblijnych), tak aby widzowie mogli nawiązać kontakt z bohaterem na poziomie emocjonalnym. W najważniejsze święta ulicami miast Ameryki Łacińskiej paradowały posągi religijne, często ubrane w ozdobne szaty. O ile kultura latynoamerykańska pozostawała pod wyraźnym wpływem europejskich stylów i ideałów estetycznych, o tyle barok latynoamerykański nie był bynajmniej zwykłym duplikatem europejskich form artystycznych. Muzyka barokowa w języku łacińskim była na ogół żywsza i mniej skomplikowana technicznie w kontekście amerykańskim niż w Europie. Europejskie innowacje w sztukach wizualnych zostały selektywnie zawłaszczone i przekształcone, aby dopasować je do zupełnie innego kontekstu. Rezultatem była hybrydyzacja wpływów kulturowych Europy, Indii i Afryki. Na przykład wiele barokowych kościołów w Ameryce Łacińskiej zawiera szczegółowe rzeźby i inne ozdoby, które zawierają elementy rdzennych wierzeń i praktyk duchowych. Podobnie obrazy i rzeźby z epoki baroku często przedstawiają swoich bohaterów ubranych w miejscowe stroje lub znajdujących się w otoczeniu sugerującym lokalny klimat i geografę. Na przykład sceny biblijne znalezione we wnętrzu kościoła San Francisco w Santa Fé de Bogotá w Kolumbii przedstawiają postacie biblijne w bogatym tropikalnym środowisku. Niektóre z najwspanialszych przykładów sztuki i architektury barokowej Ameryki Łacińskiej można zobaczyć w twórczości Antônio Francisco Lisboa, znanego szerzej jako O Aleijadinho („Mały Kaleka”). Do arcydzieł tego brazylijskiego rzeźbiarza i architekta należą barokowe kościoły w São João del Rei i Ouro Preto, a także posąg (najśłynniejszy z Dwunastu Proroków wyrzeźbiony ze steatytu) w Sanktuarium Bom Jesus do Matozinhos w Congonhas do Campo. Prace Aleijadinho, z których część powstał na początku XIX wieku, przypominają o niemożności zastosowania sztywnej periodyzacji stylów artystycznych w kontekście Ameryki Łacińskiej. Dziesięciolecia po uzyskaniu niepodległości były świadkami ostrego sprzeciwu wobec kultury barokowej wśród wykształconych elit Ameryki Łacińskiej. Ruch na rzecz niepodległości politycznej był w dużej mierze inspirowany ideałami europejskiego oświecenia i to właśnie ku ideałom europejskim – a zwłaszcza francuskim neoklasycystycznym – elity kreolskie zwróciły się w poszukiwaniu modelu kulturowego, na którym mogłyby oprzeć swoje nowo niezależne społeczeństwa. Jednak na bardziej popularnym poziomie sztuka dewocyjna, widowiskowość i inne przejawy kultury popularnej nadal wykazywały zamiłowanie do teatralności i ozdób charakterystycznych dla kultury barokowej aż do XIX wieku i później. W rzeczywistości w ekspresji kulturowej Ameryki Łacińskiej nadal można zaobserwować trwałą obecność barokowych norm estetycznych.

Konfederacja Kanadyjska

Przed 1867 rokiem Kanadę Północnoamerykańską lepiej opisywano jako zbiór Kanady. Prowincje Atlantyku Morskiego skupiały się na rybołówstwie, transporcie drewna i żegludze. Dolna Kanada była domem dla mieszkańców Nowej Francji, niechętnie zepchniętych do Imperium Brytyjskiego po zakończeniu wojny siedmioletniej/wojny francusko-indyjskiej w 1763 r. Górna Kanada (Ontario) była ośrodkiem brytyjskiej potęgi kolonialnej i bogactwa. Na północ i zachód od Wielkich Jezior mieszana populacja Indian, handlarzy futrami, agentów Kompanii Zatoki Hudsona i poszukiwaczy, z których wielu było Kanadyjczykami, a w większości Amerykanami, na ogół unikała nadzoru któregokolwiek ze swoich rządów. Już w 1790 roku, w następstwie rewolucji amerykańskiej, która rozbiła brytyjską władzę w Ameryce Północnej, pojawiły się propozycje silniejszej unii pomiędzy pozostałymi koloniami Wielkiej Brytanii. Jednak dopiero w latach pięćdziesiątych XIX wieku przywódcy polityczni i opinii publicznej zaczęli poważnie myśleć o stworzeniu prawdziwego kanadyjskiego narodu dla 4 milionów mieszkańców kraju. Wśród omawianych kwestii znalazły się utrzymująca się obawa przed wkroczeniem Stanów Zjednoczonych i potęgą gospodarczą Stanów Zjednoczonych oraz kontrowersyjne plany przejścia kontroli nad ziemiami zachodnimi w celu budowy kolei transkontynentalnej. Ten kipiący kryzys dotyczący przyszłości Kanady osiągnął punkt kulminacyjny, gdy w Stanach Zjednoczonych w 1861 r. wybuchła wojna domowa. Gdy rząd Wielkiej Brytanii rozważał uznanie odłączającej się

Konfederacji Południowej, Kanada stała się wygodnym celem dla oburzonych zwolenników Unii, którzy często żywili także zamiary na ziemiach kanadyjskich. Irlandzko-amerykańscy nacjonaliści, zwani Fenianami, wykorzystali niechęć Unii do Wielkiej Brytanii do wysłania własnego antybrytyjskiego przesłania, atakując kanadyjskie miasta. Bardziej niszczycielskie dla Kanady było anulowanie przez Amerykę pod koniec wojny domowej 12-letniej umowy o wzajemności handlowej między Stanami Zjednoczonymi a Kanadą, istotnej dla większości kanadyjskich prowincji. W tym kontekście w 1864 roku kanadyjscy politycy zaczęli opracowywać nowy plan unii. Chociaż ostateczne słowo należało do parlamentu brytyjskiego, proces tworzenia nowego dominium Kanady był w dużej mierze napędzany przez lokalnych przywódców. Wpływowy redaktor gazety z Toronto, George Brown, zaproponował federalną Kanadę, łączącą konstytucyjny model federalizmu USA z brytyjskim systemem parlamentarnym, ale z ulepszeniami obu. Wpływowy polityk John A. Macdonald, późniejszy pierwszy premier federacyjnej Kanady, nalegał, aby uwzględnić wszystkie prowincje Kanady. Przywódca Quebecu, George-Étienne Cartier, zdobył poparcie Kanadyjczyków pochodzenia francusko-indiańskiego, zapewniając ich, że nowe siły prowincjonalne są wystarczająco silne, aby chronić francuską kulturę i język. Gdy Fenian atakuje w całym Stanach Zjednoczonych... Granica z Kanadą osiągnęła szczyt w 1866 r., zwolennicy dominium wykorzystali to zagrożenie, aby przyciągnąć kluczowe wsparcie polityczne dla swojego planu. 1 lipca 1867 roku, po ratyfikowaniu przez parlament brytyjskiej ustawy o Ameryce Północnej, narodziło się Dominium Kanady. Nowa Kanada, choć nadal blisko związana z Wielką Brytanią, przeszła od zależności kolonialnej do statusu znacznie bliższego suwerenności narodowej. Dominion oczywiście nie rozwiązało wszystkich problemów Kanady, wręcz stworzyło kilka nowych. Kraje nadmorskie, zwłaszcza Nowa Szkocja, nie były zainteresowane wysyłaniem swoich podatków na rozwój Zachodu. Rozmowy o secesji złagodzone ustępstwami finansowymi i politycznymi. Nowy Brunswik i Nowa Szkocja dołączyły do Quebecu i Ontario w Dominium w 1869 roku. Wyspa Księcia Edwarda utrzymywała się do 1873 roku; Nowa Fundlandia formalnie dołączyła do Kanady dopiero w 1949 roku. W przeciwieństwie do swoich południowych sąsiadów, Kanadyjczycy to zrobili nigdy nie przyjął Manifest Destiny, idei, że Kanadyjczycy muszą zdominować swój kontynent od morza do morza. Jednak możliwość rozszerzenia Kanady na zachód była kluczowa dla powodzenia planu dominacji, a wraz z dominacją pojawiły się uprawnienia niezbędne do otwarcia nowych terytoriów dla imigracji, handlu i rozwoju. Jednym z problemów była rola Kompanii Zatoki Hudsona, quasi-prywatnej firmy zajmującej się handlem futrami i innymi artykułami, założonej w 1670 roku na mocy przywileju królewskiego nadanego przez króla Anglii Karola II. Ze względów praktycznych oficerowie kompanii byli nadzorcami, jeśli nie faktycznymi gubernatorami, prerii na zachód od właściwej Kanady. Mieszkańcy tego ogromnego terytorium, z których wielu należało do plemion indiańskich lub miało mieszane pochodzenie indyjskie, angielskie lub francuskie, byli słusznie zaniepokojeni groźbą wykupu udziałów w „Bay” przez nowy rząd centralny. W 1869 roku kanadyjscy geodeci pojawili się w regionie Red River, na północ od granicy Stanów Zjednoczonych z Dakotą Północną i Minnesotą. Narzucili nowe prostokątne granice, które ignorowały istniejące od dawna gospodarstwa i nieruchomości. Mieszkańcy, w tym wielu Francuzów lub Francuzów i Hindusów (znanych również jako Métis), grozili przemocą. Opór wobec odległej Kanady stał się lepiej zorganizowany pod przywództwem Louisa Riela, dobrze wykształconego mieszkańca rzeki Red River, pochodzącego z Métis. Zajmując osadę Fort Garry (obecnie Winnipeg), Riel i jego zwolennicy zażądali negocjacji. Powstanie nad rzeką Red River w latach 1869–70 rozpoczęło się bez rozlewu krwi. Jednak wysiłki mające na celu rozwiązanie konkurencyjnych roszczeń dotyczących terytorium i władzy rozbudziły starożytne wrogość między Francuzami, Anglikami i rdzennymi Kanadyjczykami. W marcu 1870 Riel i jego ludzie schwytali i rozstrzelali szczególnie bezczelnego angielskiego przeciwnika. Niemniej jednak spokój był niełatwo utrzymać. W maju 1870 roku region Red River formalnie stał się częścią nowej kanadyjskiej prowincji Manitoba. Ogromne pozostałe niezorganizowane terytoria między Manitobą a Kolumbią Brytyjską, prowincją na wybrzeżu Pacyfiku od 1858 roku, stały się

Terytoriami Północno-Zachodnimi Kanady. Nawet gdy ziemie te uzyskały status prowincji, Ottawa zachowała znacznie większą kontrolę nad swoimi sprawami niż w „Starej Kanadzie”. Do roku 1885 prywatne konsorcjum, przy wsparciu ogromnych dotacji rządowych i nadań gruntów, ukończyło budowę Kanadyjskiej Kolei Pacyfiku, łączącej nowy zachód Kanady z resztą znacznie powiększonego kraju. W tym samym roku Powstanie Północno-Zachodnie w nowej prowincji Saskatchewan ujawniło, że federacja kanadyjska nie rozwiązała wszystkich rasowych i podziałowych skarg Métis, rdzennych plemion i innych zachodnich osadników. Powstanie to, dowodzone ponownie przez Riela, który wówczas popadł w chorobę psychiczną, zakończyło się egzekucją Riela, wywołując oburzenie wśród Kanadyjczyków pochodzenia francusko-francuskiego. Kanada w 1885 r. była znacznie większym, znacznie bardziej niezależnym i rozwiniętym narodem niż 1 lipca 1867 r. Jednak nadal stała przed wyzwaniem prawdziwego połączenia odrębnych Kanady w harmonijną całość.

Katarzyna Wielka

(1729–1796) caryca rosyjska

Kiedy w grudniu 1761 roku zmarła caryca Elżbieta, na tron wstąpił jej bratanek Piotr. Już zraził swoją żonę Katarzynę (Sophia Augusta, księżniczkę Anhalt-Zerbst w Świętym Cesarstwie Rzymskim) swoim ewidentnym brakiem uczucia do niej. Niektórzy historycy uważają, że ojcem ich syna Pawła był jej kochanek Siergiej Sałtykow, w co wierzyła caryca Elżbieta jeszcze przed jej śmiercią. Katarzyna żyła w strachu, że bez opieki carycy Piotr może się jej pozbyć. Miał już co najmniej jedną kochankę, Elżbietę Woroncowa. Katarzyna zdecydowała się uderzyć pierwsza, bo wiedziała, że jeśli Piotr ją zabije, może zabić także Pawła. Oprócz żony Piotr III zraził także najważniejszą siłę polityczną w stolicy Petersburga, pułki rosyjskiej Gwardii Cesarskiej. Chociaż Katarzyna była z urodzenia Niemką, przez lata, które upłynęły od jej pierwszego pojawienia się na dworze, z sukcesem zjednała sobie Gwardię. Dla nich była rosyjską carycą, a Piotr III niemieckim uzurpatorem. Zapewniona o wsparciu Gwardii przez swojego obecnego kochanka, Grzegorza Orłowa, który sam był oficerem Pułku Ismailowskiego, jego brata Aleksieja Orłowa i innych oficerów, Katarzyna przejęła władzę od Piotra III w wyniku zamachu stanu 28 czerwca 1762 roku. w swym manifeście Katarzyna oświadczyła, że Piotr III miał zamiar „całkowicie nas zniszczyć i pozbawić życia”. Piotr został zmuszony do abdykacji i 6 lipca zginął, prawdopodobnie w kłótni z jednym z pilnujących go osób. Historycy nigdy się nie dowiedzą, czy Katarzyna była stroną jego śmierci. Ale po usunięciu Petera ze sceny najprawdopodobniej spała spokojniej niż przez lata. 22 września 1762 roku Katarzyna została koronowana na cesarzową i autokratkę całej Rosji. Chociaż pułki Gwardii Cesarskiej ją wspierały, niektórzy z nich nadal uważali, że powinien nimi rządzić władca z dynastii Romanowów, a nie urodzona w Niemczech księżniczka. Aby zacieśnić kontrolę nad Gwardią i resztą społeczeństwa, Katarzyna przywróciła tajną policję, którą Piotr zlikwidował w ramach jednej ze swoich oświeconych reform. Tajny oddział Katarzyny stał się wzorem dla Ochrony, specjalnej policji, która miała służyć carom do samego końca. Sprawy zagraniczne po raz pierwszy przykuły jej uwagę, gdy Rosja zmagająca się z następstwami wojny siedmioletniej. W 1763 roku zmarł August III Polski, a Polacy rozpoczęli proces wyboru nowego króla w swoim sejmie, czyli parlamencie. Jako elektor Saksonii Świętego Cesarstwa Rzymskiego, syn Augusta, Fryderyk Christian, automatycznie został elektorem, ale istniała niezgoda co do tego, kto zostanie jego następcą na stanowisku króla Polski. Katarzyna faworyzowała Stanisława Poniatowskiego na następcę Augusta na tronie, częściowo została Stanisławem, który był jej kiedyś kochankiem, i chciała przyjaznej Polski. Ponieważ ciężar ogromnej armii rosyjskiej przechylał szalę na jego korzyść, Stanisław został należycie wybrany przez polski Sejm na kolejnego króla jako Stanisław II August w 1764 r. Jak na ironię, Polska stała się środkiem do ostatecznego zawarcia pokoju między wojującymi narodami wojny siedmioletniej. Prusy, wspierane przez Anglię, walczyły podczas tego konfliktu z Cesarstwem Austriackim, Francją i Rosją. Próbując zawrzeć między sobą pokój, trzy mocarstwa wschodnie, Prusy, Austria i Rosja, zdecydowały się na

rozbiór Polski. Pierwszy rozbiór miał miejsce w 1772 r., kolejne w latach 1793 i 1795. W wyniku trzeciego rozbioru Polski w 1795 r. Polska przestała istnieć jako państwo, a Stanisław II, nie mając królestwa do władania, zrzekł się władzy. Dopiero po I wojnie światowej Polska odrodzi się jako niepodległy naród. Po zabezpieczeniu frontu zachodniego Rosji Katarzyna ruszyła teraz przeciwko tradycyjnym wrogom Rosji na południu i wschodzie, Imperium Osmańskiemu i jego wasalom, chanom Krymu i dynastii Gerei. W 1768 roku Katarzyna rozpoczęła wojnę z Imperium Osmańskim, obecnie upadającym pod rządami sułtana Mustafy III. 10 lipca 1774 r. Rosjanie pod wodzą feldmarszałka Piotra Rumiancewa i Turcy podpisali pokój we wsi Kuchuk-Kainardji na Bałkanach. Rosja uzyskała pełny dostęp do Morza Azowskiego i Morza Kaspijskiego oraz niezależność chanatu krymskiego od panowania osmańskiego. W zamian Rosja zwróciła Turkom większość ziem na Bałkanach i wzdłuż Dunaju. Było jednak oczywiste, że Rosjanie zastrzegli sobie prawo do interwencji w dowolnym momencie w regionie. Stało się to podstawą ruchu państwowańskiego w XIX wieku, kiedy Rosjanie czuli się szczególnie obrońcami Słowian, którzy nadal żyli na Bałkanach pod panowaniem tureckim. W 1778 roku Turcy wysłali flotę na Morze Czarne, aby wysłać siły ekspedycyjne na pomoc założycielowi chanatu krymskiego, ale flota turecka pływała bez celu po Morzu Czarnym, dopóki zła pogoda nie zmusiła jej do szukania schronienia w osmańskiej bazie morskiej w Sinope. W 1783 roku nowy faworyt Katarzyny II, książę Grigorij Potiomkin, zagroził chanatowi inwazją rosyjską. Bahadur II Gerei, ostatni z dynastii, abdykował i przeszedł na emeryturę, przez Katarzynę II, obecnie znaną jako Katarzyna Wielka. Jednakże wielkie kampanie nałożyły nieznośny ciężar na chłopów, czyli zdecydowaną większość ludności rosyjskiej. Polityka pańszczyzny, redukująca chłopów do roli wirtualnych niewolników na wielkich posiadłościach szlacheckich, dotarła już do większości Rosji. Zapotrzebowanie na broń na potrzeby wojen postawiło robotnikom w kopalniach Uralu nieludzkie wymagania i często trzeba było wysłać żołnierzy, aby stłumić spory pracownicze. W 1773 roku kozak Jaik imieniem Emilian Pugaczow ogłosił, że jest Piotrem III, który powrócił, aby uratować Rosjan przed tyranią „Niemki”. Z jej siłami w dużej mierze zaangażowanymi w wojnę z Turkami zasoby militarne Katarzyny były ograniczone. Pugaczow zajął wielkie miasto Kazań, a Niżny Nowogród, trzecie miasto jej imperium, zostało zniszczone, gdy tamtejsi poddani powstali, by poprzeć cara Piotra. Kiedy zobaczyła, że Pugaczow może dotrzeć do Moskwy i być może do Petersburga, Katarzyna sprowadziła swoje wojska do domu. Wraz z powrotem tysięcy jej weteranów sytuacja szybko odwróciła się przeciwko Pugaczowowi. 10 stycznia 1775 roku został ścięty w Moskwie. Doświadczenia z buntem Pugaczowa nie zniechęciły Katarzyny do pragnienia modernizacji Rosji. Będąc samoukiem, regularnie korespondowała z przywódcami Oświecenia, takimi jak Wolter i Denis Diderot we Francji. Do inicjatyw Katarzyny mających na celu modernizację Rosji należało zniesienie tortur (nawet w przypadku Pugaczowa) oraz wspieranie rozwoju przemysłu i rolnictwa. Rozszerzyła także równe prawa na ludność muzułmańską imperium, która znacznie wzrosła wraz z aneksją Krymu po 1783 r. Otrzymali oni prawo budowy meczetów, chociaż, podobnie jak w przypadku wszystkich religii, islam znajdował się pod kontrolą państwa i Rosyjska Cerkiew Prawosławna pozostała najważniejsza w imperium. Pod koniec lat siedemdziesiątych XVIII wieku Katarzyna zaczęła postrzegać siebie jako rozjemcę w Europie. 30 grudnia 1777 roku zmarł elektor Bawarii Maksymilian Józef. Fryderyk II pruski walczył z cesarową Marią Teresą z Austrii, która rządziła wspólnie z jej synem, cesarzem Józefem II. Chociaż Fryderyk rozpoczął wojnę o sukcesję ptasią w kwietniu 1778 r., żadnej ze stron nie obawiała się kolejnej krwawej wojny, takiej jak wojna siedmioletnia tocząca się w latach 1756–1763. Chociaż Katarzyna faworyzowała Fryderyka, obie strony zaakceptowały jej mediację i wojna dobiegła końca na pokoju cieszyńskim w kwietniu 1779 r. Zarówno Austria, jak i Prusy otrzymały w ramach rekompensaty terytorium Bawarii, ale nowy elektor rządził wolną Bawarią jako Karol Teodor. W tym czasie Katarzyna musiała stawić czoła zagrożeniu z nieoczekiwanej strony. Przez prawie 60 lat myśli francuskiego oświecenia, ożywiane przez jej przyjaciół Woltera i Diderota, podważały powszechne poparcie dla dynastii Burbonów we Francji. W lipcu 1789 r. we Francji wybuchła rewolucja, wywołując falę uderzeniową w całych monarchiach Europy. Jeszcze

gorsze miało nadejść, gdy podczas wojny tureckiej król Francji Ludwik XVI został ścięty w Paryżu w styczniu 1793 roku przez rewolucyjny Komitet Bezpieczeństwa Publicznego. Szok dla Katarzyny był poważny – poglądy tych samych mężczyzn, których wspierała i których uważała za swoich sojuszników, doprowadziły do śmierci króla. W 1793 r., po odrzuceniu krajów, które najechały Francję, armie rewolucyjnej Francji zaczęły szerzyć w całej Europie idee wolności, równości i braterstwa przeciwko siłom Pierwszej Koalicji, której członkiem była Rosja. Nikt nigdy nie będzie w stanie w pełni ocenić skutków rewolucyjnego przewrotu wobec Katarzyny Wielkiej, ale jej wiara w postęp i oświecone rządy została całkowicie zachwiana przez wstrząsy burzące Stary Porządek w Europie. 6 listopada 1796 roku po rozległym udarze Katarzyna zmarła, sprawując 34 lata rządów w Rosji. Bez względu na skutki rewolucji francuskiej ani Europa, ani Rosja nie będą już takie same po panowaniu carycy Jekateriny, cesarzowej Katarzyny Wielkiej.

Kolumbia, wojna tysiąca dni w (1899–1902)

Wojna tysiąca dni w Kolumbii trwała od października 1899 r., kiedy liberałowie zorganizowali bunt mający na celu obalenie rządu konserwatystów, do listopada 1902 r. Szacuje się, że podczas wojny zginęło 100 000 ludzi, która opuściła Kolumbię i Panamę (wówczas część Kolumbii). Doprowadziło to również do secesji Panamy. W XIX-wiecznej Kolumbii panowała duża niestabilność, kiedy konstytucja z 1863 r. została zniesiona w 1886 r. i ustanowiona nowa konstytucja. Nie zakończyło to okresu konfrontacji liberałów z konserwatystami, którym udało się zmanipulować system wyborczy w celu utrzymania się przy władzy. Ponieważ prezydent Manuel Antonio Sanclemente był zbyt chory, aby zarządzać krajem, powstała próżnia we władzy, którą liberalni generałowie mieli nadzieję wykorzystać. Liberalni generałowie planowali zamach stanu na 20 października 1899 r., ale w ostatniej chwili przesunięto tę datę na 17 października. Zamiast być stosunkowo prostym konfliktem, wielu liberałów wahało się przed zaangażowaniem się w wojnę, niektórzy ze strachu przed konsekwencjami porażki, inni dlatego, że nie byli pewni, czy chcą wojny domowej. Wybuch buntu miał miejsce w Socorro w Santander, a rebelianci, którzy szkolili się w Wenezueli, byli gotowi przekroczyć granicę. Rząd konserwatywny natychmiast wysłał swoich lojalnych dowódców do Bucaramangi, stolicy Santander, ale żołnierze byli niezadowoleni, że otrzymywali zapłatę w ich zdaniem bezwartościowych papierowych pieniądzech. To powstrzymało konserwatystów przed zakończeniem wojny szybkim zwycięstwem. Udało im się jednak pokonać część liberałów w bitwie nad rzeką Magdalena 24 października. Nie byli w stanie kontynuować zwycięstwa. Konserwatyści podzielili się na dwie frakcje: „historyczną” i „narodową”. Sanclemente został obalony i zastąpiony przez José Manuela Marroquína. W tym samym czasie liberałowie, którzy również podzielili się na dwie frakcje, „pacyfistów” i „podżegaczy wojennych”, nominowali jednego ze swoich przywódców, Gabriela Vargasa Santosa, na swojego prezydenta, co przygotowało scenę dla wojny domowej. W bitwie pod Peralonso liberałowie pod wodzą Rafaela Uribe pokonali swoich przeciwników, ale w bitwie pod Palonegro konserwatystom udało się zmiażdżyć liberałów. Wenezuelczycy interweniowali, aby wesprzeć liberałów, ale dowódca konserwatystów Marroquín zdołał uniemożliwić im przybycie z pomocą sojusznikom. Ponieważ żadna ze stron nie była w stanie zadać zdecydowanego ciosu, 24 października 1902 roku na plantacji Neerlandira podpisano pierwsze porozumienie pokojowe. Walki w Panamie trwały przez następny miesiąc i ostatecznie, 21 listopada, podpisano ostateczne porozumienie pokojowe na amerykańskim pancerniku Wisconsin. Zakończyło to wojnę, która zrujnowała gospodarkę kraju, ale także potwierdziła rozłam w społeczeństwie kolumbijskim, który miał doprowadzić do utworzenia Panamy jako niezależnej republiki 3 listopada 1903 roku.

Konstytucja, USA

Wyzwania zewnętrzne motywowały poprzednie nieudane próby utworzenia unii między 13 angielskimi koloniami w Ameryce Północnej. Jednak ani one, ani Pierwszy Kongres Kontynentalny, który zebrał się

w Filadelfii 5 września 1774 r., nie miały na celu założenia niepodległej republiki. Raczej chodziło im o przywrócenie praw kolonii w obliczu nacisków brytyjskich. Kiedy w maju 1775 roku zebrał się Drugi Kongres Kontynentalny, sytuacja uległa radykalnej zmianie. Wybuchła wojna handlowa z ojczyzną, a milicja kolonialna starła się z brytyjskimi bywalcami. Deklaracja Niepodległości nastąpiła 4 lipca 1776 r. John Dickinson z Filadelfii przedstawił pierwszy projekt konstytucji. Kongres Kontynentalny uznał, że dał zbyt dużą władzę rządowi centralnemu. Kongres przyjął ostateczny dokument, znany jako Statuty Konfederacji, 15 listopada 1777 r. Chociaż każdy stan miał jeden głos, Kongres otrzymał władzę wypowiedzenia wojny, negocjowania pokoju, zawierania traktatów z obcymi narodami, decydowania o sporach międzystanowych, wydrukować i pożyczyć pieniądze. Ponadto regulował stosunki z rdzennymi Amerykanami i usługami pocztowymi. Ze względów praktycznych suwerenność nadal należała do stanów, podobnie jak władza we wszystkich sprawach, które nie zostały wyraźnie przekazane rządowi centralnemu. Rewizja artykułów wymagała jednomyślności w Kongresie; ważne przepisy wymagały zgody co najmniej dziesięciu z 13 stanów, aby weszły w życie. W 1780 roku konfederacji groziło bankructwo, a wojska Jerzego Waszyngtona były na skraju rozpadu. Bank Stanów Zjednoczonych został zarejestrowany w 1781 r., ale plany Kongresu dotyczące zwiększenia dochodów poprzez podatki i cła zostały pokrzyżowane przez stany. Sprzedaż gruntów na zachód od Appalachów i pożyczki publiczne zapewniły rozwiązania tymczasowe, ale kryzys ujawnił główne powiązane ze sobą słabości Statutów Konfederacji: brak uprawnień do nakładania podatków i rozległa suwerenność stanów kosztem Kongresu. Dług publiczny i wojna stworzyły w amerykańskiej polityce frakcję nacjonalistyczną, a Waszyngton, John Adams, Benjamin Franklin i John Jay domagali się silniejszego rządu centralnego. Rebelia Shaysa w Massachusetts pogorszyła sytuację. Kupcy w Nowym Jorku, Massachusetts i Pensylwanii sprzeciwiali się ochronie własnych ceł stanowych i dotacji ochronnych. Podczas gdy plantatorom Wirginii zależało na utrzymaniu niskich podatków importowych, ich zaniepokojenie kosztami wojennymi spotęgowało ideologiczną skłonność do wzmocnienia władzy federalnej. Z inicjatywy legislatury Wirginii w 1786 r. zwołano Konwencję w Annapolis w celu omówienia finansów federalnych, ale omawiane kwestie wkrótce poszerzyły zakres. Podstawowy problem tkwił w postanowieniach Statutów i Kongres zatwierdził Konwencję Konstytucyjną Filadelfii, zwołaną 15 maja 1787 r. Część impulsu do reform nadała Rebelia Shaysa. Ponieważ dług wojenny z rewolucji spadł na osoby fizyczne, drobni rolnicy często byli zmuszeni sprzedawać swoją ziemię, aby zapłacić podatki, przez co nie byli w stanie dalej zarabiać na życie. Bunt został stłumiony przez milicję zebraną i zorganizowaną jako prywatna armia. Brak reakcji władz federalnych na sytuację spowodował bardziej agresywne wezwania do reform kierowane do rządu federalnego, aby zapobiec takim sytuacjom w przyszłości. Podstawą rewizji konstytucji miał być Plan Wirginii Jamesa Madisona; Madison wraz z Alexandrem Hamiltonem przewodzili Konwencji w Annapolis, zalecając szerszą rewizję konstytucji. Myślenie polityczne Madison miało duży wpływ na konwencję.

KONWENCJA KONSTYTUCYJNA

W Konwencji Konstytucyjnej wzięło udział pięćdziesięciu pięciu delegatów z 12 stanów; Rhode Island sprzeciwił się jakimkolwiek rewizjom i nie zapewnił żadnych delegatów. Wśród obecnych, oprócz Madisona i Hamiltona, byli Waszyngton (który był przewodniczącym konwencji) i wiele innych centralnych postaci Rewolucji: Benjamin Franklin, John Dickinson, James Wilson i Robert Morris z Pensylwanii; Roger Sherman i Oliver Ellsworth z Connecticut; i Charles Cotesworth Pinckney z Karoliny Południowej. Zadaniem starzejącego się Franklina, Madisona, Johna Dickinsona i Rogera Shermana było utrzymywanie konwencji podczas gorących debat. Delegatami byli głównie kupcy i plantatorzy, co wielu historyków postrzegało jako faworyzujące rząd federalny, który zabezpieczał prawa własności i interesy dłużników. Oprócz zapisów Statutu Konfederacji projekt konstytucji zapewniał suwerenność władz federalnych na poziomach stanowych, przy czym te pierwsze miały uprawnienia do zwiększania dochodów i zapewniały bezpośrednie obywatelstwo Stanom Zjednoczonym. Propozycje rządu

centralnego zapewniły system kontroli i równowagi między władzą ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą, zainspirowany francuskim filozofem Charlesem de Montesquieu. Elektorat wybierał władzę wykonawczą w głosowaniu powszechnym, ale nie było znaczących sporów co do charakteru władzy ustawodawczej. Plan Madisona w Wirginii oferował rozwiązanie dwuizbowe, w którym Izba Reprezentantów była wybierana w głosowaniu powszechnym, w którym każdy stan miał proporcjonalną liczbę mandatów. Następnie Izba wybrałaby Senat. Plan Madison chroniłby bardziej zaludnione stany przed nieodpowiedzialnym wydawaniem pieniędzy przez mniejsze. Mniejsze stany zjednoczyły się wokół planu z New Jersey z jednoizbowym organem ustawodawczym z równą reprezentacją wśród stanów, w obawie przed nadużyciem władzy ze strony większych stanów. Wielki Kompromis, zaproponowany przez podkomisję, oferował ostateczne rozwiązanie, w którym Izba Reprezentantów miała być wybierana w głosowaniu powszechnym, w którym każdy stan miał reprezentację proporcjonalną do liczby ludności, a w Senacie reprezentacja była równa. Aby złagodzić obawy większych stanów, ustawy skarbowe mogły być uchwalane jedynie w Izbie. Władza sądownicza miała czuwać nad tym, aby ani ustawodawstwo federalne, ani stanowe, ani władza wykonawcza nie były sprzeczne z Konstytucją.

PRAWO WYBORCZE

Wbrew życzeniom wielu delegatów i postanowieniom wielu wczesnych konstytucji innych narodów, prawo wyborcze nie było uzależnione od dochodów ani majątku, ani nie było też uprawnieniem do ubiegania się o urzędy publiczne. W dużej mierze pominięto kwestię niewolnictwa. Dodano klauzulę 20 lat dotyczącą kwestii zbiegłych niewolników. Jednakże w kwestii liczby ludności w odniesieniu do reprezentacji niewolnicy i pracownicy kontraktowi mieli liczyć się jako trzy piąte pełnego obywatela. Konstytucja przewidywała ponadto, że do uchylecia weta prezydenta wymagana jest większość dwóch trzecich głosów w Kongresie, zmiana konstytucji i zgoda Senatu na traktaty. Prawo federalne unieważniłoby ustawodawstwo stanowe. System sądów chroniłby przed naruszeniami Konstytucji, a stany były zobowiązane do egzekwowania federalnych zakazów. Pierce Butler, delegat Karoliny Południowej, podsumował uczucia swoich kolegów pod koniec konwencji, przytaczając słowa starożytnego założyciela Solona, który twierdził, że nie dał Ateńczykom najlepszego rządu, jaki mógł wymyślić, ale najlepszy, jaki otrzymali. Na tym polegała idea, że nowa konstytucja była najlepszą, na jaką Konwencja mogła zgodzić się i najlepszą, jaką zaakceptują państwa. 17 września 1787 r. Konwencja została odroczone i rozpoczęła się walka o ratyfikację, która wymagała zgody dziewięciu z 13 państw. Po pierwsze, James Madison zaproponował poprawki – znane później jako Karta Praw – do projektu, który chroniłby prawa obywateli i stanów przed nadużyciami władzy federalnej. Zapewniał wolność słowa i religii, prawo do noszenia broni, bezpieczeństwo życia i mienia, ochronę prawną, a uprawnienia, które nie zostały wyraźnie przekazane rządowi federalnemu, należały do stanów. Aby przekonać niechętnych obywateli Nowego Jorku, Jay, Madison i Hamilton napisali w latach 1787 i 1788 serię esejów zatytułowanych Federalist Papers. Nie tylko stworzyły one wpływowy nośnik opinii, ale także dostarczyły kolejnym pokoleniom cennych wgląd w myśl polityczną ojców założycieli Stanów Zjednoczonych. Konwencje ratyfikacyjne w Tates zebrały się między grudniem 1787 a czerwcem 1788 i obejmowały znacznie szerszy skład niż sama konwencja, włączając rolników i rzemieślników. Walka okazała się szczególnie ciężka w Massachusetts i New Hampshire. Wirginia i Nowy Jork również nie spieszyły się z ratyfikacją Konstytucji. Ostatnie stany, Karolina Północna i Rhode Island, ostatecznie i niechętnie ratyfikowały je odpowiednio w 1789 i 1790 roku. Oprócz różnic zdań na temat tego, jaki rodzaj rządu byłby najbardziej efektywny i sprawiedliwy, debatę naznaczyły interesy gospodarcze i niechęć do rezygnacji z kontroli.

Kuba, wojna dziesięcioletnia

Obawiając się powstania niewolników, takiego jak to z lat dziewięćdziesiątych XVIII wieku, które spustoszyło Haiti, kubańska elita właścicieli ziemskich i kupieckich zdecydowała się pozostać częścią imperium hiszpańskiego, podczas gdy reszta hiszpańskiej Ameryki uzyskała formalną niepodległość w latach dwudziestych XIX wieku. Jednak w latach sześćdziesiątych XIX wieku ta sama elita była zirytowana protekcjonistyczną hiszpańską polityką handlową, wysokimi podatkami i represjami politycznymi. Szczególnie dotknięci i niezadowoleni byli hodowcy bydła i plantatorzy cukru we wschodniej części wyspy. 10 października 1868 roku wraz z Grito de Yara (Krzyk Yara) koalicja elitarnych właścicieli ziemskich i drobnych rolników, handlarzy i wolnych osób kolorowych rozpoczęła bunt i ogłosiła niepodległość Kuby. Bunt szybko rozprzestrzenił się na zachód, aż do wschodniej prowincji Las Villas. Na początku lat siedemdziesiątych XIX wieku rebeliantów wspierało ponad 40 000 Kubańczyków, od baronów bydła i handlarzy bydłem po peonów i niewolników. Cele rebeliantów były bardzo zróżnicowane. Większość elit opowiadała się za reformami politycznymi i gospodarczymi, broniła niewolnictwa i starała się utrzymać sztywną strukturę społeczną wyspy – chociaż wiele z nich uwalniało swoich niewolników także ze względu na konieczność wojenną i w odpowiedzi na nieustanne wołania niewolników o wolność. Robotnicy i wyzwoleni niewolnicy zwykle opowiadali się za radykalnymi zmianami społecznymi i politycznymi, w tym zniesieniem niewolnictwa, redystrybucją ziemi i powszechnym prawem wyborczym. Pomimo wysiłków bardziej radykalnych rebeliantów bunt ograniczył się głównie do wschodniej części wyspy. Elita rebeliantów generalnie sprzeciwiała się przeniesieniu wojny na zachodnią Kubę, obawiając się powstania niewolników lub powszechnych niepokojów społecznych, podczas gdy elity zachodnie, ze swoimi większymi posiadłościami ziemskimi i populacją niewolników, miały tendencję do przeciwstawiania się rebelii, obawiając się, że jej powodzenie zagrozi ich majątkom i podważy ich uprzywilejowaną pozycję społeczną. W miarę jak wojna się przeciągała, różnice między frakcjami rebeliantów rosły, szczególnie ze względu na rasę i klasę. Armie rebeliantów, których szeregi powiększyły się o robotników, chłopów, wyzwolonych niewolników i biednych białych, stawały się coraz trudniejsze do kontrolowania przez elitę posiadaczy ziemskich. Przywódcy elity rebeliantów również toczyli wojnę, mając jedno oko na Stany Zjednoczone, które, jak wielu miało nadzieję, wykorzystają okazję do aneksji wyspy. Te wewnętrzne podziały w połączeniu z bezkompromisowością Hiszpanii miały na celu zahamowanie buntu i ograniczenie go do wschodniej Kuby. Wojna trwała prawie 10 lat, aż do podpisania traktatu pokojowego, Paktu z Zanjón na początku 1878 r. Rebelianci zgodzili się złożyć broń, podczas gdy Hiszpania obiecała reformy polityczne i gospodarcze, ogólną amnestię dla wszystkich rebeliantów i wolność dla wszystkich niewolnicy i pracownicy kontraktowi zarejestrowani w armiach rebeliantów w czasie paktu pokojowego. Porażkę buntu przypisuje się wielu przyczynom, w szczególności sprzecznym celom przywódców rebeliantów, ich celowi aneksji do Stanów Zjednoczonych, co ograniczyło wojnę do wschodniej Kuby i dramatycznie ograniczyło jej radykalizm społeczny, a także sprzeciwowi większości kubańskich władz klasa plantatorów. Jednocześnie pamięć o wojnie dziesięcioletniej przetrwała na całej Kubie, zwłaszcza na wschodzie. Wielu najważniejszych przywódców rebeliantów późniejszej kubańskiej wojny o niepodległość zdobyło cenne doświadczenie podczas wojny dziesięcioletniej, w szczególności Máximo Gómez i Antonio Maceo. Ogólnie rzecz biorąc, wojna stworzyła dziedzictwo walki, które kubańscy patrioci wykorzystają ponownie w swoim ostatecznym dążeniu do niepodległości.

Kubańska wojna o niepodległość

Podczas jednej z najszerzych i najbardziej brutalnych walk o niepodległość na półkuli zachodniej, trwającej w latach 1895–1898, Kuba została uwikłana w masowe powstanie obejmujące całą wyspę przeciwko hiszpańskiemu rządowi kolonialnemu, które zakończyło się interwencją Stanów Zjednoczonych i uzyskaniem quasi-kolonialnego statusu pod dominacją USA. Według słów jednego z wybitnych historyków Kuby, wojna o niepodległość karaibskiej wyspy doprowadziła do „samorządu bez

samostanowienia i niepodległości bez suwerenności”. Wynik wojny oznaczał nie tylko udaremnienie pragnień kubańskich patriotów dotyczących suwerenności narodowej, ale także zapoczątkował okres zwierzchnictwa Stanów Zjednoczonych, który, jak twierdzą niektórzy uczeni, trwał aż do powstania kubańskiego w 1959 r. Początków wojny o niepodległość można doszukać się już na początku XIX wieku, kiedy elity kreolskie Kuby wzbraniały się przed perspektywą narażenia życia i majątku w obliczu potencjalnego powstania niewolników, podobnie jak w przypadku sąsiedniego Saint-Domingue (Haiti) po 1791 r. – niechęć wzmocniona przybyciem ponad 30 000 francuskich wygnańców z Saint-Domingue, którzy uczynili Kubę swoim nowym domem. W XIX wieku elity kubańskie były podzielone na umiarkowanych reformistów, którzy opowiadali się za większą autonomią pod panowaniem hiszpańskim, i aneksjonistów, którzy przewidywali aneksję Stanów Zjednoczonych. Niewielu było autonomistami promującymi całkowitą niezależność. Zmieniło się to od lat sześćdziesiątych XIX wieku, zwłaszcza w wyniku wojny dziesięcioletniej we wschodniej Kubie, walki, która zainspirowała nowe pokolenie przywódców, których wizja Cuba Libre (wolnej Kuby) była w centrum powstania rozpoczętego w 1895 roku. Wojna 10 lat i jej następstwa stworzyły także dużą społeczność Kubańczyków na wygnaniu w Stanach Zjednoczonych, skupioną w Tampie na Florydzie i Nowym Jorku. Z zagranicy grupy kubańskich patriotów spiskowały i planowały ostateczne powstanie, na ich czele stał poeta, uczyony i działacz José Martí. W kwietniu 1892 roku, po ponad dwudziestu latach organizowania się, Martí i jego rodacy na wygnaniu utworzyli Kubańską Partię Rewolucyjną (KPR), której celem było utworzenie wolnej i niepodległej Kuby. W tym czasie kubańska gospodarka była zdominowana przez Stany Zjednoczone. Na przykład w roku 1894 Stany Zjednoczone odpowiadały za 84 procent całkowitego eksportu Kuby i zapewniały 40 procent całkowitego importu. W tym samym roku Kongres Stanów Zjednoczonych nałożył nowe, sztywne cła na import kubańskiego cukru, a Hiszpania w odwecie nałożyła wysokie cła na import cukru z USA na Kubę. W międzyczasie cena cukru spadła do mniej niż dwóch centów za funt, co stanowi historycznie najniższy poziom, podczas gdy ceny importowanych artykułów spożywczych dramatycznie wzrosły. Połączony efekt wprowił kubańską gospodarkę w zawrót głowy, negatywnie wpływając na wszystkie sektory społeczne, w tym zamożnych kupców i plantatorów. Ośmielony obrotom wydarzeń, 24 lutego 1895 roku KPR wydała Grito de Baire (Krzyk Baire) wzywający do niepodległości. W tym samym miesiącu autonomiści rozpoczęli kilka powstań w różnych częściach wyspy. Większość została stłumiona, chociaż powstanie w prowincji Oriente we wschodniej Kubie zakorzeniło się i rozprzestrzeniło. W kwietniu główni przywódcy KPR potajemnie wylądowali na dalekim południowym wschodzie wyspy: José Martí, Máximo Gómez oraz bracia Antonio i José Maceo. 19 maja 1895 roku Martí zginął w potyczce 16 mil na wschód od Bayamo w prowincji Oriente. W ten sposób umęczone wspomnienia Martí stały się krzykiem bojowym dla sił rebeliantów. Na początku 1896 roku powstanie rozprzestrzeniło się na każdą część wyspy, w tym na zachodnie prowincje Matanzas, Hawana i Pinar del Río, które podczas poprzednich powstań pozostawały w większości spokojne. Uczeni uważają, że główna różnica między wojną 1895 r. a wcześniejszymi buntami polegała przede wszystkim na spójności i inkluzywności nacjonalistycznej ideologii Cuba Libre, stworzonej przez Martí i jego rodaków w latach organizowania się poprzedzających wybuch działań wojennych, a która została przyjęta przez większość Kubańczyków podczas samej wojny. Napędzana wizją równości rasowej, sprawiedliwości społecznej i równych praw dla wszystkich Kubańczyków, wojna o niepodległość z 1895 r. różniła się w zasadniczy sposób od poprzednich walk o niepodległość. Według słów wodza armii rebeliantów Máximo Gómeza, wojna dziesięcioletnia rozpoczęła się „od góry do dołu i dlatego zakończyła się niepowodzeniem; ten wypływa z dołu do góry i dlatego zatriumfuje”.

WOJNA PARTYZANCKA

Podobnie jak w przypadku prawie wszystkich wojen partyzanckich w epoce nowożytnej, w 1896 roku kolumny rebeliantów zostały wspierane przez rozległą sieć niewalczących zwolenników i sympatyków,

którzy zapewniali niezbędne zasoby, zwłaszcza żywność, schronienie i informacje na temat sił i lokalizacji hiszpańskich jednostek wojskowych. Wojna wkrótce połączyła powstanie antykolonialne z wojną domową, w której prohiszpańscy elitarni właściciele ziemscy i plantatorzy cukru walczyli z bezrolnymi i ubogimi w ziemię chłopami i robotnikami. Powstańcy systematycznie podpalali pola trzciny cukrowej, zakazując produkcji i eksportu cukru, tytoniu i innych towarów w ramach strategii mającej na celu zduszenie gospodarki i tym samym pokonanie Hiszpanów i ich elitarnych kubańskich sojuszników. Gdy zacierała się granica między żołnierzami a cywilami, Hiszpanie zareagowali, prowadząc wojnę przeciwko całej ludności cywilnej. Szczyt tego podejścia przypadł na generała Valeriano Weylera, który od początku 1896 roku rozpoczął swoją niesławną kampanię ponownej koncentracji. Aż 300 000 mieszkańców wsi, reprezentujących różne środowiska, zostało zatrzymanych i zmuszonych do przeniesienia się do specjalnie ufortyfikowanych ośrodków koncentracyjnych. Opróżniając wieś do tych nędznych obozów dla przesiedleńców, Hiszpanie zniszczyli plony, zabili zwierzęta gospodarskie i zniszczyli tysiące domów i wsi. Od 1896 do 1898 dziesiątki tysięcy reconcentrados zmarło z powodu chorób, niedożywienia i znęcania się. Na obszarach miejskich Weyler i Hiszpanie więzili, deportowali i w inny sposób terroryzowali tysiące Kubańczyków ze wszystkich klas społecznych, od ulicznych handlarzy i służby domowej po prawników, biznesmenów i innych profesjonalistów. Z szacowanej przedwojennej populacji wynoszącej 1,8 miliona, pod koniec wojny populacja wyspy spadła do około 1,5 miliona, co oznacza spadek demograficzny o ponad 17 procent w ciągu zaledwie trzech lat. Bezlitosne podejście Weylera do przeciwdziałania powstańcom nie powstrzymało fali powstańczej. W rzeczywistości przyniosło to odwrotny skutek, wypychając tysiące Kubańczyków w szeregi powstańcze. W 1897 roku było już jasne, że Hiszpanie przegrywają bitwę militarną. Wielu konserwatywnych Kubańczyków, obawiając się utraty uprzywilejowanej pozycji społecznej w przypadku triumfu powstańców i coraz bardziej wątpiąc w szanse Hiszpanii na zwycięstwo, domagali się przyłączenia do Stanów Zjednoczonych. Na początku 1898 r., gdy wojska hiszpańskie stawały się coraz bardziej zdemoralizowane, przywódcy powstańczy zaplanowali ostateczny atak na hiszpańskie twierdze w głównych miastach. Zwycięstwo rebeliantów wydawało się tylko kwestią czasu. Tymczasem w Stanach Zjednoczonych sieć gazet należąca do Williama Randolpha Hearsta stała na czele tak zwanego żółtego dziennikarstwa, demonizując Hiszpanów jako nieludzkie potwory mordujące dziecięcą ludność Kuby i domagając się interwencji USA. Amerykański establishment polityki zagranicznej, który od dawna pożywał Kuby, postrzegał rosnącą falę powstańczej siły jako bezpośrednie zagrożenie dla strategicznych i gospodarczych interesów USA na Kubie i szerzej rozumianych Karaibach.

INTERWENCJA USA

Idealny pretekst do interwencji wojskowej Stanów Zjednoczonych pojawił się 15 lutego 1898 r., kiedy w porcie w Hawanie wysadzony pancernik USS Maine zabił ponad 200 amerykańskich marynarzy. Później wydarzenia potoczyły się szybko. W kwietniu 1898 r. nowo zainaugurowany prezydent William McKinley zwrócił się do Kongresu o zezwolenie na wysłanie wojsk amerykańskich na Kubę, a 25 kwietnia Kongres wypowiedział wojnę Hiszpanii. Przesłanie wojenne McKinleya ani nie wspomniało o niepodległości Kuby, ani nie uznało kubańskich powstańców za legalną siłę wojującą. W ten sposób kubańska wojna o niepodległość stała się wojną hiszpańsko-amerykańską, podczas której Stany Zjednoczone wypchnęły z drogi siły powstańcze, które niemal pokonały Hiszpanów w ciągu ponad trzech lat krwawego konfliktu. Stany Zjednoczone szybko pokonały oblężone siły hiszpańskie na Kubie, a także w Portoryko, Filipinach i Guam. Formalne zaprzestanie działań wojennych nastąpiło 10 grudnia 1898 r. na mocy traktatu paryskiego. Negocjacje prowadzące do traktatu całkowicie wykluczyły kubańskie siły powstańcze, którym nie powierzono żadnej roli w późniejszej okupacji wojskowej Stanów Zjednoczonych. Zamiast tego Stany Zjednoczone narzuciły w 1901 r. niesławną poprawkę Platta do nowej kubańskiej konstytucji, która poprzez szereg postanowień skutecznie zrzekła się

kubańskiej suwerenności na rzecz Stanów Zjednoczonych, które zdominowały znaczną część gospodarki i polityki wyspy aż do triumfu rewolucji kubańskiej na Kubie. 1 stycznia 1959 r. za rządów Fidela Castro i Ruchu 26 Lipca.

Kwestia wschodnia

Kwestia Wschodnia, czyli co stało się z upadającym Imperium Osmańskim, była jednym z głównych problemów dyplomatycznych XIX wieku. Główne mocarstwa europejskie, Wielka Brytania, Francja, Cesarstwo Austro-Węgier i Rosja, miały odmienne, a czasem sprzeczne poglądy na temat tego, co zrobić z „chorym człowiekiem Europy”. Każde mocarstwo europejskie miało ambicje terytorialne dotyczące części posiadłości osmańskich i starało się realizować swoje ambicje za pomocą różnych środków dyplomatycznych i wojskowych. Kwestię Wschodnią przypominają manewry dyplomatyczne znane przez Wielką Brytanię jako Wielka Gra, mające na celu zapobieżenie rosyjskiej ekspansji w Afganistanie i innych terytoriach azjatyckich, i można ją podzielić na kilka różnych faz. W fazie pierwszej, obejmującej lata 1702–1820, Rosja i Turcy wdali się w szereg wojen o kontrolę nad terytoriami wokół Morza Czarnego. Długoterminowa strategia rosyjska polegała na zdobyciu portów ciepłowodnych i wejściu do Morza Śródziemnego przez Dardanele. Generalnie Brytyjczycy, oraz w mniejszym stopniu Francuzi, starali się udaremnić ekspansję Rosji na Morze Śródziemne i wspierali dyplomatycznie Osmanów. Austro-Węgrzy, którzy chcieli ekspansji na terytorium osmańskie na Bałkanach i obawiali się rosnącej siły Rosji, również starali się powstrzymać rosnącą potęgę Rosji. Ale ogólnie rzecz biorąc, w pierwszej fazie kwestii wschodniej Rosja wygrała wojny z Imperium Osmańskim i stale rozszerzała swoją kontrolę nad Morzem Czarnym. Podbój Egiptu przez Napoleona i krótka okupacja francuska w 1798 r. uwypukliły znaczenie tego regionu i rosnącą słabość Turków. Faza druga kwestii wschodniej to okres, w którym w Imperium Osmańskim narodziły się nastroje nacjonalistyczne. Punktem kulminacyjnym była grecka wojna o niepodległość w latach 1821–1833, czyli faza trzecia, kiedy Grecy, przy współczuciu i wsparciu Francji i Wielkiej Brytanii, powstali w zbrojnym buncie przeciwko dominacji osmańskiej. Kulminacją wojny greckiej była niepodległość Grecji na mocy traktatu adrianopolskiego i protokołów londyńskich w 1830 r. Mocarstwa europejskie zagwarantowały Grecji niepodległość w 1832 r. Chociaż Brytyjczycy i Francuzi wspierali Turków w ich walce z rosyjską ingerencją na Morzu Czarnym i na Bałkanach w XIX wieku oba mocarstwa odebrały Turkom terytoria w Afryce Północnej oraz wzdłuż Półwyspu Arabskiego i Zatoki Perskiej. Czwarta faza kwestii wschodniej zakończyła się wojną krymską, kiedy Brytyjczycy i Francuzi, przy niewielkim wsparciu Piemontu i Sardynii, połączyli siły z Turkami przeciwko Rosji. Choć Rosja zyskała pewne terytorium, wsparcie mocarstw europejskich dało „choremu człowiekowi Europy” nowe życie i wymusiło szereg wewnętrznych reform w imperium. Podczas Kongresu Berlińskiego w piątej fazie Brytyjczycy zgodzili się bronić Imperium Osmańskiego przed rosyjskimi ambicjami jego podziału, ale jednocześnie zgodzili się na francuskie przejęcie Tunezji w Afryce Północnej. Francja zajęła dawne terytorium osmańskie Algierii już w 1830 r. Wielka Brytania zdobyła ważną wyspę Cypr we wschodniej części Morza Śródziemnego, podczas gdy Austro-Węgry rozszerzyły się na Bałkany. Gdy Niemcy wyrosły na główną potęgę europejską, one również przystąpiły do manewrów dyplomatycznych z udziałem Imperium Osmańskiego. Cesarz Wilhelm II odwiedził Stambuł w 1889 r. i ponownie w 1898 r. i ogłosił swoje wsparcie dla starzejącego się imperium. W rezultacie zacieśniły się więzi między armią niemiecką i osmańską, a Niemcy zaczęły inwestować w Imperium Osmańskie. Kolej z Berlina do Bagdadu była kamieniem węgielnym niemieckich interesów finansowych. Rosnące wpływy niemieckie na terytoriach osmańskich wzbudziły brytyjski sprzeciw. Brytyjczycy byli szczególnie przeciwni możliwości, że kolej Berlin-Bagdad mogłaby rozszerzyć niemiecką obecność na Zatokę Perską i wschodnią Azję, gdzie mogłaby konkurować z Brytyjczykami. Niemcom udało się uzyskać koncesję na kolej w 1903 roku i liczyli na to, że połączy się ona z liniami kolejowymi we wschodniej części Morza Śródziemnego. Części linii kolejowej zbudowano przez Anatolię, ale linia kolejowa do Bagdadu nigdy nie została ukończona.

Rząd osmański nie był biernym uczestnikiem kwestii wschodniej, ale odegrał aktywną rolę w odgrywaniu sprzecznej polityki dyplomatycznej mocarstw europejskich, aby zapobiec rozpadowi swojego imperium. Rywalizacja terytorialna i gospodarcza narodów europejskich umożliwiła Imperium Osmańskiemu przedłużenie swojego istnienia, jednocześnie tracąc terytoria na Bałkanach, w Afryce Północnej, Egipcie, Sudanie i Półwyspie Arabskim na rzecz imperialnych mocarstw europejskich.

Kader ibn Moheiddin al-Hosseini, Abdul

(1808–1882) przywódca algierski

Abdul Kader (Abd al-Qadir) urodził się w rodzinie religijnej. Jego ojciec był szejkiem jednego z głównych zakonów sufickich w Algierii i miał wykształcenie religijne. Abdul Kader przewodził zbrojnemu oporowi podczas francuskiej okupacji kraju od 1832 do 1847 roku. Czołowi szejkowie przysięgali wierność Abdulowi Kaderowi, znanemu jako Amir al-Monenin (Książę Wiernych). Abdul Kaderowi udało się zjednoczyć plemiona algierskie w oparciu o rządy islamu. Nakładał podatki, bił monety i wspierał edukację za radą rady notabli. Abdul Kader z powodzeniem zastosował taktykę wojny partyzanckiej, aby pokonać lepiej uzbrojone siły francuskie. Pokonał generała Camille'a Trézela, którego następnie zastąpił generał Bertrand Clauzel. Chociaż Clauzelowi udało się rozszerzyć francuską kontrolę nad miastami Algierii, został pokonany przez siły Kadera i usunięty ze stanowiska w 1837 r. Następnie Francuzi i Abdul Kader podpisali traktat w Tafnie, na mocy którego Algierczycy kontrolowali terytorium w głębi lądu i Kabylię w głębi lądu. na wschodzie, a Francuzi zachowali kontrolę nad Algierem, Oranem i Konstantynem. W 1839 roku Francuzi wznowili wojnę. W latach 1841–1847 nowy dowódca, generał Thomas Bugeaud, stosował taktykę uderzenia i ucieczki z zaskoczenia, dysponując doskonałym uzbrojeniem, aby sprowadzić Algierczyków do defensywy. Abdul Kader próbował kontynuować walkę z sąsiedniego Maroka, ale Francuzi zemścili się, atakując marokańskie porty i siły lądowe. Następnie marokański władca zobowiązał się do ograniczenia ruchów Abdula Kadera. W 1847 Abdul Kader poddał się Francuzom. Francuzi nabrali niechętnego szacunku do Abdula Kadera, który po kilku latach więzienia został zwolniony i otrzymał francuską emeryturę. Udał się do Sztambułu, gdzie został dobrze przyjęty przez Turków, zanim przeniósł się do Damaszku w Syrii. Tam w szczególności ocalił życie wielu chrześcijan, zapewniając im bezpieczne schronienie we własnym domu podczas zamieszek wyznaniowych w 1860 roku. Abdul Kader zmarł w Damaszku w 1882 r.

Kang Youwei (K'ang Yu-wei)

(1858–1927) Chiński uczyony i reformator polityczny

Kang Youwei (K'ang Yu-wei) pochodził z rodziny uczonych z prowincji Guangdong (Kwangtung) w południowych Chinach. Jako cudowne dziecko wyróżnił się w klasycznych studiach konfucjańskich. Będąc pod głębokim wrażeniem porządku i efektywności brytyjskiej administracji kolonialnej w Hongkongu i Szanghaju, lektura wszystkich dostępnych tłumaczeń zainspirowała go do podjęcia studiów zachodnich; pomogli mu ukształtować poglądy na temat wzmocnienia Chin przed groźbą obcej ingerencji. Kang napisał dwie książki: Datong Shu (lub Ta-tung Shu, Wielka Rzeczpospolita) i Konfucjusz jako reformator. Będąc myślicielem utopijnym i synkretycznym, na nowo zdefiniował konfucjański sposób myślenia, włączając zachodnie metody w celu legitymizacji włączenia zachodnich instytucji w ramy konfucjańskie. Założył także szkołę, w której nauczał swoich niekonwencjonalnych i kontrowersyjnych ideałów. W 1895 roku Kang udał się do Pekinu (Pekin), aby wziąć udział w odbywających się co trzy lata egzaminach metropolitalnych. Data zbiegła się z katastrofalną porażką Chin z rąk Japonii i upokarzającym traktatem z Shimonoseki, który zakończył wojnę chińsko-japońską. W odpowiedzi Kang i jego uczeń Liang Qichiao (Liang Ch'i-ch'iao) byli współautorami długiego pomnika pod tronem, w którym wyrażali protest przeciwko traktatowi pokojowemu i nawoływali sąd w Qing (Ch'ing) do zainicjowania reform instytucjonalnych. Zostało podpisane przez 603 kandydatów, którzy

również zebrali się w Pekinie, aby przystąpić do egzaminów. Kang zdał egzaminy znakomicie i został powołany na stanowisko rządowe w Pekinie. W latach 1895–1898 on i jego przyjaciele założyli w całym Chinach szereg towarzystw naukowych, które sponsorowały publiczne wykłady, tłumaczyły zagraniczne książki na chiński, publikowały gazety i czasopisma oraz zakładały biblioteki i muzea. Kontynuował także składanie sądowi memoriałów (praktyka zapoczątkowana w 1888 r.) z konkretnymi zaleceniami dotyczącymi reform. Pomimo sprzeciwu konserwatywnych wysokich urzędników młody cesarz Guangxu (Kuang-hsu) był pod wrażeniem jego argumentów i udzielił mu audiencji 24 stycznia 1898 r. Potem nastąpiło wiele innych, których kulminacją było mianowanie Kanga i jego sojuszników na ważne stanowiska. Przez 103 dni, od 11 czerwca do 20 września, wydano ponad 40 dekretów nakazujących gruntowne reformy w administracji rządowej, wojsku i oświacie. Nieuchronnie wzbudziły one silny sprzeciw na dworze i poza nim i posłużyły jako pretekst dla ciotki cesarza, cesarzowej wdowy Cixi (Tz'u-hsi), do odzyskania kontroli w drodze zamachu stanu i umieszczenia cesarza w stałym areszcie i wycofać wszystkie reformy. Kang uniknął aresztowania z pomocą brytyjskich dyplomatów i podczas długiego wygnania nadal pisał, zbierał fundusze i rekrutował zwolenników przeciwko Cixi. Nigdy nie zachwiał się w swoim przekonaniu, że monarchia konstytucyjna jest niezbędnym etapem przejściowym od autokracji do demokracji w Chinach. Jako przywódca Partii Konstytucyjnej sprzeciwiał się rewolucji republikańskiej z 1911 r. pod przewodnictwem Sun Yatsena i krytycznie odnosił się do ustanowionego przez nią systemu politycznego. Brał udział w nieudanych próbach przywrócenia monarchii w latach 1917 i 1923, co nadszarpięło jego reputację utopisty i reformatora. Nigdy jednak nie porzucił swojej wizji, że Chiny można pokojowo przekształcić w modelową demokrację, łącząc to, co najlepsze w zachodnich instytucjach i ideałach konfucjańskich.

Khayr al-Din

(1810–1889) reformator tunezyjski i osmański

Khayr al-Din był jednym z czołowych reformatorów Imperium Osmańskiego w XIX wieku. Pochodził z czerkieskich mameluków i został sprowadzony do Stambułu, gdzie wstąpił na służbę Ahmada Beya, de facto dziedzicznego władcy Tunezji. Khayr al-Din otrzymał wykształcenie religijne i świeckie; uczył się francuskiego i arabskiego. Był pod wrażeniem zachodniej technologii, zwłaszcza w dziedzinie transportu i edukacji, którą obserwował, pełniąc funkcję wysłannika we Francji. Podobnie jak inni arabscy reformatorzy tamtej epoki, Khayr al-Din wierzył, że społeczeństwo muzułmańskie może przyswoić sobie nowoczesny rozwój technologiczny, pozostając wiernym tradycji i praktyce religijnej. Popierał także wcześniejsze reformy Tanzimatu w Imperium Osmańskim. Będąc w służbie zarówno beja Tunisu, jak i sułtana osmańskiego, Khayr al-Din starał się zrównoważyć francuskie, brytyjskie i włoskie ambicje imperialne w Afryce Północnej z przetrwaniem Imperium Osmańskiego. Jego dyplomacja pokazała, że Imperium Osmańskie było nie tylko biernym podmiotem XIX-wiecznych manewrów dyplomatycznych, ale także aktywnym uczestnikiem starającym się pokrzyżować europejskie plany przejęcia terytorium i ustanowienia kontroli gospodarczej nad imperium. Aby zapobiec francuskim najazdom na Tunezję, Khayr al-Din negocjował z niechętnym sułtanem w celu potwierdzenia autonomii Tunezji pod rządami rodziny Husajnidów, która, podobnie jak w przeszłości, nadal będzie płacić sułtanowi coroczną daninę. Po kilkukrotnym odrzuceniu propozycji Khayra al-Dina dotyczące autonomii Tunezji zostały niechętnie przyjęte. W 1860 r. Khayr al-Din był w dużej mierze odpowiedzialny za ogłoszenie w Tunezji konstytucji, na mocy której bej stał się odpowiedzialny przed wyznaczoną radą. Była to pierwsza konstytucja wdrożona w dowolnym miejscu w Imperium Osmańskim i Azji Południowo-Wschodniej. Pełnił funkcję pierwszego przewodniczącego rady. Reformom sprzeciwiali się jednak konserwatyści i wrogowie polityczni i wkrótce uchylono konstytucję. Niemniej jednak w obliczu narastających problemów gospodarczych Khayr al-Din został mianowany premierem w 1873 r. Będąc pragmatykiem politycznym, nie wzywał do powrotu konstytucji, ale udało

mu się wdrożyć bardzo potrzebne reformy fiskalne, próbując uniknąć zadłużenia do mocarstw europejskich. Założył także Sadiqiyya College z zachodnim programem nauczania nauk ścisłych i języków europejskich. Wielu jej absolwentów zostało później przywódcami tunezyjskiego ruchu nacjonalistycznego. Kiedy pokrzyżował ich imperialne plany, zarówno Francuzi, jak i Rosjanie nalegali na dymisję Khayra al-Dina, w wyniku czego został on wydalony z Tunezji. Następnie wstąpił na służbę sułtana w Stambule i przez krótki okres pełnił funkcję wezyra. Ponownie wrogowie w armii i wśród konserwatystów religijnych zmusili Khayra al-Dina do opuszczenia służby rządowej w 1879 r. Mieszkał na emeryturze w Stambule aż do swojej śmierci w 1889 r. Pobożny muzułmanin Khayr al-Din napisał pamiętnik i długie oświadczenie polityczne: „Najprostsza droga do poznania warunków państwa”, w której omówił znaczenie odpowiedzialności politycznej i potrzebę zintegrowania wiary muzułmańskiej z zachodnimi ideami. Podobnie jak inni arabscy reformatorzy, Khayr al-Din argumentował, że nie są one sprzeczne.

Korea, późna dynastia Yi

Za panowania Chongjo od 1776 do 1800 roku w Korei miały miejsce poważne zmiany, pierwsza polegała na szybkim rozprzestrzenianiu się chrześcijaństwa. Kiedy Chongjo zmarł, królem został jego 10-letni syn Sunjo. Prababcia chłopca żywiła żarliwą nienawiść do chrześcijaństwa, przez co zyskiwała wielu nawróconych. Aresztowała wielu chrześcijan, w tym pierwszego wyświęconego księdza rzymskokatolickiego w Korei, Chou Wen-mu, który oddał się w ręce rządu, aby spróbować zapobiec dalszym prześladowaniom. Został stracony, ale represje trwały nadal. W 1801 r. uwolniono wszystkich niewolników rządowych płci męskiej, chociaż niewolnictwo w Korei zniesiono dopiero w 1897 r. Król Hongjong (1834–1849) miał zaledwie siedem lat, gdy został królem, a rada regencyjna kontynuowała prześladowania antychrześcijańskie, pierwszy misjonarz zamieszkał na Zachodzie, który przez kilka lat mieszkał w Seulu bez szwanku. Kiedy Honjong zmarł, nastąpił kryzys sukcesyjny, a jego następcą został początkowo Choljong, który był drugim kuzynem jego ojca. Choljong panował aż do swojej śmierci w 1864 r. Ponieważ nie miał męskiego potomka, nastąpił kolejny kryzys sukcesyjny. Osiągnięto kompromis i po usunięciu drugiego kuzyna Choljonga został on królem Kjongiem, panującym od 1864 do 1907. W tym czasie handlarze, którzy chcieli otworzyć handel z Koreą, znów zaczęły się kłopoty. Czasami kupcy zabierali ze sobą misjonarzy. W 1866 r. masowa lokalna wrogość wobec zagranicznych księży spowodowała, że francuscy misjonarze katolicy zaczęli się ukrywać lub próbowali uciec z kraju. Następnie Francuzi wysłali wyprawę morską w celu uzyskania zadośćuczynienia za zamordowanie niektórych francuskich księży. Jednak francuski admirał, który przybył u wybrzeży Korei, martwił się wylądowaniem swoich żołnierzy. Zbiegając się z przejęciem przez Francuzów kontroli nad południowym Wietnamem – także po atakach na misjonarzy – Francuzi nie mieli ochoty zbytnio rozprzestrzeniać się w Azji. Jednak rok 1866 był ważny dla historii Korei z dwóch dodatkowych powodów. W tym samym roku u wybrzeży Korei rozbił się amerykański statek Surprise. Amerykańscy marynarze na pokładzie byli dobrze traktowani i pozwolono im opuścić kraj przez Mandżurię. Jednak w sierpniu 1866 roku General Sherman, amerykański statek handlowy z misjonarzem na pokładzie, popłynął rzeką Taedong w kierunku Pjongjangu. Tuż przed dotarciem do miasta, w Mongyongdae, osiadł na mieliźnie, a część załogi szybko wdała się w spór z miejscowymi rolnikami. Reszcie załogi udało się ich uratować, ale rolnicy zaatakowali statek i zabili wszystkich na pokładzie. Jednym z mężczyzn zaangażowanych w ten atak był lokalny mieszkaniec Kim Eung Woo, który był pradziadkiem koreańskiego przywódcy komunistycznego Kim Il Sunga. Na miejscu znajduje się pomnik upamiętniający rolę Koreańczyków w tym wydarzeniu. W 1871 roku wysłano amerykańską ekspedycję do Pjongjangu, aby spróbować ustalić los generała Shermana, a także uratować wszystkich więźniów, którzy mogli przeżyć. Rząd koreański odmówił podjęcia negocjacji z Amerykanami, którzy po zniszczeniu fortów w Kianghwa wycofali się. Wkrótce potem pojawiła się perspektywa wojny między Koreą a Japonią. Japończycy wysłali siły ekspedycyjne na Formozę (Tajwan) w 1872 roku. Trzy lata

później Japonia zażądała traktatu handlowego z Koreą, a także wysłała kolejną delegację do Chin z podobną prośbą. Aby uniknąć konfliktu, 26 lutego 1876 roku Koreańczycy podpisali traktat o przyjaźni i handlu z Japonią, przyznający Japonii pewne prawa eksterytorialne w Korei. Jednakże sformułowanie w traktacie potwierdzało, że „Korea będąc niepodległym państwem cieszy się tymi samymi suwerennymi prawami co Japonia”. Japonia przesłała kopię dokumentu do nowego chińskiego MSZ, które nie zgłosiło żadnych zastrzeżeń co do frazeologii. Chociaż Koreańczycy początkowo byli zadowoleni ze brzmienia tego wyrażenia, zaczęło ono ich prześladować. Ponieważ Korea została zasadniczo uznana za całkowicie niezależną od Chin, umożliwiłoby to Japonii ingerencję w sprawy Korei bez możliwości wniesienia przez Chiny jakiegokolwiek sprzeciwu. W tym czasie wielu japońskich polityków i wojsko było chętnych do przejęcia Korei. Kiedy Brytyjczykom udało się uzyskać koncesję w Port Hamilton, małych wyspach u południowego wybrzeża Korei, Japończycy przygotowywali plany wojny z Chinami. Wybuchło to w latach 1894–95, kiedy w Korei wybuchło powstanie pod wodzą Tonghaków. Aby chronić swoją własność i ludność cywilną w Korei, zarówno Chińczycy, jak i Japończycy wysłali wojska. Rząd koreański szybko stłumił bunt, ale ani Chińczycy, ani Japończycy nie wycofali swoich żołnierzy. 20 lipca 1894 roku Japończycy kontrolujący Seul przejęli kontrolę nad rządem. Wykorzystali swoją flotę, aby uniemożliwić chińskim statkom wojskowym sprowadzenie posiłków. Obie strony wypowiedziały wojnę 1 sierpnia 1894 r., a Chińczycy szybko budowali swoją obronę w północnych miastach. Japończycy zareagowali szybko, wysyłając swoich żołnierzy na północ, a 15 listopada podczas bitwy o Pjongjang 20 000 japońskich żołnierzy wypędziło z miasta 14 000 chińskich żołnierzy. Następnie Chińczycy wycofali się za rzekę Yalu, północną granicę Korei. W tym samym czasie Japończycy wyparli chińską flotę z wód Korei, a w październiku japońscy żołnierze przekroczyli rzekę Yalu, w wyniku czego większa część pozostałych walk toczyła się w Chinach, zwłaszcza w Mandżurii i okolicach Weihaiwei. Działania wojenne trwały aż do traktatu w Shimonoseki 17 kwietnia 1895 r., kiedy Chiny zostały zmuszone do oddania terytorium, a także do pełnego uznania niepodległości Korei, pozostawiając Koreę otwartą na japońską inwazję. W październiku 1895 roku królowa Min, o której sądzono, że przewodziła antyjapońskiej frakcji na dworze koreańskim, została zamordowana, za co natychmiast oskarżono Japończyków. Król Kojong w obawie, że i jemu grozi niebezpieczeństwo, uciekł do poselstwa rosyjskiego w Seulu. Zawarł sojusz z Rosjanami, oferując im koncesje na wydobywanie drewna. W tym czasie wśród wielu Koreańczyków panowało poruszenie, którzy chcieli położyć kres japońskiej ingerencji. Grupa polityczna zwana Tongnip Hyophoe (Klub Niepodległości) została utworzona przez nacjonalistę So Chae-p'ila. Król Kojong wrócił do pałacu i ogłosił się cesarzem imperium Tae Han. Podczas wojny rosyjsko-japońskiej 1904–1905 r. Koreańczycy próbowali uniemożliwić walczącym stronom korzystanie z terytorium Korei, ale ostatecznie musieli pozwolić Japończykom na wykorzystanie baz w Korei do ataku na Rosjan. Wraz z zakończeniem tej wojny na mocy traktatu w Portsmouth, 6 września 1905 r., mocarstwa zachodnie zaakceptowały prawa Japonii do Korei, a w listopadzie 1905 r. Koreę uznano za japoński protektorat. Cesarz Kojong próbował wciągnąć w sprawę mocarstwa europejskie, wysyłając tajną misję na międzynarodową konferencję pokojową odbywającą się w Holandii. Dowiedzieli się o tym Japończycy i zmusili Kojonga do abdykacji na rzecz swojego syna Sunjonga, który objął tron w 1907 r. To jednak nie wystarczyło Japończykom, którzy stanęli w obliczu ataków partyzanckich ze strony koreańskich nacjonalistów. Japonia ostatecznie zmusiła Sunjonga do abdykacji w 1910 r. Armia koreańska została wówczas rozwiązana, a Korea została zaanektowana przez Japonię. Następnie Japończycy bezlitośnie stłumili wszelki opór, kontrolując Koreę do 1945 roku, kiedy kraj został podzielony. Były cesarz Kojong zmarł 21 stycznia 1919 r., a był król Sunjong 25 kwietnia 1926 r., obaj w Korei. Ponieważ Sunjong nie miał dzieci, następcą tronu został jego przyrodni brat, Yi Un. Od 1908 roku, kiedy było już jasne, że Japończycy przejmą cały Półwysep Koreański, wielu Koreańczyków wyjechało na wygnanie do Mandżurii, Syberii i na Hawaje. Jednym z nich był daleki członek koreańskiej rodziny królewskiej, Syngman Rhee, bezpośredni potomek trzeciego

króla z dynastii Yi. Na wygnaniu był prezydentem Tymczasowej Republiki Koreańskiej od 1919 do 1945. Został prezydentem Korei Południowej od 1948 do 1960.

Kryzys w Faszodzie

Kryzys w Faszodzie z 1898 r. był konfrontacją między Brytyjczykami i Francuzami o kontrolę nad Sudanem. Brytyjczycy chcieli kontroli nad źródłami wody istotnej rzeki Nil, od której zależny był Egipt (który już kontrolowali). Niektórzy brytyjscy imperialiści, jak Cecil Rhodes miał także ambicje zbudowania linii kolejowej z północy na południe, która miałaby przemierzać kontynent afrykański od Morza Śródziemnego do Republiki Południowej Afryki. Francuzi także marzyli o budowie linii kolejowej wschód-zachód łączącej ich ogromne imperium w Afryce Zachodniej z Afryką Wschodnią. Oni też chcieli udaremnić ekspansję imperialną Wielkiej Brytanii. W latach dziewięćdziesiątych XIX wieku francuski major Jean-Baptiste Marchand wyruszył w ambitną wyprawę, mającą na celu przejście z Afryki Zachodniej do Sudanu, aby zająć terytorium Cesarstwa Francuskiego. Po dwóch latach i stracie setek ludzi Marchand przybył do małej osady Faszoda nad Górnym Nilem i podniósł francuską flagę. W tym samym czasie Brytyjczycy pod wodzą Horatio Herberta Kitchenera zakończyli podbój północnego Sudanu, którego kulminacją była bitwa pod Omdurmanem. Kiedy Kitchener usłyszał, że Europejczyk jest w Faszodzie, od razu wiedział, że wyprawa Marchanda zakończyła się sukcesem; nie miał jednak zamiaru pozwolić Francuzom zająć części Sudanu. Kitchener wziął do konfrontacji pięć kanonierek załadowanych żołnierzami Marchanda, który miał znacznie przewagę liczebną i uzbrojoną. Uznając swoją niższą pozycję, Marchand niechętnie zgodził się odłożyć kwestię praw terytorialnych nad Sudanem do dyplomatów w Londynie i Paryżu. Choć w obu stolicach odbyły się powszechne demonstracje na rzecz wojny, zwyciężyła dyplomacja. W wynegocjowanym ugodzie z 1899 r. uzgodniono, że Sudan, największy kraj w Afryce, stanie się częścią Imperium Brytyjskiego, a w zamian Francja otrzyma niewielkie terytorium wyrównawcze w Afryce Zachodniej.

Komuna Paryska

Komuna Paryska to nazwa powstania, które trwało od 18 marca 1871 r. do 28 maja 1871 r. Komuna symbolizowała dla anarchistów, socjalistów i komunistów przykład bohaterskiej rewolucji robotniczej z początku XIX wieku. Dla sił prawicy Komuna reprezentowała bunt przeciwko własności, jednostkom, porządkowi i państwu. Komuna powstała po klęsce Francji pod wodzą Napoleona III w jej wojnie z Prusami w latach 1870–71. Armie pruskie zajęły północną Francję, następnie otoczyły i oblegały Paryż. Pod wodzą Louisa-Adolphe'a Thiersa, późniejszego prezydenta III Republiki, Francuzi wynegocjowali porozumienie pokojowe z Prusami i 28 lutego 1871 roku podpisano rozejm. W następstwie tego zawieszenia broni francuski rząd narodowy przeniósł się z Bordeaux do Wersalu pod Paryżem. Rozgniewani porażką Paryżanie coraz bardziej buntowali się i nie chcieli zaakceptować zwycięstwa Prus. Dla Thiersa i rządu krajowego ich stanowisko było niemożliwe bez kontroli nad Paryżem. Aby zbudować zaufanie narodowe, rząd potrzebował porządku i powrotu do normalności. Wymagali także pieniędzy na wypłatę odszkodowań dla Prus, aby wojska pruskie wycofały się z ziemi francuskiej. W tym kontekście 18 marca proklamowano Komunę Paryską. Paryska Gwardia Narodowa, czyli milicja obywatelska, która kontrolowała miasta w mieście, udzieliła wsparcia komunardom. Oddziały rządowe pod dowództwem generała Claude'a Lecomte przybyły 18 marca, aby przejąć te armaty i stłumić wszelki bunt. Żołnierze Lecomte'a odmówili walki, więc on i jego oficerowie zostali wzięci do niewoli. Z kolei w całym mieście wzniesiono 600 barykad, aby odeprzeć dalszy atak. Komuna utworzyła biura w Hôtel de Ville, przyjęła rewolucyjne czerwone sztandary i wezwała do wyborów samorządowych. W wyniku tych wyborów 28 marca utworzono rząd Komuny. Kierownictwo Komuny liczyło od 80 do 90 osób, było młode i niedoświadczone. Ponadto Komunie brakowało kierunku i dominującego przywódcy. Jej skład był różnorodny i obejmował starych radykałów związanych z rewolucją 1789 r., blankistów (zwolenników radykała Louisa Blanqui), anarchistów i przedstawicieli socjalistycznego

ruchu robotniczego. Wprowadzona polityka była bardziej umiarkowana niż radykalna i obejmowała bezpłatną edukację, koniec poboru do wojska, ograniczenia dotyczące czasu pracy oraz redukcję bezrobocia i długów. Zagrożenie ze strony Komuny skłoniło rząd krajowy 2 kwietnia do zakończenia buntu. Przedmieścia Courbevoie zostały zdobyte, a kontratak Gwardii Narodowej na Wersal został z łatwością pokonany. Komuna była izolowana i brakowało jej spójnego przywództwa; co więcej, lokalne dzielnice nie miały planu obrony obejmującego całe miasto. 21 maja wyłamano bramę w zachodniej części miasta i siły rządowe rozpoczęły podbój Paryża. To, co potem nastąpiło, znane jest jako la semaine sanglante (krwawy tydzień), kiedy armia narodowa przemieszczała się z zachodu na wschód, miażdżąc wszelki opór. 28-go o godzinie 4:00 ostatnia barykada przy rue Ramponeau w Belleville padła ofiarą sił marszałka Patrice'a MacMahona, który ogłosił koniec buntu Komuny. Tłumienie Komuny było krwawe i bezlitosne. Obie strony dopuściły się okrucieństw, co doprowadziło do dodatkowego odwetu. Więźniowie, którzy przeżyli, byli często rozstrzeliwani. W tygodniu rozpoczynającym się 21 maja zginęło więcej ludzi niż podczas całej wojny francusko-pruskiej czy jakiegokolwiek poprzedniej masakry we Francji. Oficjalne szacunki mówią o 19 000 zgonów komunardów przy stratach narodowych wynoszących około 1000. Niektórzy sugerują, że liczba ofiar śmiertelnych w walkach była znacznie wyższa i bliższa 30 000 zabitych. Kolejnych 50 000 zostało aresztowanych lub straconych, a 7 000 więźniów zesłano do Nowej Kaledonii na Pacyfiku. Przez następne pięć lat w Paryżu panował stan wojenny. Bezpośrednimi konsekwencjami Komuny była obawa przed zasadniczymi reformami społecznymi i ograniczeniem praw demokratycznych w społeczeństwie francuskim. Wywołało to podejrzania wśród klas, które trwają do chwili obecnej. Dla lewicy Komuna stała się inspiracją do rewolucyjnych zmian, choć program społeczny Komuny nie był wcale rewolucyjny, a samo powstanie ostatecznie zabiło robotników i nie udało się ich wyzwolić. Dwudziestowieczni propagandyści komunistyczni postrzegali Komunę jako wydarzenie pozytywne do wyzysku.

Kolej w Ameryce Północnej

Wpływ kolei na historię gospodarczą, polityczną, społeczną i kulturalną Ameryki Północnej był ogromny. Te żelazne konie napędzane lokomotywami parowymi po stalowych wstęgach były integralną częścią XIX-wiecznej rewolucji transportowej i rewolucji przemysłowej, łącząc odmienne geograficznie regiony Stanów Zjednoczonych, Kanady i północnego Meksyku. Kolej zapewniała szybki i tani transport ludzi i towarów; ułatwił rozwój rynków, gałęzi przemysłu, migracji i zorganizowanej siły roboczej; promował ekspansję na zachód w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie; zintegrował regionalne gospodarki górnicze i hodowlane północnego Meksyku z rynkami amerykańskimi; i pod koniec XIX wieku zapewnił ważny model organizacyjny dla powstających korporacji. Odegrały także klucz do powstania ruchu populistycznego i ery postępowych reform i nie zostały wyparte jako główny środek transportu mechanicznego, dopóki samochód nie stał się przedmiotem masowej konsumpcji w latach dwudziestych XX wieku. W Stanach Zjednoczonych rewolucja transportowa rozpoczęła się w latach 90-tych XIX w. Gorączką budowy dróg i autostrad, była kontynuowana w latach 1820–1840 wraz z szaleństwem budowy kanałów, a osiągnęła kulminację w latach 40. – 90. XIX w. wraz z rozwojem kolei. budynek. Koleje wywołały rewolucję w transporcie, której prawdopodobnie nie udało się wyprzeć aż do budowy systemu autostrad międzystanowych w połowie lat pięćdziesiątych. Podobnie jak autostrady międzystanowe, linie kolejowe budowano jedynie dzięki aktywnej interwencji rządów stanowych i federalnych w drodze ogromnych dotacji publicznych, ulg podatkowych, nadań gruntów i innych głównych zachęt zapewniających terminową budowę. Pierwszą działającą linią kolejową w Stanach Zjednoczonych był odcinek o długości 13 mil, ukończony w 1830 roku przez firmę Baltimore & Ohio Company. W 1836 r. całkowity przebieg kolei w Stanach Zjednoczonych wynosił około 1000; w 1840 r. 3000; w 1860 r. 30 tys. W 1864 r. Kongres nakazał standardową szerokość toru dla projektowanej kolei transkontynentalnej, chociaż standardowy rozstaw torów wynoszący 4 stopy i 8½ cala stał się standardem amerykańskim dopiero w 1886 r. Do 1900 r. prawie 200 000 mil torów

kolejowych przecinało długość i szerokość toru kraj. Najgęstsze w przemysłowym i rolniczym sercu północno-wschodniego i środkowego zachodu, najrzadsze na zachodzie, linie kolejowe łączyły wszystkie główne miasta kraju oraz dziesiątki tysięcy miast i gmin. Symboliczne było tutaj pojawienie się Chicago jako głównego węzła kolejowego w środkowej części kraju, integrującego transport kolejowy i wodny. Miasta położone wzdłuż linii kolejowych prosperowały; ci, którzy zostali ominięci, popadli w ruinę. Kolej transkontynentalna, łącząca wschodnie i zachodnie wybrzeże i zbudowana głównie przez irlandzkich i chińskich imigrantów, imigrantów w niezwykle niebezpiecznych warunkach, została ukończona w 1869 r. Dwie dekady później kolejnych sześć głównych linii przecinało kontynent ze wschodu na zachód, kończąc się w Vancouver w Seattle, Portland, San Francisco i Los Angeles. Podobny rozwój miał miejsce w Kanadzie, gdzie po boomie kanałowym w latach dwudziestych i trzydziestych XIX wieku nastąpił rozkwit kolei w latach pięćdziesiątych XIX wieku. Również tutaj dotacje publiczne, rząd aktywistów i obfita siła robocza imigrantów umożliwiły budowę kolei. Transkontynentalna kolej Canadian Pacific, łącząca wschodnie prowincje z miastem portowym Pacyfiku, Vancouver w Kolumbii Brytyjskiej, została ukończona w listopadzie 1885 roku, z dziesiątkami odgałęzień łączących główne miasta i miasteczka oraz przecinających południową granicę ze Stanami Zjednoczonymi w obu miejski i rolniczy Wschód oraz preriowy Zachód. To samo wydarzyło się w północnym Meksyku, gdzie od lat osiemdziesiątych XIX wieku rozwijająca się gospodarka rolnicza i górnicza spowodowała falę budowy kolei w okresie Porfiariatu. Na początku XX wieku gęsta sieć linii kolejowych łączyła okręgi hodowlane i górnicze północnego Meksyku z południowo-zachodnią częścią Stanów Zjednoczonych oraz ośrodkami przemysłowymi na wschodzie, południu i środkowym zachodzie. Podobnie jak linie kolejowe w innych częściach Ameryki Łacińskiej, łączące miasta portowe z Peru po Argentynę, tak i linia północnego Meksyku była nastawiona głównie na produkcję eksportową. Inaczej było w przypadku Stanów Zjednoczonych i Kanady, gdzie kolej, poza kierowaniem towarów do portów morskich w celu eksportu, odegrała kluczową rolę w integracji rynków wewnętrznych i ułatwieniu migracji do wnętrza kraju. Od połowy lat czterdziestych XIX wieku linie telegraficzne podążały za liniami kolejowymi, wywołując rewolucję nie tylko w transporcie, ale także w komunikacji. Kolejna rewolucja nastąpiła w mierzeniu czasu: dzisiejsze standardowe strefy czasowe, wprowadzone po raz pierwszy 18 listopada 1883 roku przez przedsiębiorstwa kolejowe w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie, wynikały bezpośrednio z konieczności synchronizacji rozkładów jazdy. Jedną z największych koncentracji kapitału prywatnego na świecie pod koniec XIX wieku amerykańskie przedsiębiorstwa kolejowe również były pionierami nowych, ważnych form organizacji biznesu. Najbardziej godne uwagi było tutaj dążenie do integracji poziomej i pionowej, w ramach której pojedyncze przedsiębiorstwo integrowało się „horyzontalnie” kontrolując firmy działające w tej samej branży (w tym przypadku inne przedsiębiorstwa kolejowe) oraz „pionowo” kontrolując zaangażowane branże zależne w przemyśle pierwotnym (w tym przypadku złoża węgla, fabryki żelaza i stali, a nawet pola bawełny i fabryki tekstyliów produkujące siedzenia i draperie do samochodów osobowych). W latach siedemdziesiątych XIX wieku monopole kolejowe i korupcja stały się obiektem powszechnego gniewu, którego najbardziej namacalnym wyrazem był Wielki Strajk Kolejowy w 1877 r., a później ruch populistyczny w latach dziewięćdziesiątych XIX wieku. Wiele reform epoki postępu z lat 90. XIX wieku, zwłaszcza ustawodawstwo antymonopolowe i antytrustowe, znalazło swój główny cel w gigantycznych monopolach kolejowych w kraju. Z tych i wielu innych powodów trudno byłoby przecenić centralne miejsce kolei w historii gospodarczej, politycznej, społecznej i kulturalnej Ameryki Północnej.

Kolonizacja Liberii

Po rewolucji amerykańskiej wielu Amerykanów, czarnych i białych, niepokoiło się dalszym istnieniem niewolnictwa w nowej republice wolności. Jedno z proponowanych rozwiązań – kolonizacja – przyciągnęło zwolenników na najwyższych szczeblach. Amerykańskie Towarzystwo Kolonizacyjne (ACS) odegrało kluczową rolę w polityce niewolnictwa przed, w trakcie, a nawet po wojnie secesyjnej. Jego

sukcesy, choć ograniczone, na zawsze zmieniły Stany Zjednoczone i Afrykę Zachodnią. ACS została założona w 1816 roku przez czołowych polityków, w tym posiadacza niewolników z Kentucky Henry'ego Claya i senatora Massachusetts Daniela Webstera. Przez lata sprawę wspierali inni prominentni Amerykanie, w tym Francis Scott Key, autor „Sztandaru z gwiazdami” i kilku prezydentów. Główna idea ACS była następująca: „Niewolnictwo to brutalny i nieefektywny system pracy. Aby to zakończyć, chroniąc interesy właścicieli niewolników i wolnych białych pracowników, musimy usunąć uwolnionych Czarnych, którzy prawdopodobnie staliby się ciężarem dla amerykańskiego społeczeństwa”. W rzeczywistości stwierdza, że zniesienie niewolnictwa często bardzo utrudniało wyzwolencom i kobietom pozostanie w swoich społecznościach jako wolni ludzie. Chociaż niektórzy zwolennicy kolonizacji przewidywali wydzielenie kolonii dla byłych niewolników w Ameryce Północnej, ACS szybko skupiła się na „powrocie” do Afryki ludzi, którzy zostali tam porwani w niewolę wiele, a nawet stulecia wcześniej i obecnie byli to głównie chrześcijanie, mówiący po angielsku Afroamerykanie. W 1821 roku ACS wysłało oficera marynarki Roberta Stocktona do regionu Afryki Zachodniej okupowanego już przez 16 grup plemiennych. Tam „negocjował z piórem w jednej ręce i wyciągniętym pistoletem w drugiej”. Nowa kolonia została nazwana Liberia od wolności, a jej stolicą stała się Monrowia, nazwana na cześć prezydenta Jamesa Monroe, który zapewnił fundusze federalne dla przedsięwzięcia ACS. W miarę jak polityka dotycząca niewolnictwa stawała się coraz bardziej dzieląca, zwłaszcza po nieudanym buncie niewolników z Wirginii Nata Turnera w 1831 r., projekt ACS był atakowany z wielu stron. Abolicjoniści postrzegali relokację Liberii jako deportację – rasistowski sposób radzenia sobie z niewolnictwem i problemami rasowymi. Powiedział przywódca abolicjonistów William Lloyd Garrison, były kolonizator: „Byłem wtedy ślepy; Teraz rozumiem. Właściciele niewolników z Głębokiego Południa podejrzewali, że kolonizacja była sztuczką mającą na celu całkowite położenie kresu niewolnictwu. Liberia przyciągnęła niewielu Afroamerykanów, pomimo nadziei na prawdziwą niepodległość. Śmiertelna malaria w Liberii zabiła tysiące ludzi. Nieznane rośliny i zwierzęta utrudniały rolnictwo. Amerykańscy intruzi spotkali się z wrogością ze strony rdzennych mieszkańców. Jednak groźne wydarzenia, takie jak bunt Turnera, ustawa o zbiegłych niewolnikach i decyzja Dreda Scotta z chaotycznych lat pięćdziesiątych XIX wieku doprowadziły do gwałtownego wzrostu emigracji. Nawet przywódca czarnego abolicjonizmu Frederick Douglass złagodził swój sprzeciw. Do 1860 r. wyemigrowało prawie 11 000 Afroamerykanów. Więcej ludzi zrobiłoby to, gdyby obietnice złożone po wojnie secesyjnej pozostały niespełnione. Pierwsi osadnicy w Liberii to głównie wyzwoleni czarni z Górnego Południa, którzy już zdobyli umiejętność czytania i pisanie oraz umiejętności pracy. Te rodziny założycielskie stały się trwałą klasą rządzącą, która zdominowała politykę i gospodarkę Liberii, zwłaszcza po tym, jak Liberia ogłosiła niepodległość w 1847 r. na mocy konstytucji w stylu amerykańskim. Później napływ nowych osadników afroamerykańskich, z których wielu uzyskało wolność dopiero po śmierci swoich panów, stał się społecznością drugiej kategorii, podczas gdy tubylcy afrykańscy zostali zepchnięci na najniższy szczebel społeczny. W XXI wieku utrzymujące się antagonizmy klasowe i kolorystyczne zdestabilizowały Liberię, wywołując konflikty społeczne w kraju i regionie.

Kanał Sueski

Ferdynand de Lesseps, Francuz przy wsparciu Napoleona III i cesarzowej Eugonii, był główną siłą stojącą za budową Kanału Sueskiego; później nalegał także na budowę Kanału Panamskiego. Kanał Sueski stworzył bezpośrednie połączenie pomiędzy Morzem Śródziemnym i Morzem Czerwonym i był znacznie krótszym i bezpośrednim szlakiem handlowym z Europy do Azji niż długi i często niebezpieczny szlak wokół Afryki i Przylądka Dobrej Nadziei. W 1855 roku de Lesseps namówił swojego przyjaciela Saida, chedywa egipskiego, aby udzielił mu szerokiej koncesji na budowę kanału. Brytyjczycy sprzeciwiali się wówczas budowie kanału, gdyż wielu uważało, że nie będzie to opłacalne finansowo, a inni chcieli ograniczyć francuskie ambicje imperialne. Niezrażony de Lesseps rozpoczął

zakrojoną na szeroką skalę kampanię mającą na celu zebranie pieniędzy na sfinansowanie kanału poprzez sprzedaż akcji. Akcje uprzywilejowane trafiły do Saída w celu udzielenia koncesji; akcje założycielskie znajdowały się w posiadaniu organizatorów lub rozdawane wpływowym osobistościom, a akcje publiczne sprzedawano w Europie i Stanach Zjednoczonych, gdzie, głównie z powodu wojny secesyjnej, w większości nie zostały sprzedane. Saíd przejął większość niesubskrybowanych udziałów i w 1859 r. rozpoczęto kopanie kanału. Saíd zgodził się również na pracę przymusową za pośrednictwem pańszczyzny egipskich chłopów, czyli fallaheen, przy budowie kanału. Pracę przymusową uzupełniała płatna zagraniczna siła robocza i maszyny, które kosztowały dwukrotnie więcej niż praca fizyczna. W tym czasie egipska gospodarka przeżywała rozkwit, ponieważ z powodu braku bawełny ze Stanów Zjednoczonych cena bawełny, głównego towaru eksportowego Egiptu, była wysoka. Kanał o długości 100 mil został ukończony w 1869 roku i otwarty z wielką pompą. W pierwszych latach kanał przynosił straty, ale przychody stopniowo rosły. W 1874 roku stojący w obliczu bankructwa Khedive Ismail sprzedał Brytyjczykom swoje akcje zwykłe w kanale za okazijną cenę 4 milionów funtów. Jednak ostatecznie Ismail został zmuszony do przekazania kontroli nad egipską gospodarką międzynarodowej Caisse de la Dette prowadzonej przez Europejczyków. Kanał stał się głównym szlakiem handlowym służącym do transportu towarów i personelu między Anglią a Imperium Brytyjskim w Azji. Pragnienie ochrony brytyjskich interesów kanałem były głównym czynnikiem motywującym brytyjską okupację Egiptu w 1882 r. Chociaż Kanał Sueski znajdował się na terytorium Egiptu i został zbudowany głównie przy użyciu egipskiej siły roboczej, pozostawał pod zagraniczną kontrolą do czasu znacjonalizacji go przez egipskiego przywódcę Gamalá Abdula Nassera w 1956 r.

Konferencja w Jałcie (1945)

Konferencja w Jałcie, zwana także Konferencją Krymską lub Konferencją Argonautów, była spotkaniem przywódców Wielkiego Sojuszu podczas II wojny światowej. Spotkanie odbyło się w dniach 4–11 lutego 1945 r. w Jałcie w Związku Radzieckim. Wielki Sojusz obejmował kraje Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Związku Radzieckiego. Delegacje liczyły łącznie ponad 700 osób, a na ich czele stali prezydent Franklin D. Roosevelt, premier Winston Churchill i pierwszy sekretarz Komunistycznej Partii ZSRR Józef Stalin. Konferencję w Jałcie uważa się za jedno z trzech najważniejszych spotkań Wielkiego Sojuszu w czasie wojny (pozostałe dwa to Konferencja Teherańska, która odbyła się w dniach 28 listopada – 1 grudnia 1943 r., oraz Konferencja Poczdamska, która odbyła się w okresie od lipca 17 do 2 sierpnia 1945). Głównym celem Konferencji Jałtańskiej było omówienie dalszych strategii działań zbrojnych przeciwko państwom Osi, utworzenia stref okupacyjnych w pokonanych Niemczech i Austrii, powojennego ustalenia granic Polski, utworzenia Organizacji Narodów Zjednoczonych i sił zbrojnych Związku Radzieckiego i przystąpienia do wojny na Dalekim Wschodzie. Porozumienia osiągnięte na konferencji zostały włączone do Protokołu obrad Konferencji Krymskiej. Głównym celem delegacji USA na Konferencję w Jałcie było zapewnienie udziału Związku Radzieckiego w tworzeniu Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ). Stalin zadeklarował sowieckie zaangażowanie w udział w konferencji założycielskiej ONZ w San Francisco w kwietniu 1945 r. Otrzymał gwarancje, że w Radzie Bezpieczeństwa ONZ będzie pięciu stałych członków wyposażonych w prawo weta. Otrzymał także gwarancje, że Ukraina i Białoruś, będące wówczas republikami radzieckimi, zostaną włączone jako oddzielni członkowie Zgromadzenia Ogólnego, co da Związkowi Radzieckiemu trzy głosy zamiast jednego. Roosevelt zaproponował, aby do Protokołu Konferencji w Jałcie włączyć Deklarację Wyzwolonej Europy, która potwierdzała zasady demokratycznych rządów i samostanowienia narodów europejskich wyzwolonych spod okupacji hitlerowskiej. W deklaracji uczestnicy zobowiązali się do ułatwienia powojennego procesu wyzwolenia Europy poprzez wspieranie warunków pokoju wewnętrznego, niesienie pomocy i pomoc w organizacji wolnych, demokratycznych i tajnych wyborów krajowych. Uczestnicy konferencji w Jałcie ponownie potwierdzili swoje żądania bezwarunkowej kapitulacji państw Osi. Zgodzili się również, że po kapitulacji Niemcy i Austria będą podlegać ściśle

polityce demilitaryzacji i denazyfikacji. Kwestia zbrodniarzy wojennych miała być przedmiotem dalszego dochodzenia ministrów spraw zagranicznych Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Związku Radzieckiego. Członkowie Wielkiego Sojuszu zgodzili się także na podział Niemiec. Oznaczało to podział terytorium Niemiec na cztery strefy okupacji wojskowej kontrolowane przez Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię, Związek Radziecki i Francję. Powojenna okupacja miała być zarządzana przez Sojuszniczą Radę Kontroli, składającą się z trzech państw Wielkiego Sojuszu i Francji. Stalin był początkowo przeciwny żądaniom Churchilla włączenia Francji do Sojuszniczej Rady Kontroli i zgodził się dopiero na mocy art. pod warunkiem, że strefa francuska nie zostanie wydzielona ze strefy sowieckiej. Związek Radziecki uzyskał także prawo do połowy wszystkich powojennych odszkodowań, które szacowano na około 20 miliardów dolarów. W celu opracowania konkretnej polityki reparacyjnej powołano w Moskwie komisję, w której skład weszli przedstawiciele Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Związku Radzieckiego. Na konferencji w Jałcie potwierdzono także, że po wojnie wszystkie osoby oskarżone o dezercję lub zdradę stanu zostaną zmuszone do powrotu do krajów pochodzenia. Sprawie granic Polski i polskiego rządu poświęcono wiele uwagi na konferencji w Jałcie. Do tego czasu Stany Zjednoczone i Wielka Brytania oficjalnie uznały polski rząd na uchodźstwie, który przeniósł się do Londynu po niemieckiej inwazji na Polskę w 1939 r. Przywódcy sowieccy uznali tymczasowy rząd polski utworzony przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, który powstał w 1944 roku w mieście Lublin na terenach kontrolowanych przez Armię Radziecką. W skład tymczasowego rządu polskiego wchodził głównie członkowie dawnych polskich socjalistycznych organizacji politycznych. Kolejną kontrowersją podczas konferencji w Jałcie była kwestia rewizji granic Polski. Stalin nalegał, aby w tym zakresie zachodni sojusznicy uznali radziecko-niemiecki traktat graniczny z 1939 r. (znany także jako pakt Ribbentrop-Mołotow). Traktat przesunął granicę o około 200 kilometrów na zachód, oddając w ten sposób Związkowi Radzieckiemu zachodnie terytoria Ukrainy i Białorusi. Roosevelt i Churchill zgodzili się uznać legalność Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, choć nalegali także, aby po wojnie polski rząd został zreorganizowany w sposób bardziej demokratyczny. Stalin obiecał ułatwienie demokratycznych wyborów w Polsce i włączenie do rządu członków londyńskiego rządu na uchodźstwie. Również Roosevelt i Churchill zgodzili się na proponowaną rewizję wschodniej granicy Polski. Uczestnicy konferencji jałtańskiej postanowili zrekompensować Polsce straty terytorialne kosztem Niemiec. Tym samym przedwojenna granica polsko-niemiecka została przesunięta na zachód do linii utworzonych przez rzeki Odrę i Nysę. Efektem rewizjonistycznej polityki granicznej było stworzenie Polski znacznie bardziej jednorodnej etnicznie i religijnie niż przed wojną, w wyniku przyłączenia do Związku Radzieckiego terenów zamieszkałych przez mniejszość prawosławną ukraińską czy białoruską oraz przymusowego wysiedlenia ponad 7 milionów mieszkańców Niemiec wypędzonych na zachód. Ważnym celem delegacji amerykańskiej było uzyskanie zgody ZSRR na przyłączenie się do wojny z Japonią na Dalekim Wschodzie. Stalin zobowiązał się, że Związek Radziecki przystąpi do wojny dwa lub trzy miesiące po uzyskaniu kapitulacji Niemiec. W zamian za swoje zaangażowanie Związek Radziecki zażądał (1) uznania niepodległości Mongolskiej Republiki Ludowej od Chin i odzyskania przez Chiny suwerenności nad terytorium Mandżurii; (2) powrót do Związku Radzieckiego terytoriów południowego Sachalinu i sąsiednich wysp, które Rosja utraciła na rzecz Japonii w wojnie 1904–1905; oraz (3) kapitulacja Wysp Kurylskich Związkowi Radzieckiemu. W zamian Stalin zobowiązał się do rozpoczęcia negocjacji z Rządem Narodowym Chin Czang Kaj-szeka w celu ułatwienia chińskiej wojny oporu przeciwko Japonii. Zachodni sojusznicy oczekiwali, że Stalin przyspieszy osiągnięcie porozumienia pokojowego między Czang Kaj-szkiem a Mao Zedongiem. Kontrowersje budzi fakt, że wszystkie te porozumienia były utrzymywane w tajemnicy przed Chinami. Znaczenie konferencji w Jałcie polegało na tym, że przypieczętowała przyszłość powojennej Europy podzielonej między siebie dwie strefy wpływów. Do najbardziej kontrowersyjnych decyzji podjętych w Jałcie należała akceptacja przez Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię sowieckiej dominacji nad krajami Europy Wschodniej, co legitymizowało ekspansję ideologii komunistycznej. Utorowało drogę do ustanowienia autorytarnych

reżimów w stylu sowieckim w NRD, Polsce, Czechosłowacji, Węgrzech, Rumunii i Bułgarii. Oznaczało to także, że państwa bałtyckie: Estonia, Łotwa i Litwa, które utraciły suwerenność państwową w 1940 r., stały się republikami Związku Radzieckiego. Choć konferencję w Jałcie charakteryzowała atmosfera porozumienia i współpracy trzech sojuszników, to jednak zaznaczyła ona także początkowe etapy zimnej wojny. Wraz z upadkiem państw Osi narosły konflikty między byłymi sojusznikami na skutek rozbieżnych interesów politycznych, niemożliwych do pogodzenia różnic ideologicznych oraz narastającej rywalizacji gospodarczej i militarnej między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Radzieckim.

Kato Takaaki

(1860–1926) polityk japoński

Kato Takaaki (zwany także Kato Komei) rozpoczął karierę w firmie Mitsubishi po ukończeniu Uniwersytetu Tokijskiego. Jego teściem był Yataro Iwasaki, założyciel Mitsubishi, a przez całą swoją karierę polityczną Kato był związany z Mitsubishi i jego interesami. Większość swojej kariery spędził w służbie rządowej, począwszy od stanowiska w 1887 roku jako prywatny sekretarz ministra spraw zagranicznych Okuma Shigenobu. Opowiadał się za silnymi więziami między Japonią a Wielką Brytanią jako krokiem na drodze do uczynienia Japonii potęgą światową i był zdecydowanym zwolennikiem Wystawy Japońsko-Brytyjskiej w 1910 r. Takaaki w trakcie swojej kariery piastował liczne stanowiska w japońskim rządzie, m.in. był dyrektorem biura bankowego w Ministerstwie Finansów i członkiem Izby Reprezentantów oraz trzykrotnie pełnił funkcję ministra spraw zagranicznych. W 1913 r., pełniąc funkcję ministra spraw zagranicznych premiera Katsury Taro, utworzył Kenseikai (Partię Konstytucyjną) w drodze reorganizacji Rikken Doshi-kai (Konstytucyjnej Przyjaciół). Został przewodniczącym nowej partii, która stanowiła opozycję wobec bardziej konserwatywnej Rikken Seiyukai (Partii Przyjaciół Rządu Konstytucyjnego). W 1915 r., pełniąc funkcję ministra spraw zagranicznych, Kato odegrał główną rolę w zapewnieniu zatwierdzenia przez Chiny dwudziestu jeden żądań, w których Chiny przyznały Japonii szereg koncesji przemysłowych i strategicznych. Kato został premierem w 1924 roku, stając na czele rządu koalicyjnego. W następnym roku jego partia zdobyła większość w sejmie, a on wprowadził szereg reform demokratycznych i innych. Na reformy te częściowo wpłynął jego podziw dla brytyjskiego systemu rządów, który obserwował pełniąc funkcję ambasadora w tym kraju. Najbardziej znaczącą reformą mogła być powszechna ustawa o wyborach dla mężczyzn, która przyznała prawo do głosowania wszystkim Japończykom powyżej 25. roku życia; ustawa ta zwiększyła liczbę japońskich wyborców z 3 milionów do 13 milionów. Kato zmniejszył także wielkość biurokracji rządowej i zmniejszył wydatki rządu na siły zbrojne. Jednak nie całe ustawodawstwo Kato było postępowe: jego rząd przyjął także ustawę o zachowaniu pokoju, której celem było stłumienie działalności wyrotowej. Takaaki zmarł podczas sprawowania urzędu w 1926 roku.

Kenseikai, później Minseito i Seiyukai Party

Seiyukai i Kenseikai/Minseito były dwiema najpotężniejszymi partiami politycznymi w Japonii w pierwszych dekadach XX wieku. Zgodnie z konstytucją Meiji z 1889 r. suwerenność sprawowała cesarz Japonii, ale istniała znaczna niejasność przy ustalaniu, skąd mieli pochodzić urzędnicy, którzy mieli kierować rządem. Oligarchiczna grupa genro, czyli starszych mężów stanu, zdominowała stanowiska w rządzie i decydowała, kto ma objąć urząd premiera, ale pod koniec XIX wieku narastało niecierpliwość wobec rządów oligarchicznych. Doprowadziło to do okresu manewrów politycznych na przełomie wieków, które pomogły w wyniesieniu partii politycznych na bardziej znaczące stanowiska w Japonii. Podstawą władzy partii politycznych była izba niższa parlamentu, instytucji parlamentarnej Japonii. Rola tego organu była ograniczona, niemniej jednak dawał on wybranym przedstawicielom możliwość wpływania na sprawy państwa, zwłaszcza na władzę Sejmu nad budżetem państwa. Pierwotnie ton

konfrontacji naznaczał stosunki między gabinetem zdominowanym przez oligarchów a sejmem kierowanym przez partię, ale w połowie lat 90. XIX wieku obie strony w coraz większym stopniu dostrzegały możliwe korzyści ze współpracy i kompromisu. Seiyukai, partia polityczna założona w 1900 roku przez Ito Hirobumiego – starszego męża stanu i jednego z architektów stanu Meiji – stała się wiodącą partią polityczną początku XX wieku w Japonii. Wewnętrzne podziały w jego partii doprowadziły do rezygnacji Ito w 1903 r., a nowym prezydentem Seiyukai został inny starszy mąż stanu, Saionji Kinmochi. Jednak Hara Kei szybko stał się wiodącą osobowością w Seiyukai. To on zawarł w 1904 r. porozumienie z premierem Katsurą Taro, na mocy którego Seiyukai w zamian za wsparcie członków parlamentu w wydatkach rządowych niezbędnych do prowadzenia wojny rosyjsko-japońskiej uzyskało w przyszłości dostęp do urzędu premiera. Przewodniczący partii Saionji dwukrotnie pełnił funkcję premiera, od 1906 do 1908 i od 1911 do 1912, a w gabinetach spoza Saionji uczestniczyli przedstawiciele partii. Było jasne, że Seiyukai na stałe zagościł w japońskiej polityce. Kai pracował nad wzmocnieniem partii, werbując członków biurokracji cywilnej do organizacji, zapewniając fundusze na rozwój lokalny i szukając wsparcia czołowych przemysłowców. Każde z tych wysiłków miało na celu poprawę losów Seiyukai w Sejmie i doprowadzenie do ostatecznego przejścia władzy przez partię w rządzie. W latach 1912–1913 ograniczenia finansowe wymusiły rozgrywkę między Seiyukai a dowództwem japońskiej armii, z których ten ostatni chciał środków finansowych na dodanie nowych dywizji armii, czego przywódcy Seiyukai nie chcieli zapewnić. W grudniu 1912 roku armia obaliła gabinet Saionjiego, nakazując ministrowi wojny ustąpienie i odmawiając zastąpienia go. Katsura powrócił na stanowisko premiera, ale niezadowolony z tych machinacji w rządzie skłoniło wielu urzędników politycznych, liderów biznesu i dziennikarzy do utworzenia „ruchu na rzecz ochrony rządu konstytucyjnego”, co pomogło wywołać masowe demonstracje. Katsura zrezygnował po zaledwie dwóch miesiącach w odcinku, który ilustruje rosnącą siłę partii politycznych, zwłaszcza Seiyukai. W międzyczasie Katsura utworzył nową partię polityczną, Doshikai – partia ta została przemianowana na partię Kenseikai w 1916 r., a następnie zreorganizowana jako Minseito w 1927 r. – próbując zbudować konkurencyjną partię, która mogłaby podważyć dominację Seiyukai w izbie niższej parlamentu. Po śmierci Katsury w 1913 r. na czele jego nowej partii stał Kato Takaaki, a podczas wyborów w 1915 r. Doshikai udało się zdegradować Seiyukai na pozycję drugiej co do wielkości partii w parlamencie. Jednak Seiyukai odzyskała wiele mandatów w 1917 r. i zdobyła większość absolutną w 1920 r. Jako premier Kai starał się budować poparcie dla Seiyukai poprzez „pozytywną politykę” wydatków publicznych na edukację i rozwój lokalnej infrastruktury. Rząd Hary rozszerzył prawa wyborcze, obniżając kryteria podatkowe dotyczące głosowania, ale nie zareagował na wezwania do wprowadzenia powszechnych wyborów dla mężczyzn. Hara został zamordowany w 1921 r., a po jego śmierci rząd partyjny poniósł porażkę, ponieważ w latach 1922–1924 stanowisko premiera powróciło do szeregu urzędników bezpartyjnych. Ostatni z nich został usunięty ze stanowiska przez inny „ruch na rzecz ochrony rządu konstytucyjnego”, składający się z koalicji parlamentarnej, w skład której wchodził zarówno Kenseikai (nazwa Doshikai po 1916 r.), jak i Seiyukai. Następnie w 1924 r. prezydent Kenseikai, Kato Takaaki, którego partia odzyskała wiele mandatów w izbie niższej parlamentu, został premierem. Przez następne osiem lat, aż do 1932 r., szefowie tych dwóch głównych partii zmieniali się na stanowiskach premierów. Już w 1920 roku Kenseikai wraz z kilkoma mniejszymi partiami sponsorował ustawę o powszechnych wyborach dla mężczyzn w sejmie. W tym czasie propozycja została odrzucona przez Seiyukai. Jednak mając Kato Takaaki na stanowisku premiera, Kenseikai był w stanie doprowadzić do przyjęcia ustawodawstwa gwarantującego powszechne prawo wyborcze dla japońskich mężczyzn w wieku 25 lat i starszych. Rząd pod przewodnictwem Kenseikai przyjął podejście bardziej przyjazne japońskim pracownikom niż ich odpowiednicy z Seiyukai. Nowy rząd zalegalizował strajki pracowników, wprowadził legislacyjną poprawę warunków przemysłowych i zapewnił pracownikom świadczenia zdrowotne. W sferze ekonomicznej platforma partii Kenseikai/Minseito podkreślała imperatyw konserwatywnego fiskalnego i zrównoważonych budżetów w opozycji do programów

wydatków Seiyukai, choć obie partie wydały znaczne pieniądze na projekty związane z beczką wieprzową. Podejście do polityki zagranicznej partii Kenseikai/Minseito w latach dwudziestych XX wieku opierało się na pojednaniu z Chinami i współpracy z Zachodem. Jednak polityka ta wywołała niezadowolenie w niektórych kręgach, zwłaszcza wśród wojskowych, którzy obawiali się ochrony japońskich interesów w Mandżurii, postrzeganych pod koniec dekady jako poważnie zagrożonych przez chińskich nacjonalistów i sowiecką armię. Z ekonomicznego punktu widzenia większość świata pogrążyła się w Wielkim Kryzysie. Rządy pod przewodnictwem Minseito próbowały rozwiązać trudności finansowe Japonii, takie jak brak równowagi w handlu i zbyt niska cena rynkowa ryżu, które szkodziły japońskim rolnikom, ale nie mogły złagodzić sytuacji finansowej Japonii. Erę rządów partyjnych naznaczył wzrost liczby skandali publicznych i zarzutów o korupcję, które szkodziły prestiżowi partii, a także sporadyczne niestosowne zachowanie przedstawicieli rywalizujących partii na sali sejmowej, w tym napaści fizyczne. Rząd partii spotkał się również z ostrą krytyką ze strony elementów prawicowych, które uważały, że taki system parlamentarny jest zasadniczo sprzeczny z tradycyjnymi japońskimi wartościami. W miarę rozprzestrzeniania się ze wszystkich stron rozczarowania do urzędników partyjnych, w atmosferze kryzysu narodowego akceptacja lub tolerancja społeczeństwa dla istniejącego systemu była słaba, a wojskowi i członkowie „towarzystw patriotycznych” byli w stanie podważyć rolę partii w zarządzaniu. Pod koniec 1931 roku Seiyukai ponownie przejął kontrolę nad rządem od Minseito, ale okazał się on krótkotrwały. Manewry elementów antypartyjnych, których kulminacją było zabójstwo premiera Inukai Tsuyoshiego w maju 1932 r., doprowadziły do upadku gabinetu Seiyukai. Era rządów partyjnych nagle się skończyła, gdy tzw. rządy jedności narodowej, na których czele stali przywódcy wojskowi lub elity bezpartyjne, osłabiły wpływy partii, a liczba przedstawicieli partii w gabinetach spadła. Partie w dalszym ciągu funkcjonowały w Sejmie, jednak wewnętrzne spory o to, jak najlepiej bronić prerogatyw Parlamentu w obliczu rosnącej władzy wojskowej, mogły uniemożliwić partiom silniejsze ugruntowanie swojej pozycji. W miarę upływu lat trzydziestych Minseito tendencję do trzymania się swojej polityki wspierania gabinetów bezpartyjnych, podczas gdy Seiyukai ostatecznie przyjęli bardziej opozycyjne stanowisko. Partiom nadal udało się utrzymać swoje miejsce w sejmie, a nawet odegrały istotną rolę w obaleniu wielu gabinetów pod koniec lat trzydziestych XX wieku i w 1940 roku. Jednak w tym ostatnim roku rządowi premiera Konoë Fumimaro udało się formalnie rozwiązać władzę polityczną Japonii organizacje partyjne w imię stworzenia nowego porządku wojennego. Byli działacze partii w dalszym ciągu wywierali wpływy parlamentarne i jako tacy odgrywali rolę w sprawach politycznych, choć w znacznie ograniczonym zakresie.

Kiereński, Aleksander Fiodorowicz

(1881–1970) Rosyjski przywódca rewolucyjny

Aleksander Kiereński odegrał kluczową rolę w obaleniu monarchii carskiej bezpośrednio przed przejściem władzy przez bolszewików Włodzimierza Lenina w 1917 r. Kiereński, syn dyrektora, urodził się w Symbirsku (obecnie Uljanowsk), który był także miejscem urodzenia Lenina. Kiereński ukończył prawo na uniwersytecie w Sankt Petersburgu w 1904 r. W 1905 r. Kiereński wstąpił do Partii Socjalistyczno-Rewolucyjnej i został redaktorem radykalnej gazety. Został aresztowany i zesłany, ale w 1906 roku wrócił do Petersburga i pracował jako prawnik, demonstrując swoje sympatie polityczne częstą obroną oskarżonych rewolucjonistów. W 1912 roku został wybrany do dумы, centralnego parlamentu imperialnej Rosji, jako członek Umiarkowanej Partii Pracy. Został nominowany do Komitetu Tymczasowego jako przywódca opozycji wobec cara Mikołaja II. W przeciwieństwie do wielu radykalnych przywódców socjalistycznych Kiereński wspierał wejście Rosji do I wojny światowej w 1914 r. Jednak coraz bardziej rozczarował się nieudanym prowadzeniem wojny przez cara. Kiereńskiego był przerażony słabością dowództwa cara nad wojskami rosyjskimi. Kiedy w 1917 r. wybuchła rewolucja

lutowa, Kiereński nalegał na usunięcie Mikołaja II. Ku entuzjazmowi Kiereńskiego został wybrany wiceprzewodniczącym Rady Sankt Petersburga. Po abdykacji cara 13 marca Duma utworzyła Rząd Tymczasowy. Kiereński został mianowany ministrem sprawiedliwości i wprowadził szereg reform, obejmujących wolności obywatelskie, takie jak wolność słowa, zgromadzeń i prasy, a także zniesienie dyskryminacji etnicznej i religijnej. Planował wprowadzenie powszechnego prawa wyborczego. Stał się powszechnie znaną i popularną postacią wśród przywódców rewolucyjnych. Kiereński, który w maju 1917 r. objął stanowisko ministerstwa wojny i marynarki wojennej, był zdeterminowany zapewnić Rosji dalszy udział w wysiłkach wojennych aliantów. Objechał front, gdzie wygłosił serię inspirujących przemówień, w których wzywał zdemoralizowane wojska do kontynuowania walki. Następnie Kiereński zaplanował nową ofensywę przeciwko Niemcom i Austro-Węgrom. Zachęcone przez bolszewików w Piotrogradzie odbyły się masowe demonstracje przeciwko Kiereńskiemu. Ofensywa 1 lipca, zwana także Ofensywą Kiereńskiego, była atakiem na cały galicyjski odcinek frontu. Niskie morale, słaba podaż i przybycie niemieckich rezerw szybko zatrzymały natarcie. W wyniku tej porażki rząd tymczasowy został zmuszony do reorganizacji. Kiereński, którego retoryka wciąż zdawała się zyskiwać poparcie społeczne, został premierem. Jego zasadniczym problemem było to, że jego kraj był wyczerpany po trzech latach wojny. Kiereński czuł się jednak zobowiązany zobowiązaniami Rosji wobec sojuszników do kontynuowania wojny z państwami centralnymi. Przewidział także, że Niemcy będą żądać ogromnych ustępstw terytorialnych jako ceny za pokój. Z tych powodów Kiereński zdecydował się kontynuować wojnę. Lenin i jego bolszewicy obiecywali „pokój, ziemię i chleb”. Nastąpił gwałtowny wzrost liczby dezertersów: do jesieni 1917 roku armię opuściło około 2 miliony ludzi. Wielu z tych żołnierzy użyło swojej broni, aby odebrać ziemię szlachcie. Kiereński nie był w stanie powstrzymać redystrybucji ziemi na wsi. Odmowa Kiereńskiego zakończenia zaangażowania Rosji w wojnę okazała się jego zgubą. Poczł się coraz bardziej odizolowany pomiędzy skrajnymi rewolucjonistami z lewej i tych po prawej. Zmusił Lenina do ucieczki z kraju po demonstracji w Dniach Lipcowych, a następnie zapowiedział przełożenie wyborów do Zgromadzenia Ustawodawczego na listopad. Mimo wysiłków zmierzających do zjednoczenia całego kraju, zraził umiarkowane frakcje polityczne i korpus oficerski, odwołując naczelnego dowódcę, generała Ławra Korniłowa. We wrześniu Kiereński osobiście objął to stanowisko. Kiedy Korniłow wszczął bunt i pomaszzerował na Piotrogród, Kiereński był zmuszony poprosić Lenina o pomoc i rozdać broń robotnikom Piotrogradu. Jednak większość tych uzbrojonych robotników wkrótce stanęła po stronie bolszewików. 14 września Kiereński publicznie ogłosił republikę socjalistyczną i wypuścił z więzienia radykalnych przywódców. Lenin był zdeterminowany obalić rząd Kiereńskiego, zanim będzie można go legitymizować w wyborach. Upadek Kiereńskiego został wywołany decyzją z 5 listopada o aresztowaniu przywódców komitetu bolszewickiego, co doprowadziło jedynie do doprowadzenia do ich powstania. 7 listopada bolszewicy przejęli władzę w wyniku tak zwanej rewolucji październikowej. Kiereński uciekł z Piotrogradu i udał się do Pskowa, gdzie zebrał lojalne wojska do próby odbicia stolicy. Jego wojska zostały pokonane. Kiereński żył w ukryciu do czasu opuszczenia kraju w maju 1918 r. Kiereński, mając wówczas zaledwie 36 lat, resztę swojego długiego życia spędził na wygnaniu. Mieszkał w Paryżu, zaangażowany w kłótnie rosyjskich przywódców na wygnaniu. Kiedy Niemcy zajęli Francję w 1940 r., uciekł do Stanów Zjednoczonych. W 1939 roku ożenił się z australijską dziennikarką Lydią Tritton. W 1945 r. Kiereński udał się z nią do Australii i mieszkał tam aż do jej śmierci w 1946 r. Następnie wrócił do Stanów Zjednoczonych i większość czasu spędził na Uniwersytecie Stanforda w Kalifornii, gdzie korzystał z archiwum Instytutu Hoovera dotyczącego historii Rosji. Wykładał na uniwersytetach, pisał i szeroko audywał na temat rosyjskiej polityki i historii, a także swoich rewolucyjnych doświadczeń. Kiedy Kiereński zmarł w 1970 r., był ostatnim żyjącym głównym uczestnikiem wydarzeń 1917 r.

Komisja Kinga- Crane'a (1919)

Komisja Kinga-Crane'a z 1919 r. była delegacją wystaną na terytoria byłego Imperium Osmańskiego po I wojnie światowej. Zwolennik samostanowienia, prezydent USA Woodrow Wilson zaproponował wystanie w ten region Komisji Międzysojuszniczej w celu określenia aspiracji lokalnych mieszkańców. Wilson zaproponował komisję po zakończeniu tajnych i sprzecznych negocjacji między mocarstwami alianckimi, które nie uwzględniały życzeń tubylców. Do porozumień, które najbardziej dramatycznie uwydatniły sprzeczne interesy Brytyjczyków i Francuzów w odniesieniu do terytoriów osmańskich podczas I wojny światowej, należała korespondencja szeryfa Husajna–McMahona, traktat Sykes–Picot i Deklaracja Balfoura. Korespondencja szeryfa Husajna–McMahona była umową zawartą pomiędzy brytyjskim wysokim komisarzem w Egipcie, Henrym McMahonem, a szerifem Husajnem z Mekki w latach 1914–1916. Brytyjczycy obiecali uznać i pomóc w ustanowieniu niepodległości Arabów, jeśli Arabowie zgodzą się walczyć u boku Brytyjczyków. Porozumienie Sykes-Picot z 1916 r. określiło obszary kontroli brytyjskiej i francuskiej na ziemiach arabskich i w Turcji. Wreszcie w listopadzie 1917 roku rząd brytyjski publicznie wydał Deklarację Balfoura, w której stwierdzono brytyjskie poparcie dla „ustanowienia w Palestynie narodowego domu narodu żydowskiego”. Brytyjczycy trzykrotnie negocjowali to samo terytorium, składając trzy wyraźnie różne obietnice trzem wyraźnie różnym grupom ludzi. Komisja miała ustalić, czy region jest przygotowany do samostanowienia i ustalić, jakie narody, jeśli w ogóle, rdzenna ludność chcą pełnić rolę władzy obowiązkowej. Wilson mianował Henry'ego Churchilla Kinga, prezesa Oberlin College i Charlesa R. Crane'a, biznesmena z Chicago i członka zarządu Robert College w Konstantynopolu, na przedstawicieli USA. Komisja King Crane'a odwiedziła Palestynę, Syrię, Liban i Anatolię w okresie od czerwca do sierpnia 1919 r. Ustalenia King Crane'a zostały po raz pierwszy opublikowane w 1922 r., ale oficjalnie opublikowane przez Departament Stanu USA dopiero w 1947 r. Komisja King Crane'a rozpoczęła prace dochodzenia w dniu 10 czerwca 1919 r. i przez sześć tygodni podróżował po Syrii i Palestynie. Metodą dochodzenia było spotykanie się z osobami i delegacjami reprezentującymi wszystkie znaczące grupy w różnych społecznościach w celu uzyskania opinii i pragnień tubylców. Komisja otrzymała 1863 petycje z około 19 000 podpisów i wysłuchała przedstawicieli z ponad 1500 wsi. Komisja stwierdziła, że jeśli zagraniczna administracja przybyła do Syrii, nie powinna przybywać jako potęga kolonizacyjna, ale jako siła obowiązkowa pod auspicjami Ligi Narodów. W zaleceniach dodatkowo podkreślono zachowanie jedności Syrii i zalecono objęcie Syrii jednym obowiązkowym mocarstwem. Pomimo wcześniejszych ambicji Francji komisarze zalecili Stanom Zjednoczonym podjęcie jednego mandatu dla całej Syrii. Gdyby takie rozwiązanie nie było możliwe, Syryjczycy pragnęli, aby mandat przejęła Wielka Brytania. W 1944 r. Syria została ogłoszona niepodległą republiką. W Palestynie Komisja Kinga Crane'a zaleciła poważną modyfikację syjonistycznego programu nieograniczonej imigracji Żydów. King i Crane w swoich ustaleniach podkreślili centralne miejsce Ziemi Świętej jako ważnej zarówno dla chrześcijan, Żydów, jak i muzułmanów i odradzali tworzenie państwa całkowicie żydowskiego. Szereg czynników, w tym udar obezwładniający prezydenta Wilsona, uniemożliwił wprowadzenie ustaleń i zaleceń Komisji Kinga Crane'a.

Kitchener, Horatio Herbert

(1850–1916) brytyjski generał

Herbert, pierwszy hrabia Kitchener z Chartumu i Broome, urodził się niedaleko Listowel w hrabstwie Kerry w Irlandii, w rodzinie angielskich rodziców, podpułkownika Henry'ego Kitchenera, emerytowanego oficera armii, i jego pierwszej żony Frances Anne. Uczęszczał do Królewskiej Akademii Wojskowej w Woolwich, którą ukończył w 1870 r., a rok później otrzymał prowizję w Królewskiej Akademii Inżynierów. Wczesne lata spędził w armii, pracując jako geodeta w Palestynie i na Cyprze, zanim w 1882 roku przyjął przydział do Egiptu, gdzie dzięki ciężkiej pracy i poświęceniu zdobył szybki awans. W 1898 roku jako sirdar (naczelnny dowódca) armii egipskiej zakończył podbój Sudanu, niszcząc

armię mahdystów pod Omdurmanem siłą o połowę mniejszą niż Mahdi. Wkrótce dowiedział się, że mała francuska wyprawa pod dowództwem majora Jeana-Baptiste'a Marchanda przecięła Afrykę Środkową i zatknęła francuską flagę w Faszodzie. Załadowując żołnierzy na pięć kanonierek, Kitchener skierował się w górę rzeki i stawiał czoła Marchandowi, udaremniając jego wysiłki na rzecz ustanowienia francuskiej suwerenności nad częściami Sudanu. Wracając do domu, Kitchener został podniesiony do godności parostwa jako baron Kitchener Chartumu i mianowany gubernatorem Sudanu. Po serii strat poniesionych przez siły brytyjskie w wojnie burskiej Kitchener został w 1899 roku wysłany do Republiki Południowej Afryki, aby służyć jako szef sztabu lorda Roberta. W następnym roku Roberts, pokonawszy główne armie burskie, przekazał dowództwo Kitchenerowi. Ale wojna jeszcze się nie skończyła, ponieważ Burowie przyjęli wojnę partyzancką; W odpowiedzi Kitchener podjął drastyczne kroki, które osłabiły Burów, którzy zaakceptowali warunki pokojowe w 1902 r. Po powrocie do Anglii został mianowany wicehrabią i objął stanowisko głównodowodzącego armii w Indiach. Choć gorzko rozczarowany, że nie został mianowany wicekrólem Indii, przyjął stanowisko brytyjskiego agenta i konsula generalnego w Egipcie w 1911 roku. Jako wirtualny władca Egiptu Kitchener poświęcił się rozwojowi jego zasobów gospodarczych oraz ochronie i poprawie interesów Egiptu i fallaheen (chłopi). Za swoje zasługi uzyskał tytuł hrabiowski w 1914 r. Kiedy w sierpniu 1914 r. wydawało się, że wojna z Niemcami jest nieuchronna, Kitchener został mianowany sekretarzem stanu ds. wojny. Ponieważ był najbardziej cenionym żołnierzem w kraju, jego koledzy z gabinetu budzili w nim podziw i na początku pozwalali mu kierować wojną według własnego uznania. Tylko Kitchener wierzył, że wojna będzie trwała co najmniej trzy lata i że aby zwyciężyć, Wielka Brytania będzie musiała wysłać w pole milionową armię. W tym celu musiałyby polegać na patriotycznym poborze, a nie poborze, który zostałby przyjęty w Wielkiej Brytanii dopiero wiosną 1916 r. Kampania rekrutacyjna Kitchenera, której celem było utworzenie 70 dywizji w porównaniu z sześcioma dostępnymi w 1914 r., podkreślona przez jego słynny plakat „Twój kraj cię potrzebuje” przyciągnął prawie 2,5 miliona wolontariuszy. Jego drugą wielką zasługą było uniemożliwienie Sir Johnowi Frenchowi, naczelnemu dowódcy armii brytyjskiej, opuszczenia linii bojowej we wrześniu 1914 r., co doprowadziłoby do fragmentarycznej porażki aliantów. Rozpoczęcie działań wojennych w okopach pod koniec 1914 r. spowodowało wiele bezprecedensowych problemów. Trudności pogłębiali politycy, którzy wielokrotnie interweniowali w prowadzeniu wojny, wciągając kraj w 1915 r. w trzy katastrofalne wyprawy: Gallipoli, Saloniki i Mezopotamię. Nierozważne idee-fixe zbiegły się z mocno spartaczonymi operacjami Francuzów na froncie zachodnim, a każda porażka przyczyniała się do pogorszenia niegdyś ogromnej reputacji Kitchenera. Chociaż nie była to jego wina, jako najwyższy wódz ponosił odpowiedzialność, gdy coś poszło nie tak. Wpływowa część gabinetu zaczęła postrzegać jego metody jako główną przyczynę porażek, a nie wynik ich własnej ingerencji, i stopniowo pozbawiła go dużej części autorytetu. Pod koniec maja 1916 roku Kitchener przyjął zaproszenie do odwiedzenia Rosji w nadziei, że uda mu się wykorzystać swoje wpływy do wzmocnienia słabnącego entuzjazmu armii rosyjskiej. 5 czerwca krążownik HMS Hampshire, przewożący Kitchenera do Archangel, uderzył w minę i zatonął, a praktycznie wszyscy na pokładzie, łącznie z Kitchenerem, zginęli. Najnowsze badania obaliły wiele mitów na temat Kitchenera, które rozpowszechniali jego krytycy po jego śmierci. Nie można zaprzeczyć, że popełnił błędy; odmawiał dopuszczenia do tajemnicy swoich kolegów z gabinetu, nie mógł lub nie chciał delegować władzy i miał tendencję do ignorowania Cesarskiego Sztabu Generalnego. To powiedziawszy, jego osiągnięcia znacznie przyćmiły jego błędy. Nie tylko w pojedynkę utrzymał Wielką Brytanię w wojnie, gdy Francuzi chcieli ciąć i uciekać, ale także zbudował potężną armię, która wspierała aliantów w wojnie, wkraczając w wyłom pozostawiony przez upadek Rosji i wyczerpanie Francji. Podsumowując, można słusznie stwierdzić, że Kitchener przyczynił się do zwycięstwa aliantów w większym stopniu niż jakakolwiek inna pojedyncza osoba.

Konoe Fumimaro

(1891–1945) polityk japoński

Książę Fumimaro Konoe urodził się w arystokratycznym klanie Fujiwara i studiował na Uniwersytecie Cesarskim w Tokio oraz Uniwersytecie Cesarskim w Kioto, kończąc studia na wydziale prawa tej ostatniej instytucji w 1917 roku. W swojej karierze politycznej był protegowanym członka dworu Saionji Kinmochi arystokraty, która przez dwie kadencje był premierem. Na początku swojej kariery politycznej Konoe uczestniczył w konferencji pokojowej w Paryżu, a później skrytykował tę konferencję jako próbę podjęcia przez kraje zachodnie próby zachowania i tak już znacznych stref wpływów. Status Konoe jako księcia pozwolił mu na członkostwo w izbie wyższej japońskiego parlamentu (izbie parów), gdzie pełnił funkcję wiceprezydenta, a następnie prezydenta. Po raz pierwszy został premierem Japonii w czerwcu 1937 roku i piastował tę funkcję trzykrotnie. Konoe był umiarkowany, podobnie jak jego mentor Saionji i był szczególnie zainteresowany łagodzeniem potęgi wojska. Jednak po tym, jak incydent na moście Marco Polo doprowadził do wybuchu niewypowiedzianej wojny między Chinami a Japonią, nieudane próby zakończenia tego konfliktu przez Konoe przyczyniły się do upadku jego gabinetu w 1939 r. Konoe został ponownie mianowany premierem w lipcu 1940 r. i był zaangażowany prowadził intensywne negocjacje ze Stanami Zjednoczonymi, mając nadzieję, że będzie ono mogło pełnić rolę mediatora w konflikcie między Japonią a Chinami na korzystnych dla Japonii warunkach. Negocjował także pakt o nieagresji między Japonią a Związkiem Radzieckim w 1941 r. Konoe zrezygnował ze stanowiska premiera w październiku 1941 r. na rzecz ministra wojny, generała Hidekiego Tojo i nie był ponownie centralnie zaangażowany w rząd japoński aż do zakończenia wojny światowej II. Po kapitulacji Japonii w sierpniu 1945 r. Konoe służył w rządzie księcia Naruhiko Higashikuniego. Konoe odebrał sobie życie za pomocą cyjanku potasu po tym, jak amerykański generał Douglas MacArthur, najwyższy dowódca sił alianckich i nadzorca powojennej okupacji Japonii, ogłosił, że Konoe będzie sądzony jako zbrodniarz wojenny. Pozwoliło mu to uniknąć hańby wyroku skazującego i egzekucji przez powieszenie. Wnuk Konoe, Morihiro Hosokawa, był premierem Japonii od sierpnia 1993 do kwietnia 1994.

Ku Klux Klan

Ku Klux Klan (KKK lub Klan) odnosi się do dwóch odrębnych organizacji, które dzieli w czasie prawie pół wieku. Pierwszy Klan, założony w grudniu 1865 roku w Pulaski w stanie Tennessee przez garstkę byłych żołnierzy Konfederacji, był jedynie najbardziej prominentnym spośród licznych tajnych stowarzyszeń białej supremacji, które powstały na południu Stanów Zjednoczonych pod koniec wojny domowej w opozycji do radykalnych Rekonstruktorów i oddanie utrzymaniu białej supremacji poprzez przemoc i terror. (Podobnie jak Rycerze Białej Kamelii, Nocni Jeźdźcy, Zakon Białej Róży, Błede Twarze i inni.) Członkowie i oficerowie KKK, ubrani w białe prześcieradła, stożkowe białe kapelusze i białe maski, byli identyfikowani przez serię absurdalnie brzmiących imion (Wielki Czarodziej, Wielkie Smoki, Hydry, Wielkie Tytani, Furie, Wielcy Giganci, Nocne Jastrzębie, Wielkie Cyklopy, Ghule i inne). Pod koniec lat sześćdziesiątych XIX wieku Klan był aktywny w prawie każdym południowym stanie, a najsilniejszy w okręgach Piemontu, gdzie liczba białych przewyższała liczebnie czarnych. Dochodzenie Kongresu ujawniło, że organizacja ta była odpowiedzialna za tysiące morderstw, podpaleń, linczów, pobić, gwałtów, smołowania i upierzenia oraz innych aktów przemocy i terroru. Osłabiona ustawami wykonawczymi z 1870 i 1871 r., organizacja odegrała ważną rolę w utrzymaniu białej supremacji na Południu i została w dużej mierze rozwiązana wraz z formalnym zakończeniem rekonstrukcji w 1877 r. Drugi Klan, założony w 1915 r. przez urodzonego w Alabamie sprzedawcę i kaznodzieję Williama J. Simmons, miał tylko wątle powiązania z pierwszym. Ten wskrzeszony Klan zyskał rozgłos w 1915 roku dzięki epickiemu filmowi „Narodziny narodu” D. W. Griffitha, opartemu z kolei na kilku powieściach pisarza z południa Thomasa Dixona Jr., w szczególności na „Człowieku klanu”. Rażąco rasistowski film Griffitha, nakręcony po Dixonie, przedstawił Klan jako bohaterską organizację oddaną odkupieniu Unii

i ratowaniu białych kobiet przed dzikimi hordami Murzynów, pragnącymi siać chaos i zniszczenie w następstwie wojny secesyjnej. Pomimo złośliwych przeinaczeń, film został zatwierdzony przez prezydenta Woodrowa Wilsona jako dokładny obraz roli Klanu w rekonstrukcji. Pod koniec lat 1910 i na początku 1920 organizacja szybko rosła w siłę i liczebność. W szczytowym okresie swojej świetności w połowie lat dwudziestych ten drugi Klan stał się narodową siłą polityczną, liczącą aż 6 milionów członków ze wszystkich środowisk i oddziałów w niemal każdym stanie. Kobiety odegrały szczególnie ważną rolę w organizowaniu oddziałów kobiecych i szerzeniu przesłania Klanu. W praktyce oznaczało to niechęć nie tylko do Czarnych, ale także do katolików, Żydów, imigrantów, ateistów, socjalistów, komunistów, hazardzistów, homoseksualistów, rozwodników, „rozpustników”, przeciwników prohibicji i każdego, kto nie jest identyfikowany jako biały, anglosaski, odpowiednio protestancki i zgodny z „tradycyjnymi wartościami” zdefiniowanymi przez Klan. Szczególnie silny na Środkowym Zachodzie i Południu, w połowie lat dwudziestych XX wieku Klan stał się głównym graczem politycznym, wybierając na urzędy tysiące swoich członków. Podzielony i osłabiony po 1925 r. przez skandale, walki wewnętrzne i sprzeciw opinii publicznej – zwłaszcza oskarżenia o morderstwo i gwałt postawione przywódcy Klanu ze stanu Indiana, DC Stephensonowi – do 1930 r. liczba członków krajowych spadła poniżej 6000, a Klan przestał być narodową siłą polityczną. Organizacja przetrwała lata trzydzieste XX wieku i później, będąc świadkiem odrodzenia się ruchu na rzecz praw obywatelskich („Druga Rekonstrukcja”) w latach sześćdziesiątych. W latach 80. różne organizacje praw obywatelskich, w szczególności Centrum Prawa dotyczącego Ubóstwa Południowego, wykorzystały sądy, aby doprowadzić Klan do bankructwa i skutecznie zniszczyć go jako organizację krajową. Zarówno w swoim pierwszym, jak i drugim wcieleniu Ku Klux Klan stosował przemoc, terror i inne nielegalne środki, aby realizować swój konserwatywny, rasistowski program białej supremacji.

Kongres Narodowy Brytyjskiej Afryki Zachodniej

Kongres Narodowy Brytyjskiej Afryki Zachodniej (NCBWA) przejawiał stosunkowo umiarkowanego, reformistycznego ducha wielu czarnoskórych afrykańskich specjalistów i intelektualistów okresu międzywojennego. Nie kwestionując brytyjskiej kontroli nad swoimi terytoriami, kongres nalegał na zwiększenie reprezentacji Afryki w radach doradczych, utworzenie uniwersytetu w Afryce Zachodniej i poszanowanie tradycyjnych form własności ziemi. Przywódcy grupy, zwłaszcza Joseph Ephraim Casely Hayford, głosili ideologię panafrykańską i próbowali zbudować poczucie wspólnych interesów wśród mieszkańców – a przynajmniej urodzonych w kraju czarnych przywódców politycznych – czterech kolonii brytyjskich w Afryce Zachodniej: Nigerii, Gold Coast (obecnie Ghana), Sierra Leone i Gambia. Kongres osiągnął kilka swoich celów, napotykał sprzeciw większości tradycyjnych elit, radykałów z NCBWA i spoza niej oraz Towarzystwa Ochrony Praw Aborygenów, które kongres starał się zastąpić. Z perspektywy Casely’ego Hayforda i innych przyszłych przywódców NCBWA, Towarzystwu Ochrony Praw Aborygenów nie udało się wykorzystać swojego sukcesu w przekonaniu Brytyjczyków, aby w 1897 r. nie narzucali proponowanej ustawy o ziemiach. Co więcej, jego przywódcy pozostali ukryci w Cape Coast i ograniczyło rozwój oddziałów w innych obszarach Złotego Wybrzeża. W 1912 roku Casely Hayford zaczął poruszać koncepcję Kongresu Afryki Zachodniej, mając kontakty w Nigerii. Plan ten spotkał się z poparciem, zwłaszcza że delegacjom wysłanym do Londynu z Nigerii i ze Złotego Wybrzeża nie udało się przekonać sekretarza ds. kolonii ani do przyznania Afrykanom większego wpływu na administrację, ani do włączenia do rad zarządzających niektórych demokratycznie wybranych członków. Zwolennicy NCBWA mieli nadzieję, że wspólne wysiłki przedstawicieli wszystkich czterech kolonii okażą się bardziej owocne. Towarzystwo Ochrony Praw Aborygenów odrzuciło prośbę Casely’ego Hayforda z 1918 r. o poparcie takiej organizacji, zatem NCBWA utworzyła się pod własnymi auspicjami i opracowała własny program, obejmujący panafrykanizm.

GŁÓWNE CELE

Petycja z 1919 r. przedstawiona generalnemu gubernatorowi w Akrze przez 11 przedstawicieli komitetu generalnego Konferencji Chronionej Afryki Zachodniej wskazywała główne cele NCBWA. Dokument podpisał Casely Hayford, a przedstawił go nigeryjski przywódca. Po pogratulowaniu Brytyjczykom porażki Niemiec w I wojnie światowej i usunięcia ich z szeregów mocarstw kolonialnych składający petycję zwrócili się do Brytyjczyków, aby zwrócili się do mieszkańców Afryki Zachodniej o opinie w sprawach istotnych dla ich rządów; mieszkańcy kolonii wybieraliby radnych z Afryki Zachodniej w wolnych wyborach. Zachęcali także Brytyjczyków do poszanowania tradycyjnych praw do ziemi i zakazu importu alkoholu. Generalny gubernator Nigerii przekazał petycję do Londynu; sekretarz kolonialny nie odpowiedział. NCBWA zebrała się po raz pierwszy w dniach 11–29 marca 1920 r. w Akrze w Nigerii. Przedstawiciele Gambii (1), Sierra Leone (3), Nigerii (6) i Gold Coast (42) wybrali Hutton-Mills na swojego prezydenta i Casely Hayford na wiceprezydenta. Uzgodnili także 83 uchwały dotyczące samorządu lokalnego, reformy sądownictwa, handlu i polityki kolonialnej. Zasugerowali, aby Brytyjczycy zmienili skład rad ustawodawczych Afryki Zachodniej, tak aby uwzględnić w równych częściach kandydatów koronnych i przedstawicieli wybranych demokratycznie. Chcieli utworzenia instytucji miejskich, uniwersytetu w Afryce Zachodniej i sądu apelacyjnego w Afryce Zachodniej. Opowiadali się za nowymi działaniami medycznymi i higienicznymi, położeniem kresu segregacji rasowej w mieszkalnictwie, oraz utworzenie związku prasowego Afryki Zachodniej w celu promowania rozwoju narodowego w czterech koloniach. Ponadto odrzucili francusko-brytyjską decyzję o podziale Togolandu i brytyjskim przekazaniu Kamerunu Francuzom, co nastąpiło bez konsultacji z jego mieszkańcami. W 1920 roku delegacja nowej NCBWA pod przewodnictwem Casely'ego Hayforda udała się do Londynu i zażądała wybieralnej reprezentacji czterech kolonii. Na nieszczęście dla nich generalni gubernatorzy Nigerii i Złotego Wybrzeża oparli się takiej erozji brytyjskiej kontroli. Wielu tradycyjnym królom i wodzom w Gold Coast nie spodobał się ten plan, ponieważ zmniejszyłby on ich status i zakres ich władzy. Minęły kolejne trzy lata, zanim Brytyjczycy przyznali Nigerii nową konstytucję, która zawierała zapis dotyczący wyboru przedstawicieli. Wkrótce potem przyznali podobną konstytucję Sierra Leone i Gold Coast. Uzyskanie tych nowych konstytucji stanowi najbardziej konkretne osiągnięcie NCBWA. NCBWA zebrała się jeszcze kilka razy: we Freetown w 1923 r., w Bathurst (obecnie Bandżul) zimą 1925–26 i w Lagos w 1930 r. Kongres ratyfikował swoją konstytucję na posiedzeniu we Freetown. Każde spotkanie generowało listę uchwał, z których większość nigdy nie została zrealizowana. W Bathurst delegaci omawiali możliwość utworzenia Brytyjskiej Federacji Afryki Zachodniej pod rządami jednego gubernatora generalnego. Rozważali utworzenie szkół na swoich terytoriach, banków rolniczych i spółdzielni oraz ogólną niezależność handlową i gospodarczą Afryki Zachodniej. Kongres nigdy nie osiągnął żadnego z tych punktów. NCBWA nadal utrudniała niezdolność do odwołania się do tradycyjnych elit, wiejskiego okręgu wyborczego lub radykałów, którzy chcieli czegoś więcej niż reformy. Biuro kolonialne i generalni gubernatorzy uznali opinie członków kongresu za niereprezentatywne dla postaw afrykańskich. Ograniczenia NCBWA wynikały także z wewnętrznego sprzeciwu i ogólnej niechęci wobec niej taktyki bardziej radykalnej niż petycje i gazety. Jak na ironię, instytucja nowych, częściowo wybieralnych organów, za którą tak gorąco opowiadała się NCBWA, ostatecznie doprowadziła do politycznego podziału członków Kongresu; odkryli, że prowadzą przeciwko sobie kampanie i wspierają rozbieżne polityki. Kiedy Casely Hayford zmarł w 1930 r., NCBWA również zniknęło. Pomimo względnego braku konkretnych osiągnięć NCBWA pomogła przywódcom Afryki Zachodniej w koloniach brytyjskich lepiej zrozumieć region i dostrzec wspólnotę ich interesów. Prężne społeczeństwo obywatelskie i dziennikarstwo typowe dla brytyjskich miast Afryki Zachodniej, coś, co tak naprawdę nie istniało we francuskich koloniach Afryki Zachodniej, może świadczyć o sukcesie agitacji lokalnych komitetów NCBWA. Edukacja aktywistyczna i zwiększona świadomość polityczna ułatwiły także powstanie kolejnego pokolenia panafryanistów i przywódców niepodległościowych, w tym Kwame Nkrumaha.

Konferencja waszyngtońska i traktaty (1921–1922)

W 1921 roku prezydent Stanów Zjednoczonych Warren Harding zwołał międzynarodową konferencję w Waszyngtonie i zaprosił do udziału przedstawicieli Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch, Japonii, Chin, Belgii, Holandii i Portugalii. Do omawianych kwestii należał zbliżający się wyścig morski między Stanami Zjednoczonymi a Japonią, niepokój odczuwany przez Wielką Brytanię i niektóre kraje Wspólnoty Narodów w związku z kontynuacją traktatu anglo-japońskiego oraz niepowodzenie w rozwiązaniu kwestii Szantungu między Chinami a Japonią Japonia na konferencji pokojowej w Paryżu. Sekretarz stanu USA Charles Evans Hughes i brytyjski minister spraw zagranicznych Sir Arthur Balfour współpracowali, aby osiągnąć następujące rezultaty:

1. Pakt Czterech Mocy pomiędzy Stanami Zjednoczonymi, Wielką Brytanią, Francją i Japonią, w którym każde z nich zobowiązało się do wzajemnego poszanowania swoich interesów oraz do konsultowania się i poszukiwania dyplomatycznych rozwiązań dotyczących ich problemów. Pakt ten zastąpił traktat anglo-japoński i obowiązywał 10 lat.

2. Traktat Pięciu Mocy (zwany także Traktatem o ograniczeniach marynarki wojennej), w którym Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Japonia, Francja i Włochy zobowiązały się do 10-letniego urlopu morskiego w budowie okrętów flagowych, aby ograniczyć tonaż poszczególnych pancerników, i inne postanowienia. Odpowiednia siła morska pięciu głównych potęg morskich byłaby oparta na stosunku 5:5:3:1,75:1,75. Chociaż ten stosunek zapewnił Stanom Zjednoczonym i Wielkiej Brytanii przewagę morską, zapewnił Japonii władzę na zachodnim Pacyfiku. Miał on trwać do 31 grudnia 1936 r.

3. Traktat Dziewięciu Mocarstw (obejmujący wszystkie dziewięć krajów reprezentowanych na konferencji), w którym wszystkie osiem mocarstw innych niż Chiny zobowiązało się szanować zasadę otwartych drzwi i integralność terytorialną Chin oraz powstrzymać się od ubiegania się o specjalne przywileje w Chinach. Traktat ten przejął historyczną zasadę amerykańskiej dyplomacji (politykę otwartych drzwi) i uczynił ją prawem międzynarodowym. Chinom nie udało się natychmiast położyć kresu nierównym traktatom i uzyskać autonomii celnej, ale pozwolono im podnieść cła importowe z 3,5% do 5%. Wielka Brytania, Stany Zjednoczone, Francja i Japonia zgodziły się zamknąć niezależne systemy pocztowe, które utworzyły w Chinach, a Wielka Brytania zgodziła się zwrócić Chinom swoją bazę morską w porcie Weihaiwei.

Ponadto Hughes i Balfour pośredniczyli w gromadzeniu delegatów Chin i Japonii w celu rozstrzygnięcia kwestii Shandong, która nie została rozwiązana na konferencji pokojowej w Paryżu. Kontrowersje dotyczyły tego, czy Chiny powinny odzyskać suwerenność nad Shandong, skróconą od 1898 roku przez Niemcy, czy też Japonii należy pozwolić na utrzymanie strefy wpływów nad prowincją. Dyplomaci brytyjscy i amerykańscy pełnili rolę obserwatorów podczas 36 spotkań delegatów chińskich i japońskich, których kulminacją był traktat chińsko-japoński w lutym 1922 r. Japonia zgodziła się ewakuować z Shandong, zwrócić bazę morską Jiaozhou (Kiaochow) i sprzedać statek Jinan-Qingdao (Chinan-Tsingtao) Kolej do Chin w ciągu 15 lat. Japonia zgodziła się na te ustępstwa w dużej mierze w wyniku nacisków anglo-amerykańskich, niekorzystnej światowej opinii publicznej i umiarkowanego rządu pod przewodnictwem premiera Hary Kei, który jednak został zamordowany tuż przed otwarciem konferencji. Podsumowując, Traktaty Waszyngtońskie zapobiegły wyścigowi morskiemu i poprawiły stosunki międzynarodowe w Azji Wschodniej.

Kolej Transsyberyjska

Budowę Kolei Transsyberyjskiej rozpoczęto w maju 1891 roku. Główna część sieci łączyła Moskwę z portem Władywostok na Pacyfiku. Obecnie system ten biegnie między obydwooma miastami a siecią innych miast na długości 9297 kilometrów. To monumentalne osiągnięcie dokonano w bardzo trudnych warunkach. Klimat Syberii oraz gęste lasy, rzeki, jeziora i góry stanowiły przeszkody dla budowniczych. Często trzeba było transportować materiały na odległość tysięcy kilometrów. Ponadto większość Rosji, na której kładziono szyny, była słabo zaludniona. Kolej potrzebowała tysięcy rosyjskich robotników, w tym wielu chłopów, skazańców i żołnierzy. Szacuje się, że w latach 1895 i 1896 na kolei pracowało 85 000 osób. Początkowo odcinek linii kolejowej przebiegał przez Mandżurię, unikając trudnej budowy, z którą musiałby się zmierzyć, gdyby sieć znajdowała się całkowicie na terytorium Rosji. Jednak po wojnie rosyjsko-japońskiej w latach 1904–1905 urzędnicy uznali, że trasa przez Chiny jest zbyt narażona na zakłócenia. W latach 1908–1914 ukończono alternatywną trasę rosyjską na tym odcinku. W październiku 1916 r. otwarto połączenie między wybrzeżem Pacyfiku a Czelabińskiem. Na przełomie XIX i XX w., gdy ukończono budowę połączeń kolejowych, naród rosyjski szybko zaakceptował jego użyteczność. Liczba pasażerów wzrosła z 609 000 w 1897 r. do 3,2 miliona w 1912 r. I wojna światowa spowolniła rozwój kolei i uszkodziła wiele połączeń. Transport wojska i zaopatrzenia zatkał pojedynczą linię kolejową, po której mogło kursować tylko 13 pociągów dziennie. Powołano specjalną komisję, która miała przedstawić zalecenia dotyczące linii kolejowej. Głównym zaleceniem komisji była budowa podwójnej linii. Do 1908 r. zbudowano ponad 3000 km drugiej linii, a projekt ukończono w 1918 r., ale nie wcześniej niż inne wydarzenia zakłóciły komunikację kolejową. Wojna domowa w Rosji wyrządziła systemowi kolejowemu więcej szkód, niż mogłoby wyrządzić zagraniczni najeźdźcy. Aż do rewolucji rosyjskiej w 1917 r. międzynarodowa firma miała kontrakt z carem Mikołajem na zarządzanie legendarnym Ekspresem Transsyberyjskim między Moskwą a Mandżurią. Podróż luksusowym pociągiem wyposażonym w wagony sypialne, wagony restauracyjne, kaplicę, salę muzyczną i bibliotekę trwała dziewięć dni. Personel pociągu składał się z pielęgniarek i fryzjera. Walki podczas rewolucji nie tylko zatrzymały ten pociąg, ale zniszczyły także wiele innych wagonów i lokomotyw. Mosty zostały wysadzone w powietrze, a kilometry torów zostały zniszczone. Pomimo konieczności ciężkiej przebudowy, kolej została ponownie otwarta w marcu 1925 roku i nie została później poważnie przerwana. W latach dwudziestych XX wieku radziecki dyktator Józef Stalin był w stanie wykorzystać istniejący system kolejowy do zintensyfikowania industrializacji Związku Radzieckiego. Plan ten został jednak zrealizowany poprzez eksploatację zasobów obszarów wiejskich, co doprowadziło do niemal upadku rolnictwa i masowego głodu w niektórych republikach. Podczas II wojny światowej, transportując wojsko i zaopatrzenie, Kolej Transsyberyjska i jej linie łączące ponownie okazały się niezbędne w sowieckim oporze wobec niemieckich najeźdźców.

Konferencja w Kairze (1921)

Konferencja w Kairze została zwołana przez Brytyjczyków, aby zdecydować, jak zarządzać nowo zdobytymi terytoriami arabskimi po I wojnie światowej. Rozpoczęta w marcu 1921 r. konferencja stanowiła wirtualne zestawienie brytyjskich ekspertów ds. Bliskiego Wschodu z ministerstwa spraw zagranicznych i wojska. Lawrence z Arabii (TE Lawrence), orędownik powstania arabskiego; Gertrude Bell, ekspertka ds. plemion i polityki irackiej; a także Sir Percy Cox, wysoki komisarz ds. Iraku i Sir Herbert Samuel, wysoki komisarz ds. Palestyny, uczestniczyli wszyscy. Konferencji przewodniczył Winston Churchill, ówczesny sekretarz stanu ds. kolonii. Traktat z San Remo z 1920 r. sformalizował brytyjską kontrolę nad Irakiem i Palestyną, dawnymi terytoriami nieistniejącego już Imperium Osmańskiego. Jednak Brytyjczyków zaskoczył brutalny bunt przeciwko okupacji Iraku w 1920 roku. Jeśli to możliwe, chcieli uniknąć przyszłych konfrontacji, które wymagałyby rozmieszczenia wojsk brytyjskich lub cesarskich i które nakładałyby duże obciążenia finansowe na brytyjski skarb. Na konferencji uzgodniono, że w Iraku powinien odbyć się plebiscyt w celu wybrania króla, który będzie rządził w ścisłym porozumieniu z doradcami brytyjskimi. Na brytyjskiego kandydata zaproponowano

Faysala, syna szeryfa Husajna i ulubieńca Brytyjczyków. Po pewnym wahaniu przyjął to stanowisko. Faysal wygrał kolejne wybory, które odbyły się pod nadzorem brytyjskim, i należycie został królem Iraku. Jego spadkobiercy nadal rządili Irakim, aż zostali obaleni w wyniku gwałtownej rewolucji wojskowej w 1958 r. Instalacja rządu arabskiego uczyniła Irak pozornie niezależnym i ostatecznie przyznano mu wejście do ligi narodów. Jednak Irak pozostał związany z Wielką Brytanią traktatem, który przyznał Wielkiej Brytanii szeroką kontrolę nad jej sprawami zagranicznymi i umożliwił brytyjskiemu wojsku dostęp w dowolnym momencie. Starszy brat Faysala, Abdullah, został wybrany na emira (księcia), a ostatecznie na króla krainy na wschód od rzeki Jordan. Churchill ukuł tę nową całość, Transjordanię, co oznacza po drugiej stronie Jordanu. Abdullah był zależny od Wielkiej Brytanii pod względem wsparcia gospodarczego i militarnego, a jego główną siłą militarną, Legionem Arabskim, dowodził brytyjski oficer wojskowy. Terytorium to ostatecznie stało się monarchią haszymicką w Jordanii pod rządami Abdullaha i jego spadkobierców. Na początku XXI wieku Jordanią rządził jego prawnuk Abdullah II. Utworzenie rzekomo niepodległych państw miało złagodzić żądania szeryfa Husajna i Arabów, aby dotrzymano obietnic dotyczących niepodległości Arabów po wojnie, pozornie złożonych przez Brytyjczyków w korespondencji szeryfa husajna–mcmahona. W Palestynie Brytyjczycy zachowali bezpośrednią kontrolę polityczną i wojskową oraz zapewnili o swoich obawach dotyczących bezpieczeństwa w regionie, zwłaszcza ochrony ważnego Kanału Sueskiego. W latach międzywojennych Brytyjczycy utrzymali swoją dominującą pozycję, próbując – z różnym powodzeniem – zrównoważyć sprzeczne żądania narodowe Arabów palestyńskich dotyczące niepodległego państwa arabskiego i syjonistów dotyczące niepodległego państwa żydowskiego. Brytyjski mandat w Palestynie trwał aż do zakończenia II wojny światowej, kiedy Brytyjczycy nie mogli już ekonomicznie ani militarnie pozwolić sobie na utrzymanie porządku w Palestynie, w związku z czym przekazali całą kwestię tego, kto powinien rządzić Palestyną, nowo utworzonej Organizacji Narodów Zjednoczonych. Decyzje podjęte na konferencji w Kairze nie spełniły ani arabskich, ani syjonistycznych żądań samostanowienia. Sformalizowali także podział terytoriów arabskich na odrębne narody rządzone przez reżimy ustanowione i w dużej mierze utrzymywane przez Brytyjczyków. Nacjonalistyczna wrogość i niechęć podsycane w całym świecie arabskim przez działania podjęte na konferencji w Kairze trwały przez cały XX wiek.

Konferencja w Kairze (1943)

Chiny były pierwszym celem Japonii podczas II wojny światowej i walczyły samotnie od lipca 1937 r. do czasu, gdy Japonia zaatakowała amerykańską bazę morską na Pacyfiku w Pearl Harbor na Filipinach oraz brytyjskie interesy w Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej w grudniu 1941 r. Wydarzenia te doprowadziły do ogólnego wypowiedzenia wojny między mocarstwami alianckimi i Osi oraz rozszerzenie II wojny światowej na Azję. Po grudniu 1941 r. pozycja militarna i status dyplomatyczny Chin uległy znacznej poprawie. Pod względem militarnym Chiny nie walczyły już samotnie. Alianci utworzyli chińsko-birmańsko-indyjski teatr wojny, a chiński przywódca Czang Kaj-szek został mianowany najwyższym dowódcą chińskiego teatru (obejmującego Wietnam i Tajlandię) ze skutkiem od 1 stycznia 1942 r. Wzrosła pomoc USA w ramach pożyczki-leasingu dla Chin, Amerykański generał Joseph Stilwell został mianowany szefem sztabu Czanga, a dotychczasowi amerykańscy ochotnicy Latających Tygrysów zostali wcieleni do Czternastej Armii Powietrznej Stanów Zjednoczonych pod dowództwem generała Claire Chennault. Na froncie dyplomatycznym Chiny zostały obecnie uznane za jedno z Wielkiej Czwórki wśród 26 krajów przeciwnych Osi; została także członkiem-założycielem Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) i stałym członkiem Rady Bezpieczeństwa ONZ. W 1943 r. wynegocjowano i podpisano nowe traktaty między Chinami, Stanami Zjednoczonymi i Wielką Brytanią, które zakończyły stulecie nierówności w Chinach. Prezydent Franklin D. Roosevelt, zwolennik dyplomacji osobistej, zaproponował wspólne spotkanie z premierem Wielkiej Brytanii Winstonem Churchillem, przywódcą ZSRR Józefem Stalinem i Chiangiem (Roosevelt odbył liczne spotkania z

Churchillem). Jednak Czang nie chciał spotkać się ze Stalinem ze względu na jego złość z powodu radziecko-japońskiego traktatu o neutralności (1941) i sowieckiej pomocy dla chińskich komunistów, co zaszkodziło jego wysiłkom wojennym. Roosevelt zgodził się spotkać najpierw z Czangiem i Churchilllem w Kairze w Egipcie, a następnie ze Stalinem w Teheranie w Iranie. W towarzystwie swojej popularnej żony, wykształconej w USA, Mei-ling Soong Chiang, Chiang spotkał się z Rooseveltem i Churchilllem w listopadzie 1943 r. Deklaracja Kairska, opublikowana 1 grudnia 1943 r., przewidywała bezwarunkową kapitulację Japonii i całkowite przywrócenie Chinom terytoriów, które przegrała z Japonią od 1895 r., powrót południowego Sachalinu i Wysp Kurylskich do Związku Radzieckiego oraz że Japonia zrzekła się północnych wysp Pacyfiku, które otrzymała jako mandaty po I wojnie światowej. Konferencja w Kairze była jedyną, która odbyła się podczas II wojna światowa, która skupiła się wyłącznie na Azji. Był to także pierwszy raz w czasach nowożytnych, gdy przywódca Chin odegrał znaczącą rolę na arenie międzynarodowej. Roosevelt oświadczył w swoim orędziu bożonarodzeniowym w 1943 r.: „Dzisiaj my i Republika Chińska jesteśmy bliżej siebie niż kiedykolwiek wcześniej w głębokiej przyjaźni i jedności celów”.

Komunistyczna Partia Chin (1921–1949)

Komunistyczna Partia Chin (KPCh) powstała w 1921 r. 1 października 1949 r., wraz z powstaniem Chińskiej Republiki Ludowej, stała się partią rządzącą tym krajem. Rewolucja Październikowa w Rosji w 1917 r. i późniejszy sukces Partii Komunistycznej w rosyjskiej wojnie domowej były głównym zewnętrznym wpływem na powstanie KPCh. Na szczeblu krajowym porażka Chin na Konferencji Pokojowej w Paryżu w 1919 r. i późniejszy Ruch Czwartego Maja/rewolucja intelektualna spowodowały, że część lewicowych Chińczyków, rozczarowanych Zachodem, zwróciła się w stronę marksizmu. Kierowali nimi Chen Duxiu (Ch'en Tu-hsiu) i Li Dazao (Li Ta-chao), odpowiednio dziekan wydziału artystycznego i główny bibliotekarz Narodowego Uniwersytetu w Pekinie, którzy zorganizowali marksistowskie grupy badawcze w kilku miastach Chin. W kwietniu 1920 r. do Chin przybył Grigorij Wojtinski, agent Trzeciej Międzynarodówki Komunistycznej (Kominternu); naradził się z Chenem i Li i postanowili zorganizować Komunistyczną Partię Chin. W 1921 r. 12 mężczyzn (ani Chen, ani Li nie mogli w nim uczestniczyć, ale Mao Zedong [Mao Tse-tung] tak) zebrało się potajemnie na terenie Koncesji Francuskiej w Szanghaju, utworzyło Komunistyczną Partię Chin i wybrało Chen Duxiu na sekretarza generalnego. Począwszy od 1921 r. rosyjscy przedstawiciele komunistów rozpoczęli negocjacje z rządem chińskim w celu nawiązania formalnych stosunków dyplomatycznych; jednym z nich był Adolf Joffe, który przybył do Pekinu w sierpniu 1922 r. Znajdując się w impasie z rządem w Pekinie, w styczniu 1923 r. udał się do Szanghaju, aby spotkać się z Sun Yat-senem, ojcem Republiki Chińskiej i przywódcą Partii Nacjonalistycznej, czyli Kuomintangu (KMT), a następnie brak mocy. Rezultatem był wspólny komunikat z 26 stycznia 1923 r., w którym Sowietzi zgodzili się pomóc firmie Sun w reorganizacji KMT pod warunkiem, że około 300 członków KPCh będzie mogło do niej przystąpić. W komunikacie wyraźnie stwierdzono, że komunistyczny porządek społeczny i ustrój sowiecki nie odpowiadają Chinom. Mimo to wielu członków KMT było przeciwnych porozumieniu. Nie konsultowano się z KPCh w sprawie porozumienia Sun-Joffe. Zmiany polityczne w 1923 r. pozwoliły firmie Sun na utworzenie rządu w Kantonie, będącego przeciwnikiem rządu watażków w Pekinie. Do Kantonu przybyło wielu rosyjskich doradców, na czele z Michaeliem Borodinem, który został doradcą politycznym zarówno Sun, jak i KMT. W styczniu 1924 r. KMT zorganizował Pierwszy Kongres Partii, który zreorganizował partię na wzór sowiecki i wybrał kilku członków KPCh, w tym Li Dazao i Mao, do kluczowych komitetów KMT. Główny porucznik Sun do spraw wojskowych, Czang Kaj-szek, został wysłany do Rosji, aby zbadać organizację Armii Czerwonej, a generał Galen (Blücher) przybył do Chin, aby pomóc mu w szkoleniu oficerów armii. W Moskwie utworzono Uniwersytet Sun Yat-sena, aby szkolić Chińczyków w zakresie rewolucyjnych technik – jego pierwszymi studentami byli syn Czanga, Chiang Ching-kuo (późniejszy prezydent Republiki Chińskiej na Tajwanie) i Deng Xiaoping (Teng Hsiao-

p'ing, późniejszy sekretarz generalny KPCh). Zjednoczony Front był jednak małżeństwem dla pozorów. Sun potrzebował pomocy Sowieców, a Sowieci byli gotowi mu pomóc, aby dać KPCh szansę na szybki rozwój. Sun zmarł w 1925 r., ale Zjednoczony Front kontynuował działalność pod rządami lewicowych przywódców KMT. W 1926 roku Czang Kaj-szek został mianowany naczelnym dowódcą Narodowej Armii Rewolucyjnej i rozpoczął Ekspedycję Północną mającą na celu obalenie watażków. Czang odniósł spektakularny sukces dzięki swojej taktycznej błyskotliwości, bojowości armii motywowanej ideologicznie, wzrostowi zapału nacjonalistycznego i komunistycznej propagandzie, która zdobyła poparcie chłopów. Na początku 1927 roku przejął kontrolę nad doliną rzeki Jangcy. Radziecki przywódca Józef Stalin zamierzał wykorzystać KMT do pielęgnowania KPCh do tego stopnia, że mogłaby przejąć władzę, a następnie wyrzucić KMT, jego słowami, jak „wyciśnięte cytryny”. Ale Chiang napierał pierwszy, wydalając sowieckich doradców i czyszcząc KPCh. Wielu komunistów zginęło, ale przywódcy uciekli w góry prowincji Jiangxi (Kiangsi) w południowo-wschodnich Chinach, gdzie zorganizowali Chińską Republikę Radziecką ze stolicą w małym miasteczku zwanym Ruijin (Juichin). Rząd nacjonalistyczny rządził Chinami ze stolicy Nanjing (Nanking) w latach 1928–1937. Oprócz konieczności stawienia czoła kilku poważnym buntom watażków, stanął przed podwójnymi wyzwaniem imperializmu japońskiego i powstania komunistycznego. Chiang przeprowadził pięć kampanii przeciwko KPCh w Jiangxi w latach 1930–1934. Pierwsze cztery zakończyły się niepowodzeniem, ponieważ były słabo dowodzone. Objął osobiste dowództwo nad piątą kampanią w 1934 roku i poprzez połączenie reform politycznych i gospodarczych oraz skutecznych technik wojskowych zmusił znacznie zredukowanych komunistów do ucieczki podczas Długiego Marszu. Około 100 000 mężczyzn i kilka kobiet walczyło podczas ucieczki przez dziewięć prowincji od południowego zachodu do północnej prowincji Sha'anxi (Shensi) między październikiem 1934 a październikiem 1935, a około 20 000 przeżyło. Podczas marszu KPCh zorganizowała konferencję w Zunyi (Tsunyi), gdzie Mao wyłonił się jako najpotężniejszy przywódca. Atak Japonii na Chiny w 1937 r. i wynikająca z niej wojna chińsko-japońska (1937–1945) doprowadziły do utworzenia Drugiego Zjednoczonego Frontu pomiędzy KMT a KPCh. Chociaż komunistyczne siły partyzanckie walczyły także z Japończykami, to oddziały KMT poniosły ciężar wojny i poniosły największe straty. Lata wojny były także okresem Yan'an w historii KPCh, podczas którego Mao i jego zastępca, Liu Shaoqi (Liu Shaoch'i), obszernie pisali na temat teorii i praktyki marksizmu KPCh i przygotowywali swoich wyznawców do powojennej walki z KMT. Wojna domowa, która nastąpiła po kapitulacji Japonii, początkowo sprzyjała siłom KMT, ale w 1948 r. losy odwróciły się na korzyść KPCh. Pod koniec 1949 r. rząd nacjonalistyczny został pokonany w Chinach kontynentalnych. Wraz z utworzeniem Republiki Ludowej KPCh stała się partią rządzącą w Chinach.

Komintern

W czasie swojego istnienia (1919–1943) Trzecia Międzynarodówka, czyli Międzynarodówka Komunistyczna (Komintern), była organizacją zrzeszającą światowe partie komunistyczne. Jej deklarowaną misją była koordynacja wszystkich działań komunistycznych niezależnych od Związku Radzieckiego. Z czasem jednak Komintern miał służyć celom Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, a tym samym celom Związku Radzieckiego. Umieszczenie centrali w Moskwie wzmocniło ten proces. Komintern powstał w marcu 1919 roku w odpowiedzi na to, co Lenin postrzegał jako krytyczną potrzebę. Socjaliści zgromadzeni w ramach tak zwanej Drugiej Międzynarodówki byli niezdiscyplinowani. Kilka partii socjalistycznych w różnych krajach wspierało przystąpienie swoich krajów do I wojny światowej i nadal wspierało te wysiłki. W związku z tym te partie socjalistyczne były postrzegane jako wspierające instytucje burżuazyjne, a nie wspierające sprawę socjalistyczną. Właśnie zakończywszy pierwsze etapy przejęcia rządu rosyjskiego i rozpoczęcia wojny domowej, która miała trwać kolejne cztery lata, Lenin i rosyjscy komuniści wierzyli, że socjaliści muszą poświęcić się rewolucji ogólnoswiatowej, działając zgodnie z wyznaczoną linią partyjną. Linię tę wyznaczało tak zwane 21 punktów. Każda partia komunistyczna musiała przestrzegać wszystkich tych dyrektyw, aby stać się

częścią Trzeciej Międzynarodówki. 21 punktów obejmowało wymogi dla organizacji członkowskich, aby przyjmowały nazwę Partii Komunistycznej podczas usuwania członków, którzy nie przyjęli punktów, wyznawały filozofię wyzwolenia kolonii, stosowały kombinację metod nielegalnych i legalnych (w razie potrzeby), zmienić swoje wewnętrzne zasady, aby dostosować je do polityki Kominternu i przestrzegać wszystkich dyrektyw Kominternu. Punkty te zostały opracowane przez Lenina w porozumieniu z pierwszym przywódcą Kominternu, Grzegorzem Zinowiewem. Drugi Kongres Kominternu odbył się w 1920 r., a kolejne w latach 1921, 1922, 1924, 1928 i 1935. Członkami były partie komunistyczne Austrii, Wielkiej Brytanii, Bułgarii, Czechosłowacji, Francji, Niemiec, Włoch, Łotwy, Portugalii, Hiszpania, Stany Zjednoczone, Jugosławia i strony Japonii oraz różne narody Azji i Ameryki Południowej. Na początku językiem urzędowym organizacji był język niemiecki. Co znamienne, w latach trzydziestych XX wieku językiem urzędowym stał się rosyjski. Komintern dzielił się na kilka wydziałów: Kadry (które prowadziły akta wszystkich członków i ściśle współpracowały z NKWD, tajną policją), Propagandy i Organizacji Masowej, Administracji Spraw, Tłumaczeń, Archiwów i Łączności. Chociaż nie zostało to powiedziane, jedną z najważniejszych funkcji Kominternu było zbieranie informacji, które następnie wysyłano do sowieckich organizacji wywiadowczych. Liderami sekcji narodowych Kominternu były osoby stojące na czele różnych partii narodowych w okresie międzywojennym. Ci, którzy przeżyli czystki lat trzydziestych XX wieku i II wojnę światową, zostali przywódcami państw Europy Wschodniej, które po wojnie stały się komunistyczne. Należeli do nich George Dimitrov, szef Kominternu od 1935 do 1943 i przywódca Bułgarskiej Partii Komunistycznej; László Rajk i Mátyás Rákosi z Węgier; Klement Gottwald z Czechosłowacji; i wielu na średnim i wyższym szczeblu nowych rządów komunistycznych. Do tego międzynarodowego sztabu Sowietów odnosili się z wielką podejrzliwością. W okresie czystek (druga połowa lat 30. XX w.) zniknęło wielu pracowników Kominternu. Najbardziej znanym z aresztowanych był Béla Kun, który przewodził węgierskiemu Sowietowi w 1919 r., ale zginęło także wielu innych. Szczycem tej czystki cudzoziemców przypadł na lata 1937–1938, po czym znacznie osłabł. Utrzymanie dyscypliny partyjnej było niezwykle ważne, a wytyczne dotyczące działalności, organizacji i innych zmian były przekazywane z tej centrali do wszystkich partii komunistycznych. Nawet gdy partie komunistyczne zostały zakazane i musiały zejść do podziemia (jak to miało miejsce w Bułgarii, Finlandii, Niemczech, Włoszech, na Litwie, w Polsce i Jugosławii), nadal musiały meldować się w Moskwie. Działalność Kominternu obejmowała także finansowanie partii. Aż do 1935 roku i VII Zjazdu Kominternu Komintern był przeciwny współpracy z innymi partiami socjalistycznymi. Następnie polityka uległa zmianie i faszyzm został zdefiniowany jako wróg. Oprócz wsparcia Kominternu dla frontów ludowych, jego najważniejszym wysiłkiem było utworzenie armii, która miała walczyć po stronie republiki w hiszpańskiej wojnie domowej. Komintern rekrutował, transportował i organizował (politycznie i militarnie) ochotników, którzy mieli tworzyć Brygady Międzynarodowe. W ramach tej akcji do Hiszpanii zostanie wysłanych ponad 30 000 wolontariuszy. W 1939 roku Związek Radziecki i Niemcy podpisały pakt o nieagresji. Od początku II wojny światowej we wrześniu 1939 r. aż do inwazji na Związek Radziecki w czerwcu 1941 r. wojnę nazywano konfliktem imperialistycznym, a członkom Kominternu zakazano nie przeciwstawiać się faszystom. W okresie międzywojennym obawiano się Kominternu (a także komunizmu i Związku Radzieckiego w ogóle) przez prawie wszystkie narody. Komintern był uważany za międzynarodowe ramię Związku Radzieckiego. Z tego powodu, aby zadowolić swoich zachodnich sojuszników, został rozwiązany w 1943 roku na rozkaz Stalina. Odrodziła się w innej formie w 1947 roku jako Komunistyczne Biuro Informacyjne (Kominform). Funkcja Kominformu była taka sama jak Kominternu: rozszerzenie kontroli na wszystkie międzynarodowe partie komunistyczne; został zniesiony w 1956 roku.

Komunistyczna Partia Indochin

Komunistyczna Partia Wietnamu została formalnie założona 3 lutego 1930 roku w Hongkongu przez grupę wietnamskich uchodźców. Jej pierwszymi członkami byli Nguyen Ai Quoc (później lepiej znany

jako Ho Chi Minh). Za namową Kominternu grupa zmieniła nazwę na Komunistyczna Partia Indochin (CPI). Pomimo nazwy wszyscy pierwsi członkowie byli Wietnamczykami. Nazwa Komunistyczna Partia Indochin wywołała kontrowersje polityczne. Wybór Indochin, które uznały narzuconą przez Francję jednostkę polityczną, był przekleństwem dla wielu wietnamskich nacjonalistów. To sprawiło, że wielu kambodżańskich nacjonalistów postrzegało to jako próbę Wietnamczyków mającą na celu zdominowanie Kambodży i zachowanie francuskiej jednostki politycznej Indochin po uzyskaniu niepodległości. Dopiero pod koniec lat czterdziestych XX wieku dołączyli Kambodżanie i Laotańczycy. Wraz z początkiem światowego Wielkiego Kryzysu nastąpił gwałtowny spadek popytu na kauczuk, a francuskie plantacje, zlokalizowane głównie w południowym i środkowym Wietnamie, zareagowały obniżeniem płac lub zwolnieniami pracowników. Doprowadziło to do sporów i zamieszek na tych plantacjach, a następnie strajków w fabrykach w całym Chinach Cochin (południowy Wietnam). Nowo utworzona Komunistyczna Partia Indochin dostrzegła okazję do agitacji przeciwko francuskim rządóm i zachęcała chłopów, którzy latem i jesienią 1930 r. zaczęli przejmować swoje wioski i zakładać „rady”, w ramach których mieszkańcy wsi przejmowali majątek od niepopularnych właścicieli ziemskich oraz obniżać czynsze i podatki, zrywając powiązania z władzami prowincji. Bunt ten stał się znany jako powstanie sowieckie w Nghe-Tinh ze względu na lokalizację głównych protestów. Bunt został bezlitośnie stłumiony przez Francuzów wiosną 1931 roku, a regionalna sieć CPI została zniszczona. Rzeczywiście, podczas spotkania w kwietniu 1931 r. podczas spotkania w Sajgonie doszło do nalotu na siedzibę Stałego Komitetu partii. Chociaż bunt był katastrofalny na krótką metę, uświadomił przywódcom komunistycznym, że muszą być lepiej zorganizowani na wypadek ostatecznej konfrontacji z Francuzami. Drugie plenum odbyło się tuż przed aresztowaniami w kwietniu 1931 r. i wkrótce potem partia została przyjęta do Międzynarodówki Komunistycznej (Kominternu). Ho Chi Minh i pozostali przy życiu przywódcy, wszyscy na wygnaniu, zdali sobie sprawę, że jakakolwiek próba wyrzucenia Francuzów nie może już polegać wyłącznie na buncie chłopskim. W 1936 r. we Francji utworzono rząd Frontu Ludowego i od tego czasu aż do 1938 r. CPI była w stanie ponownie się organizować. Jednym z pierwszych działań nowego socjalistycznego rządu we Francji było nakazanie uwolnienia więźniów politycznych w Indochinach, wśród których było wielu członków CPI. Partia wykorzystała ten okres również do zdobycia dodatkowych członków i stała się główną grupą polityczną przeciwników francuskich rządów. Podpisanie paktu nazistowsko-sowieckiego w 1939 r. i późniejsze wypowiedzenie przez Francję wojny Niemcom dało władzom francuskim w Indochinach dodatkowy powód do rozprawienia się z CPI i odizolowania jej od społeczeństwa. Szóste Plenum CPI, które odbyło się w listopadzie 1939 r., wezwało do zbrojnego powstania. Kapitulacja Francji Niemcom w 1940 r. zniszczyła wśród Wietnamczyków wiarę w niezwyciężoność armii francuskiej. Wkrótce Japończykom udało się przenieść swoich żołnierzy do Wietnamu. To ponownie spowodowało, że CPI debatowało nad swoim podejściem do zakończenia francuskich rządów. Niektórzy chcieli wykorzystać obecność Japonii do agitacji przeciwko Francuzom. Ho Chi Minh nalegał jednak na ostrożność. W 1941 roku komitet centralny CPI zebrał się w Pac Bo i ogłosił utworzenie Ligi Niepodległości Wietnamu, ugrupowania, które stało się znane jako Front Wietnamu. Wraz z wybuchem wojny na Pacyfiku w grudniu 1941 r. Ho Chi Minh starał się nawiązać przyjazne stosunki ze Stanami Zjednoczonymi, aż do spotkania z generałem Claire Lee Chennault w marcu 1945 r. W tym miesiącu Japończycy przejęli kontrolę nad Indochinami. W dniach 13–15 sierpnia 1945 r. CPI ostatecznie zdecydowała, że nadszedł czas powstania narodowego. Kapitulacja Japonii 14 sierpnia przypieczętowała sprawę, a 19 sierpnia w Hanoi wybuchło powszechne powstanie, po którym cztery dni później przejęto stolicę cesarstwa, Hue, a dwa dni później większą część Sajgonu. Chociaż z pomocą Brytyjczyków Francuzom udało się odzyskać kontrolę nad Sajgonem, a później Hanoi, znaczna część terenów wiejskich była w rękach CPI. Jednak Ho Chi Minh zdał sobie sprawę, że w nadchodzącym konflikcie CPI będzie ciężarem, ponieważ Stany Zjednoczone stają się coraz bardziej antykomunistyczne. W rezultacie 11 listopada 1945 roku CPI ogłosiło, że się rozwiązuje i zostaje zastąpione Indochińskim Towarzystwem Studiów Marksistowskich.

Była to próba przedstawienia Wietnamu jako bardziej nacjonalistycznego niż komunistycznego, w wyniku czego ruch komunistyczny stał się Wietnamską Partią Robotniczą. Skutkowało to umożliwieniem ostatecznego utworzenia oddzielnych partii komunistycznych Kambodży i Laosu.

Konwencje Genewskie

Konwencje Genewskie i ich późniejsze protokoły to seria czterech traktatów dotyczących podstawowych zasad dotyczących kwestii humanitarnych żołnierzy i osób niewalczących podczas działań wojennych. Po raz pierwszy założono je w Genewie w Szwajcarii w 1864 r. Ponadto do Konwencji genewskich dodano trzy protokoły, które zabraniają pewnych metod prowadzenia wojny i regulują kwestie dotyczące wojen domowych.

Pierwsza Konwencja Genewska dotyczyła wyłącznie opieki nad rannymi żołnierzami na polu bitwy, a później została zmieniona, aby objąć działania wojenne na morzu i jeńców wojennych. Czerwony Krzyż, międzynarodowa organizacja filantropijna, powstał w wyniku Pierwszej Konwencji Genewskiej. Clara Barton, założycielka Amerykańskiego Czerwonego Krzyża, odegrała kluczową rolę w kampanii na rzecz ratyfikacji pierwszej Konwencji Genewskiej przez Stany Zjednoczone, które podpisały ją w 1882 roku.

Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK) na mocy pierwszej Konwencji Genewskiej, rozdział 1, artykuł 3, został uznany za bezstronną organizację humanitarną, która może oferować swoje usługi podczas konfliktów, a jego godło będzie uznawane za organizację neutralną stronom konfliktu. Zostało to później zmienione na zawierające emblematy organizacji humanitarnych Międzynarodowego Czerwonego Półksiężyca oraz Czerwonego Lwa i Słońca. W skrócie siedem podstawowych zasad tworzących założenia Konwencji i protokołów genewskich to:

1. Cywile niebiorący udziału w konflikcie mają prawo do poszanowania ich życia oraz integralności moralnej i fizycznej; i we wszystkich przypadkach będą traktowane humanitarnie.
2. Zabrania się zabijania lub ranienia wroga, który się poddaje.
3. Ranni i chorzy będą gromadzeni i otoczeni opieką przez stronę konfliktu, która ma ich w swojej mocy. Ochroną objęty jest także personel medyczny, placówki, środki transportu i sprzęt. Czerwony Krzyż i Czerwony Półksiężyc to dwa znaki takiej ochrony i należy je szanować.
4. Schwytni kombatanci i osoby cywilne mają prawo do poszanowania ich życia, godności, praw osobistych i przekonań. Będą oni chronieni przed aktami przemocy i będą mieli prawo do korespondencji z rodzinami i do otrzymania pomocy.
5. Każdy ma prawo do podstawowych gwarancji sądowych. Nikt nie może być poddawany torturom fizycznym lub psychicznym, karom cielesnym ani okrutnemu lub poniżającemu traktowaniu.
6. Zabrania się używania broni, która spowodowałaby niepotrzebne lub skrajne straty lub nadmierne cierpienia.
7. Przed atakiem chroni się ludność cywilną, a nie przedmiot ataku. Ataki będą kierowane wyłącznie na cele wojskowe.

W roku 1949 każda konwencja została zrewidowana i ratyfikowana po straszliwych stratach w ludziach podczas wojny światowej II. Zmiany te miały częściowo swoją podstawę w konferencjach pokojowych w Hadze w latach 1899 i 1907, które zostały zainicjowane przez rosyjskiego cara Mikołaja II w celu omówienia pokoju i rozbrojenia podczas konfliktów japońsko-rosyjskich. Pierwotne Konferencje Pokojowe w Hadze doprowadziły do ustanowienia Stałego Trybunału Arbitrażowego, poprzednika

Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze, głównego organu sądowego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Konferencje Okrągłego Stołu

Konferencje Okrągłego Stołu to seria trzech konferencji organizowanych w Londynie w latach 1930–1932 pomiędzy przywódcami brytyjskimi i indyjskimi, których celem było utworzenie nowej konstytucji Indii, która została sformalizowana w ustawie rządu Indii z 1935 r. Indyjski Kongres Narodowy i Mohandas K. Gandhi chcieli natychmiastowej i całkowitej samostanowienia Indii, podczas gdy Brytyjczycy chcieli ostatecznie przyznać Indiom status dominium i utrzymać Indie jako część Imperium Brytyjskiego. Konferencja odbyła się w Londynie od 12 listopada 1930 do 19 stycznia 1931. Gandhi i kongres zbojkotowali konferencję. W konferencji uczestniczyli umiarkowani przywódcy Indii, muzułmanie i przedstawiciele stanów księżęcych. Wielką Brytanię reprezentował premier Ramsay Mac-Donald. Pod koniec konferencji rozważano koncepcję federacji jako formy rządu odpowiedniej dla Indii. Ponieważ Kongres zbojkotował tę konferencję, Wielkiej Brytanii zależało na włączeniu jej do kolejnej rundy. Aby Kongres mógł wziąć udział w następnej konferencji, wicekról Indii lord Irwin spotkał się z Gandhim i 5 marca 1931 r. zawarł Pakt Delhijski. Gandhi zgodził się położyć kres trwającemu nieposłuszeństwu obywatelskiemu, a Irwin zgodził się uwolnić większość więźniów politycznych. Co najważniejsze, Gandhi zgodził się, że kongres weźmie udział w drugiej Konferencji Okrągłego Stołu. Druga Konferencja Okrągłego Stołu rozpoczęła się 7 września 1931 roku. Gandhi uczestniczył w konferencji jako jedyny przedstawiciel kongresu. Kongres i Gandhi uważali, że reprezentują całe Indie i tylko oni powinni mieć do czynienia z Brytyjczykami. Z drugiej strony Brytyjczycy chcieli, aby inni Hindusi byli częściowo reprezentowani, być może w celu wywarcia wpływu na wydarzenia i kontrolowania ich. Podczas konferencji niewiele osiągnięto, a kiedy nie udało się uzgodnić planu dotyczącego sposobu reprezentacji różnych grup, rząd brytyjski wydał 16 sierpnia 1932 r. własną ustawę, w której nakreślono, w jaki sposób grupy mniejszościowe, zwłaszcza muzułmanie i niedotykalni, byłby reprezentowani. Zawierała zapis stanowiący, że można ją uchylić, jeśli Kongres i grupy mniejszościowe zdołają samodzielnie dojść do porozumienia. Ostatecznie pomiędzy niedotykalnymi a kongresem osiągnięto odrębne porozumienie, Pakt Poona, w sprawie reprezentacji niedotykalnych. Jednak nie osiągnięto porozumienia z Ogólnoindyjską Ligą Muzułmańską. Konferencja końcowa, która odbyła się od 17 listopada 1932 r. do 25 grudnia 1932 r., również niewiele osiągnęła. Brytyjski parlament przyjął ustawę o rządzie Indii w sierpniu 1935 r. Ustawa ta utworzyła Federację Indyjską, która miała przejąć kontrolę nad częściami rządu indyjskiego, podczas gdy inne części pozostawały pod kontrolą Brytyjczyków.

Konflikt Rwanda/Burundi

Rwanda i Burundi do I wojny światowej były okupowane przez Niemców i były częścią Niemieckiej Afryki Wschodniej. Zdobyte przez siły zbrojne aliantów, były administrowane jako Ruanda-Urundi przez Belgię pod przewodnictwem Ligi Narodów, a od 1945 r.

Powiernictwo Narodów (ONZ).

Jednostka została podzielona w 1959 roku na Burundi i Rwandę, a 1 lipca 1962 roku oba kraje uzyskały niepodległość wraz z utworzeniem Królestwa Burundi i Republiki Rwandy. Oba kraje borykały się z regularnymi problemami etnicznymi, których głównym tematem była rywalizacja Tutsi-Hutu, przy czym Hutu stanowili 85 procent populacji każdego kraju, a Tutsi stanowili znacznie lepiej wykształconą mniejszość. Na rok przed uzyskaniem przez Burundi niepodległości po nadzorowanych przez ONZ wyborach we wrześniu 1961 r. doszło do kłopotów politycznych, w wyniku których Parti de l'Unité et Progrès National zwyciężyła, ale jej przywódca, książę Louis Rwagsore, został zamordowany kilka tygodni później. Niestabilność była większa, gdy dwóch premierów, Pierre Ngendandumwe i Joseph

Bamina, zostało zamordowanych przed próbą zamachu stanu w październiku 1965 r. Tysiące osób zginęło, gdy rząd starał się utrzymać swoją władzę. Dało to jednak zbyt dużą władzę armii, która w listopadzie 1966 roku obaliła monarchię i ustanowiła republikę pod rządami prezydenta Michela Micombero. Ostatni były król, Ntare V. Ndizeye, zorganizował próbę zamachu stanu w 1972 r., ale podczas tej próby zginął, za co natychmiast zrzucano winę na Hutu – rząd wywodzący się z mniejszości Tutsi. Gdy rząd Tutsi szukał zemsty na swoich przeciwnikach, zamordowano około 100 000 Hutu. W 1976 roku Micombero zostało obalone w wyniku wojskowego zamachu stanu, a nowy prezydent Jean-Baptiste Bagaza próbował złagodzić rząd i wprowadzić reformy, które położyły kres uciskowi Hutu. Jednak Bagaza został obalony w 1987 r. w wyniku zamachu stanu zorganizowanego przez majora Pierre'a Buyoyę, który zawiesił konstytucję z 1981 r. i rozwiązał partie opozycyjne. W sierpniu 1988 r. rząd zamordował około 20 000 Hutu, a wielu uchodźców Hutu uciekło do Rwandy. W Rwandzie monarchia została usunięta w 1959 r., przed uzyskaniem niepodległości, a po uzyskaniu niepodległości w 1962 r. do władzy doszła Parti du Mouvement de l'Emancipation Hutu pod przewodnictwem Hutu, na której czele stał Grégoire Kayibanda. Doszło do masakry około 20 000 Tutsi, a w 1973 r. Kayibanda został obalony przez generała Juvénala Habyarimanę, byłego ministra obrony, który został prezydentem. Założył Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement. Konstytucję przywrócono dopiero w 1978 r.; Habyarimana został ponownie wybrany na urząd w 1983 r. i ponownie w styczniu 1989 r. To napięcia etniczne w Burundi w 1988 r. spowodowały, że duża liczba uchodźców Hutu z Burundi przekroczyła granicę Rwandy i Burundi. Wielu Tutsi osiedliło się także w Ugandzie, gdzie stali się anglofilami, w przeciwieństwie do rządów Rwandy i Burundi, które utrzymywały kontakty z Francją. Walki w obu krajach na chwilę ustały, a w kwietniu 1994 r., kiedy negocjacje w sprawie zakończenia walk zaczęły czynić postępy, samolot przewożący Habyarimanę z powrotem do Kigali, stolicy Rwandy, został zestrzelony francuską rakietą. Wszyscy na pokładzie, w tym prezydent Burundi Ntaryamira, zginęli. To była szansa, na którą skrajni rwandyjscy Hutu z niecierpliwością czekali, aby spróbować przejąć kontrolę nad Rwandą. Nie wiadomo na pewno, kto zestrzelił samolot, ale rząd Hutu w Rwandzie oskarżył Rwandyjski Front Patriotyczny (RPF) – rebeliantów Tutsi stacjonujących w Ugandzie – podczas gdy RPF oskarżyła twardogłowych w rządzie, którzy nie chcieli dzielić się władzą. Zabójstwo prezydenta dało skrajnym Hutu pretekst do rozpętania bojówki Interahamwe przeciwko Tutsi i umiarkowanym Hutu, w wyniku czego w straszliwych masakrach zginęło nawet 900 000 z nich. Kilku żołnierzy ONZ zginęło podczas ochrony umiarkowanych polityków w Kigali, a pozostała część sił ONZ została ewakuowana z kraju. Rada Bezpieczeństwa ONZ, której Rwanda była wówczas członkiem, nie zrobiła nic, aby powstrzymać ludobójstwo, które zakończyło się dopiero, gdy siły RPF wygrały wojnę domową i wkrótce potem zdobyły Kigali. RPF odziedziczyła zdewastowany kraj i zrobiła wszystko, co w jej mocy, aby aresztować sprawców ludobójstwa, ale setki tysięcy Hutu – ekstremistów i ich zwolenników – uciekło do sąsiedniej Demokratycznej Republiki Konga. Od dojścia do władzy rządu prezydenta Paula Kagame w Rwandzie przystąpił do wspólnych wysiłków na rzecz odbudowy kraju zniszczonego napięciami etnicznymi, wojną i ludobójstwem. Ponieważ duża liczba inteligencji kraju została zamordowana lub przebywała na wygnaniu za granicą, Kagame udało się stopniowo odbudować infrastrukturę kraju i jednocześnie ścigać winnych straszliwych okrucieństw. Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych przyjęła w lutym 1995 r. uchwałę nr 977 ustanawiającą Międzynarodowy Trybunał Karny z siedzibą w Tanzanii. Rząd Kagame sprzeciwił się temu, ponieważ odmówił sankcjonowania kary śmierci nawet za najohydniejsze przestępstwa. Niektórzy z osób złapanych w Rwandzie, w niektórych przypadkach uznani za winnych zamordowania setek ludzi maczetami, zostali osądzeni i straceni, a inni zostali uwięzieni. Pomimo napięć i nienawiści wywołanych wojną, społeczeństwo obywatelskie w Rwandzie stopniowo się poprawia, a warunki w Burundi również się poprawiają. Przed niedawną wojną domową Rwandę odwiedzało wielu turystów, aby zobaczyć goryle górskie. Liczby te wzrosły po nakręceniu filmu Goryle we mgle (1988) o Dian Fossey, która żyła z gorylami i wychowywała wiele z nich, zwłaszcza jednego znanego jako „Cyfra”. Po

wojnie okazało się, że większość goryli przeżyła, a niektóre grupy turystyczne po raz kolejny odwiedzają Rwandę.

Kanał Panamski

Od czasu „odkrycia” Oceanu Spokojnego przez Hiszpana Vasco Núñeza de Balboa w 1513 roku Europejczycy marzyli o oceanicznym skrócie łączącym Atlantyk z Pacyfikiem. Kanał Panamski, zbudowany przez rząd USA w latach 1903–1914, urzeczywistnił tę wizję a kosztowało to 352 miliony dolarów i, według oficjalnych szacunków, 5609 osób zginęło w wyniku wypadków i chorób (w tym około 4500 czarnych robotników z Indii Zachodnich). Kanał, który rozciąga się od Colón po stronie karaibskiej do Panamy na Pacyfiku, ma długość 77 kilometrów i przebiega przez trzy zestawy śluz. Jedno z najbardziej niezwykłych osiągnięć technologicznych w historii świata i zdecydowanie największy projekt inżynieryjny, jaki kiedykolwiek podjęto do tego czasu, Kanał Panamski na niezliczone sposoby zmienił rynki, demografię, geopolitykę i historię narodów na półkuli zachodniej. Po 1902 r. ochrona wyłącznych praw Stanów Zjednoczonych do kanału była osią, wokół której obróciła się polityka USA na Karaibach i w Ameryce Środkowej. Liczne epizody interwencji wojskowej, politycznej i gospodarczej Stanów Zjednoczonych w pierwszych trzech dekadach XX wieku można przypisać, bezpośrednio lub pośrednio, większym interesom gospodarczym i geostrategicznym Stanów Zjednoczonych, których centrum jest Kanał Panamski. Przez wiele lat trasę panamską uznawano za niepraktyczną ze względu na wyniesienie podziału kontynentu. To, że kanał ostatecznie powstał w Panamie, a nie w Nikaragui, było wynikiem wysoce nieprawdopodobnego splotu okoliczności, w tym krwawej, trzyletniej wojny domowej w Kolumbii i jej prowincji Panama (1899–1902); zabójstwo prezydenta Williama McKinleya w 1901 r.; imperialistyczne skłonności wiceprezydenta i następcy McKinleya, Theodore’a Roosevelta; oraz intensywne kampanie w ostatniej chwili prowadzone przez „lobby panamskie” w salach Kongresu USA. Budowa kanału w Panamie zwiędziła ponad pół wieku różnych planów trasy międzyoceanicznej, które nasiliły się po zwycięstwie Stanów Zjednoczonych w wojnie meksykańsko-amerykańskiej (1846–1848) i kalifornijskiej gorączce złota w latach 1848–49. W 1850 roku rządy Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii podpisały traktat Clayton-Bulwer, w którym oba kraje zgodziły się (bez konsultacji z Nikaragui), że żadne z nich nie będzie korzystało z wyłącznych praw do proponowanego kanału Nikaragui. W latach pięćdziesiątych XIX wieku w Ameryce Środkowej zbudowano dwie trasy lądowe: kolej panamską (ukończoną w 1855 r.) i trasę do Nikaragui, dzieło Corneliusa Vanderbilta i jego firmy Accessory Transit Company (w służbie od 1851 do 1856). Poważne prace badawcze nad trasą kanału rozpoczęły się w latach siedemdziesiątych XIX wieku przez dwie różne grupy: francuski syndykat i rząd USA. W 1878 roku rząd kolumbijski przyznał prawa do kanałów francuskiemu konsorcjum pod kierownictwem Ferdinanda de Lessepsa. Budowę rozpoczęto w 1881 r., ale w 1889 r. choroba, przekroczenie kosztów i związane z tym problemy doprowadziły do bankructwa firmy i zarzucenia projektu. W ciągu ośmiu lat fiasku zginęło aż 20 000 pracowników. W 1901 roku komisja amerykańska jednomyślnie zaleciła trasę do Nikaragui. W tym samym roku rządy Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii podpisały traktat Hay-Pauncefote, uchylający traktat Clayton-Bulwer z 1850 r. i przyznający Stanom Zjednoczonym wyłączne prawa do proponowanego kanału Nikaragui. Decyzja Stanów Zjednoczonych o budowie kanału w Panamie z 1902 r. zszokowała i przeraziła elitę Nikaragui, która była przekonana, że kanał zostanie zbudowany w ich kraju. W styczniu 1903 roku negocjatorzy amerykańscy i kolumbijscy podpisali traktat Hay-Herrán, przyznając rządowi USA pas ziemi w całej Panamie pod proponowany kanał w zamian za 10 milionów dolarów, a następnie 250 000 dolarów rocznie. Senat Kolumbii odrzucił traktat. Prezydent Roosevelt, rozwścieczony tymi, których nazwał „godnymi pogardy małymi stworzeniami... . . mnóstwo zajęców z Bogoty” – sprowokował bunt elementów dysydenckich w Panamie. Rebelianci ogłosili niepodległość 3 listopada 1903 roku. Trzy dni później administracja Roosevelta uznała separatystyczną republikę. 17 listopada oba narody podpisały traktat Hay-Bunau-Varilla, przyznający Stanom Zjednoczonym wyłączną i wieczystą kontrolę nad strefą

kanału na takich samych warunkach, jak zatopiony traktat Hay-Herrán z Kolumbią. Jak później oświadczył Roosevelt: „Wybrałem Strefę Kanału”. Właściwą budowę rozpoczęto w 1907 r., a kanał otwarto 15 sierpnia 1914 r. W 1921 r. rząd USA zgodził się zapłacić Kolumbii 25 milionów dolarów w zamian za uznanie przez Kolumbię niepodległości Panamy. We wrześniu 1977 roku prezydent USA Jimmy Carter i szef rządu Panamy Omar Torrijos podpisali Traktat o Kanale Panamskim, zrzekający się amerykańskiej kontroli nad kanałem na rzecz Panamy do roku 2000. Panama przejęła formalną kontrolę nad kanałem w południe 31 grudnia 1999 r., dyplomatyczne i geopolityczne aspekty Kanału Panamskiego zaowocowały obszerną literaturą

Kaddafi, Muammar

(1942 -2011) przywódca Libii

Muammar Kaddafi urodził się w pustynnym regionie Sidra (Sirte) w Libii w 1942 r. Był najmłodszym dzieckiem w koczowniczej rodzinie Beduinów. Kaddafi uczęszczał do szkoły przygotowawczej Sebha w Fezzanie, gdzie założył tajne stowarzyszenie Wolnych Oficerów, wzorowane na grupie Gamala Abdela Nassera w Egipcie, która broniła przyczyn panarabizmu i arabskiego socjalizmu. W 1961 r. Kaddafi został wydalony z Sebha z powodu swojej działalności politycznej. W kwietniu 1963 r. Kaddafi został stażystą w akademii wojskowej w Benghazi i zaczął piąć się po szczeblach kariery oficerskiej. W 1966 roku zgłosił się na ochotnika na studia w Królewskim Korpusie Sygnałowym w Wielkiej Brytanii, gdzie uczył się elektroniki radiowej i telekomunikacji. Udało mu się opracować kod, którego tajna grupa Wolnych Oficerów używała do utrzymywania wzajemnych kontaktów w całej Libii. Kaddafi i jego bliscy przyjaciele z Sebha stali się rdzeniem grupy rewolucyjnej, która obaliła króla Idrisa i usunęła włoskie wpływy z Libii. Kaddafi dwukrotnie odwoływał planowany zamach stanu na króla, zanim dokonał go 1 września 1969 r. Kiedy Idris był poza krajem, Wolni Oficerowie aresztowali czołowych zwolenników króla w bezkrwawym zamachu stanu. Pierwszym celem było przejęcie kontroli nad głównymi koszarami i rozgłośnią radiową. Po zabezpieczeniu stacji radiowej Kaddafi wygłosił zaimprovizowane przemówienie, w którym ogłosił koniec monarchii i zwrócenie Libii narodowi. Kaddafi został mianowany przewodniczącym Rady Dowództwa Rewolucyjnego, głównego organu zarządzającego krajem. Wolni Oficerowie natychmiast odmówili przedłużenia umów z Wielką Brytanią i Stanami Zjednoczonymi dotyczących ich baz wojskowych w Libii; podkreślali także jedność Arabów. Znacjonalizowali większość banków i innych przedsiębiorstw oraz ogłosili islam religią państwa, stwierdzając jednocześnie, że wolność religijna będzie przyznawana wszystkim innym wyznaniam. W środoku zimnej wojny narody zachodnie, zwłaszcza Stany Zjednoczone, były wrogo nastawione do tych zmian i ognistej odmiany arabskiego nacjonalizmu Kaddafiego. W nadziei na utworzenie państwa panarabskiego Kaddafi proklamował w 1972 roku Federację Republik Arabskich (Libii, Egiptu i Syrii), ale te trzy kraje nie mogły dojść do porozumienia w sprawie konkretnych warunków. W 1973 roku Kaddafi po raz pierwszy mówił o swojej trzeciej uniwersalnej teorii, filozofii ekonomicznej i politycznej, która nie była ani kapitalistyczna, ani komunistyczna. W tym czasie znacjonalizował także wszystkie zagraniczne aktywa naftowe. Zwiększone dochody z ropy naftowej w latach 70. umożliwiły Kaddafiemu zainicjowanie masowych programów rozwoju wewnętrznego i zbudowanie nowoczesnej infrastruktury. W tym samym czasie siły libijskie zajęły szeroki na 60 mil pas Aouzou na granicy Czadu. Potyczki między Libią a Czadem trwały sporadycznie przez wiele lat. Kaddafi udzielił ogromnej pomocy finansowej narodom afrykańskim i był wybitną postacią w Organizacji Jedności Afrykańskiej. W 1974 r. Kaddafi zrezygnował ze wszystkich swoich funkcji politycznych i administracyjnych, pozostając jednak głową państwa i naczelnym dowódcą sił zbrojnych. 2 marca 1974 r. Kaddafi ogłosił, że Libia będzie znana jako Libijska Arabska Dżamaharija Ludowo-Socjalistyczna. Następnie ustąpił ze wszystkich urzędów publicznych, ale z za kulis pozostał prawdziwym władcą Libii. W 1975 r. Kaddafi opublikował pierwszy z trzech dokumentów zatytułowanych Zielona Księga, w którym przedstawił jego osobistą

filozofię i przekonania polityczne przełożone na program działania. Zielona Księga stała się częścią życia każdego Libijczyka i była nauczana w szkołach; Jej fragmenty nadawane były codziennie, a jej hasła rozgłaszane były w całym kraju. Część pierwsza książki, Rozwiązanie problemu demokracji – władza ludu, skupiała się na strukturze politycznej Libii i odrzucała koncepcję demokracji parlamentarnej. Omówiono część drugą, opublikowaną w 1977 r., zatytułowaną Rozwiązanie problemu ekonomicznego – socjalizm, słabości zarówno komunizmu, jak i kapitalizmu. Część trzecia, opublikowana w 1981 r. i zatytułowana Społeczne podstawy trzeciej uniwersalnej teorii, poruszała szeroki zakres zagadnień, w tym nacjonalizm oraz status mniejszości i kobiet. Wrogość Kaddafiego wobec Izraela i Zachodu zbliżyła go do Związku Radzieckiego. Rządy zachodnie oskarżyły go także o serię ataków terrorystycznych na cele cywilne. W 1981 roku siły powietrzne USA i Libii starty się nad Zatoką Sidra. Mając nadzieję na powstrzymanie ataków terrorystycznych, prezydent Ronald Reagan w 1986 r. zezwolił na nalot bombowy w celu zamordowania Kaddafiego. Chociaż w ataku zginęła jego adoptowana córka, Kaddafi przeżył ten i inne zamachy na swoje życie. W latach 90. Kaddafi zaczął przyjmować bardziej umiarkowane podejście do Zachodu i zapewnił rekompensaty finansowe niektórym ofiarom terrorystów w celu naprawy stosunków dyplomatycznych. Chociaż w kraju nadal narastał sprzeciw wobec jego reżimu, pozostał przy władzy i najwyraźniej zaczął przygotowywać syna na następcę.

Komisja Izby Reprezentantów ds. Działalności Nieamerykańskiej (HUAC)

W latach trzydziestych członkowie Izby Reprezentantów Stanów Zjednoczonych, zaniepokojeni doniesieniami krajowych grup sympatyzujących z nazistowskimi Niemcami i Związkiem Radzieckim, starali się zbadać wywrotową i „nieamerykańską” działalność propagandową w Stanach Zjednoczonych. W 1938 r. Izba przegłosowała utworzenie Specjalnej Komisji do Badań nad Działalnością Nieamerykańską (często nazywanej Komisją Diesa) pod przewodnictwem Martina Diesa, demokraty z Teksasu. W 1945 roku ta specjalna komisja stała się stałą komisją, Komisją Izby Reprezentantów ds. Działalności Antyamerykańskiej (HUAC). Kiedy w następnym roku Republikanie przejęli kontrolę nad Kongresem, przewodniczącym został przedstawiciel New Jersey J. Parnell Thomas. Zgodnie z pierwotnymi założeniami komitet miał być bezpartyjny i skupiać się na gromadzeniu informacji o rodzimym radykalizmie politycznym wszelkich przejawów. Jednak zarówno pod rządami Diesa, jak i Thomasa komitet skupił się przede wszystkim na grupach lewicowych i osobach powiązanych z administracją prezydenta Franklina Roosevelta, stając się potężnym konserwatywnym wrogiem Nowego Ładu. Wśród wczesnych przesłuchań komisji znalazło się dochodzenie w sprawie wpływów komunistów w Federal Theatre and Writers Project, części Administracji Works Progress; wynikająca z tego presja polityczna skłoniła Kongres do odrzucenia projektu w 1939 r. Dodatkowe dochodzenie dotyczyło związków zawodowych wchodzących w skład CIO – głównego sojusznika politycznego Roosevelta – oraz Amerykańskiego Kongresu Młodzieży, grupy powiązanej z Eleanor Roosevelt. Kolejnym celem była sekretarz pracy Frances Perkins, którą Dies próbował postawić w stan oskarżenia po tym, jak odmówiła deportacji przywódcy związku zawodowego dokerów Harry’ego Bridgesa, znanego komunisty. Dies nie wierzył, że Nowy Ład był po prostu reformą ustawodawstwa mającą na celu złagodzenie społecznych i gospodarczych skutków Wielkiego Kryzysu; uważał, że Nowy Ład toruje drogę komunistom do osłabienia amerykańskiego systemu kapitalistycznego. Ponadto obawiał się, że rząd federalny, a zwłaszcza władza wykonawcza, zyskuje „autokratyczną” władzę. Ostatecznie Komitet Diesa oskarżył 640 organizacji, ponad 430 gazet i prawie 300 grup zawodowych o bycie prawdopodobnymi frontami komunistycznymi. Ich dochodzenia często przypominały „wyprawy na ryby”: jeśli jakaś inicjatywa nie przyniosła szybko informacji, komisja traciła zainteresowanie i podjęto inną inicjatywę. Ponieważ jednak śledztwo trafiło na pierwsze strony gazet, nawet nieudana próba może narazić grupę lub osobę na publiczną stygmatyzację. Dies był beztroski w obchodzeniu się z informacjami, które często opierały się na nieodpowiednich badaniach. Komisja opublikowała alarmistyczne raporty, które według Diesa dokumentowały istnienie spisków mających na celu sabotaż

przemysłu w Stanach Zjednoczonych, ale takie raporty często były przypadkowymi kompendium teoretycznych pism myślicieli komunistycznych, takich jak Karol Marks, bez szczegółów. Przez lata wiele osób objętych dochodzeniem i oskarżonymi przez komisję nigdy nie pojawiło się na rozprawie, na której mogli się bronić. Jeśli się pojawili, nie mogli powołać świadków potwierdzających ani przestuchać oskarżycieli. Po oskarżeniu poszczególne osoby odwoływały się do sądów amerykańskich, twierdząc, że naruszane są ich wolności obywatelskie, ale sądy uznały, że wymiar sprawiedliwości nie może uzurpować sobie uprawnień dochodzeniowych Kongresu. Kilka osób zdemaskowanych przez Dies Committee było zaangażowanymi członkami Amerykańskiej Partii Komunistycznej, która otrzymywała rozkazy z Moskwy. Inni to liberałowie związani z partią poprzez organizacje „frontu ludowego”, którzy dołączyli do niej, ponieważ obawiali się Wielkiego Kryzysu lub postrzegali komunizm jako istotny bastion przeciwko faszyzmowi w Europie. Po podpisaniu przez Związek Radziecki paktu o nieagresji z nazistowskimi Niemcami w 1939 r. wielu sympatyków liberalizmu i część komunistów zerwało z partią. Jednak Komisja Diesa nigdy nie brała pod uwagę tych różnic między podejrzanymi; zdaniem komisji wszystkie z nich były „łagodne wobec komunizmu”, a zatem stanowiły zagrożenie. Własne wysiłki antykomunistyczne komitetu znacznie się skomplikowały w 1941 r., kiedy Związek Radziecki stał się sojusznikiem Ameryki podczas II wojny światowej. W czasie wojny komitet stracił na znaczeniu. W miarę narastania zimnej wojny HUAC przeprowadził serię przesłuchań na wysokim szczeblu. W 1947 roku komisja zbadała doniesienia o działalności wyrotowej komunistycznej w przemyśle filmowym. Być może 300 pracowników hollywoodzkich studiów dołączyło do partii komunistycznej w latach trzydziestych i czterdziestych XX wieku; większość z nich była scenarzystami, a wielu sympatyzowało z brutalnym strajkiem, który wstrząsnął branżą w 1945 r. Kilku znanych „przyjaznych” świadków zeznawało na temat działalności komunistów w Hollywood, w tym szef studia Jack Warner oraz aktorzy Robert Taylor i Ronald Reagan, prezes Gildii Aktorów Ekranowych. HUAC podejrzewał, że scenarzyści próbowali wprowadzić do filmów prokomunistyczne przesłania, chociaż znaleźli na to niewiele dowodów. W sumie 10 scenarzystów, w tym nominowany do Oscara Dalton Trumbo, zostało wezwanych do złożenia zeznań przed komisją. Ci „nieprzyjaciele” świadkowie – znani jako Hollywoodzka Dziesiątka – wykorzystali okazję, aby ze złością potępić HUAC, odmówili odpowiedzi na pytania dotyczące ich przynależności politycznej, za co ostatecznie zostali przywołani za pogardę i skazani na kary więzienia. Obawiając się negatywnego rozgłosu, jaki wywołały przesłuchania, dyrektorzy hollywoodzkich studiów „umieścili” na czarnej liście (odmówili zapewnienia pracy) podejrzanych o komunizm w branży, co było praktyką trwającą przez całe lata pięćdziesiąte. W 1948 r. HUAC zbadał wybitnego fizyka jądrowego Edwarda U. Condon, który służył w Projekcie Manhattan i był dyrektorem Krajowego Biura Standardów. Przewodniczący Thomas stanowczo nie zgodził się z poglądem Condon, że cywile, a nie wojsko, powinni kontrolować Komisję Energii Atomowej; w zamian Thomas nazwał Condon „najślabszym ogniwem” bezpieczeństwa narodu. Komisja nigdy nie znalazła dowodów na nielojalność Condon i została publicznie skarcona przez prezydenta Harry'ego S. Trumana. W 1948 r. komisja podjęła także najstłynniejsze i najskuteczniejsze śledztwo – jedyne, które wykazało rzeczywiste komunistyczne szpiegostwo w rządzie. Whittaker Chambers, redaktor magazynu Time i były agent komunistycznego podziemia, stanął przed HUAC i wymienił Algera Hissa jako urzędnika Nowego Ładu, który w latach trzydziestych XX wieku przekazał mu tajne dokumenty. Wysoce utalentowany Hiss, który został prezesem Carnegie Endowment for International Peace, stanowczo zaprzeczył, jakoby znał Chambersa podczas bezpośredniej konfrontacji przed komisją. Późniejsze metodyczne dochodzenie przeprowadzone przez członka komisji Richarda M. Nixona ujawniło dowody na to, że Hiss i Chambers znali się, a Hiss został skazany na karę więzienia w 1950 r. za popełnienie krzywoprzysięstwa. Sprawa Hiss-Chambers podsycała narodowe obawy przed komunistyczną działalnością wyrotową i wydawała się legitymizować teorie spiskowe HUAC, taktykę konfrontacyjną i pogardę dla praw jednostki. Posłużą one za szablon dla własnych dochodzeń senatora Josepha McCarthy'ego w sprawie komunizmu w latach pięćdziesiątych.

Kampania Stu Kwiatów w Chinach (1956–1957)

Pomiędzy 1949 r., kiedy doszła do władzy, a 1957 r. Komunistyczna Partia Chin (KPCh) zakończyła reformę rolną i wyeliminowała opozycję wewnętrzną. W wyniku pierwszego planu pięcioletniego skolektywizował rolnictwo i zaawansowany przemysł. Przewodniczący Mao Zedong (Mao Tse-tung) uważał, że większość intelektualistów popiera jego cele, obawiał się jednak, że wśród około 100 000 „wyższych intelektualistów”, którzy zostali wyszkoleni na Zachodzie, pojawił się opór. Aby wzbudzić ich entuzjazm, Mao i premier Zhou Enlai (Chou En-lai) postanowili w 1956 roku rozpocząć kampanię pod hasłem „Niech zakwitnie sto kwiatów, niech sto szkół rywalizuje”. Termin ten został zapożyczony z epoki Stu Szkół Myśli późnej dynastii Zhou (Chou), około 500 roku p.n.e., kiedy rozwinęło się wiele filozofii. Jej celem było pozyskanie współpracy intelektualistów poprzez umożliwienie debaty i umożliwienie im kwestionowania kompetencji kadr partyjnych w kierowaniu nauką i technologią. Kadry także zachęcano do krytykowania systemu, w którym pracowały. Krytyków zachęcała pewna liberalizacja w Związku Radzieckim po rozpoczęciu destalinizacji przez Nikitę Chruszczowa w 1956 r. Niektórzy inspirowali się Ruchem Czwartego Maja i rewolucją intelektualną w Chinach w 1919 r. Wielu jednak inspirowało się ideałami i myślami marksistowsko-leninowskimi ich obowiązkiem jest wskazanie, gdzie partia odeszła. Większość starała się wyrazić swoją krytykę w granicach systemu, jak np. pisarz-dziennikarz i członek KPCh Liu Binyan (Liu Pinyen), w którego artykułach prasowych opisywano rozbieżność między biurokratycznym złym zarządzaniem a ideałami komunistycznymi. Do 1957 r. zaangażowali się także studenci uniwersytetów, na czele z studentami z Narodowego Uniwersytetu w Pekinie, których poprzednicy przewodzili Ruchowi Czwartego Maja. Zawiesili plakaty protestujące przeciwko upolitycznieniu życia akademickiego na Murze Demokracji. Przywódcy KPCh byli jednak nieprzygotowani na skalę i gorycz krytyki ze strony pisarzy, naukowców i socjologów. W lipcu 1957 Mao zmienił zdanie, stwierdzając, że wolność intelektualna jest dozwolona tylko wtedy, gdy wzmacnia socjalizm. Potępił tych, którzy wypowiadali się w kampanii Stu Kwiatów, nazywając ich „prawicowcami”, „kontrrewolucjonistami” i „trującymi chwastami”. Wielu starszych przywódców KPCh nigdy nie poparło tej kampanii i nie wspierało represji. Pod koniec roku kampania antyprawicowa była już w pełnym rozkwicie, a ponad 300 000 intelektualistów zostało skazanych i wysłanych do więzień lub łagrów, upokorzonych publicznymi donosami i zmuszonych do spowiedzi. Ich kariery dobiegły końca. Niezliczona liczba zdolnych studentów i młodych kadr nigdy nie dostała szansy na karierę w wyniku swojego udziału. Niektórzy zostali straceni. Wahadło w stronę surowych represji było ostre i nieubłagane. Odzwierciedlało to niepewność przywódców KPCh i ich strach przed wolnością.

Kino latynoamerykańskie

Filmy dotarły do Ameryki Łacińskiej niedługo po debiucie tego wynalazku braci Lumière w Paryżu w 1895 roku. Agenci Lumière rozproszyli się po całym świecie, aby sprzedawać sprzęt projekcyjny, kamery i taśmy filmowe wszędzie tam, gdzie istniał rynek, który to wspierał; w Ameryce Łacińskiej oznaczało to głównie duże, stabilne gospodarki Argentyny, Brazylii i Meksyku. Pierwsi widzowie filmów w Ameryce Południowej niezmiennie widzieli produkty importowane z Europy; Włochy stały się dominującą siłą w raczkującym przemyśle filmowym do 1912 r. Jednak podczas I wojny światowej amerykańskie firmy wykorzystały zakłócenia w europejskim przemyśle filmowym, aby zdobyć przyczółek na rynku i do 1926 r. szacunkowo 95 procent czasu ekranowego Ameryka Południowa wybrała filmy amerykańskie. Lokalni filmowcy ledwo mogli konkurować na tym zmonopolizowanym rynku. Większość ograniczała się do kronik filmowych i filmów dokumentalnych. Szczególnie zła sytuacja była w Meksyku, który od początku był zdominowany przez pobliską amerykańską maszynę filmową. Obiecujące młode gwiazdy, takie jak Lupe Velez i Dolores del Rio, zostały zwabione do sławy w pobliskim Hollywood, podczas gdy amerykańscy reżyserzy wykorzystywali meksykańskie lokalizacje

(i miejscowych) do tworzenia coraz bardziej popularnych westernów. Podczas rewolucji meksykańskiej przywódca armii rebeliantów Pancho Villa podpisał kontrakt z amerykańską wytwórnią filmową na sfilmowanie go w akcji – posunął się nawet do odtworzenia bitew i potyczek, jeśli kamerzystom nie udało się zrobić dobrych ujęć podczas rzeczywistej walki. Przerażeni tym, że pokazywano ich światu jako pozbawionych kultury dzikusów, pierwsi meksykańscy reżyserzy filmowi, tacy jak Manuel de la Bandera i Mimi Derba, poświęcili się produkcji filmów, które ukazywały „dobro i wielkość” ich kultury. Bez wsparcia państwa niewiele mogli zrobić, aby przeciwdziałać niekończącej się produkcji amerykańskich studiów. Tylko nieznacznie lepiej było w Brazylii i Argentynie. Właściciele kin porzucili lokalne filmy fabularne na rzecz bardziej dochodowych filmów importowanych z Ameryki. Historyk filmu John King zauważa jednak, że kilka filmów wyprodukowanych w tym okresie ukazywało przebyte tego, co miało nadejść. W Brazylii 22-letni reżyser Mario Peixoto stworzył *Limite* (Granica, 1931), będący kroniką walki o przetrwanie na małej łódce po katastrofie na morzu. W Argentynie King wyróżnia trzy filmy, które zapowiadają społecznie świadome filmy z lat 60. i 70.: *El ultimo malon* (Ostatni atak Indian, 1917), fikcyjna opowieść o powstaniu z przełomu wieków; *Juan sin ropa* (Juan bez ubrania, 1919) Francuza Georges Benoïta o masakrze podczas współczesnego strajku; oraz *El apóstol* Frederico Valle'a (Apostoł, 1917), satyra polityczna na prezydenturę Hipolito Yrigoyena i pierwszy pełnometrażowy film animowany w historii kina. Filmy dźwiękowe pojawiły się w Ameryce Łacińskiej pod koniec lat dwudziestych XX wieku, ale technologia była kosztowna, a ich dystrybucja nierówna. Wiele krajów nie miałyby „talkie” przez lata. Nawet w nielicznych krajach, które miały dobre rozwinięty przemysł filmowy, konkurowanie z hegemonią przemysłu amerykańskiego było wyzwaniem. Ale w tym okresie narodziły się także musicale latynoamerykańskie, w tym tanguera w Argentynie, chanchada w Brazylii i ranchera w Meksyku, które łączyły rodzime pieśni i tradycje taneczne tych krajów z formułami spopularyzowanymi przez studia północnoamerykańskie. Dzięki wojennym zmianom w amerykańskim przemyśle filmowym i upadkowi potężnego argentyńskiego przemysłu filmowego, lata czterdzieste XX wieku stały się znane jako „złoty wiek” kina meksykańskiego. Kluczowym filmem tamtej epoki była *Maria Candelaria* (1943), w której udział wzięli słynny reżyser Emilio „El Indio” Fernández, operator Gabriel Figueroa i aktorka Delores del Rio. Wraz z zakończeniem II wojny światowej film meksykański ponownie podupadł i utrzymywał się przez ponad dekadę.

Komisja Lyttona i raport

W nocy 18 września 1931 roku japońska armia Kwantung stacjonująca w Mandżurii, północno-wschodnich prowincjach Chin, zorganizowała niewielką eksplozję bomby na torach kolei południowomandżurskiej niedaleko Mukden, administracyjnej stolicy Mandżurii. Twierdząc, że to chiński sabotaż, wojsko japońskie wkroczyło do akcji, atakując jednocześnie kilkanaście chińskich miast w regionie. Jednostki japońskie ze swojej kolonii w Korei najechały, aby poszerzyć atak. Było to znane jako incydent mandżurski lub incydent w Mukden. Armia chińska nie mogła się równać z przeważającymi siłami japońskimi. Dlatego Chiny zdecydowały się nie stawiać militarnego oporu i zaapelowały do Ligi Narodów o wsparcie. Apelowały także do Stanów Zjednoczonych jako sygnatariuszy Paktu Kellogga-Brianda z 1928 r. i Traktatu Waszyngtońskiego z 1922 r. Oczekiwano, że międzynarodowe wsparcie dla Chin było letnie. Jednak zgromadzenie ligi podjęło 30 września i 24 października dwie uchwały nakazujące Japonii wycofanie swoich sił, co rząd japoński obiecał dotrzymać, ale nie miały one wpływu na jej wojsko. 10 grudnia liga podjęła decyzję o wystaniu komisji śledczej pod przewodnictwem brytyjskiego dyplomaty Lorda Lyttona, która spędziła sześć tygodni w Mandżurii oraz trochę w Japonii i Chinach. Japonia podbiła Mandżurię w pięć miesięcy, a następnie 9 marca 1932 roku ustanowiła marionetkowe państwo zwane Mandżukuo (stan Mandżurów). Następnie pułkownik Doihara Kenji, szef wywiadu Armii Kwantung, zwabił ostatniego cesarza Qing (Ch'ing), Pu-i (P'u-yi) do Mandżurii, mianując go dyrektorem naczelnym (później „cesarzem”) w reżimie całkowicie kontrolowanym przez Japończyków. Raport Lyttona, przedłożony lidze 1 października 1932 r., obalił

twierdzenie Japonii, że Mandżukuo ma lokalne poparcie, potępił Japonię za agresję i zalecił przywrócenie Mandżurii chińskiej suwerenności. Zalecił także utrzymanie polityki otwartych drzwi w Mandżurii i szczególne uwzględnienie japońskich i radzieckich interesów handlowych w regionie. Chiny zasygnalizowały całkowitą akceptację zaleceń raportu, podobnie jak zgromadzenie ligi 14 lutego 1933 r. jednym głosem sprzeciwu – Japonii. 27 marca Japonia ogłosiła swoją rezygnację z Ligi. Niepowodzenie Ligi Narodów w powstrzymaniu japońskiej agresji na Chiny w wyniku incydentu mandżurskiego zasygnalizowało jej niemoc i skazało organizację międzynarodową na zagładę. Stany Zjednoczone ogłosiły 7 stycznia 1932 r. Doktrynę nieuznania (lub doktrynę Stimsona na cześć sekretarza stanu Henry'ego Stimsona), stwierdzając, że nie uznają żadnej sytuacji powstałej w wyniku wojny z naruszeniem Paktu Kellogga-Brianda. Japońscy militaryści, zachęceni swoim sukcesem, zignorowaliby zarówno ligę, jak i Stany Zjednoczone, aby kontynuować agresję.

Konstytucja Meksyku (1917)

Dla wielu współczesnych Meksykanów konstytucja Meksyku z 1917 r. jest ważnym dokumentem w ich historii, ucieleśniającym wartości rewolucji meksykańskiej. Była to czwarta konstytucja napisana dla Meksyku, a jej powstanie nastąpiło pod przywództwem Venustiano Carranzy, prezydenta Meksyku w latach 1917–1920. Wprowadzała gruntowne reformy w zakresie podziału ziemi i pracy, poważnie ograniczając władzę i autonomię Kościoła katolickiego, gwarantowała prawa obywateli Meksyku oraz sankcjonowała system federalny i równowagę sił. Od 1917 r. konstytucja była wielokrotnie ignorowana, zmieniana i reinterpretowana w zależności od przywództwa i klimatu politycznego, łącznie wprowadzono do niej 350 poprawek. Carranza zainicjował tworzenie konstytucji z 1917 r., aby wzmocnić swoje twierdzenia, że przekształci ideały rewolucji w rzeczywistą praktykę. W styczniu 1915 r. Carranza rozpoczął kampanię mającą na celu przygotowanie Meksyku do nowej konstytucji. Pełniąc funkcję pierwszego wodza w okresie przedkonstytucyjnym (1915 i 1916), we wrześniu 1916 r. zadekretował, że w następnym miesiącu w każdym meksykańskim mieście i miasteczku odbędą się wybory w celu wybrania delegatów na kongres założycielski, który miał opracować projekt konstytucji. Do kongresu wybrano wielu regionalnych przywódców i rewolucjonistów lojalnych wobec Carranzy, ale oddanych wdrażaniu ideologii rewolucji aż do radykalizmu. Kongres założycielski zebrał się w listopadzie 1916 r. w mieście Querétaro, miejscu egzekucji cesarza Maksymiliana w czerwcu 1867 r. Mając tylko dwa miesiące na przygotowanie dokumentu, delegaci szybko skupili się na zadaniu. Umiarkowani liberałowie z delegacji stanęli twarzą w twarz z wieloma dowódcami wojskowymi rewolucji. Ludzie ci najpierw zaatakowali Kościół katolicki, koncentrując się na jego roli w edukacji i proponując artykuł 3, który zabraniał Kościołowi dostępu do szkolnictwa podstawowego i zsekularyzowania instytucji prywatnych. Po ożywionej debacie połączonej z mocnymi przemówieniami radykałowie przyjęli artykuł 3, co zaniepokoiło Carranzę. Wysłał na kongres generała Alvaro Obregóna w nadziei, że będzie moderował lewicowców. Zamiast tego Obregón rzucił swoją potężną siłę militarną i polityczną za Múgicę i innych reformatorów. Następnie delegaci zaproponowali kilka artykułów do konstytucji charakteryzującej się gruntownymi reformami społecznymi i gospodarczymi. Artykuł 27 zaproponował radykalną nową politykę dotyczącą gruntów, która odwróciła politykę Díaza polegającą na zachęcaniu do inwestycji zagranicznych i własności gruntów. Artykuł 27 miał na celu przywrócenie suwerenności narodowej, nadając tym ograniczeniom moc wsteczną, umożliwiając prezydentowi przejmowanie gruntów i majątku będącego w posiadaniu zagranicznych właścicieli. Otworzyło to społecznościom chłopskim możliwość składania petycji o zwrot utraconych ziem dużym majątkom. Relacje między Kościołem a państwem były przedmiotem więcej niż jednego artykułu Konstytucji z 1917 r. Oprócz artykułu 3, który wykluczał Kościół z edukacji, artykuły 27 i 130 pozbawiły Kościół większości jego władzy w Meksyku. Pozbawiony prawa do posiadania i zarządzania majątkiem, Kościół utracił znaczną część dochodów przeznaczanych na wspieranie dzieł charytatywnych. Duchowni nie mogli już głosować, piastować urzędów politycznych ani gromadzić się w celach politycznych. Múgica

i jego zwolennicy wprowadzili artykuł 130 na sam koniec kongresu założycielskiego, gdy delegaci byli zmęczeni debatą. Niektórzy uczeni powołują się na zmęczenie związane z uchwalaniem surowych antyklerykalnych przepisów, ponieważ głosowanie odbyło się o godzinie 2:00 w dniu ostatniego posiedzenia kongresu. Partia Pracy zajęła także centralne miejsce w radykalnym programie nowej konstytucji. Artykuł 5 położył kres systemowi długów, niedoli wielu biednych meksykańskich pracowników. Artykuł 123 zorganizował pracę, zezwalając na związki zawodowe i prawo do strajku. Wprowadziła także szereg przepisów mających na celu ochronę pracowników, zwłaszcza kobiet i dzieci. Ustalono ośmiogodzinny dzień pracy z jednym dniem odpoczynku w tygodniu. Kobietom i dzieciom zakazano pracy po godzinie 22:00, dzieciom poniżej szóstego roku życia nie wolno było pracować, a poniżej 16 roku życia mogły pracować tylko po sześć godzin dziennie. Wynagrodzenia miały być wypłacane w gotówce, a płaca minimalna została ustalona. Konstytucja z 1917 r. stworzyła ramy dla radykalnych zmian w Meksyku. Jednak przyznało także prezydentowi wielką władzę, a Carranza zignorowała wiele jego reform. Wdrożenie postanowień kongresu założycielskiego zajęłoby prawie cały XX wiek, a niektóre nigdy nie zostałyby w pełni zrealizowane. Administracja Lázaro Cárdenasa od 1934 do 1940 roku wykonała najwięcej pracy nad realizacją ideałów konstytucji, zwłaszcza w zakresie reformy rolnej, pracy i edukacji. Po 1940 r. zmniejszono nacisk na niektóre artykuły, jak np. artykuł 27, który zniechęcał do inwestycji zagranicznych. Pomimo takich zmian w konstytucji z 1917 r. pozostaje ona ważnym dokumentem we współczesnej historii Meksyku, który uTORował drogę znaczącym reformom społecznym i gospodarczym.

Kryzysy marokańskie

Przed I wojną światową miały miejsce dwa poważne kryzysy związane z kontrolą Maroka z udziałem Francji i Niemiec. Zainteresowanie Francji Marokiem stale wzrosło po przejęciu przez nią sąsiedniej Algierii w 1830 r. Niemcy, zjednoczone dopiero w 1870 r., późno przystąpiły do imperialnej gry i musiały zadowolić się próbami zabezpieczenia terytoriów, które nie zostały jeszcze zajęte przez inne europejskie mocarstwa imperialne, zwłaszcza Wielką Brytanię i Francję. Na przełomie wieków Maroko było jednym z nielicznych narodów afrykańskich, który nie został przejęty przez mocarstwa europejskie, dlatego Niemcy byli nim zainteresowani. Chociaż Wielka Brytania twierdziła, że jest neutralna w kwestii Maroka, potajemnie zgodziła się na francuską ekspansję na ten obszar podczas negocjacji, które doprowadziły do rozpoczęcia Cordialu Ententy w 1904 r. Kryzys Tangerski był pierwszym starciem między Francją a Niemcami. W 1905 roku cesarz Wilhelm II odwiedził Tanger, gdzie ogłosił swoje poparcie dla niepodległego Maroka. Prowokacja ta zirytowała rząd francuski i wzbudziła gniew opinii publicznej wobec Niemiec. Marokański sułtan dynastii Alawi, pragnąc przedłużyć swoje panowanie, zapowiedział wsparcie dla międzynarodowej konferencji, która, jak miał nadzieję, doprowadzi do utrzymania przez Maroko niepodległości. W 1906 roku 13 krajów, w tym Stany Zjednoczone, zebrało się na konferencji w Algeciras w południowej Hiszpanii. Hiszpanie mieli już małe gospodarstwa w północnym Maroku wokół miasta Ceuta. Następnie Hiszpanie i Francuzi zgodzili się na oddzielenie stref wpływów w Maroku. Po przedłużających się negocjacjach Francji przyznano w Maroku specjalny status, choć zobowiązała się do poszanowania interesów niemieckich. W tajemnicy Wielka Brytania, obawiając się rosnącej siły morskiej Niemiec, ponownie zapewniła swoje wsparcie dla Francuzów w Maroku. Sułtan Abd al-Hafi (1908–13) sprzeciwił się temu, ale Francja w dalszym ciągu rozszerzała swoją kontrolę nad finansami Maroka. Mały kryzys, tzw. afera Casablanki, wybuchł w 1908 r., kiedy Francuzi schwytali trzech niemieckich dezertersów z francuskiej Legii Cudzoziemskiej, gdy przebywali oni w areszcie niemieckiego konsula, z naruszeniem konwencjonalnego prawa międzynarodowego. Niemcy zaprotestowały i sprawa trafiła do Trybunału w Hadze. Na mocy kolejnego porozumienia francusko-niemieckiego Niemcy na krótko zaakceptowały szczególne stanowisko Francji, ale uzyskały pewne ustępstwa gospodarcze. W 1911 roku Francja przeniosła wojska w głąb Maroka i zajęła główne miasto Meknes. Drugi poważny kryzys wybuchł, gdy Niemcy zareagowali, rozmieszczając

kanonierkę „Pantera” u wybrzeży portowego miasta Agadir w południowym Maroku. Rząd brytyjski publicznie wyraził swoje poparcie dla Francji, a nawet zagroził Niemcom możliwą wojną. Kolejne negocjacje zaowocowały zdobyciem przez Niemcy niewielkiego fragmentu terytorium we francuskiej Afryce Równikowej (na terenie dzisiejszej Republiki Konga) i utrzymaniem przez Francję uprzywilejowanej pozycji w Maroku, zdecydowanie ważniejszym z obu terytoriów. Francja ustanowiła pełny protektorat nad Marokiem na mocy traktatu w Fezie w 1912 r. Sułtan został zmuszony do podpisania francuskich warunków, a marszałek Louis Hubert Lyautey został mianowany pierwszym francuskim generałem-rezydentem Maroka. Francja sprawowała kontrolę do czasu przyznania Marokowi niepodległości w 1956 r. Francuska i niemiecka rywalizacja o Maroko przyczyniła się do narastania napięć między narodami europejskimi i przyczyniła się do wybuchu I wojny światowej w 1914 r.

Kwestia Shandong (Shantung) (1919)

Shandong (Shantung) to prowincja na północnym wybrzeżu Chin. Jest to miejsce narodzin dwóch wielkich mędrców, Konfucjusza i Mencjusza, dlatego nazywane jest Świętą Ziemią Chin. Dramatycznie osłabione po klęsce z Japonią w 1895 r. Niemcy rozpoczęły „walkę o Chiny” w 1898 r., zajmując port w Jiaozhou (Kiaochow) w Shandong w celu stworzenia niemieckiej bazy morskiej i zmuszając rząd Qing (Ch'ing) do dzierżawy go dla Niemiec na 99 lat. Niemcy otrzymały także prawo do budowy i kontroli dwóch linii kolejowych w Shandong oraz uzyskały inne koncesje wydobywcze i finansowe. Shandong stało się niemiecką strefą wpływów. Japonia przystąpiła do I wojny światowej jako sojusznik Wielkiej Brytanii, a jej celem było zniszczenie wpływów niemieckich w Azji Wschodniej; do listopada 1914 r. wyparł wszystkie niemieckie interesy w Shandong. W 1915 roku rząd japoński przedstawił chińskiemu prezydentowi Yuan Shikai (Yuan Shihk'ai) dwadzieścia jeden żądań, mających na celu ustanowienie jego hegemonii w Chinach. Jedna grupa przewidywała przeniesienie niemieckich interesów w Shandong do Japonii. Choć Yuan zgodził się na żądania w maju 1915 r., nigdy nie zostały one ratyfikowane przez chiński parlament, który rozwiązał. W 1917 roku sojusznicy Japonii (Wielka Brytania, Francja, Rosja i Włochy) zgodzili się na przeniesienie po wojnie praw niemieckich w Shandong na rzecz Japonii. Po przystąpieniu do wojny Stany Zjednoczone zgodziły się także na specjalne prawa Japonii w Chinach. Chiny przystąpiły do I wojny światowej w 1917 roku jako mocarstwo stowarzyszone i tym samym zdobyły miejsce na Konferencji Pokojowej w Paryżu w 1919 r. Jej ogólny cel, uchylenie nierównych traktatów, które Chiny były zmuszone podpisać z mocarstwami zachodnimi od 1842 r., nigdy nie był omawiany. Japonia miała trzy cele w Paryżu: (1) Wyspy Mikronezyjskie (Karoliny, Mariany i Wyspy Marshalla) na północnym Pacyfiku jako mandaty w ramach Ligi Narodów, które zostały przyznane; (2) klauzula paktu Ligi Narodów dotycząca równości rasowej, która była kontrowersyjna i wycofana; oraz (3) uzyskanie praw niemieckich w Shandong. Pozycja prawna Chin została zagrożona, gdy Japonia ujawniła tajne porozumienie z następcą Yuana w Chinach, które uznawało prawa Japonii w Shandong w zamian za japońskie pożyczki. Utrata Shandong wywołała ogromny gniew opinii publicznej w Chinach, skierowany głównie przeciwko politykom, których postrzegano jako niekompetentnych i zdrajców. Protesty prowadzone przez studentów, zwane Ruchem Czwartego Maja, zyskały szerokie poparcie kupców i robotników. Na rząd wywierano presję, aby nie podpisał traktatu wersalskiego z Niemcami

Korespondencja szeryfa Husajna – McMahona

Korespondencja szeryfa Husajna – McMahona była tajnym porozumieniem między szeryfem Husajnem, reprezentującym Arabów, a Brytyjczykami w sprawie przyszłości terytoriów arabskich w Imperium Osmańskim. Szeryf Husajn był szeryfem, czyli władcą świętego miasta muzułmańskiego Mekki. Husajn, członek rodziny Haszymidzkiej, był bezpośrednim potomkiem proroka Mahometa, w związku z czym miał wpływy zarówno polityczne, jak i religijne. Jako arabski nacjonalista Husajn chciał jednego,

zjednoczonego, niezależnego państwa arabskiego. Prywatnie ambitny, chciał też zostać władcą tego państwa. W 1915 roku szeryf Husajn wysłał tajny list do najbliższego wysokiego rangą urzędnika brytyjskiego, Henry'ego McMahon, brytyjskiego wysokiego komisarza w Egipcie, proponując, aby Arabowie walczyli po stronie Brytyjczyków podczas I wojny światowej w zamian za niepodległość. Stan, kiedy wojna się skończyła. Ponieważ listy musiały być dostarczane ręcznie przez tajnych agentów z Mekki do Kairu i z powrotem, korespondencja trwała od lipca 1915 r. do stycznia 1916 r. Chociaż McMahon, który nie mówił po arabsku i nie wiedział zbyt wiele o Bliskim Wschodzie, nie miał nic wspólnego z Odpowiedzi brytyjskie, które napisali urzędnicy rządowi w Londynie, a jego nazwisko, jako najwyższego rangą urzędnika brytyjskiego w Kairze, zostało opatrzone tekstami. Po przetłumaczeniu listów Husajna na angielski zaszyfrowano je tajnym kodem i przesłano do Londynu w celu podjęcia ostatecznych decyzji co do tego, jakich odpowiedzi rząd chce udzielić. W swoim pierwszym liście Husajn nakreślił granice proponowanego państwa arabskiego. Granice miały biec wzdłuż Morza Czerwonego i obejmować Półwysep Arabski, ale nie Aden, który był już kolonią brytyjską; państwo obejmowałoby także dzisiejszy Irak, Syrię, Liban, Izrael-Palestynę, Jordanię i obszar wokół Aleksandretty w dzisiejszej Turcji. Całe to terytorium było w przeważającej mierze arabskie pod względem etnicznym, językowym, kulturowym i historycznym. Husajn wysłał także swojego syna Faysala, aby upewnił się, czy arabscy nacjonaliści w większej Syrii poprą proponowane państwo arabskie. Zgodzili się poprzeć plany szeryfa Husajna. W ramach pretekstu tej misji rozpoznawczej Faysal odwiedził także Stambuł, aby spotkać się z Komitetem Unii i Postępu, wirtualnymi władcami Imperium Osmańskiego, które walczyło po stronie Niemiec i państw centralnych w wojnie. Była to misja wysoce niebezpieczna, gdyż w oczach Turków propozycje szeryfa Husajna były zdradliwe. Latem 1915 roku Turcy publicznie powiesili kilku arabskich nacjonalistów w centrum Bejrutu. Plac, na którym odbywały się egzekucje, w dzisiejszym Libanie do dziś nazywany jest Placem Męczenników. Brytyjczycy odpowiedzieli, że dyskusja o granicach państwa arabskiego jest przedwczesna. Szeryf Husajn następnie oddał Aleksandrettę, a Wielka Brytania odpowiedziała, że chce pominąć większość obszaru dzisiejszego Libanu, ponieważ Francuzi mają tam interesy. Chcieli także pominąć większą część dzisiejszego Iraku. W całych listach terytoria te określane były tureckimi terminami administracyjnymi wilajetów, czyli prowincji, które nie odpowiadały dokładnie granicom współczesnych narodów Bliskiego Wschodu. Choć Brytyjczycy nie komunikowali swoich interesów szeryfowi Husajnowi, wiedzieli o złożach ropy w Iraku i zależało im na utrzymaniu kontroli nad Irakiem ze względów ekonomicznych i strategicznych. Szeryf Husajn nie został też poinformowany o tajnych negocjacjach prowadzonych jednocześnie między Brytyjczykami i Francuzami w sprawie terytoriów arabskich. Te tajne negocjacje zaowocowały porozumieniem Sykes-Picot z maja 1916 r., które wydawało się częściowo sprzeczne z porozumieniem zawartym przez rząd brytyjski z Husajnem. Na początku 1916 r. szeryf Husajn w zasadzie zgodził się walczyć po stronie Brytyjczyków w zamian za jedno państwo arabskie, prawdopodobnie bez Libanu i części Iraku, które, jak sądził, jako w większości arabskie, ostatecznie stanie się częścią tego państwa. W wymianie zdań nie wymieniono konkretnie Palestyny z nazwy, ale szeryf Husajn wyraźnie wierzył, że zostanie włączona do proponowanego państwa arabskiego. Na podstawie tej korespondencji Arabowie wznieśli zbrojny bunt przeciwko Turkom w czerwcu 1916 roku i przez cały czas wojny walczyli po stronie Brytyjczyków. Siły Husajna natychmiast zabezpieczyły Mekkę i znaczną część wybrzeża Morza Czerwonego, ale nie udało im się zająć Medyny, która pozostawała w rękach Turków osmańskich do końca I wojny światowej. Brytyjczycy wsparli bunt pieniędzmi, zaopatrzeniem i doradcami, w tym TE Lawrence, znanym jako Lawrence z Arabii. Siły arabskie stosowały głównie taktykę wojny partyzanckiej, atakując tureckie flanki osmańskie i wysadzając linie kolejowe i komunikacyjne, gdy armia brytyjska posuwała się na północ przez Palestynę do Syrii i Libanu w latach 1917 i 1918. Publikacji pod koniec 1917 roku Deklaracji Balfoura udzielającej brytyjskiego poparcia syjonistycznym aspiracjom dotyczącym niepodległego narodu żydowskiego w Palestynie natychmiast sprzeciwił się szeryf Husajn i Arabowie na tej podstawie, że obszar ten był arabski i że deklaracja była sprzeczna z wcześniejszym

porozumieniem zawartym z szeryfem Husajnem. Kontrowersje wokół sprzecznych warunków trzech porozumień wojennych - korespondencji szeryfa Husajna-McMahona, porozumienia Sykes-Picot i Deklaracji Balfoura - stały się punktem spornym na Konferencji Pokojowej w Paryżu i były przedmiotem dyskusji aż do XXI wieku .

Kongres Narodowy Rdzennych Afrykanów (przed 1950 r.)

Kongres Narodowy Rdzennych Afrykanów był poprzednikiem Afrykańskiego Kongresu Narodowego (ANC). Zmienił nazwę w 1923 roku, aby odzwierciedlić rosnącą demografię, która obejmowała członków spoza Republiki Południowej Afryki. Kongres Narodowy Rdzennych Afrykanów został założony 8 stycznia 1912 roku w Bloemfontein w Wolnym Stanie Orange (obecnie Wolne Państwo) przez Johna Dube, Pixley Seme i Sol Plaatje w opozycji do południowoafrykańskiej ustawy o ziemiach tubylczych. Grupa istniała przez prawie sto lat pod różnymi patronatami i miała podobne cele. Jednak dopiero w 1912 roku grupie udało się formalnie zyskać uznanie w Republice Południowej Afryki i za granicą jako przeciwstawienie się represyjnym rządów białych. Sprzeciw wobec ustawy o ziemi rozpoczął się w 1909 r., kiedy w Bloemfontein zebrała się grupa czarnych delegatów, aby sprzeciwić się poprzednicze tej ustawy, ustawie Republiki Południowej Afryki. Ustawa ta i te, które nastąpią później, skupiały się na systemie własności gruntów w Republice Południowej Afryki. Ustawa o gruntach, uchwalona ostatecznie w 1913 r., była pierwszą ustawą w XX wieku, która ustanawiała obszary grupowe. Oświadczył, że cała Republika Południowej Afryki będzie przeznaczona wyłącznie dla białych mieszkańców Republiki Południowej Afryki, z zastrzeżeniem, że niektóre „wyznaczone obszary” będą utrzymywane w zaufaniu wyłącznie dla dobra i korzyści czarnych mieszkańców Republiki Południowej Afryki. Wyznaczone obszary stanowiły około 13 procent całkowitej powierzchni gruntów i były zamieszkałe głównie przez społeczności plemienne. Akt ten ułatwił formalne utworzenie afrykańskich rezerwatów, które później stały się politycznym kolosem w ramach odrębnej polityki rozwoju apartheidu jako Bantustani. Chociaż populacja czarnych mieszkańców Republiki Południowej Afryki znacznie przewyższała liczebnie białych mieszkańców Republiki Południowej Afryki, tylko 7 procent powierzchni Republiki Południowej Afryki zostało zarezerwowane jako grunty rezerwowe. Gospodarka Republiki Południowej Afryki w tym okresie była w dużym stopniu zależna od złota odkrytego na wysokich terenach. Nie mając nic innego do utrzymania rosnącej gospodarki Republiki Południowej Afryki, zachęcał rząd Republiki Południowej Afryki i firmy wydobywcze i powstałe z nich oddziały w dużych miastach, takich jak Johannesburg, w celu przyciągania migrującej siły roboczej z rezerw. Oprócz zaspokojenia potrzeb kopalń w zakresie siły roboczej ustawa miała również na celu wyeliminowanie niezależnych płacących czynsz afrykańskich dzierżawców i rolników dochodowych zamieszkujących grunty będące własnością białych, ograniczając pobyt Afrykanów na białych terenach do najmu lub pracy najemnej oraz zakazując afrykańskiego gruntu własność poza rezerwami. Początkowo Kongres Narodowy Rdzennych Afrykanów miał na celu wyrażenie niezadowolenia z ustawy o ziemiach tubylczych oraz sposobu traktowania czarnych mieszkańców Republiki Południowej Afryki podczas wojny burskiej w Republice Południowej Afryki. Założyciele kongresu pochodzili z wykształconego i elitarnego środowiska. John Dube był pastorem i nauczycielem; Sol Plaatje (sekretarz generalny) był tłumaczem nadwornym, autorem i redaktorem gazet; a Pixley Seme był prawnikiem, który ukończył studia na Uniwersytecie Columbia w Stanach Zjednoczonych i Uniwersytecie Oksfordzkim w Wielkiej Brytanii. W przeciwieństwie do późniejszych wezwań Afrykańskiego Kongresu Narodowego, trio nie nalegało na koniec brytyjskich rządów w Republice Południowej Afryki, a jedynie początek równości i reprezentacji. Aby wyrazić niezadowolenie grupy z obecnego rządu w Republice Południowej Afryki, wysłali do Londynu delegację pod przewodnictwem W. P. Schreiner, aby spróbować przekonać rząd brytyjski do nieakceptowania Unii Południowej Afryki, którą postulował rząd Afryki w Pretoria. Chociaż był to daremny wysiłek, będąca częścią Południowoafrykańskiego Kongresu Narodowego Tubylców, rzeczywiście wzmocniła więzi członków nowej organizacji. Chociaż

początkowo organizacja miała charakter elitarny i reprezentowała wyłącznie czarnych Afrykanów z wykształceniem, próbowała reprezentować zarówno tradycyjne, jak i nowoczesne elementy afrykańskiego społeczeństwa. Jednak, podobnie jak większość ówczesnych grup i organizacji na całym świecie, kobiety nie zostały przyjęte. Projekt konstytucji Południowoafrykańskiego Kongresu Narodowego Rdzennych mieszkańców, przedstawiony w 1912 roku, nakreślił pięć podstawowych celów:

- Promowanie jedności i wzajemnej współpracy między rządem a Czarnymi ludźmi z Republiki Południowej Afryki
- Utrzymanie kanału pomiędzy rządem a Czarnymi
- Promowanie społecznego, edukacyjnego i politycznego rozwoju Czarnych
- Promowanie zrozumienia między wodzami i lojalności wobec Korony Brytyjskiej i wszystkich legalnych władz oraz promowanie zrozumienia między białymi i czarnymi mieszkańcami Republiki Południowej Afryki
- Zajęcie się słusznymi skargami Czarnych

Chociaż treść konstytucji nie była radykalna, oficjalna konstytucja została uchwalona dopiero w 1919 r. Kongres Narodowy Rdzennych Afrykanów wysłał w 1913 r. do Wielkiej Brytanii kolejną delegację pod przewodnictwem Sol Plaatje, aby oficjalnie zaprotestować przeciwko ustawie o ziemiach tubylczych. Plaatje udał się później do Kanady i Stanów Zjednoczonych, gdzie spotkał Marcusa Garveya i WEB DuBois. Wysiłki grupy przyniosłyby niewielki skutek, dopóki grupa nie stałaby się Afrykańskim Kongresem Narodowym.

Kultura Ameryki Łacińskiej

Kultura Ameryki Łacińskiej jest tak różnorodna, jak różnorodni są jej ludzie. Region jest rozległy: obszar o powierzchni 8 milionów mil kwadratowych podzielony na 20 krajów, rozmieszczonych w Ameryce Południowej i Środkowej, Meksyku i na Karaibach. Stulecia kolonizacji stworzyły bogatą mieszankę etniczną, łączącą ludność tubylczą z osadnikami z Europy i niewolnikami z Afryki, a także mniejszą populację importowanych pracowników z Azji i Bliskiego Wschodu. To, co jest obecnie postrzegane jako wspólna kultura regionu, jest wynikiem pokoleń adaptacji i zmian. Tradycyjna muzyka wczesnych rdzennych cywilizacji została w większości utracona podczas pierwszych gwałtownych dziesięcioleci kolonizacji. Wcześni hiszpańscy poszukiwacze przygód zauważyli, że muzyka Mezoamerykanów była przeznaczona wyłącznie do ceremonii religijnych, a nie do rozrywki. Grali na instrumentach dętych, takich jak drewniane fletni pana i gliniany flet zwany tlapitzalli, czyli instrumenty perkusyjne. Hiszpanie przywieźli ze sobą instrumenty smyczkowe i wywodzący się z nich dojrzały styl muzyczny, własne wieloetniczne pochodzenie. Później afrykańscy niewolnicy dodali swoje unikalne rytmy wokalne i instrumenty, w tym marimbę, clave, bębny conga i marakasy. Wszystkie te elementy połączyły się w różnorodne nowe i odmienne style muzyczne i wokalne, które w XX wieku zyskały uznanie na całym świecie. Muzyka i taniec rosły razem; najpopularniejsze style taneczne noszą tę samą nazwę, co ich style muzyczne. Taniec latynoamerykański jest zwykle bardzo fizyczny, składa się z kroków i wzorów zaczerpniętych z różnych stylów etnicznych i kulturowych. Na przykład tango rozwinęło się w miastach portowych Argentyny na początku XX wieku, początkowo jako forma muzyczna będąca połączeniem kilku stylów etnicznych, w tym milongi argentyńskiej i urugwajskiej, kubańskiej habanery, słowiańskiej polki i mazurka, włoskiej muzyki ulicznej, hiszpański contredanse i flamenco oraz afrykańsko-urugwajski candombe. Tango, pierwotnie muzyka niższych klas, stało się popularne w Europie i Ameryce w latach dwudziestych XX wieku za sprawą urodzonej we Włoszech gwiazdy filmowej

Rudolpha Valentino, który był tancerzem zawodowym specjalizującym się w tangu, zanim stał się pierwszym filmowym symbolem seksu. Był to pierwszy z długiej linii stylów tańca latynoskiego, który zyskał popularność zarówno w swoich ojczystych krajach, jak i poza nimi. Inne formy muzyki i tańca latynoskiego to między innymi samba, rumba, cha-cha, paso doble, mambo, salsa i merengue. Od początków okresu kolonialnego do XIX wieku w malarstwie latynoamerykańskim dominowały style europejskie. W wczesnej sztuce łaćńskiej dominowała także ikonografia katolicka. Lokalni artyści nauczyli się technik hiszpańskiego, portugalskiego, francuskiego, niemieckiego i mistrzów flamandzkich, często przeplatając te style z motywami i tradycjami swojego przedkolonialnego świata. Wraz z nadejściem niepodległości na początku XIX w. sztuka latynoamerykańska zaczęła odchodzić od baroku w stronę prostrzego, neoklasycznego stylu, na który duży wpływ miały aktualne trendy francuskie. Gdy narody zaczęły budować własną tożsamość, artyści byli pod ręką, aby upamiętnić rewolucyjnych przywódców i kluczowe wydarzenia. Motywy hiszpańskie i kolonialne były nadal obecne, ale kiedy przyszedł czas na zakładanie uniwersytetów i instytutów artystycznych, to instytucje francuskie zapewniły model. Sztuka łaćńska aż do lat dwudziestych XX wieku skupiała się na portrecie, krajobrazie i sztuce dekoracyjnej, niemal całkowicie pomijając ruch impresjonistyczny i jego odgałęzienia. Muralizm był pierwszym dużym ruchem artystycznym, który przyniósł artystom z Ameryki łaćńskiej światowe uznanie. Ruch ten narodził się w Meksyku w latach dwudziestych XX wieku, kiedy grupa uznanych artystów zaczęła wykorzystywać przestrzenie publiczne do tworzenia ogromnych obrazów, które zwykle skupiały się na tematyce sprawiedliwości społecznej i równości. Dzięki swojej twórczości tacy artyści jak Diego Rivera, José Clemente i David Alfaro Siqueiros stali się aktywnymi uczestnikami kształtowania ówczesnych ruchów politycznych i społecznych. Murale były sztuką publiczną, mającą stanowić wyzwanie i inspirować wszystkich obywateli. Muralizm szybko rozprzestrzenił się poza Meksykiem, inspirowując artystów od Stanów Zjednoczonych po Chile. Do 1945 roku wielu artystów latynoskich odwracało się od tematów nacjonalistycznych w stronę międzynarodowej awangardy i ruchów modernistycznych. W ostatnich dziesięcioleciach artyści skupiali się na związkach epoki nowożytnej z odległą przeszłością, na poziomie krajowym i międzynarodowym, łącząc różnorodne media, często czerpiąc z tradycji sztuki ludowej rdzennej ludności. Literatura latynoamerykańska rozpoczęła się od konkwistadorów i misjonarzy w XVI wieku i przez pokolenia była zdominowana przez style i techniki hiszpańskie i portugalskie. Pierwsi pisarze z Ameryki łaćńskiej czerpali korzyści z ruchów literackich w Europie XVII i XVIII wieku, a elementy francuskiego klasycyzmu były obecne już na początku XVIII wieku. Meksyk, Lima, Quito, Bogota, Caracas i Buenos Aires wyrosły na centra literackie na równi z salonami europejskimi. Wraz z uzyskaniem niepodległości na początku XIX wieku większość pisarzy Ameryki łaćńskiej zwróciła się w stronę budowania narodu, przyłączając się do wysiłków na rzecz stworzenia tożsamości narodowej na popiołach kolonializmu. Mieli także nową formę do zabawy: fikcję, gatunek od dawna zakazany przez hiszpańską koronę. Pierwsza powieść latynoamerykańska została opublikowana w 1816 r. Polityka i literatura były ze sobą ściśle powiązane przez cały XIX wiek, a nowe dzieła pojawiały się nie tylko eseistów i historyków, ale także poetów, dramaturgów i powieściopisarzy. W tym okresie romantyzm odbił się także głębokim echem w sztuce i literaturze Ameryki łaćńskiej. Współczesna literatura latynoamerykańska rozciąga się od kosmopolitycznego intelektualizmu po realizm magiczny zaczerpnięty z tradycji wiejskiej przeszłości. Od lat 60. XX w. zajmuje poczesne miejsce w międzynarodowym świecie literackim. Poeci Gabriela Mistral, Pablo Neruda i Octavio Paz otrzymali literacką Nagrodę Nobla odpowiednio w 1945, 1971 i 1990; Miguel Angel Asturias otrzymał literacką Nagrodę Nobla w 1967 r., a Gabriel García Márquez w 1982 r. Kino dotarło do Ameryki łaćńskiej na początku XX wieku, ale zajęło wiele lat, zanim rozprzestrzeniło się równomiernie w całym regionie. Tylko Meksyk, Argentyna i Brazylia miały tak duże, stabilne gospodarki, jakie były niezbędne do uruchomienia przemysłu filmowego. Nawet w tych krajach pierwsi reżyserzy byli marginalizowani przez studia europejskie i amerykańskie, które zdominowały systemy dystrybucji filmów i

zmonopolizowały rynki łaćńskie. Nie zmieniło się to aż do Wielkiego Kryzysu i II wojny światowej, kiedy obawy finansowe i polityczne spowolniły napływ filmów zagranicznych. Jednak w połowie lat pięćdziesiątych przemysł powrócił do przedwojennego status quo. Kino latynoamerykańskie zyskało na popularności w latach 60. i 70. XX wieku, kiedy urodzeni w kraju reżyserzy wykorzystali nowe eksperymentalne techniki filmowe wychodzące z Europy oraz ruchy społeczne i polityczne panujące w ich krajach, aby stworzyć niepowtarzalny głos kinowy. Ostatnie 25 lat to okres ekspansji i dojrzewania kina latynoamerykańskiego. Podobnie jak w Stanach Zjednoczonych, branża nieustannie stara się znaleźć równowagę pomiędzy popularną rozrywką a przedsięwzięciami bardziej artystycznymi.

Korpus Pokoju, USA

Korpus Pokoju powstał w 1960 roku jako część wysiłków USA na rzecz wygrania zimnej wojny i próba poprawy życia ludzi w Ameryce łaćńskiej, Afryce i Azji. Jest to pomysł prezydenta Johna F. Kennedy'ego. W ciągu wielu lat swojego istnienia Korpus Pokoju wysłał ponad 180 000 ochotników do ponad 135 krajów. Korpus Pokoju jest jednym z najtrwalszych pozostałości administracji Kennedy'ego. Kennedy, wówczas kandydat na prezydenta, po raz pierwszy wspomniął o Korpusie Pokoju, gdy 14 października 1960 r. w przemówieniu wygłoszonym na Uniwersytecie Michigan wezwał studentów, aby poświęcili kilka lat swojego życia pomaganiu ludziom w krajach rozwijających się. Studenci odpowiedzieli tak entuzjastycznie, że w swoim przemówieniu inauguracyjnym 20 stycznia 1961 roku Kennedy powtórzył swoje wezwanie. Prezydent zaniepokojony wizerunkiem „brzydkiego Amerykanina”, któremu brakuje współczucia dla osób cierpiących na choroby i skutki biedy, argumentował, że Trzeci Świat potrzebuje technicznej, menedżerskiej i wykwalifikowanej siły roboczej. Chciał, aby Stany Zjednoczone nawiązały nowe stosunki z krajami rozwijającymi się. Kennedy wydał dekret ustanawiający Korpus Pokoju 1 marca 1961 roku. Jego pierwszym dyrektorem został Sargent Shriver. 22 września 1961 roku Kongres przyjął ustawę upoważniającą Korpus Pokoju do promowania pokoju i przyjaźni na świecie. Celem agencji jest pomaganie mieszkańcom zainteresowanych krajów w zaspokojeniu ich zapotrzebowania na wyszkolonych pracowników, promowanie lepszego zrozumienia Amerykanów wśród obsługiwanych narodów oraz promowanie lepszego zrozumienia innych ludzi ze strony Amerykanów. Pokazując korzyści płynące z systemu amerykańskiego i kapitalizmu, pomógł także powstrzymać komunizm podczas zimnej wojny. Szanując kulturę krajów przyjmujących, wolontariusze zbudowali dobrą wolę, która była politycznie użyteczna. Dobra wola została osiągnięta także poprzez dobre uczynki. Wolontariuszami Korpusu Pokoju byli geodeci, pielęgniarki, technicy rolni, inżynierowie i nauczyciele, a także eksperci w dziedzinie technologii informatycznych i konsultanci ds. rozwoju biznesu. Na początku nowego tysiąclecia agencja zaangażowała także wolontariuszy w ramach prezydenckiego planu nadzwyczajnego na rzecz pomocy w walce z AIDS. Agencja od początku zachęcała kobiety do zapisywania się. Mile widziani byli także Afroamerykanie. Jednak nie każdy wolontariusz został przyjęty przez agencję. Od początku istnienia Korpusu Pokoju tylko jeden na pięciu kandydatów został przyjęty. Licencjat to minimalne wykształcenie wymagane do przyjęcia. Korpus Pokoju preferuje większe wykształcenie i doświadczenie w danej dziedzinie. Na początku procesu wolontariusze są podzieleni na sześć kategorii programowych: środowisko, rolnictwo, zdrowie, rozwój społeczności, biznes i zawody wykwalifikowane oraz edukacja. Następnie przestuchuje się wolontariuszy i odrzuca je, jeśli nie są obywatelami USA, nie ukończyli 18 lat, przebywają pod nadzorem okresowym, byli zaangażowani w organizacje wywiadowcze, takie jak Centralna Agencja Wywiadowcza, posiadają osoby na utrzymaniu lub nie mają umiejętności wymaganych przez agencję. Podczas procesu oceny biuro rekrutacyjne Korpusu Pokoju sprawdza motywację, zaangażowanie, dojrzałość emocjonalną, wrażliwość społeczną i świadomość kulturową kandydata. Przeprowadzana jest weryfikacja przeszłości i agencja przydziela pracownika do konkretnego kraju, który potrzebuje umiejętności wolontariusza. Programy szkoleniowe dla wybranych wolontariuszy są wyczerpujące i często trwają od 7:00 do 22:00. siedem dni w tygodniu.

Agencja napisała własne podręczniki dla każdego narodu. Do krajów, które przyjęły ochotników z Korpusu Pokoju, należą takie kraje afrykańskie, jak Kamerun, Czad, Ghana, Gwinea, Kenia, Madagaskar, Malawi, Mali, Namibia, Niger, Senegal i Tanzania. Do krajów Ameryki Łacińskiej i Karaibów, które zatrudniały ochotników Korpusu Pokoju, należą Belize, Boliwia, Chile, Kostaryka, Grenada, Gwatemala, Haiti, Jamajka, Montserrat i Nikaragua. W Azji wolontariusze służyli na Fidżi, w Mongolii, Nepalu, Papui Nowej Gwinei, Filipinach, Wyspach Salomona, Tonga, Samoa Zachodnim, Turkmenistanie i Uzbekistanie. W Europie wolontariusze pracowali w Albanii, Armenii, Bułgarii, Estonii i Polsce. Kraje byłego Korpusu Pokoju to Afganistan, Argentyna, Brazylia, Indie, Iran, Libia, Liberia, Pakistan, Somalia, Korea Południowa i Wenezuela.

Komisja Gospodarcza Ameryki Łacińskiej (ECLA)

Jedną z najbardziej wpływowych szkół myśli ekonomicznej na świecie została założona 25 lutego 1948 r. uchwałą nr 106(VI) Rady Gospodarczej i Społecznej Organizacji Narodów Zjednoczonych jako Komisja Gospodarcza ds. Ameryki Łacińskiej (ECLA; w języku hiszpańskim Comisión Económica para América Latina, lub CEPAL), z siedzibą w Santiago w Chile. Pod intelektualnym przywództwem argentyńskiego ekonomisty Raúla Prebisha, brazylijskiego ekonomisty Celso Furtado i innych ECLA przedstawiła analizę biedy i zapóźnienia w Ameryce Łacińskiej radykalnie sprzeczną z dominującą i neoklasyczną teorią „modernizacji”, za którą opowiada się większość ekonomistów świata przemysłowego. Opierając się na wynikach analizy systemów światowych, ECLA była pionierką podejścia do zrozumienia przyczyn ubóstwa w Ameryce Łacińskiej, powszechnie zwanego „szkołą zależności” (departencia), w którym tworzenie ubóstwa i zacofania gospodarczego objawiającego się „niedorozwojem” było interpretować jako aktywny proces historyczny, wywołany przez specyficzne i wywodzące się z historii międzynarodowe struktury gospodarcze i polityczne, jak wyraża się w wyrażeniu „rozwój niedorozwoju”. Podejście to zostało następnie zawłaszczone przez badaczy pracujących w innych kontekstach, zwłaszcza w Azji i Afryce, czego uosobieniem jest tytuł przełomowej książki gujańskiego historyka Waltera Rodneya *How Europe Underdeveloped Africa* (1972). Od lat pięćdziesiątych XX wieku modele teoretyczne i zalecenia polityczne ECLA okazały się bardzo wpływowe, wywołując gorące i ciągłe debaty wśród uczonych. Od chwili powstania ECLA odrzuciła paradygmat zaproponowany w neoklasycznej, keynesowskiej szkole modernizacji, który zakładał „etapy wzrostu” wynikające z transformacji „tradycyjnych” gospodarek w „nowoczesne” gospodarki, perspektywę uosobioną w pracy amerykańskiego ekonomisty Waltera W. Rostowa *Etapy wzrostu gospodarczego* (1960). Zamiast tego model sformułowany przez ECLA zakładał podział gospodarki globalnej na „centrum” i „peryferie”, przy czym owoce produkcji są aktywnie odprowadzane lub drenowane z gospodarek „peryferyjnych” opartych na podstawowych produktach eksportowych (w tym Ameryki Łacińskiej) do „centrum”. (zaawansowane gospodarki przemysłowe Europy i Stanów Zjednoczonych). W oparciu o ten model w latach 60. XX w. zalecenia polityki ECLA skupiały się na promocji przemysłu krajowego poprzez „uprzemysłowienie substytucji importu” (ISI), dywersyfikację produkcji, reformę rolną, bardziej sprawiedliwą dystrybucję dochodów i zasobów produkcyjnych, redukcję zadłużenia i zwiększenie państwa interwencji, aby osiągnąć swoje cele. Kluczowe koncepcje analityczne z tych lat obejmowały „niewystarczalność dynamiczną”, „zależność” i „niejednorodność strukturalną”. W latach siedemdziesiątych uwaga przeniosła się na „style” lub „modalności” wzrostu gospodarczego i rozwoju narodowego. Kryzys gospodarczy lat 80. XX w. spowodował kolejny zwrot w kierunku kwestii regulacji i stabilizacji długu, podczas gdy w latach 90. wzniesiono nacisk na kwestie globalizacji i „neostukturalizmu” w opozycji do „neoliberalizmu” promowanego przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy i powiązane międzynarodowe instytucje finansowe. W 1984 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) rozszerzyła mandat ECLA na Karaiby i stała się ona Komisją Gospodarczą ds. Ameryki Łacińskiej i Karaibów (ECLAC); jego hiszpański akronim CEPAL pozostał taki sam. Jest jedną z pięciu komisji regionalnych ONZ i zachowała duże wpływy w XXI wieku.

Katastrofy ekologiczne (antropogeniczne)

Po drugiej wojnie światowej miało miejsce kilka poważnych katastrof ekologicznych, spowodowanych raczej przez człowieka niż naturalne, w wyniku nacisku na rozwój przemysłu ciężkiego. W krajach rozwiniętych pod koniec lat 60. ruchy ekologiczne spowodowały, że społeczeństwo zaczęło bardziej interesować się zanieczyszczeniem powietrza i wody. Rządy opracowały więcej polityk mających na celu ochronę środowiska. Kwestie ochrony środowiska zostały umiędzynarodowione podczas konferencji sztokholmskiej w 1972 r., Krajowej Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Środowiska Człowieka. Ważną rolę w rozważaniach zaczęły odgrywać organizacje ekologiczne, pozarządowe. W latach 1971–75 w krajach OECD przyjęto 31 ważnych krajowych przepisów dotyczących ochrony środowiska. W 1983 roku utworzono Światową Komisję ds. Środowiska i Rozwoju (WCED), znaną również jako Komisja Brundtlanda, której celem jest dążenie do zrównoważonego rozwoju. W grudniu 1984 r. w Bhopalu, mieście położonym w północno-zachodniej części stanu Madhya Pradesh w środkowych Indiach, miała miejsce najgorsza na świecie katastrofa przemysłowa. Wyciek wysoce toksycznego gazu (izocyjanianu metylu) z fabryki pestycydów Union Carbide spowodował śmierć ponad 3800 osób, a ponad 200 000 dotknęło trwałą lub częściową niepełnosprawnością. Szacuje się, że w wyniku narażenia na gaz zginęło ponad 20 000 osób. Firma Union Carbide zajmowała się produkcją pestycydów, na które było zapotrzebowanie w związku z zieloną rewolucją w Indiach. Ta katastrofa ekologiczna wzbudziła obawy społeczeństwa dotyczące bezpieczeństwa chemicznego. Podobne obawy wiążą się z poważnymi awariami w elektrowniach jądrowych, takimi jak awaria elektrowni jądrowej w Czarnobylu w Związku Radzieckim 26 kwietnia 1986 r. Do wypadku doszło w bloku nr 4 Elektrowni Jądrowej w Czarnobylu. Ten kompleks energetyki jądrowej położony jest 100 kilometrów na północny zachód od Kijowa, w pobliżu granicy z Białorusią. Początkowa eksplozja spowodowała stopienie reaktora na 10 dni. W rezultacie doszło do emisji radionuklidów, które skażyły duże obszary półkuli północnej. Uwolnienie materiału radioaktywnego uszkodziło układ odpornościowy ludzi na tym obszarze i skażyło lokalny ekosystem. Choć naturalne procesy, niektóre tak proste jak opady deszczu, pomogły przywrócić lokalne środowisko, problemy są nadal powszechne. Porzucono ponad 750 000 hektarów gruntów rolnych i 700 000 hektarów lasów. W 2000 r. 4,5 miliona ludzi żyło na obszarach nadal uznawanych za radioaktywne. Wysznięto dwa przeciwstawne wyjaśnienia awarii w Czarnobylu: zły projekt reaktora i błąd ludzki. Wypadek w Czarnobylu miał miejsce w okresie głośności/pierestrojki w Związku Radzieckim. Tak więc, podczas gdy rząd przeprowadził własne dochodzenie w sprawie tragedii, utworzono dodatkowe obywatelskie rady doradcze, niektóre bez żadnego zaangażowania rządu. Czarnobyl nie był pierwszą katastrofą w cywilnej elektrowni jądrowej. Awarie w instalacjach elektrowni jądrowych miały miejsce w Windscale (w Wielkiej Brytanii) w 1957 r. oraz w Stanach Zjednoczonych, jak np. w Three Mile Island Unit 2, który uległ uszkodzeniu podczas awarii w 1979 r. Od czasu Czarnobyla doszło do innych awarii, m.in. Tokaimura (1999) i Mihama (2004) – oba w Japonii – miały miejsce. Wypadki te spowodowały, że przemysł nuklearny znalazł się pod większą kontrolą opinii publicznej. Wiele osób uważa, że nie tylko należy poprawić ogólne bezpieczeństwo takich elektrowni, ale także należy w większym stopniu rozwijać gotowość i reagowanie na takie katastrofy. Przypadki Bhopalu i Czarnobyla to katastrofy o podobnej skali, jeśli chodzi o szkody dla ludzi i środowiska. Obawy wykraczają poza bezpieczeństwo lokalnej ludności. Obecnie takie kwestie, jak wpływ na środowisko i zrównoważony rozwój stały się co najmniej tak samo ważne, jak obawy dotyczące zdrowia i dobrostanu ludzi.

Karmal, Babrak

(1929–1997) polityk afgański

Babrak Karmal był afgańską postacią rewolucyjną, politykiem i ambasadorem. Pełnił funkcję trzeciego prezydenta Afganistanu od 1980 do 1986 podczas rządów komunistycznej Demokratycznej Republiki

Afganistanu. Skuteczny mówca i wykształcony polityk, Karmal jest najbardziej znany jako jeden z założycieli Ludowo-Demokratycznej Partii Afganistanu (PDPA) i przewodząc marionetkowemu reżimowi przy sowieckim wsparciu finansowym i wojskowym. Urodzony 6 stycznia 1929 roku w Kamari, małej wiosce na wschód od Kabulu, Karmal pochodził z zamożnej tadżyckiej rodziny wojskowej. Jego ojciec, generał dywizji Mohammad Hussain, utrzymywał bliskie stosunki z rodziną królewską, zwłaszcza z królem Mohammadem Zahirem i premierem generalnym Mohammadem Daoudem. Po ukończeniu szkoły średniej Karmal rozpoczął studia prawnicze, uzyskując dyplom z prawa i nauk politycznych, na Uniwersytecie w Kabulu w 1951 r. Jako student został aresztowany i osadzony w więzieniu na pięć lat za organizowanie demonstracji poparcia dla popularnego afgańskiego rewolucjonisty postać Abdula Rahmana Mahmudiego. W więzieniu zaprzyjaźnił się z proradzieckimi lewicowymi działaczami politycznymi, takimi jak Mear Mohammad Siddeq Farhang. Karmal w coraz większym stopniu stawał się zagorzałym zwolennikiem leninowsko-stalinowskiej formy marksizmu, identyfikując model radziecki jako najlepszy sposób na modernizację Afganistanu. Po ukończeniu studiów Karmal kontynuował bliskie stosunki z Farhangiem. Przyjaźń umożliwiła mu odegranie głównej roli w utworzeniu 1 stycznia 1965 roku L-DPA, pierwszej dużej marksistowskiej partii politycznej w Afganistanie. Podobnie jak wielu innych członków L-DPA, którzy starali się o miejsca w parlamencie, Karmal został kandydatem i został wybrany do Zgromadzenia Narodowego w latach 1965–1973, gdzie zyskał reputację dzięki swoim antyreligijnym i antyimperialistycznym komunistycznym punktom widzenia. Z powodu wewnętrznych różnic ideologicznych PDPA podzieliła się w 1967 roku na frakcje Khalq (Lud) i Parcham (Flaga). Karmal został przywódcą bardziej kosmopolitycznego, umiarkowanego bloku Parcham. Frakcja Karmala podzieliła się władzą z reżimem Mohammada Daouda po zamachu stanu w 1973 r., kiedy obalono monarchię. Chociaż sojusz był krótkotrwały, ponieważ Daoud odrzucił frakcję Parcham z gabinetu prezydenckiego, Karmalowi udało się ponownie zjednoczyć L-DPA po wielu naciskach sowieckich. W kwietniu 1978 roku L-DPA zdobyła władzę w wyniku wojskowego zamachu stanu. Kiedy Nur Mohamad Taraki, członek bloku Khalq, został ogłoszony prezydentem nowej Demokratycznej Republiki Afganistanu (DRA), ustanawiając reżim mający pełne poparcie Związku Radzieckiego do 1992 r., obie frakcje PDPA rozpoczęły wewnętrzne walki. Karmal i jego kochanka, Anahita Ratebzad, zostali zesłani na „wypłanie” jako ambasadorzy, odpowiednio w Czechosłowacji i Jugosławii, podczas gdy Hifizullah Amin, inny ważny przywódca polityczny Khalq, został premierem 28 marca 1979 r. Karmal później wyjechał z Pragi do Moskwy na obawę przed zamachem lub egzekucją po powrocie do Kabulu. 5 grudnia 1978 r., kiedy rząd Tarakiego zainicjował ważny traktat o przyjaźni ze Związkiem Radzieckim, w całym Afganistanie rozprzestrzeniły się liczne powstania przeciwko reżimowi wspieranemu przez Sowieców. Radykalne projekty reform Tarakiego mające na celu przekształcenie Afganistanu z tradycyjnego społeczeństwa religijnego w nowoczesne, świeckie społeczeństwo doprowadziły do powstania mudżahedinów (czyli bojowników muzułmańskich), którzy sprzeciwiali się westernizacji kraju w stylu sowieckim. Napięcia między frakcjami Tarakiego i Amina w bloku Khalq doprowadziły do zabójstwa Tarakiego 10 października 1979 r., co ostatecznie doprowadziło do sowieckiej inwazji na Afganistan 27 grudnia 1979 r. Karmal, przywódca frakcji Parcham, wrócił do Kabulu z pełne poparcie Sowieców i został ogłoszony prezydentem. Do najważniejszych osiągnięć Karmala, jako trzeciego prezydenta republiki, należało wezwanie do ułaskawienia więźniów politycznych, zmiana flagi narodowej w stylu marksistowskim, ogłoszenie podstawowych zasad Demokratycznej Republiki Afganistanu, uznanie muzułmańskiego duchownego założenia spółki oraz odszkodowanie za utratę mienia. Słabe umiejętności przywódcze Karmala i jego niezdolność do położenia kresu trwającej wojnie partyzanckiej między rządem wspieranym przez Sowieców a mudżahedinami stopniowo uczyniły go postacią wysoce niepopularną. Przy pełnym poparciem Moskwy przez całą swoją prezydenturę Karmal był uważany za sowiecką marionetkę, zarówno w kraju, jak i za granicą. W maju 1986 r. Karmal został zastąpiony na stanowisku przywódcy komunistycznego przez Mohammada Najibullaha, a w październiku 1986 r. został zwolniony ze

stanowiska prezydenta. Po wielu podróżach między Związkiem Radzieckim a Afganistanem po objęciu prezydentury Karmal ostatecznie osiadł w Moskwie, gdzie 6 grudnia 1996 r. zmarł na skutek dysfunkcji wątroby

Karzai, Hamid

(1957–) prezydent Afganistanu

Hamid Karzai był pierwszym wybranym prezydentem Islamskiej Republiki Afganistanu. Po zakończeniu wyborów prezydenckich 9 października 2004 r. ich zwycięzcą został Karzaj, zdobywając 55,4% głosów. 7 grudnia 2004 r. Karzaj złożył przysięgę jako pierwszy demokratycznie wybrany przywódca Afganistanu. Hamid Karzai urodził się 24 grudnia 1957 roku we wsi Karz niedaleko Kandaharu w południowym Afganistanie. Jego dziadek, Khair Mohammed Khan, był kluczową postacią wojny o niepodległość Afganistanu. Ojciec Karzaja, Abdul Ahad Karzai, był popularną postacią w całym kraju, a w latach sześćdziesiątych XX wieku był także wpływowym członkiem parlamentu. Wczesna edukacja Hamida Karzaia odbywała się w różnych afgańskich szkołach, w tym w szkole podstawowej Mahmood Hotaki, szkole Sayeed Jamaluddin Afghani School i Habibia High School. Później Karzai wyjechał do Indii, gdzie uzyskał wykształcenie wyższe w zakresie stosunków międzynarodowych i nauk politycznych na Uniwersytecie Himachal Pradesh w Simla. Po utworzeniu rządu mudżahedinów w 1989 r. Karzai został dyrektorem Sekcji Stosunków Zagranicznych w Kancelarii Prezydenta Burhauddina Rabbaniego. W 1992 r. został wiceministrem spraw zagranicznych. Kiedy w 1994 r. w Afganistanie wybuchła wojna domowa między rywalizującymi grupami mudżahedinów, Karzai złożył rezygnację ze swojego oficjalnego stanowiska. Dążył do wolnego i otwartego zgromadzenia narodowego (loya jirga). W sierpniu 2000 r., kiedy w Afganistanie rządził fundamentalistyczny reżim talibów, Karzaj utworzył grupy oporu i obiecał odsunąć je od władzy. W jego czynach był element osobistej zemsty, ponieważ jego ojciec został zamordowany przez talibów. Po atakach terrorystycznych z 11 września na Nowy Jork i Waszyngton Karzai, w koordynacji z siłami amerykańskimi, pracował nad obaleniem talibskiego reżimu mułły Omara. 5 grudnia 2001 r. afgańscy przywódcy polityczni na wygnaniu reprezentujący różne plemiona etniczne zebrali się w Bonn w Niemczech i mianowali Karzaja przewodniczącym 29-osobowego komitetu zarządzającego oraz przywódcą tymczasowego rządu Afganistanu. Karzai dużo podróżował po całym świecie i błagał o datki na odbudowę infrastruktury i innych obiektów w swoim kraju. Karzai poślubił dr Zeenat Quraishi w 1999 r. Ma jedną siostrę i sześciu braci, w tym Ahmeda Wali Karzai, który pomaga koordynować akcje pomocy humanitarnej w prowincji Kandahar.

Kaunda, Kenneth

(1924-2021) pierwszy prezydent Zambii

Kenneth Kaunda, zambijski nacjonalista, przewodził walce o niepodległość przeciwko Brytyjczykom i został pierwszym prezydentem niepodległej Zambii w 1964 r. Kaunda urodził się na terenie ówczesnej Rodezji Północnej i, podobnie jak wielu afrykańskich nacjonalistów pierwszego pokolenia, kształcił się w szkole chrześcijańskiej, szkoły misyjnej. Pracował jako górnik, jako nauczyciel i przez krótki czas jako instruktor w wojsku. Kaunda przyłączył się do kilku afrykańskich ruchów nacjonalistycznych, a w Lusace został sekretarzem generalnym Afrykańskiego Kongresu Narodowego (ANC). Opuścił ANC, aby utworzyć Afrykański Kongres Narodowy Zambii (ZANC); kiedy Brytyjczycy zdelegalizowali ZANC w 1959 r., Kaunda został uwięziony. Po uwolnieniu Kaunda został prezydentem nowej Zjednoczonej Partii Niepodległości Narodowej (UNIP), która zastąpiła zakazany ZANC; wspierał demonstracje i nieposłuszeństwo obywatelskie przeciwko brytyjskiej kontroli. Kaunda został prezydentem nowo niepodległej Zambii w 1964 r. i sprawował tę funkcję do 1991 r. Podczas swojej kadencji Kaunda stawał się coraz bardziej autorytarny i podążając podobną drogą, co inni władcy afrykańscy w latach 70.–80. XX w., ogłosił Zambię państwem jednopartyjnym 1972. Wraz ze spadkiem produktywności rolnictwa

gospodarka Zambii uzależniła się od eksportu miedzi, a Kaundę oskarżono o korupcję i odpowiedzialność za problemy gospodarcze. W obliczu narastającej opozycji politycznej Kaunda ustąpił ze stanowiska, a w 1991 r. na stanowisku prezydenta zastąpił go Frederick Chiluba. Chiluba manewrował, aby uniemożliwić Kaundie udział w dalszych wyborach, a po oskarżeniu o udział w próbie zamachu stanu Kaunda wycofał się ze stanowiska polityka w 1997 r.

Kennedy, John F.

(1917–1963) prezydent USA

John F. Kennedy był 35. prezydentem Stanów Zjednoczonych, sprawującym tę funkcję od 1961 r. do zamachu w listopadzie 1963 r. Wcześniej zrobił wybitną karierę wojskową, służył w Izbie Reprezentantów, a następnie w Senacie od 1947 do 1960 r. oraz była najmłodszą osobą wybraną na prezydenta. Jest także jedynym rzymskokatolikiem wybranym na prezydenta. John Fitzgerald Kennedy urodził się 29 maja 1917 r. w Brookline w stanie Massachusetts jako drugi syn Josepha P. Kennedy'ego i Rose (z domu Fitzgerald). Uczęszczał do Dexter School, Riverdale Country School, Canterbury School, a później Choate School. Ukończył studia w 1935 roku i wyjechał do Londynu, aby studiować w London School of Economics, ale zachorował i wrócił do Stanów Zjednoczonych, gdzie przez krótki czas studiował na Uniwersytecie Princeton. Następnie udał się do Harvard College, spędzając wakacje w latach 1937, 1938 i 1939 w Europie. John Kennedy przebywał w Niemczech w sierpniu 1939 r., a wrócił do Londynu 1 września 1939 r., kiedy Niemcy napadły na Polskę. W 1940 roku Kennedy ukończył swoją pracę dyplomową pt. „Uspokojenie w Monachium”, która została następnie opublikowana jako „Why England Slept”. W maju i czerwcu 1941 roku Kennedy udał się do Ameryki Południowej. Zgłosił się na ochotnika do armii amerykańskiej, ale został odrzucony ze względu na problemy z plecami. Korzystając jednak z kontaktów w Biurze Wywiadu Marynarki Wojennej, we wrześniu został przyjęty do marynarki wojennej, a gdy w grudniu 1941 roku wybuchła wojna z Japonią, służył na Pacyfiku. 2 sierpnia 1943 roku łódź PT-109, na której znajdował się Kennedy, została staranowana przez japoński niszczyciel Amagiri podczas nocnego patrolu w pobliżu Nowej Gruzji na Wyspach Salomona. Odholował rannego mężczyznę w bezpieczne miejsce i osobiście brał udział w ratowaniu dwóch innych osób. Początkowo John Kennedy miał pewne myśli o zostaniu dziennikarzem. Jednak śmierć starszego brata Joe w 1944 r. pchnęła go do polityki i w 1946 r. ubiegał się o miejsce w Izbie Reprezentantów jako demokrat z Massachusetts, wygrywając znaczną większość głosów. W 1952 r. pokonał urzędującego republikanina Henry'ego Cabot Lodge'a w Senacie Stanów Zjednoczonych i służył w Senacie od 1953 do 1960. Jego książka Profiles in Courage została opublikowana w 1956 r., zdobywając w 1957 r. Nagrodę Pulitzera za biografię. Powiązania Kennedy'ego z senatorem Joe McCarthym miała zaszkodzić jego pozycji w liberalnym establishmentu, ale poparł Ustawę o prawach obywatelskich z 1957 r. 12 września 1953 r. John Kennedy poślubił Jacqueline Lee Bouvier. Mieli czworo dzieci: córkę, która urodziła się martwa w 1956 r.; Caroline Bouvier Kennedy, urodzona w 1957 r.; John Fitzgerald Kennedy Jr., urodzony w 1960 r.; i Patrick Bouvier Kennedy, urodzony w 1963 r. W 1960 r. Kennedy kandydował na prezydenta. Na szczególną uwagę zasługuje pierwsza debata telewizyjna, którą Kennedy odbył ze swoim republikańskim przeciwnikiem Richardem Nixonem. Kennedy pokonał Nixona w zaciętym wyścigu, a Demokraci zdobyli 303 mandaty w Kolegium Elektorów w porównaniu z 219 dla Republikanów. Niezależny Harry Byrd zdobył pozostałe 15 mandatów w kolegium elektorów. 20 stycznia 1961 roku Kennedy został zaprzysiężony na 35. prezydenta. Pierwsza kontrowersja związana z jego prezydenturą dotyczyła rządu Fidela Castro, który doszedł do władzy dwa lata wcześniej. Administracja Eisenhowera zezwoliła na tajne szkolenie Kubańczyków sprzeciwiających się Castro w południowych Stanach Zjednoczonych, głównie w Luizjanie i na Florydzie, i planowała inwazję na Kubę. Plan został sporządzony przed dojściem Kennedy'ego do władzy i 17 kwietnia 1961, Kennedy to zatwierdził. Odwołał jednak wsparcie powietrzne, które miało zapewnić Siły Powietrzne USA. Kiedy

kubańscy wygnańcy wylądowali w Zatoce Świń na Kubie, szybko zostali pokonani przez komunistów. Następny poważny kryzys, kubański kryzys raketowy, miał miejsce 14 października 1962 r., kiedy amerykańskie samoloty szpiegowskie U-2 sfotografowały budowaną na Kubie sowiecką wyrzutnię rakiet balistycznych średniego zasięgu. Zdecydował, że atak na to miejsce może skutkować wojną nuklearną, ale ta bierność będzie postrzegana jako oznaka słabości. Ostatecznie zdecydował się zarządzić militarną blokadę wyspy i ostatecznie doszedł do porozumienia z premierem Związku Radzieckiego Nikitą Chruszczowem, że Związek Radziecki usunie rakiety, a Stany Zjednoczone obiecują, że nigdy nie dokonają inwazji na Kubę, a wycofać część rakiet z baz w Turcji. Kennedy'emu zależało na zbliżeniu ze Związkiem Radzieckim, ale trzeba było go postrzegać jako „twardego”, zwłaszcza w Europie. 26 czerwca 1963 roku odwiedził Berlin Zachodni i zwrócił się do szerokiego tłumu ze słynnym przemówieniem „Ich bin ein Berliner”. W sierpniu 1963 roku Kennedy'emu udało się podpisać Traktat o zakazie prób jądrowych, który zabraniał testów atomowych na ziemi, w atmosferze i pod wodą, ale nie zabraniał testów pod ziemią. Kolejnym problemem polityki zagranicznej, przed którym stanął Kennedy, były wzmożone walki w Laosie i Wietnamie. W pierwszym przypadku administracja Kennedy'ego wspierała rząd neutralny, w drugim Stany Zjednoczone były mocno zaangażowane we wspieranie antykomunistycznego rządu Wietnamu Południowego, na którego czele stał prezydent Ngo Dinh Diem. Do 1963 r. w Wietnamie Południowym było 15 000 amerykańskich doradców wojskowych. Diem rządził Wietnamem Południowym od końca 1954 roku i stawał się coraz bardziej autorytarny. Kennedy uważał, że głównym problemem jest brat Diema, Ngo Dinh Nhu, i chciał, aby Diem pozbył się Nhu. Diem zdał sobie sprawę, że Nhu jest jego najpotężniejszym zwolennikiem i odmówił. To skłoniło administrację Kennedy'ego do udzielenia zgody buddyjskim generałom południowowietnamskim na obalenie Ngo Dinh Diem, który wraz z Nhu został zamordowany. Nowy reżim był z natury niestabilny, co spowodowało, że Stany Zjednoczone wysłały więcej żołnierzy bojowych, co doprowadziło do eskalacji wojny. Krajowy program wprowadzony przez Kennedy'ego był znany jako New Frontier. Próbował uchwalić przepisy zapobiegające dalszej dyskryminacji rasowej. Zaproponował także reformy podatkowe i obiecał fundusze federalne na edukację, większą opiekę medyczną dla osób starszych oraz interwencję rządu w celu pobudzenia gospodarki kraju. Większość tych rozwiązań miał wprowadzić następca Kennedy'ego, Lyndon B. Johnson. To Johnson w Ustawie o prawach obywatelskich z 1964 r. wprowadził rozwiązania, które popierał Kennedy. John Kennedy jest również dobrze znany ze swojego zaangażowania w program kosmiczny. Ponieważ Związkowi Radzieckiemu udało się wygrać wszystkie pierwsze etapy wyścigu kosmicznego, Kennedy nalegał na większy wysiłek ze strony narodu amerykańskiego. Lądowanie na Księżycu miało miejsce 20 lipca 1969 r., podczas prezydentury Nixona. Ponieważ John Kennedy zaledwie o włos wygrał wybory prezydenckie w 1960 r., wcześniej rozpoczął kampanię na rzecz reelekcji. Wiązało się to z próbą zdobycia poparcia ze strony południowych stanów. W listopadzie 1963 roku udał się do Teksasu, gdzie 22 listopada w Dallas o godzinie 12:30 został zamordowany. Samotnik, Lee Harvey Oswald, został aresztowany około 80 minut później i oskarżony o zamordowanie policjanta z Teksasu. Został wówczas także oskarżony o zamordowanie Johna F. Kennedy'ego. Zanim Oswald mógł stanąć przed sądem, dwa dni później, 24 listopada, został zastrzelony przez właściciela klubu nocnego Jacka Ruby'ego. O zabójstwie Johna F. Kennedy'ego napisano wiele. 29 listopada, pięć dni po zastrzeleniu Oswalda, następca Kennedy'ego, Lyndon B. Johnson, utworzył Prezydencką Komisję ds. Zabójstwa Prezydenta Kennedy'ego, znaną jako Komisja Warren, ponieważ przewodniczył jej prezes Sądu Najwyższego Earl Warren. Stwierdzono, że Kennedy został zabity przez Lee Harveya Oswalda działającego samodzielnie, co zostało później potwierdzone przez komisję specjalną ds. zabójstw Izby Reprezentantów Stanów Zjednoczonych, sporządzającą raport w 1979 r. Obecnie większość ludzi patrzy na raport Komisji Warren z pogardą dla dowodów, które w nim pominięto. John F. Kennedy został pochowany na Cmentarzu Narodowym w Arlington w Arlington w Wirginii. Ciała dwójki jego dzieci, pierwszej córki i Patricka, najmłodszego syna, który zmarł 9 sierpnia 1963 roku, przewieziono do Arlington i pochowano razem z nim.

Kenia

Dzisiejsza Kenia jest mieszanką walki kolonialnej i kapitalistycznego wigoru. Droga do niepodległości Kenii rozpoczęła się na dobre w październiku 1952 roku. Kenia, w ramach stanu wyjątkowego, który miał trwać siedem lat, rozpoczęła marsz w kierunku dekolonizacji. Bunt Mau Mau przeciwko brytyjskim rządowi kolonialnym spowodował, że złożono skuteczny wniosek o wprowadzenie stanu wyjątkowego. Wielka Brytania zebrała własne wojska, oprócz wojsk afrykańskich, aby stłumić bunt. Wykorzystując nowo odkryte dane wywiadowcze zebrane podczas integracji General China, Wielka Brytania rozpoczęła 24 kwietnia 1954 roku operację Anvil w nadziei zakończenia udanego buntu przeciwko nim. Operacja Anvil poważnie ograniczyła i tak już ograniczone wolności obywateli Nairobi. Zwolennicy Mau Mau pozostawieni w stolicy zostali przeniesieni z miasta do obozów zatrzymań. Chociaż bunt Mau Mau oficjalnie zakończył się dopiero w 1959 r., schwytanie Dedana Kimathi 21 października 1956 r. zmniejszyło optymizm walczących o koniec rządów kolonialnych. Zakończenie głównej ofensywy wojskowej buntu Mau Mau w 1956 r. otworzyło drzwi do dobrowolnego wycofania się Wielkiej Brytanii. Pierwsze bezpośrednie wybory Afrykanów do Rady Legislacyjnej odbyły się w 1957 r. Ponieważ umiarkowani stanowili większość Zgromadzenia Ustawodawczego, rząd brytyjski miał nadzieję, że uda się przekazać władzę tym, którzy chcieli minimalnej obecności Wielkiej Brytanii w Kenii. Jednakże Afrykański Związek Narodowy Kenii (KANU) i ekstremista Jomo Kenyatta utworzyli rząd na krótko przed oficjalną niepodległością Kenii 12 grudnia 1963 r. Jednopartyjne przywództwo było kontynuowane po śmierci Kenyatty w 1978 r. pod przewodnictwem Daniela arapa Moi. Prezydent arap Moi przeżył nieudaną próbę wojskowego zamachu stanu, która miała miejsce 1 sierpnia 1982 r., zaplanowaną przez starszego szeregowego żołnierza sił powietrznych Hezekiaha Ochukę. Ochuka próbował zająć stolicę, ale zamach stanu został stłumiony przez siły lojalistów dowodzone przez wojsko, jednostkę służby ogólnej, a później zwykłą policję. Zastraszony siłą sił powietrznych arap Moi rozwiązał kenijskie siły powietrzne. Moiowi nie udało się pielęgnować postkolonialnej gospodarki Kenii. Wyczuwając radykalne zmiany w instytucjach rządowych Kenii, Moi wprowadził reformę konstytucyjną podczas wyborów w 1988 roku. Wybory zostały otwarte dla systemu mlolongo, w którym wyborcy ustawiali się w kolejce za wybranym kandydatem. W ciągu następnych lat zmieniono kilka klauzul konstytucji, aby przywrócić upadające systemy polityczne i gospodarcze w Kenii. Pierwsze demokratyczne wybory odbyły się w 1992 r. Moi został wybrany ponownie i ponownie w 1997 r. W wyborach w 2002 r. Moi otrzymał konstytucyjny zakaz kandydowania, a Mwai Kibaki został wybrany do Narodowej Tęczowej Koalicji. W obliczu braku wojny domowej w Kenii kraj pozostawał stosunkowo stabilny, choć aż do wyborów w 2002 roku pozostawał państwem jednopartyjnym. Prezydent Kibaki wprowadził od dawna potrzebne reformy, ale kontynuował tradycję korupcji w Kenii na najwyższych szczeblach. Projekt konstytucji przedstawiony w listopadzie 2005 roku został odrzucony przez kenijski elektorat, gdy odkryto, że jedynie zmniejszył przejrzystość rządu. W odpowiedzi Kibaki odwołał cały swój gabinet i mianował nowych ministrów, z których wielu należało do partii politycznych, z którymi był powiązany. Pod koniec lat 90. Kenię nawiedziła klęska żywiołowa, pogłębiając i tak już złą sytuację gospodarczą. Poważna powódź zniszczyła drogi, mosty i uprawy; epidemie malarii i cholery opanowały służbę zdrowia; i wybuchły starcia etniczne. Zdesperowany, by odzyskać fundusze Międzynarodowego Funduszu Walutowego (MFW) i Banku Światowego na pomoc milionom potrzebujących, prezydent Moi mianował w 1999 r. swojego głośnego krytyka i przeciwnika politycznego, Richarda Leakeya, na szefa służby cywilnej. Biały Kenijczyk w trzecim pokoleniu, Leakey został zwolniony przez Moi dwa lata później za rzekome zaangażowanie się w korupcję. To skłoniło partię rządzącą do przedstawienia w sierpniu 2001 roku ustawy antykorupcyjnej, której niepowodzenie przekreśliło szanse Kenii na odnowienie pomocy międzynarodowej. Korupcja trwała pod rządami prezydenta Kibaki. Jego minister ds. walki z korupcją John Githongo złożył rezygnację ze stanowiska w lutym 2005 r. w wyniku frustracji związanej z uniemożliwieniem mu prowadzenia dochodzeń w sprawie skandalów. Na początku 2006 r.

dochodzenie wykazało, że rząd jest powiązany z dwoma skandalami korupcyjnymi. Zniszczenia gospodarcze spowodowane dotkliwymi suszami pogłębiły korupcję systemową. Wybory w grudniu 2007 r. wywołały tygodnie przemocy, w wyniku których zginęło ponad 1000 osób. Były sekretarz generalny ONZ Kofi Annan zerwał porozumienie w sprawie utworzenia nowego rządu, powstrzymując w ten sposób potencjalne zagrożenie wojną domową.

Kenyatta, Jomo

(1889–1978) prezydent Kenii

Jomo Kenyatta urodził się w Kenii i jako niemowlę miał na imię Kamau wa Ngengi; w 1938 roku przyjął imię Jomo. Kenyatta żywo interesował się lokalnymi tradycjami i zwyczajami społecznymi, zwłaszcza Kikuju. Jego studium *Facing Mount Kenya* (1938) pozostaje jednym z ostatecznych dzieł na temat Kikuju. Jako nastolatek Kenyatta pomagał swojemu dziadkowi, tradycyjnemu uzdrowicielowi, ale po ukończeniu szkoły misyjnej przeszedł na chrześcijaństwo. Jako młody człowiek Kenyatta pracował dla indyjskiego kupca z Azji oraz w europejskiej firmie biznesowej. W latach dwudziestych XX wieku Kenyatta został przywódcą Centralnego Stowarzyszenia Kikuju (KCA), które reprezentowało Kikuju w ich sprawach o ziemię przeciwko Brytyjczykom, którzy skonfiskowali duże połacie pól uprawnych Kikuju, które następnie zostały zajęte przez białych, zwykle brytyjskich osadników. Kenyatta reprezentował Kikuju podczas misji negocjacyjnych do Anglii i odwiedził Związek Radziecki w 1930 r. Po powrocie do Anglii jako nauczyciel Kenyatta został fałszywie oskarżony o powiązania komunistyczne. Kenyatta wziął udział w piątym Kongresie Panafrykańskim, który zebrał się w Manchesterze w Anglii w 1945 r. Po powrocie do Kenii po II wojnie światowej objął przywództwo kenijskiego ruchu nacjonalistycznego. W 1952 roku został aresztowany i oskarżony o kierowanie nacjonalistycznym ruchem zbrojnym w Kenii, znanym na Zachodzie jako Mau Mau; odsiedział dziewięć lat w więzieniu lub w wirtualnym areszcie domowym. Mau Mau został oskarżony o ataki terrorystyczne przeciwko białym, głównie brytyjskim osadnikom. Chociaż bunt Mau Mau był odpowiedzialny za przemoc i morderstwo niektórych osadników, zachodnie media wyolbrzymiały poziom przemocy. Kenyatta został prezesem Afrykańskiego Związku Narodowego Kenii (KANU) w 1961 roku i przewodził delegacji do Londynu, aby negocjować pełną niepodległość, czyli Uhuru. W 1964 Kenyatta został prezydentem niepodległej republiki kenijskiej. Znany jako Baba wa Taifa, ojciec narodu, Kenyatta utrzymywał stabilność gospodarczą w Kenii, ale jego przeciwnicy zarzucali mu również kumoterstwo i korupcję. Zmarł jeszcze u władzy w 1978 r., a jego następcą został Daniel arap Moi, który borykał się ze zwiększonym sprzeciwem wobec rosnącej władzy dyktatorskiej.

Khan, Liaquat Ali

(1896–1951) przywódca pakistański

Urodzony 1 października 1896 r. w Zjednoczonych Prowincjach przedrozbiorowych Indii, Liaquat został pierwszym premierem Pakistanu i ojcem założycielem, gdy Pakistan uzyskał niepodległość 14 sierpnia 1947 r. Ukończył Aligarh College i zainteresował się indyjskim ruchem nacjonalistycznym. Następnie udał się do Wielkiej Brytanii, aby kontynuować naukę, uzyskując dyplom prawa na Uniwersytecie Oksfordzkim w 1921 r., a w 1922 r. został powołany do palestry. Liaquat wrócił do Indii w 1923 r. Zaczął identyfikować się ze sprawą muzułmańską. Wstąpił do Ligi Muzułmańskiej, która starała się reprezentować muzułmanów na całym subkontynencie. W 1926 Liaquat wygrał swoje pierwsze wybory jako członek Zgromadzenia Ustawodawczego Zjednoczonych Prowincji, choć jako niezależny. W 1940 roku został wybrany do Centralnego Zgromadzenia Ustawodawczego, gdzie zyskał reputację polityka odnoszącego sukcesy, charakteryzującego się zasadami, uczciwością i elokwencją. Chociaż starał się promować interesy muzułmańskich Hindusów pracował także nad stłumieniem niezgody społecznej. W 1936 roku został wybrany na honorowego sekretarza Ligi Muzułmańskiej i sprawował tę funkcję aż

do uzyskania niepodległości w 1947 r. Zdobywał coraz większe wpływy w Lidze Muzułmańskiej, czego dowodem jest mianowanie go na zastępcę przywódcy Partii Parlamentarnej Ligi Muzułmańskiej w 1940 r., gdzie nawiązał bliskie stosunki robocze jako porucznik Mohammeda Ali Jinnaha, przywódcy Ligi Muzułmańskiej a później ojca Pakistanu. Po podziale Liaquat przyjął urząd premiera, a także był ministrem obrony pod rządami Jinnaha, generalnego gubernatora Pakistanu. Naród był nie tylko podzielony na Pakistan Wschodni (obecnie Bangladesz) i Pakistan Zachodni, ale nękał go także kryzys uchodźczy, gdy migrujący Hindusi, muzułmanie i Sikhowie uciekali przez subkontynent przed i bezpośrednio po podziale. Wraz ze śmiercią Jinnah w 1948 r. Liaquat stał się dominującym przywódcą w Pakistanie. Choć pakistańskie establishmenty polityczne były silnie prozachodnie, islam zaczął poszerzać swoje wpływy. Spory Pakistanu z Indiami dotyczące handlu i podziału Kaszmiru zdominowały politykę zagraniczną, a stosunki między obydwojema narodami pozostawały napięte. Liaquat został zamordowany w październiku 1951 r. Jego śmierć zapoczątkowała chaotyczny okres, a demokracja wkrótce upadła, czego kulminacją było przejście władzy przez wojsko w wyniku zamachu stanu w 1958 r.

Kim Ir Sen (1912–1994)/Kim Dzong Il (1941-2011)

Koreańscy przywódcy polityczni

Ojciec i syn Kim Il Sung i Kim Dzong Il tworzą razem dynastię, która rządzi Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną, czyli komunistyczną Koreą Północną, od jej powstania w 1948 r. Ze względu na kult jednostki ustanowiony przez Kim Il Sunga oraz dlatego, że Korea pozostaje szczelnie zamkniętym społeczeństwem, szczegóły dotyczące życia obu mężczyzn pozostają skąpe. Informacje rozpowszechniane oficjalnie są tak pochlebne, że budzą duże wątpliwości. Na przykład jedna z biografii Kim Ir Sena podaje, że w ciągu siedmiu lat między 1932 a 1945 walczył on z Japończykami ponad 100 000 razy i zawsze zwyciężał. Kim Il Sung (pierwotnie Kim Sung Chu) urodził się w 1912 roku w północno-wschodniej prowincji Korei. Jego ojciec był nauczycielem, który w 1925 roku zabrał rodzinę do chińskiej Mandżurii, aby uciec przed surową kolonizacją ich ojczyzny przez Japonię. Przez następne 14 lat Kim mieszkał w Mandżurii, gdzie w 1931 r. wstąpił do Partii Komunistycznej. W 1939 r. Kim udał się do Związku Radzieckiego, gdzie przeszedł dalsze szkolenie wojskowe i był częścią sowieckich sił zbrojnych, które najechały i okupowały Pjongjang w 1945 r. Zgodnie z postanowieniami porozumienia jałtańskiego Stany Zjednoczone i Związek Radziecki podzieliły Koreę na Północną i Południową. Kim pozostał na północy wraz z Sowietami, którzy pomogli mu pokonać inne frakcje i zostać premierem nowej Demokratycznej Republiki Ludowo-Demokratycznej w 1948 r. Pod patronatem sowieckim i chińskim Kim wszczął wojnę koreańską, która trwała do 1953 r. Wielki wielbiciel Stalina, Kim wzorował swoje rządy na sowieckim przywódcy. W latach następujących po wojnie koreańskiej Kim umocnił swoją władzę, dokonał czystek ze swoich wrogów, wyparł obce wpływy i zyskał pozycję niemal boga. Udało mu się także, poprzez rygorystyczną kontrolę prasy, wywyższyć swoją rodzinę, wynosząc wielu z nich do rangi bohaterów narodowych. Zadekretował, że żadna gazeta nie może zostać opublikowana bez jego zdjęcia na pierwszej stronie i bez wszystkich artykułów zatwierdzonych przez rządową cenzurę. Jego obrazy i posągi znajdowały się także w każdym budynku publicznym w kraju. Te i inne działania zostały podjęte w ramach samozwańczej doktryny Dżuchie Kima, która obejmowała całą filozofię gospodarczą, społeczną i polityczną kraju. Obywatele Korei Północnej urodzeni po wojnie koreańskiej mieli niewielką wiedzę o świecie zewnętrznym lub nie mieli jej wcale, ponieważ wszystko, co obce było zabronione. Jego urodziny stały się świętem narodowym. Od 1976 r. Okres Święta Lojalności przypada na 16 lutego (urodziny Kim Dzong Ila) i 15 kwietnia (urodziny Kim Ir Sena). Według niektórych doniesień Korea dołożyła wszelkich starań, aby przedłużyć życie Kim Ir Sena. Podobno klinikę zatrudniającą 2000 specjalistów zbudowano wyłącznie w celu opieki nad Kimem i jego synem. Personel kliniki eksperymentował z dietami i lekami w dwóch zespołach mężczyzn, którzy byli podobni do liderów pod

względem wieku i budowy ciała. Wszystkie wysiłki mające na celu przedłużenie jego życia zakończyły się niepowodzeniem i starszy Kim zmarł w 1994 r. Kim Dzong Il, najstarszy syn Kim Ir Sena, został kolejnym dyktatorem swojego kraju. Urodził się w 1941 r., podczas gdy jego ojciec szkolił się w Związku Radzieckim. Sowieci utworzyli szkołę dla dzieci koreańskich bojowników partyzanckich, Szkołę Rewolucyjną Mangyongdae, w której Jong Il otrzymał wczesną edukację. Po dwóch latach szkolenia w Akademii Lotniczej we Wschodnich Niemczech młody Kim wrócił do Korei i studiował na Uniwersytecie Kim Il Sunga. Portrety Kim Dzong Ila zaczęły pojawiać się obok portretów jego ojca, a o nim mówiono tytułami takimi jak „słońce komunistycznej przyszłości”. W latach 80. złożył oficjalne wizyty w Chinach i Związku Radzieckim, co dodatkowo wskazało, że jako władca pójdzie w ślady ojca. Nie został jednak od razu nazwany następcą ojca. Nowelizacją konstytucji tytuł prezydenta kraju został zarezerwowany dla jego ojca. Niewiele jest dostępnych informacji na temat życia osobistego Kim Dzong Ila. Niektóre źródła podają, że jego przyrodni brat był przygotowywany na następcę, inne natomiast wskazują, że jego synowie toczą walkę o zostanie dziedzicem.

King, Marcin Luter Jr.

(1929–1968)

Amerykański przywódca praw obywatelskich

Martin Luther King Jr. był przywódcą praw obywatelskich, którego kampanie na rzecz równości rasowej Afroamerykanów uczyniły go amerykańską ikoną. King urodził się 15 stycznia 1929 r. w Atlancie w stanie Georgia jako syn wielebnego Martina Luthera Kinga seniora i Alberty Williams King. Należał do dynastii ministerialnej w kościele baptystów Ebenezer w Atlancie, założonej przez jego dziadka, który służył temu kościołowi od 1914 do 1931. King głosił tam od 1960 aż do swojej śmierci. Początkowa edukacja Kinga odbywała się w wydzielonym systemie szkolnym w Atlancie. Opuścił szkołę średnią w wieku 15 lat, po tym jak wcześniej został przyjęty do prestiżowej uczelni Morehouse College w Atlancie. Z Morehouse udał się na północ, aby uczęszczać do Crozer Theological Seminary w Pensylwanii, gdzie został przewodniczącym swojej klasy seniorów i uzyskał tytuł B.D. Uzyskał stopień doktora w 1951 r. Następnie przyjął stypendium, które umożliwiło mu doktorat na Uniwersytecie Bostońskim, kończąc studia wstępne w 1953 r. i uzyskując dyplom w 1955 r. W tym czasie poznał Corettę Scott i poślubił ją 18 czerwca 1953 r. Po śmierci doktora Kinga Coretta King wyłoniła się jako samodzielna propagatorka praw obywatelskich i sprawiedliwości społecznej. Pełniła funkcję liderki Fundacji King aż do swojej śmierci w 2006 r. W 1953 r. King został pastorem kościoła baptystów Dexter Avenue w Montgomery w stanie Alabama w wieku 26 lat i zaczął potępiać segregację Jima Crowa w ramach promowania reformy praw obywatelskich dla Afroamerykańscy obywatele Alabamy. W 1955 roku przyłączył się do bojkotu autobusów Montgomery. Bojkot trwał ponad rok, a Kingowi groziła zemsta i groźby śmierci, w tym zbombardowanie jego domu. Podobnie jak w przypadku wielu innych zmian w zakresie praw obywatelskich, Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych ostatecznie okazał się siłą napędową, która ostatecznie położyła kres segregacji w autobusach międzystanowych w 1956 r. W 1957 r. King objął przywództwo w Konferencji Przywódców Południowych Chryścijan (SCLC), która stała się odskocznią dla jego władzy i powstającego ruchu na rzecz praw obywatelskich. Ruch rozpoczął się w czarnych społecznościach i kościołach, ale wkrótce przyciągnął członków z szerszej populacji spoza południa. King ukształtował filozofię SCLC w kierunku pokojowego protestu i nacisku, czerpiąc z nauk chrześcijańskich, ale także inspirując się udanymi protestami Mohandasa K. Gandhiego. King był także członkiem komitetu wykonawczego Krajowego Stowarzyszenia na rzecz Awansu Ludzi Kolorowych (NAACP). Dzięki tym stanowiskom kierowniczym i rosnącemu zainteresowaniu mediów telewizyjnych King stał się postacią narodową i główną siłą w amerykańskiej polityce. Ruch często spotykał się z brutalną reakcją na swoją działalność, zwłaszcza gdy jego program rozszerzył się o pełny zakres kwestii praw obywatelskich. Tempo zmian okazało się dramatyczne i niepowstrzymane i przykuło uwagę

całego kraju dzięki wydarzeniom takim jak Marsz na Waszyngton w 1963 r., zainspirowany przez innych przywódców praw obywatelskich i skoordynowany z nimi, ale rozślawiony przez przemówienie Kinga „Mam marzenie”. Argumentowano, że punkt ciężkości tej demonstracji stał się mniej gniewny, a bardziej obejmujący, z powodu nacisków wywieranych na Kinga przez prezydenta Johna F. Kennedy'ego, który uważał, że niewłaściwe podejście może zaszkodzić poparciu dla ustawodawstwa dotyczącego praw obywatelskich. Awans Kinga do światowej sławy został ujawniony, gdy został Człowiekiem Roku magazynu Time w 1963 r. Protesty te pomogły w przyjęciu, podczas prezydentury Lyndona B. Johnsona, Ustawy o prawach obywatelskich z 1964 r. i Ustawy o prawach wyborczych z 1965 r. Martin Luther King Jr. został doceniony za swój gigantyczny wpływ, kiedy w 1964 roku został laureatem Nagrody Nobla i Pokojową Nagrodą w uznaniu jego licznych wysiłków. W połowie lat sześćdziesiątych King próbował przenieść ruch na rzecz praw obywatelskich na północ, począwszy od Chicago w 1966 r. King i Ralph Abernathy podjęli próbę stawienia czoła warunkom życia biednych, przeprowadzając się do slumsów. Tutaj zetknął się z przemocą i dyskryminacją, a także z administracją polityczną burmistrza Richarda J. Daleya w Chicago, która, gdy tylko było to możliwe, utrudniała działania reformatorskie. Ostatecznie King i Abernathy wrócili na Południe, ale pozostawili w Chicago młodego wówczas naśladowcę, Jessego Jacksona, aby kontynuował swoją pracę. Na tej bazie Jackson zbudował później własną organizację. King zaczął na nowo oceniać swoje stanowisko w wielu obszarach i kwestiach, w tym w sprawie reform społecznych i gospodarczych, a także wojny w Wietnamie. Jego retoryka i przemówienia nabrały nowego tonu, który zdawał się rzucać wyzwanie nie tylko segregacji, sprawiedliwości rasowej i prawom obywatelskim, ale także kwestiom potencjalnie znacznie bardziej kontrowersyjnym dla głównego nurtu. Jego zwrot w stronę kwestii ubóstwa i jego eliminacji doprowadził do zaangażowania jego i SCLC w „Kampanię dla biednych ludzi” w 1968 r., której kulminacją był kolejny duży marsz na Waszyngton, żądający, aby rząd zajął się potrzebami najbiedniejszych społeczności i członków społeczeństwa Stanów Zjednoczonych. W kwietniu 1968 roku jego kampania zaprowadziła go do Memphis w stanie Tennessee, gdzie zaoferował swoje wsparcie strajkowi pracowników sanitarnych w Memphis na rzecz lepszych płac i warunków. King widział rozwiązanie wielu z tych problemów w rządowych programach zatrudnienia mających na celu zmniejszenie i odwrócenie ubóstwa w kraju w formie karty praw biednych ludzi. Podczas pobytu w motelu Lorraine w Memphis 4 kwietnia 1968 roku, w ramach przygotowań do lokalnego marszu wsparcia dla strajkujących, King pojawił się na balkonie o godzinie 18:01 i został zamordowany strzałem z karabinu. O godzinie 19:05 stwierdzono zgon. Śmierć Kinga wywołała szok i konsternację. Prezydent Johnson ogłosił dzień żałoby narodowej, a wiceprezydent Hubert Humphrey wziął udział w pogrzebie wraz z tłumem szacowanym na 300 000 osób. Wszczęto krajowe i międzynarodowe obławy za zabójcą, a dwa miesiące później w Londynie James Earl Ray został zatrzymany za naruszenie paszportu i poddany ekstradycji do Tennessee, gdzie został oskarżony o morderstwo Kinga i przyznał się 10 marca 1969 roku. Ray otrzymał 99 lat więzienia i resztę życia spędził na zaprzeczaniu swojej winie i żądaniu procesu. Twierdził, że King został zabity przez innych i że był jedynie upadłym człowiekiem w środku większego spisku. Ray i kilku innych więźniów uciekli z więzienia stanowego Brushy Mountain w Petros w stanie Tennessee w czerwcu 1977 roku, niedługo po tym, jak Ray zeznawał przed specjalną komisją Izby Reprezentantów ds. Zabójstw. Wyrok w sprawie Raya wzbudził kontrowersje i wielu wierzy, że złowrogie siły zmanipulowały i zaaranżowały zamach. Poruszono kwestie dotyczące dowodów odcisków palców i badań balistycznych karabinu użytego w przestępstwie. W 1997 r. Raya odwiedził w więzieniu syn Kinga, Dexter, który poparł żądanie Raya dotyczące procesu. W 1999 roku rodzina Kingów wszczęła pozew cywilny o spowodowanie śmierci bezprawnej przeciwko Loydowi Jowersowi, właścicielowi lokalnej restauracji w Memphis, który przyznał się do udziału w zamachu. Lokalne jury stwierdziło, że Jowers, mimo że nie przeszedł testu na wykrywaczu kłamstw w związku ze swoim twierdzeniem, był winny, a w zabójstwo zaangażowane były inne agencje rządowe. Twierdzenia te zostały szczegółowo zbadane przez Departament Sprawiedliwości w 2000 r. i nie znaleziono żadnych

dowodów na poparcie tych zarzutów. Założenia dotyczące spisku na wysokim szczeblu wzmocniły konflikty Kinga z J. Edgarem Hooverem i FBI. Początkowo prowadzili dochodzenie w sprawie komunistycznych współpracowników Kinga i organizacji, a także w różnych momentach prowadzili podsłuchy, w tym naruszali prywatność Kinga i grozili mu ujawnieniem jego pozamałżeńskich romansów. Taśmy te umieszczono w Archiwum Narodowym i będą zapieczętowane do 2027 r. Oprócz ataków na dziedzictwo i honor Kinga, w latach 80. wyrażano obawy dotyczące plagiatu. Doprowadziło to do formalnego dochodzenia w sprawie jego rozprawy doktorskiej na Uniwersytecie Bostońskim, w wyniku którego stwierdzono, że prawie jedna trzecia jego pracy została przejęta od innego studenta. Uczelnia nie zdecydowała się jednak na cofnięcie mu stopnia naukowego. Twierdzono również, że wiele innych jego pism i przemówień otrzymało pomoc literacką w postaci ghostwriterów. Niemniej jednak nawet w obliczu pytań dotyczących jego charakteru Martin Luther King Jr. pozostaje główną siłą w historii Stanów Zjednoczonych, a jego nazwisko jest jednym z najłatwiej rozpoznawalnych w kraju. Jego dom rodzinny w Atlancie stał się w 1980 r. narodowym miejscem historycznym, a w listopadzie 1983 r. prezydent Ronald Reagan zatwierdził ustawę ustanawiającą święto narodowe Martina Luthera Kinga, które przypada w trzeci poniedziałek stycznia. Ponadto jego nazwisko widniało na wielu ulicach i innych budynkach publicznych w całych Stanach Zjednoczonych, a budowę King National Memorial w Waszyngtonie rozpoczęto wraz z zakupem gruntu w pobliżu National Mall w 1999 r. Ostateczne zatwierdzenie projektu nastąpiło w 2005 r.

Koizumi, Junichiro

(1942–) Premier Japonii

Junichiro Koizumi urodził się w rodzinie politycznej w prefekturze Kanagawa i kształcił się na Uniwersytecie Keio i University College London. Karierę polityczną rozpoczął jako sekretarz Takeo Fukudy, późniejszego premiera. Koizumi został wybrany do Izby Reprezentantów (izby niższej parlamentu) w 1970 roku jako członek Partii Liberalno-Demokratycznej. Został ministrem poczty i telekomunikacji w 1992 r. i przez trzy kadencje pełnił funkcję ministra zdrowia i opieki społecznej, począwszy od 1996 r. Koizumi bezskutecznie ubiegał się o urząd prezydenta Partii Liberalno-Demokratycznej w latach 1995 i 1999, zanim odniósł sukces w 2001 r. Został premier Japonii 26 sierpnia 2001 r., wybrany ponownie w 2003 i 2005 r.; ustąpił ze stanowiska w 2006 r. Koizumi był bardzo popularny w momencie pierwszego wyboru. Chociaż jego popularność zmieniła się na przestrzeni lat sprawowania urzędu, był najdłużej urzędującym premierem Japonii od dwóch dekad. Jego największe wysiłki skierowane były na ożywienie japońskiej gospodarki. W tym celu zaproponował prywatyzację Japan Post, spółki publicznej oferującej usługi bankowe i ubezpieczenia na życie, usługi pocztowe i doręczanie paczek. Proponowana prywatyzacja wzbudziła w Japonii kontrowersje z kilku powodów, między innymi dlatego, że zatrudniała jedną trzecią wszystkich pracowników japońskiego rządu, którzy obawiali się likwidacji swoich stanowisk pracy. Koizumi zmniejszył także tradycyjne dotacje na infrastrukturę i rozwój przemysłu na obszarach wiejskich, co stanowi część próby przeniesienia bazy poparcia dla Partii Liberalno-Demokratycznej z obszarów wiejskich do bardziej miejskiego centrum. Począwszy od 2001 r., Koizumi kilkakrotnie odwiedził sanktuarium Yasakuni w Tokio, które ku czci japońskich poległych w wojnie. Ponieważ w sanktuarium oddano cześć 14 zbrodniarzom wojennym klasy A, wizyty te spotkały się z międzynarodową krytyką, zwłaszcza ze strony Chin i Korei Południowej, ofiar Japonii. Kontrowersje wzbudziła także decyzja Koizumiego o wysłaniu członków Japońskich Sił Samoobrony do Iraku w celu wsparcia operacji USA w 2003 roku, mimo że wojska japońskie teoretycznie zajmowały się jedynie działalnością humanitarną. Osobisty styl Koizumiego znacznie różnił się od tego, który projektuje większość japońskich polityków: nazywał siebie kakumei no hito, czyli rewolucjonistą, choć niektórzy z jego krytyków uważali go raczej za henjina, ekscentryka. Jego wygląd

osobisty, w połączeniu ze stosunkowo długimi i zaniedbanymi włosami i modnymi garniturami, a także szeroko nagłośnione zainteresowanie muzyką rockową, sugerowały kultywowanie tego wizerunku.

Korea, Republika Ludowo-Demokratyczna

Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna (KRLD), czyli Korea Północna, zajmująca powierzchnię 120 410 kilometrów kwadratowych i zajmuje nieco ponad połowę północnej części Półwyspu Koreańskiego w północno-wschodniej Azji. Korea Północna ma wspólne granice z Republiką Korei na południu, Chińską Republiką Ludową (ChRL) na północy i Rosją na północnym wschodzie. Strefa zdemilitaryzowana o szerokości czterech kilometrów, rozciągająca się na długości 238 kilometrów w poprzek ładu i kolejne trzy kilometry w głąb morza, wyznacza granicę między obiema Koreami w pobliżu 38. równoleżnika. Szacunkowa populacja KRLD w 2004 r. wynosiła 22 697 553 osób. Pjongjang jest stolicą kraju. Korea Północna pozostała jednym z najbardziej izolowanych państw współczesnego świata. Korea Północna jest państwem komunistycznym. Jej przywódca Kim Dzong Il objął stanowisko najwyższego przywódcy w 1994 r. po śmierci swojego ojca Kim Ir Sena, choć sformalizowano to dopiero cztery lata później. Zarówno ojciec, jak i syn zdominowali rząd Korei Północnej od jego powstania. Nowo zmieniona konstytucja z 1998 r. przyznała zmarłemu Kimowi dożywotni tytuł prezydenta i zniósła urząd prezydenta. Kim Dzong Il stoi na czele Komisji Obrony Narodowej (NDC), która pełni funkcję głównego organu administracyjnego w kraju. Jest także najwyższym dowódcą Koreańskiej Armii Ludowej (KPA) i sekretarzem generalnym Koreańskiej Partii Robotniczej (KWP). Odrębne państwo Korea Północna powstało w wyniku sytuacji militarnej pod koniec II wojny światowej. Kiedy Japonia poddała się w sierpniu 1945 r., północna część półwyspu została zajęta przez siły radzieckie, a południowa część znalazła się pod władzą wojskową Stanów Zjednoczonych. W rezultacie półwysep został podzielony na dwie wojskowe strefy okupacyjne na 38 równoleżniku. Radzieckie władze okupacyjne zwróciły się do Kim Ir Sena, który walczył z Japończykami w Mandżurii, o zapewnienie przywództwa w swojej strefie. We wrześniu 1948 roku Kim założył Koreańską Republikę Ludowo-Demokratyczną, której on sam został premierem. Na początku 1950 r. Kim Ir Sen lobbował u swoich komunistycznych sojuszników w Związku Radzieckim i Chińskiej Republice Ludowej (ChRL), aby wesprzeć północnokoreańskie wysiłki na rzecz ponownego zjednoczenia obu Korei. 23 czerwca 1950 r. dowódcy siedmiu dywizji bojowych Północnokoreańskiej Armii Ludowej zgromadzili się w pobliżu granicy i otrzymali rozkaz rozpoczęcia „wojny wyzwolenczej”. Przekraczając 38. równoleżnik, siły Korei Północnej szybko pokonały siły Korei Południowej, zanim one same zostały zatrzymane, a następnie wypchnięte przez granicę przez siły Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) pod dowództwem Stanów Zjednoczonych. W listopadzie ChRL wysłała „ochotników” do walki u boku Koreańczyków z Północy, gdy siły ONZ zbliżyły się do rzeki Yalu, na granicy Korei Północnej z Chinami. W 1953 roku podpisano rozejm, ustanawiając strefę zdemilitaryzowaną mniej więcej na 38 równoleżniku. Sytuacja wojenna dała Kim Ir Senowi możliwość umocnienia swojej pozycji i ugruntowania swojej pozycji jako władzę absolutną w Korei Północnej. W serii pokazowych procesów i czystek wyeliminowano potencjalnych rywali. W 1956 r. z KWP usunięto członków rywalizujących ze sobą frakcji. W rzeczywistości niektórzy zostali zmuszeni do wzięcia na siebie winy za niepowodzenie wysiłków zjednoczeniowych. Dwa lata później KWP ogłosiła zakończenie sprzeciwu wewnątrzpartyjnego. Kim Ir Sen był teraz niekwestionowanym przywódcą, kontrolującym praktycznie wszystkie aspekty północnokoreańskiego społeczeństwa. Wkrótce wokół osoby Kim Ir Sena, wyniesionego do rangi „Wielkiego Przywódcy”, pojawił się kult jednostki, wokół jego przeszłości jako bojownika partyzanckiego przeciwko Japończykom, jego buntu wobec Stanów Zjednoczonych i jego wyczynów w budowaniu narodu mitologizowano w pieśniach i poezji. Jego imię noszą instytucje takie jak uniwersytety i muzea, a ważnymi miejscami w jego życiu są świątynie narodowe. Podobny kult jednostki rozwinął się wokół jego syna i następcy, Kim Dzong Ila, a mityczne wydarzenia zostały wpisane w jego biografii. Czczony jako „Drogi Przywódca”, młodszy Kim jest obdarzony niezwykłymi

zdolnościami intelektualnymi i artystycznymi. Korea Północna przyjęła jako swoją wiodącą ideologię juch'e, czyli samodzielność. Koncepcja ta, czasami nazywana Kim Il-sungizmem, pojawiła się w połowie lat pięćdziesiątych XX wieku i jest połączeniem doktryn marksistowsko-leninowskich z maoizmem, konfucjanizmem i tradycjami koreańskimi. Juch'e w sensie operacyjnym zakłada utworzenie samowystarczalnej gospodarki narodowej i silnej armii, która może zapewnić samoobronę. Po wojnie koreańskiej Kim Il Sung skupił się na rozwoju gospodarczym. Z centralnie planowaną gospodarką nakazową Korea Północna początkowo wydawała się robić ogromne postępy. Szybko podniosła się ze zniszczeń wojny koreańskiej. W duchu juch'e planiści gospodarczy skupiali się na industrializacji i kolektywizacji rolnictwa. Równie ważna dla przetrwania gospodarczego Korei Północnej była radziecka pomoc gospodarcza, choć ograniczona, oraz preferencyjne traktowanie, jakie północnokoreańskie towary otrzymywały w Związku Radzieckim, ChRL i satelitach Europy Wschodniej pod koniec lat 70. i 80. XX wieku. Zmieniająca się sytuacja geopolityczna ograniczyła tę pomoc zewnętrzną prawie do zera i ujawniła słabości północnokoreańskiej gospodarki. Konsekwencji nieefektywnego systemu gospodarczego działającego od kilkudziesięciu lat nie można było dłużej ukrywać. Niedobory energii i żywności nękały Koreę Północną, kraj z niewielką ilością gruntów ornych i bez złóż ropy. Cykle klęsk żywiołowych pogorszyły sytuację. Od końca lat 90. Korea Północna musiała polegać na pomocy żywnościowej z innych krajów, w tym Korei Południowej, aby zażegnać powszechny głód. W stosunkach między obiema Koreami za czasów Kim Dzong Ila nadal panował wahadłowy trend. Od połowy lat 90. rozmowy między obydwojema rządami odbywały się sporadycznie. W 1998 r., kiedy prezydent Korei Południowej Kim Dae Jung zainicjował swoją politykę słoneczną, która dawała nadzieję na pojednanie między obiema Koreami, znalazł na północy otwartą publiczność, częściowo dlatego, że Korea Północna postrzegała to jako sposób zapewnienia niezbędnej pomocy gospodarczej. W 2002 roku rząd Korei Północnej również zaczął porzucać niektóre cechy swojej ściśle kontrolowanej gospodarki nakazowej. Ponadto przyjęła pewne cechy rynku, takie jak usunięcie kontroli cen i płac. Rząd zaczął także zabiegać o inwestycje zagraniczne i handel zagraniczny, w tym z Republiką Korei. Pod koniec XX i na początku XXI wieku Korea Północna po raz kolejny zwróciła na siebie uwagę ze względu na swój program broni nuklearnej, sprzedaż broni do Iranu i wycofanie się z Układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej. Rozmowy sześciostronne z udziałem Korei Północnej, Korei Południowej, Japonii, ChRL, Rosji i Stanów Zjednoczonych nie przyniosły ostatecznych rezultatów. W 2005 roku Korea Północna przeprowadziła próbę raketową nad Morzem Japońskim. Takie podejście zwiększyło poziom napięcia i wzbudziło widmo konfrontacji militarnej w regionie Azji Północno-Wschodniej. W październiku 2007 r. Korea Północna zgodziła się wyłączyć swoje obiekty nuklearne do końca 2008 r. w zamian za pomoc gospodarczą.

Kubitschek, Juscelino

(1902–1976) prezydent Brazylii

Juscelino Kubitschek, sprytny centrowiec polityczny, najlepiej zapamiętany z budowy nowej stolicy Brazylii, podczas swojej kadencji jako prezydenta Brazylii (1956–1961), pozostawił po sobie złożone dziedzictwo polityczne i gospodarcze. Idąc śladem populistycznej dyktatury wojskowej Getúlio Vargasa (prezydenta 1930–45, 1951–54), Kubitschek pozbył się sympatii Vargasa do faszystwu i dyktatorskiego stylu rządzenia, zdystansował się od wojska, próbując go udobruchać, i zatrzymał wielu populistycznej polityki swojego poprzednika – obejmującej wspieraną przez państwo industrializację i agresywną promocję inwestycji zagranicznych i rozwoju gospodarczego. Jego kadencja przyniosła szybki wzrost gospodarczy i znaczny postęp we wszystkich głównych gałęziach przemysłu. Pozostawił także rekordowy dług publiczny, wysoce zmobilizowane i spolaryzowane społeczeństwo obywatelskie oraz niezadowoloną armię. Trzy lata po jego odejściu ze stanowiska w Brazylii pograżyła się w dyktaturze wojskowej, która trwała do połowy lat 80. XX wieku (1964–1985). Kubitschek de Oliviera urodził się 12

września 1902 roku w małym miasteczku Diamantina w stanie Minas Gerais. Jego ojciec, sprzedawca, zmarł, gdy miał dwa lata; Wychowała go matka, nauczycielka słowackiego pochodzenia. Z wykształcenia lekarz medycyny, w 1934 r. został wybrany do Zgromadzenia Stanowego Minas Gerais, ze stanowiska zrezygnował w 1937 r. po ogłoszeniu przez Vargasa założenia jego quasi-faszystowskiego Estado Novo (Nowe Państwo). Pełniąc funkcję burmistrza Belo Horizonte od 1940 r. i Zgromadzenia Stanowego Minas Gerais od 1945 r., zdobył prezydenturę w 1955 r. dzięki mandatowi Postępowej Partii Społecznej (Partido Social Progresista) pod hasłem „pięćdziesiąt lat postępu w pięć”. Jego krytycy ostro skrytykowali później jego administrację za spowodowanie „pięćdziesięciu lat inflacji w ciągu pięciu”. Obejmując urząd, on i jego technokraci sporządzili Program Celów, określając konkretne cele wzrostu dla każdego sektora gospodarki. Podstawową ideą było poddanie kapitału prywatnego pod kierownictwo państwa, aby osiągnąć szybki wzrost gospodarczy poprzez skupienie się na kluczowych gałęziach przemysłu i infrastrukturze. Kiedy odchodził ze stanowiska, w Brazylii istniał na przykład zrównoważony przemysł samochodowy, zbudowany praktycznie od podstaw. Podobne cele rozwojowe osiągnięto w sektorach elektryfikacji, budowy dróg i sektorach pokrewnych. Ten szybki rozwój miał jednak wysoką cenę. Wraz ze wzrostem wydatków państwa wzrosło zadłużenie zagraniczne Brazylii, wzrosła inflacja, a nierówności gospodarcze – już należące do największych na świecie – wzrosły. Pracując nad udobruchaniem odradzającej się lewicy, krnąbrnej prawicy i coraz bardziej rozczarowanego wojska, Kubitschek miał znacznie więcej przeciwników niż sojuszników. Jego administracja osiągnęła wiele ze swoich celów w zakresie wzrostu, inwestycji i industrializacji, pozostawiając swojemu następcy bałagan makroekonomiczny i zaostrzone podziały polityczne, których kulminacją było przedłużające się przejście wojska. Po zamachu stanu w 1964 r. udał się na wygnanie, mieszkając w Europie i Ameryce Północnej, by w 1967 r. powrócić do Brazylii. Dziewięć lat później, 22 października 1976 r., zginął w wypadku samochodowym.

Kurdowie

Kurdowie byli najprawdopodobniej ludem indoeuropejskim, który wyemigrował z Azji Środkowej do Azji Mniejszej i północnych regionów Mezopotamii, żyjąc wśród mieszkańców Asyrii i Babilonu gdzieś pomiędzy drugim a pierwszym tysiącleciem p.n.e. Przez stulecia Kurdowie utrzymywali własną cywilizację, zakładając szereg królestw i lenn plemiennych na obszarach wysokogórskich w regionach Iranu i Mezopotamii. Współcześni Kurdowie są potomkami pierwotnych Kurdów, którzy żyli w górach Zagros i północnej Mezopotamii, a obecnie zamieszkują terytoria znane jako Kurdystan, regiony rozciągające się od północno-zachodniego Iranu po południowo-wschodnią Turcję, północny Irak i północno-wschodnią Syrię. Plemiona kurdyjskie można spotkać także w innych krajach, takich jak Armenia, Azerbejdżan, Gruzja i Liban. Kurdowie są czwartą co do wielkości populacją etniczną zamieszkującą południowo-zachodnią Azję. Większość źródeł podaje, że obecnie Kurdów jest ponad 30 milionów. Kurdyjska struktura społeczna pozostaje plemienna, a lojalność każdej grupy kurdyjskiej jest skierowana ku najbliższemu klanowi rodzinnemu, ale wielu współczesnych Kurdów mieszka obecnie w dużych miastach. Mają wspólne dziedzictwo kulturowe, które wykracza poza ich plemienną strukturę społeczną. Odrębny język kurdyjski należy do irańskiej podgrupy języków indoeuropejskich. Kurdowie to głównie sunniti, wywodzący się ze szkoły teologicznej Shafi'i, która kładzie większy nacisk na konsensus wspólnoty niż na autorytet poszczególnych duchownych uczonych jako źródło interpretacji prawa islamskiego. Wielu Kurdów w Iraku, Iranie i Turcji również wyznaje sufizm, czyli mistyczną gałąź islamu. Islam kurdyjski przekształcił się w odrębną formę religii wernakularnej o unikalnych kurdyjskich cechach kulturowych. Mniejszość Kurdów to także szyci, mniejsi bahaici i chrześcijanie; Społeczności żydowskie można znaleźć także wśród ludności kurdyjskiej, przy czym żydowscy Kurdowie mieszkają głównie w Izraelu. Nowoczesna historia polityczna Kurdów to dążenie do autonomii narodowej. Chociaż w XIX wieku doszło do wielu buntów, nacjonalizm kurdyjski pojawił się po raz pierwszy wraz z buntem Ligi Kurdyjskiej w 1880 r., na czele której stał charyzmatyczny szejik „Ubaydallah z Nehri”.

Pomimo porażki z Turkami ruch szejka „Ubaydallaha” był pierwszym kurdyjskim buntem narodowym, w którym uczestniczyli Kurdowie z Imperium Osmańskiego i Persji Qajar. Wraz z wybuchem Rewolucji Młodych Turków w 1908 r., która usunęła rządy Abdulhamida i przywróciła konstytucję z 1887 r., Kurdowie zaczęli tworzyć własne partie polityczne. Po upadku Imperium Osmańskiego, 10 sierpnia 1920 r. Wielka Brytania, Francja i Włochy opracowały Traktat z Sèvres, który oficjalnie uznał roszczenia Kurdów do autonomii narodowej i niepodległego Kurdystanu. Traktat został podpisany przez aliantów i Turcję, uznając, że Kurdowie mają prawo do korzystania z lokalnej autonomii. Po podpisaniu traktatu z Lozanny w 1923 r., który głównie ustalił granice między Armenią, Grecją i Turcją, nowo utworzony rząd Atatürka odrzucił traktat z Sèvres, a następnie znalazł okazję do stłumienia kurdyjskiego prawa do niepodległości. Kurdowie zbuntowali się przeciwko państwu tureckiemu w 1925, 1930 i 1937 r., wszystkie trzy powstania pod wodzą szejka Sa'ida i Sayyida Rezy z Dersim zostały brutalnie pokonane. Potem ten sam los spotkał wszystkie kurdyjskie ruchy nacjonalistyczne. Niedawnemu ruchowi wyzwolńczemu na rzecz autonomii narodowej przewodziła Kurdyjska Partia Robotnicza, czyli Partiya Karkeren Kurdistan (PKK). Marksistowska Partia Nacjonalistyczna została założona w 1973 roku i pod koniec lat 70. XX w. rozszerzyła swoje wpływy w kurdyjskich regionach Turcji, wykorzystując wojnę partyzancką i terroryzm jako sposób na destabilizację władzy tureckiej. PKK okazała się najbardziej brutalną ze wszystkich kurdyjskich grup politycznych we współczesnej historii tureckiego nacjonalizmu. W zamian armia turecka użyła różnych brutalnych środków, aby stłumić bunt kurdyjski. Obejmowały one arbitralne morderstwa i przetrzymywania kurdyjskich cywilów oraz represje wobec kurdyjskich myślicieli, dziennikarzy i biznesmenów. PKK straciła wiele ze swojej siły po schwytaniu w 1999 roku przywódcy organizacji, Abullaha Ocalana. W sierpniu 2004 roku partia ogłosiła jednostronne zawieszenie broni. Jednak walka o kurdyjski nacjonalizm była najbardziej owocna w Iraku. Od 1919 do 1945 roku wszystkie powstania kurdyjskie przeciwko armii brytyjskiej i reżimowi irackiemu zostały bezlitośnie stłumione. Rodzina Barzani odegrała kluczową rolę w tych buntach. Demokratyczna Partia Kurdystanu (KDP) Mustafy Barzaniego przewodziła walce, gdy dalej 14 lipca 1958 roku generał Abdul Karim Qassim obalił monarchię. Republikański zamach stanu wzbudził wśród Kurdów oczekiwania na bardziej równy udział w państwie irackim. Jednak reżim Kasima szybko odrzucił wezwanie Barzaniego do niepodległości Kurdów i w 1961 r. wznowił on walkę z Kurdami. W latach 1961–1963 i 1974–1975 Mustafa Barzani przewodził walce zbrojnej. Później w latach 70. Barzani udał się na wygnanie do Stanów Zjednoczonych, gdzie zmarł w 1979 r. W 1979 r. Masoud Barzani zastąpił swojego ojca na stanowisku przywódcy KDP. Z pomocą tysięcy uzbrojonych bojowników peszmarganów zdobył kontrolę nad większą częścią północnego Iraku. Po pierwszej wojnie w Zatoce Perskiej KDP wyłoniła się jako jedna z najważniejszych kurdyjskich organizacji politycznych, działająca ze względną swobodą rządu częściami północnego Iraku, tworząc jednocześnie pierwsze w historii trwałe półautonomiczne państwo kurdyjskie. Na początku XXI wieku Barzani nadal odgrywał główną rolę w polityce kurdyjskiej w Iraku, gdzie dzielił władzę ze swoim kurdyjskim rywalem Jalalem Talabanim. Talabani był głównym kurdyjskim nacjonalistą i przywódcą Patriotycznej Unii Kurdystanu (PUK), utworzonej w 1975 r. PUK, utworzona głównie przez miejskich intelektualistów i myślicieli lewicowych, wyłoniła się jako główny polityczny konkurent KDP. Na początku lat 90. pomagał kurdyjskiemu powstaniu przeciwko państwu Baas, ściśle współpracując ze Stanami Zjednoczonymi, Wielką Brytanią i Francją w celu ustanowienia strefy zakazu lotów nad północnym Irakiem w celu ochrony Kurdów przed bombardowaniami i atakami chemicznymi Saddama Armia Husajna. Po latach rywalizacji PUK połączył siły z KDP i innymi partiami kurdyjskimi, aby utworzyć Demokratyczny Sojusz Patriotyczny Kurdystanu, który miał reprezentować Kurdów w wyborach do irackiego Zgromadzenia Narodowego w latach 2005 i 2006. W post-baasistowskim Iraku Talabani został mianowany prezydenta Iraku 6 kwietnia 2005 r. i ponownie 22 kwietnia 2006 r. przez Irackie Zgromadzenie Narodowe.

Kuwejt

Kuwejt jest jednym z państw Zatoki Perskiej, położonym na czele Zatoki Perskiej, z Irakiem na północy i wschodzie oraz Arabią Saudyjską na południu. Iran położony jest bezpośrednio po drugiej stronie wód Zatoki Perskiej. Geografia Kuwejtu jest zdominowana przez przeważnie płaskie pustynie przeplatane kilkoma oazami na terytorium Kuwejtu o powierzchni 6880 mil kwadratowych. Kuwejt to zdrobnienie od słowa fort. Językiem urzędowym jest arabski. Od XIX wieku klan Sabah sprzymierzył się z rdzennymi elitami handlowymi, a Kuwejt rozwinął się jako kwitnąca społeczność kupiecka z gospodarką opartą na handlu zagranicznym. Chociaż Al-Sabahowie nigdy nie byli bezpośrednio pod panowaniem osmańskim, płacili daninę finansową imperium i uznawali władzę sułtana, ale groźby osmańskie dotyczące aneksji Kuwejtu zmusiły Sabahów do sprzymierzenia się z Wielką Brytanią. Traktat z 1899 r. dał Wielkiej Brytanii kontrolę nad sprawami zagranicznymi Kuwejtu, a Kuwejt stał się brytyjskim protektoratem. Od tego czasu problemy graniczne nieustannie nękały kraj. Brytyjczycy zrzekli się kontroli w 1961 roku. Po uzyskaniu niepodległości rodzina Sabah rządziła Kuwejtem jako emirowie z monarchią konstytucyjną. Emir rządził krajem za pośrednictwem rady ministrów, składającej się głównie z członków rodziny powołanych przez samego emira. System sądowniczy opierał się na prawie islamskim, czyli szariacie, w szczególności na szkole prawoznawstwa Maliki, ale wiele przepisów karnych i handlowych opierało się na wcześniejszych przepisach brytyjskich. Władzę ustawodawczą stanowiło Zgromadzenie Narodowe (Majlis al-Ummah), którego 50 członków wybieranych było na czteroletnią kadencję. Partie polityczne są prawnie zakazane, a zamiast tego kilka organizacji ma swoich przedstawicieli w parlamencie. Wcześniej, do 2005 r. głosowanie było ograniczone do mężczyzn, którzy byli w stanie udowodnić, że ich przodkowie w Kuwejcie datowali się przed 1920 r. i którzy nie byli członkami sił zbrojnych. W 2005 roku kobietom przyznano prawo głosu. Po 2005 roku rząd nadawał obywatelstwo 5000 bidunów, czyli osób nieposiadających dokumentów – pochodzących z Syrii, Iraku i Jordanii – rocznie. Cudzoziemcy, zwani pracownikami na emigracji w Kuwejcie, są potrzebni do obsadzenia stanowisk pracy, zwłaszcza w sektorach naftowym, budowlanym i usługowym. Ponieważ ci pracownicy-imigranci nie są uprawnieni do bezpłatnych usług i świadczeń rządowych i nie mogą zostać obywatelami, istnieje pewna wrogość między rdzenną ludnością Kuwejtu a większościową populacją imigrantów. Gospodarka opiera się głównie na ropie i inwestycjach zagranicznych. W latach 70. przemysł naftowy zwiększył swoje możliwości wydobywcze i przetwórcze, a do połowy lat 80. XX w. rafinowano tam także 80% ropy wydobywanej w Kuwejcie. Produkcja ropy naftowej doprowadziła do boomu gospodarczego w Kuwejcie, obejmującego zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio usługi i produkty. Do 2006 roku Kuwejt miał jeden z najwyższych dochodów na mieszkańca na świecie.

Kryzys zakładników w Iranie

Kryzys dotyczący zakładników w Iranie był konfliktem dyplomatycznym między Stanami Zjednoczonymi a Iranem, który formalnie rozpoczął się 4 listopada 1979 r., kiedy bojownicy islamscy zajęli ambasadę USA w Teheranie i pojмали jej personel jako zakładników. Sytuacja ta trwała do końca prezydentury Jimmy'ego Cartera i zraniła go politycznie w wyborach prezydenckich przeciwko Ronaldowi Reaganowi. Stosunki między Stanami Zjednoczonymi a Iranem zaczęły się pogarszać podczas rewolucji irańskiej na początku 1979 r. Przed tym władca Iranu, Szach Mohammad Reza Pahlavi, był sojusznikiem Stanów Zjednoczonych. Szach zakupił amerykańską broń wartą miliardy dolarów i zaangażował Iran w program modernizacji w zachodnim stylu – program, który w latach 70. XX w. wywołał polityczną i kulturową reakcję islamskich fundamentalistów (w tym głównego ajatollaha Ruhollaha Chomeiniego). Próbuąc stępić tę reakcję, szach uciekał się do coraz bardziej rygorystycznych środków wewnętrznych, ale udało mu się jedynie zrazić irańskie społeczeństwo. W styczniu 1979 r. szach został obalony i zmuszony do wygnania, a władzę przejęła teokracja w stylu islamskim, na czele której stał ajatollah Chomeini. Ambasada USA w Teheranie, stolicy Iranu, wkrótce potem ostrzegła prezydenta Cartera, że wpuszczenie szacha do Stanów Zjednoczonych przyspieszy kryzys w stosunkach z nowym irańskim rządem, ale szach chory na raka został przyjęty 23 października do szpitala w Nowym Jorku. Do tego

czasu wygnany szach został w Iranie legalnie obalony i formalnie skazany na śmierć. Niecałe dwa tygodnie później narastający od dawna kryzys antyamerykański. nastroje wybuchły, gdy tłum irańskich bojowników zajął ambasadę USA, zatrzymał 66 członków personelu jako zakładników i zażądał ekstradycji szacha do Iranu w zamian za uwolnienie zakładników. Prezydent Carter odrzucił to, jednak w grudniu 1979 r. szach opuścił Stany Zjednoczone, najpierw do Panamy, a następnie do Egiptu, gdzie zmarł 27 lipca 1980 r. Ponieważ wzięcie zakładników stanowiło naruszenie konwencji dyplomatycznej i prawa międzynarodowego, Carterowi udało się zjednoczyć świat opinię przeciwko Iranowi i nałożyć embargo gospodarcze. Biały Dom podjął kilka nieudanych inicjatyw dyplomatycznych. Ajatollah Chomeini, który prywatnie sankcjonował działania biorących zakładników, odmówił spotkań z emisariuszami USA i odrzucił wysiłki dyplomatyczne USA. Jedynym skutecznym środkiem dyplomatycznym było to, że przedstawiciele Organizacji Wyzwolenia Palestyny (OWP) uzyskali uwolnienie 13 zakładników – kobiet i Afroamerykanów. 7 kwietnia 1980 roku Stany Zjednoczone oficjalnie zerwały stosunki dyplomatyczne z Iranem. Pomimo ciągłej presji na Iran zakładnicy pozostali w niewoli pięć miesięcy po rozpoczęciu kryzysu, a na administrację Cartera narastała presja wewnętrzna, aby znaleźć rozwiązanie. Po długich naradach Prezydent Carter zdecydował, że konieczna jest bezpośrednia interwencja. Następnie Carter zatwierdził operację Desert Claw, niefortunny wojskowy plan ratunkowy. Misja ratunkowa z 24 kwietnia 1980 r. ucierpiała z powodu konieczności pokonywania dużych odległości drogą powietrzną, niespodziewanych burz piaskowych i przedwczesnych awarii mechanicznych. Do ostatniego nieszczęścia doszło podczas postoju na pustynnym tankowaniu, kiedy helikopter zderzył się z tankowcem załadowanym wysokooktanowym paliwem lotniczym, w wyniku czego zginęło ośmiu amerykańskich żołnierzy. Niepowodzenie misji ratunkowej nie zakończyło negocjacji, ale administracja Cartera wydawała się sparaliżowana kryzysem. Wreszcie 19 stycznia 1981 r. Sekretarz stanu USA Cyrus Vance po cichu podpisał Porozumienie Algierskie, które ustalało sytuację sprzed 4 listopada 1979 r. Jej główną klauzulą była restytucja zamrożonych irańskich aktywów finansowych w Stanach Zjednoczonych. W zamian 20 stycznia Iran uwolnił amerykańskich zakładników po 444 dniach niewoli, zaledwie kilka minut po inauguracji Ronalda Reagana.

Komunikat z Szanghaju

Wspólny komunikat został wydany w Szanghaju 27 lutego 1972 roku przez Stany Zjednoczone i Chiny z okazji wizyty Prezydenta Richarda.

Wizyta Nixona w Chińskiej Republice Ludowej.

Komunikat Szanghajski oficjalnie przerwałby cykl antagonizmu między obydwojoma krajami i stałby się instrumentem, na którym będą budowane ich nowe stosunki. Komunikat jest ważny także dlatego, że pozwolił obu stronom nawiązać przyjazne stosunki, odkładając na później kontrowersyjną kwestię statusu Tajwanu. Pierwsze kroki w kierunku pojednania podjęto w 1969 r., kiedy Stany Zjednoczone złagodziły niektóre ograniczenia w handlu i podróżowaniu do Chin. W 1970 roku obie strony wznowiły nieformalne rozmowy w Warszawie. W kwietniu 1971 roku chińscy urzędnicy zaprosili do Pekinu amerykańską drużynę tenisa stołowego, co zaowocowało szeroko nagłośnioną wizytą i ciepłym przyjęciem przez chiński rząd. Do czerwca 1971 roku prezydent Nixon uchylił 21-letnie embargo handlowe z Chinami. 9 lipca tego samego roku doradca ds. bezpieczeństwa narodowego USA Henry Kissinger potajemnie odwiedził Pekin, aby przygotować podwaliny pod podróż prezydenta Nixona i podjąć kroki w kierunku normalizacji stosunków między obydwojoma krajami. 15 lipca 1971 roku Nixon zaszokował świat zapowiedzią, że odwiedzi Chiny, aby zabiegać o normalizację stosunków między obydwojoma narodami. Od 21 do 28 lutego 1972 r. Nixon odwiedził Chiny, spotykając się z chińskimi przywódcami, w tym z przewodniczącym Partii Komunistycznej Mao Zedongiem (Mao Tse-tunga). Pod koniec podróży obie strony ogłosiły Komunikat Szanghajski, który był efektem miesięcy intensywnych

negocjacji. W komunikacie zapowiedziano, że postęp w kierunku normalizacji stosunków między Chinami a Stanami Zjednoczonymi leży w interesie wszystkich krajów. Stwierdzono, że obie strony pragną zmniejszyć niebezpieczeństwo międzynarodowego konfliktu zbrojnego i żadna z nich nie powinna dążyć do „hegemonii” w regionie Azji i Pacyfiku. Zapewniał również, że każdy z nich był przeciwny wysiłkom jakiegokolwiek innego kraju lub grupy krajów zmierzającym do ustanowienia takiej hegemonii. W kwestii Tajwanu obie strony przedstawiły swoje stanowiska. Chińczycy oświadczyli, że rząd Chińskiej Republiki Ludowej jest „jedynym legalnym rządem Chin”, a Tajwan jest chińską prowincją. Chińczycy argumentowali dalej, że wszystkie siły amerykańskie i obiekty wojskowe muszą zostać wycofane z Tajwanu. Stany Zjednoczone zadeklarowały, że rząd USA nie będzie kwestionować tego stanowiska. Stany Zjednoczone wyraziły także nadzieję na pokojowe rozwiązanie „kwestii Tajwanu”. Stany Zjednoczone potwierdziły ponadto swój ostateczny cel, jakim jest wycofanie wszystkich sił amerykańskich i obiektów wojskowych z Tajwanu. W międzyczasie Stany Zjednoczone zobowiązały się do ograniczenia tej liczby sił zbrojnych i obiektów wojskowych na Tajwanie. Obie strony zgodziły się na rozszerzenie kontaktów kulturalnych, technologicznych i handlowych w celu uzupełnienia normalizacji stosunków dyplomatycznych. Obaj wyrazili nadzieję, że osiągnięcia osiągnięte podczas wizyty Nixona otworzą nowe perspektywy między obydwojoma krajami i przyczynią się do złagodzenia napięć w Azji i na świecie. Prezydent Nixon nazwał swoją wizytę w Chinach tygodniem, który „zmienił świat”. Jego wizyta odzwierciedlała sojusz Chin z Zachodem przeciwko Związkowi Radzieckiemu i spowodowała fundamentalną zmianę w globalnej równowadze sił. Stany Zjednoczone nie musiały już przygotowywać się do wojny z Chinami i mogły skoncentrować swoje zasoby przeciwko Związkowi Radzieckiemu. Lepsze stosunki przyniosłyby korzyści także Chińskiej Republice Ludowej. Dali Chinom sojusznika w potencjalnej konfrontacji ze Związkiem Radzieckim. Format komunikatu pozwolił Chinom ubiegać się o równą pozycję na świecie ze Stanami Zjednoczonymi, do czego od dawna dążyły. Mao okrzyknął tę wizytę „wielkim zwycięstwem dyplomatycznym” Chin. Pomimo tego postępu wsparcie USA dla Tajwanu na kilka lat uniemożliwiłoby nawiązanie formalnych amerykańsko-chińskich stosunków dyplomatycznych. 1 stycznia 1979 roku Stany Zjednoczone ostatecznie nawiązały normalne stosunki dyplomatyczne z Chinami, wycofując swoje wojska z Tajwanu i uchylając Traktat obronny USA-Tajwan. Pomimo sprzeciwu chińskich urzędników Stany Zjednoczone w dalszym ciągu utrzymywały prawo do sprzedaży Tajwanowi broni obronnej.

Konwencja Południowych Baptystów

Konwencja Południowych Baptystów (SBC) jest największą organizacją protestancką w Stanach Zjednoczonych. Baptysci pojawili się po Pierwszym Wielkim Przebudzeniu w Nowej Anglii i szybko uznali południowe Stany Zjednoczone za żyzny region do wzrostu. W równym stopniu oddani konserwatywnej doktrynie, agresywnej ewangelizacji i autonomii lokalnych zborów, baptyści odczuwali trudy niewolnictwa. W 1845 roku napięcia doprowadziły do powstania SBC, które umożliwiło baptystom na Południu samodzielne realizowanie misji i wysiłków edukacyjnych. Ich regionalne odosobnienie uchroniło wyznanie przed schizmami z początku XX wieku. Rzeczywiście, baptyści unikali tego rodzaju kontroli wyznaniowej, jaką sprawowało wiele innych kościołów, szczególnie w odniesieniu do doktryny. Wolni od kontrowersji teologicznych i doświadczający ekspansji liczebnej, instytucjonalnej i regionalnej, południowi baptyści cieszyli się dużą pewnością siebie. Baptysci wierzyli, że zostali wezwani do nawrócenia Południa, że Południe będzie przewodzić narodowi i że Stany Zjednoczone będą przewodzić światu. Jedność wyznaniowa miała kluczowe znaczenie dla wypełnienia tej misji, ale w drugiej połowie stulecia ekspansja przyniosła różnorodność, a seria małych teologicznych rozłamów w wysiłkach edukacyjnych SBC zwiastowała większe kontrowersje w przyszłości. Chociaż ich podziały były łagodne w porównaniu z debatami w innych wyznaniach, baptyści na Południu ponieśli bardziej druzgocący cios podczas kontrowersji dotyczących praw obywatelskich

w latach czterdziestych i siedemdziesiątych XX wieku. Wielu mieszkańców Południa postrzegało te zmiany jako zagrożenie dla ich tradycyjnego stylu życia. Konserwatyści stali się niespokojni i mniej tolerancyjni wobec jakichkolwiek zmian; postępowcy poczuli wyrzuty sumienia z powodu dziesięcioleci bezczynności SBC. Wydawało się, że w latach siedemdziesiątych XX wieku dobrobyt i urbanizacja wciągały Południe w świeckie prądy, które ogarniały resztę kraju. Na tym tle w latach 80. wybuchła zaciekle walka między konserwatystami a umiarkowanymi. Konserwatyści utrzymywali, że przez lata rady wyznaniowe i seminaria były kontrolowane przez liberałów, którzy pozwalali liberalizmowi podkopywać teologiczne podstawy misji ewangelizacyjnej Kościoła. Teraz organizowali się, aby odzyskać swój kościół. Z punktu widzenia umiarkowanych ten sam wysiłek wydawał się odejściem od baptystycznych tradycji poszanowania lokalnej autonomii i prawa wierzących do samodzielnej interpretacji Biblii. Umiarkowani zarzucili konserwatystom tego rodzaju przymusowe wtargnięcia wyznaniowe oraz łączenie religii i polityki, które baptyści tradycyjnie odrzucali. Konserwatystom udało się sformułować debatę jako debatę dotyczącą przyjęcia lub odrzucenia Biblii i większość członków SBC stanęła po ich stronie. Umiarkowani oskarżyli ich o zabezpieczenie władzy poprzez wątpliwe manewry parlamentarne, ale pod koniec lat 80. konserwatywne przejęcie SBC było prawie zakończone.

Kraje bałtyckie (1991 – obecnie)

W 1985 roku Michaił Gorbaczow, nowo wybrany sekretarz generalny Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, wprowadził do swojego kraju i jego państw satelickich dwie koncepcje, które zasadniczo zmieniły bieg historii ludzkości: głośność i pierestrojka. Głośność, co dosłownie oznacza „otwartość”, zapewniła obywatelom Związku Radzieckiego i jego państw satelickich większą swobodę wypowiedzi. Pierestrojka dotyczyła restrukturyzacji gospodarki radzieckiej, przejścia od sztywnego, scentralizowanego planowania państwowego do bardziej elastycznego podejścia do zwalczania chronicznych niedoborów towarów konsumpcyjnych. Te dwie reformy, w połączeniu ze walkami między umiarkowanymi i twardymi komunistami w Biurze Politycznym, napięciami gospodarczymi wojny w Afganistanie, wznowieniem wyścigu zbrojeń z Zachodem oraz rewolucjami, które przetoczyły się przez państwa satelickie w 1989 r., przyczyniły się do wezwania do secesji ze Związku Radzieckiego trzech państw bałtyckich: Estonii, Łotwy i Litwy. Pragnienie niepodległości od Związku Radzieckiego miało głębokie korzenie, sięgające jego aneksji w 1940 r. zgodnie z warunkami niemiecko-sowieckiego paktu o nieagresji. Nazistowsko-sowiecki pakt o nieagresji, podpisany w sierpniu 1939 r. przez Józefa Stalina i Adolfa Hitlera, przewidywał, że trzy państwa bałtyckie i wschodnia część Polski znajdą się w sowieckiej strefie wpływów w zamian za neutralność Związku Radzieckiego wobec Niemiec. Inwazja na zachodnią Polskę. Po aneksji dziesiątki tysięcy Bałtów zostało deportowanych ze swoich ojczyzn przez władze sowieckie i wysłanych na wschód, proces ten powtórzono pod koniec lat czterdziestych XX wieku. Celem szeroko zakrojonych deportacji było usunięcie osób, które najprawdopodobniej stawiają opór sowieckiej okupacji i komunizmowi. Od początku lat pięćdziesiątych do połowy lat osiemdziesiątych protesty przeciwko kontroli sowieckiej były ograniczone i brutalnie tłumione przez siły rządowe. Jednak wolność obiecana przez reformy Gorbaczowa doprowadziła do 1987 r. do powszechnych demonstracji w dużych miastach, takich jak Tallinn (Estonia), Ryga (Łotwa) i Wilno (Litwa) przeciwko rządowi sowieckim. W 1988 r. zapoczątkowały one powstanie popularnych organizacji nacjonalistycznych w Estonii (kwiecień), Litwie (czerwiec) i Łotwie (październik). Pierwsze oficjalne pęknięcia w wymuszonych stosunkach między państwami bałtyckimi a Związkiem Radzieckim zaczęły pojawiać się pod koniec 1988 r., kiedy estońska Rada Najwyższa ogłosiła suwerenność Estonii. Po tej proklamacji szybko pojawiły się podobne deklaracje ze strony ich odpowiedników na Litwie i Łotwie w maju 1989 r. 23 sierpnia 1989 r. Bałtowie zażądali niezależności od kontroli sowieckiej, tworząc ciągły łańcuch ludzki składający się z ponad 2 milionów ludzi i mający długość 370 mil, co połączyli swoje stolice. Kiedy Związek Radziecki odpowiedział siłą na demonstracje w Wilnie i Rydze w styczniu 1991 r., reakcja obywateli krajów bałtyckich była szybka i zdecydowana. W okresie od lutego

do marca 1991 r. wszystkie trzy państwa przeprowadziły referenda w sprawie niepodległości. Natomiast referenda organizowane przez Sowieców, sprawdzające chęć kontynuowania unii, były w przeważającej mierze bojkotowane przez ludność bałtycką. W sierpniu 1991 roku wszystkie trzy państwa bałtyckie oficjalnie ogłosiły niepodległość, uzyskały uznanie zewnętrzne i zostały przyjęte przez Organizację Narodów Zjednoczonych jako niepodległe państwa. 6 września 1991 r., w następstwie nieudanej próby zamachu stanu na miejsce Gorbaczowa w sierpniu, Związek Radziecki uznał trzy państwa bałtyckie. Po pomyślnym zdobyciu niepodległości każde z państw bałtyckich musiało zająć się wieloma kwestiami: politycznymi, utworzeniem nowych rządów, utworzeniem partii politycznych i opracowaniem konstytucji; ekonomicznie, przywrócenie własności prywatnej, uwolnienie kontroli państwa nad rozwojem przemysłu i kolektywizacją gospodarstw rolnych, przejście na niezależną walutę oraz zabezpieczenie solidnej i niezależnej bazy gospodarczej; i społecznie, restrukturyzacja systemu szkolnego i programu nauczania, przywrócenie tradycyjnych instytucji, włączając w to kościoły, oraz zajmując się kwestiami obywatelstwa i pochodzenia etnicznego. Kraje bałtyckie były trudniejsze, ponieważ były dosłownie kontrolowane przez Moskwę. Brakowało im niezależnych instytucji, od których mogliby zacząć budować. Estończycy oficjalnie przyjęli nową konstytucję w referendum 28 czerwca 1992 r. Wkrótce potem odbyły się we wrześniu wybory do ich parlamentu, Riigikogu, które wyniosły do władzy centroprawicową koalicję pod przewodnictwem Partii Ojczyzny (Isamaa). Wybory do litewskiego parlamentu, Sejmu, miały miejsce w październiku 1992 r. i zakończyła się większością zwycięstwem Litewskiej Demokratycznej Partii Pracy. W tym samym miesiącu w powszechnym referendum przyjęto nową konstytucję Litwy, ustanawiającą republikę demokratyczną, i zatwierdzoną przez nowo wybrany parlament. Łotysze przeprowadzili pierwsze krajowe wybory do swojego parlamentu, Saeimy, w czerwcu 1993 r., co doprowadziło do zwycięstwa w sondażach centrowej partii Łotewskiej Drogi (Latvijas Cels). Kwestia obywatelstwa osób niebędących Bałtami nadal była głównym punktem spornym. W 1989 r. Litwa miała najmniejszy odsetek Rosjan wśród ludności – 9,4 proc.; dlatego wybrała bardziej włączające podejście do obywatelstwa. Jednak mniejszość rosyjska na Łotwie stanowiła 34 procent ogółu ludności, a ludność rosyjska w Estonii stanowiła około 30 procent. W listopadzie 1991 roku Estonia, jako pierwsze państwo bałtyckie, ustanowiła specyficzny podział między obywatelami, jako rodowitymi Estończykami i w większości rosyjskimi imigrantami, którzy przed otrzymaniem obywatelstwa musieli przejść proces naturalizacji. Początkowo Łotwa przyjęła w 1994 r. rygorystyczną ustawę o obywatelstwie, ustalającą limit maksymalnie 2000 naturalizacji rocznie. Ten przepis dotyczący kwot został wyeliminowany. Po wyzwoleniu się spod rządów sowieckich produktywność gospodarcza spadła dramatycznie w Estonii, Łotwie i Litwie. Nowe rządy walczyły o przejście od kontrolowanej przez państwo gospodarki nakazowej do kapitalizmu rynkowego. Produkcja przemysłowa w Estonii spadła w 1992 r. o ponad 50 proc., na Łotwie o 33 proc., a na Litwie o około 40 proc. Zdecydowana większość pracowników utrzymała zatrudnienie, co wskazuje, że wydajność pracowników również gwałtownie spadła. Biorąc pod uwagę zacofanie fabryk, systemów transportowych i sieci komunikacyjnych wynikające z zubożenia całego systemu radzieckiego, kraje bałtyckie zmagaly się z reformowaniem swoich gospodarek i rozwijaniem rynków na Zachodzie. Byli także w niekorzystnej sytuacji, jeśli chodzi o naukę podstawowych kapitalistycznych technik biznesowych, takich jak marketing, pakowanie i projektowanie. Bałtowie musieli zmienić nie tylko swoje maszyny, ale także mentalność ekonomiczną. Kolejną psychologiczną barierą w przyjęciu kapitalizmu było długotrwałe dziedzictwo goryczy wobec tych, którzy w systemie komunistycznym czerpali zyski i działali na czarnym rynku. Często ci, którzy jako pierwsi prywatyzowali większe przedsiębiorstwa, to byli radzieccy menadżerowie tych fabryk i fabryk, kontynuując swój model wyzysku gospodarczego. Prywatyzacja na mniejszą skalę przebiegała przy mniejszej korupcji. W sektorze rolnym przejście od gospodarstw kolektywizowanych do prywatyzacji było niezwykle trudne. Dwa dodatkowe negatywne elementy to brak odpowiedniego zaopatrzenia w maszyny rolnicze oraz problemy generowane przez zdecydowane zobowiązanie do zwrotu ziemi tym,

którym została odebrana w procesie kolektywizacji. Ponadto w 1992 r. dotkliwa susza spustoszyła zarówno produkcję żywności, jak i stabilność populacji zwierząt gospodarskich. Katastrofie udało się zapobiec jedynie dzięki zastrzykowi dużej ilości zachodniej pomocy. Jednak ceny rodzimych produktów rolnych gwałtownie wzrosły, co spowodowało większą konkurencję z importem żywności z Zachodu. To skłoniło rolników do lobbowania wśród rządów, aby wprowadziły cła ochronne na produkty rodzime, co byłoby taktyką, która zaszkodziłaby dążeniu do zwiększenia eksportu produktów bałtyckich na rynki zachodnie, związanemu z ich chęcią integracji z zachodnimi podmiotami gospodarczymi. Estonia była pierwszym z trzech krajów bałtyckich, które w czerwcu 1992 r. przywróciły niezależną walutę – koronę, i przeprowadziła reformom gospodarczym. Wkrótce w ich ślady poszła Łotwa z ograniczonym obiegiem łata w marcu 1993 r., a Litwa zaprezentowała litę w czerwcu 1993 r. Chociaż pojawienie się niezależnych walut stanowiło ważny symboliczny krok na drodze do całkowitej autonomii, uwypukliło również pewne słabości gospodarki. Innym źródłem niestabilności był brak twardej waluty posiadanej przez poszczególne rządy. Słabość ta została częściowo naprawiona poprzez przywrócenie rezerw złota przez kraje zachodnie; rezerwy te wysłano na zachód w 1940 r., gdy rozpoczęła się okupacja sowiecka. Do 1993 roku Estonia i Litwa uzyskały członkostwo w Radzie Europy; Łotwa wkrótce poszła w jej ślady w 1995 r. Pod koniec 1995 r. cała trójka złożyła wniosek o członkostwo w Unii Europejskiej; do marca 2004 roku wszystkie trzy kraje oficjalnie dołączyły. Innym ważnym środkiem zapewnienia pełnej niezależności od Związku Radzieckiego był rozwój narodowych sił zbrojnych i wycofanie wojsk radzieckich z ziemi bałtyckiej. Te narodowe siły zbrojne zaczynały jako siły ochotnicze i utrudniał im brak dobrze wyszkolonych Bałtów, biorąc pod uwagę, że niewielu Bałtów chciało zostać oficerami w armii radzieckiej. Ponadto w okresie przejściowym brakowało środków rządowych na szkolenie i wyposażanie żołnierzy oraz zabezpieczanie uzbrojenia. Siły rosyjskie wycofały się z Litwy w sierpniu 1993 r.; w sierpniu 1994 r. wycofali się zarówno na Łotwie, jak i w Estonii. Wszystkie trzy państwa bałtyckie dołączyły do NATO w 2004 roku.

Konferencja w Bandungu (konferencja azjatycko-afrykańska)

Konferencja w Bandung, czyli konferencja azjatycko-afrykańska, w której wzięło udział 29, głównie nowo niepodległych narodów, odbyła się w 1955 r. Indonezyjski przywódca Ahmed Sukarno był gospodarzem konferencji tzw. narodów Trzeciego Świata, z których większość uzyskała niepodległość po II wojnie światowej i były na ogół biedne, rolnicze i słabo rozwinięte gospodarczo. Reprezentowali ponad połowę światowej populacji. Przywódca Indii Jawaharlal Nehru odegrał kluczową rolę na konferencji, na której przyjęto jego zasady przeciwstawiania się imperializmowi i skupiania się na rozwoju lokalnych gospodarek, a nie na poleganiu na świecie zachodnim pod przewodnictwem Stanów Zjednoczonych lub bloku sowieckim zdominowanym przez Związek Radziecki. Uczestnicy konferencji poruszyli także kwestie rasy, religii i pokoju na świecie. Większość z nich była jednak autorytarna w swoich orientacjach politycznych. Kolejnym kluczowym rzecznikiem na konferencji był chiński premier Zhou Enlai (Chou En-lai). Świadomy różnych podejść politycznych i gospodarczych uczestników, Zhou mądrze nie forsował agresywnego programu komunistycznego i udało mu się nawiązać kontakty z innymi przywódcami azjatyckimi i afrykańskimi. Wśród innych przywódców konferencji znaleźli się Kwame Nkrumah, premier Złotego Wybrzeża (Ghana); Ho Chi Minh, premier Wietnamu Północnego; i prezydent Egiptu Gamal Abdel Nasser. Narody Afryki Północnej również były obecne i potępiały francuski imperializm. Nasser mówił o roli panarabizmu i panafryanizmu, a także o przyczynie samostanowienia Palestyny. Nasser, Nehru i prezydent Jugosławii Tito zostali później osobistymi przyjaciółmi i wymieniali między sobą wizyty państwowe. Wielu uczestników Konferencji w Bandung zostało przywódcami Ruchu Państw Niezaangażowanych na początku lat sześćdziesiątych. Ruch niezaangażowanych starał się obrać środkowy lub neutralny kurs między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Radzieckim podczas zimnej wojny. Żadne supermocarstwo nie poparło Ruchu Państw Niezaangażowanych, chociaż Stany Zjednoczone były bardziej wrogo nastawione do neutralizmu

narodów pragnących maksymalizować własne korzyści, zamiast przyjmować politykę odzwierciedlającą politykę któregośkolwiek supermocarstwa. Wielu przywódców krajów afrykańskich i azjatyckich wzięło udział w konferencji w Bandungu i Dżakarcie z okazji 50. rocznicy konferencji w 2005 roku.

Kanada po 1950 r

Od połowy XX wieku Kanada jest monarchią konstytucyjną i demokracją parlamentarną z federalnym systemem rządów parlamentarnych. Konstytucja Kanady reguluje ramy prawne kraju i składa się z tekstu pisanego oraz niepisanych tradycji i konwencji. Do listopada 1981 r. rząd Kanady utrzymywał silne powiązania z brytyjskim parlamentem; kanadyjska konstytucja mogła zostać zmieniona jedynie ustawą parlamentu Wielkiej Brytanii. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych negocjacje między prowincjami a rządem federalnym, których celem było patriowanie konstytucji i zapewnienie procedury zmiany, zakończyły się niepowodzeniem. Negocjacje między rządem federalnym a prowincjami anglojęzycznymi ostatecznie zaowocowały w 1981 r., dając Kanadzie pełne uprawnienia do wprowadzania poprawek do własnej konstytucji. Wcześniej głową państwa była angielska królowa Elżbieta II i pomimo zmiany konstytucji więzi między Kanadą a Wspólnotą Narodów pozostają bliskie. 27 września 2005 r. Michaëlle Jean została mianowana przez królową, za radą premiera, na stanowisko generalnego gubernatora Kanady na pięcioletnią kadencję. W lutym 2006 roku premierem został Stephen Harper. Stanowisko to należy do lidera partii politycznej, która może uzyskać zaufanie większości w Izbie Gmin, której członkowie wybierani są przez obywateli w drodze zwykłej większości w jednym okręgu wyborczym. Wybory powszechne zwoływane są przez generalnego gubernatora na polecenie premiera i muszą odbywać się co pięć lat lub rzadziej. Od momentu powstania w Kanadzie obowiązują dwa języki urzędowe, angielski i francuski, które są językami ojczystymi odpowiednio 56% i 28% populacji. 7 lipca 1969 roku ogłoszono ustawę o językach urzędowych, a w całym rządzie federalnym język francuski stał się współmierny do języka angielskiego. Rozpoczęło to proces, który doprowadził do ponownego zdefiniowania Kanady jako narodu „dwujęzycznego”. Francuski jest używany głównie w prowincji Quebec, części Nowego Brunszwiku, wschodniego i północnego Ontario, Saskatchewan, południowej Nowej Szkocji i południowej prowincji Manitoba. Kilka języków aborygeńskich ma również status urzędowy na Terytoriach Północno-Zachodnich. Inuktitut jest językiem większości w Nunavut i ma tam status oficjalny. Od połowy XX wieku wzorce religijne niewiele się zmieniły. Zmieniły się wraz z przybyciem nowych imigrantów, podobnie jak miało to miejsce w początkach istnienia kraju. Siedemdziesiąt siedem procent Kanadyjczyków identyfikuje się jako chrześcijanie, przy czym katolicy stanowią największą grupę (43 procent). Największym wyznaniem protestanckim jest Zjednoczony Kościół Kanadyjski; około 17 procent Kanadyjczyków nie jest wyznawcą żadnej religii; a pozostałe 6–7 procent praktykuje religie inne niż chrześcijaństwo. Kanadyjski przemysł rozrywkowy rozwijał się równoległe z wiodącym amerykańskim przemysłem filmowym i muzycznym – szybki rozwój miał miejsce w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku, ale najszybszy rozwój nastąpił po latach dziewięćdziesiątych. Przez dziesięciolecia kanadyjski rynek filmowy był zdominowany przez amerykański przemysł filmowy, ale później Kanadyjczycy rozwinęli prężny przemysł filmowy, który wyprodukował różnorodne znane filmy, aktorów i reżyserów. Kanadyjski przemysł filmowy przeżywa pełny rozwój jako miejsce produkcji hollywoodzkich produkcji. W Vancouver kręcono słynne seriale „Z Archiwum X”, podobnie jak „Stargate”, „Battlestar Galactica” z 2003 roku i „The Outer Limits”. W Toronto kręcono amerykański serial *Queer as Folk*. Po latach 80. Kanada – a w szczególności Vancouver – stała się znana jako Hollywood North. Literatura kanadyjska ukazuje mieszkankę trendów francuskich i anglosaskich. Po połowie XX wieku nastąpił znaczny postęp w literaturze, głównie od lat 80. XX wieku. Ale przed tymi latami literatura kanadyjska miała także kilku ważnych autorów. Niezależnie od tego, czy napisana jest w języku angielskim, czy francuskim, literatura

kanadyjska odzwierciedla trzy główne części kanadyjskiego doświadczenia: przyrodę i związek z morzem, życie na pograniczu oraz pozycję Kanady w świecie.

Konflikt chińsko-wietnamski

Przez ponad 2000 lat Chiny bezpośrednio lub pośrednio rządziły Wietnamem, aż do 1885 roku. Bliskie stosunki między obydwojema narodami doprowadziły do sinicyzacji wietnamskiego społeczeństwa. Po zakończeniu II wojny światowej i powstaniu Chińskiej Republiki Ludowej w 1949 roku przykład rewolucji chińskiej przekonał wielu Wietnamczyków, że przy podobnych celach politycznych mogliby wyzwolić swój kraj. Podczas kolejnych wojen z Francuzami i Amerykanami komunistyczny Wietnam Północny otrzymał wsparcie materialne i polityczne ze strony Chin. Część chińskich przywódców uważała, że Wietnamczycy nie byli dostatecznie wdzięczni za otrzymaną pomoc. Pomoc Chin i innych krajów bloku komunistycznego przyczyniła się do zwycięstwa komunistycznego Wietnamu Północnego nad Wietnamem Południowym w 1975 r. Zjednoczony Wietnam stał się dominującą potęgą w Indochinach. W 1979 roku wojska wietnamskie wkroczyły do Kambodży, aby obalić reżim Czerwonych Khmerów w tym kraju. Chiny uznały to za przykład wietnamskiego ekspansjonizmu. Chiny były także oburzone złym traktowaniem przez Wietnam etnicznych Chińczyków w tym kraju oraz bliskością Wietnamu ze Związkiem Radzieckim, rywalem Chin o przywództwo w bloku komunistycznym. W ten sposób armia chińska (Armia Ludowo-Wyzwoleńcza, PLA) zaatakowała Wietnam w lutym 1979 r. Zaskoczona armia wietnamska straciła grunt pod nogami, a PLA pomyślnie zrealizowała pierwszą część swojego planu, jakim było zdobycie prowincjonalnych miast Cao Bang i Lao Cai, a następnie przejdź do Lang Son. Około 250 000 chińskich żołnierzy wraz z milicją, siłami powietrznymi i oddziałem marynarki wojennej zostało rozmieszczonych na Wyspach Spratly na Morzu Południowochińskim na wypadek interwencji sowieckiej mającej na celu pomoc Wietnamowi. Wszystkie walki toczyły się w zalesionym górzystym regionie wyznaczającym granicę. W końcu zaprawieni w bojach Wietnamczycy przegrupowali się przeciwko natarciu PLA. Związek Radziecki odmówił odpowiedzi na wietnamskie prośby o pomoc. Po ograniczonym postępie Chiny oświadczyły, że ukarały Wietnam i wycofały się. Groził jednak powrót, jeśli działania Wietnamu będą wymagały dalszej kary. Pokazało to, że narody komunistyczne żywiły do siebie historyczne urazy: ambicje terytorialne Wietnamu w Azji Południowo-Wschodniej i stosunek Chin do małych państw na obszarach ich historycznych wpływów. Konflikt mocno umieścił Wietnam w obozie sowieckim aż do końca zimnej wojny. Walki toczyły się na niskim poziomie wzdłuż granicy.

Kolumbia, La Violencia (1946–1966)

Znany po prostu jako „Przemoc” (La Violencia), okres powszechnej przemocy politycznej i wojny domowej, który nękał Kolumbię od połowy lat czterdziestych do połowy lat sześćdziesiątych XX wieku (konwencjonalnie datowany na lata 1946–1966, ale także 1948–1958 i 1948 do wczesnych lat 70.) był zakorzeniony w konserwatywnych wysiłkach mających na celu stłumienie liberalnych wyzwań stojących przed konserwatywną dominacją polityczną oraz liberalnym oporze wobec konserwatywnej kampanii prześladowań i terroru. W latach 1948–1958, czyli najkrwawszych latach przemocy, zginęło ponad 200 000 ludzi, a w latach 1946–1966 zginęło być może 300 000 osób. Długoterminowe początki La Violencia można doszukiwać się w długiej historii wewnętrznych konfliktów politycznych w Kolumbii, zwłaszcza w jej „Wojna tysiąca dni” (1899–1902) pomiędzy liberałami i konserwatystami, najdłuższa i najkrwawsza z XIX-wiecznych wojen domowych w Ameryce Łacińskiej, w których zginęło około 100 000 ludzi i około 4 miliony mieszkańców. W krótszej perspektywie La Violencia wywodzi się z rosnących wyzwań liberalno-populistycznych wobec oligarchicznych rządów liberalno-konserwatywnych, na czele których stał liberalny dysydent Jorge Eliécer Gaitán z lat trzydziestych XX wieku, a zwłaszcza od 1946 roku. W tegorocznych wyborach prezydenckich Partia Liberalna podzieliła się na lewicowo-populistyczną reformator Gaitán i oficjalny kandydat Alberto Lleras Camargo,

umożliwiając wielorakie zwycięstwo konserwatysty Mariano Ospiny Péreza. W kontekście rosnącego poparcia społecznego dla bardziej otwartego systemu politycznego, reform demokratycznych i bardziej sprawiedliwego podziału zasobów narodu, reżim Ospiny Péreza nasilił prześladowania liberałów i innych umiarkowanych elementów. Przemoc eksplodowała po 9 kwietnia 1948 r., kiedy Gaitán, powszechnie uważany za głównego kandydata w wyborach prezydenckich w 1950 r., został zamordowany w Bogocie. Miasto eksplodowało przemocą przeciwko mieniu, po kilku dniach grabieży, palenia i protestów politycznych wzdłuż i wszerz, co stało się znane jako Bogotazo (luźno „Rozbicie Bogoty”). Powstania liberalne wkrótce rozprzestrzeniły się na większą część kraju, w tym w stolicach prowincji i na obszarach wiejskich. Elementy konserwatywne zareagowały podjęciem działań przeciw powstańcom, które do połowy 1948 r. stłumiły najbardziej jawny opór. Większość liberałów wycofała się z rządu i odmówiła udziału w wyborach w 1950 r., które wyniosły do władzy ultrakonserwatystrę Laureano Gómeza (1950–1953). Napięcie wzrosło, ponieważ wielu liberałów nadal organizowało się i mobilizowało. Przy wsparciu większości dużych właścicieli ziemskich, armii i policji, kościoła, konserwatywnych chłopów i Stanów Zjednoczonych, reżim Gómeza rozpętał rządy terroru w miastach i na wsiach. Nakręcająca się spirala przemocy dotarła do niemal każdego miasta, miasteczka, wioski, społeczności i rodziny, a partyzantka polityczna osiągnęła szczyt, czemu często towarzyszyły makabryczne tortury i morderstwa. Szczególnie mocno ucierpiały andyjskie regiony uprawy kawy, zdominowane przez drobnych chłopów – zwłaszcza Boyacá, Antioquia, Santander, Valle del Cauca i Cauca. Oddziały uderzeniowe i zabójcy (pájaros, czyli „ptaki”) otrzymywali hojne wynagrodzenie za eliminowanie wybranych wrogów, chronionych przez władze i gęste sieci zwolenników. W odpowiedzi na wielu obszarach pojawiły się partyzanckie armie oporu, często dowodzone przez partyzantów z niższych klas. W 1953 r. reżim Gómeza został obalony w wyniku zamachu stanu pod przewodnictwem generała Gustavo Rojas Pinilli, który rozpoczął kampanię pacyfikacyjną opartą na amnestii i projektach robót publicznych. Do 1955 roku wysiłki pokojowe w dużej mierze zakończyły się niepowodzeniem, a przemoc i okrucieństwa trwały nadal. W 1958 r. plebiscyt narodowy wyniósł do władzy Front Narodowy, liberalno-konserwatywne porozumienie dotyczące podziału władzy, które położyło kres większości przemocy, która nadal tliła się w wielu obszarach, często w formie wiejskiego bandytyzmu. Do 1966 r., wraz z reżimem liberała Carlosa Llerasa Restrepo (1966–70), większość przemocy wygasła. Mimo to wraz z pojawieniem się kilku lewicowych grup partyzanckich i prawicowych organizacji paramilitarnych, a także w kontekście rosnącego handlu marihuaną i kokainą oraz gwałtownie rosnącej pomocy wojskowej Stanów Zjednoczonych w „wojnie z narkotykami”, Kolumbia pozostała jednym z najbardziej krajów stosujących przemoc w XXI wieku.

Kontrkultura w USA i Europie

Kontrkultura to termin socjologiczny opisujący radykalne wartości i modele grupy ludzi zderzające się z wartościami większości, czyli głównym nurtem kulturowym. Termin ten wszedł do powszechnego użytku w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku, kiedy ruchy młodzieżowego buntu przeciwko konserwatywnym standardom społecznym ogarnęły Stany Zjednoczone i Europę Zachodnią. Ruch kontrkulturowy był reakcją na konformistyczne wartości ucieleśniane przez społeczeństwo lat 50. XX wieku, represyjne zasady zimnej wojny i interwencję USA w Wietnamie. Młodzi ludzie na całym świecie opowiadali się za pokojem i sprawiedliwszymi stosunkami rasowymi. Rzucały wyzwanie konwencjonalnej płci i roli seksualnej – ideom zrodzonym przez odrodzenie feminizmu – i przesuwwały granice prawne do granic możliwości poprzez rekreacyjne używanie narkotyków, takich jak marihuana i LSD. Polityczne i społeczne aspekty kontrkultury są nierozdzielnie związane z niekonwencjonalnymi postawami i wyglądem jej członków. Kontrkultura lat 60. wywodzi się z kampusów uniwersyteckich w USA, a później dotarła na europejskie uniwersytety. Szczególnie ważnym ośrodkiem był Uniwersytet Kalifornijski w Berkeley, a ruch na rzecz wolności słowa z 1964 r. stał się jedną z pierwszych okazji do napięć między młodzieżą a władzami. Dla badaczy kontrkultury ruch wolności słowa był punktem

wyjścia dla ruchów protestacyjnych lat 60. i 70. XX wieku. Ruch domagał się, aby administratorzy kampusów zawiesili zakaz uniwersyteckiej działalności politycznej i uznali prawo studentów do wolności słowa i wolności akademickiej. 1 października 1964 roku były student Jack Weinberg odmówił odejścia od stołu, przy którym prowadził kampanię na rzecz stowarzyszenia praw obywatelskich Kongres na rzecz Równości Rasowej (CORE). Jego zatrzymanie przez policję doprowadziło do spontanicznej demonstracji kolegów, którzy przez 36 godzin blokowali radiowóz z Weinbergiem. W następnym miesiącu uniwersytet zdecydował się postawić zarzuty organizatorom strajku. Doprowadziło to do imponujących demonstracji i aresztowania na początku grudnia 800 studentów przed Sproul Hall, centrum administracyjnym uniwersytetu. Po kolejnych paradach protestacyjnych Uniwersytet Kalifornijski zaczął ponownie rozważać swoje zasady dotyczące działalności politycznej na terenie kampusu, zezwalając na stoły i dyskusje na schodach Sproul Hall o określonych porach dnia. Dekada była kontynuowana w Stanach Zjednoczonych wraz z wybuchem kolejnych napięć, często na tle pokoleń, dotyczących wojny w Wietnamie, zachowań seksualnych, roli kobiet w społeczeństwie, praw obywatelskich Afroamerykanów i eksperymentów narkotykowych. Wietnam stał się specyficznym obiektem krytyki, którą zaostryło także nałożenie obowiązkowego poboru do wojska. Prawdziwa rewolucja w obyczajach seksualnych nastąpiła wraz z rozpowszechnieniem antykoncepcji i legalizacją aborcji w 1973 r. wraz z orzeczeniem Sądu Najwyższego w sprawie Roe przeciwko Wade. W 1967 roku Lato Miłości przyciągnęło do San Francisco tysiące ludzi z całego świata, zwłaszcza do dzielnicy Haight-Ashbury. Koniec lat sześćdziesiątych był także świadkiem organizowania się gejów i lesbijek w grupy w celu uzyskania widoczności i uznania ich tożsamości. Zażywanie narkotyków przestało być zjawiskiem społecznym związanym z miejskimi gettami i stało się częścią życia klasy średniej. Myślicielki feministyczne domagały się kompleksowej zmiany społecznej, wskazując, że u podstaw podporządkowania kobiet leżą struktury gospodarcze. Stany Zjednoczone przeszły od społeczeństwa lat pięćdziesiątych zorientowanego na rodzinę do społeczeństwa, którego podstawą były prawa jednostki. To w latach sześćdziesiątych kobiety zaczęły kwestionować kulturowe oczekiwania, że to one wezmą główną odpowiedzialność za wychowanie dzieci. Większość feministek domagała się złagodzenia społecznych obciążeń macierzyństwa poprzez zaangażowanie ojców w rodzicielstwo, wysokiej jakości opiekę nad dziećmi, elastyczną organizację pracy oraz system opieki społecznej i finansowej, który nie pozostawiałby ich całkowicie zdanych na mężów. Na początku lat sześćdziesiątych niewielu Amerykanów było świadomych walki Afroamerykanów o prawa obywatelskie. Orzeczenie Sądu Najwyższego Brown przeciwko Board of Education zakazujące segregacji w szkołach publicznych sięga 1954 r., ale postęp we wdrażaniu integracji był powolny. Lata sześćdziesiąte były świadkiem odnowienia aktywności młodych Afroamerykanów, którzy odmawiali opuszczania ład z lunchami, gdy odmówiono im obsługi, lub podróżowania wydzielonymi autobusami. W 1962 roku przyjęcie Afroamerykanina Jamesa Mereditha na uniwersytet stanowy w Mississippi wywołało sensację i wybuch przemocy ze strony zwolenników białej supremacji. Martin Luther King Jr. został przywódcą ruchu na rzecz praw obywatelskich, a w sierpniu 1963 roku udało mu się zgromadzić w swoim Marszu na Waszyngton setki tysięcy Afroamerykanów i białych Amerykanów, aby zwrócić uwagę na fakt, że sto lat po emancypacji wielu Afroamerykanów nadal nie było w stanie korzystać z podstawowych praw obywatelskich. Ustawa o prawach obywatelskich z 1964 r. i ustawa o prawach wyborczych z 1965 r. były ważnymi osiągnięciami ruchu na rzecz praw obywatelskich. Ustawy zakazały segregacji w obiektach publicznych i upoważniły egzaminatorów federalnych do rejestrowania czarnych wyborców, kończąc w ten sposób pozbawienie praw wyborczych. Kontrkultura wkrótce dotarła do stolic europejskich, niosąc niszczycielskie skutki dla ustalonej władzy. Podobnie jak w Stanach Zjednoczonych, młodzi ludzie biorący udział w ruchach kontrkulturowych byli dobrze wykształceni, często na poziomie uniwersyteckim. Gdy zamieszki stały się powszechne na europejskich ulicach, wywołało to gorące debaty na lewicy. Kim byli prawdziwi proletariusze? Studenci czy policjanci, którzy musieli z nimi walczyć na ulicach? We Włoszech, Francji i Niemczech powstały

ugrupowania lewicowe niezależne od partii komunistycznych i socjalistycznych. Grupy te – takie jak Potere Operaio i Lotta Continua we Włoszech – nie miały reprezentacji w parlamencie, ale mimo to stały się awangardą ruchu ze względu na swoją zdolność przyciągania młodych ludzi.

Formy kulturowe

W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku we wszystkich dziedzinach artystycznych, od kina po muzykę, od mody po media, pojawiły się nowe formy kulturowe. Muzyka Beatlesów stała się ucieleśnieniem potrzeby zmian i eksperymentów młodszych pokoleń. Stare Hollywood przestarzałych melodramatów kontrolowanych przez potentatów studyjnych zostało zastąpione Nowym Hollywood. Młodzi reżyserzy, tacy jak Dennis Hopper, Peter Bogdanovich, Mike Nichols, Arthur Penn, Francis Ford Coppola i Martin Scorsese, w swoich filmach odzwierciedlali rozwój kontrkultury i wyrazili tęsknotę za wolnością, którą podzielają tysiące młodych Amerykanów. W Europie francuska i brytyjska Nowa Fala oraz Nowe Kino Niemieckie odrzuciły klasyczne standardy twórczości filmowej, eksperymentując z fotografią i montażem. Skupili się także w swoich filmach na codziennym życiu klasy robotniczej i życiu poza głównym nurtem społecznym. Podziemne gazety rozprzestrzeniały się po całych Stanach Zjednoczonych i Europie, tworząc sieć oporu wobec establishmentu. Jedną z najbardziej widocznych ikon ruchów kontrkulturowych była postać hipisa, który często wyrażał niechęć do społecznych konwencji, wyrzekając się konsumpcjonizmu i żyjąc w komunach kierujących się formami spirytualizmu wykraczającymi poza tradycję chrześcijańską. Postać hipisa oddaje zasadniczą sprzeczność w ruchu kontrkulturowym. Społecznemu natchnieniu ruchu przeciwstawia się równie silny nacisk na indywidualne wybory, co zwykle uniemożliwia jakąkolwiek formę współpracy. Bardziej fascynujące i kontrowersyjne aspekty kontrkultury nie powinny przyćmiewać wkładu ruchu pozaszukowego. Wpływ kontrkultury dotarł do mniej spektakularnych i bardziej stabilnych dziedzin, takich jak ekonomia, biznes i prawo. Na przykład wiele współczesnych organizacji pozarządowych ma swoje korzenie w latach 60. XX wieku w poszukiwaniu bardziej sprawiedliwego i przyjaznego dla środowiska rozwoju. Ogólnie rzecz biorąc, wraz z ewolucją kontrkultury w latach 70. XX wieku i jej ikonami zaczęły prowadzić bardziej umiarkowane życie, ruch ten zaczął być w pewnym stopniu wchłaniany przez główny nurt. Jako taki odcisnął swoje piętno na różnych dziedzinach, takich jak filozofia, moralność, muzyka, sztuka, styl życia i moda. Jednakże, szczególnie w kontekście europejskim, byli tacy, którzy nie chcieli dać się wchłonąć i popychali swoją odmowę do niebezpiecznej skrajności. Późne lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte charakteryzowały się wzrostem liczby grup terrorystycznych, takich jak Czerwone Brygady we Włoszech, Action Directe we Francji i Armia Czerwona w Niemczech. Najbardziej widocznymi cechami kontrkultury lat 60. i 70. był niekonwencjonalny wygląd, muzyka, narkotyki, eksperymenty wspólnotowe i wyzwolenie seksualne – praktykowane głównie przez białych, młodych Amerykanów i Europejczyków z klasy średniej. Dla niektórych kontrkultura reprezentowała tęsknotę młodych ludzi za wolnością słowa, równością oraz światem bardziej włączającym i mniej wyszukującym. Inni potępiali kontrkulturę jako hedonistyczną, bezsensownie buntowniczą, niepatriotyczną i destrukcyjną dla porządku moralnego świata zachodniego

Kubańska migracja do Stanów Zjednoczonych

Przepływy ludności z Kuby do Stanów Zjednoczonych stanowią trwałe element historii obu krajów. Panika w 1857 roku skłoniła wielu kubańskich producentów cygar do przeniesienia swojej działalności do Key West w Tampie i innych miejsc na wybrzeżu Florydy. Podczas wojny dziesięcioletniej (1868–1878) i po jej zakończeniu kilka tysięcy Kubańczyków utworzyło społeczności na wygnaniu wzdłuż wschodniego wybrzeża Stanów Zjednoczonych, zwłaszcza w Key West, Tampie, Ocala i Jacksonville na Florydzie, a także dalej na północ w Nowym Jorku. Spis powszechny w USA z 1850 r. wykazuje, że w Stanach Zjednoczonych mieszka 969 osób pochodzenia kubańskiego, z czego większość (275) w Luizjanie i 23 na Florydzie. W 1860 roku było ich 2056, z czego 55 na Florydzie. Do roku 1870 liczba ta

wzrosła ponad trzykrotnie, osiągając 6515, z czego około połowa (3014) w Nowym Jorku i mniej niż jedna piąta (1147) na Florydzie. Do 1880 roku liczba ta nieznacznie wzrosła do 7004, przy czym Floryda (2625) przewyższyła Nowy Jork (2253), a następnie Luizjanę (652) i Pensylwanię (359, w tym 309 w Filadelfii). W 1900 r., w następstwie kubańskiej wojny o niepodległość oraz amerykańskiej interwencji wojskowej i okupacji wyspy, na liście znalazło się 11 243 osób urodzonych na Kubie, w tym 6645 na Florydzie (3378 w Tampie, 3015 w Key West) i 2251 w Nowym Jorku. W 1910 r. liczba ta wzrosła o 15 725 i utrzymała się na stałym poziomie do 1920 r. (15 822). Wszystkie powyższe liczby prawdopodobnie zaniżyły rzeczywistą liczbę. Znacznie większy ruch Kubańczyków do Stanów Zjednoczonych rozpoczął się wraz z rewolucją kubańską, która doszła do władzy w styczniu 1959 r. Szacuje się, że w latach 1960–1962 do Stanów Zjednoczonych wyemigrowało około 195 000 Kubańczyków, głównie specjalistów i członków klasy średniej, z których większość osiedliła się w Miami na Florydzie; Miasto Union w stanie New Jersey; i Nowy Jork. Exodus trwał kilkoma falami w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku, stając się integralną częścią polityki zimnej wojny, przyjęty z zadowoleniem przez rząd USA i wyrządzając materialną szkodę kubańskiej gospodarce, mimo że exodusy okazały się politycznie przydatne dla reżimu Castro. Ustawa o dostosowaniu kubańskim (CAA) z 1966 r. zezwalała kubańskim imigrantom nieposiadającym dokumentów na pobyt w kraju i uzyskanie stałego pobytu po roku, przy czym prawa nie rozciągały się na żadną inną grupę imigrantów. W 1980 roku około 125 000 Kubańczyków, tzw. Marielito, wyemigrowało do Stanów Zjednoczonych wyciągiem Mariel. Latem 1994 roku na zaproszenie Castro w podróż wyruszyło około 33 000 Kubańczyków. Exodus skłonił rząd Stanów Zjednoczonych do wynegocjowania we wrześniu 1994 r. porozumienia z Kubą, w którym Stany Zjednoczone zgodziły się przyjmować co najmniej 20 000 Kubańczyków rocznie, a emigranci przechwyceni na morzu nie będą już mogli wjeżdżać do Stanów Zjednoczonych. W 1995 r. zmieniono CAA z 1966 r., aby uwzględnić tak zwaną politykę mokrej i suchej stopy, która przewidywała, że nieudokumentowani imigranci kubańscy, którzy dotarli na terytorium USA („suche stopy”), będą mogli ubiegać się o status stałego pobytu w ciągu jednego roku, natomiast osoby zatrzymane na morzu („mokre stopy”) zostaną odesłane na Kubę lub do kraju trzeciego. Spis powszechny przeprowadzony w USA w 2000 r. wykazał, że w Stanach Zjednoczonych przebywa 1 241 685 osób pochodzenia kubańskiego, co stanowi 3,5 procent Latynosów w USA i 0,4 procent 281,4 miliona populacji USA. Większość mieszkała w hrabstwie Miami – Dade na Florydzie, gdzie 525 841 osób urodziło się na Kubie, co stanowi największą grupę narodową wśród dużego napływu Haitańczyków, Dominikanów, mieszkańców Ameryki Środkowej i innych, szczególnie od lat 80. XX wieku. W wyniku tych zmian demograficznych polityka i kultura południowej Florydy przeszły głębokie zmiany, a stosunkowo zamożni, politycznie konserwatywni i stanowczo przeciwni Castro Kubańscy Amerykanie w coraz większym stopniu kształtują gospodarkę, politykę i kulturę regionu.

Kubański kryzys raketowy (październik 1962)

Zdaniem wielu ekspertów świat był najbliżej wojny nuklearnej. W październiku 1962 roku przez 13 dni Stany Zjednoczone i Związek Radziecki toczyły walkę w związku z rozmieszczeniem przez Sowieców rakiet nuklearnych na Kubie. Ostatecznie Związek Radziecki ustąpił, zgodził się na usunięcie rakiet w zamian za usunięcie amerykańskich rakiet nuklearnych z Turcji i kryzys minął. Kubański kryzys raketowy pozostawił trwałe ślady w stosunkach amerykańsko-sowieckich, zwiększył determinację Stanów Zjednoczonych w innych konfliktach zimnej wojny i wydawał się wykazać wykonalność doktryny odstraszenia nuklearnego poprzez wzajemnie zapewnione zniszczenie. Długoterminowe korzenie kryzysu tkwią w atmosferze wzajemnej wrogości i braku zaufania wywołanej zimną wojną. W krótszej perspektywie radziecki premier Nikita Chruszczow miał nadzieję, że wykorzysta tę prowokację, aby zmusić Stany Zjednoczone do usunięcia z Turcji 15 rakiet nuklearnych Jupiter, które znajdowały się w niewielkiej odległości od Moskwy. Ponadto nieudana inwazja na Kubę w Zatoce Świń w kwietniu 1961 r. zwiększyła obawy przywódcy rewolucji Fidela Castro przed kolejnymi wysiłkami Stanów

Zjednoczonych mającymi na celu obalenie jego reżimu. Wydarzenia w Zatoce Świń przekonały także Chruszczowa, że prezydent USA John F. Kennedy jest słaby i niezdecydowany i ustąpi, gdy skonfrontuje się z rzeczywistością dotyczącą sowieckich rakiet na Kubie. Odtajnione dokumenty i seria konferencji pomiędzy uczestnikami ze Stanów Zjednoczonych, Kuby i byłego Związku Radzieckiego potwierdziły, że wydarzenia z października 1962 r. zbliżyły świat do krawędzi nuklearnego holokaustu, niż wydawało się to ówczesnym urzędnikom. Uczeni skrupulatnie odtworzyli chronologię wydarzeń wyznaczających kryzys. Latem 1962 roku Sowieci zbudowali na Kubie różnorodne obiekty wojskowe, co potwierdził zwiad powietrzny, chociaż analitycy wywiadu USA nie wierzyli, że obejmują one broń nuklearną. 14 października 1962 roku samolot szpiegowski U-2 sfotografował bazy wojskowe wokół San Cristóbal na Kubie, demonstrując istnienie instalacji nuklearnych. Chruszczow, za zgodą Castro, rozmieścił wyrzutnie co najmniej 40 rakiet nuklearnych średniego i średniego zasięgu, zdolnych osiągnąć kontynentalnych Stanów Zjednoczonych z wyjątkiem północno-zachodniego Pacyfiku. Przez następne dwa dni amerykańscy analitycy przeglądali zdjęcia. Kennedy i jego zespół ds. bezpieczeństwa narodowego zostali poinformowani o swoich ustaleniach rankiem 16 października, na początku „trzynastu dni”. Jego zespół opracował dwa plany: inwazję na wyspę i blokadę morską – ta ostatnia w świetle prawa międzynarodowego stanowi akt wojny. Kennedy opowiedział się za blokadą, ogłoszoną 22 października w telewizyjnym przemówieniu do narodu. Następne sześć dni to szczyt kryzysu. 28 października, dzień przed wyznaczonym przez USA terminem rozpoczęcia inwazji na Kubę, Chruszczow zgodził się na usunięcie wyrzutni w zamian za usunięcie przez USA rakiet z Turcji. Wielu uczonych twierdzi, że wynik kryzysu spowodował bardziej zdecydowaną reakcję USA na postrzeganą na całym świecie agresję komunistyczną i przyczynił się do pogłębienia amerykańskiej interwencji w Wietnamie.

Kryzys AIDS

Epidemia AIDS została uznana za jeden z najważniejszych zagrożeń zdrowotnych we współczesnym świecie ze względu na destabilizujące społeczne, gospodarcze i polityczne konsekwencje jej globalnego rozprzestrzeniania się oraz nieudane próby opracowania przeciwko niej szczepionek. Jednocześnie niektórzy naukowcy argumentowali, że problemem w walce z AIDS jest nie tyle niedostateczny rozwój nauki i medycyny, ile polityka globalnej reakcji na tę chorobę. Akronim AIDS oznacza zespół nabytego niedoboru odporności. Z medycznego punktu widzenia AIDS nie jest pojedynczą chorobą, ale zespołem objawów występujących u pojedynczej osoby, która zaraziła się ludzkim wirusem niedoboru odporności (HIV). HIV należy do rodziny renowirusów, opisaną po raz pierwszy w latach 70. XX wieku. Charakterystyczną cechą wirusów z tej rodziny jest to, że ich materiał genetyczny jest kodowany w kwasie rybonukleinowym (RNA), który znajduje się w wewnętrznym rdzeniu wirusów i jest otoczony zewnętrzną błoną zbudowaną z materiału tłuszczowego pobieranego z komórek wirusa. zainfekowana osoba. Ponadto wirus HIV należy do grupy wirusów lentiwirusów, które powodują infekcje utajone. Oznacza to, że w początkowym stanie zakażenia wirusem HIV wirus pozostaje nieaktywny i bezobjawowy, a jego materiał genetyczny jest ukryty w komórce przez pewien czas. W niektórych przypadkach wirus HIV pozostawał nieaktywny przez czas nieokreślony. W większości przypadków po okresie nieaktywności wirus HIV powoduje postępujące uszkodzenie układu odpornościowego i nerwowego. Pierwszy etap aktywności wirusa HIV w organizmie osoby zakażonej nazywany jest kompleksem związanym z AIDS (ARC). W ARC występuje jedynie częściowy niedobór układu odpornościowego. Drugim stanem aktywności wirusa HIV jest AIDS, czyli bardziej zaawansowany niedobór odporności. Istnieją trzy główne drogi przenoszenia wirusa HIV: poprzez stosunek penetrujący, transfuzję krwi lub produktów krwiopochodnych oraz z zakażonej matki na dziecko podczas porodu lub karmienia piersią. Ponadto zidentyfikowano trzy ważne cechy zakażenia wirusem HIV. Po pierwsze, choroba jest nieuleczalna. Po drugie, osoba zakażona wirusem HIV jest zakaźna przez całe życie, także w początkowym (nieaktywnym) okresie zakażenia wirusem HIV. Po trzecie, skutkiem zakażenia wirusem HIV jest zwiększona podatność na różne infekcje spowodowane osłabionym

układem odpornościowym. Dlatego też HIV/AIDS powiązano z szeregiem innych chorób, takich jak zapalenie płuc, różne infekcje grzybicze i pierwotniakowe, chłoniak i mięsak Kaposiego (rzadka postać raka tkanki skórnej). Uważa się, że pochodzenie wirusa HIV jest powiązane z wirusem HIV występującym w Afryce. Istnieją dwa różne typy wirusa HIV: HIV-1 i HIV-2 (ten ostatni występuje prawie wyłącznie w Afryce). Pierwsze przypadki zakażenia AIDS zaobserwowali w latach 1977–80 lekarze w Stanach Zjednoczonych, którzy zidentyfikowali skupiska wcześniej rzadkich zaburzeń zdrowotnych wśród członków społeczności gejowskich w San Francisco i Nowym Jorku. Ponieważ pierwsze przypadki AIDS zdiagnozowano w społecznościach gejowskich, chorobę tę początkowo nazwano zespołem niedoboru odporności związanego z gejami (GRID). Choroby związane z AIDS zaobserwowano później także u chorych na hemofilię i biorców transfuzji krwi, prostytutek, osób zażywających narkotyki dożylnie oraz u dzieci kobiet zażywających narkotyki. W 1984 roku francuski badacz Luc Montagnier z Instytutu Pasteura w Paryżu zidentyfikował wirusa wywołującego AIDS i potwierdził go amerykański badacz Robert Gallo z Narodowego Instytutu Raka. Również w 1984 roku opracowano pierwszy test na AIDS. Pierwszymi powszechnie stosowanymi testami na AIDS były test ELISA i test Western blot. Po latach 80. XX w. statystyki epidemiologii HIV wykazały stały wzrost liczby osób zakażonych oraz osób bezpośrednio dotkniętych AIDS. Główną grupę ryzyka zidentyfikowano we wspólnym programie ONZ ds. HIV/AIDS (UNAIDS) jako aktywni seksualnie dorośli i młodzież w wieku od 15 do 50 lat. Według UNAIDS w 2005 roku około 40,3 miliona osób żyło z AIDS, a ponad 150 milionów było bezpośrednio dotkniętych AIDS. Ważne jest także umieszczenie epidemii HIV/AIDS w szerszym kontekście demograficznym. Statystyki Departamentu ds. HIV/AIDS Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) wykazały, że w Afryce Subsaharyjskiej, Azji i byłych republikach radzieckich młode kobiety o niskich dochodach i mieszkające na obszarach wiejskich stanowią szczególnie bezbronną grupę społeczną, z najwyższym wskaźnikiem nowych zakażeń wirusem HIV. Globalne i krajowe reakcje na AIDS obejmowały różne polityki zapobiegania i leczenia. Po 1996 r. w użyciu były tak zwane leki przeciwretrowirusowe (ARV), czyli związki stosowane w leczeniu infekcji wirusowych. Leki przeciwretrowirusowe były dostępne w postaci terapii pojedynczych, podwójnych i potrójnych. Jednym z przykładów terapii przeciwretrowirusowej była wysoce aktywna terapia przeciwretrowirusowa, której koszt wahał się od 10 000 do 20 000 dolarów na pacjenta rocznie. Większość populacji regionów Ameryki Północnej oraz Europy Zachodniej i Środkowej mogłaby uzyskać dostęp do leków antyretrowirusowych i terapii antyretrowirusowych. Systematycznie zmniejszało to liczbę zgonów z powodu chorób związanych z AIDS. W rezultacie w świecie zachodnim życie z AIDS stopniowo przekształciło się w stan możliwy do zniesienia i nie powodujący śmierci. Koszty leków i terapii sprawiły, że stały się one niedostępne dla większości świata. 13. Światowa Konferencja AIDS w Durbanie w 2000 r. zaznaczyła znaczącą zmianę światowego zainteresowania leczeniem AIDS. W 2002 r. ONZ utworzyła Światowy Fundusz na rzecz Walki z AIDS, Gruźlicą i Malarią (GFATM), aby zapewnić hojniejsze międzynarodowe fundusze na programy związane z AIDS i zwiększyć dostawy leków antyretrowirusowych. GFATM funkcjonuje jako platforma współpracy pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i społeczeństwem obywatelskim. W latach 2003–2005 GFATM przyznało 4,3 miliarda dolarów na różne projekty w 128 krajach, w tym 1,9 miliarda dolarów na projekty związane z HIV. Inne kluczowe organizacje darczyńców to Wielokrajowy Program HIV/AIDS Banku Światowego (MAP), Plan Awaryjny Prezydenta USA na rzecz Pomocy w AIDS (PEPFAR) oraz Program Unii Europejskiej dotyczący HIV/AIDS. Istnieje również wiele prywatnych fundacji, organizacji charytatywnych i sieci wsparcia z sektora prywatnego, które uczestniczą w globalnej walce z HIV/AIDS. W 2003 r. UNAIDS i Światowa Organizacja Zdrowia zainicjowały kampanię znaną jako inicjatywa „3 na 5”, której celem było udostępnienie leków antyretrowirusowych 3 milionom ludzi w krajach ubogich i średnich do 2005 r. W 2003 r. badanie kliniczne dotyczące szczepień przeciwko wirusowi HIV wykazało, że nieudane. Przeszkodami w opracowaniu szczepionki przeciwko HIV była zmienność wirusa, skuteczna reakcja immunologiczna, jaką powinna wywołać szczepionka oraz różne problemy praktyczne w testowaniu

szczepionki. Globalne Przedsiębiorstwo Szczepionek na HIV stworzyło forum dla organizacji publicznych i prywatnych, a także instytutów badawczych, do współpracy i pozyskiwania środków finansowych na rozwój szczepionki przeciwko wirusowi HIV. Ważne organizacje pracujące nad szczepionką przeciwko wirusowi HIV obejmowała Międzynarodową Inicjatywę Szczepionek przeciwko AIDS w Nowym Jorku. W świecie zachodnim, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych, gdzie AIDS początkowo łączono z marginalnymi grupami społecznymi, wzbudziło to uprzedzenia i przyczyniło się do ich stygmatyzacji i dyskryminacji w zatrudnieniu, edukacji, miejscu zamieszkania i opiece zdrowotnej. Religijny punkt widzenia stworzył powiązanie między liberalnymi wzorcami seksualnymi a rozprzestrzenieniem się AIDS, co ujęło AIDS jako kwestię osobistej moralności, winy i kary. Natomiast stanowiska lewicowe przedstawiały kwestię AIDS jako problem ochrony swobód obywatelskich i niedyskryminacji. Pomimo przeciwnych dowodów medycznych, w latach 80. w społeczeństwie panowało powszechne przekonanie, że AIDS można zarazić się przez przypadkowy kontakt. Wywołało to szereg kontrowersji społecznych i prawnych, w których porównano indywidualne prawo do prywatności ze zbiorowym prawem do ochrony przed rozprzestrzenieniem się choroby. Głównym miejscem epidemii AIDS pozostaje Afryka Subsaharyjska, gdzie wirus rozprzestrzenił się głównie poprzez stosunki heteroseksualne bez zabezpieczenia, ponowne użycie narzędzi medycznych i skażoną krew. Eksperci zasugerowali, że dynamika rozprzestrzeniania się AIDS oraz jej społeczne i geograficzne rozmieszczenie w Afryce Subsaharyjskiej zarówno odzwierciedlają, jak i zaostrzają systemowe cechy wzorców migracji i mobilności, społecznych zachowań seksualnych, nierówności społecznych i zubożenia, a także rozkładu społeczeństwa. Struktury rodzinne w regionie. Badanie przeprowadzone przez bank inwestycyjny ING Barings wykazało, że w Republice Południowej Afryki polityka dotycząca HIV/AIDS kosztuje ponad 15 procent PKB kraju. Osobiste i zbiorowe konsekwencje epidemii AIDS w Afryce były równie destrukcyjne. Jedną z najpoważniejszych konsekwencji HIV/AIDS w Afryce był wzrost liczby sierot, których rodzice zmarli z powodu chorób związanych z AIDS. Przewidywano, że do 2010 roku liczba sierot w Afryce osiągnie 40 milionów, z czego około 50 procent zostanie osieroconych z przyczyn związanych z HIV/AIDS.